

तैत्तिरीय
ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using Xe_{La}TeX, and uses the Sidhanta font extensively. It also uses several LaTeX macros designed by H. L. Prasād. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १	1
प्रथमः प्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	23
तृतीयः प्रश्नः	37
चतुर्थः प्रश्नः	55
पञ्चमः प्रश्नः	74
षष्ठमः प्रश्नः	92
सप्तमः प्रश्नः	113
अष्टमः प्रश्नः	132
 अष्टकम् २	 144
प्रथमः प्रश्नः	144
द्वितीयः प्रश्नः	160
तृतीयः प्रश्नः	180
चतुर्थः प्रश्नः	195
पञ्चमः प्रश्नः	217
षष्ठमः प्रश्नः	231
सप्तमः प्रश्नः	260
अष्टमः प्रश्नः	280
 अष्टकम् ३	 305
प्रथमः प्रश्नः	305
द्वितीयः प्रश्नः	325
तृतीयः प्रश्नः	350
चतुर्थः प्रश्नः	372
पञ्चमः प्रश्नः	377

षष्ठमः प्रश्नः	387
सप्तमः प्रश्नः	401
अष्टमः प्रश्नः	437
नवमः प्रश्नः	465

तैत्तिरीय आरण्यकम् 493

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	493
द्वितीयः प्रश्नः	529
तृतीयः प्रश्नः	544
चतुर्थः प्रश्नः	559
पञ्चमः प्रश्नः	586
षष्ठः प्रश्नः	617
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	631
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	637
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	642
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	647

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् 685

प्रथमः प्रश्नः	685
द्वितीयः प्रश्नः	698
तृतीयः प्रश्नः	714

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। इषं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। रयिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजां सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्सन्धत्तं तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशोचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशोचिषा। सञ्जगमानो दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। अपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। श्रोत्रं सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। वाचं सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय

धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रं स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं
यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ।
कल्पयन्तं दैवीर्विशः। कल्पयन्तं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च
यजमाने च। निरस्तुः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तो
शण्डामर्कौ सहामुना। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः
समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो
वरुणो अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा
इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपानं सन्धत्तं तं मे जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निर्द्वे च॥ (ब्रह्म क्षत्रं
तदिषमूर्जं रयिं पुष्टिं प्रजां तां पशून्तान्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं
ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मे पशून्सन्धत्तं तान्मे प्राणादित्रितये तं मेऽन्यत्र तन्मे)॥[१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः।
स्वायामैवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा
एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्यं
एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपंचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति।
प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत।
ततो वै ते सर्वात्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो
रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वात्रोहात्रोहति। देवा वै

भद्राः सन्तोऽग्निमाधिथ्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्।
ते पुनर्वस्वोरादधत्। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः
पुराऽभद्रः सन्प्रापीयान्थस्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत।
पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः
कामयेत् दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः
फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वं फल्गुनी। अर्यमेति
तमाहुर्व्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः
कामयेत् भुगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत।
भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भग्येव भवति।
कालकञ्जा वै नामासुरा आसन्॥९॥

ते सुवर्गाय लोकायाग्निमचिन्वत्। पुरुष इष्टकामुपादधात्-
पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्।
एषा मे चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा प्रारोहन्। स
इन्द्र इष्टकामावृहत्। तेऽवाकीर्यन्त। येऽवाकीर्यन्त। त
ऊर्णावभयोऽभवन्। द्वावुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्थस्यात्।
स चित्रायामग्निमादधीत। अवकीर्येव भ्रातृव्यान्। ओजो
बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते। वसन्तो ब्राह्मणोऽग्निमादधीत।

व॒स॒न्तो वै ब्रा॑ह्म॒णस्य॑र्तुः। स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॑धा॒य। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी
भ॑वति। मुखं॒ वा ए॒तद॑तूनाम्॥११॥

यद्व॑स॒न्तः। यो व॒सन्ता॑ऽग्निमा॒धत्ते। मुख्यं॑ ए॒व भ॑वति।
अथो॒ योनि॑मन्तमे॒वैनं॑ प्रजा॒तमा॑धत्ते। ग्री॒ष्मे रा॑ज॒न्य आ॑दधीत।
ग्री॒ष्मो वै रा॑ज॒न्यस्य॑र्तुः। स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॑धा॒य। इन्द्रि॒यावी॑
भ॑वति। श॒रदि॒ वैश्य॑ आ॒दधी॑त। श॒रद्वे वैश्य॑स्य॒र्तुः॥१२॥

स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॑धा॒य। प॒शुमा॑न्भवति। न पूर्॒वयोः
फल्गु॑न्योर॒ग्निमा॑दधीत। ए॒षा वै ज॑घ॒न्या रा॑त्रिः सं॒वत्स॑रस्य॒।
यत्पूर्॒वे फल्गु॑नी। पृ॒ष्टित॑ ए॒व सं॒वत्स॑रस्या॒ग्निमा॑धा॒य।
पापी॑यान्भवति। उत्त॑रयो॒रा द॑धीत। ए॒षा वै प्र॑थ॒मा
रा॑त्रिः सं॒वत्स॑रस्य॒। यदु॑त्त॒रे फल्गु॑नी। मुख॒त ए॒व
सं॒वत्स॑रस्या॒ग्निमा॑धा॒य। वसी॑यान्भवति। अथो॒ खलु॑। य॒दे॒वैनं॑
य॒ज्ञ उ॑प॒नमै॑त्। अथा॑दधीत। सै॒वास्य॑र्द्धिः॥१३॥

खल्वाधि॑सन्त॒ फल्गु॑न्योर॒ग्निमा॑दधीतासन्नप॒तता॑मृ॒तूनां॑ वैश्यस्य॒र्तुर्त्तरे॑ फल्गु॑नी षट्॥—[२]

उद्व॑न्ति। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तद॑प॒हन्ति॑। अ॒पोऽवो॑क्षति
शान्त्यै॑। सि॒क॒ता नि॑व॒पति॑। ए॒तद्वा अ॒ग्नेर्वै॑श्वान॒रस्य॑ रू॒पम्।
रू॒पेणै॒व वै॑श्वान॒रम॑व॒ रुन्धे॑। ऊ॒षां नि॑व॒पति॑। पु॒ष्टि॒र्वा ए॒षा
प्र॒ज॒न॒नम्। यदू॑षाः॥१४॥

पु॒ष्ट्यामे॒व प्र॒ज॒न॒नेऽग्नि॑मा॒धत्ते। अथो॑ सं॒ज्ञानं॑ ए॒व। सं॒ज्ञान॑ऽ
ह्ये॒तत्प॑शूनाम्। यदू॑षाः। द्या॒वापृ॑थि॒वी स॒हास्ता॑म्। ते वि॒य॒ती

अब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या
यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषा अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि
कृष्णम्। ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञिये-
ऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। आखू रूपं कृत्वा। स
पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्।
तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्।
तदेवाव रुन्धे। ऊर्जं वा एतः रसं पृथिव्या उपदीका
उद्दिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति।
ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अव रुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं
ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुपप्राभिन्नत्। ततो वै
तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्य
गृहेऽन्नं क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन
प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदं स्यादिति। सौऽपश्यत्पुष्करपूर्णं तिष्ठत्।
सौऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स
वराहो रूपं कृत्वोप न्यमञ्जत्। स पृथिवीमध आच्छत्। तस्या

उपहृत्योदमञ्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै
भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वातः समवहत्। तां
शर्कराभिरदृहत्। शं वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणां
शर्करत्वम्। यद्वराहविहतं सम्भारो भवति। अस्यामेवा-
छम्बद्वारमग्निमाधत्ते। शर्करा भवन्ति धृत्यै॥२०॥

अथो शन्त्वायं। सरिता अग्निराधेय इत्याहुः। आपो
वरुणस्य पत्न्य आसन्। ता अग्निरभ्यध्यायत्। ताः
समभवत्। तस्य रेतः पराऽपतत्। तद्धिरण्यमभवत्।
यद्धिरण्यमुपास्यति। सरितसमेवाग्निमाधत्ते। पुरुष इन्वे
स्वाद्रेतसो बीभत्सत् इत्याहुः॥२१॥

उत्तरत उपास्यत्यबीभत्सायै। अति प्रयच्छति।
आर्तिमेवाति प्रयच्छति। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं
कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव
रुन्धे॥२२॥

देवा वा ऊर्जं व्यभजन्त। तत उदुम्बर उदतिष्ठत्। ऊर्वा
उदुम्बरः। यदौदुम्बरः सम्भारो भवति। ऊर्जमेवाव
रुन्धे। तृतीयस्यामितो दिवि सोमं आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य
पूर्णमच्छिद्यत। तत्पूर्णोऽभवत्। तत्पूर्णस्य पूर्णत्वम्॥२३॥

यस्य॑ पर्ण॒मयः॑ सम्भारो॒ भव॑ति। सो॒म॒पी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे।
दे॒वा वै ब्रह्म॑न्नवदन्त। तत्प॒र्ण उपा॑शृणोत्। सु॒श्रवा॒ वै
नाम॑। यत्प॒र्णमयः॑ सम्भारो॒ भव॑ति। ब्रह्म॑व॒र्चसमे॒वाव॑ रुन्धे।
प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। सो॑ऽबिभेत्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑। त९
श॒म्याऽश॑मयत्॥ २४॥

तच्छु॒म्यै श॑मित्वम्। यच्छु॒मीमयः॑ सम्भारो॒ भव॑ति। शान्त्या॒
अप्र॑दाहाय। अ॒ग्नेः सृ॒ष्टस्य॑ य॒तः। वि॒कङ्क॑तं भा आ॑र्च्छत्।
यद्वैक॑ङ्कतः सम्भारो॒ भव॑ति। भा ए॒वाव॑ रुन्धे। सह॑दयो-
ऽ॒ग्निरा॑धेय इत्याहुः। म॒रुतो॑ऽद्विर॒ग्निम॑तमयन्। तस्य॑ ता॒न्तस्य॑
हृद॑यमाच्छि॒न्दन्। साऽश॑नि॒रभव॑त्। यद॑शनि॒हत॑स्य वृ॒क्षस्य॑
सम्भारो॒ भव॑ति। सह॑दयमे॒वाग्नि॑मा ध॑त्ते॥ २५॥

ऊपा॑ अभवन्नभवद्वल्मीकोऽश्राम्यदप्रथयद्धृत्यै बीभत्सत् इत्याहु रुन्धे पर्णत्वमशमयदच्छिन्दुस्त्रीणि

च॥ _____ [३]

द्वा॒द॒शसु॑ वि॒क्रामे॒ष्वग्नि॑मा द॑धीत। द्वा॒द॒श मा॒साः संव॑त्सरः।
संव॑त्स॒रादे॒वैन॑मव॒रुद्धा॑ ध॑त्ते। यद्वा॒द॒शसु॑ वि॒क्रामे॒ष्वग्नि॑मा द॑धीत।
परि॑मित॒मव॑ रुन्धीत। चक्षु॑र्निमित्त॒ आद॑धीत। इय॑द्वा॒द॒श
वि॒क्रामा॑(३) इति॑। परि॑मितं चै॒वापरि॑मितं चाव॑ रुन्धे। अनृ॑तं
वै वा॒चा व॑दति। अनृ॑तं मन॑सा ध्यायति॥ २६॥

चक्षु॑र्वै स॒त्यम्। अ॒द्रा(३)गि॒त्याह॑। अद॑र्श॒मिति॑।
तत्स॒त्यम्। यश्चक्षु॑र्निमित्तेऽ॒ग्निमा॑ध॑त्ते। स॒त्य ए॒वैन॑मा ध॑त्ते।
तस्मा॑दाहि॒ताग्नि॑र्नानृ॑तं वदेत्। नास्य॑ ब्राह्म॒णोऽना॑श्वान्गृहे

वंसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः। आग्नेयी वै रात्रिः॥२७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति।
पशून्नेवाव रुन्धे। दिवाऽऽहवनीयम्। इन्द्रियमेवाव रुन्धे।
अर्धोदिते सूर्य आहवनीयमा दधाति। एतस्मिन्वै लोके
प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते।
अथो भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा
अग्निमादधत् इति। तदंगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत्।
अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्। साऽब्रवीत्।
प्रतीच्येषां श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरिति। भद्रो
भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत्
इति। तदंगच्छत्। तैऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत्। अथ
गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषां श्रीरंगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति।
प्रजां तु न वैश्वस्यन्त इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य
श्रीरिति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमिति। प्रजां तु न विन्दते।
साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा
प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अग्निं सुवर्गं लोकं जेष्यसीति।

गार्हपत्यमग्र आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राजंनयत्। अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यजयत्॥ ३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। यस्य वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥ ३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामादध्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्रामुण्यो व्रतपते व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥ ३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चाव रुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीज्जनिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नवं च॥—[४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै स आर्ध्नीत्। भूर्भुवः सुवर्तित्याहा एतद्वै वाचः सत्यम्। य

ए॒तेना॒ग्निमा॑ध॒त्ते। ऋ॒ध्नोत्ये॒व। अथो॑ स॒त्यप्रा॑शूरे॒व भ॑वति।
अथो॑ य ए॒वं वि॒द्वान॑भि॒चर॑ति। स्तृ॒णुत ए॒वेन॑म्॥ ३५॥

भूरि॒त्याह॑। प्र॒जा ए॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सृजते। भुव॒ इत्या॑ह।
अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। सुव॒रि॒त्याह॑। सु॒वर्ग॑ ए॒व
लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। त्रि॒भिर्क्ष॒रैर्गार्ह॑पत्य॒मा द॑धाति। त्रय॑
इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेवैन॑ लो॒केषु॑ प्र॒ति॑ष्ठि॒तमा॑ध॒त्ते। सर्वैः॑
प॒ञ्चभि॑रा॒हव॑नीयम्॥ ३६॥

सु॒वर्गाय॑ वा ए॒ष लो॒काया॑धी॒यते। यदा॑ह॒वनी॑यः। सु॒वर्ग॑
ए॒वास्मै॑ लो॒के वा॒चः स॒त्यः सर्व॑मा॒प्नोति॑। त्रि॒भिर्गार्ह॑पत्य॒मा
द॑धाति। प॒ञ्चभि॑रा॒हव॑नीयम्॥ अ॒ष्टौ सम्प॑द्यन्ते। अ॒ष्टाक्ष॑रा
गाय॒त्री। गा॒य॒त्रोऽग्निः॑। यावा॑ने॒वाग्निः॑। तमा॑ध॒त्ते॥ ३७॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्।
ताभ्यो॑ ज्योति॒रुद॑गृह्णात्। तं ज्योतिः॑ पश्य॒न्तीः प्र॒जा अ॒भि
स॒माव॑र्तन्त। उ॒परी॑वा॒ग्निमुद्गृ॑हीयादुद्धरन्। ज्योति॑रे॒व पश्य॑न्तीः
प्र॒जा यज॑मानम॒भि स॒माव॑र्तन्ते। प्र॒जाप॑तेरक्ष्य॒श्वय॑त्। तत्परा॑-
ऽप॒तत्। तद॒श्वोऽभव॑त्। तद॒श्वस्या॑श्व॒त्वम्॥ ३८॥

ए॒ष वै प्र॒जाप॑तिः। यद॒ग्निः। प्रा॒जाप॑त्योऽश्वः। यद॒श्वः
पुर॑स्ता॒न्नय॑ति। स्वमे॒व चक्षुः॑ पश्य॒न्प्रजा॑प॒तिर॑नूदेति।
व॒ज्री वा ए॒षः। यद॒श्वः। यद॒श्वः पुर॑स्ता॒न्नय॑ति। जा॒ताने॒व
भ्रातृ॑व्या॒न्प्रणु॑दते। पुन॒रा वर्त॑यति॥ ३९॥

जुनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्य-
मकामयत। निगार्हपत्य आहवनीयम्। तौ विभाजं
नाशक्रोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्मत्वा। प्राश्वं पूर्वमुदवहत्।
तत्पूर्ववाहः पूर्ववाद्वम्। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्ति-
रेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरेत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधः
शिरो हरति। प्राणानां गोपीथाय। इयत्यग्रे हरति।
अथेयत्यथेयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु
प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मा
धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय।
यत्रेधाऽग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्व्यूहति। शान्त्या
अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य सन्दधाति।
पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदैऽग्निमादध्यात्। रुद्राय
पशूनपिदध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नाक्रमयेत्।
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्।
यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य
पशवो भवन्ति। न रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराज एव विक्रान्तं

यजमानोऽनु विक्रमते। अग्नये पवमानाय। अग्नये
पावकाय। अग्नये शुचये। यदग्नये पवमानाय निर्वपेति।
पुनात्येवैनम्। यदग्नये पावकाय। पूत एवास्मिन्नाद्यं दधाति।
यदग्नये शुचये। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधाति॥४४॥

एनमाहुर्वनीयं धत्तेऽश्वत्वं वर्तयति कुरुत इति रुद्रो दधाति यदग्नये शुचये एकं च॥-[५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजियमुपयन्तः। अग्नौ
वामं वसु सं न्यदधत्। इदमुं नो भविष्यति। यदि नो
जेष्यन्तीति। तदग्निर्नोऽहमशक्रोत्। तत् त्रेधा विन्यदधात्।
पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। आदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तद्देवा विजित्य। पुनरवारुरुत्सन्त। तेऽग्नये पवमानाय
पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्। पशवो वा अग्निः पवमानः।
यदेव पशुष्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत्। तेऽग्नये पावकाय। आपो
वा अग्निः पावकः। यदेवाप्स्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत्॥४६॥

तेऽग्नये शुचये। असौ वा आदित्योऽग्निः शुचिः।
यदेवाऽऽदित्य आसीत्। तत्तेनावारुन्धत्। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। तनुवो वावैता अग्न्याधेयस्य। आग्नेयो वा
अष्टाकपालोऽग्न्याधेयमिति। यत्तं निर्वपेत्। नैतानि।
यथाऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि। तादृगेव तत्। यदेतानि निर्वपेत्। न तम्।
यथाऽङ्गानि स्युः। नाऽऽत्मा। तादृगेव तत्। उभयानि सह
निरूप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयं वा एतस्येन्द्रियं

वीर्यमाप्यते॥४८॥

योऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्रमेकादशकपालमनु निर्वपेत्।
आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये
एव देवते अयातयाम्नी। ताभ्यामेवास्मा इन्द्रियं वीर्यमव
रुन्धे। आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति
तिष्ठति। धेन्वै वा एतद्रेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनुडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवाव रुन्धे। घृते
भवति। यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति।
दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। पशवो वा एतानि हवींषि।
एष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यथ्सद्य एतानि हवींषि निर्वपेत्। रुद्राय पशूनपि
दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नानुनिर्वपेत्। अनवरुद्धा
अस्य पशवः स्युः। द्वादशसु रात्रीष्वनु निर्वपेत्।
संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरेणैवास्मै रुद्रं
शमयित्वा। पशूनव रुन्धे। यदेकमेकमेतानि हवींषि
निर्वपेत्॥५१॥

यथा त्रीण्यावपनानि पूरयेत्। तादृक्तत्। न प्रजनन-
मुच्छिंषेत्। एकं निरुप्य। उत्तरे समस्येत्। तृतीयमेवास्मै
लोकमुच्छिंषति प्रजननाय। तं प्रजया पशुभिरनु
प्रजायते। अथो यज्ञस्यैवैषाऽभिक्रान्तिः। रथचक्रं प्रवर्तयति।

मनुष्यरथेनैव देवरथं प्रत्यवरोहति॥५२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्राँ(३) न होतव्या(३) मिति। यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः परा भवेत्। तूष्णीमेव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्निधे ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामव-
रुद्धौ। अश्वं ब्रह्मणै। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। धेनुः होत्रै।
आशिषं एवाव रुन्धे। अनङ्गाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनङ्गान्।
वह्निरध्वर्युः॥५४॥

वह्निनैव वह्नि यज्ञस्याव रुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति।
मिथुनस्यावरुद्धौ। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा
एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः
संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति। काममूर्ध्वं देयम्।
अपरिमितस्यावरुद्धौ॥५५॥

आदित्ये तृतीयमप्स्वासीत्तत्तेनावारुन्धत् स्यादाप्यते रेतोऽग्निरकमेकमेतानि हवीः पि
निर्वपेत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेकं च॥

[६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्।
छुर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः।
सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पंच।

प्राचीमनु॑ प्रदिशं॑ प्रेहि॑ विद्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पुरो अ॑ग्निर्भवे॒ह।
विश्वा॑ आशा॑ दीद्या॑नो विभा॑हि। ऊ॒र्जं नो धेहि॑ द्विपदे॑
चतु॑ष्पदे॥५६॥

अ॒र्कश्चक्षु॑स्तद॒सौ सूर्य॑स्तद॒यम॑ग्निः। सम्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुवत्।
यत्ते॑ शुक्र॑ शुक्रं॑ वर्चः॑ शुक्रा॑ त॒नूः। शुक्रं॑ ज्योति॑रज॒स्रम्। तेन॑ मे
दीदि॑हि तेन॑ त्वाऽऽद॑धे। अ॒ग्निना॑ऽग्ने ब्रह्म॑णा। आ॒न॒शे व्या॑न॒शे
सर्व॑मायुर्व्या॑न॒शे। ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒राट् स्व॒राट्।
ते मा॑वि॒शतां॑ ते मा॑ जि॒न्वताम्॑॥५७॥

ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। स॒म्राट्वा॑भि॒भूश्च॑। ते मा॑वि॒शतां॑ ते
मा॑ जि॒न्वताम्। ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒भूश्च॑ परि॒भूश्च॑। ते
मा॑ वि॒शतां॑ ते मा॑ जि॒न्वताम्। ये ते॑ अ॒ग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। प्र॒भ्वी
च प्र॒भूति॑श्च। ते मा॑ वि॒शतां॑ ते मा॑ जि॒न्वताम्। यास्ते॑ अ॒ग्ने
शि॒वास्त॒नुवः॑। ताभि॑स्त्वाऽऽद॑धे। यास्ते॑ अ॒ग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑।
ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ॥५८॥

चतु॑ष्पदे जि॒न्वतां॑ त॒नुव॑स्त्रीणि॑ च॥ ————— [७]

इ॒मे वा ए॒ते लो॒का अ॒ग्नयः॑। ते यद॒व्यावृ॑त्ता आ॒धीये॑रन्।
शो॒चये॑यु॒र्यज॑मानम्। घ॒र्मः शि॒र् इति॑ गा॒र्हप॑त्य॒मा द॑धाति।
वा॒तः प्रा॒ण इत्य॑न्वाहा॒र्यप॑च॒नम्। अ॒र्कश्चक्षु॑रित्या॒हव॑नीयम्।
तेनै॒वैना॒न्याव॑र्तयति। तथा॑ न शो॒चय॑न्ति॒ यज॑मानम्।
र॒थ॒न्त॒रम॑भिगा॒यते॒ गा॒र्हप॑त्य आ॒धीय॑माने। रा॒थ॒न्त॒रो वा

अ॒यं लो॒कः॥५९॥

अ॒स्मिन्ने॒वैनं॑ लो॒के प्र॒ति॒ष्ठि॒त॒मा ध॑त्ते। वा॒म॒दे॒व्यम॒भिगा॑यत
उ॒द्ध्रिय॑माणे। अ॒न्तरि॑क्षं वै वा॒म॒दे॒व्यम्। अ॒न्तरि॑क्ष ए॒वैनं॑
प्र॒ति॒ष्ठि॒त॒मा ध॑त्ते। अथो॒ शा॒न्तिर्वै॑ वा॒म॒दे॒व्यम्। शा॒न्तमे॒वैनं॑
प॒श॒व्यमु॒द्धर॑ते। बृ॒हद॒भिगा॑यत आ॒हव॑नीय आ॒धी॒यमा॑ने।
बा॒र्ह॑तो वा अ॒सौ लो॒कः। अ॒मुष्मि॑न्ने॒वैनं॑ लो॒के प्र॒ति॒ष्ठि॒त॒मा ध॑त्ते। प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽ॒वारो॑ भू॒त्वा परा॑डैत्। तं वा॒रव॑न्तीये॒नावार॑यत।
तद्वा॒रव॑न्तीयस्य वा॒रव॑न्तीय॒त्वम्। श्यै॒तेन॑ श्ये॒ती अ॑कुरुत।
तच्छै॒तस्य॑ श्यै॒त॒त्वम्। यद्वा॒रव॑न्तीयम॒भि गा॑यते।
वा॒र॒यि॒त्वै॒वैनं॑ प्र॒ति॒ष्ठि॒त॒मा ध॑त्ते। श्यै॒तेन॑ श्ये॒ती कुरु॑ते।
घ॒र्मः शि॒र इति॑ गा॒र्हप॑त्य॒माद॑धाति। स॒शी॒र्षाण॑मे॒वैन॑मा
ध॑त्ते॥६१॥

उ॒पै॒नमु॑त्तरो य॒ज्ञो न॑मति। रु॒द्रो वा ए॒षः। यद॒ग्निः।
स आ॒धी॒यमा॑न ई॒श्वरो॑ यज॑मानस्य प॒शून् हि॑सि॒तोः।
स॒म्प्रि॒यः प॒शुभि॑र्भुव॒दित्या॑ह। प॒शुभि॑रे॒वैनं॑ स॒म्प्रि॒यं करो॑ति।
प॒शूना॑महि॑सायै। छु॒र्दि॒स्तो॒काय॑ तन॑याय य॒च्छेत्या॑ह।
आ॒मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। वा॒तः प्रा॒ण इत्य॑न्वाहा॒र्यप॑च॒नम्॥६२॥

सप्रा॑णमे॒वैन॑मा ध॑त्ते। स्व॒दि॒तं तो॒काय॑ तन॑याय पि॒तुं
प॒चेत्या॑ह। अन्न॑मे॒वास्मै॑ स्व॒दय॑ति। प्रा॒चीम॑नु॒ प्रदि॑शं प्रेहि॑
वि॒द्वानि॑त्याह। वि॒भक्ति॑रे॒वैन॑योः सा। अथो॒ नाना॑वीर्या॒वैवैनौ॑

कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आ-
मेवैतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै
देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्।
आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रयं इमे लोकाः।
एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्।
वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः।
अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट् स्वरट् यास्ते
अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा
अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनं समर्धयति। यास्ते अग्ने
घोरास्तनुवस्ताभिर्मुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं
पराभावयति॥६४॥

लोकोऽसृजतैनमाधत्तेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥—————[८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्रेर्यज्ञिया तनूः।
तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो
ब्रह्मोदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्।
सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चार्यमा चाजायेताम्। सा
द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त।
तस्यै मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्या
उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अशश्च

भगंश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या इन्द्रश्च विवस्वाःश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पंचति। रेत एव तदधाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा ओदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते। तेन समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदिती रेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यत्समिधः। एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन समिधोऽभ्यज्या दधाति। अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय। इयंतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयंतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयंतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति। घृतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवेन धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुभी राजन्यस्य। त्रिष्टुच्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य

छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त९ संवत्सरं गोपायेत्। संवत्सर९
हि रेतो हितं वर्धते। यद्येन९ संवत्सरे नोपनमेत्।
समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न
मा९ समंश्जीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥ ७१॥

यन्मा९ समंश्जीयात्। यच्छ्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्।
नैनमग्निरुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मौदनं पचति।
आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो
यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्वाह्मणाः।
तैरेव सन्त्वं गच्छति॥ ७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। क्वां सः।
अग्निः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पशून्प्रजनयतीति।
शल्लकैस्ता९ रात्रिमग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणी निष्टपेत्।
यथर्षभायं वाशिता न्याविच्छायति। तादृगेव तत्। अपोदूह्य
भस्माग्निं मन्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राश्चमुद्धरति।
संवत्सरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्निरित्याहुः।
यः समिधोऽनाधायाग्निमाधत्त इति। ताः
संवत्सरे पुरस्तादादध्यात्। संवत्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते।
यदि संवत्सरेऽनादध्यात्। द्वादश्यां पुरस्तादादध्यात्।
संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरमेवास्याहिता

भवन्ति। यदि द्वादश्यां नादध्यात्। त्र्यहे पुरस्तादादध्यात्।
आहिता एवास्य भवन्ति॥ ७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचददिती रेतोऽधत्त सम्मिता घृतवतीभिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः
प्रत्ययनस्त्वायेयाद्रच्छति मन्थति रात्रयश्चत्वारि च॥—————[९]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत।
स तपोऽतप्यत। स आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत।
तदस्मात्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां देवासुरा
व्यगृह्णत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥ ७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्।
तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितुं मे गोपायेति। सा
द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य प्रजां मे
गोपायेति। सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
शङ्स्यं पशून्मे गोपायेति॥ ७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथं सभां
मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्।
अहं बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत।
तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे
प्रविष्टा॥ ७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तो-
ऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदं सर्वम्। पाङ्क्तं नैव पाङ्क्तं

स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन स्पृणोति। नर्यं प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शःस्यं पशून्मे गोपायेत्याह॥७८॥

पशून्मेवैतेन स्पृणोति। सप्रथं सुभां मे गोपायेत्याह। सुभामेवैतेनेन्द्रियः स्पृणोति। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियः स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचने-
ऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्य-
आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः
प्रीतः। यदाहवनीये जुह्वति॥७९॥

तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यत्सभायां विजयन्ते।
तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेऽन्नः हरन्ति। तेन
सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथाऽस्य सर्वे प्रीता अभीष्टा
आधीयन्ते। प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठेतैकमेकम्। यथा
ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदाय गृहानेति। तादृगेव तत्।
पुनरागत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवैषां तत्। सा तत्
ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्।
रोहिण्यामग्निमादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते।
ऋध्नोत्येनेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याह जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥—[१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिरं

इ॒मे वै श॑मी॒ग॒र्भा॒त्प्र॒जाप॑तिः स रि॑रि॒चानः॑ स तपः॑ स आ॒त्मन्वी॑र्यं दश॑॥१०॥

ब्रह्म॑ सन्ध॑त्तं तौ दि॒व्याव॑थो श॒न्त्वाय॑ प्राच्ये॑षां यदु॒पर्यु॑परि॒ यत्स॒द्यः सोऽश्वो॒ऽवारो॑ भू॒त्वा
जग॑तीभि॒रशी॑तिः॥८०॥

ब्रह्म॑ सन्ध॑त्तमृ॒ध्रोत्ये॑नेन॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अपं पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्जज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः। ऊषान्कृष्णमवतु कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञिय-
मागमिष्ठाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरुचीः॥२॥

वृषीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्। क्षुधोऽपहृत्यै सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि। यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टा सरिरस्य मध्ये। तस्येदं विहतमाभरन्तः। अछम्बद्धारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यज्जगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्यायतनाद्धि जातम्। पूर्णं पृथिव्याः प्रथनं हरामि।

याभि॒रदृ॑ह॒ज्जग॑तः प्र॒ति॒ष्ठाम्। उ॒र्वीमि॒मां वि॑श्व॒ज॒नस्य॑ भ॒र्त्रीम्।
ता नः॑ शि॒वाः शर्क॑राः सन्तु॒ सर्वाः॑। अ॒ग्ने रे॒तश्च॒न्द्र॑ हिर॑ण्यम्।
अ॒द्ध्यः सम्भू॑तम॒मृतं॑ प्र॒जासु॑। तथ्स॒म्भर॑न्नुत्त॒रतो॑ नि॒धाय॑॥ ४॥

अ॒तिप्र॒यच्छं॑ दु॒रितिं॑ तरे॒यम्। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा यद॑श्व॒त्ये-
ऽति॑ष्ठः। स॒व॒त्स॒रं दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑। तत्ते॒ न्य॒क्तमि॒ह स॒म्भर॑न्तः।
श॒तं जी॑वेम श॒रदः॑ सर्वा॑राः। ऊ॒र्जः पृ॒थि॒व्या अ॒ध्युत्थि॑तोऽसि।
व॒न॑स्प॒ते श॒तव॑ल्शो वि॒रोह॑। त्वया॑ व॒यमि॒षमूर्जं॑ म॒दन्तः॑।
रा॒यस्पोषे॑ण॒ समि॒षा म॑देम। गा॒य॒त्रि॒या ह्यि॒मा॒णस्य॑ य॒त्ते॑॥ ५॥

प॒र्णम॑प॒तत्तृ॒तीय॑स्यै दि॒वोऽधि॑। सोऽयं॑ प॒र्णः सोम॑प॒र्णाद्धि॑
जा॒तः। ततो॑ ह॒रामि॑ सोम॒पी॒थस्याव॑रुद्धौ। दे॒वानां॑ ब्र॒ह्मवा॑दं
व॒देतां॑ यत्। उ॒पाश्र॑णोः सु॒श्रवा॑ वै श्रु॒तोऽसि॑। ततो॒ मामा॑वि॒शतु॑
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम्। तथ्स॒म्भर॑न्स्तद॒वरु॑न्धी॒य सा॒क्षात्। यया॑ ते
सृ॒ष्टस्या॒ग्नेः। हे॒तिम॑श॒मय॑त्प्र॒जाप॑तिः। तामि॒माम॑प्र॒दाहा॑य॥ ६॥

श॒मी॑ शान्त्यै॑ ह॒राम्य॑हम्। यत्ते॑ सृ॒ष्टस्य॑ य॒तः। वि॒क॒ङ्क॒तं
भा॒ आ॑र्च्छ॒ज्जात॑वेदः। तया॑ भा॒सा स॑मि॒तः। उ॒रुं नो॑
लो॒कम॑नु प्रभा॑हि। यत्ते॑ ता॒न्तस्य॑ हृद॒यमाच्छि॑न्द॒ज्जात॑वेदः।
म॒रुतो॑ऽद्वि॒स्तम॑यित्वा। ए॒तत्ते॒ तद॑श॒नेः स॒म्भ॑रामि। सा॒त्मा
अ॒ग्ने स॑हृद॒यो भवे॑ह। चि॒त्रि॒याद॑श्व॒त्याथ्स॑म्भृ॒ता बृ॒ह॒त्यः॥ ७॥

शरी॑रम॒भि स॑स्कृ॒ताः स्थ। प्र॒जाप॑तिना यज्ञ॒मुखे॑न॒
स॑मि॒ताः। ति॒स्रस्त्रि॒वृद्धि॑र्मिथु॒नाः प्र॒जा॑त्यै। अ॒श्व॒त्याद्ध॑व्य-

वा॒हा॒द्धि जा॒ताम्। अ॒ग्नेस्त॒नूं य॒ज्ञिया॒५ सम्भ॑रामि।
 शान्त॑योनि॒५ शमी॑ग॒र्भम्। अ॒ग्नये॒ प्रज॑नयित॒वै। यो अ॑श्व॒त्थः
 शमी॑ग॒र्भः। आ॒रुरो॒ह त्वे स॒चा। तं ते॑ ह॒रामि॒ ब्रह्म॑णा॥८॥

य॒ज्ञियैः॑ के॒तुभिः॑ स॒ह। यं त्वा॑ स॒मभ॑र॒ञ्जात॑वेदः। य॒थाश॒रीरं॑
 भूतेषु॑ न्य॒क्तम्। स सम्भृ॑तः सीद॒ शिवः॑ प्र॒जाभ्यः॑। उ॒रुं नो॑
 लो॒कम॑नु॒नेषि॑ वि॒द्वान्। प्रवे॒धसे॑ क॒वये॒ मेध्या॑य। वचो॑ व॒न्दारु॑
 वृष॒भाय॒ वृष्णो॑। यतो॑ भ॒यम॑भ॒यं तन्नो॑ अस्तु। अव॑ दे॒वान् यजे॑
 हे॒ड्यान्। स॒मिधा॒ऽग्निं दु॑वस्यत॥९॥

घृ॒तैर्बो॑धय॒ताति॑थिम्। आ॒ऽस्मिन् ह॒व्या जु॑होतन। उप॑
 त्वा॒ऽग्ने ह॒विष्म॑तीः। घृ॒ताची॑र्यन्तु ह॒र्यत। जुष॑स्व॒ स॒मिधो॑
 मम॑। तं त्वा॑ स॒मिद्धि॑र॒ङ्गिरः॑। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा
 यवि॑ष्ट। स॒मिध्य॑मानः प्रथ॒मो नु॑ धर्मः। स॒म॒क्तुभि॑रज्यते
 वि॒श्ववा॑रः॥१०॥

शो॒चिष्कै॑शो घृ॒तनि॑र्णि॒क्पाव॑कः। सु॒य॒ज्ञो अ॒ग्निर्य॑जथाय
 दे॒वान्। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑नि॒रग्निः॑। घृ॒तैः स॒मिद्धो॑
 घृ॒तम॑स्यान्नम्। घृ॒तप्रुष॑स्त्वा स॒रितो॑ वहन्ति। घृ॒तं
 पिब॑न्त्सुय॒जा यक्षि॑ दे॒वान्। आ॒युर्दा॑ अ॒ग्ने ह॒विषो॑
 जुषा॑णः। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि। घृ॒तं पी॒त्वा मधु॑ चारु॒
 गव्य॑म्। पि॒तेव॑ पु॒त्रम॑भि॒रक्ष॑तादि॒मम्॥११॥

त्वा॒म॒ग्ने स॒मिधा॑नं यवि॑ष्ट। दे॒वा दू॒तं च॑क्रिरे ह॒व्यवा॑हम्।

उ॒रु॒ज्रय॑सं घृ॒तयो॑नि॒माहु॑तम्। त्वे॒षं चक्षु॑र्दधिरे चोद॒यन्व॑ति।
 त्वाम॑ग्रे प्र॒दिव॒ आहु॑तं घृ॒तेन॑। सु॒म्ना॒यवः॑ सु॒षमि॒धा॒ समी॑धिरे।
 स वा॑वृ॒धान ओष॑धी॒भिरु॑क्षितः। उ॒रु ज्रया॑सि॒ पार्थि॑वा
 वि॒तिष्ठ॑से। घृ॒तप्र॑तीकं व ऋ॒तस्य॑ धू॒रुष॑दम्। अ॒ग्निं मि॒त्रं न
 समि॑धान ऋ॒ञ्जते॑॥१२॥

इ॒न्धा॒नो अ॒क्रो वि॒दथे॑षु दी॒द्यत्। शु॒क्रव॑र्णा॒मुदु॑ नो य॒सते॒
 धिय॑म्। प्र॒जा अ॑ग्रे संवा॑सय। आशा॑श्च प॒शुभिः॑ स॒ह।
 रा॒ष्ट्राण्य॑स्मा॒ आधे॑हि। या॒न्यास॑न्त्सवि॒तुः स॒वे। म॒ही वि॒श्वत्नी॑
 स॒दने॑ ऋ॒तस्य॑। अ॒र्वाची॑ ए॒तं ध॑रुणे रयी॒णाम्। अ॒न्तर्व॑त्नी
 ज॒न्यं जा॒तवे॑दसम्। अ॒ध्व॒राणां॑ ज॒नय॑थः पु॒रो॒गाम्॥१३॥

आ॒रो॒ह॒तं द॒शत॑श्च श॒क्करी॑र्मम्। ऋ॒तेना॑ग्न आयु॑षा॒ वर्च॑सा
 स॒ह। ज्यो॑ग्जीव॒न्त॒ उत्त॑रामु॒त्तरा॑श्च॒ समा॑म्। द॒र्श॑म॒हं पूर्ण॑मा॑सं
 य॒ज्ञं यथा॑ य॒ज्ञैः। ऋ॒त्वि॒यव॑ती स्थो अ॒ग्निरे॑तसौ। ग॒र्भं द॑धाथां
 ते वा॑म॒हं द॑दे। तत्स॒त्यं य॒द्वीरं॑ बि॒भृथः॑। वी॒रं ज॑नयिष्यथः।
 ते म॒त्प्रा॒तः प्र॑ज॒निष्ये॑थे। ते मा॒ प्रजा॑ते॒ प्रज॑नयिष्यथः॥१४॥

प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मव॒र्चसे॑नं सु॒वर्गे॑ लो॒के। अ॒नृता॑त्स॒त्य-
 मु॒पैमि॑। मा॒नु॒षाद्वै॒व्यमु॒पैमि॑। दै॒वीं वाचं॑ यच्छामि।
 श॒ल्वैर॑ग्निमि॒न्धा॒नः। उ॒भौ लो॒कौ स॑नेम॒हम्। उ॒भयो॑र्लो॒कयोर्
 ऋ॒ध्वा। अ॒ति मृ॒त्युं त॑राम्य॒हम्। जा॒तवे॑दो भुव॑नस्य॒ रेतः॑।
 इ॒ह सि॑श्च तप॑सो॒ यज्ञ॑निष्यते॥१५॥

अ॒ग्निमं॑श्च॒त्थादधि॑ ह॒व्य॒वाह॑म्। श॒मी॒ग॒र्भा॒ञ्जन॑यन् यो
म॒यो॒भूः। अ॒यं ते॑ योनि॑र॒ऋत्वियः॑। यतो॑ जा॒तो अ॒रोच॑थाः।
तं जा॒नन्न॑ग्र आ॒रोह॑। अथा॑ नो वर्ध॑या र॒यिम्। अपै॑त॒ वी॒त
वि च॑ सर्प॑तातः। येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॑ नू॒तनाः॑। अदा॑दि॒दं
य॒मोऽव॑सानं॑ पृथि॒व्याः। अ॒क्रन्नि॑मं पि॒तरो॑ लो॒कम॑स्मै॥१६॥

अ॒ग्नेर्भ॑स्मा॑स्य॒ग्नेः पु॑री॒षम॑सि। सं॒ज्ञान॑म॒सि का॑म॒धर॑णम्।
म॒यि ते॑ का॒म॒ध॒रेण॑ भूयात्। सं॒वः सृ॑जामि॒ हृद॑यानि। स॒सृष्टं॑
मनो॑ अस्तु॒ वः। स॒सृष्टः॑ प्रा॒णो अ॑स्तु॒ वः। सं या वः॑
प्रि॒यास्त॑नुवः। सं प्रि॒या हृद॑यानि॒ वः। आ॒त्मा वो॑ अस्तु
स॒म्प्रि॒यः। स॒म्प्रि॒यास्त॑नुवो॒ मम॑॥१७॥

क॒ल्पे॑तां द्यावा॑पृथि॒वी। क॒ल्प॑न्ता॒माप॑ ओष॑धीः।
क॒ल्प॑न्ता॒म॒ग्नयः॑ पृथ॑क्। म॒म ज्यै॑ष्ठ्याय॒ स॒व्र॑ताः। यैऽ॒ग्नयः॑
स॒म॑नसः। अ॒न्त॒रा द्यावा॑पृथि॒वी। वा॑स॒न्ति॒कावृ॑तू अ॒भि
क॒ल्प॑मा॒नाः। इन्द्र॑मि॒व दे॒वा अ॒भि सं वि॑शन्तु। दि॒वस्त्वा॑
वी॒र्ये॑ण। पृथि॒व्यै म॑हि॒म्ना॥१८॥

अ॒न्तरि॑क्षस्य॒ पोषे॑ण। स॒र्वप॑शुमा॒दधे॑। अ॒जी॒जन॑न्न॒मृतं॑
म॒र्त्या॑सः। अ॒स्त्रे॒माणं॑ त॒रणिं॑ वी॒डुज॑म्भम्। द॒श स्व॑सा॒रो अ॒ग्नवः॑
स॒मी॒चीः। पु॒मा॒सं जा॑त॒म॒भि स॒र॑भ॒न्ताम्। प्र॒जाप॑ते॒स्त्वा
प्रा॒णेना॑भि प्राणि॑मि। पू॒ष्णः पोषे॑ण॒ मह्य॑म्। दी॒र्घायु॑त्वाय॒
श॒तशो॑र॒दाय॑। श॒त॒श॒र॒द्ध्य॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से॥१९॥

जी॒वा॒त्त्वै पु॒ण्या॒य। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। म॒मा॑सि॒
योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। म॒मै॒व स॒न्वहं॑ ह॒व्या॒न्य॒ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे
लो॒क॒कृ॒ज्जा॒तवे॑दः। प्रा॒णे त्वा॒ऽमृ॒त॒मा॒द॒धामि॑। अ॒न्ना॒द॒म॒न्ना॒द्या॒य।
गो॒प्तारं॑ गु॒प्त्यै। सु॒गा॒र॒ह॒प॒त्यो वि॒दह॑न्नरा॒तीः। उ॒ष॒सः श्रेय॑सीः
श्रेय॑सी॒र्दध॑त्॥ २० ॥

अ॒ग्ने स॒प॒त्ना॑ꣳ अ॒प॒ बा॒ध॑मानः। रा॒य॒स्पोष॑मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑
धे॒हि। इ॒मा उ॒ मामु॑प॒तिष्ठ॑न्तु रा॒यः। आ॒भिः प्र॒जाभि॑रि॒ह
सं॒व॒से॒य। इ॒हो इ॒डां तिष्ठ॑तु वि॒श्वरू॒पी। म॒ध्ये व॒सो॑र्दी॒दिहि॑
जा॒तवे॑दः। ओज॑से॒ बला॑य॒ त्वोद्य॑च्छे। वृष॑णे शुष्मा॒यायु॑षे
वर्च॑से। स॒प॒त्न॒तूर॑सि वृ॒त्रतूः। य॒स्तै दे॒वेषु॑ म॒हि॒मा सु॑व॒र्गः॥ २१ ॥

य॒स्त आ॒त्मा प॒शुषु॑ प्रवि॑ष्टः। पु॒ष्टि॒र्या तै॑ म॒नुष्ये॑षु प॒प्र॒थे।
त॒या नो॑ अ॒ग्ने जुष॑माण॒ एहि॑। दि॒वः पृ॑थि॒व्याः पर्य॑न्त॒रिक्षा॑त्।
वा॒तात्प॑शु॒भ्यो अ॒ध्योष॑धी॒भ्यः। यत्र॑ यत्र जा॒तवे॑दः स॒म्ब॒भूथ॑।
ततो॑ नो॒ अ॒ग्ने जुष॑माण॒ एहि॑। प्रा॒ची॒मनु॑ प्र॒दिशं॑ प्रेहि॑
वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॑ग्नि॒र्भवे॑ह। वि॒श्वा आ॒शा दी॒द्यानो॑ वि
भा॑हि॥ २२ ॥

ऊ॒र्जं नो॑ धे॒हि द्वि॒पदे॑ चतु॑ष्पदे। अ॒न्व॒ग्निरु॑ष॒साम॑ग्रं म॒ख्यत्।
अ॒न्व॒हा॒नि प्र॒थ॒मो जा॑तवे॒दाः। अ॒नु सूर्य॑स्य पु॒रु॒त्रा च॑
र॒श्मीन्। अ॒नु द्या॒वापृ॑थि॒वी आ॑त॒तान॑। वि॒क्रम॑स्व म॒हाꣳ
अ॑सि। वे॒दिष॑न्मा॒नुषे॑भ्यः। त्रि॒षु लो॒केषु॑ जा॒गृहि॑। य॒दिदं॑

दिवो यददः पृथिव्याः। संविदाने रोदसी सं बभूवतुः॥२३॥

तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवे
स्योनः। प्राणं त्वाऽमृत आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय।
गोप्तारं गुप्त्यै। यत्ते शुक्रं शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं
ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने
ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां
जनिष्यमाणां च। अमृते सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्व
पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो।
अविषन्नः पितुं कृणु। शङ्स्यं पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये
चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशफाश्च य इहाग्रे। ये चैकशफा आशुगाः। सप्रथ
सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः
कुरु। सर्वमायुरुपासताम्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय।
यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। सा हि
श्रीरमृता सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य
मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्स्व यजमानाय
कामान्। इहैव सन्तत्रे सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा
मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्। ज्योतिषा

वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्स्सृष्टा
प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिर्ग्रेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरुचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यो ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववार इममञ्जते
पुरोगां प्रजनयिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै मम महिम्ना वर्चसे दधंश्सुवर्गो भाहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे
चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥

[१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः।
यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तत्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः
प्रतिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः।
अग्निष्टोमसम्मितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य
स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवत्सरः। तत्तन्न सूक्ष्मम्। उक्थ्या
एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्धौ। विश्वजिदभिजिता-
वग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सऽस्तुता
विराजंमभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया
गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः।
ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परं राथन्तरम्।
तत्प्रथमेऽहंकार्यम्। बृहद्वितीयै। वैरूपं तृतीयै। वैराजं चतुर्थै।
शाक्रं पञ्चमे। रैवतं षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय
एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकांश्चसन्तन्वन्ति।

मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै सुवर्गो लोकः। बृहतैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिंशि नाम सामं। माध्यं दिने पर्वमाने भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः पराश्च संवत्सरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समंश्नुवते। अथ येऽमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति। ते हैनं स्वस्ति समंश्नुवते। एतद्वा अमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः। तदु देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विराङ्मह्यन्ते पर्वमाने भवतीन्द्र एकं च॥ [२]

सन्ततिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विषूवाग्निवा-
कीर्त्यम्। यथा शालायै पक्षसी। एव संवत्सरस्य
पक्षसी। यदेतेन गृह्येरन्। विषूची संवत्सरस्य पक्षसी
व्यवस्रं सेयाताम्। आर्तिमार्च्छयुः। यदेते गृह्यन्ते। यथा
शालायै पक्षसी मध्यमं वंशमभि संमायच्छति॥३३॥

एव संवत्सरस्य पक्षसी दिवाकीर्त्यमभि सं तन्वन्ति।
नार्तिमार्च्छन्ति। एकविंशमहर्भवति। शुक्राग्रा ग्रहा गृह्यन्ते।
प्रत्युत्तंभ्यै सयत्वाय। सौर्य एतदहः पशुरालभ्यते। सौर्यो-
ऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं
एवैष बलिर्हियते। सप्तैतदहरतिग्राह्या गृह्यन्ते॥३४॥

सुप्त वै शीर्षण्यः प्राणाः। असावादित्यः शिरः
प्रजानाम्। शीर्षण्णैव प्रजानां प्राणान्दधाति। तस्मात्सुप्त
शीर्षण्णप्राणाः। इन्द्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्य। स
इमाल्लोकानभ्यजयत्। तस्यासौ लोकोऽनभिजित आसीत्।
तं विश्वकर्मा भूत्वाऽभ्यजयत्। यद्वैश्वकर्मणो गृह्यते॥ ३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते।
ये वैश्वकर्मणं गृह्णते। आदित्यः श्वो गृह्यते। इयं वा अदितिः।
अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्योन्यो गृह्येते। विश्वान्येवान्येन
कर्माणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति तिष्ठन्ति।
तावाऽपरार्धात्संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते। तावुभौ सह
महाव्रते गृह्येते। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। उभयोर्लोकयोः प्रति
तिष्ठन्ति। अर्कमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ॥ ३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यते संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पञ्च च॥ ————— [३]

एकविंश एष भवति। एतेन वै देवा एकविंशेन।
आदित्यमित उत्तमं सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष
इत एकविंशः। तस्य दशावस्तादहानि। दशं परस्तात्।
स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष
उभयतः प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु
लोकेष्वभिपन्नेति॥ ३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। पराचो-

ऽतिपादादबिभयुः। तं छन्दोभिरदृहं धृत्यै। देवा वा
 आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवाचोऽवपादादबिभयुः।
 तं पञ्चभीं रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविंशेऽहन्पञ्च
 दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये
 गायत्रे। ते गायत्रीषूत्तरयोः पर्वमानयोः॥३८॥

महादिवाकीर्त्यं होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसामम्।
 भासोऽग्निष्टोमः। अथैतानि पराणि। परैर्वै देवा आदित्यं
 सुवर्गं लोकमपारयन्। यदपारयन्। तत्पराणां परत्वम्।
 पारयन्त्येनं पराणि। य एवं वेद। अथैतानि स्पराणि। स्परैर्वै
 देवा आदित्यं सुवर्गं लोकमस्पारयन्। यदस्पारयन्।
 तत्स्पराणां स्परत्वम्। स्पारयन्त्येनं स्पराणि। य एवं
 वेद॥३९॥

एति पर्वमानयोः स्पराणि पञ्च च॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषां संवत्सरेऽनाप्तेऽथ।
 एकादशिन्याप्यते। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः।
 यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्रमालभन्ते। इन्द्राग्नी
 वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ते
 एवालभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्यां
 धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं
 वत्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथाऽऽयतनाद्देवता अव रुन्धे।

आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एवैष बलिर्हियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशव आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशव आलभ्यन्ते। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्धौ सप्त च॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानां रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। पञ्चविंशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सरेऽधिप्राजायत। तदन्नं पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो

ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्वीयते।
अथ यद्वा इदमन्तः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते।
अन्तः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितः हि शिरः। लोमं ह्यवीरस्थिं। परांचा
स्तुवन्ति। तस्मात्तत्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न
कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशो-
ऽन्यः। तस्माद्वयाऽस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो
हि तद्वरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः।
एकविंशं पुच्छम्। द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण
सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति।
एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन
सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः
क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो
भवति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
यस्य तल्पसद्यमभिजितः स्यात्। स देवानां
साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति तल्पमारुह्योद्गायेत्।
तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितः स्यात्। स देवानां
साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा पराजेषीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न

तल्पसद्यं पराजयते। प्लेङ्गे शंसति। महो वै प्लेङ्गः। महस
 एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये
 व्यायच्छन्त। तं देवाः समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो
 ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमेऽराथ्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो
 ब्रूयात्। इम उद्वासीकारिण इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः।
 यदेवैषां सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि श्रीणाति।
 यदेवैषां दुष्कृतं याऽराद्धिः। तदन्यतरोऽप हन्ति। ब्राह्मणः
 सं जयति। अमुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति क्रियते पुरुषो जयत्यजयञ्जयत्येकं च॥—————[६]

उद्धन्यमानं नवैतानि सन्ततिरेकविंश एषोऽप्रतिष्ठां प्रजापतिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमानं शोचिष्केशोऽग्ने सपत्नानतिग्राह्या वैश्वदेवमालभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमानं संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः।
अ॒ग्नी॒षोम॑योस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूः स॒न्त्य॑दधत्। इ॒दमु॑ नो
भवि॑ष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तेना॒ग्नी॒षोमा॒वपा॑क्रामताम्।
ते दे॒वा वि॑जित्य॑। अ॒ग्नी॒षोमा॒वन्वै॑च्छन्। तेऽग्नि॑मन्व॒-
विन्द॑न्तुषू॒त्सन्न॑म्। तस्य॑ वि॒भक्ती॑भिस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नू-
रवा॑रुन्धत॥१॥

ते सोम॑मन्व॒विन्द॑न्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑
त॒नूर्व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा अभ॑वन्। तद्ग्र॒हाणां॑ ग्र॒हत्व॑म्। यस्यै॒वं
वि॒दुषो॑ ग्र॒हा गृ॑ह्यन्ते। तस्य॑ त्वै॒व गृ॑ही॒ताः। नाना॑ऽऽग्ने॒यं
पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। यदना॑ग्ने॒यं पुनरा॒धेये॑ कुर्यात्। व्यृ॒द्धमे॒व
तत्॥२॥

अना॑ग्ने॒यं वा ए॒तत्क्रि॑यते। यथ्स॒मिध॑स्त॒नून॑पा॒तमि॒डो
ब॒र्हिर्य॑जति। उ॒भावा॑ग्ने॒यावा॒ज्य॑भा॒गौ स्या॑ताम्। अना॑ज्यभा॒गौ
भव॑त् इत्या॑हुः। यदु॒भावा॑ग्ने॒याव॒न्वश्चा॒विति॑। अ॒ग्नेये॒
पव॑माना॒योत्तरः॑ स्यात्। यत्पव॑माना॒या। तेना॑ऽऽज्य॑भा॒गः।
तेन॑ सौ॒म्यः। बुध॑न्वत्याग्ने॒यस्या॑ऽऽज्य॑भा॒गस्य॑ पु॒रोऽनु॑वा॒क्या
भव॑ति॥३॥

यथा॑ सु॒प्तं बो॒धय॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्नि॒न्य॑क्ताः

पत्नीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाग्नेयं सर्वं भवति। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ। तेनोपांशु प्रचरति। एष्यं इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुत्सृजति। यथा नष्टं वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति। प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा एतत्। अनाग्नेयं वा एतत्क्रियत् इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनाग्नेयम्। तेन समृद्धं क्रियत् इति॥७॥

अरुन्धतेव तद्वति सम्भृतसम्भार इत्याहुर्छितिं पत्नीसंयाजा नवं च॥—————[१]

देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। योऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्। योऽतिरात्रम्। ते सहैव सर्वे वाजुपेयमपश्यन्। ते।

अ॒न्योऽन्य॑स्मै॒ नाति॑ष्ठन्त। अ॒हम॒नेन॑ य॒जा इति॑। तेऽब्रु॑वन्।
आ॒जिम॒स्य धा॑वा॒मेति॑॥८॥

तस्मि॑न्ना॒जिम॑धावन्। तं बृ॒हस्पति॑रुद॑जयत्। तेना॑यजत।
स स्वा॒राज्य॑मगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्र॑वीत्। माम॒नेन॑
याज॑येति। तेनेन्द्र॑मयाजयत्। सोऽग्रं॑ दे॒वता॑नां प॒र्येत्।
अग॑च्छ॒त्स्वारा॑ज्यम्। अति॑ष्ठन्तास्मै॒ ज्यैष्ठा॑य॥९॥

य ए॒वं वि॒द्वान् वा॑ज॒पेये॑न् यज॑ते। गच्छ॑ति॒ स्वा॒राज्य॑म्।
अग्र॑ः समा॒नानां॑ प॒र्येति॑। तिष्ठ॑न्तेऽस्मै॒ ज्यैष्ठा॑य। स वा ए॒ष
ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ चै॒व रा॑ज॒न्यस्य॑ च य॒ज्ञः। तं वा ए॒तं वा॑ज॒पेय॑
इत्या॑हुः। वा॒जाप्यो॑ वा ए॒षः। वाज॑ः ह्ये॒तेन॑ दे॒वा ऐ॒प्सन्।
सोमो॑ वै वा॑ज॒पेयः॑। यो वै सोमं॑ वाज॒पेयं॑ वेद॥१०॥

वा॒ज्यैवैनं॑ पी॒त्वा भ॑वति। आऽस्य॑ वा॒जी जा॑यते। अन्नं॑ वै
वा॑ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्य॑न्नम्। आऽस्या॑न्नादो जा॑यते।
ब्रह्म॑ वै वा॑ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्ति॑ ब्रह्म॒णाऽन्नम्॑। आऽस्य॑
ब्रह्मा॑ जा॑यते॥११॥

वा॒ग्वै वाज॑स्य प्रस॒वः। य ए॒वं वेद॑। क॒रोति॑ वा॒चा वी॒र्यम्॑।
ऐनं॑ वा॒चा ग॑च्छति। अपि॑वर्ती॒ वाचं॑ वदति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑
य॒ज्ञान्वादि॑शत्। स आ॒त्मन्वा॑ज॒पेय॑मधत्त। तं दे॒वा अब्रु॑वन्।
ए॒ष वा॒व य॒ज्ञः। यद्वा॑ज॒पेयः॑॥१२॥

अप्ये॒व नोऽत्रा॑स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒ता उज्जि॑तीः प्राय॑च्छत्। ता

वा ए॒ता उ॒ज्जित॑यो॒ व्याख्या॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ सर्व॒त्वाय॑।
दे॒वता॑ना॒मनि॑र्भा॒गाय॑। दे॒वा वै ब्र॑ह्म॒णश्चा॒न्नस्य॑ च
श॒मल॑मपा॒घ्नन्। यद्व॒ह्मणः॑ श॒मल॑मासीत्। सा गा॒था
ना॒राश॑स्य॒भवत्। यद॒न्नस्य॑। सा सुरा॑॥१३॥

तस्मा॑द्वा॒यत॑श्च म॒त्तस्य॑ च॒ न प्र॑ति॒गृह्य॑म्। यत्प्र॑ति॒गृही॑यात्।
श॒मलं॑ प्र॒तिगृ॑हीयात्। सर्वा॑ वा ए॒तस्य॑ वा॒चोऽव॑रु॒द्धाः।
यो वा॑ज॒पेय॑या॒जी। या पृ॑थि॒व्यां याऽग्नौ॑ या र॑थन्त॒रे।
याऽन्तरि॑क्षे॒ या वा॒यौ या वा॑म॒देव्ये॑। या दि॒वि
याऽऽदि॒त्ये या बृ॑ह॒ति। याऽप्सु॑ यौष॑धीषु॒ या वन॑स्पतिषु।
तस्मा॑द्वाज॒पेय॑या॒ज्यात्वि॑जीनः। सर्वा॑ ह्य॒स्य वा॒चो-
ऽव॑रु॒द्धाः॥१४॥

धा॒वामे॑ति॒ ज्यैष्ठा॑य॒ वेदं॑ ब्र॒ह्मा जा॑यते वाज॒पेयः॑ सुराऽऽत्वि॑जीन॒ एकं॑ च॥—————[२]

दे॒वा वै यद॒न्यैर्ग्र॑हैर्य॒ज्ञस्य॑ नावा॒रुन्ध॑त। तद॑ति॒ग्राह्यै॑रति॒-
गृ॒ह्यावा॑रुन्ध॒त। तद॑ति॒ग्राह्या॑णामति॒ग्राह्य॑त्वम्। यद॑ति॒ग्राह्या॑
गृ॒ह्यन्ते॑। यदे॒वान्यैर्ग्र॑हैर्य॒ज्ञस्य॑ नाव॑ रुन्धे। तदे॒व तैर॑ति॒गृह्या॑व॒
रुन्धे॑। प॒ञ्च गृ॑ह्यन्ते। पा॒ङ्क्तौ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तमा॑प्त्वाऽव॒
रुन्धे॑॥१५॥

सर्व॑ ए॒न्द्रा भ॑वन्ति। ए॒क॒धैव॑ यज॑मान इन्द्रि॒यं द॑धति।
स॒प्तद॑श प्राजाप॒त्या ग्र॑हा गृह्यन्ते। स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः।
प्र॒जाप॑तेरा॒प्त्यै। ए॒क॒य॑र्चा गृ॒ह्णाति॑। ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑
दधाति। सो॒म॒ग्र॒हाश्च॑ सुरा॒ग्र॒हाश्च॑ गृ॒ह्णाति॑। ए॒तद्वै दे॒वाना॑

परममन्नम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावर-
मन्नाद्यमव रुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः।
यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति।
सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छर्मलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शर्मलेन शर्मलं यजमानादपहन्ति।
सोमग्रहाः३श्च सुराग्रहाः३श्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः।
स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति
प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जाया३
सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिल्लोके स्त्रिय३ सम्भवति।
वाजपेयाभिजित३ ह्यस्य॥१८॥

पूर्वं सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्ष३
सोमग्रहान्त्सादयति। पश्चादक्ष३ सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य
विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्न३ सुरा।
सोमग्रहाः३श्च सुराग्रहाः३श्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवैनं
व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्केत्याह। अन्नं वै भद्रम्।
अन्नाद्येनैवैनं३ स३सृजति। अन्नस्य वा एतच्छर्मलम्।
यथ्सुरा। पाप्मेव खलु वै शर्मलम्। पाप्मना वा
एनमेतच्छर्मलेन व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाः३श्च सुराग्रहाः३श्च

व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मां पाप्मनां पृङ्केत्याह।
पाप्मनैवैन९ शमलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राडुद्ववति
सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्खसुराग्रहैः।
इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव
सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृद्ध्यः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव
विश९ स९ सृजति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मध्व्यो-
ऽसानीति। एकधा ब्रह्मण उप हरति। एकधैव यजमान
आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आस्वाऽव रुन्धे सोमः शमलं यथ्सुरा हंस्यैनं व्यतिषजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारि च॥[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी
नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त
इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव
तेनाव रुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्।
सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः।
तान्पशुभिरेवाव रुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन।
प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्य९ षोडशिनः स्तोत्रेण।
वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव
लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥२३॥

सुवर्गं लोक९ षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ

आरोहत्यतिरात्रेण। नाकः रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेजं
 एवाऽऽत्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन।
 इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचः सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं
 च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वश्या। सप्तदश
 प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेरात्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव
 हि प्रजापतिः समृद्धौ। तान्पर्यग्निकृतानुत्सृजति। मरुतो
 यज्ञमजिघासन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत।
 तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्त्संज्ञपयेत्। मरुत
 एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति।
 एकदेवत्या हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति।
 नैवारेण सप्तदशशरावेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा ह्येते।
 अथो पशूनामेव छिद्रमपि दधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति।
 वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो प्रजापतावेव
 यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिर्हि वाक्। अपन्नदती भवति।
 तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं वदन्ति॥२६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्थ्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति षट् च॥—————[४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः।
 यद्वाजपेयस्य पूर्वं यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं

कर्माणि करोति। सवनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव
तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति न इत्याह। वाग्वै देवानां
पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्नं स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै।
वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्।
यच्चास्यामधि। तदेवाव रुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभि-
षिच्यते। अप्स्वन्तरमृतमप्सु भेषजमित्यश्वान्पल्पूलयति।
अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते।
यदप्सु पल्पूलयति॥२८॥

यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवाव रुन्धे। बहु वा
अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति। यदप्सु पल्पूलयति। मेध्यानेवै-
नान्करोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेत्याह। एता वा एतं देवता
अग्रे अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान् युनक्ति। सवस्योज्जित्यै।
यजुषा युनक्ति व्यावृत्त्यै॥२९॥

अपात्रपादाशुहेमन्निति सम्मार्ष्टि। मेध्यानेवैनान्करोति।
अथो स्तौत्येवैनानाजिः सरिष्यतः। विष्णुक्रमान्क्रमते।
विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै रथः। अङ्गौ
न्यङ्कावभितो रथं यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः।
ताभ्य एव नमस्करोति। आत्मनोऽनार्त्यै। अशमरथं

भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं वेद॥३०॥

स्वदयति पल्पूलयति व्यावृत्त्या अनार्यै द्वे च॥—————[५]

देवस्याह॥ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुञ्जयति। देवस्याह॥ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकं रुहेयमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्षिष्ठं नाकं रोहति। चात्वाले रथचक्रं निर्मितं रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। आवेष्टयति। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव दिशोऽभिजयति॥३१॥

वाजिनां सामं गायते। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। वाचो वर्ष्म देवेभ्योऽपाक्रामत्। तद्वनस्पतीन्प्राविशत्। सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति। या दुन्दुभौ। तस्माद्दुन्दुभिः सर्वा वाचोऽतिवदति। दुन्दुभीन्त्समाघ्नन्ति। परमा वा एषा वाक्॥३२॥

या दुन्दुभौ। परमयैव वाचाऽवरां वाचमव रुन्धे। अथो वाच एव वर्ष्म यजमानोऽव रुन्धे। इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयिदित्याह। एष वा एतर्हीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव वाजमुञ्जयति। सप्तदश प्रव्याधानाजिं धावन्ति। सप्तदश स्तोत्रं भवति। सप्तदशसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। अर्वाऽसि सप्तिरसि
वाज्यंसीत्याह। अग्निर्वा अर्वा। वायुः सप्तिः। आदित्यो वाजी।
एताभिरेवास्मै देवताभिर्देवरथं युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति।
प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति॥३४॥

वाजिनो वाजं धावत काष्ठां गच्छतेत्याह। सुवर्गो वै
लोकः काष्ठा। सुवर्गमेव लोकं यन्ति। सुवर्गं वा एते लोकं
यन्ति। य आजिं धावन्ति। प्राश्चो धावन्ति। प्राडिव हि
सुवर्गो लोकः। चतसृभिरनु मन्त्रयते। चत्वारि छन्दांसि।
छन्दाभिरेवैनान्थसुवर्गं लोकं गमयति॥३५॥

प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। य आजिं धावन्ति। उदं
च आवर्तन्ते। अस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं
जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादित्याह।
अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। यथालोकं वा एत उञ्जयन्ति।
य आजिं धावन्ति॥३६॥

कृष्णलं कृष्णलं वाजसृङ्गः प्रयच्छति। यमेव ते
वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तं परिक्रीयाव रुन्धे। एकधा
ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति।
देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदजयत्।
स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां नीवारत्वम्।
नैवारश्चरुर्भवति॥३७॥

ए॒तद्वै दे॒वानां॑ पर॒मम॑न्नम्। यन्नी॒वाराः॑। पर॒मेणै॑वास्मां
अ॒न्नाद्ये॑नाव॒रम॑न्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। स॒प्तद॑शशरावो भवति।
स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। क्षी॒रे भ॑वति।
रुच॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। सर्पि॑ष्वान्भवति मे॒ध्यत्वा॑य।
बा॒रुह॑स्प॒त्यो वा ए॒ष दे॒वत॑या॥३८॥

यो वा॒ज॒पेये॑न् यज॑ते। बा॒रुह॑स्प॒त्य ए॒ष च॒रुः।
अश्वान्त्स॒रिष्य॑तः स॒स्रुष॑श्चाव॒ घ्राप॑यति। यमे॒व ते वाजं॑
लो॒कमु॑ञ्जयन्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे। अजी॑जिपत वनस्पतय॒ इन्द्रं॑
वाजं॑ विमु॑च्यध्वमिति॑ दु॒न्दुभीन् विमु॑ञ्चति। यमे॒व ते वाजं॑
लो॒कमि॑न्द्रि॒यं दु॒न्दुभ॑यं उ॒ञ्जय॑न्ति। तमे॒वाव॑ रुन्धे॥३९॥

अ॒भिज॑यति वा ए॒षा वाग्दी॑यन्तेऽस्मै यु॒नक्ति॑ गमयति य अ॒जिं धा॑वन्ति भवति दे॒वत॑याऽष्टौ
च॥

[६]

ता॒प्यं यज॑मानं॒ परि॑धापयति। यु॒ज्ञो वै ता॒प्यम्।
य॒ज्ञेनै॒वैन॑ꣳ स॒मर्ध॑यति। द॒र्भम॑यं॒ परि॑धापयति। प॒वित्रं॑
वै द॒र्भाः। पु॒नात्ये॒वैन॑म्। वाजं॑ वा ए॒षोऽव॑रु॒रुत्स॑ते। यो
वा॒ज॒पेये॑न् यज॑ते। ओष॑धयः खलु॒ वै वाजः॑। यद्व॒र्भम॑यं
परि॑धापयति॥४०॥

वाज॒स्याव॑रुद्धौ। जा॒य ए॒हि सु॒वो रो॒हावे॒त्याह॑। प॒त्न्या
ए॒वैष॑ य॒ज्ञस्या॑न्वा॒रम्भो॑ऽन॒वच्छि॑त्यै। स॒प्तद॑शार॒त्निर्यूपो॑ भवति।
स॒प्तद॑शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। तू॒पर॑श्चतु॒रश्रि॑र्भवति।

गौधूमं चषालम्। न वा एते ब्रीहयो न यवाः। यद्गोधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। अथो अमुमेवास्मै
लोकमन्नवन्तं करोति। वासोभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः।
यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति।
अथो आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्टौ। द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेव प्रीणाति। अथो
संवत्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ।
दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी।
प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वे
पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावद्देवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं
लोकमेति। सुवर्देवाः अङ्गमेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति।
अमृतां अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः
प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव
तेन लोकान्नैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आमेवैतामा शास्ते।
आसपुटैर्घ्नन्ति। अन्नं वा इयम्। अन्नाद्येनैवैनः समर्धयन्ति।
ऊषैर्घ्नन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवैनमन्नाद्येन
समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीरुषतो घ्नन्ति।
 शीरुषतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घ्नन्ति। दिग्भ्य एवास्मा
 अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्मुखः। यो यूपं
 रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतं
 सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृतं एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति।
 शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।
 पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवत्सरस्यान्यान्पशून्परि
 प्रजायते। बस्ताजिनमध्यवरोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति
 तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमा जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नवं च॥—————[७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि।
 तान्येवाव रुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः।
 उभयीषामवरुद्धौ। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्या-
 वरुद्धौ। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याशनीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्यृद्धेत। सर्वस्य समवदायं जुहोति।
 अनवरुद्धस्यावरुद्धौ। औदुम्बरेण सुवेणं जुहोति।
 ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
 देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं
 ब्रह्मणा देवताभिरभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति।
 अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यश्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते।
 शीरुषतोऽभिषिञ्चति। शीरुषतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्वव-
 स्नावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा
 साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः।
 तेनैवेनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामी-
 त्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि-
 पिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनमभि-
 पिञ्चति। सोमग्रहाश्चावदानीयानि चर्त्विग्भ्य उपहरन्ति।
 अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाश्चानवदानीयानि
 च वाजसृद्धः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो
 उभर्याष्वेवाभिषिच्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्धौ। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते।
 अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। वाजवतीभिर्माध्यं
 दिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। शिपिविष्ट-
 वतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ
 एव पशुषु प्रति तिष्ठति। बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवेनं
 श्रियै गमयति॥५२॥

अशनीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्धा इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह वाजसृतः शिपिस्त्रीणि

च॥

[८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते।

द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते।
भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति वै
तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य
सूयते। व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति।
व्योमागन्निति वै तमाहुः। व्योमेवैतेन गच्छति। पृथिविषदं
त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानां सूयते।
तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन प्रत्यवरोहति। अपीव हि
देवतानां सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति
वै तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना
इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपां रसमुद्वयसमि-
त्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिं
समाभृतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नव च॥ [९]

इन्द्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां
प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितृन् यज्ञो-
ऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः।
तैर्ब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव
पूर्वद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वेद्युः क्रियते।
 यत्पितृभ्यः पूर्वेद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रिय
 यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम
 इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमव रुन्धे। न हि पिता
 प्रमीयमाण आहैष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः।
 इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनैन्द्रियेण द्वितीयां
 जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते
 द्वेद्वे जाये अभ्याक्षता। य एवं वेद। अभि द्वितीयां
 जायामश्नुते। अग्रये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह।
 य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति।
 त्रिर्निदधाति। षट्थसम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति।
 अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः
 पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति।
 षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितृन्प्रीणाति।
 तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं
 बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा
 इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराडावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न प्राश्या (३) मिति। यत्प्राशनीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्। यन्न प्राशनीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्चेत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृनेव निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणां ह्येतरहि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्मांस्तेऽनु। येऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठ भूयास्त। येऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां वसिष्ठो भूयासमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं विद्वान्पितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययर्चा पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरैति।

न प्र॒मायु॑को भवति। पि॒तृलो॒के वा ए॒तद्यज॑मानश्चरति।
 यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ई॒श्वर॑ आ॒र्तिमा॑र्तोः। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वावैनं॑
 तत् उ॒न्नैतु॑म॒र्हतीत्या॑हुः। यत्प्रा॑जाप॒त्यय॑र्चा पुन॒रैति॑।
 प्र॒जाप॑तिरे॒वैनं॑ तत् उ॒न्नय॑ति। ना॒र्तिमा॑च्छति॒ यज॑मानः॥६५॥

इत्यंशुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति
 यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥ [१०]

दे॒वा॒सुरा॑ अ॒ग्नीषो॑म॒योर्दे॒वा वै यथा॑दर्शं दे॒वा वै यद॒न्यैर्ग्रहै॑र्ब्रह्म॒वादि॑नो नाग्नि॑ष्टोमो न
 सा॒वि॒त्रं दे॒वस्या॒हं ता॒र्प्यं स॒प्तान्न॑हो॒मानृ॑षदं त्वेन्द्रो वृ॒त्रं ह॒त्वा दश॑॥१०॥

दे॒वा॒सुरा॑ वा॒ज्यैवैनं॑ तस्मा॑द्वाज॒पेयया॑जी दे॒वस्या॒हं वाज॑स्याव॒रुद्ध्या॑ इन्द्रि॒यमे॒वास्मिन्॑ ह्रीका॒
 हि पि॒तरः॑ पञ्चषष्टिः॥६५॥

दे॒वा॒सुरा॑ यज॑मानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमेऽन्य इमेऽन्य इति। स देवान्२ शूनकरोत्। तान्भ्यषुणोत्। तान्पवित्रेणापुनात्। तान्पुरस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहुतिः। यदुपा२ शुः। सोमेन देवाऽस्तर्पयाणीति खलु वै सोमेन यजते। यदुपा२ शुं जुहोति। सोमेनैव तद्देवाऽस्तर्पयति। यद्ग्रहा जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकमेति। किं न्वेतदग्र आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्र आसीत्। मृन्मयानि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयानि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः

स्था॒लीर्वा॑य॒व्याः॑ सोम॒ग्रह॑णी॒रिति॑। दे॒वा वै पृ॒श्निं॑मदुहन्॥४॥

तस्या॑ ए॒ते स्तना॑ आसन्। इ॒यं वै पृ॒श्निः॑। तामा॑दि॒त्या
आ॑दि॒त्यस्था॒ल्या च॑तु॒ष्पदः॑ प॒शून्॑दुहन्। यदा॑दि॒त्यस्था॒ली
भ॑व॒न्ति। च॑तु॒ष्पद ए॒व तया॑ प॒शून् यज॑मान इ॒मां दु॑हे।
तामिन्द्र॑ उ॒क्थ्य॑स्था॒ल्येन्द्रि॒यम॑दुहत्। यदु॑क्थ्य॒स्था॒ली भ॑व॒न्ति।
इन्द्रि॒यमे॒व तया॑ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां वि॒श्वे दे॒वा
आ॑ग्र॒यण॑स्था॒ल्योर्ज॑मदुहन्। यदा॑ग्र॒यण॑स्था॒ली भ॑व॒न्ति॥५॥

ऊ॒र्जमे॒व तया॑ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां म॑नु॒ष्या
ध्रु॒वस्था॒ल्याऽऽयु॑रदुहन्। यद्ध्रु॑व॒स्था॒ली भ॑व॒न्ति। आ॒युरे॒व तया॑
यज॑मान इ॒मां दु॑हे। स्था॒ल्या गृ॑ह्णाति। वा॒य॒व्येन॑ जुहोति।
तस्मा॑दन्येन॒ पात्रे॑ण प॒शून्॑दुहन्ति। अ॒न्येन॒ प्रति॑गृह्णन्ति। अथो॑
व्या॒वृ॒तमे॒व तद्यज॑मानो गच्छति॥६॥

ग्र॒हत्वं ग्र॒हां जु॒होत्य॑कुर्वतादुहन्नाग्र॒यण॑स्था॒ली भ॑व॒न्ति न॑व॒ च॥—————[१]

यु॒वꣳ सु॒राम॑म॒श्विना॑। नमु॑चा॒वासुरे॑ स॒चा। वि॒पि॒पा॒ना
शु॑भ॒स्पती॑। इन्द्रं॑ कर्म॒ स्वाव॑तम्। पु॒त्रमि॑व पि॒तरा॑व॒श्विनो॑भा।
इन्द्रा॑व॒तं कर्म॑णा दꣳसना॑भिः। यथ्सु॒रामं॑ व्य॒पिबुः॑ श॒चीभिः॑।
सर॑स्वती॒ त्वा म॑घवन्नभीष्णात्। अहा॑व्यग्रे ह॒विरा॒स्येते॑।
सु॒चीव॑ घृ॒तं च॒मू इ॒व सोमः॑॥७॥

वा॒ज॒सनिꣳ र॒यिम॑स्मे सु॒वीर॑म्। प्र॒श॒स्तं धे॑हि य॒शसं॑
बृ॒हन्त॑म्। यस्मि॒न्श्वा॑स ऋष॒भास॑ उ॒क्षणः॑। व॒शा मे॒षा

अवसृष्टासु आहुताः। कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसे। हृदा
मतिं जनय चारुमग्रयै। नाना हि वा देवहितं सदो मितम्।
मा सःसृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम
एषः। मा मां हिंसीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टं रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छर्वाभिः।
अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमं राजानमिह भक्षयामि।
द्वे सुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्।
ताभ्यामिदं विश्वं भुवन् समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्।
यस्ते देव वरुण गायत्रछन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे।
यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं तं एतेनाव यजे।
सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सत्राज्यो वा
सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति। एतावन्तो
वै देवानां सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः
सुवन्ते राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यजे राज्यायैकं च॥ [२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्।
इन्द्राय कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा
अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री
निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै
देव्यदितिः॥११॥

इ॒मामे॒वास्मा॒ उत्था॑पयति। आयु॑र्य॒ज्ञप॑तावधा॒दित्या॑ह।
 आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। इन्द्रा॑य कृ॒ण्वती॑ भा॒गं मि॒त्राय॑
 वरु॑णाय चेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॑वैतत्। अव॑र्ति॒ वा ए॒षैतस्य॑
 पा॒प्मानं॑ प्रति॒ख्याय॑ निषी॑दति। यस्या॑ग्नि॒होत्र्यु॑प॒सृष्टा
 नि॒षीद॑ति। तां दु॒ग्ध्वा ब्रा॑ह्म॒णाय॑ दद्यात्। यस्या॑न्नं॒ नाद्यात्।
 अव॑र्ति॒मेवास्मि॑न्पा॒प्मानं॑ प्रति॒मुञ्च॑ति॥१२॥

दु॒ग्ध्वा द॑दाति। न ह्यदृ॑ष्टा दक्षि॑णा दी॒यते॑। पृ॒थि॒वीं वा
 ए॒तस्य॑ पयः प्रवि॑शति। यस्या॑ग्नि॒होत्रं॑ दु॒ह्यमा॑न॒ः॒ स्क॑न्दति।
 यद॒द्य दु॒ग्धं पृ॑थि॒वीम॑स॒क्तः। यदोष॑धीर॒प्यसं॑र॒द्यदापः॑। पयो॑
 गृ॒हेषु॑ पयो॑ अ॒घ्निया॑सु। पयो॑ व॒त्सेषु॑ पयो॑ अस्तु॒ तन्म॑यीत्या॑ह।
 पय॑ ए॒वाऽऽत्म॑न्गृ॒हेषु॑ प॒शुषु॑ धत्ते। अ॒प उप॑सृजति॥१३॥

अ॒द्भिरे॒वैन॑दाप्रोति। यो वै य॒ज्ञस्या॑र्ते॒ नाना॑र्त॒ः स॑सृजति।
 उ॒भे वै ते तर्ह्या॑र्च्छ॒तः। आ॑र्च्छ॒ति खलु॑ वा ए॒तद॑ग्नि॒होत्र॑म्।
 यदु॒ह्यमा॑न॒ः॒ स्क॑न्दति। यद॑भिदु॒ह्यात्। आ॑र्ते॒ नाना॑र्त॒ य॒ज्ञस्य॑
 स॑सृजेत्। तदे॒व या॒दृक्की॒दृक्क॑ होत॒व्यम्। अथा॒न्यां दु॒ग्ध्वा
 पुन॑र्होत॒व्यम्। अना॑र्ते॒नैवा॑र्त॒ य॒ज्ञस्य॑ निष्क॑रोति॥१४॥

यद्यु॒द्धुत॑स्य॒ स्क॑न्देत्। यत्ततो॒ऽहु॑त्वा पुन॑रे॒यात्। य॒ज्ञं
 वि॒च्छि॑न्धात्। यत्र॒ स्क॑न्देत्। तन्नि॒षद्य॑ पुन॑र्गृ॒ह्णीयात्।
 यत्रै॒व स्क॑न्दति। तत॑ ए॒वैन॑त्पुन॑र्गृ॒ह्णाति॑। तदे॒व या॒दृक्की॒दृक्क॑
 होत॒व्यम्। अथा॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। अना॑र्ते॒नैवा॑र्त॒

यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञश्छिद्य॑ते। यस्या॑ग्नि॒होत्रे॑ऽधि॒श्रिते॑ श्वा-
ऽन्त॒रा धा॑वति। रु॒द्रः खलु॑ वा ए॒षः। यद॒ग्निः। यद्गाम॑न्वत्या
व॒र्तये॑त्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्।
यद॒पोऽन्व॑तिषि॒ञ्चेत्। अ॒ना॒द्यम॒ग्नेरापः॑। अ॒ना॒द्यमा॑भ्यामपि
दध्यात्। गा॒र्ह॒पत्या॑द्भस्मा॒दाय॑। इ॒दं विष्णु॑र्विचक्रम॒ इति॑
वैष्ण॒व्यर्चा॑ऽऽह॒वनीया॑दध्व॒स्यनु॑द्रवेत्। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑।
य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञः सन्त॑नोति। भस्म॑ना प॒दमपि॑ वपति
शान्त्यै॑॥१६॥

वै देव्यदितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥—————[३]

नि वा ए॒तस्या॑ऽऽह॒वनीयो॑ गा॒र्ह॒पत्यं॑ का॒मय॑ते।
निगा॒र्ह॒पत्य॑ आह॒वनीय॑म्। यस्या॑ग्निमनु॒द्धृत॑ः सूर्यो॑ऽभि
नि॒म्रोच॑ति। द॒र्भेण॑ हि॒र॒ण्यं प्र॑ब॒ध्यं पु॒रस्ता॑द्धरेत्। अथा॒ग्निम्।
अथा॑ग्नि॒होत्र॑म्। यद्धि॒र॒ण्यं पु॒रस्ता॑द्धरति। ज्योति॒र्वै
हि॒र॒ण्यम्। ज्योति॒रे॒वैनं॑ पश्यनु॒द्धरति॑। यद॒ग्निं पूर्वं॑
ह॒रत्य॑था॒ग्निहोत्र॑म्॥१७॥

भा॒ग॒धेये॑नै॒वैनं॑ प्रणयति। ब्रा॒ह्म॒ण आ॑र्षे॒य उ॒द्धरे॑त्।
ब्रा॒ह्म॒णो वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिरुद्धरति।
अ॒ग्नि॒होत्र॑मु॒पसा॑द्यातमि॒तोरा॑सीत। व्र॒तमे॒व ह॒तमनु॑
म्रियते। अन्तं॑ वा ए॒ष आ॒त्मनो॑ गच्छति। यस्ता॑म्यति।
अन्त॑मेष य॒ज्ञस्य॑ गच्छति। यस्या॑ग्निमनु॒द्धृत॑ः सूर्यो॑ऽभि

निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति।
वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभि
निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि
गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभ्युदेति।
चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा
अग्नेः प्रियं धाम्। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति।
यदग्निं पूर्वः हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयेनैवैनं प्रणयति।
ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। परांची वा एतस्मै
व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभ्युदेति। उषाः
केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तम्
स्वाहेति प्रत्यङ्गिषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै
विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव
हृतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतः
सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य
निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतः

सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥ २२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्।
भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु
रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत।
रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं
मन्थेत्॥ २३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः।
स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु
प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयति।
गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप
तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे
रय्यै रमस्व॥ २४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः।
पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोथ्सौ समिन्धातामित्याह।
ऋक्सामे वै सारस्वतावुथ्सौ। ऋक्सामाभ्यामेवैनं
समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्।
बृहद्विराट्॥ २५॥

ताभ्यामेवैनं समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य
यज्ञं विच्छिनत्ति। यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति।

आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं
हि ते। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्र रयिष्ठामनु सं भरैतम्।
सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वेणैवास्यं यज्ञेन यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्ने सप्रथा
असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञं
सन्तनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्।
अग्निमेव पथिकृतं स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं
यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनुद्वान्दक्षिणा। वही ह्येष
समृद्धौ॥२७॥

हरत्यथाग्निहोत्रं निम्रोचति हरेदेवतां गच्छत्युद्वार्यन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै
पूर्वं त्रीणि निम्रोचति दुर्भेण यद्विरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वरुणो वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति
चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युषाः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्यो यद्वै
मन्थेदुद्धरेत्॥)॥

[४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनं सवनं
कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु
कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्। सन्धीव खलु वा
एतत्। यत्सवनस्यातिरिच्यते। यद्वयद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः
शान्त्यै। गायत्रं सामं भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः
सवनान्नयन्ति॥२८॥

मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनात्सवनान्नयन्ति।

होतुंश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु शंसति। मध्यत एव यज्ञं
समादधाति। यस्य माध्यं दिने सवने सोमोऽतिरिच्यते।
आदित्यं तृतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतं
सामं भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं
यत्सवनस्यातिरिच्यते॥ २९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महां असि सूर्येति कुर्वन्ति।
यस्यैवाऽऽदित्यस्य सवनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवेनं
कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतं सामं भवति। तेनैव
माध्यं दिनात्सवनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनैव
तृतीयसवनान्नयन्ति। होतुंश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु
शंसति॥ ३०॥

मध्यत एव यज्ञं समादधाति। यस्य तृतीयसवने
सोमोऽतिरिच्येत। उक्थ्यं कुर्वीत। यस्योक्थ्येऽतिरिच्येत।
अतिरात्रं कुर्वीत। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्यते। तत्त्वे दुष्प्रज्ञानम्।
यजमानं वा एतत्पशवं आसाहयन्ति। बृहत्सामं भवति।
बृहद्वा इमाँल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवः। बृहतैवास्मै
पशून्दाधार। शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै
देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवेनं समर्धयन्ति। होतुंश्चमसमनून्नयन्ते।
होताऽनुशंसति। मध्यत एव यज्ञं समादधाति॥ ३१॥

यन्ति सवनस्यातिरिच्यते शंसति दाधाराष्टौ च॥—————[५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि

स॑सु॒नुतः। यौ द्वौ स॑सु॒नुतः। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒ष
विता॑यते। यद्य॒ज्ञः। तस्य॒ ग्रावा॑णो॒ दन्ताः॑। अ॒न्य॒त॒रं
वा ए॒ते स॑सु॒न्वतो॑र्निर्ब॒प्सति॑। पूर्वे॑णोप॒सृत्या॑ दे॒वता॑
इत्या॑हुः। पूर्वे॑णोप॒सृतस्य॒ वै श्रेया॑न्भवति। एति॑व॒न्त्याज्या॑नि
भवन्त्य॒भिजि॑त्यै॥ ३२॥

म॒रुत्व॑तीः प्रति॒पदः॑। म॒रुतो॒ वै दे॒वाना॑म॒परा॑जितमा॒यत॑नम्।
दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने यतते। उ॒भे बृ॑ह॒द्रथ॑न्त॒रे भ॑वतः।
इ॒यं वाव॑ र॒थन्त॑रम्। अ॒सौ बृ॑हत्। आ॒भ्यामे॒वैन॑म॒न्तरै॑ति।
वा॒चश्च॑ म॒न॑सश्च। प्रा॒णाच्चा॑पा॒नाच्चा॑। दि॒वश्च॑ पृथि॒व्याश्च॑॥ ३३॥

सर्व॑स्माद्वि॒त्ताद्वेद्या॑त्। अ॒भि॒व॒र्तो ब्र॑ह्मसा॒मं भ॑वति।
सुव॑र्गस्य॒ लोक॑स्या॒भि॒वृ॒त्यै। अ॒भि॒जि॒द्भव॑ति। सुव॑र्गस्य॒
लोक॑स्या॒भि॒जि॒त्यै। वि॒श्वजि॑द्भवति। वि॒श्वस्य॒ जि॒त्यै। यस्य॒
भूया॑सो य॒ज्ञक्र॑तव॒ इत्या॑हुः। स दे॒वता॑ वृ॒द्ध इति॑।
यद्य॑ग्नि॒ष्टोमः॒ सोमः॑ प॒रस्ता॑थ्स्यात्॥ ३४॥

उ॒क्थ्यं॑ कुर्वीत। यद्यु॒क्थः॑ स्यात्। अ॒ति॒रा॒त्रं कुर्वीत॑।
य॒ज्ञक्र॑तुभि॒रे॒वास्य॑ दे॒वता॑ वृ॒द्धे। यो वै छ॒न्दो॑भि॒रभि॑भवति। स
स॑सु॒न्वतो॑र॒भि॑भवति। सं॒वेशाय॑ त्वोप॒वेशाय॑ त्वेत्या॑ह।
छ॒न्दा॑सि॒ वै सं॒वेश॑ उ॒पवेशः॑। छ॒न्दो॑भि॒रे॒वास्य॑
छ॒न्दा॑स्य॒भि॑भवति। इ॒ष्टर्गो॑ वा ऋ॒त्विजा॑म॒ध्वर्युः॑॥ ३५॥

इ॒ष्टर्गः॒ खलु॑ वै पूर्वे॒ऽष्टुः॑ क्षी॑यते। प्रा॒णापा॑नौ मृ॒त्योर्मा॑

पात॒मित्या॑ह। प्रा॒णापा॒नयो॑रे॒व श्र॑यते। प्रा॒णापा॒नौ मा मा॑
हासि॑ष्ट॒मित्या॑ह। नैनं॑ पु॒राऽऽयु॑षः प्रा॒णापा॒नौ ज॑हितः। आ॒र्तिं
वा ए॒ते नि॑यन्ति। येषां॑ दी॒क्षितानां॑ प्र॒मीय॑ते। तं यद॑व॒वर्ज॑युः।
क्रूर॒कृता॑मि॒वैषां लो॒कः स्या॑त्। आ॒ह॑र द॒हेति॑ ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षि॑णतो वेद्यै॑ नि॒धाय॑। सर्प॒राज्ञि॑या ऋ॒ग्भिः स्तु॑युः। इ॒यं
वै सर्प॑तो॒ राज्ञी॑। अ॒स्या ए॒वैनं॑ परि॑ददति। व्यृ॒द्धं तदि॑त्याहुः।
यथ्स्तु॑तमन॑नुशस्त॒मिति॑। होता॑ प्रथ॒मः प्रा॑चीनावी॒ती
मा॑र्जा॒लीयं॑ परी॑यात्। या॒मीर॑नुब्रुवन्। सर्प॒राज्ञी॑नां की॒र्तये॑त्।
उ॒भयो॑रे॒वैनं॑ लो॒कयोः परि॑ददति॥३७॥

अथो॑ धुवन्त्ये॒वैनम्॑। अथो॒ न्येवा॑स्मै॒ हुव॑ते। त्रिः परि॑यन्ति।
त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ धुवते। त्रिः पुनः॑
परि॑यन्ति। षट्थ॑सम्प॒द्यन्ते। षड्वा॑ ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑
धुवते। अ॒ग्न आयू॑षि पव॒स इति॑ प्रति॒पदं॑ कुर्वी॒रन्।
रथ॑न्तर॒सामै॑षा॒ सोमः॑ स्यात्। आयु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्द॒धते। अथो॑
पा॒प्मान॑मे॒व वि॒जह॑तो यन्ति॥३८॥

अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति कुर्वीरं सुस्त्रीणि च॥—————[६]

अ॒सुर्यं॑ वा ए॒तस्मा॑द्वर्णं॑ कृ॒त्वा। प॒शवो॑ वी॒र्य॑मप॑ क्रामन्ति।
यस्य॑ यू॒पो वि॒रोह॑ति। त्वा॒ष्ट्रं ब॑हुरू॒पमा॑ल॒भेत॑। त्वष्टा॒ वै
रू॒पाणा॑मी॒शे। य ए॒व रू॒पाणा॑मी॒शे। सो॑ऽस्मिन्प॒शून् वी॒र्यं॑

यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानामग्निरुद्धायति॥३९॥

यदाहवनीयं उद्धायैत्। यत्तं मन्थैत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीयं उद्धायैत्। आग्नीध्रादुद्धरेत्। यदाग्नीध्र उद्धायैत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्य उद्धायैत्। अत एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्दारोरुद्धायैत्। तस्यारणीं कुर्यात्। क्रुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यत्क्रुमुकः। प्रिययैवेनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्रेयोनिः। स्वादेवैनं योनेर्जनयति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोमं उपदस्यैत्। सुवर्णं हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्। जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तत्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यत्सुवर्णं हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययैवेनं तनुवा समर्धयन्ति। यस्याक्रीतं सोममपहरैयुः। क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरैयुः। आदाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यः

सोममाहरत्। तस्य योऽंशुः पुराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः परा-
ऽपतत्। तानि फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गुनानि।
पशवः सोमो राजा। यदादाराश्च फाल्गुनानि चाभिषुणोति।
सोममेव राजानमभिषुणोति। श्रुतेन प्रातः सवने श्रीणीयात्।
दध्ना मध्यं दिने॥४४॥

नीतमिश्रेण तृतीयसवने। अग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथन्तर-
सांमा। य एवर्त्विजो वृताः स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां
गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्य एव। पुनः सोमं क्रीणीयात्। यज्ञेनैव
तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वाभ्यो वा एष
देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते। यः सत्रायागुरते।
एतावान्खलु वै पुरुषः। यावदस्य वित्तम्। सर्ववेदसेनं यजेत।
सर्वपृष्ठोऽस्य सोमः स्यात्। सर्वाभ्य एव देवताभ्यः सर्वेभ्यः
पृष्ठेभ्य आत्मानं निष्क्रीणीते॥४५॥

उद्धारयति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्पुराऽपतन्मध्यन्दिन आगुरते पञ्च च॥—————[७]

पवमानः सुवर्जनः। पवित्रेण विचर्षणिः। यः पोता स
पुनातु मा। पुनन्तु मा देवजनाः। पुनन्तु मनवो धिया। पुनन्तु
विश्वं आयवः। जातवेदः पवित्रवत्। पवित्रेण पुनाहि मा।
शुक्रेण देव दीद्यत्। अग्ने क्रत्वा क्रतूँ रनु॥४६॥

यत्ते पवित्रमर्चिषि। अग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे।

उ॒भाभ्यां॑ दे॒व स॒वितः॑ । प॒वित्रेण॑ स॒वेन॑ च । इ॒दं ब्र॒ह्म पु॒नीम॑हे ।
वै॒श्वदे॒वी पु॑न॒ती दे॒व्यागा॑त् । यस्यै॑ ब॒ह्वीस्त॒नुवो॑ वी॒तपृ॑ष्ठाः । तया॑
मद॑न्तः सध॒माद्येषु॑ । व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम् ॥ ४७ ॥

वै॒श्वान॒रो र॒श्मिभि॑र्मा पु॒नातु॑ । वातः॑ प्रा॒णेनै॑षि॒रो म॑यो॒भूः ।
द्यावा॑पृ॒थिवी॑ प॒यसा॑ प॒योभिः॑ । ऋ॒ताव॑री य॒ज्ञिये॑ मा पु॒नीता॑म् ।
बृ॒हद्भिः॑ स॒वित॒स्तृभिः॑ । व॒र्षिष्ठै॑र्दे॒व म॑न्म॒भिः । अ॒ग्ने दक्षैः॑ पु॒नाहि॑
मा । येन॑ दे॒वा अपु॑नत । येनाऽऽपो॑ दि॒व्यं क॑शः । तेन॑ दि॒व्येन॑
ब्र॒ह्मणा॑ ॥ ४८ ॥

इ॒दं ब्र॒ह्म पु॒नीम॑हे । यः पा॑व॒मा॒नीर॒ध्येति॑ । ऋ॒षिभिः॑
स॒म्भृत॑ः र॒सम् । सर्व॑ः स पू॒तम॑श्जाति । स्व॒दितं॑
मा॒तरि॑श्व॒ना । पा॑व॒मा॒नीर्यो॑ अ॒ध्येति॑ । ऋ॒षिभिः॑ स॒म्भृत॑ः
र॒सम् । तस्मै॑ स॒रस्व॑ती दु॒हे । क्षी॒रः सर्पि॑र्मधू॒दक॑म् ।
पा॑व॒मा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः ॥ ४९ ॥

सु॒दुघा॑ हि प॒यस्व॑तीः । ऋ॒षिभिः॑ स॒म्भृतो॑ र॒सः ।
ब्रा॒ह्म॒णेष्व॑मृत॑ः हि॒तम् । पा॑व॒मा॒नीर्दि॑शन्तु नः । इ॒मं लो॒कम॑थो
अ॒मुम् । का॒मा॒न्त्सम॑र्धयन्तु नः । दे॒वीर्दे॒वैः स॒माभृ॑ताः ।
पा॑व॒मा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः । सु॒दुघा॑ हि घृ॒तश्चु॑तः । ऋ॒षिभिः॑
स॒म्भृतो॑ र॒सः ॥ ५० ॥

ब्रा॒ह्म॒णेष्व॑मृत॑ः हि॒तम् । येन॑ दे॒वाः प॒वित्रेण॑ । आ॒त्मानं॑
पु॒नते॑ सदा॑ । तेन॑ स॒हस्र॑धा॒रेण॑ । पा॑व॒मा॒न्यः पु॑नन्तु मा ।
प्रा॒जाप॒त्यं प॒वित्र॑म् । श॒तोद्या॑मः हिर॒ण्मय॑म् । तेन॑ ब्र॒ह्मवि॑दो

व॒यम्। पू॒तं ब्र॒ह्म पु॒नीम॑हे। इन्द्रः॑ सु॒नी॒ती स॒ह मा॑ पु॒नातु॑।
सोमः॑ स्व॒स्त्या वरु॑णः स॒मी॒च्या॑। य॒मो रा॒जा प्र॑मृ॒णाभिः॑
पु॒नातु॑ मा। जा॒तवे॑दा मो॒र्जय॑न्त्या पु॒नातु॑॥५१॥

अनु रयीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदुधा हि घृतश्चतु ऋषिभिः सम्भृतो रसः पुनातु त्रीणि
च॥

[८]

प्र॒जा वै स॒त्रमा॑सत॒ तप॑स्तप्यमाना॒ अजु॑ह्वतीः। दे॒वा
अ॑पश्यश्चम॒सं घृ॑तस्य॒ पूर्ण॑ः स्व॒धाम्। तमु॑पोदतिष्ठन्तम॒-
जु॒हवुः। तेन॑र्धमा॒स ऊ॒र्जम॑वारुन्धत। तस्मा॑दर्धमा॒से दे॒वा
इ॒ज्यन्ते॑। पि॒तरो॑ऽपश्यश्चम॒सं घृ॑तस्य॒ पूर्ण॑ः स्व॒धाम्।
तमु॑पोदतिष्ठन्तम॒जुहवुः। तेन॑ मा॒स्यूर्ज॑मवारुन्धत।
तस्मा॑न्मा॒सि पि॒तृभ्यः॑ क्रियते। म॒नुष्या॑ अपश्यश्चम॒सं
घृ॑तस्य॒ पूर्ण॑ः स्व॒धाम्॥५२॥

तमु॑पोदतिष्ठन्तम॒जुहवुः। तेन॑ द्वि॒यीमूर्ज॑मवारुन्धत।
तस्मा॑द्विरहो॑ म॒नुष्ये॑भ्य॒ उप॑ह्रियते। प्रा॒तश्च सा॒यं च।
प॒शवो॑ऽपश्यश्चम॒सं घृ॑तस्य॒ पूर्ण॑ः स्व॒धाम्। तमु॑पोदतिष्ठन्त॒-
म॒जुहवुः। तेन॑ त्रि॒यीमूर्ज॑मवारुन्धत। तस्मा॑त्रिरहः॑ प॒शवः॑
प्रेर॑ते। प्रा॒तः स॑ङ्ग॒वे सा॒यम्। अ॒सुरा॑ अपश्यश्चम॒सं घृ॑तस्य॒
पूर्ण॑ः स्व॒धाम्॥५३॥

तमु॑पोदतिष्ठन्तम॒जुहवुः। तेन॑ संवत्स॒र ऊ॒र्जम॑वारुन्धत।
ते दे॒वा अ॑मन्यन्त। अ॒मी वा इ॒दम॑भूवन्। यद्वय॑ः स्म इति॑।
त ए॒तानि॑ चातुर्मा॒स्यान्य॑पश्यन्। तानि॑ निर॑वपन्। तैरे॒वेषां॑

तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। यामेव मनुष्या ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यद्वक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्यजते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिल्लोके प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिल्लोके। एष ह त्वावैतत्सर्वं भवति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते॥५६॥

मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठत्त्वारि च॥

[९]

अग्निर्वाव संवत्सरः। आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा इदावत्सरः। वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते। अग्निमेव तत्संवत्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यद्वरुणप्रघासैर्यजते। आदित्यमेव तत्परिवत्सरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवत्सरीणां स्वस्तिमा-

शास्तु इत्याशासीत। यत्साकमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव
तदिदावत्सरमाप्नोति। तस्मात्साकमेधैर्यजमानः। इदा-
वत्सरीणां स्वस्तिमाशास्तु इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन
यजते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथवा अस्य वायुश्चानु-
वत्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजते॥५८॥

वायुमेव तदनुवत्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण
यजमानः। अनुवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्तु इत्याशासीत।
संवत्सरं वा एष ईप्सतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजतु इति।
एष ह त्वै संवत्सरमाप्नोति। य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते।
विश्वे देवाः समयजन्त। तेऽग्निमेवायजन्त। त एतं
लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति।
यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते।
अथ संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवत्सरस्य
गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा
सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति।
अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा वै
वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा उत्तराणि
श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्त। तद्वैश्वदेवस्य
वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासैरयजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैरयजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रघासैरयजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दांसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। यत्साकमेधैरयजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिंश्चन्द्रमा विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष ह त्वै साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्साकमेधैरयजते। यत्सोमंश्च राजा छन्दांसि च समैधन्त॥६३॥

तत्साकमेधानां साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्। यस्मिन्नृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नृतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथेमहीति। ततो वै ता अप्रथन्त। य एवं विद्वांस्त्र्यम्बकैरयजते। प्रथते प्रजयां पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनं शुनासीरीयेणायजत। स

ए॒तं लो॒कम॑जयत्। यस्मि॑न्वा॒युः। यच्छु॑नासी॒रीये॑ण॒ यज॑ते।
ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्वा॒युः॥६५॥

वा॒योरे॒व सा॒युज्य॑मु॒पैति॑। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। प्र
चा॑तुर्मा॒स्यया॒जी मी॑यता (३) न प्रमी॑यता (३) इति॑।
जीव॑न्वा ए॒ष ऋ॒तून॑प्येति॑। यदि॑ व॒सन्तो॑ प्रमी॑यते। व॒सन्तो॑
भ॑वति। यदि॑ ग्री॒ष्मे ग्री॒ष्मः। यदि॑ व॒र॒षासु॑ व॒र॒षाः। यदि॑ श॒रदि॑
श॒रत्। यदि॑ हे॒मन् हे॒मन्तः॑। ऋ॒तुर्भू॒त्वा सं॑व॒थ्स॒रम॑प्येति॑।
सं॑व॒थ्स॒रः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तिर्वैषः॥६६॥

परि॒व॒थ्स॒रमा॑प्नोति शु॒नासी॒रीये॑ण॒ यज॑तेऽजय॒न्थ्सह॑स्रया॒जिन॑मा॒प्नोति॑ वैश्वदे॒वत्व॑ सा॒कमे॒धैर॑यजत
स॒मैध॑न्त पितृ॒यज्ञ॑त्वं ज॑यति॒ यस्मि॑न्वा॒युरहे॑मन्तस्त्रीणि॑ च॥—————[१०]

उ॒भये॑ यु॒वः सु॒राम॑मुद॒स्थान्नि॑ वै यस्य॑ प्रातः स॒वन॑ एकै॒कोऽसु॑र्यं प॒व॒मानः॑ प्र॒जा वै
स॒त्रमा॑सता॒ग्निर्वा॑व सं॒वथ्स॑रो दश॥१०॥

उ॒भये॑ वा उद॒स्था॑थ्सर्वाभिर्म॒ध्यतो॑ऽत्र॒ वाव॑ ब्रा॒ह्मणे॑ष्वथ॑ गृहमे॒धिनः॑ षट्थ्य॑ष्टिः॥६६॥

उ॒भये॑ वा वैषः॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका विततानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वार्तः परस्तादार्द्रमवस्तात्॥ १ ॥

बृहस्पतेस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितृणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रंशोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे। बृहवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥ २ ॥

देवस्य सवितुर्हस्तः। प्रसवः परस्तात्सनिर्वस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्तात्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ठा व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥ ३ ॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निर्ऋत्यै मूलवर्हणी। प्रतिभञ्जन्तः परस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः परस्तात्समितिरवस्तात्। विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात्।

विष्णोः श्रोणा पृच्छमांनाः। परस्तात्पन्था अवस्तात्॥४॥

वसूनां श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिरवस्तात्। इन्द्रस्य शतभिषक्। विश्वव्यचाः परस्ताद्विश्वक्षितिरवस्तात्। अजस्यैकपदः पूर्वं प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्ववसवमवस्तात्। अहेर्बुध्नियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभिषुण्वन्तोऽवस्तात्। पूष्णो रेवती। गावः परस्ताद्वृथ्सा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्तात्सेनाऽवस्तात्। यमस्यापभरणीः। अपकर्षन्तः परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्। पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्वृथ्सा अवस्तात्पञ्च च॥—[१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वद्वुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नैति। यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते। एव५ ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च मात्स्यो निरवसाययां चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः। हस्तं एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ठा हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया

स्यादिति। तां निष्प्रायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम् नक्षत्रम्। उपरिष्ठादषाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयेतानप-
ज्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपज्यमेव
जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनसृजत।
ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते
रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनां कुर्वीत।
यत्किं चार्वाचीन्५ सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलं वा
इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो
वा इह यजते। अमुं स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां
नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्यैव भवति।
यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि।
तस्मादक्षीलनामंश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे
कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्।
तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्।
तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन

परि॑यन्ति। यानि॑ यमनक्ष॒त्राणि॑॥१२॥

तान्युत्त॑रेण। अन्व॑ेषामरा॒थस्मेति॑। तद॑नूरा॒धाः।
ज्येष्ठ॑मेषामवधि॒ष्मेति॑। तज्ये॑ष्ठ॒घ्नी। मूल॑मेषामवृक्षा॒मेति॑।
तन्मूल॑वर्ह॒णी। यन्नास॑हन्त। तद॑षा॒ढाः। यद॑श्लो॒णत्॥१३॥

तच्छ्रो॒णा। यद॑शृ॒णोत्। तच्छ्र॑वि॒ष्टाः। यच्छ्र॑तमभिषज्यन्।
तच्छ्र॑तभिषक्। प्रो॒ष्ठप॒देषू॑दयच्छन्त। रे॒वत्या॑मरवन्त।
अ॒श्वयु॑जोरयु॒ञ्जत। अ॒प॒भर॑णीष्वपा॑वहन्। तानि॒ वा ए॒तानि॑
यमनक्ष॒त्राणि॑। यान्ये॒व दे॒वनक्ष॒त्राणि॑। तेषु॑ कुर्वीत यत्का॒री
स्यात्। पु॒ण्या॒ह ए॒व कुरु॑ते॥१४॥

चकारैव वेदोभयोरैनं लोकयौर्विदुरजयन्नेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमुन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणद्यम-
नक्षत्राणि त्रीणि च॥

[२]

दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प्रा॒तः प्र॑स॒वः प्रा॒णः। वरु॑णस्य सा॒यमा॑स॒वो-
ऽपा॑नः। यत्प्र॑ती॒चीनं॑ प्रा॒तस्त॑नात्। प्रा॒चीनं॑ स॒ङ्ग॒वात्। ततो॑
दे॒वा अ॑ग्नि॒ष्टोमं॑ निर॑मिमत। तत्तदा॑त्त॒वीर्यं॑ निर्मा॒र्गः। मि॒त्रस्य॑
स॒ङ्ग॒वः। तत्पु॑ण्यं तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑त्त॒र्हि प॒शवः॑ स॒माय॑न्ति।
यत्प्र॑ती॒चीनं॑ स॒ङ्ग॒वात्॥१५॥

प्रा॒चीनं॑ म॒ध्यं दि॑नात्। ततो॑ दे॒वा उ॒क्थ्यं॑ निर॑मिमत।
तत्तदा॑त्त॒वीर्यं॑ निर्मा॒र्गः। बृ॒हस्प॑तेर्म॒ध्यं दि॑नः। तत्पु॑ण्यं
तेज॒स्व्यहः॑। तस्मा॑त्त॒र्हि ते॒क्षिण॑ष्ठं तपति। यत्प्र॑ती॒चीनं॑ म॒ध्यं
दि॑नात्। प्रा॒चीनं॑मपरा॒ह्णात्। ततो॑ दे॒वाः षोड॑शि॒नं निर॑मिमत।

तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराहः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे
कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीनमपराह्णात्।
प्राचीनं सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमत्।
तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं
तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविंशो नक्षत्राणाम्। समानस्याहः
पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यंश्वीलानि। तानि नव।
यच्च परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो
द्वादशः। य एवं विद्वान्त्संवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य
व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याहः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि।
चत्वार्यंश्वीलानि। तानि नव। आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः।
तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्त्संवत्सरं
व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गवाथोऽशिनं निरमिमत् तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गो वदेद्ववति समानस्याहः पञ्च पुण्यानि
नक्षत्राण्यष्टौ च॥

[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति।
त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति।
प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्वूयात्। कुतस्तानि
निरमिमीतेति। आत्मन् इति। प्राणापानाभ्यामेवोपा-

श्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपा५शुसर्वनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षऋतुभ्यां
मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मन
आग्रयणम्। अङ्गेभ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठायां
ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत। स निर्मितो
नाद्धियत समव्हीयत। स एतान्प्रजापतिरपिवापानपश्यत्। तां
निरवपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपिवापा भवन्ति। यज्ञस्य
धृत्या असंख्यया॥२०॥

उपा५श्वन्तर्यामौ निरमिमीतामिमीत षट्॥ [४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चन। ऋते समुद्र
आहितः। ऋते भूमिरियञ्श्रिता। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा।
तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य
तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये।
तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि
वर्तये। तदृतं तथ्सत्यम्। तद्वृतं तच्छुकेयम्। तेन शकेयं तेन
राध्यासम्॥२१॥

यद्घर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तान्पृथिव्या दिवः। अग्निरीशान्
ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः
सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।
शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य
नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये।

शिवेनास्योपं वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्।
तद्वृतं तच्छक्यम्। तेन शक्यं तेन राध्यासम्॥२२॥

यो अस्याः पृथिव्यास्त्वचि। निर्वर्तयत्योषधीः। अग्निरीशान्
ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः
सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा।
शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य
नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये।
शिवेनास्योपं वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्।
तद्वृतं तच्छक्यम्। तेन शक्यं तेन राध्यासम्॥२३॥

एकं मासमुदसृजत्। परमेष्ठी प्रजाभ्यः। तेनाभ्यो मह
आवहत्। अमृतं मर्त्याभ्यः। प्रजामनु प्र जायसे। तदु ते
मर्त्यामृतम्। येन मासा अर्धमासाः। ऋतवः परिवत्सराः।
येन ते ते प्रजापते। ईजानस्य न्यवर्तयन्। तेनाहमस्य
ब्रह्मणा। निर्वर्तयामि जीवसे। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा।
तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य
तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये।
तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योपं वर्तये। शग्मेनास्याभि
वर्तये। तद्वृतं तत्सत्यम्। तद्वृतं तच्छक्यम्। तेन शक्यं तेन
राध्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सहभिवर्तय उष्णिहा राध्यासं न्यवर्तयन्नुपवर्तये चत्वारि च। (ऋतमेव षोडश।

यद्घर्मो यो अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं मासं चतुर्विंशतिः)॥ [५]

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकु॑र्वत। तदसु॑रा अकुर्वत। तेऽसु॑रा ऊ॒र्ध्वं
पृ॒ष्ठेभ्यो॒ नाप॑श्यन्। ते केशा॒नग्रेऽव॑पन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि।
अथो॑पपक्षौ। तत॒स्तेऽवा॑श्च आयन्। परा॑ऽभवन्। यस्यै॒वं
वप॑न्ति। अवा॑डेति॥२५॥

अथो॑ परै॒व भ॑वति। अथ॑ दे॒वा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॒ऽप॑श्यन्। त
उ॑पपक्षावग्रेऽवपन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथ॒ केशा॑न्। तत॒स्ते-
ऽभ॑वन्। सुव॒र्गं लो॒कमा॑यन्। यस्यै॒वं वप॑न्ति। भव॑त्यात्मना॑।
अथो॑ सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति॥२६॥

अथै॒तन्मनु॑र्व॒त्रे मि॑थुनमपश्यत्। स श्मश्रू॑ण्यग्रेऽवपत्।
अथो॑पपक्षौ। अथ॒ केशा॑न्। ततो॒ वै स प्राजा॑यत प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। यस्यै॒वं वप॑न्ति। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते।
दे॒वाऽसु॑राः संय॑त्ता आसन्। ते सं॑वत्स॒रे व्याय॑च्छन्त।
तान्दे॒वाश्चा॑तुर्मा॒स्यैरे॒वाभि प्रायु॑ञ्जत॥२७॥

वैश्व॒देवेन॑ च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जतेन्द्रा॒जानः॑। ताञ्छी॒रुषं॑
नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। व॒रुण॑प्र॒घासैश्च॑तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒
वरु॑णरा॒जानः॑। ताञ्छी॒रुषं॑ नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च।
सा॒कमे॒धैश्च॑तुरो॑ मा॒सोऽवृ॑ञ्जत॒ सोम॑रा॒जानः॑। ताञ्छी॒रुषं॑
नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। या सं॑वत्स॒र उप॑जी॒वाऽऽसी॑त्।
तामे॑षामवृञ्जत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। परा॑ऽसु॒राः॥२८॥

य ए॒वं वि॒द्वाऽश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्य॑जते। भ्रातृ॑व्यस्यै॒व मा॒सो वृ॑क्ता।

शी॒र्षं नि च॑ वर्तय॑ते परि॑ च। यैषा संव॑त्सर उ॑पजी॒वा।
 वृ॒द्धे तां भ्रातृ॑व्यस्य। क्षु॒धाऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यः परा॑ भवति।
 लो॒हिता॒य॒सेन॒ नि वर्त॑यते। यद्वा इ॒माम॒ग्नि॒ऋता॒वाग॑ते
 निव॑र्तयति। ए॒तदे॒वैना॑रू॒पं कृ॒त्वा निव॑र्तयति। सा ततः
 श्व॒श्वो भूय॑सी भव॑न्त्येति॥ २९॥

प्र जा॑यते। य ए॒वं वि॒द्वान्लो॑हिता॒य॒सेन॑ निव॑र्तयते। ए॒तदे॒व
 रू॒पं कृ॒त्वा नि वर्त॑यते। स ततः श्व॒श्वो भूया॑न्भव॑न्नेति।
 प्रैव जा॑यते। त्रे॒ण्या श॑ल॒ल्या नि वर्त॑येत। त्री॒णि त्री॒णि वै
 दे॒वाना॑मृ॒द्धानि॑। त्री॒णि छ॑न्दा॑र॒सि। त्री॒णि स॑व॒नानि॑। त्रय॑ इ॒मे
 लो॒काः॥ ३०॥

ऋ॒ध्यामे॒व तद्वी॑र्य ए॒षु लो॒केषु॑ प्रति॑ तिष्ठति। यच्चा॑तुर्मा॒स्य-
 या॒ज्या॑त्मनो॒ नाव॑द्येत्। दे॒वेभ्य॑ आवृ॑श्चेत्। च॒तृषु च॑तृषु मा॒सेषु॑
 नि वर्त॑येत्। प॒रोक्ष॑मे॒व तद्दे॒वेभ्य॑ आ॒त्मनो॑ऽव॒द्यत्य॑ना॒व्रस्का॑य।
 दे॒वानां॑ वा ए॒ष आनी॑तः। यश्चा॑तुर्मा॒स्यया॒जी। य ए॒वं वि॒द्वान्नि
 च॑ वर्तय॑ते परि॑ च। दे॒वता॑ ए॒वाप्ये॑ति। नास्य॑ रु॒द्रः प्र॒जां
 प॒शून्भि म॑न्यते॥ ३१॥

ए॒त्येत्य॑यु॒ञ्जता॑सुरा एति॑ लो॒का म॑न्यते॥ [६]

आयु॑षः प्रा॒णर॑ सन्त॑नु। प्रा॒णाद॑पा॒नर॑ सन्त॑नु।
 अ॒पा॒ना॒द्यान॑र॑ सन्त॑नु। व्या॒नाच्चक्षुः॑ सन्त॑नु। चक्षु॑षः श्रोत्र॑र॑
 सन्त॑नु। श्रोत्रा॒न्मनः॑ सन्त॑नु। मन॑सो वाच॑र॑ सन्त॑नु। वाच॑
 आ॒त्मान॑र॑ सन्त॑नु। आ॒त्मनः॑ पृथि॒वीर॑ सन्त॑नु। पृथि॒व्या

अ॒न्तरि॑क्ष॒ः सन्त॑नु। अ॒न्तरि॑क्षा॒दिव॒ः सन्त॑नु। दि॒वः सु॒वः
सन्त॑नु॥३२॥

अ॒न्तरि॑क्ष॒ः सन्त॑नु द्वे च॥ _____ [७]

इन्द्रो॑ दधी॒चो अ॒स्थभिः॑। वृ॒त्राण्य॑प्रतिष्कृतः। ज॒घान॑
नव॒तीर्न॑व। इच्छन्न॑श्वस्य॒ यच्छिरः॑। पर्व॑तेष्वप॑श्रितम्।
तद्वि॑दच्छर्य॒णाव॑ति। अत्रा॒ह गोर॑मन्वत। नाम॒ त्वष्ट॑रपी॒च्यम्।
इ॒त्था च॒न्द्रम॑सो गृ॒हे। इन्द्र॑मि॒द्राथि॑नो बृ॒हत्॥३३॥

इन्द्र॑म॒र्केभि॑र॒र्किणः॑। इन्द्र॑ वाणी॑रनूषत। इन्द्र॑ इ॒द्धर्योः॑
सचा॑। सम्मि॑श्र॒ आव॑चो॒ युजा॑। इन्द्रो॑ व॒ज्री हि॑रण्ययः। इन्द्रो॑
दी॒र्घाय॑ चक्ष॑से। आ सूर्य॑ः रोहय॑द्विवि। वि गो॑भिर॒द्रिमै॑रयत्।
इन्द्र॑ वाजे॑षु नो अ॒व। स॒हस्र॑प्र॒धने॑षु च॥३४॥

उ॒ग्र उ॒ग्राभि॑रू॒तिभिः॑। तमिन्द्र॑ वाज॒याम॑सि। म॒हे वृ॒त्राय॑
हन्त॑वे। स वृ॒षा वृ॒षभो॑ भु॒वत्। इन्द्रः॑ स दाम॑ने कृतः।
ओजि॑ष्ठः स बल॑ हितः। द्यु॒म्नी श्लो॒की स सौ॒म्यः। गि॒रा वज्रो॑
न सम्भृ॑तः। सब॑लो॒ अन॑पच्युतः। व॒वक्षु॑रु॒ग्रो अस्तृ॑तः॥३५॥

बृ॒हच्चा॑स्तृ॒तः॥ _____ [८]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। स प्र॒जाप॑तिरिन्द्रं॑ ज्येष्ठं पु॒त्रमप॑
न्य॑धत्त। नेदे॑न॒मसु॑रा॒ बली॑या॒ः सोऽह॑न॒न्निति॑। प्र॒हादो॑ ह॒ वै
का॑याध॒वः। वि॒रोच॑न॒ः स्वं पु॒त्रमप॑ न्य॑धत्त। नेदे॑नं दे॒वा
अ॑ह॒न॒न्निति॑। ते दे॒वाः प्र॒जाप॑तिमु॒पस॑मेत्यो॑चुः। ना॒रा॒जक॑स्य

युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥ ३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्।
तमिष्टिभिरन्वविन्दन्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह
वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया
इव हि देवाः। तस्मा एतमाग्नावैष्णवमेकादशकपालं
दीक्षणीयं निरवपन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तान्पत्नीसंयाजान्त
उपानयन्॥ ३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्।
तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छ्रय्वन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव
कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत।
तानिडान्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता
एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥ ३८॥

एव९ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै
मनुष्याः कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम।
तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपा९शूपसदा चराम। तथा
नोऽसुराः पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति। त उपा९शूपसदमतन्वत।
तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य॥ ३९॥

स्रुवेणाघारमाघार्य। तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा।
स्रुवेणोपसद जुह्वां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं
वचो अपावधी९ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः।

ए॒नश्च॑ वैर॑ह॒त्यं च॑ त्वे॒षं वचः॑। ए॒त॒५ ह॒ वाव॑ तच्च॑तु॒र्धावि॑हि॒तं
पा॒प्मानं॑ दे॒वा अप॑जघ्निरे। तथो॑ ए॒वैतदे॑वंवि॒द्यज॑मानः। ति॒स्र
ए॒व सा॑मि॒धेनी॒र॒नूच्य॑। सु॒वेणा॑घा॒रमा॑घार्य॥४०॥

ति॒स्रः परा॑ची॒राहु॑ती॒र॒हुत्वा। सु॒वेणो॑प॒सदं॑ जुहोति।
उ॒ग्रं वचो॑ अपा॑वधी॒न्त्वे॒षं वचो॑ अपा॑वधी॒ऽ५ स्वा॑हेति।
अ॒श॒न॒यापि॑पा॒से ह॒ वा उ॒ग्रं वचः॑। ए॒नश्च॑ वैर॑ह॒त्यं च॑ त्वे॒षं
वचः॑। ए॒तमे॒व तच्च॑तु॒र्धावि॑हि॒तं पा॒प्मानं॑ यज॑मानोऽप॑ हते।
तेऽभि॑नी॒यैवा॑हः प॒शुमा॑ऽल॒भन्त। अहं॑ ए॒व तद्दे॒वा अव॑र्ति
पा॒प्मानं॑ मृ॒त्युमप॑जघ्निरे। तेना॑भिनी॒यैव॑ रा॒त्रेः प्राच॑रन्।
रा॒त्रिया॑ ए॒व तद्दे॒वा अव॑र्ति पा॒प्मानं॑ मृ॒त्युमप॑जघ्निरे॥४१॥

तस्मा॑दभि॒नीयै॑वा॒हः प॒शुमा॑ ल॒भेत। अहं॑ ए॒व तद्यज॑मानो-
ऽव॑र्ति पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्या॒नप॑ नुदते। तेना॑भिनी॒यैव॑ रा॒त्रेः
प्रच॑रेत्। रा॒त्रिया॑ ए॒व तद्यज॑मानोऽव॑र्ति पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्या॒नप॑
नुदते। स ए॒ष उ॑पवस॒थीये॑ऽहं द्वि॒देव॑त्यः प॒शुरा॑ ल॒भ्यते। द्वयं॑
वा अ॒स्मिँल्लो॒के यज॑मानः। अ॒स्थि च॑ मा॒५सं च॑। अ॒स्थि
चै॒व तेन॑ मा॒५सं च॑ यज॑मानः स॒ऽस्कु॑रुते। ता वा ए॒ताः
पञ्च॑ दे॒वताः॑। अ॒ग्नीषो॑मा॒व॒ग्निर्मि॒त्रावरु॑णौ॥४२॥

प॒ञ्चप॒ञ्ची वै यज॑मानः। त्व॒ङ्मा॒५स॒ऽस्मावा॑ऽस्थि
म॒ज्जा। ए॒तमे॒व तत्प॑ञ्चधावि॒हितमा॑त्मानं वरु॒णपा॒शान्मु॑ञ्चति।
भे॒षज॑ता॒यै निर्व॑रुण॒त्वाय॑। त॒५ स॒प्तभि॑श्छ॒न्दोभिः॑ प्रा॒तर॑ह्यन्।

तस्मात्सप्त चतुरुत्तराणि छन्दांसि प्रातरनुवाकेऽनूच्यन्ते।
तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपोस्मै गायता नर इति।
तस्मादेतया बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्नयस्तिष्ठन्तेऽनूच्यानूच्यं सुवेणाधारमाधार्य रात्रिया एव तद्देवा अवर्ति पाप्मानं
मृत्युमपजघ्निरे मित्रावरुणौ नवं च (देवा यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानः प्राचरं
प्रचरेदालभन्तालभेत मृत्युमपजघ्निरे भ्रातृव्यान्॥)॥ [९]

स समुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स समुद्रः।
यच्चात्वालः। एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतत्रिशलं
त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितस्तं खनन्ति। स सुवर्णरजताभ्यां
कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्।
तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यथसुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्।
साऽस्य कौशिकता। तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं
त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा।
तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं
पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥४५॥

तस्य सप्तदशेनाभि प्रास्तुवत। तस्य सप्तदशेनाददत।
तस्य सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा। तस्य
सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरौऽपतत्। तमेकविंशेनाभि
प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्।
यावत्येकविंशस्य मात्रा। ते यत्रिवृताः स्तुवते॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा। अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा। अग्नेरेवैनं तत्। मात्रा५ सायुज्य५ सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेन स्तुवते। पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा। चन्द्रमा वै पञ्चदशः। एष हि पञ्चदश्यामपक्षीयते। पञ्चदश्यामापूर्यते। चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्रा५ सायुज्य५ सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्सप्तदशेन स्तुवते। सप्तदशेनैव तद्यजमानमाददते। तं सप्तदशेनैव हरन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरेवैनं तत्। मात्रा५ सायुज्य५ सलोकतां गमयन्ति। अथ यदेकविंशेन स्तुवते। एकविंशेनैव तद्यजमानमाददते। तमेकविंशेनैव हरन्ति। यावत्येकविंशस्य मात्रा। असौ वा आदित्य एकविंशः। आदित्यस्यैवैनं तत्॥४९॥

मात्रा५ सायुज्य५ सलोकतां गमयन्ति। ते कुश्र्यौ। व्यघ्नन्। ते अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्। रज्जता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तत्सुवर्णां कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रज्जतां

कुशीमनुसंविंशति। प्र॒ह्लादो॑ ह॒ वै का॑याध॒वः। वि॒रोच॑न॒ऽस्व॒
स्व॑ पु॒त्रमु॑दा॒स्यत्। स प्र॑द॒रोऽभ॑वत्। तस्मा॑त्प्र॒दरा॑दु॒दकं॑
नाचा॑मेत्॥५०॥

आ॒दि॒त्यः प॑ञ्चद॒शस्य॒ मात्रा॑ स्तुव॑ते पञ्चद॒शेनै॒व तद्य॑ज॒मान॒माद॑दते सप्तद॒शेनै॒व ह॑रन्त्यादि॒त्यस्यै॒वेन॑
तद्विंशति॑ च॒त्वारि॑ च॥ [१०]

ये वै च॒त्वारः॑ स्तोमाः॑। कृ॒तं तत्। अथ॑ ये पञ्च॑। कलिः॒
सः। तस्मा॑च्चतु॒ष्टोमः॑। तच्चतु॒ष्टोम॑स्य चतु॒ष्टोम॑त्वम्। तदा॑हुः।
कृ॒त॒मा॒नि तानि॑ ज्योती॑ऽषि। य ए॒तस्य॑ स्तोमा॒ इति॑।
त्रि॒वृत्प॑ञ्चद॒शः स॑प्तद॒श ए॑कवि॒ंशः॥५१॥

ए॒तानि॑ वाव तानि॑ ज्योती॑ऽषि। य ए॒तस्य॑ स्तोमाः॑।
सोऽब्र॑वीत्। स॒प्तद॒शेन॑ ह्रियमा॑णो व्य॒लेशि॑षि। भि॒षज्य॑त॒
मेति॑। तम॒श्विनौ॑ धा॒नाभि॑रभिषज्यताम्। पू॒षा क॑र॒म्भेण॑।
भा॒र॒ती परि॑वा॒पेण॑। मि॒त्रावरु॑णौ पय॒स्यया॑। तदा॑हुः॥५२॥

यद॒श्विभ्या॑ धा॒नाः। पू॒ष्णः क॑र॒म्भः। भा॒र॒त्यै परि॑वा॒पः।
मि॒त्रावरु॑णयोः पय॒स्याऽथ॑। कस्मा॑दे॒तेषा॑ऽह॒विषा॑मिन्द्र॒मेव॑
य॑ज॒न्तीति॑। ए॒ता ह्ये॒नं दे॒वता॒ इति॑ ब्रूयात्। ए॒तैर्ह॒विर्भि॑-
रभि॑षज्य॒ऽस्तस्मा॑दि॒ति। तं वस॑वोऽष्टाक॑पालेन प्रातः सव॒ने-
ऽभि॑षज्यन्। रु॒द्रा एका॑दशकपालेन॒ माध्यं॑ दिने सव॒ने। वि॒श्वे
दे॒वा द्वा॑दशकपालेन तृतीयसव॒ने॥५३॥

स यद॒ष्टाक॑पालान्प्रातः सव॒ने कुर्या॑त्। एका॑दश-

कपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालाऽस्तृतीयसवने।
 विलोमं तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः
 सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने।
 एकादशकपालाऽस्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय।
 तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनः
 सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषां
 हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्।
 एतैर्हविर्भिरभिषज्यऽस्तस्मादिति॥५४॥

एकविंश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥ [११]

तस्यावांचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः
 स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्।
 यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावांच
 एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि
 छन्दाऽस्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युद-
 भवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव।
 तदाहुः। कृतमा सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्।
 द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा
 वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यां तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दाऽस्यत्यरिच्यन्त।
 यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त।

साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सञ्श्रयतेति।
चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहती-
मत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्या-
दधात्॥५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समंश्रयताम्। अष्टाभि-
रक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्य-
रिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती
एव भूत्वा। बृहतीमुप समंश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री
बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत।
तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समंश्रयताम्।
सौऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दांसि रथो मे भवत।
युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री
च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक् त्रिष्टुप् प्रष्ट्यौ।
अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एतं
छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समंचरत्। एतं ह
वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष
एतत्सञ्चरति। य एवं विद्वान्त्सोमेन यजते। य उ चैनमेवं
वेद॥५९॥

अभुन्वाव सा देवाक्षरा बृहत्येवोद्धिर्द्विदशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय पद्व॥—————[१२]

अ॒ग्नेः कृ॒त्तिका॒ यत्पु॒ण्यं दे॒वस्य॑ स॒वि॒तुर्ब्र॑ह्म॒वादि॑नः क॒त्यु॒तमे॒व दे॒वा वा आ॒युषः॑
 प्रा॒णमिन्द्रो॑ दधी॒चो दे॒वासुराः॑ स प्र॒जाप॑तिः स सं॒मुद्रो॑ ये वै च॒त्वार॒स्तस्या॑वा॒चो
 द्वा॒दश॥१२॥

अ॒ग्नेः कृ॒त्तिका॒ देव॑गृ॒हा ऋ॒तमे॒वर्ध्या॑मे॒व ति॒स्रः परा॑ची॒र्ये वै च॒त्वारो॑ न॒वप॑ञ्चा॒शत्॥५९॥

अ॒ग्नेः कृ॒त्तिका॒ य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनु॑मत्यै पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पति। ये प्र॒त्यश्चः॒ शम्या॑या अव॒शीय॑न्ते। तन्नैर्ऋ॑तमेक॑कपालम्। इ॒यं वा अनु॑मतिः। इ॒यं निर्ऋ॑तिः। नैर्ऋ॑तेन॒ पूर्वे॑ण प्रच॑रति। पा॒प्मान॑मेव निर्ऋ॑तिं पूर्वा॑ नि॒रव॑दयते। एक॑कपालो भवति। एक॑धैव निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। यदहु॑त्वा गा॒र्हप॑त्य ई॒युः॥१॥

रु॒द्रो भू॒त्वाऽग्निर॑नू॒त्थाय॑। अध्व॑र्युं च॒ यज॑मानं च ह॒न्यात्। वी॒हि स्वा॒हाऽऽहु॑तिं जुषा॒ण इ॒त्या॒ह। आहु॑त्यै॒वैनं॑ शमयति। ना॒र्तिमा॑च्छत्यध्व॑र्युर्न यज॑मानः। ए॒कोल्मु॑केन॒ यन्ति॑। तद्धि निर्ऋ॑त्यै भा॒गधे॑यम्। इ॒मान्दि॑शं यन्ति। ए॒षा वै निर्ऋ॑त्यै दिक्। स्वा॒यामे॑व दि॒शि निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते॥२॥

स्व॑कृतं इ॒रिणे॑ जुहोति प्र॒दरे॑ वा॑। ए॒तद्वै निर्ऋ॑त्या आ॒यत॑नम्। स्व ए॒वाय॑तने॒ निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। ए॒ष ते॑ निर्ऋ॑ते भा॒ग इ॒त्या॒ह। निर्दि॑शत्यै॒वैन॑म्। भू॒ते ह॒विष्म॑त्य॒सीत्या॑ह। भू॒तिमे॒वोपा॑वर्तते। मु॒ञ्चेम॑म॒हंस॑ इ॒त्या॒ह। अ॒हंस॑ ए॒वैनं॑ मुञ्चति। अ॒ङ्गुष्ठा॑भ्यां जुहोति॥३॥

अ॒न्त॒त ए॒व निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। कृ॒ष्णं वा॑सः कृ॒ष्णतू॑षं दक्षि॑णा। ए॒तद्वै निर्ऋ॑त्यै रू॒पम्। रू॒पेणै॒व निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। अ॒प्रती॑क्षमा॒यन्ति॑। निर्ऋ॑त्या अ॒न्तर्हि॑त्यै।

स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति।
आहुत्यैव नमस्यन्तो गार्हपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन
प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै राज्यमनु मन्यते। धेनुर्दक्षिणा। इमामेव
धेनुं कुरुते। आदित्यं चरुं निर्वपति। उभयीष्वेव
प्रजास्वभिषिच्यते। दैवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा।
वरो हि राज्यं समृद्धौ। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं
निर्वपति। अग्निः सर्वा देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे। वामनो वही
दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ।
अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। अग्नीषोमाभ्यां
वा इन्द्रो वृत्रमहन्निति। यदग्नीषोमीयमेकादशकपालं
निर्वपति॥६॥

वार्त्रघ्नमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। इन्द्रो
वृत्रं हत्वा। देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्याध्यत। स
एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। तेन वै स
देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्धे। यदैन्द्राग्रमेकादशकपालं निर्वपति।
देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽव रुन्धे। ऋषभो वही
दक्षिणा॥७॥

यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ।

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो
भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते।
यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही।
तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। यावतीर्वै प्रजा
ओषधीनामहुतानामाश्नन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं
भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्।
तावेतमैन्द्राग्रं द्वादशकपालं निर्वृणाताम्। यदैन्द्राग्नौ
भवत्युज्जित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः
संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वैश्वदेव-
श्चरुर्भवति। वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्यामाकं चरुं
निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै
स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि देवतया वासः
समृद्धौ। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्।
मिथुनमेवाव रुन्धे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ। एति
वा एष यज्ञमुखादध्याः। योऽग्नेर्देवताया एति। अष्टावेतानि
हवींषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। तेनैव
यज्ञमुखादध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्यां जुहोत्यनुमतिर्देवतां निर्वपति वही दक्षिणा यदेन्द्रं दध्यपराभावाय
स्वदयति गावो दक्षिणा समृद्धौ षट्॥ [१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न
प्राजायन्त। सौऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स
प्रजापतये शुचमदधात्। सौऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं
च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ।
तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती
वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य
प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः।
संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता
मरुतोऽघ्नन्। अस्मानपि न प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मरुतं सप्तकपालमपश्यत्।
तन्निरवपत्। ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मारुतो
निरुप्यते। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय। सप्तकपालो
भवति। सप्तगणा वै मरुतः। गणश एवास्मै विशं कल्पयति।
स प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः
सृजेयेति। तस्य शुष्मं आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्व्यदहरत्।
तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्।
यदामिक्षा। यद्व्यद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। द्यावापृथिव्यं एकंकपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राजा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तैऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राजा। सवित्रा प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवींषि निरुप्यन्ते विजित्यै। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव ह्येतर्हि पशवः॥१८॥

ऐदित्यंशोचद्बुद्धरत्यब्रवीत्प्रतिष्ठया जेष्यथेत्येतर्हि पशवः॥ [२]

त्रिवृद्धरिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं गर्भो जरायुः। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं भवति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा पुनः सन्नद्धं भवति। एकं इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अ॒स्मिन्ने॒व तेन॑ लो॒के प्र॒ति ति॑ष्ठति। प्र॒सुवो॑ भवन्ति।
 प्र॒थ॒म॒जा॒मे॒व पु॒ष्टि॒म॒व रु॒न्धे। प्र॒थ॒म॒जो व॒त्सो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ।
 पृ॒षदा॒ज्यं गृ॑ह्णाति। प॒शवो॑ वै पृ॒षदा॒ज्यम्। प॒शूने॒वाव रु॒न्धे।
 प॒ञ्चगृ॑हीतं भ॑वति। पा॒ङ्का हि प॒शवः॑। ब॒हुरू॒पं भ॑वति॥२०॥

ब॒हुरू॒पा हि प॒शवः॑ समृ॑द्धौ। अ॒ग्निं म॑न्थन्ति।
 अ॒ग्निमु॑खा॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। यद॒ग्निं म॑न्थन्ति।
 अ॒ग्निमु॑खा ए॒व तत्प्र॒जा यज॑मानः सृजते। न॒वं प्र॒याजा॑
 इ॒ज्यन्ते। न॒वानू॒याजाः। अ॒ष्टौ ह॒वी॒ऽषि॑। द्वा॒वाघा॑रौ।
 द्वा॒वाज्य॑भागौ॥२१॥

त्रि॒॒श॒त्सम्प॑द्यन्ते। त्रि॒॒श॒दक्ष॑रा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्।
 वि॒राजै॒वान्नाद्य॑म॒व रु॒न्धे। यज॑मानो वा ए॒कं॒क॒पालः॑। तेज॒
 आ॒ज्यम्। यदे॒कं॒क॒पाल॒ आ॒ज्य॑मान॒यति॑। यज॑मानमे॒व तेज॑सा॒
 सम॑र्धयति। यज॑मानो वा ए॒कं॒क॒पालः॑। प॒शव॒ आ॒ज्यम्॥२२॥

यदे॒कं॒क॒पाल॒ आ॒ज्य॑मान॒यति॑। यज॑मानमे॒व प॒शुभिः॑
 सम॑र्धयति। यद॒ल्प॑मान॒यति॑। अ॒ल्पा ए॒नं प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॒
 उप॑तिष्ठेरन्। यद्व॒ह्वान॑यति॑। ब॒हव॑ ए॒नं प॒शवो॑ऽभु॒ञ्जन्त॒
 उप॑तिष्ठेरन्। ब॒ह्वानी॒याविः॑ पृ॒ष्ठं कुर्या॑त्। ब॒हव॑ ए॒वैनं॑
 प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॒ उप॑तिष्ठन्ते। यज॑मानो वा ए॒कं॒क॒पालः॑।
 यदे॒कं॒क॒पाल॒स्याव॑द्येत्॥२३॥

यज॑मानस्याव॑द्येत्। उ॒द्धा मा॑द्येद्यज॑मानः। प्र वा॑ मीयेत।
 स॒कृदे॒व हो॑त॒व्यः। स॒कृदि॒व हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। हु॒त्वाऽभि॑

जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयित्वा। तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। सुवर्गो लोक आहवनीयः॥ २४॥

यदेकंकपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमवविध्येत्। सूचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। यत्प्राङ्मद्येत। देवलोकमभिजयेत्। यदक्षिणा पितृलोकम्। यत्प्रत्यक्॥ २५॥

रक्षांसि यज्ञं हन्युः। यदुदङ्। मनुष्यलोकमभिजयेत्। प्रतिष्ठितो होतव्यः। एकंकपालं वै प्रतितिष्ठन्तं द्यावापृथिवी अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं यजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥ २६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥ २७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय

भक्षयन्ति। ए॒त॒थ्सो॒मपी॒था ह्ये॒ते। अथो॑ आ॒त्मन्ने॒व रे॒तो दध॑ते।
यज॑मान उत्त॒मो भ॑क्षयति। प॒शवो॒ वै वाजि॑नम्। यज॑मान
ए॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयन्ति॥२८॥

लो॒को ब॑हुरूपं भ॑वत्याज्य॒भागो प॒शव॒ आज्य॑मव॒द्येदा॑हव॒नीयः प्र॒त्यक्त॑स्मात्प्रति॑ष्ठितो होत॒व्यो
भा॒ग॒धेय॑मे॒ते च॒त्वारि॑ च॥ [३]

प्र॒जाप॑तिः सवि॒ता भू॒त्वा प्र॒जा अ॑सृजत। ता
ए॒न॒मत्य॑मन्यन्त। ता अ॑स्मा॒दपा॑क्रामन्। ता वरु॑णो भूत्वा
प्र॒जा वरु॑णेनाग्राहयत्। ताः प्र॒जा वरु॑णगृहीताः। प्र॒जाप॑तिं
पुन॒रुपा॑धावन्नाथमिच्छ॒मानाः। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्वरुण-
प्रघा॒सानप॑श्यत्। तां निर॑वपत्। तैर्वै स प्र॒जा
वरु॑णपा॒शाद॑मुञ्चत्। यद्वरु॑णप्रघा॒सा निरु॑प्यन्ते॥२९॥

प्र॒जाना॑मवरु॑णग्राहाय। तासां दक्षि॑णो बा॒हुर्य॑क्र आसी॑त्।
स॒व्यः प्र॑सृतः। स ए॒तां द्वितीया॑ दक्षि॑णतो वेदिमुद॑हन्। ततो॒
वै स प्र॒जानां॑ दक्षि॑णं बा॒हुं प्रासा॑रयत्। यद्वितीया॑ दक्षि॑णतो
वेदिमु॑द्धन्ति। प्र॒जाना॑मे॒व तद्यज॑मानो दक्षि॑णं बा॒हुं प्रसा॑रयति।
तस्मा॑च्चातुर्मा॒स्यया॑ज्यमुष्मि॑ल्लो॒क उ॑भयाबा॒हुः। य॒ज्ञाभि॑जित॒ः
ह्यस्य॑। पृथ॒मात्रा॑द्वेदी असं॑म्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मा॑त्पृथ॒मात्रं व्य॑सौ। उत्तर॑स्यां वेद्यामुत्तर॑वेदिमुप॑
वपति। प॒शवो॒ वा उत्तर॑वेदिः। प॒शून्नेवा॑व रु॒न्धे। अथो॑
यज्ञ॑परुषोऽन॑न्तरित्यै। ए॒तद्वा॑ह्मणान्ये॒व पञ्च॑ ह॒वी॑षि। अथै॒ष

ऐन्द्रा॒ग्नो भ॑वति। प्रा॒णापा॒नौ वा ए॒तौ दे॒वाना॑म्। यदिन्द्रा॒ग्नी।
यदैन्द्रा॒ग्नो भ॑वति॥३१॥

प्रा॒णापा॒नावे॒वाव॑ रुन्धे। ओजो॒ बलं॑ वा ए॒तौ दे॒वाना॑म्।
यदिन्द्रा॒ग्नी। यदैन्द्रा॒ग्नो भ॑वति। ओजो॒ बल॑मे॒वाव॑ रुन्धे।
मा॒रुत्या॑मि॒क्षा भ॑वति। वा॒रुण्या॑मि॒क्षा। मे॒षी च॑ मे॒षश्च॑
भव॑तः। मि॒थुना ए॒व प्र॒जा व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। लो॒मशौ
भ॑वतो मे॒ध्यत्वाय॑॥३२॥

श॒मीप॑र्णान्युप॑ व॒पति। घा॒समे॒वाभ्या॑मपि॑ यच्छति।
प्र॒जाप॑तिमन्नाद्यं॑ नोपा॑नमत्। स ए॒तेन॑ श॒तेध्मे॑न ह॒विषा॑-
ऽन्नाद्य॑मवा॑रुन्धे। यत्प॑रः श॒तानि॑ श॒मीप॑र्णानि॒ भव॑न्ति।
अ॒न्नाद्य॑स्याव॑रुद्धौ। सौ॒म्यानि॑ वै क॒रीरा॑णि। सौ॒म्या खलु॑
वा आहु॑तिर्दिवो वृष्टि॑ च्यावयति। यत्क॒रीरा॑णि भव॑न्ति।
सौ॒म्ययै॒वाहु॑त्या दि॒वो वृष्टि॑मव॑ रुन्धे। का॒य एक॑कपालो
भव॑ति। प्र॒जाना॑ क॒न्त्वाय॑। प्र॒तिपू॑रुषं क॑रम्भपा॒त्राणि॑ भवन्ति।
जा॒ता ए॒व प्र॒जा व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। एक॑मति॑रिक्तम्।
ज॒निष्य॑माणा ए॒व प्र॒जा व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति॥३३॥

निरु॒प्यन्ते॑ भवतो भव॑ति मे॒ध्यत्वाय॑ रुन्धे षट्॥—————[४]

उत्त॑रस्यां वेद्या॑म॒न्यानि॑ ह॒वीःषि॑ सादयति। दक्षि॑णायां
मा॒रुती॑म्। अ॒प॒धुर॑मे॒वैना॑ युनक्ति। अथो॒ ओज॑ ए॒वासा॑मव॑
हरति। तस्मा॑द्व॒ह्मण॑श्च क्ष॒त्राच्च॑ वि॒शोऽन्य॑तोऽप॒क्र॒मिणीः॑।
मा॒रुत्या॑ पूर्॒व्या प्र॑चरति। अ॒नृत॑मे॒वाव॑ यजते। वा॒रु॒ण्योत्त॑रया।

अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑ यज॒ते। यदे॒वाध्व॑र्युः क॒रोति॑॥३४॥

तत्प्र॑तिप्रस्था॒ता क॑रोति। तस्मा॑द्यच्छे॒यां॑ क॒रोति॑।
तत्पापी॑या॒न्क॒रोति॑। पत्नी॑ वाचयति। मे॒ध्या॑मे॒वैना॑ क॒रोति॑।
अथो॒ तप॑ ए॒वैना॑मुप॑ नयति। य॒ज्ञार॑ꣳ सन्त॒न्न प्र॑ब्रूयात्।
प्रि॒यं ज्ञा॒तिꣳ रु॑न्ध्यात्। अ॒सौ मे॑ जा॒र इति॑ निर्दि॒शेत्।
नि॒र्दिश्यै॒वैनं॑ वरुणपा॒शेन॑ ग्राहयति॥३५॥

प्र॒घा॒स्यान् ह॒वाम॑ह इति॒ पत्नी॑मु॒दान॑यति। अ॒ह्व॑तै॒वैना॑म्।
यत्पत्नी॑ पुरो॒नुवा॒क्या॑मनुब्रूयात्। निर्वी॑र्यो॒ यज॑मानः स्यात्।
यज॑मानोऽन्वा॒ह। आ॒त्म॒न्ने॒व वी॒र्यं॑ धत्ते। उ॒भौ या॒ज्याꣳ
स॒वीर्य॑त्वाय॑। यद्वा॒मे यद॑रण्य॒ इत्या॑ह। य॒थो॒दि॒तमे॒व वरु॑ण॒मव॑
यज॒ते। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्यो॑ वा आ॒हव॑नीयः॥३६॥

भ्रा॒तृ॒व्यदे॒वत्यो॑ दक्षि॑णः। यदा॒हव॑नीये॒ जुहु॑यात्। यज॑मानं
वरुणपा॒शेन॑ ग्राहयेत्। दक्षि॑णेऽग्नौ जु॒होति॑। भ्रा॒तृ॒व्यमे॒व
वरु॑णपा॒शेन॑ ग्राहयति। शूर्पे॑ण जुहोति। अ॒न्यमे॒व वरु॑ण॒मव॑
यज॒ते। शी॒रूष॑न्नधि॒ नि॒धाय॑ जुहोति। शी॒रूष॑त ए॒व वरु॑ण॒मव॑
यज॒ते। प्र॒त्यङ्गि॑ष्ठं जुहोति॥३७॥

प्र॒त्यङ्गे॒व वरु॑णपा॒शान्नि॑र्मुच्यते। अ॒क्र॒न्कर्म॑ कर्म॒कृत॑
इत्या॑ह। दे॒वाऽनृ॑णं निर॒वदा॑य। अ॒नृणा॑ गृ॒हानु॑प॒ प्रेते॑ति॒
वा॒वैतदा॑ह। वरु॑णगृही॒तं वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॑। यद्य॒जुषा॑
गृही॒तस्या॑तिरिच्य॑ते। तुषा॑श्च निष्का॒सश्च॑। तुषै॑श्च निष्का॒सेन॑

चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपो-
ऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रति-
युतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते।
अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै। एधोऽस्येधिषीमही-
त्याह। समिधैवाग्निं नमस्यन्तं उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो
मयि धेहीत्याह। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठ जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीक-
वती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति।
ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्।
सोऽग्निरनीकवान्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्य-
जनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति।
अग्निमेवानीकवन्तुः स्वेन भागधेयेन प्रीणाति।
सोऽग्निरनीकवान्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि
जनयते। असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयो-
ऽनीकानि। साकं सूर्येणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा
अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता यन्तः। द्यावापृथिवी
उपाश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्।
 तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः समंतपन्। यन्मरुद्भ्यः
 सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो
 यजमानो भ्रातृव्यान्त्सन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि
 हि तेक्षिणं तपति। चरुर्भवति। सर्वत एवैनान्त्सन्तपति। ते
 देवाः श्रौविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे गृहमेधीयं चरुं
 निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा
 श्वो भवितेति। स शृतोऽभवत्। तस्याहुतस्य नाशजन्। न
 हि देवा अहुतस्याशजन्ति। तैऽब्रुवन्। कस्मा इमं होष्याम
 इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो-
 ऽजुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो
 गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो
 भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं तत्। पाकत्रा वा
 एतत्क्रियते। यन्नेध्माबर्हिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाह॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद।
 पशुमान्भवति। आज्यभागौ यजति। यज्ञस्यैव चक्षुषी
 नान्तरेति। मरुतो गृहमेधिनां यजति। भागधेयेनैवैनान्त्समर्ध-
 यति। अग्निं स्विष्टकृतं यजति प्रतिष्ठित्यै। इडांतो भवति।

प॒शवो॒ वा इ॒डा॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्टात्प्रति॑ तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुर्न्वाहेडांतो भवति द्वे च॥—————[६]

यत्पत्नीं गृहमेधीयस्याश्जीयात्। गृहमेध्येव स्यात्। वि
त्वंस्य यज्ञ ऋध्येत। यन्नाश्जीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य
यज्ञो व्यृद्धेत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्जीयात्। गृहमेध्येव
भवति। नास्य यज्ञो व्यृद्धते॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता अभवन्। आञ्जताभ्यञ्जता।
अनु वृत्सान् वासयन्। तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहिण्वन्। सा देवेषु
लोकमवित्वा। असुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता
भवन्ति। आञ्जतेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु वृत्सान् वासयन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यजमानः क्षुधं
प्राहिणोति। ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यदधुः।
अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति। तानिन्द्रो
निहितभाग उपावर्तत। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं
निदध्यात्। इन्द्र एवैनं निहितभाग उपावर्तते। गार्हपत्ये
जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवेन२ समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार
एवास्य सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य
वृद्धे। इन्द्रो वृत्र२ हत्वा। परां परावर्तमगच्छत्।
अपाराधमिति मन्यमानः। सोऽब्रवीत्। क इदं वैदिष्यतीति।

तैऽब्रुवन्मरुतो वरं वृणामहे॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथमं हविर्निरूप्याता इति। त एनमध्यक्रीडन्। तत्क्रीडिनां क्रीडित्वम्। यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः प्रथमं हविर्निरूप्यते विजित्यै। साकं सूर्येणोद्यता निर्वपति। एतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्धौ। एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवींषि। एतद्ब्राह्मण ऐन्द्राग्रः। अथैष ऐन्द्रश्चरुर्भवति॥५०॥

उद्धारं वा एतमिन्द्र उदहरत। वृत्रं हत्वा। अन्यासु देवतास्वधि। यदेष ऐन्द्रश्चरुर्भवति। उद्धारमेव तं यजमान उद्धरते। अन्यासु प्रजास्वधि। वैश्वकर्मण एकंकपालो भवति। विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमानोऽव रुन्धे॥५१॥

ऋद्धतेऽभ्यञ्जते जुहोति वृणामहे भवत्यष्टौ च॥—————[७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुण-प्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चत्। साकमेधैः प्रत्यस्थापयत्। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयत। पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः प्रतिष्ठापयति। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती निर्वपति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत

ए॒वोप॒वीय॒ निर्व॑पेत्। उ॒भये॒ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तरं॑श्चे॒ज्यन्ते॑। अथो॒
यदे॒व दक्षि॑णा॒र्धेऽधि॒ श्रय॑ति। तेन॑ दक्षि॒णावृ॑त्। सोमा॑य
पि॒तृमते॑ पुरो॒डाश॒ षट्क॑पालं॒ निर्व॑पति। सं॒वत्स॒रो वै सोमः॑
पि॒तृमा॑न्॥ ५३॥

सं॒वत्स॒रमे॒व प्री॑णाति। पि॒तृभ्यो॑ ब॒र्हिष॑द्भ्यो॑ धा॒नाः। मासा॑
वै पि॒तरो॑ ब॒र्हिष॑दः। मासा॑ने॒व प्री॑णाति। यस्मि॒न्वा ऋ॒तौ
पुरु॑षः प्र॒मीय॑ते। सो॑ऽस्यामुष्मि॒ल्लोके॑ भ॒वति। ब॒हुरू॒पा धा॒ना
भ॑वन्ति। अ॒होरा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै। पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒ष्वात्तेभ्यो॑
म॒न्थम्। अ॒र्धमा॑सा वै पि॒तरो॑ऽग्नि॒ष्वात्ताः॥ ५४॥

अ॒र्धमा॑साने॒व प्री॑णाति। अ॒भिवा॒न्यायै॑ दु॒ग्धे भ॑वति। सा हि
पि॒तृदे॒वत्य॑ दु॒हे। यत्पू॑र्णम्। तन्म॑नु॒ष्याणा॑म्। उप॒र्यर्धो॑ दे॒वाना॑म्।
अ॒र्धः पि॑तृ॒णाम्। अ॒र्ध उप॑म॒न्थति॑। अ॒र्धो हि पि॑तृ॒णाम्।
एक॑योप॑म॒न्थति॑॥ ५५॥

एका॒ हि पि॑तृ॒णाम्। दक्षि॑णोप॑म॒न्थति॑। दक्षि॑णावृद्धि
पि॑तृ॒णाम्। अना॑र॒भ्योप॑म॒न्थति॑। तद्धि पि॑तृ॒न्गच्छ॑ति।
इ॒मान्दिशं॑ वेदि॒मुद्ध॑न्ति। उ॒भये॒ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तरं॑श्चे॒ज्यन्ते॑।
चतुः॑ स्र॒क्तिर्भ॑वति। सर्वा॒ ह्यनु॑ दि॒शः पि॒तरः॑। अखा॑ता
भवति॥ ५६॥

खा॒ता हि दे॒वाना॑म्। म॒ध्यतो॑ऽग्नि॒राधी॑यते। अ॒न्ततो॑
हि दे॒वाना॑माधी॒यते॑। वर्षी॑यानि॒ध्म इ॒ध्माद्भव॑ति

व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तरहितो हि पितृलोको
मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा।
तन्मनुष्याणाम्॥ ५७ ॥

यत्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै।
दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये
वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति।
षट्थसम्पद्यन्ते॥ ५८ ॥

षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा
गृहीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृहीयात्।
अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति।
नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥ ५९ ॥

मृत्युना यजमानं परिगृहीयात्। यन्न परिदध्यात्।
रक्षांसि यज्ञं हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति।
रक्षंसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति।
यत्रीणि त्रीणि हवींष्युदाहरैयुः। त्रयस्त्रय एषां साकं
प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः
प्रमीयते। कशिपुं कशिपव्याय। उपबर्हणमुपबर्हण्याय।
आञ्जनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमे-
वैनान्प्रीणाति॥ ६० ॥

निरवदयते पितृमानं शिष्यान्ता एकयोपं मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते

पञ्चं च॥ [८]

अ॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ ब्रूहीत्या॑ह।
उ॒भये॑ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चेज्यन्ते॑। एका॒मन्वा॑ह। एका॒ हि
पि॒तृणा॑म्। त्रि॒रन्वा॑ह। त्रि॒र्हि दे॒वाना॑म्। आ॒घ्रावा॑घ्रा॒रय॑ति।
य॒ज्ञप॑रुषो॒रन॑न्तरित्यै। ना॒र्षेयं॑ वृ॒णीते। न हो॒ता॒रम्॥६१॥

यदा॑र॒षेयं॑ वृ॒णीत। यद्धो॒ता॒रम्। प्र॒मायु॑को॒ यज॑मानः स्यात्।
प्र॒मायु॑को॒ होता॑। तस्मान्न॒ वृ॒णीते। यज॑मानस्य॒ होतु॑र्गोपी॒थाय॑।
अप॑ ब॒र्हिषः॑ प्रया॒जान् य॑जति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जा ए॒व
मृ॒त्योरु॑त्सृजति। आ॒ज्यभा॑गौ यजति॥६२॥

य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी॒ नान्तरै॑ति। प्रा॒चीना॒वीती॒ सोमं॑ यजति।
पि॒तृदे॒वत्या॑ हि। ए॒षाऽऽहु॑तिः। प॒ञ्चकृ॑त्वोऽ॒व द्य॑ति। प॒ञ्च ह्ये॑ता
दे॒वताः॑। द्वे पु॒रोऽनु॒वाक्ये॑। या॒ज्या दे॒वता॑ वष॒ट्कारः॑। ता ए॒व
प्री॑णाति। सन्त॑त॒मव॑ द्यति॥६३॥

ऋ॒तूनां॑ सन्त॑त्यै। प्रै॒वैभ्यः॑ पूर्॒वया॑ पु॒रोऽनु॒वाक्य॑याऽऽह।
प्रण॑यति द्वितीय॑या। ग॒मय॑ति या॒ज्यया॑। तृती॒ये वा इ॒तो
लो॒के पि॒तरः॑। अ॒हं ए॒वैना॒न्पूर्व॑या पु॒रोऽनु॒वाक्य॑याऽ॒त्यान॑यति।
रात्रि॑यै द्वितीय॑या। ऐ॒वैना॒न् या॒ज्यया॑ गमयति। द॒क्षिण॒तो-
ऽव॑दाय। उ॒दङ्मु॑तिं॒ क्राम॑ति॒ व्यावृ॑त्यै॥६४॥

आ स्व॒धेत्या॑श्रावयति। अस्तु॑ स्व॒धेति॑ प्र॒त्याश्रा॑वयति।
स्व॒धा नम॑ इति॒ वष॑ट्करोति। स्व॒धाका॑रो हि पि॒तृणा॑म्।

सोममग्ने॑ यजति। सोमप्रयाजा॑ हि पि॒तरः॑। सोमं॑ पि॒तृमन्तं॑
यजति। सं॒व॒त्स॒रो वै सोमः॑ पि॒तृमान्। सं॒व॒त्स॒रमे॒व
तद्य॑जति। पि॒तृन्ब॑र्हिषदो॑ यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः॑। ते पि॒तरो॑ ब॒र्हिषदः॑। ताने॒व तद्य॑जति।
पि॒तृन्ग॑ग्निष्वा॒त्तान् य॑जति। ये वा अय॑ज्वानो गृ॒हमे॒धिनः॑।
ते पि॒तरो॑ऽग्निष्वा॒त्ताः। ताने॒व तद्य॑जति। अ॒ग्निं क॑व्य॒वाहनं॑
यजति। य ए॒व पि॑तृ॒णाम॒ग्निः। तमे॒व तद्य॑जति॥६६॥

अथो॒ यथा॒ऽग्निः॑ स्वि॒ष्टकृ॑तं॒ यज॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। ए॒तत्ते
तत् ये च॑ त्वा॒मन्वि॑ति॒ तिसृषु॑ स॒क्तीषु॑ नि॒दधा॑ति। तस्मा॒दा
तृ॒तीया॒त्पुरु॑षा॒न्नाम॑ न गृ॒ह्णन्ति॑। ए॒ताव॑न्तो॒ हीज्य॑न्ते। अत्र॑
पि॒तरो॑ यथाभा॒गं म॑न्द॒ध्वमि॑त्याह। ह्री॒का हि पि॒तरः॑। उद॑श्चो
निष्क्रा॑मन्ति। ए॒षा वै म॑नु॒ष्याणां॑ दिक्। स्वा॒मे॒व तद्वि॑श॒मनु॑
निष्क्रा॑मन्ति॥६७॥

आ॒ह॒व॒नीय॑मुप॑तिष्ठन्ते। न्ये॒वास्मै॑ तद्ध॑वते। यत्स॒त्याह॑व॒नीये॑।
अथान्यत्र॑ चर॑न्ति। आ॒तमि॑तोरु॒प॑तिष्ठन्ते। अ॒ग्निमे॒वोप॑द्रष्टारं
कृ॒त्वा। पि॒तृन्नि॑रव॑दयन्ते। अन्तं॑ वा ए॒ते प्रा॒णानां॑ गच्छ॑न्ति।
य आ॒तमि॑तोरु॒प॑ तिष्ठन्ते। सु॒स॒न्द॒शं त्वा व॑यमि॒त्याह॑॥६८॥

प्रा॒णो वै सु॑स॒न्द॒क्। प्रा॒णमे॒वाऽऽत्म॑न्दधते। योजा॒ न्वि॒न्द्र
ते ह॑री॒ इत्या॑ह। प्रा॒णमे॒व पुन॑रयुक्त। अक्ष॒न्नमी॑मदन्त॒ हीति॑
गा॒र्हप॑त्यमु॒प॑तिष्ठन्ते। अक्ष॒न्नमी॑मदन्ताथ॒ त्वोप॑तिष्ठाम॒ह इति॑

वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते।
अमीमदन्त पितरोऽथ त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह।
अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजयां पशुभिः। य एवं
वेद। अपं बर्हिषावनूयाजौ यजति। प्रजा वै बर्हिः।
प्रजा एव मृत्योरुत्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति।
द्वावनूयाजौ। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव
प्रीणाति। न पत्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति। यत्पत्यन्वासीत।
यत्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न
संयाजयन्ति। पत्नियै गोपीथाय॥७०॥

होतारमाज्यभागौ यजति सन्ततमवदति व्यावृत्त्यै बर्हिषदो यजति तमेव तद्यजत्यनु
निष्क्रामन्त्याहेनानृतवो नवं च॥ [९]

प्रतिपूरुषमेककपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा
रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव
प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एककपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं
निरवदयते। नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणः
रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य
दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया
आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्।

यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्।
आखुस्ते पशुरिति ब्रूयात्॥७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति।
एष वा अंग्रीनां पङ्क्तिंशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन
पर्णेन जुहोति। सुगर्घ्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्।
अन्तत एव रुद्रं निरवदयते॥७३॥

एष ते रुद्र भागः सह स्वस्त्राऽम्बिकुयेत्याह। शरद्वा
अस्याम्बिका स्वसा। तया वा एष हिनस्ति। यः हिनस्ति।
तयैवैनः सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त
एव ग्राम्याः पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवाम्ब
रुद्रमदिमहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति
वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीप्सन्ते। मूतैकृत्वा-
ऽऽसंजन्ति। यथा जनं यतैऽवसं करोति। तादृगेव तत्।
एष ते रुद्र भाग इत्याह निरवत्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः
परिषिञ्चति। रुद्रस्यान्तरहित्यै। प्र वा एतैऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते।
ये त्र्यम्बकैश्चरन्ति। आदित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपति। इयं
वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयन्निरवदयते शास्ते सिञ्चति षट्॥—————[१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सौऽग्निर्यत्पत्नी

वैश्वदेवेन् ता वरुणप्रघासैरग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दशं॥१०॥

अनुमत्यै प्रथमजो वृथसो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यदग्नयेऽनीकवत उद्धारं वा
अग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं पञ्चसप्ततिः॥७५॥

अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

ए॒तद्वा॑ह्म॒णान्ये॒व प॒ञ्च ह॒वीः॑षि॑। अ॒थेन्द्रा॑य॒ शुना॒सीरा॑य
पुरो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑क॒पालं॑ निर्व॑पति। स॒व॒त्स॒रो वा
इन्द्रा॑शुना॒सीरः॑। स॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मा॑ अ॒न्नम॑व॒ रुन्धे॑। वा॒य॒व्यं
पयो॑ भवति। वा॒युर्वै वृ॒ष्ट्यै॑ प्र॒दाप॑यिता। स ए॒वास्मै॑
वृ॒ष्टिं प्र॒दाप॑यति। सौ॒र्य एक॑क॒पालो॑ भवति। सूर्ये॒ण वा
अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के वृ॒ष्टिर्धृ॑ता। स ए॒वास्मै॑ वृ॒ष्टिं नि॒यच्छ॑ति॥१॥

द्वा॒दश॑ग॒वः सी॒रं दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑न्ता
आसन्। ते दे॒वा अ॒ग्निम॑ब्रुवन्। त्वया॑ वी॒रेणा॑सुरा॒नभि॑भ॒वा॒मेति॑।
सोऽब्र॑वीत्। त्रेधा॑ऽह॒मा॒त्मानं॑ वि॒क॑रिष्य॒ इति॑। स त्रेधा॑-
ऽऽत्मानं॑ व्य॑कुरुत। अ॒ग्निं तृ॒तीयम्। रु॒द्रं तृ॒तीयम्। वरु॑णं
तृ॒तीयम्॥२॥

सोऽब्र॑वीत्। क इ॒दं तुरी॑यमि॒ति। अ॒हमि॒तीन्द्रो॑-
ऽब्र॑वीत्। सन्तु सृ॒जाव॑हा॒ इति॑। तौ स॒मसृ॑जेताम्।
स इन्द्र॑स्तुरीयमभवत्। य॒दिन्द्र॑स्तुरीयमभवत्। त॒दिन्द्र॑-
तुरी॒यस्येन्द्र॑तुरीयत्वम्। ततो॒ वै दे॒वा व्य॑जयन्त। य॒दिन्द्र॑तुरी॒यं
नि॒रुप्य॑ते विजि॒त्यै॥३॥

व॒हिनीं॑ धे॒नुर्दक्षि॑णा। यद्व॒हिनीं॑। तेना॑ग्नेयी। यद्वौः। तेन॑
रौ॒द्री। यद्धे॒नुः। तेनै॒न्द्री। यथ्स्त्री स॒ती दा॒न्ता। तेन॑ वा॒रुणी॑

समृद्धौ। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

त९ सृष्ट९ रक्षा९स्यजिघा९सन्। स एताः
प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत। ताभिर्वै स दिग्भ्यो
रक्षा९सि प्राणुदत। यत्पञ्चावत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव
तद्यजमानो रक्षा९सि प्रणुदते। समूढ९ रक्षः सन्दग्ध९ रक्ष
इत्याह। रक्षा९स्येव सन्दहति। अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह।
देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागधेयं करोति। प्रष्टिवाही
रथो दक्षिणा समृद्धौ॥५॥

इन्द्रो वृत्र९ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। नमुचिमासुरं
नालभत। त९ शच्याऽगृह्णात्। तौ समलभेताम्।
सोऽस्मादभिश्नुनतरोऽभवत्। सोऽब्रवीत्। सन्धा९
सन्दधावहै। अथ त्वाऽव स्रक्ष्यामि। न मा शुष्केण
नार्द्रेण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतमुपां फेनमसिञ्चत्। न वा एष
शुष्को नार्द्रो व्युष्टाऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्विवा
न नक्तम्। तस्यैतस्मिँल्लोके। अपां फेनेन शिर उदवर्तयत्।
तदेनमन्ववर्तत। मित्रद्रुगिति॥७॥

स एतानपामार्गानंजनयत्। तानजुहोत्। तैर्वै स
रक्षा९स्यपाहत। यदपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपहत्यै।
एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि रक्षसां भागधेयम्। इमान्दिशं

यन्ति। ए॒षा वै रक्ष॑सां दिक्। स्वाया॑मे॒व दि॒शि रक्षा॑सि
हन्ति॥८॥

स्वकृ॑त् इ॒रिणे जु॑होति प्र॒दरे वा॑। ए॒तद्वै रक्ष॑सामा॒यतन॑म्।
स्व ए॒वाय॑तने॒ रक्षा॑सि हन्ति। पु॒र्णम॑ये॒न स्रु॑वेण॑ जुहोति।
ब्रह्म॑ वै पु॒र्णः। ब्रह्म॑णै॒व रक्षा॑सि हन्ति। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः
प्र॑स॒व इत्या॑ह। स॒वितृ॑प्र॒सूत ए॒व रक्षा॑सि हन्ति। ह॒तः रक्षो॑-
ऽव॑धिष्म॒ रक्ष॑ इत्या॑ह। रक्ष॑साऽ॒स्तृत्यै॑। यद्व॑स्ते॒ तद्वक्षि॑णा
नि॒रव॑त्यै। अ॒प्रती॑क्ष॒माय॑न्ति। रक्ष॑साम॒न्तर्हि॑त्यै॥९॥

यच्छ्रुतिं वरुणं तृतीयं विजित्या असृजत् समृद्धौ हनो मित्रद्रुगिति हन्ति स्तृत्यै त्रीणि च॥[१]

धा॒त्रे पु॑रो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑क॒पालं॑ निर्व॑पति। सं॒व॒त्स॒रो वै
धा॒ता। सं॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र॑ज॒नय॑ति। अ॒न्वे॒वास्मा॑
अ॒नु॒म॑ति॒र्मन्य॑ते। रा॒ते रा॒का। प्र॑ सि॒नीवा॒ली ज॑नयति।
प्र॒जास्वे॒व प्र॑जा॒तासु॑ कु॒ह्वा वाचं॑ दधाति। मि॒थु॒नौ गावौ॑
दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ। आ॒ग्ना॒वैष्ण॒वमे॑का॒दश॑क॒पालं॑ निर्व॑पति।
ऐ॒न्द्रा॒वैष्ण॒वमे॑का॒दश॑क॒पालम्॥१०॥

वैष्ण॑वं त्रि॒क॒पालम्। वी॒र्यं॑ वा अ॒ग्निः। वी॒र्य॑मिन्द्रः। वी॒र्यं
विष्णुः॑। प्र॒जा ए॒व प्र॑जा॒ता वी॒र्यं॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। तस्मा॑त्प्र॒जा
वी॒र्या॑वतीः। वा॒म॒न ऋ॑ष॒भो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॑ही। तेना॑ग्ने॒यः।
यदृ॑ष॒भः॥११॥

तेनै॒न्द्रः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्धौ। अ॒ग्नी॒षो॒मीय॑मेका॒-

दशकपालं निर्वपति। इन्द्रासोमीयमेकादशकपालम्। सौम्यं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। अग्निः प्रजानां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोम एवास्मै रेतो दधाति॥१२॥

अग्निः प्रजां प्रजनयति। वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छति। बभ्रुर्दक्षिणा समृद्धौ। सोमापौष्णं चरुं निर्वपति। ऐन्द्रापौष्णं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। पूषा पशूनां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोम एवास्मै रेतो दधाति। पूषा पशून्प्रजनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुर्भवति। इयं वै पूषा। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। बहु वै पुरुषो मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। संवत्सरेणैवैनं स्वदयति। हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्येवैनम्। बहु वै राजान्योऽनृतं करोति। उप जाय्यै हरते। जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतयाऽश्वः समृद्धौ॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणेकं

रत्निनामेतानि हवींषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः।
 एतेऽपादातारः। य एव राष्ट्रस्य प्रदातारः। येऽपादातारः।
 त एवास्मै राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यथ्समाहृत्य
 निर्वपेत्। अरत्निनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यथ्सद्यो निर्वपेत्। यावतीमेकेन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे।
 तावतीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव
 रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति
 ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो ब्रह्मन्नेव
 क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्धौ॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालं राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव
 रुन्धे। ऋषभो दक्षिणा समृद्धौ। आदित्यं चरुं महिष्ये
 गृहे। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा
 समृद्धौ। भगाय चरुं वावातायै गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति।
 विचित्तगर्भा पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ॥१८॥

नैर्ऋतं चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां
 नखनिर्भिन्नम्। पाप्मानमेव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णा
 कूटा दक्षिणा समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकपालं सेनान्यो गृहे।
 सेनामेवास्य सङ्श्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं
 दशकपालं सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो
 दक्षिणा समृद्धौ। मारुतं सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ।
सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा
समृद्धौ। आश्विनं द्विकपालं सङ्गृहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै
देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ
दक्षिणा समृद्धौ। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ।
रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्तत एव रुद्रं
निरवदयते। शबल उद्धारो दक्षिणा समृद्धौ। द्वादशैतानि
हवींषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मै
राष्ट्रमेव रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यन्न प्रति निर्वपेत्। रत्निन आशिषोऽवरुन्धीरन्।
प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालम्।
इन्द्राया होमुचै। आशिष एवाव रुन्धे। अयं नो राजा
वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्याह। आमेवैतामा शास्ते।
मैत्राबारुहस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे॥२२॥

बारुहस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं
दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बारुहस्पत्येन
पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सङ्श्यति। अथो
ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं
दिनं बरुहिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै।

तस्माद्राज्ञामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवंत्सा दक्षिणा
समृद्धौ॥२३॥

रुत्विवायु समृद्धौ पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ ग्रामण्यो गृहे भागदुघस्य गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्ये
द्वे च॥—————[३]

देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानां
सुवाः। त एवास्मै सुवान्प्रयच्छन्ति। त एनं सुवन्ते।
अग्निरेवेनं गृहपतीनां सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्।
रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः
सत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सुविता
त्वां प्रसुवानां सुवतामिति हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये
देवा देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। महते क्षत्राय
महत् आधिपत्याय महते जानंराज्यायेत्याह। आमेवैतामा
शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां
राजेत्याह। तस्मात्सोमंराजानो ब्राह्मणाः। प्रति त्यन्नाम
राज्यमधायीत्याह॥२५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो
अशिश्रेदित्याह। वरुणसुवमेवाव रुन्धे। शुचैर्मित्रस्य
व्रत्या अभूमेत्याह। शुचिमेवेनं व्रत्यं करोति। अमन्महि
महत् ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवैनम्। सर्वे व्राता

वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वव्रातमेवैनं करोति। वि मित्र
एवैररातिमतारीदित्याह॥२६॥

अरातिमेवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञिया ऋतेनेत्याह।
स्वदयत्येवैनम्। व्यु त्रितो जरिमाणं न आनुडित्याह।
आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः
प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च
हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः
परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभि-
जयति॥२७॥

सत्यानांमथायीत्याहातारीदित्याह क्रमत एकं च॥—————[४]

अर्थेतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैनां निष्क्रीयं गृह्णाति।
अथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति।
एता वा अपां राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति। अथो
श्रियमेवैनमभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः।
वृषाँऽस्यूर्मिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य
सङ्श्यति। व्रजक्षितः स्थेत्याह। एता वा अपां विशः।
विशमेवास्मै पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्नं वै
मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा

ए॒तत्। य॒द्वर्ष॑ति। अ॒नृतं॑ य॒दा॒तप॑ति॒ व॒र्ष॑ति। स॒त्या॒नृ॒ते ए॒वाव॑
रु॒न्धे। नै॒नः॑ स॒त्या॒नृ॒ते उ॑दि॒ते हि॑ऽस्तः। य ए॒वं वे॒दः। मा॒न्दाः
स्थे॒त्या॒ह। रा॒ष्ट्रमे॒व ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑कः॥ ३०॥

वा॒शाः स्थे॒त्या॒ह। रा॒ष्ट्रमे॒व व॒श्य॑कः। श॒क्र॒रीः स्थे॒त्या॒ह।
प॒श॒वो वै श॒क्र॒रीः। प॒शू॒ने॒वाव॑ रु॒न्धे। वि॒श्व॒भृ॒तः स्थे॒त्या॒ह।
रा॒ष्ट्रमे॒व प॑य॒स्व्य॑कः। ज॒न॒भृ॒तः स्थे॒त्या॒ह। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॑या॒व्य॑कः।
अ॒ग्ने॒स्ते॒ज॒स्याः॑ स्थे॒त्या॒ह॥ ३१॥

रा॒ष्ट्रमे॒व ते॑ज॒स्व्य॑कः। अ॒पा॒मोष॑धी॒नाः॑ र॒सः स्थे॒त्या॒ह।
रा॒ष्ट्रमे॒व म॑ध॒व्य॑म॒कः। सा॒र॒स्व॒तं ग्र॑हं गृ॒ह्णा॒ति। ए॒षा
वा अ॒पां पृ॑ष्ठम्। य॒त्स॒र॒स्व॒ती। पृ॑ष्ठमे॒वैनः॑ स॒मा॒ना॒नां
क॒रो॒ति। षो॒ड॒श॒भिर्गृ॑ह्णा॒ति। षो॒ड॒श॒क॒लो वै पु॑रुषः।
या॒वा॒ने॒व पु॑रुषः। तस्मि॑न्वी॒र्यं॑ द॒धा॒ति। षो॒ड॒श॒भिर्जु॑होति
षो॒ड॒श॒भिर्गृ॑ह्णा॒ति। द्वा॒त्रिं॑श॒त्स॒म्प॑द्यन्ते। द्वा॒त्रिं॑श॒दक्ष॑रा-
ऽनु॑ष्टु॒क्। वा॒ग॒नु॒ष्टु॒प्स॒र्वा॒णि छ॒न्दा॑ऽसि। वा॒चै॒वैनः॑
स॒र्वे॒भिश्छ॑न्दा॒भिर्भि॑षि॒ञ्च॒ति॥ ३२॥

ऊ॒र्मि॒रि॒त्या॒ह सूर्य॑वर्च॒सः स्थे॒त्या॒ह ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑कस्ते॒ज॒स्याः॑ स्थे॒त्या॒हे॒व पु॑रुषः पद च॥—[५]

दे॒वी॒रा॒पः सं म॑धु॒मती॑र्मधु॒मती॑भिः सृ॒ज्य॒ध्व॒मि॒त्या॒ह।
ब्र॑ह्म॒णै॒वैनः॑ सः॑ सृ॒ज॒ति। अ॒ना॒धृ॒ष्टाः सी॒द॒ते॒त्या॒ह। ब्र॑ह्म॒णै॒वैनः॑
सा॒द॒य॒ति। अ॒न्त॒रा हो॒तुं॑श्च धि॒ष्णि॑यं ब्रा॒ह्म॒णाच्छु॑ऽसि॒नश्च॑
सा॒द॒य॒ति। आ॒ग्ने॒यो वै हो॒ता॑। ऐ॒न्द्रो ब्रा॑ह्म॒णाच्छु॑ऽसी। ते॒ज॑सा

चैवेन्द्रियेण॑ चोभयतो॑ रा॒ष्ट्रं परि॑गृह्णाति। हिर॑ण्ये॒नोत्पु॑नाति।
आहु॑त्यै हि प॒वित्रा॑भ्यामुत्पुनन्ति॒ व्यावृ॑त्यै॥ ३३॥

श॒तमा॑नं भवति। श॒तायुः॑ पुरुषः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये
प्रति॑ तिष्ठति। अ॒निभृ॑ष्टम॒सीत्या॑ह। अ॒निभृ॑ष्टः॒ ह्येतत्। वा॒चो
बन्धु॑रित्या॑ह। वा॒चो ह्यैष बन्धुः॑। त॒पो॒जा इत्या॑ह। त॒पो॒जा
ह्येतत्। सोम॑स्य दा॒त्रम॒सीत्या॑ह॥ ३४॥

सोम॑स्य ह्येतद्दा॒त्रम्। शु॒क्रा वः॑ शु॒क्रेणोत्पु॑ना॒मीत्या॑ह। शु॒क्रा
ह्यापः॑। शु॒क्रः॑ हिर॑ण्यम्। च॒न्द्राश्च॒न्द्रेणे॑त्या॑ह। च॒न्द्रा ह्यापः॑।
च॒न्द्रः॑ हिर॑ण्यम्। अ॒मृता॑ अ॒मृते॒नेत्या॑ह। अ॒मृता॑ ह्यापः॑।
अ॒मृतः॑ हिर॑ण्यम्॥ ३५॥

स्वाहा॑ राज॒सूया॒येत्या॑ह। राज॒सूया॒य ह्ये॒ना उत्पु॑नाति।
स॒ध॒मादौ॑ द्यु॒मिनी॒रूर्ज॑ ए॒ता इति॑ वा॒रुण्य॑र्चा गृह्णाति।
व॒रु॒ण॒स॒वमे॒वाव॑ रुन्धे। ए॒क॒या गृह्णा॑ति। ए॒क॒धैव॑ यज॑माने
वी॒र्यं॑ दधाति। क्ष॒त्रस्यो॒ल्बम॑सि क्ष॒त्रस्य॑ योनि॑र॒सीति॑ ता॒र्प्यं
चो॒ष्णीषं॑ च॒ प्रय॑च्छति सयो॒नित्वा॑य। ए॒क॒शते॑न दर्भ॑पु॒ञ्जीलैः॑
प॑वयति। श॒तायु॑र्वै पुरुषः श॒तवी॑र्यः। आ॒त्मैक॑शतः॥ ३६॥

यावा॑ने॒व पुरु॑षः। तस्मि॑न्वी॒र्यं॑ दधाति। द॒ध्या॑शयति।
इन्द्रि॑यमे॒वाव॑ रुन्धे। उ॒दु॒म्बर॑माशयति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ।
श॒ष्पा॑ण्याशयति। सु॒रा॑बलिमे॒वैनं॑ करोति। आ॒विदं॑ ए॒ता
भ॑वन्ति। आ॒विद॑मे॒वैनं॑ गमयन्ति॥ ३७॥

अ॒ग्निरे॒वैनं॑ गा॒रुह॑पत्येनावति। इन्द्रं॑ इन्द्रि॒येण॑। पू॒षा
प॒शुभिः॑। मि॒त्रावरु॑णौ प्रा॒णापा॒नाभ्या॑म्। इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑
वज्र॑मुदयच्छत्। स दि॒वंम॑लिखत्। सौ॑र्य॒ग्णः प॒न्था
अभवत्। स आ॒वि॒त्रे द्या॒वापृ॑थि॒वी धृ॒तव्र॑ते इति॒ द्या॒वापृ॑थि॒वी
उपा॑धावत्। स आ॒भ्यामे॒व प्र॑सूत॒ इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ वज्रं॒ प्राह॑रत्।
आ॒वि॒त्रे द्या॒वापृ॑थि॒वी धृ॒तव्र॑ते इति॒ यदाह॑॥ ३८॥

आ॒भ्यामे॒व प्र॑सूतो॒ यज॑मानो॒ वज्रं॒ भ्रातृ॑व्याय॒ प्रह॑रति।
आ॒वि॒त्रा दे॒व्यदि॑तिर्वि॒श्वरू॑पीत्या॒ह। इ॒यं वै दे॒व्यदि॑तिर्वि॒श्व-
रू॒पी। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति। आ॒वि॒त्रोऽय॑म॒सावा॑मु॒ष्या-
य॒णोऽस्यां॑ वि॒श्वस्मि॑न्ना॒ष्ट्र इ॒त्याह॑। वि॒शैवेन॑ राष्ट्र॒ेण
सम॑र्धयति। म॒हते॒ क्ष॒त्राय॑ म॒हत॑ आधि॒पत्या॑य म॒हते॒
जा॒न॑रा॒ज्याये॒त्याह॑। आ॒मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। ए॒ष वो॑ भ॒रता॒ राजा॑
सोमो॑ऽस्माकं॑ ब्रा॒ह्मणा॑ना॒ राजे॒त्याह॑। तस्मा॑त्सोम॑रा॒जानो॑
ब्रा॒ह्मणाः॑॥ ३९॥

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न इति॒ धनुः॑ प्रयच्छति॒ विजि॑त्यै।
श॒त्रुबा॑ध॒नाः स्थे॑तीषून्। श॒त्रून्वा॒स्य बा॑धन्ते। पा॒त मा॑ प्र॒त्यश्च॑
पा॒त मा॑ ति॒र्यश्च॑म॒न्वश्च॑ मा पा॒तेत्या॑ह। ति॒स्रो वै श॑र॒व्याः।
प्र॒तीचीं॑ ति॒रश्च॑नू॒चीं। ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ पा॒न्ति। दि॒ग्भ्यो मा॑
पा॒तेत्या॑ह। दि॒ग्भ्य ए॒वैनं॑ पा॒न्ति। वि॒श्वो॒भ्यो मा॑ ना॒ष्ट्राभ्यः॑
पा॒तेत्या॑ह। अ॒प॑रि॒मिता॑दे॒वैनं॑ पा॒न्ति। हि॒र॑ण्यवर्णा॒वुष॑सा॑

विरोक इति त्रिष्टुभां बाहू उद्गृह्णाति। इन्द्रियं वै वीर्यं
त्रिष्टुकं। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्ठादात्मन्धत्ते॥४०॥

व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहामृतं हिरण्यमेकशतो गमयन्त्याहं ब्राह्मणा नाष्टाभ्यः पातेत्याह चत्वारि
च॥

[६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्यै। यदनु प्रक्रामेत्।
अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि
दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह। तेज एवाव
रुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह।
अन्नाद्यमेवाव रुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवाव रुन्धे।
ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूजिहीते।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे।
एकविंशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो
गुणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परि
गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः।
पृथिवैन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्।
तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति।
बारुहस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां प्रथमम्। ब्रह्म

चैवास्मै^१ क्षत्रं च^२ समीचीं^३ दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव^४ क्षत्रं प्रति-
ष्ठापयति॥४४॥

षट्पुरस्तादभिषेकस्य^५ जुहोति। षडुपरिष्ठात्। द्वादश^६
सम्पद्यन्ते। द्वादश^७ मासाः^८ संवत्सरः। संवत्सरः^९ खलु वै
देवानां^{१०} पूः। देवानामेव^{११} पुरं^{१२} मध्यतो^{१३} व्यवसर्पति। तस्य^{१४} न
कुतश्चनोपा^{१५}व्याधो^{१६} भवति। भूतानामवेष्टीर्जुहोति। अत्रात्र^{१७} वै
मृत्युर्जायते। यत्रयत्रैव^{१८} मृत्युर्जायते। तत^{१९} एवैनमवयजते।
तस्माद्राजसूयेनेजानो^{२०} नाभिचरितवै। प्रत्यगेनमभिचारः^{२१}
स्तृणुते॥४५॥

रुन्धे समष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥—————[७]

सोमस्य^१ त्विषिरसि^२ तवेव मे^३ त्विषिर्भूयादिति^४ शार्दूल-
चर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे^५ त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव^६
रुन्धे। मृत्योर्वा^७ एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतं^८ हिरण्यम्।
अमृतमसि^९ मृत्योर्मा^{१०} पाहीति^{११} हिरण्यमुपा^{१२}स्यति। अमृतमेव^{१३}
मृत्योरन्तर्धत्ते। शतमानं^{१४} भवति॥४६॥

शतायुः^१ पुरुषः^२ शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये^३ प्रति^४ तिष्ठति।
दिद्योन्मा^५ पाहीत्युपरिष्ठादधि^६ निदधाति। उभयतं^७ एवास्मै^८
शर्म^९ दधाति। अवेष्टा^{१०} दन्दशूका^{११} इति^{१२} क्लीबं^{१३} सीसेन^{१४}
विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं^{१५} दन्दशूका^{१६}
दंशुकाः। निरस्तं^{१७} नमुचेः^{१८} शिर^{१९} इति^{२०} लोहितायसं^{२१}

निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचिं निरवदयते। प्राणा आत्मनः
पूर्वेऽभिषिच्या इत्याहुः॥४७॥

सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते वाचः
सुवन्तां ते तै प्राणः सुवन्तामित्याह। प्राणानेवाऽऽत्मनः
पूर्वानभिषिञ्चति। यद्व्यात्। अग्नेस्त्वा तेजसाऽभिषिञ्चामीति।
तेजस्व्येव स्यात्। दुश्कर्मा तु भवेत्। सोमस्य त्वा
द्युम्नेनाभिषिञ्चामीत्याह। सौम्यो वै देवतया पुरुषः॥४८॥

स्वयैवैनं देवतयाऽभिषिञ्चति। अग्नेस्तेजसेत्याह। तेजं
एवास्मिन्दधाति। सूर्यस्य वर्चसेत्याह। वर्च एवास्मिन्दधाति।
इन्द्रस्येन्द्रियेणेत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। मित्रावरुण-
योर्वीर्येणेत्याह। वीर्यमेवास्मिन्दधाति। मरुतामोजसेत्याह॥४९॥

ओजं एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणां क्षत्रपतिरसीत्याह।
क्षत्राणामेवैनं क्षत्रपतिं करोति। अतिं दिवस्पाहीत्याह।
अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह। समाववृत्रन्नधरागुदीचीरित्याह।
राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमंकः। उच्छेषणेन जुहोति। उच्छेषणभागो
वै रुद्रः। भागधेयैर्नैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उदङ्गुरेत्याग्नीध्रे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव
दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्र यत्ते क्रयी परं नामेत्याह। यद्वा
अस्य क्रयी परं नाम। तेन वा एष हिनस्ति। यः हिनस्ति।
तेनैवैनं सह शमयति। तस्मै हुतमंसि यमेष्टमसीत्याह।

यमादेवास्य मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्।
यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजा स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा
भवति। पूर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्त्विषिं
दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति।
आश्वत्थेन वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिं दधाति। नैयग्रोधेन
जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥—————[८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै।
मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं
देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः।
देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ
संव्येष्टसारथी। षट्थसम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते।
विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः।
सोऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै
त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्भिरेव प्रसूत उज्जयति।
आप्तं मन इत्याह। यदेव मनसैप्सीत्। तदापत्। राजन्यं
जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण

वीर्येण॑र्ध्यते। यो रा॑ज॒न्यं जि॒नाति॑। स॒म॒ह॒मिन्द्रि॒येण॑
वीर्ये॑णेत्या॒ह॥५५॥

इन्द्रि॒यमे॒व वी॒र्यमा॒त्मन्ध॑त्ते। प॒शूनां म॒न्युर॑सि॒ तवे॒व मे
म॒न्युर्भू॑या॒दिति॑ वारा॑ही उपा॒नहा॑वुप॒मुश्च॑ते। प॒शूनां वा ए॒ष
म॒न्युः। यद्व॑रा॒हः। तेनै॒व प॑शूनां म॒न्युमा॒त्मन्ध॑त्ते। अ॒भि वा
इ॒य२ सु॑षुवा॒णं का॑मयते। तस्यै॑श्वरेन्द्रि॒यं वी॒र्यमा॑दा॒तोः।
वारा॑ही उपा॒नहा॑वुप॒मुश्च॑ते। अ॒स्या ए॒वान्त॑र्धत्ते। इन्द्रि॒यस्य॑
वीर्य॑स्याना॒त्यै॥५६॥

नमो॑ मा॒त्रे पृ॑थि॒व्या इ॒त्या॒हाहि॑२सायै। इ॒यं द॒स्यायु॑र॒स्यायु॑र्मे
धे॒हीत्या॑ह। आ॒युरे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। ऊ॒र्गस्य॑ूर्जं मे धे॒हीत्या॑ह।
ऊ॒र्जमे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। यु॒ङ्क्षि॑सि॒ वर्चो॑ऽसि॒ वर्चो॑ मयि॑ धे॒हीत्या॑ह।
वर्च॑ ए॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॑ उप॑हरति। ए॒क॒धैव
यज॑मान॒ आयु॑रूर्जं॒ वर्चो॑ दधाति। र॒थवि॑मो॒चनी॑या जुहोति॒
प्रति॑ष्ठित्यै॥५७॥

त्रयो॑ऽश्वा भवन्ति। रथ॑श्चतुर्थः। तस्मा॑च्चतुर्जुहोति। यदु॒भौ
स॒हाव॑तिष्ठेताम्। स॒मा॒नं लो॒कमि॑याताम्। स॒ह स॑ङ्ग॒हीत्रा
र॑थ॒वाह॑ने॒ रथ॑मादधाति। सु॒व॒र्गादे॒वैनं॑ लो॒काद॑न्तर्दधाति।
ह॒२सः शु॒चि॒षदि॒त्याद॑धाति। ब्रह्म॑णै॒वैनं॑मुपा॒व॒हर॑ति। ब्रह्म॑णा॒
ऽऽद॑धाति। अति॑च्छ॒न्दसा॑ऽऽद॑धाति। अति॑च्छ॒न्दा वै सर्वा॑णि

छन्दांसि। सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्षं वा
 एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति।
 वर्षमेवैनं समानानां करोति॥५८॥

पृच्छन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानां त्वे प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥—————[९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहं। वारुणी रात्रिः।
 अहोरात्राभ्यामेवैनमुपावहरति। मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह।
 मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षा। स्वमेवैनौ
 भागधेयमुपावहरति। समहं विश्वेदेवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि
 क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनित्वाय।
 स्योनामा सीद सुषदामा सीदेत्याह। यथायजुरेवैतत्।
 मा त्वा हिंसीन्मा मा हिंसीदित्याहाहिंसायै।
 निषसाद धृतव्रतो वरुणः पुस्त्यांस्वा साम्राज्याय
 सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनं सुक्रतुं करोति।
 ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसंव
 इत्याह। सवितारमेवैनं सत्यसंव करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा
 इत्याह। इन्द्रमेवैनं सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं
 राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनं
 सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वं राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि

स॒त्यध॒र्मेत्या॑ह। वरु॑णमे॒वैन॑ः स॒त्यध॒र्माणं॑ करोति।
 स॒वि॒ताऽसि॑ स॒त्यसं॑व॒ इत्या॑ह। गा॒य॒त्रीमे॒वैतेना॑भि
 व्याह॑रति। इन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॑ इत्या॑ह। त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि
 व्याह॑रति॥६१॥

मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शेव॑ इत्या॑ह। जग॑तीमे॒वैतेना॑भि व्याह॑रति।
 स॒त्यमे॒ता दे॒वताः॑। स॒त्यमे॒तानि॑ छन्दा॑ःसि। स॒त्यमे॒वाव॑
 रुन्धे। वरु॑णोऽसि स॒त्यध॒र्मेत्या॑ह। अ॒नु॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि
 व्याह॑रति। स॒त्या॒नृते॑ वा अ॒नु॒ष्टुप्। स॒त्या॒नृते॑ वरु॑णः।
 स॒त्या॒नृते॑ ए॒वाव॑ रुन्धे॥६२॥

नैन॑ः स॒त्या॒नृते॑ उ॒दिते॑ हि॒ऽस्तः। य ए॒वं वेद॑। इन्द्र॑स्य
 वज्रो॑ऽसि वा॒त्रघ्न॑ इति॒ स्फ्यं॑ प्रयच्छति। वज्रो॑ वै स्फ्यः।
 वज्रे॑णै॒वास्मा॑ अ॒वर॒प॒रं र॑न्धयति। ए॒व॑ हि तच्छ्रे॒यः। यद॑स्मा
 ए॒ते र॑ध्येयुः। दि॒शोऽभ्य॑य॑ राजा॑ऽभू॒दिति॑ पश्चा॒क्षान्प्र॑यच्छति।
 ए॒ते वै स॑र्वेऽयाः॑। अ॒प॒रा॒जा॒यि॒नमे॒वैन॑ करोति॥६३॥

ओ॒दन॑मु॒द्धुव॑ते। प॒रमे॑ष्ठी वा ए॒षः। यदो॑दनः। प॒रमा॑मे॒वैन॑ः
 श्रियं॑ गमयति। सु॒श्लो॒काँ(४) सु॒मङ्ग॒लाँ(४) स॒त्य॑रा॒जा(३)-
 नित्या॑ह। आ॒मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। शौ॒नः शे॒पमा॑ख्यापयते।
 वरु॑णपा॒शादे॒वैन॑ मुञ्चति। प॒रः श॑तं भ॑वति। श॒तायुः
 पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति ति॑ष्ठति। मा॒रु॒तस्य॑
 चैक॑विंश॒तिक॑पालस्य वैश्वदे॒व्यै चा॒मि॒क्षाया॑ अ॒ग्न्यै
 स्विष्ट॑कृते॒ सम॑व॑द्यति। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑मु॒भय॑तः परि॑ गृह्णाति।

अ॒पा॒न्न॒त्रे॒ स्वा॒हो॒र्जो॒ न॒त्रे॒ स्वा॒हा॒ऽग्नये॑ गृ॒हप॑तये॒ स्वा॒हेति॑
ति॒स्र आ॒हु॒ती॒र्जु॒होति॑। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॒व लो॒केषु॑ प्र॒ति॑
तिष्ठति॥६४॥

दे॒वैरि॒त्याह॑ स॒त्यस॑वं करोति त्रि॒ष्टुभ॑मै॒वेते॒नाभि॑ व्या॒हर॑ति स॒त्यानृ॑ते ए॒वाव॑ रु॒न्धे करो॑ति
श॒तेन्द्रि॑यः षट् च॥ [१०]

ए॒तद्वा॑ह्म॒णानि॑ धा॒त्रे र॒त्विना॑न्दे॒वसु॒वाम॑र्थतो॒ देवी॑र्दि॒शः सोम॑स्येन्द्र॒स्य मि॒त्रो दश॑॥१०॥
ए॒तद्वा॑ह्म॒णानि॑ वैष्ण॒वं त्रि॑क॒पाल॑म॒न्नं वै पू॒षा वा॒शाः स्वे॒त्याह॑ दि॒शो व्या॑स्था॒पय॑त्युद॒ङ्घ्रेत्य॑
ब्र॒ह्मा(३)न्त्व॑ रंजु॒श्चतु॑ष्प॒ष्टिः॥६४॥

ए॒तद्वा॑ह्म॒णानि॑ प्र॒ति॑ तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्।
तथ्स॒सृद्धिरनु॑ सम॑सर्पत्। तथ्स॒सृपा॑ स॒सृत्त्वम्।
अ॒ग्निना॑ दे॒वेन॑ प्रथ॒मेऽह॑न्ननु प्रायु॒ङ्क्त। सर॑स्वत्या वा॒चा
द्वितीये॑। स॒वित्रा प्र॑स॒वेन॑ तृतीये॑। पू॒ष्णा प॒शुभिश्च॑तुर्थे॑।
बृह॒स्पति॑ना ब्रह्म॑णा पश्च॒मे। इन्द्रे॑ण दे॒वेन॑ ष॒ष्ठे। वरु॑णेन॒
स्वया॑ दे॒वत॑या सप्त॒मे॥१॥

सोमे॑न॒ राज्ञा॑ऽष्ट॒मे। त्वष्ट्रा॑ रू॒पेण॑ नव॒मे। विष्णु॑ना
य॒ज्ञेना॑ऽऽप्रोत्। यथ्स॒सृपो॑ भव॑न्ति। इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं
यज॑मान आप्रोति। पूर्वा॑पूर्वा वेदि॑र्भवति। इन्द्रि॒यस्य॑
वी॒र्यस्या॑वरु॒द्धौ। पुरस्ता॑दुप॒सदा॑ सौम्ये॒न प्रच॑रति। सोमो॒
वै रेतो॑धाः। रेतं ए॒व तद॑धाति। अ॒न्तरा॑ त्वाष्ट्रे॑ण। रेतं ए॒व
हितं॑ त्वष्ट्रा॑ रू॒पाणि॑ वि॒करो॑ति। उ॒परि॑ष्टाद्वैष्ण॒वेन॑। य॒ज्ञो वै
विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॑तः प्रति॑ तिष्ठति॥२॥

सप्तमे दधाति पञ्च च॥

[१]

जामि॑ वा ए॒तत्कु॑र्वन्ति। यथ्स॒द्यो दी॑क्षय॑न्ति स॒द्यः सोमं॑
क्री॒णन्ति॑। पु॒ण्ड॒रि॒स्रजां॑ प्रय॑च्छत्यजा॑मित्वाय। अङ्गि॑रसः
सुव॑र्गं लो॒कं यन्तः॑। अ॒प्सु दी॑क्षात॒पसी॑ प्रावे॑शयन्।
तत्पु॑ण्डरी॒कम॑भवत्। यत्पु॑ण्डरि॒स्रजां॑ प्रय॑च्छति। सा॒क्षादे॒व

दीक्षातपसी अव रुन्धे। दशभिर्वत्सतरैः सोमं क्रीणाति।
दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्कुरा भवन्ति
सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। शतं ब्राह्मणाः
पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
तिष्ठति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेरात्यै। प्राकाशावध्वर्यवे ददाति। प्रकाशमेवेनं
गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्यैवास्मै वासयति। रुक्मः होत्रे।
आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्।
प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेरात्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे। आयुरेवाव रुन्धे। वशां
मैत्रावरुणाय। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छुःसिने।
राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे
एवास्यैते। स्थूरिं यवाचितमच्छावाकाय। अन्तत एव
वरुणमव यजते॥६॥

अनुद्वाहमग्नीधे। वह्निर्वा अनुद्वाहान्। वह्निर्ग्रीत्। वह्निर्नैव
वह्निं यज्ञस्याव रुन्धे। इन्द्रस्य सुषुवाणस्य त्रेधेन्द्रियं
वीर्यं पराऽपतत्। भृगुस्तृतीयमभवत्। श्रायन्तीयं तृतीयम्।
सरस्वती तृतीयम्। भार्गवो होता भवति। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं
भवति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। सारस्वतीरपो गृह्णाति।

इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्धौ। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति।
 इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं श्रयति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्।
 इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं वारयति॥ ७ ॥

विराट्प्राजापतिरश्वः प्रजापतेरास्यै यजते ब्रह्मसामं भवति सप्त च॥—————[२]

ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु
 व्यास्थापयन्ति। दिशामवेष्टयो भवन्ति। दिक्ष्वेव प्रति
 तिष्ठत्यनुन्मादाय। पञ्च देवता यजति। पञ्च दिशः। दिक्ष्वेव
 प्रति तिष्ठति। हविषो हविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयति।
 यजमानदेवत्यो वै बृहस्पतिः। यजमानमेव तेजसा
 समर्धयति॥ ८ ॥

आदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृश्निं
 पष्ठौहीम्। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। आदित्यया
 पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र एव विशमनुबध्नाति।
 उच्चैरादित्याया आश्रावयति। उपांशु मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रं
 विशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या भवति॥ ९ ॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यंकः। अगर्भा मारुती।
 विद्वै मरुतः। विशमेव निरिन्द्रियामकः। देवासुराः
 संयत्ता आसन्। ते देवा अश्विनोः पूषन्वाचः सत्यं
 सन्निधाय। अनृतेनासुरानभ्यभवन्। तैराश्विन्यां पूष्णे
 पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपन्। ततो वै ते वाचः

सत्यमवारुन्धत॥१०॥

यद॒श्चि॒भ्यां॑ पू॒ष्णे पु॒रो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑कपालं निर्वपति।
अनृ॑तेनै॒व भ्रातृ॑व्या॒नभि॒भूय॑। वा॒चः स॒त्यम॑व॒ रुन्धे॑। सर॑स्वते
सत्य॒वाचै॑ च॒रुम्। पूर्व॑मे॒वोदि॑तम्। उत्त॑रेणा॒भि गृ॑णाति।
स॒वि॒त्रे स॒त्यप्र॑सवाय पु॒रो॒डाशं॑ द्वा॒दश॑कपालं प्रसू॑त्यै।
दू॒तान्प्र॑हि॒णोति॑। आ॒विदं॑ ए॒ता भ॑वन्ति। आ॒विदं॑मे॒वैनं॑
गम॑यन्ति। अथो॑ दू॒तेभ्य॑ ए॒व न छि॑द्यते। ति॒सृ॒धन्व॑ ५
शु॒ष्कदृ॒तिर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ॥११॥

अ॒र्धय॑ति भ॒वत्य॑रुन्ध॒त ग॑मयन्ति द्वे च॥ [३]

आ॒ग्ने॒यम॑ष्टाकपालं निर्वपति। तस्मा॑च्छि॒शिरे॑ कुरु॒पश्च॑लाः
प्राश्चो॑ यान्ति। सौ॒म्यं च॒रुम्। तस्मा॑द्वस॒न्तं व्य॑वसायादयन्ति।
सा॒वि॒त्रं द्वा॒दश॑कपालम्। तस्मा॑त्पुरस्ता॒द्यवा॑ना ५ स॒वि॒त्रा
वि॒रुन्ध॑ते। बा॒र॒ह॒स्प॒त्यं च॒रुम्। स॒वि॒त्रैव॑ वि॒रुध्य॑। ब्रह्म॑णा
यवा॑नादधते। त्वा॒ष्ट्रम॑ष्टाकपालम्॥१२॥

रू॒पाण्ये॒व तेन॑ कुर्वते। वै॒श्वान॑रं द्वा॒दश॑कपालम्।
तस्मा॑ञ्जघ॒न्ये नैदा॑घे प्र॒त्यञ्चः॑ कुरु॒पश्च॑ला या॑न्ति। सा॒र॒स्वतं॑
च॒रुं निर्व॑पति। तस्मा॑त्प्रा॒वृषि॑ सर्वा॒ वाचो॑ वदन्ति। पौ॒ष्णेन॑
व्यव॑स्यन्ति। मै॒त्रेण॑ कृषन्ते। वा॒रु॒णेन॑ वि॒धृता॑ आसते।
क्षेत्र॑प॒त्येन॑ पाचयन्ते। आ॒दित्ये॑नादधते॥१३॥

मा॒सिमा॑स्ये॒तानि॑ ह॒वी ५ षि॑ नि॒रु॒प्या॒णीत्या॑हुः।

तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्ते इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं
जीविष्यतीति। षडेव पूर्वद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः।
तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तरं
उत्तरेषाम्। संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य
समष्टौ॥१४॥

त्वाष्ट्रमष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥ [४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स
यत्प्रथमं निरर्णीवत्। तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्।
यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्धु। यन्नस्तः। स सिंहः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स
सोमः। याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति।
इन्द्रियस्यावरुद्धौ। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना
दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं
वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते। सीसेन
क्लीबाच्छप्याणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा।
यथ्सौत्राम्णी समृद्धौ। स्वाद्वीं त्वा स्वादुनेत्याह। सोममेवेना
करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय
सुत्राम्णे पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यते।

तिस्रः स॑सृ॒ष्टा वसति॥१८॥

ति॒स्रो हि रा॒त्रीः क्री॒तः सोमो॑ वस॑ति। पु॒नातुं ते
परि॒स्रुत॑मि॒ति यजु॑षा पु॒नाति॒ व्यावृ॑त्त्यै। प॒वित्रे॑ण पु॒नाति।
प॒वित्रे॑ण॒ हि सोमं॑ पु॒नन्ति॑। वा॒रेण॒ शश्व॑ता॒ तनेत्या॑ह।
वा॒रेण॒ हि सोमं॑ पु॒नन्ति॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑णेति॒ नैतया॑
पुनी॑यात्। व्यृ॒द्धा ह्ये॑षा। अ॒तिप॒वित॑स्यै॒तया॑ पुनी॑यात्।
कु॒विद॒ङ्गेत्य॑नि॒रुक्त॑या प्रा॒जाप॒त्यया॑ गृ॒ह्णाति॥१९॥

अ॒नि॒रुक्तः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। ए॒कय॑र्चा गृ॒ह्णाति।
ए॒क॒धैव॑ यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। आ॒श्विनं॑ धृ॒ममाल॑भते।
अ॒श्विनो॒ वै दे॒वानां॑ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॑जं करोति।
सा॒र॒स्व॒तं मे॒षम्। वा॒ग्वै सर॑स्वती। वा॒चैवैनं॑ भिष॑ज्यति।
ऐ॒न्द्रमृ॑ष॒भ॑ सै॒न्द्र॒त्वाय॑॥२०॥

अक्ष्यो॒र्लोमा॑नि॒ हिर॑ण्यं वसति गृ॒ह्णाति॒ भिष॑ज्यत्ये॒कं च॥ [५]

यत्रि॒षु यू॒पैष्वा॑लभे॒त। ब॒हिर्धा॑ऽस्मा॑दि॒न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑
दध्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै॒ जन॑येत्। ए॒कयू॑प आल॑भते।
ए॒क॒धैवास्मि॑न्नि॒न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ दधाति। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति।
नैतेषां॑ प॒शूनां॑ पु॒रोडा॑शा भवन्ति। ग्र॒हपु॑रोडाशा ह्ये॒ते। यु॒व॑
सु॒राम॑म॒श्विने॑ति॒ सर्व॑दे॒वत्यै॑ या॒ज्यानु॑वा॒क्ये भव॑तः। सर्वा॑ ए॒व
दे॒वताः॑ प्री॒णाति॥२१॥

ब्राह्मणं परि॑क्रीणीयादु॒च्छेष॑णस्य पा॒तारम्। ब्राह्म॑णो
ह्याहु॑त्या उ॒च्छेष॑णस्य पा॒ता। यदि॑ ब्राह्मणं न वि॒न्देत्।
वल्मी॑क॒वपा॒याम॑व नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै
सौ॑त्राम॒ण्यै व्य॑द्धम्। तद॑स्यै समृद्धम्। ना॒नादे॒वत्याः॑ प॒शव॑श्च
पुरो॒डाशा॑श्च भवन्ति॒ समृ॑द्धौ। ऐन्द्रः प॑शूनामु॒त्तमो॑ भ॒वति।
ऐन्द्रः पु॑रो॒डाशा॑नां प्रथमः॥ २२॥

इन्द्रि॒ये ए॒वास्मै॑ सु॒मीची॑ दधाति। पु॒रस्ता॑दनूया॒जाना॑
पुरो॒डाशैः प्र॑चरति। प॒शवो॒ वै पु॑रो॒डाशाः॑। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे।
ऐन्द्र॑मेका॒दश॑कपालं निर्वपति। इन्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। सा॒वित्रं
द्वा॒दश॑कपालं प्रसू॒त्यै। वा॒रुणं॑ दश॒कपाल॑म्। अ॒न्तत॑ ए॒व
वरु॑णम॒व य॑जते। वड॑बा दक्षि॒णा॥ २३॥

उ॒त वा ए॒षाऽश्व॑ꣳ सू॒ते। उ॒ताऽश्व॑त॒रम्। उ॒त सोमं॑
उ॒त सुरा॑। यथ्सौ॑त्राम॒णी समृ॑द्धौ। बा॒रुह॑स्प॒त्यं प॑शुं
च॑तु॒र्थम॑तिप॒वित॑स्या ल॒भते। ब्रह्म॑ वै दे॒वानां॑ बृह॒स्पतिः॑।
ब्रह्म॑णै॒व य॒ज्ञस्य॑ व्य॑द्धमपि॑ वपति। पु॒रोडा॑श॒वाने॒ष प॑शुर्भवति।
न ह्ये॑तस्य॒ ग्रहं॑ गृह्णन्ति। सोम॑प्रतीकाः पि॒तरस्तृ॑णुतेति॑
श॒तातृ॑ण्णायाꣳ सु॒मवे॑नयति॥ २४॥

श॒तायुः पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति तिष्ठ॑ति।
दक्षि॑णे॒ऽग्नौ जु॑होति। पा॒पव॑स्य॒सस्य॑ व्यावृ॒त्यै। हि॒रण्य॑मन्त॒रा
धा॑रयति। पू॒तामे॒वैनां॑ जुहोति। श॒तमा॑नं भवति। श॒तायुः

पुरुषः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। यत्रै॒व श॑तातृ॒ष्णां धा॒रय॑ति॥२५॥

तन्नि॑दधाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। पि॒तृन् वा ए॒तस्यै॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं गच्छ॑ति। य॒ सोमो॑ऽति॒ पव॑ते। पि॒तृणां या॑ज्यानुवा॒क्याभि॑रुप॒ तिष्ठ॑ते। यदे॒वास्य॑ पि॒तृनि॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं गच्छ॑ति। तदे॒वाव॑ रुन्धे। ति॒सृभि॑रुप॒ तिष्ठ॑ते। तृती॒ये वा इ॒तो लो॒के पि॒तरः॑। ता॒ने॒व प्री॑णाति। अथो॒ त्रीणि॑ वै य॒ज्ञस्यै॑न्द्रि॒याणि॑। अध्व॒र्युर॑होता॒ ब्रह्मा॑। त उप॑तिष्ठन्ते। या॒न्ये॒व य॒ज्ञस्यै॑न्द्रि॒याणि॑। तैरे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति॥२६॥

प्रीणाति॒ प्रथ॑मो दक्षि॒णा स॒मव॑नयति धा॒रय॑तीन्द्रि॒याणि॑ च॒त्वारि॑ च॥—————[६]

अ॒ग्नि॒ष्टोम॒मग्र॑ आह॑रति। य॒ज्ञ॒मुखं॑ वा अ॒ग्नि॒ष्टोमः॑। य॒ज्ञ॒मुख॑मे॒वारभ्य॑ स॒वमा॑ क्र॒मते॑। अथै॒षोऽभि॑षेचनीयश्चतु॒स्त्रि॒ंशप॑व॒मानो॑ भवति। त्रय॑स्त्रि॒ंशद्वे॑ दे॒वताः॑। ता ए॒वाऽऽप्रो॑ति। प्र॒जाप॑तिश्चतु॒स्त्रि॒ंशः॑। तमे॒वाऽऽप्रो॑ति। स॒ंशर॑ ए॒ष स्तो॑मा॒नाम॑य॒थापूर्व॑म्। यद्विष॑माः स्तो॒माः॑॥२७॥

ए॒तावा॑न् वै य॒ज्ञः। या॒वा॒न्यव॑मानाः। अ॒न्तः श्ले॑षणं॒ त्वा अ॒न्यत्। यथ्स॒माः प॑व॒मानाः॑। तेनाऽस॑ंशरः। तेन॑ यथापूर्वम्। आ॒त्मनै॒वाग्नि॑ष्टोमेन॒र्ध्नोति॑। आ॒त्मना॑ पु॒ण्यो भ॑वति। प्र॒जा वा उ॒क्थानि॑। प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यो भ॑व॒त्यनु॑ स॒न्तत्यै॑॥२८॥

स्तोमाः॑ प॒शव॑ उ॒क्थान्येक॑ च॥—————[७]

उप॑ त्वा जा॒मयो॒ गिर॒ इति॑ प्रति॒पद्भव॑ति। वा॒ग्वै वा॒युः।
वा॒च ए॒वैषो॑ऽभिषे॒कः। सर्वा॑सा॒मेव॒ प्र॒जाना॑ः॒ सूय॑ते। सर्वा॑ ए॒नं
प्र॒जा रा॒जेति॑ वदन्ति। ए॒तमु॒ त्यन्द॑श् क्षिप॒ इत्या॑ह। आ॒दि॒त्या
वै प्र॒जाः। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। यन्ति॒ वा ए॒ते य॑ज्ञमु॒खात्।
ये सं॒म्भार्या॑ अ॒क्रन्॑॥ २९॥

यदा॑ह प॒वंस्व वा॒चो अ॑ग्रि॒य इति॑। तेनै॒व य॑ज्ञमु॒खान्न॑यन्ति।
अ॒नुष्टु॒क्प्रथ॑मा भ॒वति॑। अ॒नुष्टु॒गुत्त॑मा। वा॒ग्वा अ॑नुष्टु॒क्। वा॒चैव॑
प्र॒यन्ति॑। वा॒चोद्य॑न्ति। उ॒द्व॒तीर्भव॑न्ति। उ॒द्व॒द्वा अ॑नुष्टु॒भौ रू॒पम्।
आ॒नुष्टु॒भो रा॒ज॒न्यः॑॥ ३०॥

तस्मा॑दु॒द्व॒तीर्भव॑न्ति। सौ॒र्य॑नुष्टु॒गुत्त॑मा भ॒वति॑। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ सन्त॑त्यै। यो वै स॒वादे॑ति। नैन॑ः स॒व उप॑नमति।
यः सा॒मेभ्य॑ ए॒ति। पापी॑यान्श्च॒सुषु॑वा॒णो भ॑वति। ए॒तानि॒ खलु॑
वै सा॒मानि॑। यत्पृ॒ष्ठानि॑। यत्पृ॒ष्ठानि॑ भ॒वन्ति॑॥ ३१॥

तैरे॒व स॒वान्नै॑ति। या॒नि दे॒वरा॒जाना॑ः॒ सामा॑नि।
तैर॒मुष्मि॑ल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। या॒नि म॒नुष्य॑रा॒जाना॑ः॒ सामा॑नि।
तैर॒स्मि॑ल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयोर् ऋ॑ध्नोति। दे॒वलो॒के
च॑ म॒नुष्य॑लो॒के च॑। ए॒कवि॑ः॒शोऽभिषे॑चनीयस्योत्त॒मो भ॑वति।
ए॒कवि॑ः॒शः कै॑शवप॒नीय॑स्य प्रथ॒मः। स॒प्तद॒शो द॑शपेयः॥ ३२॥

वि॒द्वा ए॒कवि॑ः॒शः। रा॒ष्ट्रः स॑प्तद॒शः। वि॒श ए॒वैत॑न्मध्य॒तो-
ऽभिषि॑च्यते। तस्मा॑द्वा ए॒ष वि॒शां प्रि॒यः। वि॒शो हि

मध्यतोऽभिषिच्यते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति।
तथ्सुवर्गं लोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहति।
अतिजनं वेयात्। उद्वा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो
भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव
लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अक्रत्राजन्यो भवन्ति दशपेयो माद्येत्रीणि च॥ [८]

इयं वै रजता। असौ हरिणी। यद्रुक्मौ भवतः।
आभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा
अभिषिच्यमानस्यापः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तथ्सुवर्णं
हिरण्यमभवत्। यद्रुक्ममन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्या-
निर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्।
आयुष्या एवैनमुभयति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्।
तेजस्या एवैनमुभयति क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या
एवैनमुभयति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत
इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा।
अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि।
तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति।
अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति।
 व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति।
 अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः
 प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे
 स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी।
 गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती
 कृतेत्याहुः। यदेनानृतीयसवने कुर्वन्तीति। यदा वा
 एषाऽहीनस्याहर्भवते। साहस्यं वा सवनम्। अथैव जगती
 कृता। अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं
 विद्वान्द्विरात्रेण यजेते। व्येवास्मा उच्छति। अथो तम एवाप
 हते। अग्निष्टोममन्तृत आ हरति। अग्निः सर्वा देवताः।
 देवतास्वेव प्रति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशव्यः सप्त च॥ [१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर आग्नेयमिन्द्रस्य यत्रिष्वग्निष्टोममुप त्वयं वै रज्जताऽप्रतिष्ठितो
 दश॥१०॥

वरुणस्य यदश्विभ्यां यत्रिषु तस्मादुद्धृतीः सप्तत्रिंशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै स॒त्रमा॑सत। तेषां पृ॒श्निर्घ॑र्म॒धुगा॑सीत्।
सर्जी॑षेणाजीवत्। तै॑ऽब्रुवन्। कस्मै॒ नु स॒त्रमा॑स्महे। ये॑ऽस्या
ओष॑धीर्न ज॒नया॑म् इति॑। ते दि॒वो वृ॑ष्टि॒मसृ॑जन्त। याव॑न्तः
स्तो॒का अ॒वाप॑द्यन्त। ताव॑न्ती॒रोष॑धयोऽजायन्त। ता जा॒ताः
पि॒तरो॑ वि॒षेणा॑लिम्पन्॥१॥

तासां॑ ज॒ग्ध्वा रु॑प्यन्त्यैत्। तै॑ऽब्रुवन्। क इ॒दमि॑त्थम॒क॒रिति॑।
व॒यं भा॑ग॒धेय॑मिच्छ॒माना॒ इति॑ पि॒तरो॑ऽब्रुवन्। किं वो
भा॒ग॒धेय॑मिति॑। अ॒ग्नि॒होत्र॑ ए॒व नोऽप्य॑स्त्वित्य॑ब्रुवन्। तेभ्य॑
ए॒तद्भा॑ग॒धेयं॒ प्राय॑च्छन्। यद्धु॒त्वा नि॒मार्ष्टि॑। ततो॒ वै त
ओष॑धीरस्वदयन्। य ए॒वं वेद॑॥२॥

स्वद॑न्तेऽस्मा॒ ओष॑धयः। ते व॒त्समु॑पावा॑सृजन्। इ॒दं नो
ह॒व्यं प्रदा॑पयेति॑। सो॑ऽब्रवी॒द्वरं॑ वृ॒णै। दश॑ मा॒ रात्री॑र्जा॒तं न
दो॑हन्। आ॒स॒ङ्ग॒वं मा॒त्रा स॒ह च॑राणीति॑। तस्मा॑द्व॒त्सं जा॒तं
दश॑ रात्रीर्न दु॑हन्ति। आ॒स॒ङ्ग॒वं मा॒त्रा स॒ह च॑रति। वारे॑वृ॒त॒ः
ह्य॑स्य। तस्मा॑द्व॒त्सं स॑सृष्ट॒धय॑रु॒द्रो घातु॑कः। अति॑ हि
स॒न्धान्ध॑यति॥३॥

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त। तमभाग
उपास्त। सोऽस्य प्रजाभिरपाक्रामत्। तमवरुथ्समानो-
ऽन्वैत्। तमवरुधं नाशक्रोत्। स तपोऽतप्यत।
सोऽग्निरुपांरमतातापि वै स्य प्रजापतिरिति। स
रराटादुदमृष्ट॥४॥

तदघृतमभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः।
ताऽयैष्ठलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः। यद्रराटादुदमृष्ट। तस्माद्रराटे
केशा न सन्ति। तदग्नौ प्रागृह्णात्। तद्वचिकिथ्सत्।
जुहवानी(३) मा हौषा(३)मिति। तद्वचिकिथ्सायै जन्म।
य एवं विद्वान् विचिकिथ्सति॥५॥

वसीय एव चेतयते। तं वाग्भ्यवदञ्जुहुधीति। सोऽब्रवीत्।
कस्त्वमसीति। स्वैव ते वागित्यब्रवीत्। सोऽजुहोत्स्वाहेति।
तत्स्वाहाकारस्य जन्म। य एवऽस्वाहाकारस्य जन्म वेद।
करोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण
जुह्वति॥६॥

भोगायैवास्य हुतं भवति। तस्या आहुत्यै पुरुषमसृजत।
द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वमसृजत। तृतीयमजुहोत्। स
गामसृजत। चतुर्थमजुहोत्। सोऽविमसृजत। पञ्चममजुहोत्।
सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निरभिभेत्। आहुतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं
पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्।

किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदं हूयात्।
इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यंजायत। यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा
हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ
होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्।
तस्मादग्नये सायं हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्।
उभयमेवाग्नेयं स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाऽग्नये
सायं हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते।
अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यथ्सायं जुहोति॥१०॥

प्रेव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन
तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं
मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्।
तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते
सूर्येऽग्निहोत्रं जुहोति॥११॥

प्रेव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्।
अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसंतः। यस्तयोरन्यं
राधयत्यन्यं न। उभौ वाव स तावच्छ्रुतीति। अग्निं वावा-
ऽऽदित्यः सायं प्र विशति। तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृशे। उभे

हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽऽदित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम
एवाग्नेर्दिवा ददृशे। यदग्नये सायं जुहुयात्। आ सूर्याय
वृश्चेत। यथ्सूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्चेत। देवताभ्यः
समदं दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव सायं
होतव्यम्। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातः।
तथोभाभ्यां सायं हूयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः समदं दधाति। अग्निर्ज्योति-
रित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा एवास्मै
प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो
दधाति। ज्योतिरग्निः स्वाहेत्याह। प्रजा एव प्रजाता अस्यां
प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तूष्णीमुत्तरामाहुतिं जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै।
यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्। यथाऽतिथये प्रद्वृताय
शून्यायावसथायाहार्यं हरन्ति। तादृगेव तत्। काऽऽह
ततस्तद्भवतीत्याहुः। यथ्स न वेद। यस्मै तद्धरन्तीति।
तस्माद्यदौषसं जुहोति। तदेव सम्प्रति। अथो यथा
प्रार्थमौषसं परिवेवैष्टि। तादृगेव तत्॥१५॥

अमृष्टं विचिक्ष्मन्ति जुह्वत्यजामंसजताग्निहोत्रं सूर्याय प्रातर्जुहोति जुह्वति सम्पद्येते हूयते
स्थापयति सम्प्रति द्वे च॥

रुद्रो वा एषः। यदग्निः। पत्नी स्थाली। यन्मध्ये-
ऽग्नेरधिश्चर्येत्। रुद्राय पत्नीमपि दध्यात्। प्रमायुका स्यात्।
उदीचोऽङ्गारान्निरूह्याधिं श्रयति। पत्न्यै गोपीथाय।
व्यन्तान्करोति। तथा पत्युप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्।
प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न प्रति-
षिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो
खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः।
प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतं देवलोकम्। यच्छ्रुतं
हविरनभिघारितम्। अग्निं द्योतयति। अभ्येवैनदधारयति।
अथो देवत्रैवैनद्रमयति॥१८॥

पर्यग्निं करोति। रक्षसामपहत्यै। त्रिः पर्यग्निं करोति।
त्र्यावृद्धिं यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। यत्प्राचीनमुद्वासयेत्।
यजमानं शुचाऽर्पयेत्। यदक्षिणा। पितृदेवत्यं स्यात्।
यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीं शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै
देवमनुष्याणां शान्ता दिक्। तामेवैनदनुद्वासयति शान्त्यै।
वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव तथस्तृणाति।
चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

प॒शूने॒वाव॑ रु॒न्धे । सर्वा॑न्पू॒र्णानु॑न्नयति । सर्वे॑ हि पु॒ण्या रा॒द्धाः ।
अ॒नूच॑ उ॒न्नय॑ति । प्र॒जाया॑ अ॒नूची॑न॒त्वाय॑ । अ॒नूच्ये॒वास्य॑ प्र॒जा-
ऽर्धु॑का भवति । सम्मृ॑शति॒ व्यावृ॑त्त्यै । नाहो॑ष्यन्नुप॑ सादयेत् ।
यदहो॑ष्यन्नुपसा॒दये॑त् । यथा॒ऽन्यस्मा॑ उपनि॒धाय॑ ॥ २१ ॥

अ॒न्यस्मै॑ प्र॒यच्छ॑ति । ता॒दृगे॒व तत् । आ॒ऽस्मै॑ वृश्चे॒त ।
यदे॒व गा॒र्हप॑त्येऽधि॒ श्रय॑ति । तेन॒ गा॒र्हप॑त्यं प्रीणाति ।
अ॒ग्नि॑र॒बिभे॑त् । आहु॑तयो॒ माऽत्यै॑ष्यन्तीति॑ । स ए॒ताः
स॒मिध॑मपश्यत् । तामा॑ऽधत्त । ततो॒ वा अ॒ग्नावाहु॑तयो-
ऽधि॒यन्त॑ ॥ २२ ॥

यदे॑नः स॒मय॑च्छत् । तथ्स॒मिधः॑ स॒मित्त्व॑म् । स॒मिध॑मा
द॒धाति॑ । स॒मेवैनं॑ यच्छति । आहु॑तीनां धृत्यै॑ । अथो॑
अ॒ग्नि॒होत्र॑मेवेध्मव॑त्करोति । आहु॑तीनां प्र॒ति॑ष्ठित्यै । ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑
वदन्ति । यदे॒काः स॒मिध॑मा॒धाय॑ द्वे आहु॑ती जुहोति॑ । अथ॒
कस्याः॑ स॒मिधि॑ द्वितीया॒माहु॑तिं जुहोतीति॑ ॥ २३ ॥

यद्वे स॒मिधा॑वा द॒ध्यात् । भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत् । एकाः॑
स॒मिध॑मा॒धाय॑ । यजु॑षा॒ऽन्यामाहु॑तिं जुहोति । उ॒भे ए॒व
स॒मिद्व॑ती आहु॑ती जुहोति । नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति ।
आदी॑प्तायां जुहोति । स॒मिद्ध॑मिव॒ हि ब्र॑ह्मवर्च॒सम् । अथो॑
यथा॑ऽतिथिं॒ ज्योति॑ष्कृ॒त्वा प॑रि॒ वेवै॑ष्टि । ता॒दृगे॒व तत् ।
च॒तुरु॑न्नयति । द्विजु॑होति । तस्मा॑द्वि॒पाच्चतु॑ष्पादमत्ति । अथो॑
द्वि॒पद्ये॒व चतु॑ष्पदः प्र॒ति॑ष्ठापयति ॥ २४ ॥

भवति प्रतिषिञ्चति गमयति प्रत्यक्पशवं उपनिधायान्ध्रियन्तेति तच्चत्वारि च॥—[३]

उत्तरावर्ती वै देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत वसीयान्ध्रियादिति। कनीयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरं भूयो जुहुयात्। एषा वा उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुहति। भवत्येव। यं कामयेत पापीयान्ध्रियादिति। भूयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरं कनीयो जुहुयात्। एषा वा अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते पराऽभवन्। यस्यैवं जुहति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्तयै। गार्हपत्यं प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैनं करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वमाहुतिं जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो भ्रातृव्यमेवात्वाऽति क्रामति। अवाचीनं सायमुपमार्ष्टि। रेतं एव तदधाति। ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥२८॥

द्विर्जुहोति। अथ कं द्वे आहुती भवतु इति। अग्नौ वैश्वानर

इति ब्रूयात्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्वाह्मणः। हुत्वा द्विः
प्राश्नाति। अग्रावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति। द्विर्जुहोति।
द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति॥ २९॥

षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं देवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति
ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्रम्। यत्तूष्णीम्।
तत्प्राजापत्यम्॥ ३०॥

यन्निमार्ष्टि। तदोषधीनाम्। यद्वितीयम्। तत्पितृणाम्।
यत्प्राश्नाति। तद्गर्भाणाम्। तस्माद्गर्भा अनश्नन्तो वर्धन्ते।
यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उदङ्घर्यावृत्याचामति॥ ३१॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनेक्ति शुद्धौ। निष्टपति
स्वगाकृत्यै। उद्दिशति। सत्सृषीनेव प्रीणाति। दक्षिणा
पर्यावर्तते। स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्दक्षिणोऽर्ध
आत्मनो वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते।
हुत्वोप समिन्धे॥ ३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्धौ। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असंस्थितो
वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्।
तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति।
अवभृथस्यैव रूपमकः॥ ३३॥

अभ्वन्भवति जुहुयान्नयति मार्ष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीत्येऽकः॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति। वत्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीद्धम्। द्यौरहविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो बरुहिः॥ ३४॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यजमानः पशुः। समुद्रोऽवभृथः। संवत्सरः स्वगाकारः। तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति। यत्सायं जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥ ३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा। यावन्तो वै देवा अहुतमादन्। ते पराऽभवन्। त एतदग्निहोत्रं सर्वस्यैव समवदाया जुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति। यत्सायं जुहोति। रात्रिया एव तद्धुताद्याय॥ ३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अहं एव तद्धुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय। यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः पयसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम्। य एवं वेद। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥ ३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा

नयति। योनावेव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने। आज्येन
जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव भवति।
पर्यसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैवास्मै
पशूनव रुन्धे॥३८॥

पशुमानेव भवति। दुध्नेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि।
इन्द्रियाव्येव भवति। यवाग्वौ ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः।
भागधेयेनैवास्मै सजातानव रुन्धे। ग्राम्येव भवति। अयंज्ञो
वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरं रथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः।
उपरीव हरति। अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः।
द्विर्जुहोति। द्व्यक्षरं बृहत्। बृहत् एष वर्णः। अग्निहोत्रमेव
तत्सामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेद। उपैनमुपसदो
नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। उन्नीयोपं सादयति।
पृथिवीमेव प्रीणाति। होष्यन्नुपसादयति। अन्तरिक्षमेव
प्रीणाति। हुत्वोपं सादयति। दिवंमेव प्रीणाति। एता वा
अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्।
यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितं होतारं
ब्रह्माणं वषट्कारं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। प्राणो वा

अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्या॒श्रा॒वितम् । अ॒पा॒नः प्र॒त्याश्रा॒वितम् । मनो॒ होतो॑ ।
चक्षु॑र्ब्र॒ह्मा । नि॒मे॒षो व॑ष॒ट्कारः ॥४२॥

य ए॒वं वेद॑ । तस्य॒ त्वे॒व हु॑तम् । सा॒यं या॒वा॒नश्च॒ वै
दे॒वाः प्रा॑त॒र्यावा॑णश्चा॒ग्नि॒हो॒त्रिणो॑ गृ॒हमा॑गच्छन्ति । तान् यन्न
त॒र्पये॑त् । प्र॒जया॑ऽस्य प॒शुभि॑र्वि तिष्ठेरन् । यत्त॒र्पये॑त् । तृ॒प्ता ए॑नं
प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्त॒र्पये॒युः । स॒जूर्दे॒वैः सा॒यं या॒व॑भि॒रिति॑ सा॒यं
स॒म्वृ॑शति । स॒जूर्दे॒वैः प्रा॑त॒र्यावा॑भि॒रिति॑ प्रा॒तः । ये चै॒व दे॒वाः
सा॒यं या॒वा॒नो ये च॑ प्रा॒त॒र्यावा॑णः ॥४३॥

ताने॒वोभ॑याऽस्त॒र्पय॑ति । त ए॑नं तृ॒प्ताः प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्त॒र्प॒
यन्ति॑ । अ॒रु॒णो ह॑ स्मा॒होप॑वेशिः । अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒वाह॑ । सा॒यं
प्रा॑त॒र्वज्रं॑ भ्रातृ॒व्येभ्यः॑ प्र ह॑रामि । तस्मा॒न्मत्पा॑पीया॒सो
भ्रातृ॒व्या इति॑ । च॒तुरु॑न्नयति । द्वि॒र्जु॒होति॑ । स॒मि॒त्स॒प्तमी॑ ।
स॒प्तप॑दा श॒क्र॒री । शा॒क्र॒रो वज्रः॑ । अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒व त॒त्सा॒यं
प्रा॑त॒र्वज्रं॑ यज॑मानो भ्रातृ॒व्याय॑ प्र ह॑रति । भव॑त्या॒त्मनो॑ ।
परा॑ऽस्य भ्रातृ॒व्यो भ॑वति ॥४४॥

ब॒र्हिः प्रा॑त॒रहु॑ताद्याय जायते रुन्धेऽस्मा॒मा क॑रोत्ये॒ता वा अ॑ग्नि॒हो॒त्रस्यो॑प॒सदो॑ वष॒ट्कारश्च॑
प्रा॒त॒र्यावा॑णो वज्र॒स्त्रीणि॑ च ॥ [५]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यताऽऽत्म॒न्वन्मे॑ जाये॒तेति॑ । सोऽजु॑होत् ।
तस्या॑ऽऽत्म॒न्वद॑जायत । अ॒ग्नि॒र्वा॒युरा॑दि॒त्यः । ते॑ऽब्रुवन् ।
प्र॒जाप॑तिर॒होषी॑दात्म॒न्वन्मे॑ जाये॒तेति॑ । तस्य॑ व॒यम॑जनिष्महि ।
जाय॑तान्न आत्म॒न्वदि॒ति ते॑ऽजु॒हवुः । प्रा॒णाना॑म॒ग्निः । त॒नुवै॑

वायुः॥ ४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादजायत गौरेव। तस्यै पयंसि व्यायच्छन्त। मम हुतादजनि ममेति। ते प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो नौ जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥ ४६॥

तनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेरहुतादजनीति। तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एव वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥ ४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति। यदेव गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्भवान्। तेन त्वां प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्भवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सोऽन्यदालम्भ्यमवित्वा॥ ४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्। सोऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीत। तं हुत्वा पराङ्मर्यावर्तत। ततो वै स मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युं जयति। य एवं वेद। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उत्तैकाहमुत ब्रह्म न जुह्वति।

हुतमेवास्य भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥ [६]

रौद्रं गवि। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्।
सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः।
पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्रं शरः।
धातुरुद्वासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्।
द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्रमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वा-
ऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रं हुतम्॥५०॥

उद्वासितं सप्त च॥ [७]

दक्षिणत उप सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति।
प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य
दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वा दुह्याज्येष्ठस्य
ज्यैष्ठिनेयस्य। यो वा गतश्रीः स्यात्। अपरौ दुह्यात्कनिष्ठस्य
कानिष्ठिनेयस्य। यो वा बुभूषेत्॥५१॥

न सं मृशति। पापवस्यस्य व्यावृत्त्यै। वायव्यं वा
एतदुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। मैत्रं दुग्धम्। अर्यम्ण
उद्वास्यमानम्। त्वाष्ट्रमुन्नीयमानम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः
प्रक्रान्तम्। द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्॥५२॥

ऐन्द्राग्रमुप सादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति।
योऽग्निहोत्रं जुहोति। यथा खलु वै धेनुं तीर्थे तर्पयति।
एवमग्निहोत्री यजमानं तर्पयति। तृप्यति प्रजया पशुभिः। प्र

सुवर्गं लोकं जानाति। पश्यन्ति पुत्रम्। पश्यन्ति पौत्रम्। प्र
प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति।
य उ चैनदेवं वेद॥५३॥

बुभूषेद्वियमाणञ्जायते द्वे च॥—————[८]

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन्। तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्रमञ्जुहोत्।
द्विरेकः। सकृदेकः। तेषां यस्त्रिरञ्जुहोत्। स ऋचाऽञ्जुहोत्।
यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽञ्जुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावाधृताम्।
तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी
अव रुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति।
रेत एव तद्दधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति
प्रातः। रेत एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हितं न
प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतं सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय
प्राङ्मुद्रावेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत्। स यदा ताम्यैत्।
अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत्।
स एवैनं तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥—————[९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे
जुह्वति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। निहितो

धूपायज्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति।
रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। प्रथममिध्ममर्चिरा लभते।
आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। विश्वेष्वेवास्य देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। इन्द्र एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गारा अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वेवास्त्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। य उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निरिन्द्र एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निनिर्हितः प्रथमं सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ॥)॥—[१०]

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं

त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। असावादित्यः
सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति। अग्निना-
ऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य।
नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं
जुह्वति। य उचैनदेवं वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥—————[११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निं रुद्र उत्तरावर्ती ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः
प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वद्रौद्रङ्गविं दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतं त्वां सत्येनैकादश॥११॥
अङ्गिरसः प्रैव तेन पशून्नेव यन्निमार्ष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतः षष्टिः॥६०॥
अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशहोतारम-
पश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा
असृजत। ता अस्मात्सृष्टा अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्।
तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स दशहोतारं
मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव
हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव
हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि
प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा
असृजत। यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपोस्ते।
ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो
भवति। प्रजानां सृष्टानां धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वांसं
यशो नर्च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्य। दर्भस्तम्बमुद्रुत्य। ब्राह्मणं दक्षिणतो
निषाद्य। चतुर्होतृन्व्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म।
यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं प्रकाशं गतम्।

प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं यशं ऋच्छति। ईश्वरन्तं यशोर्तोरित्याहुः। यस्यान्ते व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैनं तत्रोपनमति। तदेवाव रुन्धे॥५॥

अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमव दध्यात्। प्रजातमेवैनमा धत्ते। तेनैवोद्भूत्याग्निहोत्रं जुहुयात्। प्रजातमेवैनञ्जुहोति। हविर्निर्वपस्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं निर्वपति। सामिधेनीरनुवक्ष्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव तनुते॥६॥

अभिचरं दशहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तदभि चरति। स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्। निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः क्रूरम्। तेन वषट्करोति। वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति। ताजगार्तिमाच्छति॥७॥

दशहोता सृष्ट्वा ऋच्छेद्याचष्टे रुन्ध एव तनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं चतुर्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्मात्सृष्टावपाक्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावालभमानः। चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सौऽकामयत चातुर्मास्यानि सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानां सृष्टानां धृत्यै। सौऽकामयत पशुबन्धं सृजेयेति। स एतं षड्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत। सौस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य

धृत्यै। सोऽकामयत सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एतं
सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्।
ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य
ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः। सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्या-
ऽऽहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरं सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र
तनुते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो
वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यथ्सम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यथ्सम्भारा
भवन्ति। यज्ञस्य प्रभृत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं
वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञं सम्भृत्य प्र तनुते। अयज्ञो
वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे।
यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसत्सु व्याचष्टे। एतद्वै
पत्नीनामायतनम्। स्व एवैनां आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्धृद्॥ [२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत।
स त्रिवृतं स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत
उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा
अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्।
पराऽसुराः। यं कामयेत् वसीयान्त्स्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत्

पापीयान्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। ऋतवः संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयांसं वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्मास्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्संवत्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत वीरो म आजयेतेति। स चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजन्दिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरश्च हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्वं इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा
प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं
लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा
प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवत्सरो वै पञ्चहोता।
संवत्सरः सुवर्गो लोकः। संवत्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय। सुवर्गं
लोकमेति। तैऽब्रुवन्नङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सद्भ्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः
स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभिर्जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः
सु सद्भ्य आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति।
वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं
वेद। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य
एकविंशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य
एवमेतं श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवत्सरो जनयध्वमितीत्यब्रवीत्पूर्वं इत्यादित्यानृतवः षट्॥—————[३]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्।
तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः
सुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव वागासीत्। एतावान्
यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सौऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स
चतुर्होत्राऽतप्यत। सौऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्।
स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दशपूर्णमासौ यजूंषि। स

द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स तृतीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्। स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुख्यमतिरात्रमृचः। एता वै व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः पशवश्छन्दांसि प्राजायन्त। य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा व्याहृतीः प्रजाता वेद॥२३॥

प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारमसृजत। स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्तै हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्रत्यङ्मुखाऽबाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्वुर्वर्णः हिरण्यमभवत्। तद्वुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्राङ्मुखाऽबाधत। स देवानसृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तथ्सुवर्णः हिरण्यमभवत्। तथ्सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एव सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेद॥२५॥

सुवर्ण आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः। तस्मात्सुवर्णः हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृजत। स

सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमैत्। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्यो-
ऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिंशेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविंशेन
रुचमधत्त॥ २६॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्त्सोमेन यजते।
सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमैति। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्यो
भ्रातृव्यान्प्राणुदते। त्रयस्त्रिंशेन प्रति तिष्ठति। एकविंशेन
रुचं धत्ते। सप्तदशेन प्र जायते। तस्मात्सप्तदशः स्तोमो न
निरूह्यः। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते
प्रजात्यै॥ २७॥

अनन्दब्रुव इति व्याहरद्वेदासीद्वेदाधत् प्रजात्यै॥ [४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै
दक्षिणामनयत्। तामंहीनात्। तैर्ब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम।
तथा नो दक्षिणा न व्लेप्यतीति। ते व्यावृत्य प्रत्यंगृह्णन्। ततो
वै तान्दक्षिणा नाहीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां
प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा व्लीनाति॥ २८॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह।
आग्नेयं वै हिरण्यम्। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय
वास इत्याह। सौम्यं वै वासः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति।
रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनं देवतया प्रति-
गृह्णाति। वरुणायाश्चमित्याह॥ २९॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति।

प्रजापतये पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै तल्पः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायाङ्गीरसायान इत्याह। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः॥३०॥

अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। वैश्वानर्यर्चा रथं प्रति गृह्णाति। वैश्वानरो वै देवतया रथः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। तेनामृतत्वमंश्यामित्याह। अमृतमेवाऽऽत्मन्यत्ते। वयो दात्र इत्याह। वयं एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह॥३१॥

यद्वै शिवम्। तन्मयः। आत्मन एवैषा परीत्तिः। क इदं कस्मा अदादित्याह। प्रजापतिर्वै कः। स प्रजापतये ददाति। कामः कामायेत्याह। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णाति। कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेत्याह॥३२॥

कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविशेत्याह। समुद्र इव हि कामः। नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति। न समुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह। येन कामेन प्रतिगृह्णाति। स एवैनममुष्मिल्लोके काम आगच्छति। कामेत्त एषा ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिल्लोके दक्षिणामिच्छति। न प्रतिग्रहीतरि। य एव विद्वान्दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति॥३३॥

द्विनात्यश्वमित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥—[५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यदशममहः। दशमे-
ऽहन्त्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा।
अन्नाद्यमव रुन्धते। तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रय इमे लोकाः।
एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति।
अन्नं वै पृश्नि॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति।
मनसा प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै।
देवा वै सर्पाः। तेषामियं राज्ञी। यत्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः
स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतृन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशंसति शान्त्यै।
अन्तो वा एष यज्ञस्य। यदशममहः। एतत्खलु वै
देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। दशमेऽहंश्चतुर्-
होतृन्व्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्माव
रुन्धे। तदेव प्रकाशं गमयति॥३६॥

तदेनं प्रकाशं गुतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति।
वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। यजमानदेवत्यं वा
अहः। भ्रातृव्यदेवत्या रात्रिः। अह्ना रात्रिं ध्यायेत्।
भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृद्धे। यद्विवा वाचं विसृजेत्।
अहर्भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। यन्नक्तं विसृजेत्। रात्रिं

भ्रातृव्यायोच्छि॑षेत्। अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृजति।
 एतावन्तमेवास्मै लोकमुच्छि॑षति। यावदादित्यो-
 ऽस्तमेति॥३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शि॑षेत्पञ्च च॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समंश्लिष्यन्। ता
 रूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता
 नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम् वै प्रजापतिरिति।
 तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेदध्वयेते॥३८॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स
 इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति।
 स आत्मन्निन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तं त्रिष्टुग्वीर्यं
 भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्तः आपद्यत।
 तेनोदय्यासुरानभ्यभवत्॥३९॥

य एवं वेद। अभि भ्रातृव्यान्भवति। ते देवा असुरैर्विजित्य।
 सुवर्गं लोकमायन्। तैऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तैऽब्रुवन्।
 अमृतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं
 यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र
 कल्पयेति॥४०॥

तस्य वा इयं क्लृप्तिः। यदिदं किं च। य एवं वेद।
 कल्पन्तेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र

सृ॒ज्यो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हति। य ए॒वं वेद॑। उपै॒नं य॒ज्ञो न॑मति।
सोऽम॑न्यत। अ॒भि वा इ॒मेऽस्मा॑ल्लो॒काद॑मुं लो॒कं क॑मिष्यन्तु
इति॑। स वाच॑स्पते॒ हृदि॑ति॒ व्याह॑रत्। तस्मा॑त्पु॒त्रो हृद॑यम्।
तस्मा॑द॒स्माल्लो॒काद॑मुं लो॒कं नाभि॑ का॒मय॑न्ते। पु॒त्रो हि
हृद॑यम्॥४१॥

हृयंते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥ [७]

दे॒वा वै चतु॑र्होतृभि॒र्यज्ञ॑म॒तन्व॑त। ते वि पा॒प्मना॑
भ्रातृ॑व्ये॒णाज॑यन्त। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। य ए॒वं
वि॒द्वाश्चतु॑र्होतृभि॒र्यज्ञं॑ त॒नुते॑। वि पा॒प्मना॑ भ्रातृ॑व्ये॒ण ज॑यते।
अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। षड्ढो॑त्रा प्राय॒णीय॑मा सा॒दय॑ति।
अ॒मुष्मै॒ वै लो॒काय॑ षड्ढो॑ता। घ्नन्ति॒ खलु॑ वा ए॒तत्सोम॑म्।
यद॑भिषु॒ण्वन्ति॑॥४२॥

ऋ॒जुधै॒वैन॑मुं लो॒कं ग॑मयति। चतु॑र्होत्राऽऽति॒थ्यम्।
यशो॒ वै चतु॑र्होता। यश॑ ए॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। प॒ञ्चहो॑त्रा
प॒शुमुप॑सादयति। सु॒व॒र्ग्यो वै प॒ञ्चहो॑ता। यज॑मानः प॒शुः।
यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। ग्रहा॑न्गृही॒त्वा स॒प्तहो॑तारं
जुहोति। इ॒न्द्रि॒यं वै स॒प्तहो॑ता॥४३॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते। यो वै चतु॑र्होतृ॒ननु॑स॒व॒नं
त॒र्पय॑ति। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॒नं सोम॑पी॒थो
न॑मति। ब॒हि॒ष्प॒व॒मा॒ने दश॑होतारं व्याच॑क्षीत। मा॒ध्यं दि॒ने

पव॑माने चतु॑र्होतारम्। आर्भ॑वे पव॑माने पञ्च॑होतारम्।
पितृ॑यज्ञे षड्दो॑तारम्। य॒ज्ञाय॑ज्ञिय॑स्य स्तो॒त्रे स॒प्तहो॑तारम्।
अ॒नु॒स॒व॒नमे॒वैना॑ऽस्तर्पयति॥४४॥

तृ॒प्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑न॒ सोम॑पी॒थो न॑मति।
दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिः स॒त्रमा॑सत। ऋ॒द्धि॑परिमि॒तं
यश॑स्का॒माः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्।
सर्वे॑षान्न॒स्तत्स॒हास॑दिति। सोम॒श्चतु॑र्होत्रा। अ॒ग्निः पञ्च॑होत्रा।
धा॒ता षड्दो॑त्रा॥४५॥

इन्द्रः॑ स॒प्तहो॑त्रा। प्र॒जाप॑तिर्दश॑होत्रा। तेषा॑ऽ सोम॑ऽ
राजा॑नं यश॑ आ॒र्च्छ॑त्। तन्न्य॑कामयत। तेना॑पा॒क्राम॑त्।
तेन॑ प्र॒लाय॑मचरत्। तं दे॒वाः प्रैषैः॑ प्रैष॑मैच्छन्। तत्प्रै॒षाणां॑
प्रैष॑त्वम्। नि॒वि॒द्भिर्न्य॑वेदयन्। तन्नि॒विदा॑न्नि॒वित्त्व॑म्॥४६॥

आ॒प्री॒भि॒राप्नु॑वन्। तदा॒प्री॒णा॒माप्ति॑त्वम्। तम॑घ्नन्। तस्य॑ यशो
व्य॑गृह्णत। ते ग्र॒हा॑ अभवन्। तद्ग्र॒हा॑णां ग्र॒ह॒त्वम्। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑
ग्र॒हा॑ गृह्यन्ते। तस्य॑ त्वे॒व गृ॑ही॒ताः। ते॑ऽब्रुवन्। यो वै नः॑ श्रेष्ठो-
ऽभू॑त्॥४७॥

तम॑वधिष्म। पुन॑रि॒म॒ सु॒वाम॑हा इति। तं छन्दो॑भिरसुवन्त।
तच्छ॑न्द॒सां छ॑न्द॒स्त्वम्। साम्ना॑ समान॑यन्। तत्साम्नः॑
साम॑त्वम्। उ॒क्थैरु॑द॒स्थाप॑यन्। तदु॒क्थाना॑मु॒क्थ॒त्वम्। य ए॒वं
वेद॑। प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्थसोममागच्छति।
यश एवैनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। तावुभौ
सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यश
ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्मात्सोमे सोमः
प्रोच्यः। यश एवैनमृच्छति॥४९॥

अभिषुष्वन्ति सप्तहोता तर्पयति षड्विंश निवित्त्वमभूतिष्ठति प्राहेति द्वे च॥—————[८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽऽसीत्। न द्यौरासीत्। न
पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति।
तदतप्यत। तस्मात्तेपानाद्भूमोऽजायत। तद्भूयोऽतप्यत।
तस्मात्तेपानाद्ग्निरजायत। तद्भूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपानाज्योतिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपाना-
दूर्ध्विरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानान्मरीचयो-
ऽजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुदारा अजायन्त।
तद्भूयोऽतप्यत। तदभ्रमिव समहन्यत। तद्वस्तिमभिनत्॥५१॥

स समुद्रोऽभवत्। तस्मात्समुद्रस्य न पिबन्ति।
प्रजननमिव हि मन्यन्ते। तस्मात्पशोर्जायमानादापः
पुरस्ताद्यन्ति। तद्वशहोताऽन्वसृज्यत। प्रजापतिर्वै दशहोता।
य एवं तपसो वीर्यं विद्वांस्तप्यते। भवत्येव। तद्वा इदमापः
सलिलमासीत्। सोऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मा अग्निः। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति।
यदप्स्ववापद्यत। सा पृथिव्यभवत्। यद्व्यमृष्ट। तदन्तरिक्षम-

भवत्। यदूर्ध्वमुदमृष्ट। सा द्यौरभवत्। यदरोदीत्। तदनयो
रोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेद। नास्यं गृहे रुदन्ति। एतद्वा एषां
लोकानां जन्म। य एवमेषां लोकानां जन्म वेद। नैषु
लोकेष्वार्तिमाच्छति। स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। स इमां
प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत।
सोऽन्तर्वानभवत्। स जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्।
तामपाहत। सा तमिस्राऽभवत्। सोऽकामयत् प्रजायेयेति।
स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स प्रजननादेव
प्रजा असृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठाः। प्रजननाद्ध्वेना
असृजत॥५५॥

ताभ्यो दारुमये पात्रे पयोऽदुहत्। याऽस्य सा
तनूरासीत्। तामपाहत। सा जोध्वाऽभवत्। सोऽकामयत्
प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स
उपपक्षाभ्यामेवर्तूनसृजत। तेभ्यो रजते पात्रे घृतमदुहत्।
याऽस्य सा तनूरासीत्॥५६॥

तामपाहत। सोऽहोरात्रयोः सन्धिरभवत्। सोऽकामयत्
प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स
मुखाद्देवानसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य

सा तनूरासीत्। तामपाहता तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रजापतेर्दोहाः। य एवं वेद। दुह एव प्रजाः।
दिवा वै नोऽभूदिति। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां
देवत्वं वेद। देवानेव भवति। एतद्वा अहोरात्राणां जन्म। य
एवमहोरात्राणां जन्म वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति॥५८॥

असतोऽधि मनोऽसृज्यत। मनः प्रजापतिमसृजत।
प्रजापतिः प्रजा असृजत। तद्वा इदं मनस्येव परमं
प्रतिष्ठितम्। यदिदं किं च। तदेतच्छ्रोवस्यसन्नाम ब्रह्म।
व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते
प्रजयां पशुभिः। प्र परमेष्ठिनो मात्रामाप्नोति। य एवं
वेद॥५९॥

अग्निं रजायत तद्भूयोऽतप्यतामिनदरोदीत्प्रजापतीरोदस्त्वमसृजतासृजत घृतमदुह्याऽस्य सा
तनूरासीदहरभवदृच्छति वेदं (इदं धूमोऽग्निज्योतिरर्चिर्मरीचय उदारास्तदभ्रं स जघनात्सा
तमिस्रा स प्रजननात्सा जोत्सा स उपपक्षाभ्यां सौहोरात्रयोः सन्धिः स मुखात्तदहर्देवान्मृन्मये
दारुमये रजते हरिते तेभ्यस्ताभ्यो द्वे तेऽन्नं पयो घृतं सोमम्॥) [९]

प्रजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत्।
परैहि। एतेषां देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अब्रुवन्।
कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति। सोऽब्रवीत्।
कस्त्वमसि वयं वै त्वच्छ्रेयांसः स्म इति मा देवा
अवोचन्निति। अथ वा इदं तर्हि प्रजापतौ हरं
आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ।
 अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहं
 स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतत्स्या इत्यब्रवीत्।
 यदेतद्वीषीति। को ह वै नाम प्रजापतिः। य एवं वेद॥६१॥

विदुरेनं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो
 वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेद। अधिपतिरेव
 समानानां भवति। सोऽमन्यत। किं किं वा अकरमिति। स
 चन्द्रं म आहरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं
 वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या
 यथा गोपायत् इति। तत्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद।
 नैनं दध्नोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति।
 तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्।
 य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छति। तं देवाः समन्तं
 पर्यविशन्। वसंवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः
 पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यश्चम्॥६४॥

साध्याः पराश्चम्। य एवं वेद। उपैनं समानाः
 संविशन्ति। स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवयत्। ता
 अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।

दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं
पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं
पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्। उत्तरतः
पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्ठान्यवर्तयत।
ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा
अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि
च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अत्ति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा
अन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदैन्द्रियाव्यैव भवति प्रत्यञ्चं मुखं दक्षिणतो मुखं पश्चान्नव
च॥

[१०]

प्रजापतिरकामयत बृहोभूयान्थस्यामिति। स एतं
दशहोतारमपश्यत्। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति बृहोभूयानभवत्।
यः कामयेत बृहोभूयान्थस्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीत।
बृहोरेव भूयान्भवति। सोऽकामयत वीरो म आज्ञायतेति।
स दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायत। यः कामयेत वीरो म
आज्ञायतेति। स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो

जायते। सोऽकामयत पशुमान्त्स्यामिति। स चतुर्होतुः पञ्चहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्तिः पशुमानभवत्। यः कामयेत पशुमान्त्स्यामिति। स पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सोऽकामयतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स पञ्चहोतुः षड्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्त्युतवोऽस्मा अकल्पन्त। यः कामयेतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स षड्होतारं प्रयुञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः। सोऽकामयत सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति॥७०॥

स षड्होतुः सप्तहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्तिः सोमपः सोमयाज्यभवत्। आऽस्य सोमपः सोमयाज्यजायत। यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत। सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्य सोमपः सोमयाजी जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं कल्पयेति। तस्य वा इयं कृषिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पन्तेऽस्मै। स वा
अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सृज्यो देवेभ्यो
हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै
चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै
दशहोतुर्निदानम्। द्रष्टृपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि
पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्होतुः। सौम्योऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै
चतुर्होतृणां निदानम्। य एवं वेद। निदानवान्भवति॥७३॥

अमिमीत तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति कृत्तिर्दशहोतुर्निदानं सप्त
च॥ [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत द्रष्टृपूर्णमासौ सृजेयेति
प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशधा-
ऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समंश्लिष्यं देवा वै चतुर्होतृभिरिदं
वा अग्रे प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत ब्रह्मभूयानेकादश॥११॥

प्रजापतिस्तद्ब्रह्मस्य प्रजापतिरकामयतानयैवैनत्तस्य वा इयं कृत्तिस्तस्मात्तेपानाञ्ज्योतिर-
यदस्मिन्नादित्ये स षड्होतुः सप्तहोतारं त्रिसप्ततिः॥७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानवान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके

द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवेषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेदं बुध्यन्ते षड्॥ [१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्त्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव

समिन्धे। तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा
प्रतिगृह्णाति। आत्मनोऽनात्यै। यद्येनमात्विज्याद्वृतं सन्तं
निरुहरेरन्। आग्नीध्रे जुहुयादशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन।
पुरस्तात्प्रत्यङ्घ्निष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योपं दासयति। यद्येनं पुनरुप शिष्येयुः।
आग्नीध्रे एव जुहुयादशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन।
पश्चात्प्राडासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्मै
कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्धोतेत्युतुमुखऋतुमुखे जुहोति।
ऋतूनेवास्मै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

कृता अस्मा ऋतव आयन्ति। षड्भोता वै भूत्वा
प्रजापतिरिदं सर्वमसृजत। स मनोऽसृजत। मनसोऽधि
गायत्रीमसृजत। तद्गायत्रीं यश आर्च्छत्। तामाऽलभत।
गायत्रिया अधि छन्दांस्यसृजत। छन्दोभ्योऽधि सामं।
तथ्सामं यश आर्च्छत्। तदाऽलभत॥६॥

साम्नोऽधि यजूंष्यसृजत। यजुर्भ्योऽधि विष्णुम्।
तद्विष्णुं यश आर्च्छत्। तमाऽलभत। विष्णोरधोषधीरसृजत।
ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तथ्सोमं यश आर्च्छत्। तमाऽलभत।
सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यश आर्च्छत्। तदेनन्नाति प्राच्यवत। इन्द्र इव
यशस्वी भवति। य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं

किं च। तत्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रति-
गृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृह्णीयात्। तत्सर्वमुत्तानस्त्वा-
ऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान
आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति। बरुहिषा
प्रतीयाद्वां वाऽश्वं वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवैनं
धाम्ना प्रत्येति॥८॥

विग्राहमृतवस्तदाऽलभतेन्द्रं गृह्णीयात्पुण्ड्रं॥ [२]

यो वा अविद्वान्निर्वर्तयते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिल्लोके
भवति। अथ यो विद्वान्निर्वर्तयते। सशीर्षा विपाप्मा-
ऽमुष्मिल्लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त।
अग्निश्च पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च
चन्द्रमाः। अग्निर्यवर्तयत। स साहस्रमपुष्यत्॥९॥

पृथिवी न्यवर्तयत। सौषधीभिर्वनस्पतिभिरपुष्यत्।
वायुर्यवर्तयत। स मरीचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत।
तद्वयोभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यवर्तयत। स रुश्मिभिरपुष्यत्।
द्यौर्यवर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यवर्तयत।
सोऽहोरात्रैरर्धमासैर्मासैर्ऋतुभिः संवत्सरेणापुष्यत्।
तान्योषान्पुष्यति। यांस्तेऽपुष्यन्। य एवं विद्वान्नि च
वर्तयते परि च॥१०॥

अपुष्यन्नक्षत्रैरपुष्यत्पञ्च च॥ [३]

तस्य वा अग्रेर्हिरण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्धमिन्द्रियस्यापा-
क्रामत्। तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रिय-
स्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं
विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।
अर्धमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः
प्रतिजग्रहुषः। तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रिय-
स्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य
एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रति-
गृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य
गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तामेतेनैव
प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां
प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रिय-
स्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः।
पञ्चममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन
वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्या-
ऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्याप-
क्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः।
षष्ठमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन

वै स षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्स्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्याऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः। अष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं किं च। तत्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृहीयात्। तत्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृहीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्प्रतिगृहीयाच्चत्वारि च (तस्य वा अग्नेर्हिरण्यं सोमस्य वासुस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्च प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वै। अर्थ

तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं षष्ठं सप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥)॥

[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्वशहोतारः सत्रमासता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन प्रजा असृजन्त। यच्चतुर्होतारः सत्रमासता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत। यथ्षड्होतारः सत्रमासता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥

केनर्तूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनर्तूनकल्पयन्त। यथ्सप्तहोतारः सत्रमासता। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्थ्समन्तन्वन्निति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन सुवरायन्। तेनेमाँल्लोकान्थ्समन्तन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुयं प्रशंसन्ति।

आर्यावस॒तिर्भव॑ति। य ए॒वं वेद॑॥२०॥

यद्वा इ॒दं किं॑ च। तत्सर्वं॑ चतु॒र्होता॑रः। चतु॒र्होतृ॑भ्योऽधि॒
य॒ज्ञो निर्मि॑तः। स य ए॒वं वि॒द्वान् वि॒वदे॑त। अ॒हमे॒व भूयो॑ वेद।
यश्चतु॒र्होतृ॑न् वेदेति॑। स ह्ये॒व भूयो॑ वेद। यश्चतु॒र्होतृ॑न् वेद।
यो वै चतु॒र्होतृ॑णा॒ऽ होतृ॑न् वेद। सर्वा॑सु प्र॒जास्वन्न॑मत्ति॥२१॥

सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ जंयति। प्र॒जाप॑तिर्वै दश॑होतृणा॒ऽ होता॑।
सोम॑श्चतु॒र्होतृ॑णा॒ऽ होता॑। अ॒ग्निः पञ्च॑होतृणा॒ऽ होता॑।
धा॒ता षड्दो॑तृणा॒ऽ होता॑। अ॒र्य॒मा सप्त॑होतृणा॒ऽ होता॑। ए॒ते
वै चतु॒र्होतृ॑णा॒ऽ होता॑रः। तान् य ए॒वं वेद॑। सर्वा॑सु
प्र॒जास्वन्न॑मत्ति। सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ जंयति॥२२॥

आर्ध्व॒वज्रा॒र्ध्वव॒न्नित्ये॒वं वेदा॑न्ति सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ जंयति (वै तेन॑ स॒त्रङ्केन॑)॥—————[५]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा व्य॑स्र॒ऽसत। स हृद॑यं भूतो॒-
ऽशय॑त्। आ॒त्मन् हा (३) इत्य॑ह्वयत्। आ॒पः प्र॒त्य॑शृण्वन्। ता
अ॒ग्निहो॑त्रेणै॒व य॑ज्ञ॒क्रतु॑नोप॑ प॒र्याव॑र्तन्त। ताः कु॒सिन्धु॑मुपौ॒हन्।
तस्मा॑द॒ग्निहो॑त्रस्य॑ य॒ज्ञक्र॑तोः। ए॒कं ऋ॒त्विक्। च॒तुष्क॑त्वो॒-
ऽह्व॑यत्। अ॒ग्निर्वा॒युरा॑दि॒त्यश्च॒न्द्रमाः॑॥२३॥

ते प्र॒त्य॑शृण्वन्। ते द॑र्शपूर्णमा॒साभ्या॑मे॒व य॑ज्ञ॒क्रतु॑नोप॑
प॒र्याव॑र्तन्त। त उपौ॒ह॒ऽश्च॒त्वार्य॑ङ्गा॒नि। तस्मा॑द॑र्शपूर्ण॒-
मा॒सयो॑र्य॒ज्ञक्र॑तोः। च॒त्वार॑ ऋ॒त्विजः॑। प॒ञ्चक॑त्वोऽह्व॑यत्।
प॒शवः॑ प्र॒त्य॑शृण्वन्। ते चा॑तुर्मा॒स्यैरे॒व य॑ज्ञ॒क्रतु॑नोप॑

पर्यावर्तन्त। त उपौहं लोमं छवीं मा॒समस्थिं म॒ज्जानम्।
तस्मा॑च्चातुर्मा॒स्यानां यज्ञ॑क्र॒तोः॥ २४॥

पञ्च॒त्विजः। ष॒ट्कृत्वोऽह्व॑यत्। ऋ॒तवः प्रत्य॑शृण्वन्। ते
प॑शुब॒न्धेनै॒व य॑ज्ञ॒क्र॒तुनोप॑पर्यावर्तन्त। त उपौह॑न्थस्तना॒वाण्डौ
शि॒श्जमवा॑श्च प्रा॒णम्। तस्मा॑त्पशुब॒न्धस्य॑ यज्ञ॑क्र॒तोः।
ष॒ट्त्विजः। सप्त॒कृत्वोऽह्व॑यत्। हो॒त्राः प्रत्य॑शृण्वन्। ताः
सौ॒म्येनै॒वाध्व॑रेण॑ यज्ञ॑क्र॒तुनोप॑पर्यावर्तन्त॥ २५॥

ता उपौह॑न्थस॒प्त शी॑र्ष॒ण्यान्प्रा॒णान्। तस्मा॑त्सौ॒म्यस्या॑ध्व॒रस्य॑
यज्ञ॑क्र॒तोः। स॒प्त हो॒त्राः प्रा॒चीर्वष॑द्गुर्वन्ति। द॒श॒कृत्वोऽह्व॑यत्।
तपः॑ प्रत्य॑शृणोत्। तत्कर्म॑णै॒व सं॒वत्स॑रेण॑ स॒र्वैर्य॑ज्ञ॒क्र॒तुभि॒रुप॑
पर्या॑वर्तत। तथ्सर्व॑मा॒त्मान॑मप॒रिवर्ग॑मुपौहत्। तस्मा॑त्सं॒वत्स॑रे
सर्वे॑ यज्ञ॑क्र॒तवोऽव॑रुध्यन्ते। तस्मा॑द्दश॒होता॑ चतु॒र्होता॑।
पञ्च॑होता॒ षड्धो॑ता स॒प्तहो॑ता। एक॑होत्रे ब॒लिं ह॑रन्ति।
हर॑न्त्यस्मै प्र॒जा ब॒लिम्। ऐ॒नम॑प्रतिख्यातं गच्छति। य एवं
वेद॑॥ २६॥

चन्द्रमा॑श्चातुर्मा॒स्यानां यज्ञ॑क्र॒तोर्ध्व॑रेण॑ यज्ञ॑क्र॒तुनोप॑ पर्यावर्तन्त सप्तहो॑ता च॒त्वारि॑ च॥—[६]

प्र॒जाप॑तिः पुरु॒षम॑सृजत। सौ॑ऽग्निर॑ब्रवीत्। ममा॒यमन्न॑-
म॒स्त्विति॑। सौ॑ऽबिभेत्। सर्व॑ वै मा॒ऽयं प्र ध॑क्ष्यतीति।
स ए॒ताश्चतु॑र्होतृना॒त्मस्पर्॑णानपश्यत्। तान॑ जुहोत्। तै॒र्वै
स आ॒त्मान॑मस्पृणोत्। यद॑ग्निहोत्रं जुहोति। एक॑होतारमे॒व

तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥२७॥

कुसिन्धं चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुर्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति दशपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्पञ्चमी। पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छुर्वी मांसमस्थिं मज्जानम्॥२८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। षड्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्वमवाञ्च प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति॥२९॥

समिथ्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्। सप्त चाऽऽत्मनः शीर्षण्यान्प्राणान्स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवत्सरम्। सर्वं चाऽऽत्मानमपरिवर्गं स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥३०॥

अग्निहोत्रं मज्जानन्द्विर्जुहोत्यपरिवर्गं स्पृणोत्येकं च॥—————[७]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत।

सोऽन्तर्वा॑न॒भवत्। स ह॒रि॑तः श्या॒वोऽभ॑वत्। तस्मा॒त्थ॒न्यन्त॑र्व॒ली।
ह॒रि॑णी स॒ती श्या॒वा भ॑वति। स वि॒जाय॑मानो॒ गर्भे॑णाताम्यत्।
स ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वोऽभ॑वत्। तस्मा॑त्ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वो
भ॑वति। तस्यासु॑रे॒वाजी॑वत्॥ ३१॥

तेनासु॑नाऽसु॑रानसृजत। तदसु॑राणामसु॑रत्वम्।
य ए॒वमसु॑राणामसु॑रत्वं वेद॑। अ॒सु॒माने॒व भ॑वति।
नै॒नमसु॑र्जहाति। सोऽसु॑रान्थ॒सृष्ट्वा पि॑तेवा॒मन्य॑त। तदनु॑
पि॒तृन॑सृजत। तत्पि॑तृणां पि॒तृत्व॑म्। य ए॒वं पि॑तृणां पि॒तृत्व॑म्
वेद॑। पि॒तेवै॒व स्वाना॑ भवति॥ ३२॥

यन्त्य॑स्य पि॒तरो॒ हव॑म॑। स पि॒तृन्थ॒सृष्ट्वाऽऽम॑नस्यत्।
तदनु॑ मनु॒ष्या॑नसृजत। तन्म॑नु॒ष्याणां॑ मनु॒ष्यत्व॑म्। य
ए॒वं म॑नु॒ष्याणां॑ मनु॒ष्यत्वं वेद॑। म॒न॒स्व्ये॒व भ॑वति। नै॒न
मनु॑र्जहाति। तस्मै॑ मनु॒ष्या॑न्थ॒सृज॑नाय॒। दि॒वा दे॒व॒त्रा-
ऽभ॑वत्। तदनु॑ दे॒वान॑सृजत। तद्दे॒वानां॑ दे॒वत्व॑म्। य ए॒वं
दे॒वानां॑ दे॒वत्व॑म् वेद॑। दि॒वा है॒वास्य॑ दे॒व॒त्रा भ॑वति। तानि॒ वा
ए॒तानि॑ च॒त्वार्य॑म्भा॑सि। दे॒वा म॑नु॒ष्याः पि॑तरोऽसु॑राः। तेषु॑
सर्वे॑ष्व॒म्भो नभ॑ इव भवति। य ए॒वं वेद॑॥ ३३॥

अजी॒व॒त्स्वाना॑ भवति दे॒वान॑सृजत सप्त च॑॥ [८]

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यो वा इ॒मं वि॒द्यात्। यतो॒ऽयं प॑वते।
यद॑भि॒ प॑वते। यद॑भि॒ स॒म्प॑वते। सर्व॑मायु॒रियात्। न पु॒रा-

ऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्थस्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा
इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते।
सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति।
विन्देत प्रजाम्। अद्ध्यः पवते। अपोऽभि पवते। अपोऽभि
सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते।
अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते।
अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि
सम्पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सम्पवते। द्योः पवते।
दिवमभि पवते। दिवमभि सम्पवते। दिग्भ्यः पवते। दिशोऽभि
पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव
भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्धान्तम्। सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो
हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एव
वेद। स वा एष प्राण एव। अथ यदक्षिणतो वाति। मातरिश्वेव
भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्मादक्षिणतो वान्तं विद्यात्। सर्वा
दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति।

स वा ए॒ष मा॑त॒रिश्चै॒व। अथ॑ यत्प॒श्चाद्वा॑ति। प॒व॑मान ए॒व
भू॒त्वा प॒श्चाद्वा॑ति। पू॒तम॑स्मा॒ आह॑रन्ति। पू॒तमु॑प॒हरन्ति॑।
पू॒तम॑श्जाति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष प॒व॑मान ए॒व॥३९॥

अथ॑ यदु॒त्तर॑तो वा॒ति। स॒वि॒तैव॑ भू॒त्वोत्त॑र॒तो वा॑ति।
स॒वि॒तेव॑ स्वा॒ना भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष
स॒वि॒तैव॑। ते य ए॒नं पु॒रस्ता॑दा॒यन्त॑मु॒पव॑दन्ति। य ए॒वास्य॑
पु॒रस्ता॑त्पा॒प्मानः॑। ता॒ऽस्तेऽप॑ घ्नन्ति। पु॒रस्ता॑दि॒तरा॒न्याप्म॑नः
स॒चन्ते॑। अथ॑ य ए॒नं दक्षि॑ण॒त आ॒यन्त॑मु॒पव॑दन्ति॥४०॥

य ए॒वास्य॑ दक्षि॑ण॒तः पा॒प्मानः॑। ता॒ऽस्तेऽप॑ घ्नन्ति।
दक्षि॑ण॒त इ॒तरा॒न्याप्म॑नः स॒चन्ते॑। अथ॑ य ए॒नं प॒श्चादा॑यन्त॑मु॒प
व॑दन्ति। य ए॒वास्य॑ प॒श्चात्पा॒प्मानः॑। ता॒ऽस्तेऽप॑ घ्नन्ति।
प॒श्चादि॑तरा॒न्याप्म॑नः स॒चन्ते॑। अथ॑ य ए॒नमुत्त॑र॒त आ॒यन्त॑मु॒प
व॑दन्ति। य ए॒वास्यो॑त्त॒रतः॑ पा॒प्मानः॑। ता॒ऽस्तेऽप॑ घ्नन्ति॥४१॥

उ॒त्तर॑त इ॒तरा॒न्याप्म॑नः स॒चन्ते॑। तस्मा॑दे॒वं वि॒द्वान्। वी॒वं
नृ॒त्येत्। प्रे॒वं च॑लेत्। व्य॒स्ये॒वाक्ष्यौ॑ भा॒षेत॑। म॒ण्टये॑दि॒व।
क्रा॒थये॑दि॒व। शृ॒ङ्गाये॑ते॒व। उ॒त मो॑प॒ वदे॑युः। उ॒त मे॑
पा॒प्मान॑म॒पं ह॑न्यु॒रिति॑। स या॒न्दिश॑ः स॒निमे॑ष्यन्थ॒स्यात्।
य॒दा ता॒न्दिशं॑ वा॒तो वा॒यात्। अथ॑ प्र॒वे॒यात्। प्र वा॑ धा॒वये॑त्।
सा॒तमे॒व र॑दि॒तं व्यू॑ढं ग॒न्धम॑भि॒ प्रच्य॑वते। आ॒ऽस्य॑ तं ज॒नप॑दं
पूर्वा॑ की॒र्तिर्गच्छ॑ति। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। य ए॒वं
वेद॑॥४२॥

वेदं सम्पवत आदित्यात्पवते वात्या वात्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः
पाप्मानस्तां स्तेपं घ्नन्तीत्युष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिः सोमं राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा
अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीतां सावित्री।
सोमं राजानं चकमे। श्रद्धामु स चकमे। साऽऽहं पितरं
प्रजापतिमुपससार। तं होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः।
उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत
इति। तस्या उ ह स्थांगुरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं
पुरस्ताद्वाख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्।
षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च
मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। तां होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति।
तं होवाच। भोगं तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते
पाणाविति। तस्या उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो
भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतं
स्थांगुरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्याय।
चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः।
सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य।
आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्य स्यामिति भवति॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति।
आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
दशहूतं सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया
इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमं हूतः
प्रत्यशृणोत्। स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं
वा एतं सप्तहूतं सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण।
पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै
षष्ठं हूतः प्रत्यशृणोत्। स षड्हूतोऽभवत्॥४८॥

षड्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं षड्हूतं सन्तम्।
षड्होतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः।
आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमं हूतः प्रत्यशृणोत्।
स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं
पञ्चहूतं सन्तम्। पञ्चहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेण॥४९॥

पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत।
तस्मै चतुर्थं हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्।
चतुर्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं चतुर्हूतं सन्तम्।
चतुर्होतेत्याचक्षते पुरोक्षेण। पुरोक्षप्रिया इव हि देवाः।

तमब्रवीत्। त्वं वै मे नेदिष्ठं हूतः प्रत्यंश्रौषीः।
 त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनांश्चतुर्होतार
 इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणां हृद्यतमः। नेदिष्ठो
 हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं वेद॥५०॥

देवाः षड्वृत्तोऽभवत्पञ्चहोतेत्याचक्षते पुरोक्षेणाश्रौषीः षट्॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यदशहोतारः
 प्रजापतिर्व्यस्रं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत् स तपः सोऽन्तर्वाब्रह्मवादिनो यो वा
 इमं विद्यात्प्रजापतिः सोमं राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत् य एवास्यं दक्षिणतः
 पञ्चाशत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
 तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि
विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा
भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि
सन्तु। सञ्ज्ञास्पत्यः सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि
तिष्ठा महासि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो
जिघासति॥१॥

तास्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भरा। अग्ने यो नो-
ऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा
तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः।
वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वाः अमित्रान्॥२॥

अपापांचो अभिभूते नुदस्व। अपोदींचो अपशूराधरा च
ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदेम। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय
हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथं गवेषणः हरिभ्याम्।
उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्टास्य रोदसी महित्वा।
इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघ्नवान्॥३॥

हव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्।
ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं पुरन्धिम्। अग्निः स्विष्टकृतमा हुवेम।
स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव पृतना अभि ष्या

उरुं नः पन्थां॑ प्रदि॒शन्विभा॑हि। ज्योति॑ष्मद्वेह्य॒जरं न॒ आयुः॑।
त्वाम॑ग्रे ह॒विष्मन्तः॑। दे॒वं म॒र्तास ईड॑ते॥४॥

मन्ये॑ त्वा जा॒तवे॑दसम्। स ह॒व्या व॑क्ष्यानुषक्। विश्वा॑नि
नो दु॒र्गहा॑ जा॒तवे॑दः। सिन्धुं॑ न ना॒वा दु॑रि॒ताऽति॑ पर्षि। अ॒ग्रे
अ॒त्रि॒वन्मन॑सा गृणा॒नः। अ॒स्माकं॑ बो॒ध्यवि॒ता त॒नूना॑म्। पू॒षा
गा अ॒न्वे॑तु नः। पू॒षा र॑क्ष॒त्वर्व॑तः। पू॒षा वाज॑ꣳ स॒नोतु॑ नः।
पू॒षेमा आ॑शा॒ अनु॑वेद॒ सर्वाः॑॥५॥

सो अ॒स्माꣳ अ॒भय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अ॒घृणिः॑
सर्व॑वीरः। अ॒प्रयु॑च्छन्पु॒र ए॑तु प्रजा॒नन्। त्वम॑ग्रे स॒प्रथा॑ अ॒सि।
जुष्टो॑ होता॒ वरे॑ण्यः। त्वया॑ य॒ज्ञं वि॑त॒न्वते॑। अ॒ग्नी र॑क्षाꣳसि
सेध॑ति। शु॒क्रशो॑चि॒रम॑र्त्यः। शु॒चिः पा॒वक ईड्यः॑। अ॒ग्रे र॑क्षा
णो अꣳह॑सः॥६॥

प्रति॑ ष्म दे॒व री॑षतः। तपि॑ष्ठैर॒जरो॑ दह। अ॒ग्रे हꣳसि॒
न्य॑त्रिणम्। दी॒द्यन्म॑र्त्ये॒ष्वा। स्वे क्ष॑र्ये शुचि॒व्रत॑। आ वा॑त वा॒हि
भे॒षज॑म्। वि वा॑त वा॒हि य॒द्रपः॑। त्वꣳ हि वि॒श्वभे॑षजः। दे॒वानां॑
दू॒त ई॒यसे॑। द्वावि॒मौ वा॑तौ वा॒तः॥७॥

आ सिन्धो॑रा प॒राव॑तः। दक्षं॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑। प॒रा॒न्यो
वा॑तु य॒द्रपः॑। यद॒दो वा॑त ते गृ॒हे। अ॒मृत॑स्य नि॒धिर्हि॑तः।
ततो॑ नो दे॒हि जी॒वसे॑। ततो॑ नो धे॒हि भे॒षज॑म्। ततो॑ नो म॒ह

आवह। वात् आवात् भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे॥८॥

प्र ण आयूँषि तारिषत्। त्वमग्ने अयासि। अया सन्मनसा हितः। अया सन् हव्यमूहिषे। अया नो धेहि भेषजम्। इष्टो अग्निराहुतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः। स्वगा देवेभ्य इदं नमः। कामो भूतस्य भव्यस्य। सम्राडेको विराजति॥९॥

स इदं प्रति पप्रथे। ऋतूनुत्सृजते वशी। कामस्तदग्ने समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। त्वया मन्यो सरथमारुजन्तः। हर्षमाणासो धृषता मरुत्वः। तिग्मेष्व आयुधा सँशिशानाः। उप प्रयन्ति नरो अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युरहोता वरुणो विश्ववेदाः। मन्युं विश ईडते देवयन्तीः। पाहि नो मन्यो तपसा श्रमेण। त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिः। देवाँ आसादया इह। अग्ने हव्याय वोढवे। व्रतानुबिभ्रद्व्रतपा अदाभ्यः। यजा नो देवाँ अजरः सुवीरः। दधद्रत्नानि सुविदानो अग्ने। गोपाय नो जीवसे जातवेदः॥११॥

जिघाँसत्यमित्राँघ्रन्वानीडते सर्वा अँहंसो वातो हृदे राजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्न एकं

च॥ [१]

चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो माँघ्रायुरभिदासति। तमग्ने मेन्या मेनिं कृणु। यो मा चक्षुषा

यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणाऽघायुरभिदासति। तयाऽग्ने त्वमेन्या। अमुममेनि कृणु। यत्किञ्चासौ मनसा यच्च वाचा। यज्ञैर्जुहोति यजुषा हविर्भिः॥१२॥

तन्मृत्युर्निर्ऋत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु। यातुधाना निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घन्त्वन्तेन सत्यम्। इन्द्रेषिता आज्यमस्य मध्नन्तु। मा तत्समृद्धिं यदसौ करोति। हन्मि तेऽहं कृतं हविः। यो मे घोरमचीकृतः। अपाञ्चौ त उभौ बाहू। अपनह्याम्यास्यम्॥१३॥

अपं नह्यामि ते बाहू। अपं नह्याम्यास्यम्। अग्नेर्देवस्य ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिषं कृतम्। पुराऽमुष्यं वषट्कारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्। माऽस्मान्प्रापन्नरातयः। अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्यां हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्। प्रातश्चाहो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भ्रातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्त्वा। प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शक्रेम ते वयम्। यमं देवस्य वाजिनः। अति द्वेषांसि तरेम। अवतं मा समनसौ समौकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ मामवतञ्जातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयं कृण्वानः

सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्नं सधस्थमनु
पश्यमानः। आ तन्तुमग्निर्दिव्यं ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत
सेतुरग्ने। त्वं पन्था भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं
वयमारुहेम। अथा देवैः सधमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि
नः। वि पाशं मध्यमश्रुत। अवाधुमानि जीवसे॥१७॥

वयं सोम व्रते तव। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो
अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगा सुपत्नी। उदंशेन पतिविद्ये
जिगाय। त्रिंशदस्या जघनं योजनानि। उपस्थ इन्द्रं
स्थविरं बिभर्ति। सेना ह नाम पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यचा
अदितिः सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहार्षमन्तरभूः।
ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा
त्वद्राष्ट्रमधिं भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं विश्वमिदं
जगत्। ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्।
इहैवैधि मा व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु
धारय। अभितिष्ठ पृतन्यतः। अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव
वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्र एणमदीधरत्।
ध्रुवं ध्रुवेण हविषा। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च

ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भिरास्यमभि दासंतो विपश्चितुमप्रयावञ्जीवसे ददाना व्यथिष्ठा ब्रवन्नेकं च॥———[२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितृणाम्। अक्षमव्ययं न
किलारिषाथ। यच्छक्करीषु बृहता रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा
वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजंभिर्वाजिनीवती। यज्ञं
वष्टु धिया वसुः। सरस्वत्यभिनां नेषि वस्यः। मा पस्फरीः
पयसा मा न आधक्। जुषस्व नः सख्या वेश्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बर्हिर्ग्नौ।
अयामि सुगधृतवती सुवृक्तिः। अम्यक्षि सद्म सदने पृथिव्याः।
अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहार्वाश्चमति ह्ये। इन्द्रं जैत्राय
जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाश्चमिन्द्रममुतो हवामहे।
यो गोजिद्धं न जिदंश्च जिद्यः॥२२॥

इमं नो यज्ञं विहवे जुषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो
मेदिनं त्वा। असम्मृष्टो जायसे मातृवोः शुचिः। मन्द्रः
कविरुदतिष्ठो विवस्वतः। घृतेन त्वा वर्धयन्नग्र आहुत।
धूमस्ते केतुरभवद्विवि श्रितः। अग्निरग्रे प्रथमो देवतानाम्।
संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्। यजमानाय परिगृह्य देवान्।
दीक्षयेदं हविरा गच्छतन्नः॥२३॥

अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः। दीक्षापालेभ्योऽवनतं
हि शक्रा। विश्वेदेवैर्यज्ञियैः संविदानौ। दीक्षामस्मै यजमानाय
धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो

गिरि॒ष्ठाः। यस्यो॒रुषु॑ त्रि॒षु वि॒क्रम॑णेषु। अधि॑ क्षि॒यन्ति॒ भुव॑नानि
विश्वा॑। नू॒मर्तो॑ दयते सनि॒ष्यन् यः। विष्णा॑व उरुगा॒याय॒
दाश॑त्॥ २४॥

प्र यः स॒त्राचा॒ मन॑सा॒ यजा॑तै। ए॒ताव॑न्त॒न्नर्य॑मा॒ विवा॑सात्।
विच॑क्रमे पृथि॒वीमेष॑ ए॒ताम्। क्षे॒त्राय॑ विष्णु॒र्मनु॑षे दश॒स्यन्।
ध्रु॒वासो॑ अस्य की॒रयो॒ जना॑सः। उ॒रुक्षि॑तिः सु॒जनि॑मा
चका॑र। त्रि॒देवः॑ पृथि॒वीमेष॑ ए॒ताम्। विच॑क्रमे श॒तर्च॑सं
महि॒त्वा। प्र विष्णु॑रस्तु त॒वस॒स्तवी॑यान्। त्वेष॑ ह्य॒स्य
स्थवि॑रस्य॒ नाम॑॥ २५॥

होता॑रं चि॒त्रर॑थमध्व॒रस्य॑। य॒ज्ञस्य॑य॒ज्ञस्य॑ के॒तुः रु॑श॒न्तम्।
प्रत्य॑र्धि दे॒वस्य॑दे॒वस्य॑ म॒हा। श्रि॒या त्व॑ग्निमति॒थिं जना॑नाम्।
आ नो॒ विश्वा॑भि॒रूति॑भिः स॒जोषा॑ः। ब्रह्म॑ जुषा॒णो ह॑र्यश्च याहि।
वरी॑वृ॒ज॒स्थवि॑रेभिः सु॒शिप्रा॑। अ॒स्मे दध॑द्वृष॒णः शु॒ष्ममि॑न्द्र।
इन्द्रः॑ सुव॒रुषा॑ ज॒नय॑न्नहा॒नि। जि॒गायो॒शिग्भिः॑ पृ॒तना॑ अभि॒
श्रीः॥ २६॥

प्रा॒रोच॑यन्मन॒वे के॒तुम॑ह्ना॒म्। अ॒विन्द॑ज्योति॒र्बृह॑ते रणा॒य।
अ॒श्विना॒वव॑से निहृ॒ये वा॒म्। आ नूनं॑ या॒तः सु॒कृता॑य॒ विप्रा॑।
प्रा॒त॒र्युक्तेन॑ सु॒वृता॒ रथे॑न। उ॒पाग॑च्छ॒तमव॑सा॒गत॑न्नः। अ॒विष्टं॑
धी॒ष्वश्वि॑ना न आ॒सु। प्र॒जाव॑द्रेतो॒ अह॑यं नो अस्तु। आवा॑
तो॒के तन॑ये॒ तूतु॑जानाः। सु॒रत्ना॑सो दे॒ववी॑तिं गमेम॥ २७॥

त्व९ सोम॑ ऋतु॑भिः सु॒क्रतु॑र्भूः। त्वं दक्षैः सु॒दक्षो॑ वि॒श्ववे॑दाः।
 त्वं वृषा॑ वृष॒त्वेभि॑र्महित्वा। द्यु॒मेभि॑र्द्यु॒म्यभ॑वो नृचक्षाः॑। अषा॑ढं
 यु॒थ्सु पृ॑तनासु प॒प्रिम्। सु॒व॒र॒षाम॑प्स्वां वृ॒जन॑स्य गो॒पाम्।
 भ॒रेषु॑जा९ सु॒क्षिति॑९ सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्तं त्वामनु॑ मदेम सोम।
 भवा॑ मि॒त्रो न शे॒व्यो घृ॑तासु॒तिः। वि॒भूत॑द्यु॒म्न ए॒व या॑ उ॒
 स॒प्रथाः॑॥ २८॥

अधा॑ ते वि॒ष्णो वि॒दुषा॑ चि॒दृध्यः॑। स्तोमो॑ य॒ज्ञस्य॑
 रा॒ध्यो ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑ वे॒धसे॑ नवी॒यसे। सु॒म॒ज्ज्ञान॑ये
 वि॒ष्णवे॑ ददा॑शति। यो जा॒तम॑स्य म॒हतो॑ म॒हि ब्र॑वात्। सेदु॑
 श्रवो॑भिर्यु॒ज्यं चि॒दभ्य॑सत्। तमु॑ स्तोतारः पू॒र्व्यं यथा॑ वि॒द
 ऋ॒तस्य॑। गर्भ॑९ ह॒विषा॑ पिप॒र्तन। आ॒ऽस्य॑ जा॒नन्तो॒ नाम॑
 चि॒द्विव॑क्तन। बृ॒हते॑ वि॒ष्णो सु॒मतिं॑ भ॒जाम॑हे॥ २९॥

इ॒मा धा॒ना घृ॑त॒स्रुवः॑। हरी॑ इ॒होप॑वक्षतः। इन्द्र॑९ सु॒खत॑मे
 रथे॑। ए॒ष ब्र॒ह्मा प्र॑तेम॒हे। वि॒दथे॑ श९सि॒ष९ हरी॑। य ऋ॒त्वियः॑
 प्र॑ते व॒न्वे। व॒नुषो॑ हर्य॒तं म॑दम्। इन्द्रो॑ नाम॑ घृ॒तन्न॑यः।
 हरि॑भिश्चार्॒सेच॑ते। श्रु॒तो गु॑ण आ त्वा॑ विशन्तु॥ ३०॥

हरि॑वर्षस॒ङ्गिरः॑। आच॑र॒षणि॒प्रा वृ॑ष॒भो जना॑नाम्। राजा॑
 कृ॒ष्टीना॑ं पु॒रुहू॑त इन्द्रः॑। स्तु॒तश्र॑व॒स्यन्न॑व॒सोप॑म॒द्रिक्। यु॒क्ता
 हरी॑ वृष॒णाय॑ह्य॒र्वाङ्। प्र य॒त्सिन्ध॑वः प्रस॒वं य॑दायन्। आपः॑
 समु॒द्र९ र॒थ्यैव॑ जग्मुः। अत॑श्चि॒दिन्द्रः॑ सद॑सो वरी॒यान्। यदी॑९
 सोमः॑ पृ॒णति॑ दु॒ग्धो अ॒९शुः। ह्या॑मसि॒ त्वेन्द्र॑ या॒ह्यर्वा॑ङ्॥ ३१॥

अरन्ते सोमस्तनुवे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु।
 प्रास्मा९ अंव पृतनासु प्रयुत्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो
 विद्वानाः। ऋभुर्येभिर्वृषपर्वा विहायाः। प्रयम्यमाणान्प्रति षू
 गृभाय। इन्द्र पिब वृषधूतस्य वृष्णः। अहेडमान उपयाहि
 यज्ञम्। तुभ्यं पवन्त इन्द्रवः सुतासः। गावो न वज्रिन्थस्वमोको
 अच्छ॥ ३२॥

इन्द्रा गृहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या ते काकुत्सुकृता या
 वरिष्ठा। यया शश्वत्पिबसि मध्वं ऊर्मिम्। तया पाहि प्र ते
 अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः। प्रातर्युजा
 वि बोधय। अश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य पीतये।
 प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वम्। पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः।
 प्रातरहि यज्ञमश्विना दधाते। प्रशंसन्ति कवयः पूर्वभाजः।
 प्रातर्यजध्वमश्विना हिनोत। न सायमस्ति देवया अजुष्टम्।
 उतान्यो अस्मद्यजते विचायः। पूर्वः पूर्वो यजमानो
 वर्नीयान्॥ ३३॥

चाश्वजिद्यो गच्छतं नो दाशन्नामाभिश्च्रीर्गमेम सप्रथां भजामहे विशन्तु याह्यर्वाडच्छं पिबाथः
 षट्॥ [३]

नक्तं जाताऽस्योषधे। रामे कृष्णे असिंक्रि च। इदं
 रंजनि रजया। किलासं पलितं च यत्। किलासं च पलितं
 च। निरितो नाशया पृषत्। आ नः स्वो अश्नुतां वर्णः।
 परां श्वेतानि पातय। असितं ते निलयनम्। आस्थानमसितं

तव॥३४॥

असिंक्रियस्योषधे। निरितो नाशया पृषत्। अस्थिजस्य
किलासस्य। तनूजस्य च यत्त्वचि। कृत्यया कृतस्य ब्रह्मणा।
लक्ष्मं श्वेतमनीनशम्। सरूपा नाम ते माता। सरूपो नाम
ते पिता। सरूपाऽस्योषधे सा। सरूपमिदं कृधि॥३५॥

शुन९ हुवेम मघवानमिन्द्रम्। अस्मिन्भरे नृतमं
वाजसातौ। शृण्वन्तमुग्रमृतये समथ्सु। घ्नन्तं वृत्राणि सञ्जितं
धनानाम्। धूनुथ द्यां पर्वतान्दाशुषे वसु। नि वो वना
जिहते यामं नो भिया। कोपयथ पृथिवीं पृश्निमातरः। युधे
यदुग्राः पृषतीरयुग्ध्वम्। प्रवैपयन्ति पर्वतान्। विविश्चन्ति
वनस्पतीन्॥३६॥

प्रोवारत मरुतो दुर्मदा इव। देवासुः सर्वया विशा। पुरुत्रा
हि सदृङ्ङुसि। विशो विश्वा अनु प्रभु। समथ्सु त्वा हवामहे।
समथस्वग्निमवसे। वाजयन्तो हवामहे। वाजेषु चित्रराधसम्।
सङ्गच्छध्व९ संवदध्वम्। सं वो मनांसि जानताम्॥३७॥

देवा भागं यथा पूर्वे। सञ्जानाना उपासता। समानो मन्त्रः
समितिः समानी। समानं मनः सह चित्तमेषाम्। समानं केतो
अभि स९ रभध्वम्। संज्ञानेन वो हविषा यजामः। समानी
व आकूतिः। समाना हृदयानि वः। समानमस्तु वो मनः।
यथा वः सुसहासति॥३८॥

संज्ञानं नः स्वैः। संज्ञानमरणैः। संज्ञानमश्विना युवम्।
 इहास्मासु नियच्छतम्। संज्ञानं मे बृहस्पतिः। संज्ञानं
 सविता करत्। संज्ञानमश्विना युवम्। इह मह्यं नि यच्छतम्।
 उप च्छायामिव घृणैः। अगन्म शर्म ते वयम्॥३९॥

अग्ने हिरण्यसन्दृशः। अदब्धेभिः सवितः पायुभिश्चम्।
 शिवेभिरद्य परिपाहि नो गयम्। हिरण्यजिह्वः सुविताय
 नव्यसे। रक्षा माकिर्नो अघशंस ईशत। मदेमदे हि नो
 ददुः। यूथा गवामृजुक्रतुः। सङ्गभाय पुरूशता। उभया
 हस्त्या वसु। शिशीहि राय आ भर॥४०॥

शिप्रिन्वाजानां पते। शचीवस्तवं दंसना। आ तू न
 इन्द्र भाजय। गोष्वश्वेषु शुभ्रुषु। सहस्रेषु तुवीमघ। यद्देवा
 देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा यूयम्।
 ऋतस्यर्तेन मुञ्चत। ऋतस्यर्तेनाऽऽदित्याः॥४१॥

यजत्रा मुञ्चतेह मा। यज्ञैर्वो यज्ञवाहसः। आशिक्षन्तो
 न शेकिम। मेदस्वता यजमानाः। सुचाऽऽज्येन जुह्वतः।
 अकामा वो विश्वेदेवाः। शिक्षन्तो नोप शेकिम। यदि दिवा
 यदि नक्तम्। एन एनस्योकरत्। भूतं मा तस्माद्भव्यं च॥४२॥

द्रुपदादिव मुञ्चतु। द्रुपदादिवेन्मुचानः। स्विन्नः स्नात्वी
 मलादिव। पूतं पवित्रेणेवाऽऽज्यम्। विश्वे मुञ्चन्तु मैनसः।
 उद्वयं तमसस्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा

सूर्यम्। अगन्म् ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तवं कृधि वनस्पतीञ्जानतामसंति वयं भेरादित्याश्च नवं च॥—————[४]

वृषासो अ॒शुः प॑वते ह॒विष्मा॒न्त्सोमः॑। इन्द्र॑स्य भा॒ग
ऋ॒तयुः॑ श॒तायुः॑। स मा॒ वृषा॑णं वृष॒भं कृ॑णोतु। प्रि॒यं
वि॒शा॒ सर्व॑वीर॒ सु॒वीरम्। कस्य॑ वृषा॑ सु॒ते सचा॑।
नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्रहा॑ सोम॑पीतये। यस्ते॑ शृङ्ग
वृषो॑नपात्। प्रण॑पात्कुण्ड॒पाय्यः॑। न्य॑स्मिन्दध्र॒ आ मनः॑॥४४॥

त॒ स॒ध्रीची॑रू॒तयो॑ वृ॒ष्णि॒यानि॑। पौ॒स्या॒नि नि॒युतः॑
सश्चुरिन्द्र॑म्। स॒मुद्रं॑ न सि॒न्ध॒व उ॒क्थशु॑ष्माः। उ॒रु॒व्यच॑स॒ङ्गिर॒
आ वि॑शन्ति। इन्द्रा॑य॒ गिरो॑ अ॒नि॒शित॑सर्गाः। अ॒पः
प्रेर॑य॒न्त्सग॑रस्य बु॒ध्रात्। यो अ॑क्षेणे॒व च॒क्रिया॑ श॒चीभिः॑।
विष्व॑क्त॒स्तम्भं॑ पृथि॒वीमु॒त द्याम्। अ॒क्षौद॑य॒च्छव॑सा
क्षाम॑बुध्रम्। वा॒र्णवा॑त॒स्तवि॑षीभि॒रिन्द्रः॑॥४५॥

दृ॒ढान्यौ॑घ्रादु॒शमा॑न् ओजः॑। अवा॑भिनत्कु॒भः पर्व॑तानाम्।
आ नो॑ अ॒ग्रे सु॒के॒तुना॑। र॒यिं वि॒श्वायु॑पोषसम्। मा॒र्डीकं॑ धे॒हि
जी॒वसै॑। त्व॒ सौम॑ म॒हे भग॑म्। त्वं यू॒नं ऋ॒ताय॑ते। दक्ष॑
दधा॑सि जी॒वसै॑। रथं॑ यु॒ञ्जते॑ म॒रुतः॑ शु॒भे सु॒गम्। सू॒रो न
मि॒त्रावरु॑णा॒ गवि॑ष्टिषु॥४६॥

रजा॑सि चि॒त्रा वि॒चर॑न्ति त॒न्यवः॑। दि॒वः स॑म्राजा॒ पय॑सा
न उ॒क्षत॑म्। वाच॒ सु॒मि॒त्रावरु॑णा॒ विरा॑वतीम्। प॒र्जन्य॑श्चि॒त्रां

वदति त्विषीमतीम्। अ॒भ्रा व॑सत मरुतः सुमा॒यया॑। द्यां
व॑र्षयतमरु॒णाम॑रे॒पस॑म्। अयु॑क्त स॒प्त शु॒न्युवः॑। सूर॑रो रथ॑स्य
न॒त्रियः॑। ताभि॑र्याति स्वयु॑क्तिभिः। वहि॑ष्ठेभिर्वि॒हर॑न् यासि
तन्तु॑म्॥४७॥

अ॒व॒व्यय॑न्नसि॑तं दे॒व व॒स्वः। दवि॑ध्वतो र॒श्मयः॑ सूर्य॑स्य।
च॒र्मे॒वावा॑धुस्तमो॑ अ॒प्स्वन्तः॑। प॒र्जन्या॑य प्र गा॑यत।
दि॒वस्पु॑त्राय मी॒ढुषे॑। स नो॑ य॒वस॑मिच्छतु। अ॒च्छा वद॑ त॒वसं॑
गी॒र्भिरा॑भिः। स्तु॒हि प॒र्जन्यं॑ नम॒साऽऽवि॑वास। कनि॑क्रदद्वृष॒भो
जी॒रदा॑नुः। रेतो॑ दधा॒त्वोष॑धीषु गर्भ॑म्॥४८॥

यो गर्भ॑मोष॑धीनाम्। गवां॑ कृ॒णोत्य॑र्वताम्। प॒र्जन्यः॑
पुरु॑षीणा॑म्। तस्मा॒ इदा॒स्ये ह॒विः। जु॒होता॒ मधु॑मत्तमम्।
इडां॑ नः सं॒यतं॑ करत्। ति॒स्रो यद॑ग्रे श॒रद॑स्त्वामित्। शुचिं॑
घृ॒तेन॑ शुच॑यः सप॒र्यन्। नामा॑नि चिद्व॒धिरे य॒ज्ञिया॑नि।
असू॑दयन्त त॒नुवः॑ सुजा॑ताः॥४९॥

इन्द्र॑श्च नः शुना॑सीरौ। इ॒मं य॒ज्ञं मि॑मिक्षतम्। गर्भं॑ धत्तः
स्व॒स्तये॑। ययो॑रि॒दं वि॒श्वं भु॑वनमा वि॒वेश। ययो॑रान॒न्दो
निहि॑तो मह॑श्च। शुना॑सीरावृ॒तुभिः॑ संविदा॒नौ। इन्द्र॑वन्तौ
ह॒विरि॑दं जु॒षेथाम्। आघा॑ये अ॒ग्निमि॑न्धते। स्तृ॒णन्ति॑
ब॒र्हि॒रानु॑षक्। येषा॑मिन्द्रो॒ युवा॒ सखा॑। अ॒ग्न इन्द्र॑श्च
मे॒दिना॑। ह॒थो वृ॒त्राण्य॑प्रति। यु॒वः हि वृ॑त्र॒हन्त॑मा। याभ्या॑

सुव॒रज॑य॒न्नग्रं॑ ए॒व। यावा॑त॒स्थतु॑र्भु॒वनस्य॑ म॒ध्ये। प्रच॑र्ष॒णी
वृष॑णा॒ वज्र॑बाहू। अ॒ग्नी इन्द्रा॑वृ॒त्रह॑णा॒ हुवे॑ वाम्॥५०॥

मन् इन्द्रो गविंष्टिषु तन्तुं गर्भं सुजाताः सखां सप्त च॥—————[५]

उ॒त नः॑ प्रि॒या प्रि॒यासु॑। स॒प्तस्व॑सा॒ सुजु॑ष्टा। सर॑स्वती
स्तो॒म्याऽभू॑त्। इ॒मा जुह्वा॑नायुष्म॒दा नमो॑भिः। प्रति॒ स्तोम॑ः
सर॑स्वति जुष॒स्व। तव॑ शर्म॑न्प्रिय॒तमे॑ दधा॑नाः। उप॑स्थेयाम
शर॒णं न वृ॑क्षम्। त्रीणि॑ प॒दा विच॑क्रमे। विष्णु॑र्गो॒पा अदा॑भ्यः।
ततो॒ धर्मा॑णि धा॒रयन्॑॥५१॥

तद॑स्य प्रि॒यम॑भि पाथो॑ अश्याम्। नरो॒ यत्र॑ दे॒व्यवो॑
मद॑न्ति। उ॒रु॒क्रम॑स्य॒ स हि बन्धु॑रि॒त्या। विष्णोः॑ प॒दे पर॑मे
मध्व॒ उ॒त्सः। कृ॒त्वा॒दा अ॑स्थु श्रेष्ठः। अ॒द्य त्वा॑ व॒न्वन्त्सुरे॑कणाः।
मर्त॑ आनाश सुवृ॒क्तिम्। इ॒मा ब्र॑ह्म ब्रह्म॒वाह॑। प्रि॒या त॒ आ
ब॒र्हिः सी॑द। वी॒हि सू॑र पु॒रोडा॑शम्॥५२॥

उप॑ नः सू॒नवो॑ गि॒रः। शृ॒ण्वन्त्व॑मृ॒तस्य॑ ये। सु॒मृडी॑का
भ॑वन्तु नः। अ॒द्या नो॑ दे॒व स॑वितः। प्र॒जाव॑त्सा॒वीः सौभ॑गम्।
परा॑ दुःष्वप्रि॒यः सु॒व। वि॒श्वानि॑ दे॒व स॑वितः। दुरि॒तानि॑ परा॑
सु॒व। यद्भ॒द्रं तन्म॑ आ सु॒व। शुचि॑म॒र्कैर्बृ॑हस्पतिम्॥५३॥

अ॒ध्वरे॑षु नमस्यत। अ॒ना॒म्यो॒ज आ च॑के। या धा॒रय॑न्त दे॒वा
सु॒दक्षा॑ दक्ष॑पिता॒रा। अ॒सुर्या॑य प्रम॑हसा। स इ॒त् क्षेति॑ सु॒धित॑
ओ॒कंसि॑ स्वे। तस्मा॒ इडा॑ पि॒न्वते॑ वि॒श्वदा॑नी। तस्मै॒ विशः॑

स्वयमेवानमन्ति। यस्मिन्ब्रह्मा राजानि पूर्व एति। सकृतिमिन्द्र
सच्युतिम्। सच्युतिं जुघनच्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान्न आ भर। प्रयप्स्यन्निव सक्थ्यौ। वि
न इन्द्र मृधो जहि। कनीखुनदिव सापयन्। अभि नः
सुष्टुतिं नय। प्रजापतिः स्त्रियां यशः। मुष्कयोरदधात्सपम्।
कामस्य तृप्तिमानन्दम्। तस्याग्ने भाजयेह मा। मोदः प्रमोद
आनन्दः॥५५॥

मुष्कयोर्निहितः सपः। सृत्वेव कामस्य तृप्याणि।
दक्षिणानां प्रतिग्रहे। मनसश्चित्तमाकृतिम्। वाचः
सत्यमशीमहि। पशूनां रूपमन्नस्य। यशः श्रीः श्रयतां
मयि। यथाऽहमस्या अतृपः स्त्रियै पुमान्। यथा स्त्री
तृप्यति पुंसि प्रिये प्रिया। एवं भगस्य तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्यग्निर्वदति। तथेति वायुराह
तत्। हन्तेति सत्यं चन्द्रमाः। आदित्यः सत्यमोमिति।
आपस्तथ्सत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ
मे कामः समृद्धताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्।
वैश्वानरात्पुणेतारमग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरं क्षेत्रजित्याय देवाः।
येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्। अयूपाः सद्य विभृता पुरूणि।
वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनांसः।

पृथि॒वीं मा॒तरं॑ म॒हीम्। अ॒न्तरि॑क्षमुप॑ ब्रुवे। बृ॒हती॑मू॒तये॑
दि॒वम्। वि॒श्वं बि॑भर्ति पृथि॒वी॥५८॥

अ॒न्तरि॑क्षं वि प॑प्रथे। दु॒हे द्यौर्बृ॑हती प॒यः। न ता न॑शन्ति
न द॑भाति तस्करः। नैनां॑ अ॒मित्रो॑ व्यथि॒राद॑ध॒रष॑ति। दे॒वाश्च॒
याभि॑र्यजते॒ ददा॑ति च। ज्यो॒गित्ताभिः॑ स॒चते॒ गोप॑तिः स॒ह।
न ता अ॒र्वा रे॒णुक॑काटो अश्नुते। न स॑स्कृ॒तत्र॑मुप॑ यन्ति
ता अ॒भि। उ॒रुगा॑यमभयं॒ तस्य॑ ता अ॒नु। गावो॑ म॒र्त्यस्य॑ वि
च॑रन्ति॒ यज्व॑नः॥५९॥

रात्री॑ व्य॒ख्यदा॑यती। पुरु॒त्रा दे॒व्यक्ष॑भिः। वि॒श्वा अ॒धि
श्रि॒योऽधि॑ता। उप॑ ते गा इ॒वाक॑रम्। वृ॒णीष्व दु॑हित॒र्दिवः॑।
रात्री॑ स्तोमं॒ न जि॒ग्युषी॑। दे॒वीं वाच॑म॒जन॑यन्त दे॒वाः। तां
वि॒श्वरू॑पाः प॒शवो॑ वदन्ति। सा नो॑ म॒न्द्रेष॑मूर्जं॒ दुहा॑ना।
धे॒नुर्वा॑ग॒स्मानु॑प॒ सुष्टु॑तैतु॥६०॥

यद्वा॑ग्वद॒न्त्यवि॑चेत॒नानि॑। रा॒ष्ट्री दे॒वानां॑ निष॒साद॑ म॒न्द्रा।
चत॑स्र ऊ॒र्जं दु॑दुहे प॒यांसि॑। क्व॑ स्वि॒दस्याः॑ प॒रमं॑ ज॒गाम॑।
गौरी॑ मि॒माय॑ स॒लिलानि॑ तक्ष॑ती। ए॒कप॑दी द्वि॒पदी॑ सा
चतु॑ष्पदी। अ॒ष्टाप॑दी न॒वप॑दी बभूवुषी॑। स॒हस्रा॑क्षरा प॒रमे॑
व्यो॑मन्। तस्या॑ समु॒द्रा अ॒धि वि॑क्षरन्ति। तेन॑ जी॒वन्ति॑
प्र॒दिश॑श्चत॑स्रः॥६१॥

ततः॑ क्षर॒त्यक्ष॑रम्। तद्वि॒श्वमु॑प जी॒वति॑। इन्द्रा॒सूरां॑

ज॒नय॑न्वि॒श्वक॑र्मा। म॒रुत्वा॑ꣳ अस्तु ग॒णवा॑न्त्सजा॒तवान्।
 अ॒स्य स्नु॒षा श्वश॑रस्य॒ प्रशि॑ष्टिम्। स॒पत्ना॒ वाचं॑ मन॑सा
 उपा॑सताम्। इन्द्रः॑ सूरौ॑ अतर॒द्रजा॑ꣳसि। स्नु॒षा स॒पत्ना॒
 श्वश॑रो॒ऽयम॑स्तु। अ॒यꣳ शत्रू॑ञ्जयतु ज॒रह॑षाणः। अ॒यं
 वाजं॑ जयतु वाज॑सातौ। अ॒ग्निः क्षत्र॑भृदनि॑भृष्ट॒मोजः॑।
 स॒हस्रि॑यो दी॒प्यता॑मप्र॒युच्छन्। वि॒भ्राज॑मानः समिधा॒ न
 उ॒ग्रः। आ॒ऽन्तरि॑क्षमरु॒हद॑ग॒न्धाम्॥६२॥

धारयन्मुरोडाशं बृहस्पतिं जघनं च्युतिमानन्दो भगंस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशश्चतस्रो
 वाजंसातौ चत्वारि च॥ [६]

वृषा॑ऽस्यꣳशुर्वृष॒भाय॑ गृह्यसे। वृषा॑ऽयमु॒ग्रो नृ॒चक्ष॑से।
 दि॒व्यः क॑र्म॒ण्यो हि॒तो बृ॒हन्ना॑म। वृष॒भस्य॑ या क॒कुत्।
 वि॒षूवान् वि॑ष्णो भवतु। अ॒यं यो मा॑म॒को वृषा॑। अथो॒ इन्द्र॑
 इव दे॒वेभ्यः॑। वि ब्र॑वीतु जने॑भ्यः। आयु॑ष्मन्तं वर्च॑स्वन्तम्।
 अथो॒ अधि॑पतिं वि॒शाम्॥६३॥

अ॒स्याः पृ॑थि॒व्या अ॒ध्यक्ष॑म्। इ॒ममि॑न्द्र वृष॒भं कृ॑णु। यः
 सु॒शृङ्गः॑ सुवृष॒भः। क॒ल्याणो॒ द्रोण॑ आ॒हितः। का॒र्षी॑वल
 प्रगा॑णेन। वृष॒भेण॑ यजामहे। वृष॒भेण॑ यज॑मानाः। अ॒क्रूरे॑णव
 स॒र्पिषा॑। मृ॒द्धश्च॒ सर्वा॒ इन्द्रे॑ण। पृ॒त॒नाश्च॑ जयामसि॥६४॥

यस्या॒यमृष॑भो ह॒विः। इन्द्रा॑य परिणी॒यते॑। जया॑ति
 शत्रु॑मा॒यन्त॑म्। अथो॒ हन्ति॑ पृ॒तन्य॑तः। नृ॒णाम॑हं प्र॒णीर॑सत्।

अग्रं उद्भिन्दतामसत्। इन्द्र शुष्मं तनुवा मेरयस्व। नीचा विश्वा अभितिष्ठाभिमांतीः। नि शृणीह्याबाधं यो नो अस्ति। उरुं नो लोकं कृणुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्यभि प्रेहि प्र भरा सहस्व। मा विवेनो वि शृणुष्व। जनेषु। उदीडितो वृषभ तिष्ठ शुष्मैः। इन्द्र शत्रून्पुरो अस्माकं युध्य। अग्रे जेता त्वं जय। शत्रून्सहस ओजसा। वि शत्रून् विमृधो नुद। एतं ते स्तोमं तुविजात विप्रः। रथं न धीरः स्वपा अतक्षम्। यदीदग्रे प्रतित्वं देव हर्याः॥६६॥

सुवर्वतीरुप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्राय जज्ञिषे। स नः सङ्कांसु पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षं सुवर्महत्। वृत्रहा पुरुचेतनः। इन्द्रो जिगाय सहसा सहांसि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः कृणोतु। अयं कृत्तुरगृभीतः। विश्वजिदुद्भिदिथ्सोमः। ऋषिर्विप्रः काव्येन। वायुरग्रेणा यज्ञप्रीः। साकङ्गन्मनसा यज्ञम्। शिवो नियुद्धिः शिवाभिः। वायो शुक्रो अयामि ते। मध्वो अग्रं दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोम पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियाणाम्। अयं विशां विश्पतिरस्तु राजा। अस्मा

इन्द्र॑ महि॒ वर्चा॑सि धेहि। अ॒व॒र्च॑सं कणुहि॒ शत्रु॑मस्य। इ॒म॒मा
भ॑ज॒ ग्रामे॒ अश्वे॑षु गोषु। नि॒र॒मुं भ॑ज॒ योऽमि॑त्रो॒ अस्य॑। वर्ष्म॑न्
क्ष॒त्रस्य॑ क॒कुभि॑ श्रयस्व। ततो॑ न उ॒ग्रो वि भ॑जा॒ वसू॑नि॥६९॥

अ॒स्मे द्या॑वापृथि॒वी भूरि॑ वा॒मम्। स॒न्दु॑हाथां घ॒र्मदु॑घैव
धे॒नुः। अ॒यं राजा॑ प्रि॒य इन्द्र॑स्य भूयात्। प्रि॒यो
गवा॑मोष॑धीनामु॒तापाम्। यु॒न॒ज्मिं त उ॒त्तरा॑व॒न्तमिन्द्र॑म्। येन॑
जया॑सि न परा॒ जया॑सै। स त्वा॑ऽकरेकवृष॒भं स्वाना॑म्।
अथो॑ राज॒न्नुत्त॑मं मा॒न॒वाना॑म्। उ॒त्तर॑स्त्वम॒धरे॑ ते स॒पत्नाः॑।
एक॑वृषा॒ इन्द्र॑सखा जिगी॒वान्॥७०॥

विश्वा॒ आशाः॒ पृत॑नाः स॒ञ्जयं॑ जयन्। अ॒भि तिष्ठ॑ शत्रू॒यतः॑
स॒ह॒स्व। तुभ्यं॑ भ॒रन्ति॑ क्षि॒तयो॑ यविष्ठ। ब॒लिम॑ग्रे अ॒न्ति॒त
ओत॑ दू॒रात्। आ भ॑न्दिष्ठस्य सु॒मतिं॑ चि॒किद्धि॑। बृ॒हत्ते
अ॒ग्रे महि॑ शर्म भ॒द्रम्। यो दे॒ह्यो अ॒न॒मय॑द्वध॒स्त्रैः। यो
अ॒र्य॑प॒त्नीरु॑षसंश्च॒कार॑। स नि॒रु॒ध्या नहु॑षो य॒हो अ॒ग्निः।
वि॒शंश्च॑क्रे ब॒लि॒ह॒तः स॒होभिः॑॥७१॥

प्र स॒द्यो अ॑ग्रे अत्ये॒ष्य॒न्यान्। आ॒वि॒र्य॑स्मै चा॒रु॒तरो॑ ब॒भूथ॑।
ई॒डे॒न्यो व॑पु॒ष्यो वि॒भावा॑। प्रि॒यो वि॒शाम॑ति॒धि॒र्मानु॑षीणाम्।
ब्रह्म॑ज्ये॒ष्ठा वी॒र्या॑ सम्भृ॒तानि॑। ब्रह्मा॑ग्रे ज्येष्ठं दि॒व॒मा त॑तान।
ऋ॒तस्य॑ ब्रह्म॑ प्रथ॒मोत॑ जज्ञे। तेना॑र॒हति॑ ब्रह्म॑णा॒ स्पर्धि॑तुङ्कः।
ब्रह्म॑ स्रुचो॑ घृ॒तव॑तीः। ब्रह्म॑णा॒ स्वर॑वो मि॒ताः॥७२॥

ब्रह्मं यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः।
 शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां सन्ददृश्रिरे। चषालवन्तः स्वरवः
 पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः। नमः सखिभ्यः
 सन्नाम्नाऽवंगात। अभिभूरग्निरतरद्रजांसि। स्पृधो विहत्य
 पृतना अभिश्रीः। जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा
 सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा भुवनानामभिश्चियम्।
 स्तौम्यग्र उरुकृतं सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नां
 अभिभूरसि। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्व॥७३॥

विशां जंयामसि जीरदानो हर्या विश्वा दिर्विष्टिषु वसूनि जिगीवान्त्सहोभिर्मिता नश्चत्वारिं
 च॥

[७]

स प्रलवन्नवीयसा। अग्ने द्युम्नेन संयता। बृहत्तन्थ
 भानुना। नवं नु स्तोममग्रयै। दिवः श्येनाय जीजनम्। वसोः
 कुविद्वनाति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे। रयिर्वीरवतो
 यथा। अग्ने यज्ञस्य चेततः। अदाभ्यः पुरएता॥७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तूर्णी रथः सदा नवः। नवः
 सोमाय वाजिनै। आज्यं पयसोऽजनि। जुष्टं शुचितमं
 वसु। नवः सोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह तृष्णुहि। यस्ते
 भाग ऋता वयम्। नवस्य सोम ते वयम्। आ सुमतिं
 वृणीमहे॥७५॥

स नो रास्व सहस्रिणः। नवः हविर्जुषस्व नः। ऋतुभिः
 सोम भूतमम्। तदङ्ग प्रतिहर्य नः। राजन्त्सोम स्वस्तये।

नव॑ऽस्तोम॒न्नव॑ऽ ह॒विः। इन्द्रा॒ग्निभ्यां॑ नि वे॑दय। तज्जु॑षेता॒ऽ
सचै॑तसा। शुचिं॑ नु स्तोमं॑ नव॑जातम॒द्य। इन्द्रा॑ग्नी वृत्रहणा
जुषेथा॑म्॥७६॥

उ॒भा हि वा॑ऽ सु॒हवा॒ जोह॑वीमि। ता वाज॑ऽ स॒द्य उ॑श॒ते
धे॒ष्ठा। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य नः। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृ॒प्यताम्।
इ॒ह दे॒वौ स॑ह॒स्त्रिणौ॑। य॒ज्ञं न॒ आ हि ग॑च्छ॒ताम्। वसु॑मन्त॑ऽ
सुव॑र्विदम्। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृ॒प्यताम्। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ नव॑स्य नः।
विश्वा॑न्दे॒वाऽस्त॑र्पयत॥७७॥

ह॒विषो॒ऽस्य नव॑स्य नः। सुव॑र्विदो॒ हि ज॑ज्ञिरे। ए॒दं
ब॒र्हिः सु॑ष्ट॒रीमा॒ नवे॑न। अ॒यं य॒ज्ञो यज॑मानस्य भा॒गः। अ॒यं
ब॒भूव॑ भुव॑नस्य॒ गर्भः॑। वि॒श्वे दे॒वा इ॒दम॑द्यागमि॒ष्ठाः। इ॒मे नु
द्यावा॑पृथि॒वी स॒मीची॑। त॒न्वा॒ने य॒ज्ञं पु॑रु॒पेश॑सन्धिया। आ॒ऽस्मै
पृ॒णीतां॑ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। प्र॒जां पु॑ष्टि॒ममृ॑तं॒ नवे॑न॥७८॥

इ॒मे धे॒नू अ॒मृतं॑ ये दुहाते॑। पय॑स्वत्युत्तरामे॑तु पु॒ष्टिः। इ॒मं
य॒ज्ञं जु॑षमा॒णे नवे॑न। स॒मीची॑ द्यावा॑पृथि॒वी घृ॒ताची॑। यवि॑ष्ठो
ह॒व्यवा॑हनः। चि॒त्रभा॑नु॒र्घृता॑सु॒तिः। नव॑जातो॒ वि रो॑चसे।
अ॒ग्ने त॑त्तै॒ महि॑त्व॒नम्। त्वम॑ग्ने दे॒वता॑भ्यः। भा॒गे दे॒व न
मी॑यसे॥७९॥

स ए॑ना वि॒द्वान् य॑क्ष्यसि। नव॑ऽ स्तोमं॑ जुषस्व नः।
अ॒ग्निः प्र॑थ॒मः प्रा॑श्नातु। स हि वे॒द यथा॑ ह॒विः। शि॒वा

अ॒स्मभ्य॒मोष॑धीः। कृ॒णोतु॑ वि॒श्वच॑र्षणिः। भ॒द्रान्नः॑ श्रेयः॒
 सम॑नैष्ट दे॒वाः। त्वया॑ऽव॒सेन॒ सम॑शीमहि त्वा। स नो॑
 मयो॒भूः पि॑तो॒ आ वि॑शस्व। शं तो॒काय॑ त॒नुवै॑ स्यो॒नः। ए॒तमु॒
 त्यं मधु॑ना॒ संयु॑तं॒ यवम्॑। सर॑स्वत्या॒ अधि॑म॒नाव॑चर्क॒षुः।
 इन्द्र॑ आसी॒त्सीर॑पतिः श॒तक्र॑तुः। की॒नाशा॑ आसन्म॒रुतः॑
 सु॒दान॑वः॥८०॥

पुर॒एता वृ॑णीमहे जु॒षेथा॑न्तर्पयता॒मृत॑न्नवेन॒ मीय॑से स्यो॒नश्च॒त्वारि॑ च॥—————[८]

जुष्ट॑श्चक्षु॒षो जु॑ष्टी॒नरो न॑क्त॒ज्जाता॑ वृषा॒स उ॒त नो॑ वृषा॑ऽस्य॒ःशुः स॑प्र॒त्नव॑द्दष्टौ॥८॥

जुष्टौ म॒न्युर्भ॑गो जु॒ष्टी न॑रो हरि॑वर्पस॒ङ्गिरः॑ शिप्रि॑न्वाजानामु॒त नः॑ प्रि॒या यद्वा॑ग्वद॒न्ती वि॒श्वा
 आशा॑ अशी॑तिः॥८०॥

जुष्टः सु॒दान॑वः॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्रा॒णो र॑क्षति॒ विश्व॑मेज॑त्। इ॒र्यो भू॑त्वा बहु॒धा ब॒हूनि॑।
स इ॒त्सर्व॑ व्य॒ानशे॑। यो दे॒वो दे॒वेषु॑ वि॒भूर॑न्तः। आवृ॑द्ददात्
क्षेत्रि॑यध्व॒गद्व॑षा॑। तमि॒त्प्रा॑णं म॒नसो॑प॒ शिक्ष॑त। अ॒ग्रं
दे॒वाना॑मि॒दम॑त्तु नो ह॒विः। म॒नस॑श्चित्ते॒दम्। भू॑तं भ॒व्यं च
गु॑प्यते। तद्धि दे॒वेष्व॑ग्रि॒यम्॥१॥

आ न॑ ए॒तु पुर॑श्च॒रम्। स॒ह दे॒वैरि॒मं ह॒वम्। म॒नः
श्रेय॑सि॒श्रेय॑सि। क॒र्मन् य॒ज्ञप॑तिं दध॑त्। जु॒षता॑ मे वा॒ग्दि॒
ह॒विः। वि॒राड्दे॒वी पुरो॑हि॒ता। ह॒व्यवा॒डन॑पायिनी। यया॑ रू॒पाणि॑
बहु॒धा वद॑न्ति। पेशा॑सि दे॒वाः प॑र॒मे ज॒नित्रे॑। सा नो॑
वि॒राडन॑पस्फुरन्ती॥२॥

वाग्दे॒वी जु॑षतामि॒दं ह॒विः। चक्षु॑र्दे॒वानां॑ ज्योति॑र॒मृते॑
न्य॑क्तम्। अ॒स्य वि॒ज्ञाना॑य बहु॒धा निधी॑यते। तस्य॑
सु॒म्नम॑शीमहि। मा नो॑ हासीद्विचक्ष॑णम्। आयु॑रि॒न्नः
प्रती॑र्यताम्। अन॑न्धाश्चक्षु॑षा व॒यम्। जी॒वा ज्योति॑रशीमहि।
सुव॑ज्योति॒रुता॑मृतम्। श्रोत्रे॑ण भ॒द्रमु॑त शृ॒ण्वन्ति स॒त्यम्।
श्रोत्रे॑ण वाचं बहु॒धोद्य॑मानाम्। श्रोत्रे॑ण मोद॑श्च मह॑श्च श्रूयते।
श्रोत्रे॑ण सर्वा दि॒श आ शृ॑णोमि। येन॑ प्रा॒च्या उ॒त दक्षि॑णा।
प्रती॑च्यै दि॒शः शृ॑ण्वन्त्यु॒त्तरा॑त्। तदिच्छो॑त्रं बहु॒धोद्य॑मानम्।

अ॒रान्न ने॒मिः परि॒ सर्वं॑ ब॒भूव॥३॥

अ॒ग्नि॒यमन॑पस्फुरन्ती स॒त्यं स॒प्त च॥ [१]

उ॒देहि॑ वाजि॒न्यो अ॑स्य॒प्स्वन्तः॑। इ॒दं रा॒ष्ट्रमा वि॑श
सू॒नृता॑वत्। यो रोहि॑तो॒ विश्व॑मि॒दं ज॒जान॑। स नो॑ रा॒ष्ट्रेषु॑
सु॒धि॒तान्दधा॑तु। रोह॑रु॒हो रोहि॑त आरु॑रोह। प्र॒जाभि॑र्वृद्धिं
ज॒नुषा॑मुपस्थम॑। ताभिः॑ स॒र॒ब्धो अ॒विद॑त्थ॒दुर्वीः॑। गा॒तुं
प्र॒पश्य॑न्निह रा॒ष्ट्रमाऽहा॑ः। आऽहा॑र॒षीद्रा॒ष्ट्रमि॒ह रोहि॑तः। मृ॒धो
व्या॑स्थ॒दभ॑यं नो अस्तु॥४॥

अ॒स्मभ्यं॑ द्यावापृ॒थिवी॑ शक्क॑रीभिः। रा॒ष्ट्रं दु॑हाथामि॒ह
रे॒वती॑भिः। विम॑म॒र॒श् रोहि॑तो वि॒श्वरूपः॑। स॒माच॑क्राणः
प्र॒रुहो॑ रुह॑श्च। दि॒वं ग॒त्वाय॑ मह॒ता म॑हिम्ना। वि नो॑ रा॒ष्ट्रमु॑नत्तु
पय॑सा॒ स्वेन॑। यास्ते॒ विश॑स्तप॑सा सं ब॒भूवुः॑। गा॒य॒त्रं
व॒त्सम॑नु तास्त॒ आऽगुः॑। तास्त्वा वि॑शन्तु मह॑सा॒ स्वेन॑। सं
मा॑ता पु॒त्रो अ॒भ्यैतु॑ रोहि॑तः॥५॥

यू॒यमु॑ग्रा मरुतः पृ॒श्निमा॑तरः। इन्द्रे॑ण स॒युजा॒ प्रमृ॑णीथ
शत्रू॑न्। आ वो॒ रोहि॑तो अशृ॒णोद॑भिद्यवः। त्रि॒संता॑सो
मरुतः स्वादु॑सम्मुदः। रोहि॑तो॒ द्यावा॑पृ॒थिवी॑ ज॒जाना॑।
तस्मि॑ं॒स्तन्तु॑ परमे॒ष्ठी त॑तान। तस्मि॑ञ्छि॒श्रिये अ॒ज
एक॑पात्। अ॒द॒ह॒द्द्यावा॑पृ॒थिवी॑ बले॑न। रोहि॑तो॒ द्यावा॑पृ॒थिवी॑
अ॒द॒हत्। तेन॒ सु॒वः स्त॒भित॑न्तेन॒ नाकः॥६॥

सो अ॒न्तरि॑क्षे रज॑सो वि॒मानः॑ । तेन॑ दे॒वाः सुव॑रन्व॒विन्दन्॑ ।
 सुशे॑वं त्वा भा॒नवो॑ दी॒दिवा॑ ५ सम् । सम॑ग्रासो जु॒ह्वो जा॑तवेदः ।
 उ॒क्षन्ति॑ त्वा वा॒जिन॒मा घृ॑तेन । स ५ सम॑ग्रे युव॑से भोज॑नानि ।
 अग्रे॑ शर्धं मह॑ते सौभ॑गाय । तव॑ द्यु॒मन्यु॑त्त॒मानि॑ सन्तु ।
 सञ्जा॑स्पत्य ५ सु॒यम॒मा कृ॑णुष्व । श॒त्रूय॒ताम॒भि ति॑ष्ठा
 महा॑ ५ सि ॥ ७ ॥

अ॒स्त्वेतु॑ रोहि॑तो नाको॒ महा॑ ५ सि ॥ ————— [२]

पुन॑र्न इन्द्रो म॒घवा॑ ददातु । धना॑नि श॒क्रो धन्यः॑ सु॒राधाः॑ ।
 अ॒र्वाची॑नं कृणुतां याचि॒तो मनः॑ । श्रु॒ष्टी नो॑ अ॒स्य ह॒विषो॑
 जुषा॑णः । यानि॑ नोऽजि॒नं धना॑नि । जु॒हर्थं॑ शूर॒ मन्यु॑ना ।
 इन्द्रा॑नु॒विन्द॒ नस्तानि॑ । अ॒नेन॑ ह॒विषा॒ पुनः॑ । इन्द्र॒ आशा॑भ्यः
 परि॑ । सर्वा॑भ्योऽभ॑यं करत् ॥ ८ ॥

जेता॒ शत्रून्॒ विच॑र्षणिः । आकू॑त्यै त्वा॒ कामा॑य त्वा
 समृ॑धे त्वा । पुरो॑ द॒धे अमृ॑त॒त्वाय॑ जी॒वसे॑ । आकू॑तिम॒स्याव॑से ।
 काम॑मस्य॒ समृ॑द्धौ । इन्द्र॑स्य यु॒ञ्जते॑ धि॒यः । आकू॑तिं दे॒वीं
 मन॑सः पुरो॑ द॒धे । यज्ञ॑स्य मा॒ता सु॒हवा॑ मे अस्तु । यदि॑च्छामि
 मन॑सा॒ सका॑मः । वि॒देय॑मेन॒द्धद॑ये नि॒विष्टम्॑ ॥ ९ ॥

सेद॑ग्निर॒ग्नी ५ रत्ये॑त्य॒न्यान् । यत्र॑ वा॒जी तन॑यो वी॒डुपा॑णिः ।
 स॒हस्र॑पाथा अ॒क्षरा॑ समेति । आशा॑नां त्वाऽऽशा॒पा॒लेभ्यः॑ ।
 च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः । इ॒दं भू॑तस्याध्य॑क्षेभ्यः । वि॒धेम॑ ह॒विषा॑

व॒यम्। वि॒श्वा आ॒शा म॒धुना॒ सꣳ सृ॒जामि। अ॒न॒मी॒वा आ॒प
ओष॑धयो भवन्तु। अ॒यं यज॑मानो मृ॒धो व्य॑स्यताम्॥१०॥

अ॒गृ॒भी॒ताः प॒शवः॑ सन्तु॒ सर्वे॑। अ॒ग्निः सो॒मो वरु॑णो
मि॒त्र इन्द्रः॑। बृ॒हस्प॑तिः स॒विता यः स॑ह॒स्री। पू॒षा नो
गो॒भि॒रव॑सा॒ सर॑स्वती। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॑ सम॑नक्तु॒ यज्ञैः। त्वष्टा॑
रू॒पाणि॑ दध॑ती॒ सर॑स्वती। पू॒षा भग॑ꣳ स॒विता नो॑ ददातु।
बृ॒हस्प॑तिर्द॒ददिन्द्रः॑ स॒हस्र॑म्। मि॒त्रो दा॒ता वरु॑णः सो॒मो
अ॒ग्निः॥११॥

क॒र॒त्रि॒विष्ट॑मस्यता॒न्नव॑ च॥—————[३]

आ नो॑ भ॒र भग॑मिन्द्र द्यु॒मन्त॑म्। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि
प्रे॒के। उ॒र्व इ॒व प॒प्रथे॑ का॒मो अ॒स्मे। तमा॑पृ॒णा वसु॑पते
वसू॑नाम्। इ॒मं का॒मं म॒न्दया॑ गो॒भि॒रश्वैः॑। च॒न्द्रव॑ता राध॑सा
प॒प्रथ॑श्च। सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॑स्तु॒भ्यं वि॒प्राः। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑
कु॒शि॒कासो॑ अ॒क्रन्। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि॒ प्रवो॑चम्। या॒नि
च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑ व॒ज्री॥१२॥

अ॒ह॒न्नहि॑मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अ॒भि॒न॒त्पर्व॑तानाम्।
अ॒ह॒न्नहि॑ पर्व॑ते शि॒श्रिया॑णम्। त्वष्टा॑ऽस्मै॒ वज्र॑ꣳ स्व॒र्यन्त॑तक्ष।
वा॒श्रा इ॒व धे॒नवः॑ स्यन्द॑मानाः। अ॒ञ्जः स॒मुद्र॑मव॒ जग्मु॑रापः।
वृ॒षाय॑मा॒णोऽवृ॑णीत॒ सोम॑म्। त्रि॒क॒द्रुके॑ष्वपि॒बथ्सु॑तस्य। आ
सा॒यकं॑ म॒घवा॑ दत्त॒ वज्र॑म्। अ॒ह॒न्नेन॑ प्रथ॒मजा॑ मही॒नाम्॥१३॥

यदिन्द्राहन्प्रथमजा महीनाम्। आन्मायिनाममिनाः प्रोत
मायाः। आत्सूर्यं जनयन्द्यामुषासम्। तादीक्रा शत्रून्
किलाविविधसे। अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यसम्। इन्द्रो वज्रेण
महता वधेन। स्कन्धासीव कुलिशेनाविवृक्णा। अहिः
शयत उपपृक्पृथिव्याम्। अयोध्येव दुर्मद आ हि जुह्वे।
महावीरं तुविबाधमृजीषम्॥१४॥

नातारीरस्य समृतिं वधानाम्। स रुजानाः पिपिषु
इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया अरतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे।
तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्यया न शिश्रथत्। विश्वस्मा
इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते
वारमृण्वति। अग्निर्द्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुज्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृञ्चन्विश्वा भुवनानि
पूर्वथा। आ केतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने
अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु दृढः। आ नो
रयिं बहुलां गोमतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतेषु भूषन्।
अश्विना यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदससा। पूषा रक्षतु नो
रयिम्॥१६॥

इमं यज्ञमश्विना वर्धयन्ता। इमौ रयिं यजमानाय धत्तम्।
इमौ पशून्क्षतां विश्वतो नः। पूषा नः पातु सदमप्रयच्छन्।
प्रते महे सरस्वति। सुभगे वाजिनीवति। सत्यवाचे भरे
मतिम्। इदं ते हव्यं घृतवत्सरस्वति। सत्यवाचे प्रभरेमा

हवी॑ःषि॑। इ॒मानि॑ ते दुरि॒ता सौभ॑गानि। तेभि॑र्वय॑ः सु॒भगा॑सः
स्याम॥१७॥

वृज्यहीनामृजीषं व्यृण्वति रक्षतु नो रयि॑ः सौभ॑गान्येकं च॥—————[४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ई॒शे वसू॑नाम्। य॒ज्ञः स॒स्याना॑मु॒त
सु॑क्षिती॒नाम्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः पू॒र्वचि॑त्तिं दधातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वाः
अ॒प्येतु॑ दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो वर्ध॑तां गोभि॒रश्वैः॑। इ॒यं वेदिः
स्व॒प॒त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒र्हि॒रति॑ ब॒र्हीऽप्य॒न्या। इ॒मं य॒ज्ञं
वि॒श्वे अव॑न्तु दे॒वाः। भग॑ ए॒व भग॑वाः अस्तु दे॒वाः। तेन॑
व॒यं भग॑वन्तः स्याम॥१८॥

तं त्वा॑ भग॒ सर्व॑ इ॒ज्जो॑हवीमि। स नो॑ भग॒ पुर॑ए॒ता भ॑वे॒ह।
भग॒ प्रणे॑त॒र्भग॒ सत्य॑राधः। भगे॒मां धि॒यमु॑द॒व द॑द॒न्नः। भग॒ प्र
णो॑ जनय॒ गोभि॑र॒श्वैः। भग॒ प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। श॒श्व॑तीः
समा॒ उप॑यन्ति लो॒काः। श॒श्व॑तीः समा॒ उप॑यन्त्यापः। इ॒ष्टं
पू॒र्तः श॒श्व॑तीना॒ः समा॑नाः शाश्व॒तेन॑। ह॒विषे॑ष्वाऽन॒न्तं लो॒कं
पर॑मा रुरोह॥१९॥

इ॒यमे॒व सा या॑ प्र॒थ॒मा व्यौ॑च्छत्। सा रू॒पाणि॑ कुरु॒ते
पञ्च॑ दे॒वी। द्वे स्व॑सा॒रौ व॑यत॒स्तत्र॑मे॒तत्। स॒ना॒तनं॑ वि॒त॒तः
षण्म॑यू॒खम्। अ॒वा॒न्याऽस्त॑न्तू॒न्कि॑रतो॒ धत्तो॑ अ॒न्यान्।
नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑मा॒ते अ॒न्तम्। आ वो॑ यन्तू॒दवा॑हा॒सो
अ॒द्या। वृष्टिं॑ ये वि॒श्वे म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। अ॒यं यो अ॒ग्नि॑र्म॒रुतः॑
समि॑द्धः। ए॒तं जु॑षध्वं क॒वयो॑ यु॒वानः॥२०॥

धा॒रा॒व॒रा म॒रु॒तो धृ॒ष्णु॒वो॒ज॒सः। मृ॒गा न भी॒मास्त॑वि॒षेभि॑-
रू॒र्मिभिः॑। अ॒ग्र॒यो न शु॑शु॒चा॒ना ऋ॒जी॒षिणः॑। भु॒मि॒न्ध॒म॒न्त॒
उ॒प गा अ॑वृ॒ण्वत। वि च॑क्रमे॒ त्रि॒र्दे॒वः। आ वे॒धसं॑ नील॑पृ॒ष्ठं
बृ॒ह॒न्त॒म॑। बृ॒ह॒स्पति॑ꣳ स॒द॒ने सा॒द॒य॒ध्वम्। सा॒द॒द्यौ॒निं द॒म॒
आ दी॑दि॒वाꣳस॒म॑। हि॒र॒ण्य॒व॒र्ण॒म॒रु॒षꣳ स॑पे॒म। स हि शु॒चिः
श॒त॒प॒त्रः स शु॒न्यूः॥ २१॥

हि॒र॒ण्य॒वा॒शी॒रि॒षि॒रः सु॑व॒रू॒षाः। बृ॒ह॒स्पतिः॑ स स्वा॑वेश
ऋ॒ष्वाः। पू॒रू स॒खि॑भ्य आ॒सु॒तिं के॑रिष्ठः। पू॒षꣳ स्त॒व
व्र॒ते व॒यम्। नरि॑ष्ये॒म क॒दाच॑न। स्तो॒तार॑स्त इ॒ह स्म॑सि।
यास्ते॑ पू॒ष॒न्ना वो॑ अ॒न्तः सं॒मु॒द्रे। हि॒र॒ण्य॒यी॒र॒न्त॒रि॒क्षे
च॑र॒न्ति। याभि॑र्या॒सि दू॒त्याꣳ सूर्य॑स्य। का॒मे॒न कृ॒त॒श्र॒व॑
इ॒च्छ॒मा॒नः॥ २२॥

अ॒र॒ण्य॒ान्य॒र॒ण्य॒ान्य॒सौ। या प्रे॒व न॒श्य॑सि। क॒था ग्रा॒मं
न पृ॑च्छ॒सि। न त्वा॒भी॒रि॒व वि॒न्द॒ती (३)। वृ॒षा॒र॒वा॒यु
व॑द॒ते। यदु॑पाव॒ति चि॒च्चि॒कः। आ॒घा॒टीभि॑रि॒व धा॒व॒यन्।
अ॒र॒ण्य॒ानि॒र्म॒ही॒य॒ते। उ॒त गा॒वं इ॒वा॒दन्। उ॒तो वे॒शमे॑व
दृ॒श्य॒ते॥ २३॥

उ॒तो अ॑र॒ण्य॒ानिः सा॒यम्। श॒क॒टी॒रि॒व स॒र्ज॒ति। गा॒म॒ङ्गै॒ष
आ ह्व॑यति। दा॒र्व॒ङ्गै॒ष उ॒पा॒व॒धीत्। व॒स॒न्त॒र॒ण्य॒ान्याꣳ
सा॒यम्। अ॒क्रु॒क्ष॒दि॒तिं म॒न्य॒ते। न वा अ॑र॒ण्य॒ानि॒र॒ह॑न्ति।
अ॒न्य॒श्चे॒न्नाभि॑गच्छ॒ति। स्वा॒दोः फ॒ल॒स्य ज॒ग्ध्वा। यत्र॑ का॒मं

नि पद्यते। आज्ञनगन्धी५ सुरभीम्। बहुत्रामकृषीवलाम्।
प्राहं मृगाणां मातरम्। अरण्यानीमश५सिषम्॥२४॥

स्याम रुरोह युवानः शुन्यूरिच्छमानो दृश्यते निपद्यते चत्वारि च॥—————[५]

वार्त्रहत्याय शवसे। पृतनासाह्याय च। इन्द्र त्वा
वर्तयामसि। सुब्रह्माणं वीरवन्तं बृहन्तम्। उरुं गभीरं
पृथुबुध्रमिन्द्र। श्रुतर्षिमुग्रमभिमातिषाहम्। अस्मभ्यं चित्रं
वृषण५ रयिं दाः। क्षेत्रियै त्वा निर्ऋत्यै त्वा। द्रुहो मुञ्चामि
वरुणस्य पाशात्। अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे। शं ते अग्निः सहाद्विरस्तु।
शं द्यावापृथिवी सहोषधीभिः। शमन्तरिक्ष५ सह वातेन
ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या देवीश्चतस्रः
प्रदिशः। वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरस
आ दधामि। प्र यक्ष्म एतु निर्ऋतिं पराचैः। अमोचि
यक्ष्माद्वुरितादवर्त्ये॥२६॥

द्रुहः पाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदथ्स्योनम्।
अप्यभूद्ध्रे सुकृतस्य लोके। सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत्। देवा
अमुञ्चन्नसृजन्व्येनसः। एवमहमिमं क्षेत्रियाञ्जामिश५सात्।
द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते युवमिन्द्रश्च
वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य। धत्त५ रयि५ स्तुवते
कीरयेचित्॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा
जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। येन हुता
दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवर्त्स्यमानाः। यत्ते सुजाते
हिमवत्सु भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोसि। ततो नो देहि
सीबले। अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि। स॒शोभ॑माना
कन्ये॑व शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्गला हविषां वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा
भाजयेह। पूर्वं देवा अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः
पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अह॑ हित्वा
शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं
मनसि सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आ
भूतिं भूतिं वयमश्नवामहे। इमा एव ता उषसो याः प्रथमा
व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति।
न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्ये चिच्छुभ्रेऽश्नवामहे चत्वारि च॥—[६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्म्या। आदित्यानां तेजसा।
विश्वेषां देवानां क्रतुना। मरुतामेघां जुहोमि स्वाहा॥
अभिभूतिरहमागमम्। इन्द्रसखा स्वायुधः। आस्वाशासु
दुष्पहः। इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गः सह
ओजो बलं च॥३०॥

दी॒र्घायु॒त्वाय॑ श॒तशार॑दाय। प्र॒तिगृ॑भ्णामि म॒हते॑ वी॒र्या॑य।
 आयु॑रसि वि॒श्वायु॑रसि। स॒र्वायु॑रसि स॒र्वमायु॑रसि। स॒र्वं म॒
 आयु॑र्भूयात्। स॒र्वमायु॑र्गेषम्। भूर्भुवः॑ सु॒वः। अ॒ग्निर्ध॑र्मेणान्नादः।
 मृ॒त्युर्ध॑र्मेणान्नपतिः। ब्र॒ह्म॑ क्ष॒त्रं स्वाहा॑॥३१॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒णेता॑। बृ॒हस्प॑तिः पु॒र॒ण॒ता। य॒मः
 प॒न्थाः। च॒न्द्रमाः॑ पु॒नर॑सुः स्वाहा॑। अ॒ग्निर॑न्नादोऽन्नपतिः।
 अ॒न्नाद्य॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु स्वाहा॑। सोमो॑ राजा
 राज॑पतिः। रा॒ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु स्वाहा॑।
 वरु॑णः स॒म्राट् स॒म्राट् प॑तिः। सा॒म्राज्य॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय
 ददातु स्वाहा॑॥३२॥

मि॒त्रः क्ष॒त्रं क्ष॒त्रप॑तिः। क्ष॒त्रम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु
 स्वाहा॑। इन्द्रो॑ बलं॒ बल॑पतिः। बल॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय
 ददातु स्वाहा॑। बृ॒हस्प॑तिर्ब्र॒ह्म ब्र॒ह्मप॑तिः। ब्र॒ह्म॒स्मिन् य॒ज्ञे
 यज॑मानाय ददातु स्वाहा॑। स॒वि॒ता रा॒ष्ट्रं रा॒ष्ट्रप॑तिः।
 रा॒ष्ट्रम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु स्वाहा॑। पू॒षा वि॒शां
 वि॒द॑तिः। वि॒शम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु स्वाहा॑।
 सर॑स्वती पु॒ष्टिः पु॒ष्टि॑पती। पु॒ष्टिम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय
 ददातु स्वाहा॑। त्वष्टा॑ पशूनां मि॒थुना॑नां रू॒पकृ॑द्रूपपतिः।
 रू॒पेणा॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय प॒शून् द॑दातु स्वाहा॑॥३३॥

च स्वाहा साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
 स्वाहा चत्वारि च (अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टा

दश॥)॥

[७]

स ई॑ पाहि॒ य ऋ॑जी॒षी तरु॑त्रः। यः शि॒प्रवान्वृ॑षभो यो
म॑तीनाम्। यो गो॑त्रभि॒द्वज्र॑भृ॒द्यो हरि॑ष्ठाः। स इन्द्र॑ चि॒त्राः
अ॒भि तृ॑न्धि॒ वाजा॑न्। आ ते शु॒ष्मो वृ॑षभ ए॒तु प॒श्चात्।
ओ॒त्तरा॑द॒धरा॑गा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिस॑मे॒त्वर्वा॑ङ्।
इन्द्र॑ द्यु॒म्नः सु॒र्वर्व॑द्धेह्य॒स्मे। प्रोष्व॑स्मे पु॒रोर॑थम्। इन्द्रा॑य
शू॒षम॑र्चत॥ ३४॥

अ॒भीके॑ चिदु लो॒ककृ॑त्। स॒ङ्गे स॒मथ्सु॑ वृ॒त्रहा। अ॒स्माकं
बो॒धि चो॒दिता॑। नभ॑न्तामन्य॒केषा॑म्। ज्या॒का अधि॑ धन्व॑सु।
इन्द्र॑ व॒यः शु॑ना॒सीर॑म्। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे ह॑वामहे। आ वा॒जैरु॑पं
नो ग॑मत्। इन्द्रा॑य शु॒नासी॑रा॒य। स्रु॒चा जु॑हुत नो ह॒विः॥ ३५॥

जु॒षतां॑ प्रति॒ मेधि॑रः। प्र ह॒व्यानि॑ घृ॒तव॑न्त्य॒स्मै। हर्य॑श्वाय
भर॑ता स॒जोषा॑ः। इन्द्र॑र्तुभि॒र्ब्रह्म॑णा वावृ॒धानः॑। शु॒नासी॑री
ह॒विरि॑दं जु॒षस्व। वयः॑ सु॒पर्णा उप॑सेदुरिन्द्र॑म्। प्रि॒यमे॑धा
ऋ॒षयो॑ नाध॑मानाः। अपं ध्वा॒न्तमूर्णु॑हि पू॒र्धि चक्षुः॑।
मु॒मुग्ध्य॑स्मान्नि॒धये॑ऽव ब॒द्धान्। बृ॒हदिन्द्रा॑य गाय॑त॥ ३६॥

मरु॑तो वृ॒त्रह॑न्त॑मम्। येन॒ ज्योति॑रज॒नय॑न्नृ॒तावृ॑धः। दे॒वं
दे॒वाय॑ जागृ॑वि। का॒मि॒हैकाः॑ क इ॒मे प॑त॒ङ्गाः। मा॒न्या॒लाः
कु॒लिप॑रि॒माप॑तन्ति। अना॑वृ॒तैनान्प्र॑ध॒मन्तु॑ दे॒वाः। सौ॒पर्णं
चक्षु॑स्त॒नुवा॑ विदे॒य। ए॒वा व॑न्दस्व॒ वरु॑णं बृ॒हन्त॑म्।

न॒म॒स्याधीर॑म॒मृत॑स्य गो॒पाम्। स नः॑ शर्म॑ त्रि॒वरू॑थं
विय॑सत्॥३७॥

यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः। नाकै॑ सु॒पूर्णमु॑प॒
यत्पत॑न्तम्। हृ॒दा वेन॑न्तो अ॒भ्यच॑क्षत त्वा। हि॒र॒ण्यप॑क्षं
वरु॑णस्य दू॒तम्। य॒मस्य॑ यो॒नौ शकु॑नं भु॒र॒ण्युम्। शं नो॑
दे॒वीर॒भिष्ट॑ये। आपो॑ भवन्तु पी॒तये॑। शं यो॒र॒भि स्र॑वन्तु नः।
ईशा॑ना॒ वार्या॑णाम्। क्षय॑न्तीश्च॒र्षणी॑नाम्॥३८॥

अ॒पो या॑चामि भेष॒जम्। अ॒प्सु मे॒ सोमो॑ अब्रवीत्।
अ॒न्तर्वि॑श्वानि भेष॒जा। अ॒ग्निं च॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। आप॑श्च
वि॒श्वभे॑षजीः। यद॒प्सु ते॑ सर॒स्वति॑। गोष्व॒श्वेषु॑ यन्मधु॑।
तेन॑ मे वाजिनीवति। मुख॑मङ्घ्रि॒ सर॒स्वति॑। या सर॑स्वती
वैश॑म्भ॒ल्या॥३९॥

तस्या॑ मे रास्व। तस्या॑स्ते भक्षीय। तस्या॑स्ते भूयिष्ठ॒भाजो॑
भूया॑स्म। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। ममा॑सि॒
योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व सन्व॑हं ह॒व्यान्य॑ग्रे। पु॒त्रः पि॒त्रे
लो॒क॒कृ॒ज्जा॑तवेदः। इ॒हैव॑ सन्तत्र॒ सन्त॑ त्वाऽग्रे। प्रा॒णेन॑ वा॒चा
मन॑सा बिभर्मि। ति॒रो मा॒ सन्त॑मायु॒र्मा प्र॑हासीत्॥४०॥

ज्योति॑षा त्वा वैश्वान॒रेणो॑पतिष्ठे। अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियः॑।
यतो॑ जा॒तो अरो॑चथाः। तं जा॒नन्न॑ग्न आ॒रोह॑। अथा॑ नो वर्धया
र॒यिम्। या ते॑ अ॒ग्रे य॒ज्ञिया॑ त॒नूस्त॑येह्यारो॒हात्माऽऽत्मान॑म्।

अच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नर्या पुरुणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमा
सीद स्वां योनिम्। जातवेदो भुव आ जायमानः सक्षय
एहि। उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्॥४१॥

देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन्। आयुः प्रजा रयिमस्मासु
धेहि। अजस्रो दीदिहि नो दुरोणे। तमिन्द्र जोहवीमि
मघवानमुग्रम्। सत्रा दधानमप्रतिष्कुत शवांसि।
महिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियोऽववर्तत्। राये नो विश्वा सुपथा
कृणोतु वज्री। त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मस्तृपत्।
सोममपिबद्विष्णुना सुतं यथाऽवशत्। स ई ममाद् महि
कर्म कर्तवे महामुरुम्॥४२॥

सैन सश्वदेवं देवः सत्यमिन्दु सत्य इन्द्रः। विदद्यती
सरमा रुग्णमद्रैः। महि पाथः पूर्य सद्भिर्यक्कः। अग्रं
नयत्सुपद्यक्षराणाम्। अच्छा रवं प्रथमा जानतीगात्।
विदद्भव्य सरमा दृढमूर्वम्। येनानुकं मानुषी भोजते विद्।
आ ये विश्वाः स्वपत्यानि चक्रुः। कृण्वानासो अमृतत्वाय
गातुम्। त्वं नृभिर्नृपते देवहूतौ॥४३॥

भूरीणि वृत्वा हर्यश्व हंसि। त्वन्निदस्युश्चुमुरिम्। धुनिं
चास्वापयो दभीतये सुहन्तु। एवा पाहि प्रत्नथा मन्दतु त्वा।
श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः। आविः सूर्य कृणुहि पीपिहीषः।
जहि शत्रू रभि गा इन्द्र तृन्धि। अग्ने बाधस्व वि मृधो

नुदस्व। अपामी॑वा॒ अप॒ रक्षा॑सि॒ सेधा॑। अ॒स्मात्स॑मु॒द्राद्बृ॑हतो
दिवो॑ नः॥४४॥

अ॒पां भू॑मान॒मुप॑ नः सृ॒जेह॑। यज्ञ॑ प्रति॑ तिष्ठ सु॒म॒तौ सु॑शेवा॒
आ त्वा॑। वसू॑नि पुरु॒धा वि॑शन्तु। दी॒र्घमा॑युर्यज॑मानाय कृ॒ण्वन्।
अथा॒मृते॑न ज॒रितार॑मङ्घ्रि॑। इन्द्रः॑ शु॒नाव॑द्वित॑नोति॒ सीर॑म्।
सं॒व॒त्स॒रस्य॑ प्रति॒माण॑मे॒तत्। अ॒र्कस्य॑ ज्योति॒स्तदि॑दा॒स॒
ज्येष्ठ॑म्। सं॒व॒त्स॒रः शु॒नव॑त्सीर॑मे॒तत्। इन्द्र॑स्य॒ राधः॑ प्र॒यतं॑
पुरु॑ त्मना॑। तदर्क॑रूपं वि॒मिमा॑नमेति। द्वा॒द॒शा॒रे प्रति॑
तिष्ठ॒तीद्वि॑षा॑। अ॒श्वाय॑न्तो॒ ग॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तः। ह॒वाम॑हे
त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा सु॒म॒तौ न॒वा॒याम्। व॒यमिन्द्र॑
त्वा शु॒नः हु॑वेम॥४५॥

अ॒र्च॒त॒ ह॒विर्गा॑यत य॒सच्च॑र॒षणी॑नां वै॒शम्भ॑त्या हा॒सी॒त्त्वमु॑रुं दे॒वहू॑तौ न॒स्मना॑ ष॒द्व॥—[८]

प्रा॒ण उ॒देहि॑ पु॒नरा॑ नो॒ भर॑ य॒ज्ञो रा॒यो वा॒र्त्रह॑त्याय॒ वसू॑नाः॒ स ई॑ पा॒ह्यष्टौ॑॥८॥
प्रा॒णो र॑क्ष॒त्यगृ॑भीता धारा॒वरा॑ म॒रुतो॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा पञ्च॑च॒त्वारि॑शत्॥४५॥
प्रा॒णः शु॒नः हु॑वेम॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके

पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वा॒द्वीं त्वा॑ स्वा॒दुना॑। ती॒व्रां ती॒व्रेण॑। अ॒मृता॑म॒मृते॑न।
 मधु॑म॒तीं मधु॑म॒ता। सृ॒जामि॑ स॒ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑
 पच्य॑स्व। सर॑स्व॒त्यै पच्य॑स्व। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णो॑ पच्य॑स्व।
 परी॒तो पि॑ञ्च॒ता सु॒तम्। सोमो॑ य उ॒त्तम॑ ह॒विः॥१॥

द॒ध॒न्वा यो न॑र्यो अ॒प्स्वन्तरा॑। सु॒षाव॑ सोम॒मद्रि॑भिः। पु॒नातु॑
 ते परि॒स्रुत॑म्। सोम॑ सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तना॑।
 वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्ख॑सोमो अति॑द्रुतः। इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः
 सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्ख॑सोमो अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः सखा॑। ब्र॒ह्म क्ष॒त्रं प॑वते तेज॑
 इन्द्रि॑यम्। सुर॑या॒ सोमः॑ सु॒त आसु॑तो॒ मदा॑य। शु॒क्रेण॑
 देव॑ दे॒वताः॑ पिपृ॒ग्धि। रसे॑नान्नं यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॑ङ्ग
 यव॑मन्तो॒ यव॑ञ्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपूर्वं वि॒यूय॑। इहे॒हैषां॑
 कृ॒णुत॑ भो॒ज॑नानि। ये ब॒र्हिषो॑ नमो॑वृत्तिं न ज॒ग्मुः।
 उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्या॑ त्वा जुष्टं॑ गृह्णामि॥३॥

सर॑स्व॒त्या इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णो॑। ए॒ष ते॒ योनि॑स्तेज॑से त्वा।
 वी॒र्या॑य त्वा ब॒ला॑य त्वा। तेजो॑ऽसि तेजो॒ मयि॑ धेहि। वी॒र्य॑मसि
 वी॒र्य॑ मयि॑ धेहि। ब॒ल॑मसि ब॒लं मयि॑ धेहि। नाना॑ हि वा॑

देवहि॑त॒ः सदः॑ कृतम्। मा स॒ःसृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन्।
सुरा॑ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॑ सोमं ए॒षः। मा मां हि॒ःसीः॑ स्वां
योनि॑मावि॒शन्॥ ४॥

उ॒पया॑मगृहीतोऽस्याश्विनं तेजः। सा॒र॒स्व॒तं वी॒र्य॑म्। ऐ॒न्द्रं
बल॑म्। ए॒ष ते॒ योनि॑र्मोदाय॑ त्वा। आ॒न॒न्दाय॑ त्वा मह॑से
त्वा। ओजो॑ऽस्योजो॒ मयि॑ धेहि। म॒न्युर॑सि म॒न्युं मयि॑ धेहि।
महो॑ऽसि महो॒ मयि॑ धेहि। सहो॑ऽसि सहो॒ मयि॑ धेहि। या
व्या॒घ्रं वि॒षू॒चिका॑। उ॒भौ वृ॒कं च॒ रक्ष॑ति। श्ये॒नं प॑त॒त्रिण॑
सि॒ःहम्। से॒मं पा॒त्व॒ःह॑सः। स॒म्पृ॒चः स्थ॒ सं मां भ॒द्रेण॑ पृ॒ङ्ग।
वि॒पृ॒चः स्थ॒ वि मां पा॒प्मना॑ पृ॒ङ्ग॥ ५॥

हविः प्रत्यङ्खसोमो अतिद्रुतो गृह्णाम्याविशन्विषूचिका पञ्च च॥ [१]

सोमो॑ राजाऽमृत॑ सु॒तः। ऋ॒जी॒षेणा॑जहान्मृत्युम्। ऋ॒तेन॑
स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। वि॒पान॑ शु॒क्रम॑न्ध॒सः। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम्।
इ॒दं पयो॑ऽमृतं मधु॑। सोम॑म॒द्भ्यो व्य॑पिबत्। छ॒न्द॒सा ह॒ःसः॑
शु॒चि॒षत्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। अ॒द्भ्यः क्षी॒रं व्य॑पिबत्॥ ६॥

क्रु॒ड्ढाङ्गि॑र॒सो धि॒या। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॑यम्।
अ॒न्ना॒त्परि॑स्रुतो॒ रस॑म्। ब्र॒ह्म॑णा व्य॑पिबत् क्ष॒त्रम्। ऋ॒तेन॑
स॒त्यमिन्द्रि॑यम्। रेतो॑ मू॒त्रं वि॒ज॑हाति। योनि॑ प्रवि॒शदिन्द्रि॑यम्।
गर्भो॑ ज॒रायु॑णाऽऽवृ॒तः। उ॒ल्बं ज॑हाति॒ जन्म॑ना। ऋ॒तेन॑
स॒त्यमिन्द्रि॑यम्॥ ७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। स॒ता॒स॒ती प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑

स॒त्यमिन्द्रि॒यम्। सोमे॑न॒ सोमौ॑ व्य॑पिबत्। सु॒ता॒सु॒तौ
 प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॒यम्। दृ॒ष्ट्वा रू॒पे व्याक॑रोत्।
 स॒त्या॒नृ॒ते प्र॒जाप॑तिः। अश्र॑द्धामनृ॒तेऽद॑धात्। श्र॒द्धा॑ स॒त्ये
 प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॒यम्। दृ॒ष्ट्वा परि॑स्रु॒तो र॑सम्।
 शु॒क्रेण॑ शु॒क्रं व्य॑पिबत्। प॒यः सोमं॑ प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑
 स॒त्यमिन्द्रि॒यम्। वि॒पान॑ शु॒क्रम॑न्ध॒सः। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम्। इ॒दं
 प॒योऽमृ॑तं मधु॥८॥

अ॒द्ध्यः क्षी॒रं व्य॑पिब॒ज्जन्म॑न॒तेन॑ स॒त्यमिन्द्रि॒यम् श्र॒द्धा॑ स॒त्ये प्र॒जाप॑तिर॒ष्टौ च॥ ——— [२]

सुरा॑वन्तं ब॒र्हिष॑दः सु॒वीर॑म्। य॒ज्ञः हि॑न्वन्ति
 म॒हिषा॑ नमो॑भिः। दधा॑नाः सोमं॑ दि॒वि दे॒वता॑सु। म॒देमेन्द्र॑
 य॒ज॑मानाः स्व॒र्काः। यस्ते॒ रसः॑ सम्भृ॒त ओष॑धीषु। सोम॑स्य
 शुष्मः॒ सुर॑या सु॒तस्य॑। तेन॑ जि॒न्व य॒ज॑मानं॒ मदे॑न।
 सर॑स्वतीम॒श्विना॒विन्द्र॑म॒ग्निम्। यम॑श्विना॒ नमु॑चेरासुरादधि।
 सर॑स्वत्य॒स॒नोदिन्द्रि॒याय॑॥९॥

इ॒मन्तः॑ शु॒क्रं मधु॑मन्त॒मिन्दु॑म्। सोम॑ राजा॑नमि॒ह
 भ॑क्षयामि। यदत्र॑ रि॒प्तः र॒सिनः॑ सु॒तस्य॑। यदिन्द्रो॒
 अपि॑ब॒च्छर्ची॑भिः। अ॒हं तद॑स्य॒ मन॑सा शि॒वेन॑। सोम॑
 राजा॑नमि॒ह भ॑क्षयामि। पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धावि॑भ्यः स्व॒धा नमः॑।
 पि॒ताम॑हेभ्यः स्व॒धावि॑भ्यः स्व॒धा नमः॑। प्र॒पिता॑महेभ्यः
 स्व॒धावि॑भ्यः स्व॒धा नमः॑। अक्ष॑न्पि॒तरः॑॥१०॥

अमी॑मदन्त पि॒तरः॑। अती॑तृपन्त पि॒तरः॑। अमी॑मृजन्त

पितॄः। पितॄः शुन्धध्वम्। पुनन्तु मा पितॄः सोम्यासः।
पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण
शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्जवै। अग्र आयूँषि
पवसेऽग्रे पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः।
जातवेदः पवित्रवद्यत्ते पवित्रमर्चिषि। उभाभ्यां देव
सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरो
यमराज्ये। तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु
कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषां
श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिँल्लोके शतं समाः। द्वे स्मृती
अशृणवं पितॄणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। याभ्यामिदं
विश्वमेजुत्समेति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदं
हविः प्रजननं मे अस्तु। दशवीरं सर्वगणं स्वस्तये।
आत्मसनिं प्रजासनिं। पशुसन्धभयसनिं लोकसनिं। अग्निः
प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त।
रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरत्स्वाहा॥१३॥

इन्द्रियाय पितॄः शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः कल्पतां स्वस्तये पञ्च

च॥ [३]

सीसेनं तन्नं मनसा मनीषिणः। ऊर्णासूत्रेण कवयो

वयन्ति। अ॒श्विनां॑ य॒ज्ञः॑ स॒विता॑ सर॒स्वती॑। इन्द्र॑स्य
रूपं॑ वरु॒णो भिष॑ज्यन्। तद॑स्य रू॒पम॒मृत॑ः॒ शर्ची॑भिः।
ति॒स्रोऽद॑धु॒र्देवताः॑ स॒ररा॑णाः। लोमा॑नि श॒ष्पैर्ब॑हुधा न
तोक्म॑भिः। त्वग॑स्य मा॒ः सम॑भवन्न ला॒जाः। तद॑श्विनां
भिष॑जां रु॒द्रव॑र्तनी। सर॒स्वती॑ वयति॒ पेशो॑ अन्त॑रः॥१४॥

अस्थि॑ म॒ज्जानं॑ मास॑रैः। का॒रोत॑रेण दध॑तो गवां॑ त्व॒चि।
सर॑स्वती॒ मन॑सा पेश॒लं वसु॑। नास॑त्याभ्यां वयति॒ दर्श॑तं
वपुः॑। रसं॑ परि॒स्रुता॑ न रोहि॑तम्। न॒ग्नहु॑र्धीर॒स्तसर॑न्न
वेम॑। पय॑सा शु॒क्रम॒मृतं॑ ज॒नित्र॑म्। सुर॑या मूत्रा॑ञ्जनयन्ति॒
रेतः॑। अपा॑मतिं दु॒र्मतिं॑ बाध॑मानाः। ऊ॒व॒ध्यं वात॑ः
स॒बुव॑न्तदा॒रात्॥१५॥

इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ हृद॑येन स॒त्यम्। पु॒रोडा॑शेन स॒विता॑
ज॑जान। यकृ॑त्क्लो॒मानं॑ वरु॒णो भिष॑ज्यन्। मत॑स्त्रे वाय॒व्यैर्न
मि॑नाति पि॒त्तम्। आ॒त्राणि॑ स्था॒ली मधु॑ पिन्व॑माना। गुदा॑
पात्रा॑णि सु॒दुघा॑ न धे॒नुः। श्ये॑नस्य॒ पत्रं॑ न प्ली॒हा शर्ची॑भिः।
आ॒स॒न्दी नाभि॑रु॒दरं॑ न मा॒ता। कु॒म्भो व॑नि॒ष्ठुर्ज॑निता
शर्ची॑भिः। यस्मि॑न्न॒ग्रे यो॒न्यां गर्भो॑ अ॒न्तः॥१६॥

प्ला॒शीर्व्य॑क्तः श॒तधा॑र॒ उथ्सः॑। दु॒हे न कु॑म्भीः॒ स्वधां॑
पि॒तृभ्यः॑। मुख॑ः सद॑स्य॒ शिर॑ इथ्स॑देन। जि॒ह्वा प॒वित्र॑म॒श्विना॑
स॒ सर॑स्वती। चप्प॑न्न पा॒युर्भिष॑गस्य॒ वालः॑। व॒स्तिर्न शेपो॑

हरसा तरस्वी। अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्याम्। छागेन तेजो हविषा शृतेन। पक्ष्माणि गोधूमैः क्लैरुतानि। पेशो न शुक्लमसितं वसाते॥१७॥

अविर्न मेषो नसि वीर्याय। प्राणस्य पन्था अमृतो ग्रहाभ्याम्। सरस्वत्युपवाकैर्व्यानम्। नस्यानि बर्हिर्बदरैर्जजान। इन्द्रस्य रूपमृषभो बलाय। कर्णाभ्यां श्रोत्रममृतं ग्रहाभ्याम्। यवा न बर्हिर्भुवि केसराणि। कर्कन्धु जज्ञे मधु सारघं मुखात्। आत्मन्नुपस्थे न वृकस्य लोम। मुखे श्मश्रूणि न व्याघ्रलोमम्॥१८॥

केशा न शीरुषन् यशसे श्रियै शिखा। सिंहस्य लोम त्विषिरिन्द्रियाणि। अङ्गान्यात्मन्मिषजा तदश्विनौ। आत्मानमङ्गैः समधात्सरस्वती। इन्द्रस्य रूपं शतमानमायुः। चन्द्रेण ज्योतिरमृतं दधाना। सरस्वती योन्यां गर्भमन्तः। अश्विभ्यां पत्नी सुकृतं बिभर्ति। अपां रसेन वरुणो न साम्ना। इन्द्रं श्रियै जनयन्नप्सु राजा। तेजः पशूनां हविरिन्द्रियावत्। परिस्रुता पयसा सारघं मधु। अश्विभ्यां दुग्धं मिषजा सरस्वत्या सुतासुताभ्याम्। अमृतः सोम इन्दुः॥१९॥

अन्तर आरादन्तर्वसाते व्याघ्रलोमं राजा चत्वारि च॥ [४]

मित्रोऽसि वरुणोऽसि। समहं विश्वैर्देवैः। क्षत्रस्य

नाभि॑रसि। क्ष॒त्रस्य॑ योनि॑रसि। स्यो॒नामा सी॑द। सु॒षदा॑मा
सी॑द। मा त्वां हि॑सीत्। मा मां हि॑सीत्। निष॑साद
धृ॒तव्र॑तो वरु॑णः। प॒स्त्या॑स्वा॥२०॥

साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतुः॑। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्याम्। अ॒श्विनो॑र्भैष॑ज्येन।
तेज॑से ब्रह्मवर्चसाया॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः
प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्याम्। सर॑स्वत्यै
भैष॑ज्येन॥२१॥

वी॒र्या॑या॒न्नाद्या॑या॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्याम्। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येण॑। श्रि॒यै
यश॑से बला॒या॒भिषि॑ञ्चामि। कौ॑ऽसि कत॒मो॑ऽसि। कस्मै॑ त्वा
काय॑ त्वा। सु॒श्लोकाँ॑(४) सुम॑ङ्ग॒लाँ॑(४) सत्य॑रा॒जा(३)न्। शिरो॑
मे श्रीः॥२२॥

यशो॑ मुख॑म्। त्विषिः॑ केशाँश्च॑ श्मश्रू॑णि। राजा॑ मे प्रा॒णो-
ऽमृ॑तम्। स॒म्राट्प॑क्षुः। वि॒राट्पू॑त्रम्। जि॒ह्वा मे॑ भ॒द्रम्। वाङ्म॑हः।
मनो॑ म॒न्युः। स्व॒राङ्ग॑मः। मोदाः॑ प्रमो॒दा अ॒ङ्गुली॑रङ्गानि॥२३॥

चित्तं॑ मे॒ सहः॑। बा॒हू मे॒ बल॑मिन्द्रि॒यम्। ह॑स्तौ मे॒ कर्म
वी॒र्य॑म्। आ॒त्मा क्ष॒त्रमु॑रो मम॑। पृ॒ष्ठीर्मे रा॒ष्ट्रमु॑दर॒मसौ॑।
ग्री॒वाश्च॑ श्रो॒ण्यौ। ऊ॒रू अ॑र॒त्नी जा॑नु॒नी। वि॒शो मे॑ऽङ्गानि
सर्व॑तः। नाभि॑र्मे चित्तं॑ वि॒ज्ञान॑म्। पा॒युर्मेऽप॑चि॒तिर्भ॑सत्॥२४॥

आन॒न्दन॒न्दावा॒ण्डौ मे॑। भगुः सौभा॑ग्यं पसः॑। जङ्घा॑भ्यां
प॒द्भ्यां धर्मो॑ऽस्मि। विशि॑ राजा॒ प्रति॑ष्ठितः। प्रति॑ क्ष॒त्रे प्रति॑
तिष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्रत्य॑श्वेषु॒ प्रति॑ तिष्ठामि गोषु॑। प्रत्य॑ङ्गेषु
प्रति॑ तिष्ठाम्या॒त्मन्। प्रति॑ प्रा॒णेषु॒ प्रति॑ तिष्ठामि पुष्टे॑। प्रति॑
द्यावा॑पृथि॒व्योः। प्रति॑ तिष्ठामि य॒ज्ञे॥२५॥

त्र॒या दे॒वा एका॑दश। त्र॒यस्त्रि॑ं॒शाः सुरा॑र्धसः। बृह॒स्पति॑पुरो-
हिताः। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। दे॒वा दे॒वैर॑वन्तु मा। प्र॒थ॒मा
द्विती॑यैः। द्वितीया॑स्तृती॒यैः। तृतीयाः॑ स॒त्येन॑। स॒त्यं य॒ज्ञेन॑।
य॒ज्ञो यजु॑र्भिः॥२६॥

यजू॑ं॒षि सा॒मभिः॑। सा॒मा॒न्यृग्भिः॑। ऋचो॑ या॒ज्याभिः॑।
या॒ज्या व॑षट्कारैः। व॒षट्का॒रा आहु॑तिभिः। आहु॑तयो मे
का॒मा॒न्त्सम॑र्धयन्तु। भूः स्वाहा॑। लो॒मानि॑ प्रय॑तिर्मम। त्वङ्म
आन॑तिराग॑तिः। मा॒ं॒सं म॒ उप॑नतिः। व॒स्वस्थि॑। म॒ज्जा म॒
आन॑तिः॥२७॥

प॒स्त्या॑स्वा सर॑स्वत्यै भेप॑ज्येन॒ श्रीरङ्गा॑नि भ॒सद्य॑ज्ञे य॒ज्ञो यजु॑र्भिरुप॑नतिर्द्वे च॥—[५]

यद्वै॑वा दे॒वहे॒डन॑म्। दे॒वा॑सश्च॒कृमा॑ व॒यम्। अ॒ग्नि॒र्मा
तस्मा॑देन॑सः। वि॒श्वा॑न्मु॒ञ्चत्व॑ं॒हंसः॑। यदि॑ दि॒वा यदि॑
नक्त॑म्। एना॑ं॒सि च॒कृमा॑ व॒यम्। वा॒युर्मा॑ तस्मा॑देन॑सः।
वि॒श्वा॑न्मु॒ञ्चत्व॑ं॒हंसः॑। यदि॑ जाग्र॒द्यदि॑ स्वप्ने॑। एना॑ं॒सि
च॒कृमा॑ व॒यम्॥२८॥

सूर्यो॑ मा॒ तस्मा॑देन॑सः। वि॒श्वा॑न्मु॒ञ्चत्व॑ं॒हंसः॑। यद्वा॒मे

यदर॑ण्ये। यत्स॒भायां॑ यदिन्द्रि॒ये। यच्छू॒द्रे यद॒र्ये॑। एन॑श्चकृ॒मा
व॒यम्। यदेक॒स्याधि॑ धर्म॑णि। तस्या॑व॒यज॑नमसि। यदापो॑
अघ्निया॑ वरु॒णेति॑ शपा॑महे। ततो॑ वरुण॑ नो मुञ्च॥२९॥

अव॑भृथ निचङ्कु॑ण निचे॒रुर॑सि निचङ्कु॑ण। अव॑
दे॒वैर्दे॒वकृ॑त॒मेनो॑ऽयाट्। अव॑ म॒र्त्यैर्म॒र्त्यकृ॑तम्। उ॒रोरा
नो॑ दे॒व रि॒षस्पा॑हि। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु।
दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॑ भूयासुः। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः।
द्रु॒पदा॑दि॒वेन्मु॑चा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी मला॑दिव॥३०॥

पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाऽऽज्य॑म्। आपः॑ शु॒न्धन्तु॑ मै॒नसः॑। उ॒द्वयं
तम॑स॒स्परि॑। पश्य॑न्तो॒ ज्योति॑रु॒त्तर॑म्। दे॒वं दे॒वत्रा॑ सूर्य॑म्।
अग॑न्म॒ ज्योति॑रु॒त्तम॑म्। प्र॒तियु॑तो वरु॑णस्य॒ पाशः॑। प्र॒त्यस्तो॑
वरु॑णस्य॒ पाशः॑। एधो॑ऽस्येधि॒षीम॑हि। सु॒मिद॑सि॥३१॥

तेजो॑ऽसि॒ तेजो॑ मयि॑ धेहि। अ॒पो अ॒न्व॒चारि॑षम्। रसे॑न॒
सम॑सृ॒क्ष्महि॑। पय॑स्वा॒ अग्र॒ आग॑मम्। तं मा॒ स॒सृज॑
वर्च॑सा। प्र॒जया॑ च॒ धने॑न च। स॒माव॑वर्ति पृथि॒वी। स॒मुषाः॑।
स॒मु सूर्यः॑। स॒मु वि॒श्वमि॑दं जग॑त्। वै॒श्वान॑र॒ज्योति॑र्भूयासम्।
वि॒भुं का॒मं व्य॑श्जवै। भूः स्वाहा॑॥३२॥

स्वप्न॑ एना॑सि चकृ॒मा व॒यं मु॑ञ्च मला॑दिव सु॒मिद॑सि जग॑त्रीणि च॥—————[६]

होता॑ यक्ष॒त्समि॑धेन्द्रमिडस्प॒दे। नाभा॑ पृथि॒व्या अधि॑। दि॒वो
वर्ष्म॑न्त्समि॒ध्यते॑। ओजि॑ष्ठश्चर्षणी॒ सहान्। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒

होत॑र्यजं॒ । होता॑ यक्ष॒त्तनून॑पा॒तम् । ऊ॒तिभि॒र्जेता॑र॒मप॑राजितम् ।
इन्द्र॑ दे॒वः सु॒वर्वि॑दम् । प॒थिभि॑र्मधु॒मत्त॑मैः । नरा॒शः से॑न॒
तेज॑सा ॥ ३३ ॥

वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॒ । होता॑ यक्ष॒दिडा॑भि॒रिन्द्र॑मीडितम् ।
आ॒जुह्वा॑न॒मम॑र्त्यम् । दे॒वो दे॒वैः सर्वा॑र्यः । वज्र॑हस्तः पुर॒न्दरः ।
वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॒ । होता॑यक्ष॒द्वरु॑हिषीन्द्र॒न्निष॑द्वरम् ।
वृष॑भं नर्या॑पसम् । वसु॑भीरु॒द्रैरा॑दित्यैः । स॒युग्भि॑र्ब॒रुहि॑रा॒
स॑दत् ॥ ३४ ॥

वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॒ । होता॑ यक्ष॒दोजो॑ न वी॒र्य॑म् ।
सहो॑ द्वा॒र इन्द्र॑मवर्धयन् । सु॒प्रा॒य॒णा वि॑श्रय॒न्तामृ॑ता॒वृधः॑ । द्वा॒र
इन्द्रा॑य मी॒ढुषै॑ । वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॒ । होता॑ यक्ष॒दुषे॑
इन्द्र॑स्य धे॒नू । सु॒दुधे॑ मा॒तरौ॑ म॒ही । सवा॑तरौ न तेज॑सी ।
व॒त्समिन्द्र॑मवर्धताम् ॥ ३५ ॥

वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॒ । होता॑ यक्ष॒द्वैव्या॑ होता॑रा । भि॒षजा॑
सखा॑या । ह॒विषेन्द्र॑ भिषज्यतः । क॒वी दे॒वौ प्र॑चे॒तसौ॑ । इन्द्रा॑य
धत्त॑ इन्द्रि॒यम् । वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॒ । होता॑ यक्ष॒त्तिस्त्रो॑
दे॒वीः । त्रय॑स्त्रि॒धात॑वो॒पसः॑ । इडा॑ सर॒स्वती॑ भा॒रती॑ ॥ ३६ ॥

म॒हीन्द्र॑पत्नी॒रुह॑विष्म॒तीः । वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॒ । होता॑
यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मिन्द्र॑ दे॒वम् । भि॒षजः॑ सु॒यजं॑ घृ॒तश्रि॑यम् ।
पु॒रुरूपः॑ सु॒रेत॑सं म॒घोनि॑म् । इन्द्रा॑य त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑ ।

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारं
शतक्रतुम्। धियो जोष्टारमिन्द्रियम्॥३७॥

मध्वां समञ्जन्यथिभिः सुगेभिः। स्वदाति हव्यं मधुना
घृतेन। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षदिन्द्रं स्वाहा-
ऽऽज्यस्य। स्वाहा मेदसः। स्वाहा स्तोकानाम्। स्वाहा
स्वाहाकृतीनाम्। स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवां
आज्यपान्। स्वाहेन्द्रं होत्राञ्जुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य
वियन्तु। होतर्यजं॥३८॥

तेजसाऽऽसददवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूनपातमिडाभिर्बर्हिष्योजं उपे
दैव्यां तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम्॥ समिधेन्द्रं चतुर्वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु
द्विर्वेत्वेको वियन्तु होतर्यजं॥) [७]

समिद्ध इन्द्र उषसामनीके। पुरोरुचा पूर्वकृद्वावृधानः।
त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता वज्रबाहुः। जुधानं वृत्रं वि दुरो ववार।
नराशंसः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य
धाम्। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति
प्रचेताः। ईडितो देवैर्हरिवां अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा
शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो मधवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः।
जुषाणो बर्हिर्हरिवान् इन्द्रः। प्राचीनं सीदत्प्रदिशा
पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानं स्योनम्। आदित्यैरुक्तं
वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवष्यो धावमानाः। वृषाणं

यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरा
वीरं प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुघे शूरमिन्द्रम्।
पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यंजतः सुरुक्मे।
दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा। होताराविन्द्रं प्रथमा सुवाचा।
मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः।
तिस्रो देवीरहविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा वृषणं न
पत्नीः॥४१॥

अच्छिन्नं तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा देवी भारती
विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्मम्। अपाकोचिष्टुर्यशसे
पुरूणि। वृषा यजन्वृषणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनक्तु
देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पाशैः। त्मन्या समञ्जच्छमिता
न देवः। इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः। स्वदाति हव्यं
मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रः। वृषायमाणो
वृषभस्तुराषाट्। घृतप्रुषा मधुना हव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य
जुषतां स्वाहा॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीर्घृतेन चत्वारि च॥ [८]

आचर्षणिप्रा विवेष यन्मा। तं सध्रीचीः। सत्यमित्तन्न
त्वावां अन्यो अस्ति। इन्द्रं देवो न मर्त्यो ज्यायान्।
अहन्नहिं परिशयानमर्णः। अवासृजोऽपो अच्छा समुद्रम्।

प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्मं इह रातिरस्तु।
 इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्।
 स शेवृधमधि धाद्युम्नस्मे। महि क्षत्रं जनाषाडिन्द्र तव्यम्।
 रक्षां च नो मघोनः पाहि सूरीन्। राये च नः स्वपत्या इषे
 धाः॥४३॥

रेवतीनां चत्वारि च॥ [९]

देवं बरुहिरिन्द्रं सुदेवं देवैः। वीरवन्स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्।
 वस्तोर्वृतं प्राक्तोर्भृतम्। राया बरुहिष्मतोऽत्यंगात्।
 वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवीद्वार इन्द्रं सङ्घाते।
 विद्वीर्यामन्नवर्धयन्। आ वत्सेन तरुणेन कुमारेण चमीविता
 अपार्वणम्। रेणुककाटं नुदन्ताम्। वसुवने वसुधेयस्य
 वियन्तु यजं॥४४॥

देवी उषासानक्ता। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्यहेताम्। दैवीर्विशः
 प्रायासिष्टाम्। सुप्रीते सुधिते अभूताम्। वसुवने वसुधेयस्य
 वीतां यजं। देवी जोष्टी वसुधिती। देवमिन्द्रमवर्धताम्।
 अयाव्यन्याघा द्वेषांसि। आन्यावाक्षीद्वसु वार्याणि।
 यजमानाय शिक्षिते॥४५॥

वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी ऊर्जाहुती दुधे
 सुदुधे। पयसेन्द्रमवर्धताम्। इषमूर्जमन्याऽवाक्षीत्। सग्धिं
 सपीतिमन्या। नवेन पूर्वं दयमाने। पुराणेन नवम्।

अधा॑तामूर्ज॑मूर्जाहु॑ती वसु॑ वार्या॑णि। यज॑मानाय शि॒क्षिते॑।
व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॑ यज॑॥४६॥

दे॒वा दै॒व्या॒ होता॑रा। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्। हु॒ताघ॑श॒स्रावा॒-
भा॑र्ष्ठा वसु॒वार्या॑णि। यज॑मानाय शि॒क्षितौ॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
वीतां॑ यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। पति॑मिन्द्र॑मवर्धयन्।
अस्पृ॑क्ष॒द्भार॑ती दि॒वम्। रु॒द्रैर्य॒ज्ञः सर॑स्वती। इडा॒ वसु॑मती
गृ॒हान्॥४७॥

व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॑ यज॑। दे॒व इन्द्रो॑ नरा॒श॒सः।
त्रि॒व॒रूथ॑स्त्रि॒वन्धुरः॑। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। श॒तेन॑ शि॒ति-
पृ॒ष्ठाना॒माहि॑तः। स॒हस्रे॑ण प्रवर्तते। मि॒त्रावरु॑णे॒दस्य॑
हो॒त्रम॑र्हतः। बृह॒स्पतिः॑ स्तो॒त्रम्। अ॒श्विनाऽऽध्व॑र्यवम्।
व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॑ यज॑॥४८॥

दे॒व इन्द्रो॑ वन॒स्पतिः॑। हि॒र॒ण्यपर्णो॑ मधु॑शाखः
सु॒पिप्प॒लः। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। दि॒वम॑ग्रेणाप्रात्। आऽन्त॑रि॒क्षं
पृ॒थि॒वीम॑दृ॒हीत्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॑ यज॑। दे॒वं
ब॒र्हि॒र्वारि॑तीनाम्। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। स्वा॒स॒स्थमि॒न्द्रेणा॒-
स॑न्नम्। अ॒न्या ब॒र्ही॑ष्य॒भ्यभू॑त्। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॑
यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। स्वि॑ष्टं
कु॒र्व॒न्स्वि॑ष्ट॒कृत्। स्वि॑ष्टम॒द्य क॑रोतु नः। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
वेतु॑ यज॑॥४९॥

वियन्तु यजं शिक्षिते शिक्षिते वंसुवनं वसुधेयस्य वीतां यजं गृहान् वेतु यजाभूथ्यद्वं (देवं
 बर्हिर्देवीर्द्वारौ देवी उपासानक्तां देवी जोष्टीं देवी ऊर्जाहुती देवा दैव्या होतारा शिक्षितौ
 देवीस्तिस्तिस्त्रो देवीर्देव इन्द्रो नराशंसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो
 अग्निः स्विष्टकृद्देवम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयन्त्रिरवर्धतामेकोऽ
 वर्धयःश्चतुरवर्धयत्। वस्तोरा वृथ्सेन दैवीरयावीषःहृताऽस्पृक्षच्छतेन दिवः स्वासुस्थः स्विष्टः
 शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितौ॥)॥

[१०]

होता यक्षत्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्रः
 सरस्वतीम्। अजो धूम्रो न गोधूमैः क्लैर्भेषजम्।
 मधु शप्तेर्न तेज इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु।
 वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपात्सरस्वती।
 अविर्मेषो न भेषजम्। पथा मधुमताभरन्। अश्विनेन्द्राय
 वीर्यम्॥५०॥

बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्त्रभिः। पयः सोमः परिस्नुता
 घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षं नराशंसं न
 नग्नहुम्। पतिः सुरायै भेषजम्। मेषः सरस्वती भिषक्। रथो
 न चन्द्राश्विनोर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्। बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं
 तोक्त्रभिः। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
 होतर्यजं॥५१॥

होता यक्षदिडेडित आजुह्वानः सरस्वतीम्। इन्द्रं बलेन
 वर्धयन्। ऋषभेण गवैन्द्रियम्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्। यवैः
 कर्कन्धुभिः। मधु लाजैर्न मासरम्। पयः सोमः परिस्नुता

घृतं मधु। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्षद्व॒रुहिः
सु॒ष्टरी॒मोर्ण॑म्रदाः। भि॒षङ्गास॑त्या॥५२॥

भि॒षजा॒ऽश्विना॑ऽश्वा॒ शिशु॑मती। भि॒षग्धे॑नुः सर॑स्वती।
भि॒षग्दु॒ह इन्द्रा॑य भेष॒जम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु।
वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्षद्व॒रो दि॑शः। क॒व॒ष्यो न
व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्या॑ न दुरो॒ दि॑शः। इन्द्रो॒ न रोद॑सी दु॒घै।
दुहे॑ कामा॒न्त्सर॑स्वती॥५३॥

अ॒श्विनेन्द्रा॑य भेष॒जम्। शुक्रं॑ न ज्योति॑रिन्द्रि॒यम्। पयः॑
सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑
यक्षत्सुपे॑शसो॒षे नक्तं॑ दिवा॑। अ॒श्विना॑ स॒ज्जाना॑ने। समं॑ जाते
सर॑स्वत्या। त्विषि॑मिन्द्रे न भेष॒जम्। श्ये॒नो न रज॑सा हृदा।
पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु॥५४॥

वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑ यक्षद्वै॒व्या होता॑रा
भि॒षजा॒ऽश्विना॑। इन्द्रं॑ न जागृ॑वी दिवा॒ नक्तं॑ न भेष॒जैः।
शूष॑ः सर॑स्वती भि॒षक्। सीसे॑न दुह इन्द्रि॒यम्। पयः॑
सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होता॑
यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर्न भेष॑जम्। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वोऽप॑सः। रू॒पमि॑न्द्रे
हि॒र॒ण्यय॑म्॥५५॥

अ॒श्विने॒डा न भा॑रती। वा॒चा सर॑स्वती। मह॑ इन्द्रा॑य
दधु॑रिन्द्रि॒यम्। पयः॑ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒
होत॑र्यजं। होता॑ यक्षत्त्वष्टा॑रमिन्द्र॑म॒श्विना॑। भि॒षजं॑ न

सरस्वतीम्। ओजो न जूतिरिन्द्रियम्। वृको न रभसो
भिषक्। यशः सुरया भेषजम्॥५६॥

श्रिया न मासरम्। पयः सोमः परिस्नुता घृतं मधु।
वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारं
शतक्रतुम्। भीमं न मन्युं राजानं व्याघ्रं नमसाऽश्विना
भामम्। सरस्वती भिषक्। इन्द्राय दुह इन्द्रियम्। पयः सोमः
परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं॥५७॥

होता यक्षदग्निं स्वाहाऽऽज्यस्य स्तोकानाम्। स्वाहा
मेदसां पृथक्। स्वाहा छागंमश्विभ्याम्। स्वाहा मेषं
सरस्वत्यै। स्वाहर्षभमिन्द्राय सिंहाय सहसेन्द्रियम्।
स्वाहाऽग्निं न भेषजम्। स्वाहा सोममिन्द्रियम्। स्वाहेन्द्रं
सुत्रामाणं सवितारं वरुणं भिषजां पतिम्। स्वाहा वनस्पतिं
प्रियं पाथो न भेषजम्। स्वाहा देवां आज्यपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निं होत्राञ्जुषाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः
परिस्नुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षदश्विना सरस्वतीमिन्द्रं सुत्रामाणम्। इमे सोमाः
सुरामाणः। छागैर्न मेषैरऋषभैः सुताः। शष्पैर्न तोक्मभिः।
लाजैर्महस्वन्तः। मदा मासरेण परिष्कृताः। शुक्राः
पयस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो मधुश्रुतः। तानश्विना
सरस्वतीन्द्रः सुत्रामां वृत्रहा। जुषन्तां सौम्यं मधु। पिबन्तु
मदन्तु वियन्तु सोमम्। होतर्यजं॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज् नासत्या सरस्वती मधुं हिरण्यं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य
 होतर्यजाज्यपानमृताः पञ्च च (समिधाऽग्निं षट्। तनूनपांश्च सप्त। नराशंसमृषिः। इडेडितो
 यवैरष्टौ। बरुहिः सप्त। दुरोऽश्विना नव। सुपेशसरुषिः। दैव्या होतारा सीसेन रसः।
 तिस्रस्त्वष्टारमष्टावष्टौ। वनस्पतिमृषिः। अग्नित्रयोदश। अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं
 बदरैर्बदरैर्यवैरश्विना त्विषिमश्विना न भेषजं रूपमश्विना भीमं भामम्॥)। [११]

समिद्धो अग्निरश्विना। तप्तो घर्मो विराट्श्सुतः। दुहे
 धेनुः सरस्वती। सोमं शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजा
 सुते। अश्विनोभा सरस्वती। मध्वा रजासीन्द्रियम्।
 इन्द्राय पृथिभिर्वहान्। इन्द्रायेन्दुः सरस्वती। नराशंसं
 नृग्रहः॥६०॥

अधातामश्विना मधुं। भेषजं भिषजा सुते। आजुह्वाना
 सरस्वती। इन्द्रायेन्द्रियाणि वीर्यम्। इडाभिरश्विनाविषम्।
 समूर्जं स रयिं दधुः। अश्विना नमुचेः सुतम्।
 सोमं शुक्रं परिस्रुतां। सरस्वती तमाभरत्। बरुहिषेन्द्राय
 पातवे॥६१॥

कवृष्यो न व्यचस्वतीः। अश्विभ्यां न दुरो दिशः।
 इन्द्रो न रोदसी दुघै। दुहे कामान्त्सरस्वती। उषासा
 नक्तमश्विना। दिवेन्द्रं सायमिन्द्रियैः। सञ्जानाने सुपेशसा।
 समं जाते सरस्वत्या। पातं नो अश्विना दिवा। पाहि नक्तं
 सरस्वति॥६२॥

दैव्या होतारा भिषजा। पातमिन्द्रं सचा सुते। तिस्रस्त्रेधा

सरस्वती। अश्विना भारतीडा। तीव्रं परिस्नुता सोमम्। इन्द्राय
 सुषवुर्मदम्। अश्विना भेषजं मधु। भेषजं नः सरस्वती।
 इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियम्। रूपं रूपमधुः सुते। ऋतुथेन्द्रो
 वनस्पतिः। शशमानः परिस्नुता। कीलालमश्विभ्यां मधु। दुहे
 धेनुः सरस्वती। गोभिर्न सोममश्विना। मासरेण परिष्कृता।
 समधातां सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रं सुतं मधु॥६३॥

नग्नहुः पातवे सरस्वत्यधुः सुतेऽष्टौ च॥ [१२]

अश्विना हविरिन्द्रियम्। नमुचेर्धिया सरस्वती। आ
 शुक्रमासुराद्वसु। मधमिन्द्राय जग्निरे। यमश्विना सरस्वती।
 हविषेन्द्रमवर्धयन्। स बिभेद वलं मधम्। नमुचावासुरे
 सचा। तमिन्द्रं पशवः सचा। अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अभ्यनूषता। हविषां यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्र
 इन्द्रियं दधुः। सविता वरुणो भगः। स सुत्रामा हविष्पतिः।
 यजमानाय सश्रता। सविता वरुणोऽदधत्। यजमानाय
 दाशुषे। आदत्त नमुचेर्वसु। सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्। भगेन सविता श्रियम्।
 सुत्रामा यशसा बलम्। दधाना यज्ञमाश्रता। अश्विना
 गोभिरिन्द्रियम्। अश्वेभिर्वीर्यं बलम्। हविषेन्द्रं सरस्वती।
 यजमानमवर्धयन्। ता नासत्या सुपेशसा। हिरण्यवर्तनी
 नरा। सरस्वती हविष्मती। इन्द्र कर्मसु नोऽवता। ता भिषजा

सु॒कर्म॑णा। सा सु॒दुघा॑ सर॑स्वती। स वृ॒त्रहा॑ श॒तक्र॑तुः।
इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्॥६६॥

उ॒भा सर॑स्वती॒ बल॑मिन्द्रि॒यत्रा॑ षट्॥ ————— [१३]

दे॒वं ब॒रु॒हिः सर॑स्वती। सु॒दे॒वमि॒न्द्रे अ॒श्विना॑। ते॒जो न
चक्षु॑र॒क्ष्योः। ब॒रु॒हिषा॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
वियन्तु॒ यज॑। दे॒वीर्द्वा॑रो अ॒श्विना॑। भि॒षजे॑न्द्रे सर॑स्वती।
प्रा॒णं न वी॒र्य॑न्न॒सि। द्वा॒रो दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
वियन्तु॒ यज॑॥६७॥

दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑। भि॒षजे॑न्द्रे सर॑स्वती। बलं॒ न
वाच॑मा॒स्यै। उ॒षाभ्या॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य
वियन्तु॒ यज॑। दे॒वी जो॒ष्टी अ॒श्विना॑। सु॒त्रामे॑न्द्रे सर॑स्वती।
श्रो॒त्रं न क॑र्णयो॒र्यशः॑। जो॒ष्टीभ्या॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑
वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥६८॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दु॒घे सु॒दुघे॑। प॒य॒सेन्द्र॑ सर॑स्वत्य॒श्विना॑
भि॒षजा॑वत। शु॒क्रं न ज्यो॑तिः स्तन॑यो॒राहु॑ती ध॒त्त इन्द्रि॒यम्।
व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वा दे॒वाना॑ भि॒षजा॑।
होता॑रा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑। व॒षट्कारैः॑ सर॑स्वती। त्विषि॑ न हृद॑ये
म॒तिम्। होतृ॑भ्यां दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒
यज॑॥६९॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। सर॑स्वत्य॒श्विना॑ भा॒रती॒डा॑।

शूषन्न मध्ये नाभ्याम्। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देव इन्द्रो नराशंसः। त्रिवरूथः
सरस्वत्याऽश्विभ्यामीयते रथः। रेतो न रूपममृतं जनित्रम्।
इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु
यजं॥७०॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो अश्विभ्याम्।
सरस्वत्याः सुपिप्पलः। इन्द्राय पच्यते मधु। ओजो न
जूतिमृषभो न भामम्। वनस्पतिर्नो दधदिन्द्रियाणि। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। अध्वरे
स्तीर्णमश्विभ्याम्। ऊर्णम्रदाः सरस्वत्याः॥७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदः। ईशायै मन्युः राजानं बर्हिषा
दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवो अग्निः
स्विष्टकृत्। देवान् यक्षद्यथायथम्। होतारविन्द्रमश्विना। वाचा
वाचः सरस्वतीम्। अग्निः सोमः स्विष्टकृत्। स्विष्ट इन्द्रः
सुत्रामा सविता वरुणो भिषक्। इष्टो देवो वनस्पतिः। स्विष्टा
देवा आज्यपाः। इष्टो अग्निरग्निना। होता होत्रे स्विष्टकृत्।
यशो न दधदिन्द्रियम्। ऊर्जमपंचितिः स्वधाम्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥७२॥

द्वारो दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं जोष्टीभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यजं होतृभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजेन्द्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यजं सरस्वत्या वनस्पतिः षट् (देवं बर्हिर्देवीद्वारो देवी उपासावश्विना देवी जोष्टी देवी

ऊर्जाहुती देवा देवानां भिषजा वषट्कारैर्देवीस्तिस्तिस्तिस्ति देवीर्देव इन्द्रो नराशंसो देव इन्द्रो
 वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवान्। समिधाऽग्निं देवं बर्हिः सरस्वत्यश्चिना
 सर्वं वियन्तु। द्वारंस्तिस्तिः सर्वं वियन्तु। अज इन्द्रमोजोऽग्निं परः सरस्वतीम्। नक्तं पूर्वं सरस्वति।
 अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वं दुह इन्द्रियम्। अन्यत्रं दधुरिन्द्रियम्। सौत्रामण्यां सुतासुती।
 अञ्जन्ययं यजमानः॥॥ [१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीत। अयं सुतासुती यजमानः।
 पचन्पृक्तीः। पचन्पुरोडाशान्। गृह्णन्ग्रहान्। बध्नन्नश्चिभ्यां
 छागं सरस्वत्या इन्द्राय। बध्नन्त्सरस्वत्यै मेषमिन्द्रायश्चि-
 भ्याम्। बध्नन्निन्द्रायर्षभमश्चिभ्यां सरस्वत्यै। सूपस्था
 अद्य देवो वनस्पतिरभवत्। अश्चिभ्यां छागेन सरस्वत्या
 इन्द्राय॥७३॥

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायश्चिभ्याम्। इन्द्रायर्षभेणाश्चिभ्यां
 सरस्वत्यै। अक्षस्तान्मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीषुः। अवीवृधन्त
 ग्रहैः। अपातामश्चिना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा।
 सोमान्त्सुराम्णाः। उपो उक्थामदाः श्रौद्विमदा अदन्।
 अवीवृधन्ताङ्गूषैः। त्वामद्यर्ष आर्षेयर्षीणान्नपादवृणीत।
 अयं सुतासुती यजमानः। बहुभ्य आ सङ्गतेभ्यः। एष मे
 देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति। ता या देवा देवदानान्यदुः।
 तान्यस्मा आ च शास्व। आ च गुरस्व। इषितश्च होतुरसि
 भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः। सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि॥७४॥

इन्द्राय यजमानः सप्त च॥ [१५]

उ॒शन्त॑स्त्वा हवाम॒ह आ नो॑ अ॒ग्ने सु॒केतु॑ना॒। त्व॑ सोम॒
 म॒हे भग॑ त्व॑ सोम॒ प्रचि॑कितो मनी॒षा। त्वया॒ हि नः॑
 पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॒ त्व॑ सोम॒ पि॒तृभिः॑ संवि॒दानः॑। ब॒र्हिष॑दः
 पि॒तर॒ आऽहं॑ पि॒तृन्। उ॒प॒हू॒ताः पि॒तरोऽग्नि॑ष्वा॒त्ताः पि॒तरः॑।
 अ॒ग्निष्वा॒त्तानृ॑तुम॒तो हवाम॑हे। नरा॒श॑सै॒ सोम॑पी॒थं य आ॒शुः।
 ते नो॒ अ॒र्वन्तः॑ सु॒हवा॑ भवन्तु। शं नो॑ भवन्तु द्वि॒पदे॒ शं
 चतु॑ष्पदे। ये अ॒ग्निष्वा॒त्ता येऽन॑ग्निष्वा॒त्ताः॥ ७५॥

अ॒॒होमु॑चः पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। पेरेऽव॑रेऽमृता॑सो भवन्तः।
 अधि॑ ब्रुवन्तु ते अ॒वन्त्व॑स्मान्। वा॒न्या॒यै दु॒ग्धे जु॒षमा॑णाः
 कर॑म्भम्। उ॒दीरा॑णा अ॒वरे॑ पेरे॒ च। अ॒ग्निष्वा॒त्ता ऋ॒तुभिः॑
 संवि॒दानाः॑। इन्द्र॑वन्तो ह॒विरि॒दं जु॑षन्ताम्। यद॑ग्ने कव्यवाहन॒
 त्वम॑ग्न ईडि॒तो जा॑तवेदः। मात॑ली क॒व्यैः। ये ता॑तृपु॒र्देव॑त्रा
 जेह॑मानाः। हो॒त्रावृ॑धः स्तोम॑तष्टासो अ॒कैः। आऽग्ने॑
 याहि॑ सुवि॒दत्रै॑भिर्वा॒ङ्। स॒त्यैः क॒व्यैः पि॒तृभिर्घ॑र्म॒सद्भिः॑।
 ह॒व्यवा॑हम॒जरं॑ पुरुप्रि॒यम्। अ॒ग्निं घृ॑तेन॒ ह॒विषा॑ स॒पर्य॑न्।
 उपा॑सदं कव्यवा॒हं पि॒तृणा॑म्। स नः॑ प्र॒जां वी॒रव॑ती॒॒
 समृ॑ण्वतु॥ ७६॥

अ॒न॒ग्निष्वा॒त्ता जेह॑मानाः स॒प्त च॑॥ ————— [१६]

होता॑ यक्षदि॒डस्प॑दे। स॒मि॒धानं॑ म॒हद्य॑शः। सु॒षमि॑द्धं
 वरे॑ण्यम्। अ॒ग्निमि॑न्द्रं वयो॒धस॑म्। गा॒य॒त्रीं छ॒न्द॑

इन्द्रियम्। अविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षच्छुचिब्रतम्। तनूनपातमुद्विदम्। यं
गर्भमदितिर्दधे॥७७॥

शुचिमिन्द्रं वयोधसम्। उष्णिहं छन्द इन्द्रियम्।
दित्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षदीडेन्यम्। ईडितं वृत्रहन्तमम्। इडाभिरीड्य सहः।
सोममिन्द्रं वयोधसम्। अनुष्टुभं छन्द इन्द्रियम्। त्रिविधं गां
वयो दधत्॥७८॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुबर्हिषदम्।
पूषण्वन्तममर्त्यम्। सीदन्तं बर्हिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं
वयोधसम्। बृहतीं छन्द इन्द्रियम्। पञ्चाविं गां वयो दधत्।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतायक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा
ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो देवीर्हिरण्ययीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिं
छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षत्सुपेशसे। सुशिल्पे बृहती उभे।
नक्तोषासा न दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभं छन्द
इन्द्रियम्॥८०॥

पृष्ठवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं।
होता यक्षत्प्रचेतसा। देवानामुत्तमं यशः। होतारा दैव्या

क॒वी। स॒युजेन्द्रं॑ वयो॒धसम्। जग॑तीं छन्द॑ इहेन्द्रि॒यम्।
अ॒न॒ङ्गाहं॑ गां वयो॒ दध॑त्। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑
यक्ष॒त्पेश॑स्वतीः॥८१॥

ति॒स्रो दे॒वीर्हि॑र॒ण्ययीः॑। भा॒रती॑र्बृ॒हती॑र्म॒हीः। पति॑मिन्द्रं
वयो॒धसम्। वि॒राजं॑ छन्द॑ इहेन्द्रि॒यम्। धे॒नुं गां न वयो॒
दध॑त्। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्सुरे॑त॒सम्।
त्वष्टा॑रं पुष्टि॒वर्ध॑नम्। रू॒पाणि॑ बिभ्र॑तं पृथ॑क्। पुष्टि॑मिन्द्रं
वयो॒धसम्॥८२॥

द्वि॒पदं॑ छन्द॑ इहेन्द्रि॒यम्। उ॒क्षाणं॑ गां न वयो॒ दध॑त्।
वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒च्छ्रु॑त॒क्र॑तुम्। हि॒र॒ण्य॒
पर्ण॑मु॒क्थि॑नम्। र॒शनां॑ बिभ्र॑तं व॒शिम्। भग॑मिन्द्रं वयो॒धसम्।
क॒कुभं॑ छन्द॑ इहेन्द्रि॒यम्। व॒शां वे॒हतं॑ गां न वयो॒ दध॑त्।
वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्स्वाहा॑कृ॒तीः। अ॒ग्निं
गृ॒हप॑तिं पृथ॑क्। वरु॑णं भेष॒जं क॒विम्। क्ष॒त्रमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्।
अति॑च्छन्द॒सं छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हदृ॑ष॒भं गां वयो॒ दध॑त्।
वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑॥८३॥

द॒धे दध॑त॒वृधं॑ इन्द्रि॒यं पेश॑स्वतीर्वयो॒धसं॑ वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यज॑ स॒प्त च॑ (इडस्पृदै-
ऽग्निङ्गा॒यत्री॒त्र्यवि॑म्। शुचि॑व्रत॒ः शुचि॑मु॒ष्णिह॑न्दि॒त्य॒वाह॑म्। इ॒डेन्य॑ः सोम॑मनु॒ष्टुभं॑ त्रि॒व॒ध॒सम्।
सु॒ब॒र्हिष॑द॒म॒मृतेन्द्रं॑ बृ॒हतीं॑ पञ्चा॒विम्। व्य॒च॑स्वतीः सु॒प्राय॑णा द्वा॒रौ ब्र॒ह्माणः॑ प॒ङ्क्ति॑मिह त॒र्य॒वाह॑म्।
सु॒पेश॑से वि॒श्वमिन्द्रं॑ त्रि॒ष्टुभं॑ प॒ष्ठ॒वाह॑म्। प्र॒चे॑त॒सा स॒युजेन्द्रं॑ जग॑तीमि॒हान॑ङ्गाहम्। पेश॑स्वतीस्ति॒स्रः
पतिं॑ वि॒राज॑मि॒ह धे॒नुन्ना॒ सुरे॑त॒सन्त्वष्टा॑रं पुष्टि॑मिन्द्रं द्वि॒पद॑मि॒होक्षा॑णन्ना॒ श॒त॒क्र॑तुं भग॑मिन्द्रं

ककुभमिह वशान्न। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं बृहदृषभं गां वयो दधदिन्द्रियमृषिं वसु नव
दशेहन्द्रियमष्टं नव दश गां न वयो दधदिडस्पदे सर्वं वेतु॥) [१७]

समिद्धो अग्निः समिधा। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्द
इन्द्रियम्। त्र्यविर्गौर्वयो दधुः। तनूनपाच्छुचित्रतः। तनूपाच्च
सरस्वती। उष्णिक्छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः।
इडाभिरग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। त्रिविधसो गौर्वयो दधुः।
सुबर्हिरग्निः पूषण्वान्। स्तीर्णबर्हिरमर्त्यः। बृहती छन्द
इन्द्रियम्। पश्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो महीः।
ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः। पङ्क्तिश्छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयो
दधुः॥८५॥

उषे यही सुपेशसा। विश्वे देवा अमर्त्याः। त्रिष्टुप्छन्द
इन्द्रियम्। पष्ठवाङ्गौर्वयो दधुः। दैव्यां होतारा भिषजा। इन्द्रेण
सयुजा युजा। जगती छन्द इहेन्द्रियम्। अनुङ्गान्गौर्वयो दधुः।
तिस्र इडा सरस्वती। भारती मरुतो विशः॥८६॥

विराट्छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुर्गौर्न वयो दधुः। त्वष्टा तुरीपो
अद्भुतः। इन्द्राग्नी पुष्टिर्वधना। द्विपाच्छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षा
गौर्न वयो दधुः। शमिता नो वनस्पतिः। सविता प्रसुवन्भगम्।
ककुच्छन्द इहेन्द्रियम्। वशा वेहदौर्न वयो दधुः। स्वाहा यज्ञं
वरुणः। सुक्षत्रो भेषजं करत्। अतिच्छन्दाश्छन्द इन्द्रियम्।
बृहदृषभो गौर्वयो दधुः॥८७॥

अमर्त्यस्तुर्यवाङ्मौर्वयो दधुर्विशो वशा वेहद्रौर्न वयो दधुश्चत्वारि च॥—————[१८]

वसन्तेनर्तुना देवाः। वसवस्त्रिवृता स्तुतम्। रथन्तरेण तेजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। ग्रीष्मेण देवा ऋतुना। रुद्राः पञ्चदशे स्तुतम्। बृहता यशसा बलम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः। वर्षाभिर्ऋतुनाऽऽदित्याः। स्तोमे सप्तदशे स्तुतम्॥८८॥

वैरूपेण विशौजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शारदेनर्तुना देवाः। एकविंश ऋभवः स्तुतम्। वैराजेन श्रिया श्रियम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः। हेमन्तेनर्तुना देवाः। मरुतस्त्रिणवे स्तुतम्। बलेन शक्ररीः सहः। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शैशिरेणर्तुना देवाः। त्रयस्त्रिंशेऽमृतः स्तुतम्। सत्येन रेवतीः क्षत्रम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः॥८९॥

स्तोमे सप्तदशे स्तुतं सहो हविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारि च (वसन्तेन ग्रीष्मेण वर्षाभिः शारदेन हेमन्तेन शैशिरेण षट्॥)॥—————[१९]

देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। गायत्रिया छन्दसेन्द्रियम्। तेज इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीद्वारो देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवीर्देवमवर्धयन्। उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥९०॥

देवी देवं वयोधसम्। उषे इन्द्रमवर्धयताम्। अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य

वीतां यजं। देवी जोष्टीं देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। बृहत्या छन्दसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं॥११॥

देवी ऊर्जाहुती देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। पङ्क्त्या छन्दसेन्द्रियम्। शुक्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवा देवमवर्धताम्। त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। त्विषिमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं॥१२॥

देवीस्तिस्तिस्तिस्तिस्ती देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्। जगत्या छन्दसेन्द्रियम्। बलमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवो नराशंसो देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। विराजा छन्दसेन्द्रियम्। रेतु इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं॥१३॥

देवो वनस्पतिर्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। द्विपदा छन्दसेन्द्रियम्। भगमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवं बर्हिर्वारितीनां देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। ककुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने

वसुधेयस्य वेतु यज॥१४॥

वियन्तु यजं वीतां यजं वीतां यजं वेतु यजं वेतु यज पञ्च च (देवं बर्हिर्गायत्रिया
तेजः। देवीद्वारं उष्णिहां प्राणम्। देवी देवमुपे अनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्ट्रीं बृहत्या श्रोत्रम्।
देवी ऊर्जाहृती पङ्कजा शुक्रम्। देवा दैव्या होतांरा त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्तिस्तिस्ति
देवीः पतिं जगत्या बलम्। देवो नराशंसो विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा भगम्।
देवं बर्हिर्वारितीनां ककुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रम्। वेतु वियन्तु
चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयः श्वतुरवर्धतामेकोऽवर्धयः श्वतुरवर्धयत्॥)॥—[२०]

स्वाद्धीं त्वा सोमः सुरावन्तः सीसेन मित्रोऽसि यदैवा होता यक्षश्मिधेन्द्रः
समिद्ध इन्द्र आचरषणिप्रा देवं बर्हिर्होता यक्षश्मिधाऽग्निः समिद्धो अग्निरश्विना-
ऽश्विनां हविरिन्द्रियं देवं बर्हिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होता यक्षदिडस्पदे समिद्धो अग्निः
समिधा वसन्तेनर्तुना देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसं विशतिः॥२०॥

स्वाद्धीं त्वाऽमीमदन्त पितरः साम्राज्याय पूतं पवित्रेणोषासानक्ता बदरैरधातां देव इन्द्रो
वनस्पतिः पष्ठवाहुङ्गां देवी देवं वयोधसं चतुर्नवतिः॥१४॥

स्वाद्धीं त्वा वेतु यज॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृ॒थ्स्तोमो॑ भवति। ब्र॒ह्मव॒र्चसं॑ वै त्रिवृत्। ब्र॒ह्मव॒र्चसमे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमो॑ भवति। ब्र॒ह्मव॒र्चसं॑ वा अ॒ग्नि॒ष्टोमः॑। ब्र॒ह्मव॒र्चसमे॒वाव॑ रुन्धे। र॒थन्त॒रꣳ सामं॑ भवति। ब्र॒ह्मव॒र्चसं॑ वै र॒थन्त॒रम्। ब्र॒ह्मव॒र्चसमे॒वाव॑ रुन्धे। प॒रि॒स्र॒जी होता॑ भवति॥१॥

अ॒रु॒णो मि॒र्मिर॒स्त्रिशु॑क्रः। ए॒तद्वै ब्र॒ह्मव॒र्चसस्य॑ रू॒पम्। रू॒पेणै॒व ब्र॒ह्मव॒र्चसम॑व रुन्धे। बृ॒ह॒स्पति॑र॒काम॑यत दे॒वानां॑ पु॒रो॒धां ग॑च्छेय॒मिति॑। स ए॒तं बृ॒ह॒स्पति॑स॒वम॑पश्यत्। तमाऽह॑रत्। तेना॑यजत। ततो॒ वै स दे॒वानां॑ पु॒रो॒धाम॑गच्छत्। यः पु॒रो॒धाका॑मः स्यात्। स बृ॒ह॒स्पति॑स॒वेन॑ यजेत॥२॥

पु॒रो॒धामे॒व ग॑च्छति। तस्य॑ प्रा॒तः स॒वने॒ स॒न्नेषु॑ नारा॒शꣳसेषु॑। एका॑दश दक्षि॑णा नीयन्ते। एका॑दश मा॒ध्यं दिने॒ स॒वने॒ स॒न्नेषु॑ नारा॒शꣳसेषु॑। एका॑दश तृ॒तीय॑स॒वने॒ स॒न्नेषु॑ नारा॒शꣳसेषु॑। त्रय॑स्त्रि॒ंश॒थ्सम्प॑द्यन्ते। त्रय॑स्त्रि॒ंश॒द्वै दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑ रुन्धे। अ॒श्वश्च॑तु॒स्त्रि॒ंशः। प्रा॒जाप॒त्यो वा अ॒श्वः॥३॥

प्रा॒जाप॑तिश्चतु॒स्त्रि॒ंशो दे॒वता॑नाम्। याव॑तीरे॒व दे॒वताः॑। ता ए॒वाव॑ रुन्धे। कृ॒ष्णाजि॑नैऽभिषि॑ञ्चति। ब्र॒ह्म॑णो वा ए॒तद्रू॑पम्। यत्कृ॒ष्णाजि॑नम्। ब्र॒ह्मव॒र्चसे॒नैवैनꣳ

समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्।
तेज एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत् वा अश्वो दधाति॥—————[१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा हृद्धिः। अथ यत्पौष्णः।
पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवाव रुन्धे। प्रसवाय
सावित्रः। अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति।
निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्धसूयते। स हि वारुणः। अथ
यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो
हि वैश्यः। सप्तैतानि हवींषि भवन्ति। सप्तगणा वै
मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विद्वै मरुतः।
विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः।
विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। ऋषभचर्मोऽध्यभिषिञ्चति। स
हि प्रजनयिता। दध्राऽभिषिञ्चति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥

वारुणो विद्वै मरुतोऽष्टौ च॥—————[२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यत्सौम्यः।
सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सावित्रः। अथ यद्वार्हस्पत्यः।
एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो
वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यत्सारस्वतः। एतद्धि

प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः।
अथो य एव कश्च सन्त्सूयते। स हि वारुणः। अथ
यद्वावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी
नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति।
अष्टावेतानि हवींषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री
ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमं रुन्धे। हिरण्येन
घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनैऽभिषिञ्चति।
ब्रह्मणो वा एतदृक्सामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्।
ब्रह्मन्नेवैनमृक्सामयोरध्यभिषिञ्चति। घृतेनाभिषिञ्चति। तथा
वीर्यावत्तरो भवति॥९॥

सङ्गच्छेते भागधेयेनान्वमन्येतां रूपं चत्वारि च॥ [३]

न वै सोमेन सोमस्य सवोऽस्ति। हतो ह्येषः। अभिषुतो
ह्येषः। न हि हतः सूयते। सौमीं सूतवंशामा लभते।
सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तदधाति। सौम्यर्चाऽभिषिञ्चति।
रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेत एवास्मिन्दधाति। यत्किं च
राजसूयमृते सोमम्। तत्सर्वं भवति। अषाढं युत्सु पृतनासु
पप्रिम्। सुवर्षामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजां
सुक्षितिं सुश्रवंसम्। जयन्तं त्वामनु मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सप्त च॥ [४]

यो वै सोमेन सूयते। स देवसवः। यः पशुनां सूयते।
स देवसवः। य इष्ट्यां सूयते। स मनुष्यसवः। एतं वै पृथये
देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारण्यानां पशूनामसूयत।
यावतीः कियतीश्च प्रजा वाचं वदन्ति। तासां सर्वासां
सूयते॥११॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। नाराशंस्यर्चा-
ऽभिषिञ्चति। मनुष्या वै नराशंसः। निहुत्य वावैतत्।
अथाभिषिञ्चति। यत्किं च राजसूयमनुत्तरवेदीकम्। तत्सर्वं
भवति। ये मे पञ्चाशतं ददुः। अश्वानां सधस्तुतिः। द्युमदग्ने
महि श्रवः। बृहत्कृधि मघोनाम्। नृवदमृत नृणाम्॥१२॥

सूयते सधस्तुतिस्त्रीणि च॥ [५]

एष गौसवः। षड्विंश उक्थ्यो बृहत्सामा। पवमाने
कण्वरथन्तरं भवति। यो वै वाजपेयः। स सम्राट्सवः। यो
राजसूयः। स वरुणसवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी।
स्वाराज्यं गौरेव। गौरिव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। उभे बृहद्रथन्तरे
भवतः। तद्धि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्धि
स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाऽभिषिञ्चति। तद्धि स्वाराज्यम्।
अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं
प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरेवैनमनन्तरहितमभिषिञ्चति।
 पशुस्तोमो वा एषः। तेन गोसवः। षट्त्रिंशः सर्वः। रेवञ्जातः
 सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः। महान्महित्वे
 तस्तमानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः
 स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहेकं च॥ [६]

सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ। त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये
 या। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा
 संविदाना। या राजन्ये दुन्दुभावायतायाम्। अश्वस्य क्रन्द्ये
 पुरुषस्य मायौ। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न
 आगन्वर्चसा संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये।
 त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा
 संविदाना। रथे अक्षेषु वृषभस्य वाजे। वाते पर्जन्ये वरुणस्य
 शुष्मे। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा
 संविदाना। राडंसि विराडंसि। सम्राडंसि स्वराडंसि। इन्द्राय
 त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय त्वौजस्वत
 ओजस्वन्तः श्रीणामि॥१७॥

इन्द्राय त्वा पयस्वते पयस्वन्तः श्रीणामि। इन्द्राय
 त्वाऽऽयुष्मत् आयुष्मन्तः श्रीणामि। तेजोऽसि। तत्ते प्र

यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो अस्तु मे।
तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। तेजसा सम्पिपृग्धि मा।
ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे।
ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। ओजसा सं पिपृग्धि मा।
पयोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पयस्वदस्तु मे मुखम्।
पयस्वच्छिरो अस्तु मे। पयस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। पयसा
सं पिपृग्धि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्।
आयुष्मच्छिरो अस्तु मे। आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्। आयुषा
सं पिपृग्धि मा। इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि। प्रियं रेतो
वरुण सोम राजन्। मातेवाँस्मा अदिते शर्म यच्छ। विश्वे
देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो
वातो मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासां
रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। समुद्र इवासि गृह्णन्। सोमं
इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्। सूर्य इव ज्योतिषा
विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा आमुष्यायुणाय। तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामि। अपां य ऊर्मो रसः। तमहमस्मा

आमुष्यायुणाय॑। ओज॑से वी॒र्या॑य गृह्णामि। अ॒पां यो म॑ध्यतो
रसः॑। तम॑हम॒स्मा आ॑मुष्यायुणाय॑। पु॒ष्ट्यै॑ प्र॒जन॑नाय गृह्णामि।
अ॒पां यो य॒ज्ञियो॑ रसः॑। तम॑हम॒स्मा आ॑मुष्यायुणाय॑। आयु॑षे
दी॒र्घायु॑त्वाय॑ गृह्णामि॥ २२॥

गोष्वोजस्वन्तः५ श्रीणाम्योजोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पयसा सम्पिपृग्धि माऽसद्विभूर्यज्ञियो रसो द्वे
च॥ _____ [७]

अ॒भिप्रे॑हि वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चे॑त्ता॒ सप॑त्न॒हा। आ॒तिष्ठ॑
मि॒त्रव॑र्धनः। तुभ्य॑ दे॒वा अ॒धिब्र॑वन्। अ॒ङ्गौ न्य॒ङ्काव॑भि॒त॒
आ॒तिष्ठ॑ वृ॒त्रह॑त्रथम्। आ॒तिष्ठ॑न्तं॒ परि॒ विश्वे॑ अ॒भूष॑न्।
श्रियं॑ व॒सान॑श्चरति॒ स्वरो॑चाः। म॒हत्तद॑स्यासु॒रस्य॑ नाम॑।
आ वि॒श्वरू॑पो अ॒मृता॑नि तस्थौ। अनु॒ त्वेन्द्रो॑ म॒दत्व॑नु
बृ॒हस्प॑तिः॥ २३॥

अनु॒ सोमो॑ अ॒न्व॒ग्निरा॑वीत्। अनु॒ त्वा वि॒श्वे दे॒वा
अ॑वन्तु। अनु॒ सप्त॑ रा॒जानो॑ य उ॒ताभि॑षि॒क्ताः। अनु॒ त्वा
मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑तम्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी वि॒श्वश॑म्भू। सूर्यो॑
अ॒होभि॑रनु॒ त्वाऽव॑तु। च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्रैरनु॒ त्वाऽव॑तु। द्यौश्च॑
त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो बृ॒हद॑क्षि॒णा त्वा पि॑पर्तु।
अनु॒ स्व॒धा चि॑किता॒ः सोमो॑ अ॒ग्निः। आऽयं॑ पृ॒णक्तु॑ रज॑सी
उ॒पस्थ॑म्॥ २४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरकं च॥ _____ [८]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः प॑रा॒चीरा॑यन्।

स ए॒तं प्र॒जाप॑तिरो॒दन॑म॒पश्य॑त्। सोऽन्नं॑ भू॒तोऽति॑ष्ठत्। ता
अ॒न्यत्रा॑न्नाद्य॒मवि॑त्वा। प्र॒जाप॑तिं प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्त। अन्न॑मे॒वैनं॑
भू॒तं प॑श्यन्तीः प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्ते। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑
चैन॑मे॒वं वेद॑। सर्वा॑ण्यन्ना॒नि भव॑न्ति॥२५॥

सर्वे॑ पु॒रुषाः॑। सर्वा॑ण्ये॒वान्नान्य॑व॒ रुन्धे॑। सर्वा॑न्पु॒रुषान्।
राड॑सि वि॒राड॒सीत्या॑ह। स्वा॒राज्य॑मे॒वैनं॑ गमयति। यद्वि॒रण्यं॑
ददा॑ति। तेज॒स्तेना॑व॒ रुन्धे॑। यत्ति॑सृ॒धन्व॑म्। वी॒र्यं॑ तेन॑।
यदष्ट्रा॑म्॥२६॥

पुष्टिं॑ तेन॑। यत्क॑म॒ण्डलु॑म्। आयु॑ष्टेन॑। यद्वि॒रण्य॑मा ब॒ध्नाति॑।
ज्योति॑र्वै हि॒रण्य॑म्। ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। अथो तेजो॑ वै
हि॒रण्य॑म्। तेज॑ ए॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। यदो॑दनं प्रा॒श्नाति॑। ए॒तदे॒व
सर्व॑मव॒रुध्य॑॥२७॥

तद॑स्मिन्नेक॒धाऽधा॑त्। रोहि॑ण्यां का॒र्यः॑। यद्वा॑ह्मण ए॒व
रोहि॑णी। तस्मा॑दे॒व। अथो॑ वर्ष्मे॒वैनं॑ समा॒नाना॑ करोति।
उ॒द्यता॑ सू॒र्येण॑ का॒र्यः॑। उ॒द्यन्तं॑ वा ए॒तं सर्वाः॑ प्र॒जाः
प्रति॑नन्दन्ति। दि॒दृक्षे॑ण्यो॒ दर्श॑नीयो॒ भव॑ति। य ए॒वं वेद॑।
ब्र॒ह्मवा॑दिनो॒ वद॑न्ति॥२८॥

अ॒वेत्यो॑ऽवभृ॒था (३) ना (३) इति॑। यद्व॑र्भपु॒ञ्जीलैः॑ प॒वय॑ति।
तथि॑स्वि॒देवा॑वैति। तन्ना॑वैति। त्रि॒भिः प॑वयति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः।
ए॒भिरे॒वैनं॑ लो॒कैः प॑वयति। अथो॑ अ॒पां वा ए॒तत्तेजो॑ वर्चः॑।

यद्दर्भाः। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनं तेजसा वर्चसा-
ऽभिषिञ्चति॥२९॥

भवन्त्यष्ट्रामवरुध्यं वदन्ति दर्भा यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥—————[९]

प्रजापतिरकामयत बृहोर्भूयान्त्स्यामिति। स एतं
पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स
बृहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बृहोर्भूयान्त्स्यामिति। स
पञ्चशारदीयेन यजेत। बृहोरेव भूयान्भवति। मरुत्स्तोमो वा
एषः। मरुतो हि देवानां भूर्यिष्ठाः॥३०॥

बृहोर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद।
पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव
संवत्सरे प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः। पाङ्क्तो यज्ञः।
यज्ञमेवाव रुन्धे। सप्तदशः स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः
प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै॥३१॥

भूर्यिष्ठा यन्ति द्वे च॥—————[१०]

अगस्त्यो मरुद्भ्य उक्ष्णः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्त।
त एनं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानगस्त्यश्चैवेन्द्रश्च
कयाशुभीयेनाशमयताम्। ताञ्छान्तानुपाह्वयत। यत्कयाशुभीयं
भवति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया
भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहन्ना लभ्यन्ते। एवं द्वितीयै। एवं
तृतीयै॥३२॥

ए॒वं च॑तु॒र्थे। प॒ञ्चो॑त्त॒मेऽह॑न्ना ल॒भ्यन्ते॑। व॒र्षि॑ष्ठमि॒व
ह्ये॒तद॑हः। व॒र्षि॑ष्ठः स॒मा॒ना॒ना॑ भ॒वति॑। य ए॒तेन॑ य॒जते॑। य
उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑। स्वा॒रा॑ज्यं वा ए॒ष य॒ज्ञः। ए॒तेन॑ वा ए॒क॒या वा
का॒न्द॒मः स्वा॒रा॑ज्यम॒गच्छ॑त्। स्वा॒रा॑ज्यं गच्छ॑ति। य ए॒तेन॑
य॒जते॑॥ ३३ ॥

य उ॒ चैन॑मे॒वं वेद॑। मा॒रु॒तो वा ए॒षः स्तोमः॑। ए॒तेन॑ वै
म॒रु॒तो दे॒वानां॑ भूयि॑ष्ठा अ॒भवन्। भूयि॑ष्ठः स॒मा॒ना॒ना॑ भ॒वति॑। य
ए॒तेन॑ य॒जते॑। य उ॒ चैन॑मे॒वं वेद॑। प॒ञ्चशा॑र॒दीयो॑ वा ए॒ष य॒ज्ञः।
आ प॑ञ्च॒मात्पु॑रु॒षाद॒न्नम॑त्ति। य ए॒तेन॑ य॒जते॑। य उ॒ चैन॑मे॒वं
वेद॑। स॒प्त॒द॒शः स्तो॒मा ना॒तिं य॑न्ति। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः।
प्र॒जाप॑ते॒रेव॑ नैति॑॥ ३४ ॥

तृतीयं गच्छति य एतेन यजतेऽति य एतेन यजते य उ चैनमेवं वेद त्रीणि च (अगस्त्यः
स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः सप्तदशं प्रजापतेरेव नैति॥) — [११]

अ॒स्या ज॒रा॑सो द॒मा म॒रि॒त्राः। अ॒र्च॒द्धू॒मासो॑ अ॒ग्रयः॑
पा॒व॒काः। श्वि॒ची॒चयः॑ श्वा॒त्रासो॑ भु॒ण्यवः॑। व॒न॒रू॒षदो॑ वा॒यवो॑
न सो॒माः। य॒जा नो॑ मि॒त्राव॑रुणा। य॒जा दे॒वा ऋ॑तं बृ॒हत्।
अ॒ग्ने य॒क्षि स्व॑न्दम॒म्। अ॒श्वि॑ना॒ पिब॑त ऋ॒तम्। दी॒द्य॒ग्नी
शु॒चि॒व्रता॑। ऋ॒तुना॑ य॒ज्ञवा॑हसा॥ ३५ ॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्थे। अन्याऽन्यां वथ्समुप धापयेते।
हरिरन्यस्यां भवति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददृशे

सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि
यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो
विदधञ्जायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषहस्राण्यग्निम्। त्रिंशच्च
देवा नव चाऽसपर्यन्॥३६॥

औक्षं घृतैरास्तृणन्बर्हिस्मै। आदिद्धोतारं न्यषादयन्त।
अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाङ्मुहोऽऽस्यः।
अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः कविक्रतुः। देवो देवेभिरा
गमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमव
ईमहे वयम्॥३७॥

ते स्वानिनो रुद्रिया वरुषनिर्णिजः। सिंहा न हेषक्रतवः
सुदानवः। यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा। यद्वाऽवमे सुभगासो
दिवि ष्ठा। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य। अग्ने वित्ताद्धविषो
यद्यजामः। ईडे अग्निं स्ववसन्नमोभिः। इह प्रसप्तो वि च
यत्कृतं नः। रथैरिव प्रभरे वाजयद्धिः। प्रदक्षिणिन्मरुताः
स्तोममृद्धाम्॥३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्णं वह्निभिः। देवैरग्ने सयावभिः। आसीदन्तु
बर्हिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्।
विश्वेषामदितिर्यज्ञियानाम्। विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम्।
अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे
अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियासः। नक्ता च चक्रुरुषसा विरूपे।
 कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्न आदित्यास आस्यम्।
 त्वां जिह्वा९ शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वा९ रातिषाचो अध्वरेषु
 सश्विरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा यज्ञस्य साधनम्।
 अग्ने होता रमृत्विजम्। वनुष्वदेव धीमहि प्रचेतसम्। जीरं
 दूतममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहसासपर्यन्वयमृच्छां भिक्षमाणाः प्रचेतसमेकं च॥—————[१२]

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि। वायुर्न नियुतो नो
 अच्छ। पिबास्यन्धो अभिसृष्टो अस्मे। इन्द्रः स्वाहा ररिमा
 ते मदाय। कस्य वृषा सुते सचा। नियुत्वान्वृषभो रणत्।
 वृत्रहा सोमपीतये। इन्द्रं वयं महाधने। इन्द्रमर्भे हवामहे।
 युजं वृत्रेषु वज्रिणम्॥४१॥

द्विता यो वृत्रहन्तमः। विद इन्द्रः शतक्रतुः। उप नो
 हरिभिः सुतम्। स सूर आजनयं ज्योतिरिन्द्रम्। अया धिया
 तरणिरद्रिबर्हाः। ऋतेन शुष्मी नवमानो अकैः। व्युस्त्रिधो
 अस्रो अद्रिर्बिभेद। उतत्यदाश्वश्चियम्। यदिन्द्र नाहुषीष्वा।
 अग्ने विक्षु प्रतीदयत्॥४२॥

भरेष्विन्द्र९ सुहव९ हवामहे। अ९होमुच९ सुकृतं दैव्यं
 जनम्। अग्निं मित्रं वरुण९ सातये भगम्। द्यावापृथिवी
 मरुतः स्वस्तये। महि क्षेत्रं पुरुश्चन्द्रं वि विद्वान्।

आदि॒त्सखि॑भ्यश्चर॒थः॑ समैर॒त्। इन्द्रो॒ नृभि॑र॒जन॒दीद्या॑नः
सा॒कम्। सूर्य॑मुष॒सं गा॒तुम॒ग्निम्। उ॒रुं नो॑ लो॒कम॑नु॒ नेषि॑
वि॒द्वान्। सु॒र्व॒ज्योति॑र॒भय॑ः॒ स्व॒स्ति॥४३॥

ऋ॒ष्व। तं इन्द्र॑ स्थवि॑रस्य बा॒हू। उप॑स्थेयाम शर॒णा
बृ॒हन्ता॑। आ नो॒ विश्वा॑भि॒रूति॑भिः स॒जोषाः॑। ब्रह्म॑ जुषा॒णो
ह॒र्यश्च॑ याहि। वरी॑वृज॒थस्थवि॑रेभिः सु॒शि॒प्र। अ॒स्मे दध॑द्व॒षण॑ः
शुष्म॑मिन्द्र। इन्द्रा॑य॒ गाव॑ आ॒शिर॑म्। दु॒दुहे॑ व॒ज्रिणे॑ मधु॑।
यथ्सी॑मुप॒हृरे॑ वि॒दत्। तास्ते॑ व॒ज्रिन्धे॒नवो॑ जोजयुर्नः॥४४॥

गभ॑स्तयो न॒ियुतो॑ वि॒श्ववा॑राः। अ॒हर॑ह॒र्भूय॑ इ॒ज्जोगु॑वानाः।
पूर्णा॑ इन्द्र॑ क्षु॒मतो॑ भो॒जन॑स्य। इ॒मां ते॑ धि॒यं प्र॑ भ॒रे म॒हो
म॒हीम्। अ॒स्य स्तो॒त्रे धि॑षणा॒ यत्त॑ आ॒न॒जे। तमु॑त्स॒वे च॑ प्रस॒वे
च॑ सा॒स॒हिम्। इन्द्र॑ दे॒वासः॑ शव॑सा म॒दं ननु॑॥४५॥

व॒ज्रिण॑मय॒थस्व॑स्ति जोजयुर्नः सप्त॑ च॥ [१३]

प्र॒जाप॑तिः प॒शून्सृ॑जत। तै॑ऽस्मात्सृ॒ष्टाः परा॑ च
आ॒यन्। तान॑ग्नि॒ष्टोमे॒न नाऽऽप्रो॑त्। तानु॑क्थ्ये॒न नाऽऽप्रो॑त्।
तान्थ्यो॑ड॒शिना॒ नाऽऽप्रो॑त्। तान्ना॑त्रि॒या नाऽऽप्रो॑त्।
तान्थ्स॒न्धिना॒ नाऽऽप्रो॑त्। सो॑ऽग्नि॒मब्र॑वीत्। इ॒मान्म
ई॒प्सेति॑। तान॒ग्निस्त्रि॒वृता॒ स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्रो॑त्॥४६॥

स इन्द्र॑मब्रवीत्। इ॒मान्म ई॒प्सेति॑। तानिन्द्रः॑ प॒ञ्चद॑शेन
स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्रो॑त्। स विश्वा॑न्दे॒वान॑ब्रवीत्। इ॒मान्म

ईप्सुतेति। तान् विश्वेदेवाः संप्तदशेन स्तोमेन नाऽऽप्नुवन्।
स विष्णुमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान् विष्णुरेकविंशेन
स्तोमेनाऽऽप्नोत्। वारवन्तीयेनावारयत॥४७॥

इदं विष्णुर्वि चक्रम इति व्यक्रमत। यस्मात्पशवः प्रप्रेव
भ्रंशैरन्। स एतेन यजेत। यदाप्नोत्। तदप्नोर्यामस्याप्नोर्याम-
त्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा। यं काममकामयन्त
तमाऽऽप्नुवन्। यं कामं कामयते। तमेतेनाऽऽप्नोति॥४८॥

स्तोमेन नाऽऽप्नोदवारयत् नवं च॥ [१४]

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा
अयम्। नमस्कारेण नमसा ते जुहोमि। मा देवानां
मिथुयाकर्म भागम्। सावीरुहि देव प्रसवाय पित्रे।
वर्ष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्यं सवितः
सर्वताता। दिवेदिव आ सुवा भूरि पश्वः। भूतो भूतेषु चरति
प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्बभूव॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु
मन्यतामिदम्। येभिः शिल्पैः पप्रथानामदहत्।
येभिर्द्यामभ्यपिशत्प्रजापतिः। येभिर्वाचं विश्वरूपां
समव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्घि। येभिरादित्यस्तपति
प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं
पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्घि॥५०॥

आऽयं भा॒तु शव॑सा॒ पञ्च॑ कृ॒ष्टीः। इन्द्र॑ इव ज्ये॒ष्ठो
भ॑वतु प्र॒जावान्। अ॒स्मा अ॑स्तु पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। आऽयं
पृ॒णक्तु॑ रज॑सी उ॒पस्थ॑म्। यत्ते॒ शिल्पं॑ कश्यप रोच॒नावत्।
इन्द्रि॑यावत्पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। यस्मि॒न्सूर्या॑ अर्पि॒ताः सप्त॑
सा॒कम्। तस्मि॒न्नाजा॑न॒मधि॑ विश्रये॒मम्। द्यौर॑सि पृथि॒व्यसि॑।
व्याघ्रो॒ वैयाघ्रे॑ऽधि॑॥५१॥

विश्र॑यस्व दि॒शो म॒हीः। विश॑स्त्वा॒ सर्वा॑ वाञ्छन्तु। मा
त्वद्रा॒ष्ट्रमधि॑ भ्रशत्। या दि॒व्या आपः॑ पय॑सा सम्बभूवुः।
या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पार्थि॑वीर्याः। तासां॑ त्वा॒ सर्वा॑सा॒ रु॒चा।
अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा। अ॒भि त्वा॒ वर्च॑साऽसिचं दि॒व्येन॑।
पय॑सा स॒ह। यथा॑सा॒ राष्ट्र॑वर्धनः॥५२॥

तथा॑ त्वा सवि॒ता क॑रत्। इन्द्रं॑ विश्वा॑ अवीवृधन्।
स॒मुद्र॑व्य॒चस॑ङ्गिरः। र॒थीत॑म॒ रथी॑नाम्। वाजा॑ना॒ रु॒
सत्प॑तिं पति॒म्। वस॑वस्त्वा पुर॒स्ताद॑भिषि॒ञ्चन्तु॑ गाय॒त्रेण॑
छन्द॑सा। रु॒द्रास्त्वा॑ दक्षिण॒तोऽभिषि॑ञ्चन्तु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा।
आ॒दित्या॑स्त्वा॒ पश्चाद॑भिषि॒ञ्चन्तु॑ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा।
विश्वे॑ त्वा दे॒वा उत्तर॑तोऽभिषि॒ञ्चन्तु॑ त्वाऽनु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा।
बृह॑स्पति॒स्त्वोपरि॑ष्टाद॒भिषि॑ञ्चन्तु॒ पाङ्के॑न॒ छन्द॑सा॥५३॥

अ॒रुणं॑ त्वा॒ वृक॑मु॒ग्रङ्गं॑ जङ्क॒रम्। रोच॑मानं म॒रुता॑म॒ग्रे
अ॒र्चिषः॑। सूर्य॑वन्तं म॒घवा॑नं विषास॒हिम्। इन्द्र॑मुक्थे॒षु

नाम॒हूत॑म॒५ हुवे॑म। प्र बा॒हवा॑ सि॒सृतं जी॒वसे॑ नः। आ नो॒
गव्य॑तिमु॒क्षतं घृ॒तेन॑। आ नो॒ जनै॑ श्रव॒यतं यु॒वाना॑। श्रु॒तं
मे मि॒त्रावरु॑णा॒ हवे॑मा। इन्द्र॑स्य ते वी॒र्य॒कृतः॑। बा॒हू उ॒पाव॑
हरामि॥५४॥

बभूवाव्ययतेनेममग्र इह वर्चसा समङ्घि वैयाघ्रेऽधि राष्ट्रवर्धनः पाङ्केन छन्दसोपावहरामि॥[१५]

अ॒भि प्रेहि॑ वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चे॒त्ता स॒पत्न॒हा। आ॒तिष्ठ॑
वृ॒त्रह॑न्त॒मः। तुभ्य॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒ङ्गौ न्य॒ङ्गाव॒भितो॑ रथं
यो। ध्वा॒न्तं वा॒ताग्र॑मनु॒ सञ्चर॑न्तौ। दू॒रेहे॑तिरिन्द्रि॒यावा॑न्प॒तत्री॑।
ते नो॒ऽग्रयः॑ प॒प्रयः॑ पा॒रय॑न्तु। नम॑स्त ऋ॒षे ग॒द। अव्य॑थायै
त्वा स्व॒धायै॑ त्वा॥५५॥

मा न॑ इन्द्रा॒भित॒स्त्वदृ॒ष्वारि॑ष्टासः। ए॒वा ब्र॑ह्मन्तवेद॑स्तु।
ति॒ष्ठा र॒थे अधि॑ यद्वज्र॑हस्तः। आ र॒श्मीन्दे॑व यु॒वसे॒ स्वश्वः॑।
आ ति॑ष्ठ वृ॒त्रह॑न्नातिष्ठ॑न्तं परि॑। अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒त्वनु॑ त्वा
मि॒त्रावरु॑णौ। द्यौश्च॑ त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो बृ॒हद॒क्षिणा॑
त्वा पि॒पर्तु॑। अनु॑ स्व॒धा चि॑किता॒५ सोमो॑ अ॒ग्निः। अनु॑
त्वाऽव॒तु स॒विता स॒वेन॑॥५६॥

इन्द्रं॑ वि॒श्वा अ॒वीवृ॑धन्। स॒मुद्र॑व्यचसङ्गि॑रः। र॒थीत॑म॒५
रथी॑नाम्। वा॒जा॒ना॒५ स॒त्पतिं॑ पति॒म। परि॑मा से॒न्या घोषाः॑।
ज्याना॑ वृ॒ञ्जन्तु॑ गृ॒ध्रवः॑। मे॒थि॒ष्ठाः पि॒न्वमा॑ना इ॒ह। मां
गोप॑तिम॒भि संवि॑शन्तु। तन्मेऽनु॑मति॒रनु॑ मन्यताम्। तन्मा॒ता
पृथि॒वी तत्पि॒ता द्यौः॥५७॥

तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुत९
 सौभगा युवम्। अव ते हेड उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं
 परिषस्वजानाः। सि९ह९ हिन्वन्ति महते सौभगाय। समुद्रं
 न सुहुवन्तस्थिवा९सम्। मर्मृज्यन्ते द्वीपिनमप्स्वन्तः।
 उदसावेतु सूर्यः। उदिदं मामकं वचः। उदिहि देव सूर्य।
 सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु
 धर्णसिः। यन्तु नदयो वर्षन्तु पर्जन्याः। सुपिप्पला
 ओषधयो भवन्तु। अत्रवतामोदनवतामामिक्षवताम्। एषा९
 राजा भूयासम्॥५८॥

स्वधार्यै त्वा सुवेन द्यौः सूर्य सप्त च॥ [१६]

ये केशिनः प्रथमाः सत्रमासन्त। येभिराभृतं यदिदं
 विरोचते। तेभ्यो जुहोमि बहुधा घृतेन। रायस्पोषेणेमं वर्चसा
 स९ सृजाथ। नर्ते ब्रह्मणस्तपसो विमोकः। द्विनाम्नी दीक्षा
 वशिनी ह्युग्रा। प्र केशाः सुवते कण्डिनो भवन्ति। तेषां
 ब्रह्मेदीशे वपनस्य नान्यः। आ रोह प्रोष्ठं विषहस्व शत्रून्।
 अवास्नाग्दीक्षा वशिनी ह्युग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणां प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्व वरुणस्य
 पाशात्। येनावपथ्सविता क्षुरेण। सोमस्य राज्ञो वरुणस्य
 विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्योर्जेमम्। रय्या वर्चसा स९
 सृजाथ। मा ते केशाननु गाद्वर्च एतत्। तथा धाता करोतु

ते। तुभ्यमिन्द्रो बृहस्पतिः। सविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्येच्छन्। अन्तरा द्यावापृथिवी अपः
सुवः। दर्भस्तम्बे वीर्यकृते निधाय। पौंस्येनेमं वर्चसा स॥
सृजाथ। बलं ते बाहुवोः सविता दधातु। सोमस्त्वाऽनक्तु
पयसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौंस्येनेमं
वर्चसा स॥सृजाथ। यथसीमन्तङ्कङ्कतस्ते लिलेख। यद्वा
क्षुरः परिववर्ज वपस्ते। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्।
पौंस्येनेम॥ स॥ सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवासाग्दीक्षा वशिनी ह्यग्राऽदधाद्ववर्जं वपस्ते द्वे च॥ [१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान
एतं विघ्नमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्त॥
सऽस्तम्भं व्यहन्। यद्व्यहन्। तद्विघ्नस्य विघ्नत्वम्। वि
पाप्मानं भ्रातृव्य॥ हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं
वेद॥६२॥

य॥ राजानं विशो नापचार्येयुः। यो वा ब्राह्मणस्तमंसा
पाप्मना प्रावृतः स्यात्। स एतेन यजेत। विघ्नेनैवैनद्विहत्य।
विशामार्धिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे स्तोत्रे भवतः। द्वे
चतुर्विंशे। औद्विद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्यौद्विद्यम्। यदस्मै
स्वाविशो बलि॥ हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं

वेदं। प्र॒बाहु॑ग्वा अ॒ग्रे॑ क्ष॒त्राण्य॑ते॒पुः। ते॒षामि॒न्द्रः क्ष॒त्राण्य॑दत्त।
न वा इ॒मानि॑ क्ष॒त्राण्य॑भू॒वन्नि॑ति। तन्नक्ष॑त्राणां नक्ष॒त्रत्व॑म्। आ
श्रेय॑सो भ्रातृ॒व्यस्य॑ तेजं इन्द्रि॒यं द॑त्ते। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॑
चैनमे॒वं वेद॑॥६४॥

तद्यथा॑ ह॒ वै संच॑क्रिणौ क॒प्लंका॑वु॒पाव॑हितौ स्याता॑म्।
ए॒वमे॒तौ यु॒ग्मन्तौ॑ स्तोमौ॑। अ॒युक्षु॑ स्तोमेषु क्रियेते। पा॒प्मनो॑-
ऽप॑हृत्यै। अप॑ पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॒व्यं ह॑ते। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य
उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। तद्यथा॑ ह॒ वै सू॑त॒ग्राम॒ण्यः। ए॒वं छ॒न्दांसि॑।
तेष्व॒सावा॑दित्यो बृ॒हती॒रभ्यू॑ढः॥६५॥

स॒तोबृ॑हतीषु स्तुवते स॒तो बृ॑हन्। प्र॒जया॑ प॒शुभि॑रसानीत्ये॒व।
व्यति॑षक्ताभिः स्तुवते। व्यति॑षक्तं वै क्ष॒त्रं वि॒शा। वि॒शैवैनं॑
क्ष॒त्रेण॑ व्यति॑षजति। व्यति॑षक्ताभिः स्तुवते। व्यति॑षक्तो वै
ग्रा॒मणीः स॑जा॒तैः। स॒जा॒तैरे॒वेन॑ व्यति॑षजति। व्यति॑षक्ताभिः
स्तुवते। व्यति॑षक्तो वै पु॒रुषः॑ पा॒प्मभिः॑। व्यति॑षक्ताभिरे॒वास्य॑
पा॒प्मनो॑ नुदते॥६६॥

वेद॑ हर॑न्त्येनमे॒वं वेदा॑भ्यूढः पा॒प्मभि॑रेकं च॥ [१८]

त्रि॒वृ॒द्यदा॑ग्रेयोऽग्नि॒मुखा॑ ह्य॒द्धिर्यदा॑ग्रेय आ॒ग्रेयो न॑ वै सोमै॒न॒ यो वै सोमै॑नेष गो॒सवः॑
सि॒ंहे॒ऽभि॑ प्रेहि॑ मि॒त्रव॑र्धनः प्र॒जाप॑तिस्ता औ॒दनं॑ प्र॒जाप॑तिरकामयत बृ॒होर्भू॑यान॒गस्यो॑स्या
जरा॑स॒स्तिष्ठा॒ हरी॑ प्र॒जाप॑तिः प॒शून्व्याघ्रो॑ऽयम॒भिप्रे॑हि॑ वृ॒त्रह॑न्तमो॒ ये के॑शिन् इन्द्रं॒ वा
अ॒ष्टाद॑श॥१८॥

त्रि॒वृ॒द्यो वै सोमे॑नायुरसि बृ॒हर्भव॑ति तिष्ठा॒ हरी॑रथ॒ आयं॑ भा॒तु तेभ्यो॑ नि॒धानं॑ षट्थं॒ष्टिः॥६६॥

त्रिवृत्पाप्मनो नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवो॑न्ना॒ꣳ रयि॑वृधः सुमे॒धाः। श्वे॒तः सि॑षक्ति॒ न्यु॒ता-
मभि॑श्रीः। ते वा॒यवे॒ सम॑नसो॒ वित॑स्थुः। वि॒श्वेन्नरः॑ स्वप॒त्यानि॑
चक्रुः। रा॒येऽनु॒ यञ्ज॑तु॒ रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी धि॑षणा॑
धाति॑ दे॒वम्। अ॒धा वा॒युं न्यु॒तः स॑श्चत॒ स्वाः। उ॒त श्वे॒तं
वसु॑धिति॒न्निरे॒के। आ वा॒यो प्र याभिः॑। प्र वा॒युम॑च्छा॒ बृह॑ती
म॑नीषा॥१॥

बृ॒ह॒द्र॒यिं वि॒श्ववा॑रा॒ꣳ रथ॑प्राम्। द्यु॒त॒द्या॒मा न्यु॒तः
प॒त्य॑मानः। क॒विः क॒विमि॑यक्षसि प्रयज्यो। आ नो॑ न्यु॒द्धिः
श॒तिनी॑भि॒रध्व॑रम्। स॒ह॒स्त्रिणी॑भि॒रुप॑ याहि य॒ज्ञम्। वा॒यो
अ॒स्मिन् ह॒विषि॑ मादयस्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः।
प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूव।
यत्का॑मास्ते जुहुमस्तं नो॑ अस्तु॥२॥

व॒यः॒ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। रयी॑णां पतिं य॒जतं
बृ॒ह॒न्त॑म्। अ॒स्मिन्भरे॒ नृ॒त॑मं वाज॑सातौ। प्र॒जाप॑तिं
प्रथ॑म॒जामृ॑तस्य। यजा॑म॒ दे॒वम॑धि॒ नो ब्र॑वीतु। प्रजा॑पते॒
त्वन्नि॑धि॒पाः पु॑रा॒णः। दे॒वानां॑ पि॒ता ज॑नि॒ता प्र॒जाना॑म्।
पति॑र्वि॒श्वस्य॑ जग॑तः पर॒स्याः। ह॒विर्नो॑ दे॒व वि॒ह॒वे जु॑षस्व।
तवे॒मे लो॒काः प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च॑॥३॥

प्रावतो निवतं उद्वतंश्च। प्रजापते विश्वसृज्जीवधन्य इदं
 नो देव। प्रतिहर्य हव्यम्। प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानाम्।
 देवानामग्रे यजतं यजध्वम्। स नो ददातु द्रविणं सुवीर्यम्।
 रायस्पोषं विष्यंतु नाभिमुस्मे। यो राय ईशे शतदाय
 उक्थ्यः। यः पशूनां रक्षिता विष्टितानाम्। प्रजापतिः
 प्रथमजा ऋतस्य॥४॥

सहस्रधामा जुषतां हविर्नः। सोमापूषणमौ देवौ।
 सोमापूषणा रजसो विमानम्। सप्तचक्रं रथमविश्वमिन्वम्।
 विष्ववृतं मनसा युज्यमानम्। तं जिन्वथो वृषणा
 पञ्चरश्मिम्। दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा। पृथिव्यामन्यो
 अध्यन्तरिक्षे। तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुम्। रायस्पोषं
 विष्यतान्नाभिमुस्मे॥५॥

धियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। रयिं सोमो
 रयिपतिर्दधातु। अवतु देव्यदितिरनर्वा। बृहद्वदेम विदथे
 सुवीराः। विश्वान्यन्यो भुवना जजान। विश्वमन्यो
 अभिचक्षाण एति। सोमापूषणाववतं धियं मे। युवभ्यां
 विश्वाः पृतना जयेम। उदुत्तमं वरुणास्तभ्राह्माम्। यत्किं चेदं
 कितवासः। अव ते हेडस्तत्त्वा यामि। आदित्यानामवसा
 न दक्षिणा। धारयन्त आदित्यासंस्तिस्त्रो भूमिर्धारयन्। यज्ञो
 देवानां शुचिरपः॥६॥

ते शुक्रासः शुचयो रश्मिवन्तः। सीदन्नादित्या अधि
 ब॒रुहिषि॑ प्रिये। कामेन॑ दे॒वाः स॒रथं॑ दि॒वो नः॑। आ या॑न्तु
 य॒ज्ञमुप॑ नो जुषा॒णाः। ते सून॑वो अ॒दितेः॑ पीव॒सामिषम्॑।
 घृ॒तं पि॒न्वत्प्रति॑हर्यन्नृते॒जाः। प्र य॒ज्ञिया॒ यज॑मानाय येमुरे।
 आ॒दि॒त्याः कामं॑ पि॒तुम॑न्त॒मस्मे॑। आ नः॑ पु॒त्रा अ॒दिते॑र्यान्तु
 य॒ज्ञम्। आ॒दि॒त्यासः॑ प॒थिभिर्दे॒व्यानैः॑॥७॥

अ॒स्मे कामं॑ दा॒शुषे॑ स॒न्नम॑न्तः। पुरो॒डाशं॑ घृ॒तव॑न्तं
 जुष॑न्ताम्। स्क॒भाय॑त॒ निर्ऋ॑ति॒ः सेध॑ताम॒तिम्। प्र
 र॒श्मिभि॑र्यत॒माना॑ अमृ॒ध्राः। आ॒दि॒त्याः काम॑ प्रय॒तां वष॑ट्कृतिम्।
 जुष॑ध्वं नो ह॒व्यदा॑तिं यजत्राः। आ॒दि॒त्यान्काम॑मव॒से हुवे॑म। ये
 भू॒तानि॑ ज॒नय॑न्तो विचि॒ख्युः। सीद॑न्तु पु॒त्रा अ॒दिते॑रु॒पस्थ॑म्।
 स्ती॒र्णं ब॒रुहि॑र्ह॒विर॑द्याय दे॒वाः॥८॥

स्ती॒र्णं ब॒रुहिः॑ सी॒दता॑ य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। ध्रा॒जाः
 सेध॑न्तो॒ अम॑तिं दुरेवा॑म्। अ॒स्मभ्यं॑ पु॒त्रा अ॒दितेः॑ प्र
 य॑स॒त। आ॒दि॒त्याः कामं॑ ह॒विषो॑ जुषा॒णाः। अग्ने॑ नय
 सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान्। वि॒श्वानि॑ दे॒व व॒युना॑नि वि॒द्वान्।
 यु॒यो॒ध्यस्म॑ञ्जु॒हुरा॑णमे॒नः। भूयि॑ष्ठान्ते॒ नम॑ उ॒क्तिं वि॑धेम। प्र वः॑
 शु॒क्राय॑ भा॒नवे॑ भरध्वम्। ह॒व्यं म॑तिं चा॒ग्नये॑ सु॒पूत॑म्॥९॥

यो दै॒व्यानि॑ मा॒नुषा॑ ज॒नूँषि॑। अ॒न्तर्वि॑श्वानि वि॒द्वन्ना॒
 जिगा॑ति। अ॒च्छा गि॒रो म॒तयो॑ दे॒वय॑न्तीः। अ॒ग्निं य॑न्ति

द्रविणं॑ भिक्ष॑माणाः। सु॒स॒न्द॒शः॑ सु॒प्रती॑कः॒ स्व॒श्च॒मः॑।
 ह॒व्य॒वा॒ह॒म॒र॒तिं॑ मा॒नु॒षा॒णाम्। अ॒ग्ने त्व॑म॒स्म॒द्यु॒यो॒ध्य॒मी॒वाः।
 अ॒न॒ग्नि॒त्रा अ॒भ्य॑म॒न्त कृ॑ष्टीः। पु॒न॒र॒स्म॒भ्यः॑ सु॒वि॒ताय॑ दे॒व।
 क्षां॑ वि॒श्वेभिर॑ज॒रैर्भिर्य॑ज॒त्र॥१०॥

अ॒ग्ने त्वं पा॑र॒या न॒व्यो अ॒स्मान्। स्व॒स्ति॒भि॒र॒तिं॑ दु॒र्गाणि॑
 वि॒श्वो॑। पू॒श्च पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी। भ॒वा तो॑काय॒ तन॑याय॒ शं
 योः। प्र॒का॒र॒वो म॒न॒ना व॒च्य॑मा॒नाः। दे॒व॒द्री॒चीं न॑यथ दे॒व॒य॒न्तः।
 द॒क्षि॒णा॒वा॒ङ्मा॒जिनी॑ प्रा॒च्येति॑। ह॒वि॒र्भ॒र॒न्त्य॒ग्नये॑ घृ॒ता॒चीं। इ॒न्द्रं
 न॒रो यु॒जे रथ॑म्। ज॒गृ॒भ्णाते॑ दक्षि॑णमिन्द्र॒ हस्त॑म्॥११॥

व॒सू॒य॒वो व॑सु॒प॒ते व॑सू॒नाम्। वि॒द्म॒हि त्वा॒ गो॒प॒तिः॑ शू॒र
 गो॒ना॑म्। अ॒स्म॒भ्य॑ चि॒त्रं वृ॑ष॒णः॑ र॒यि॒न्दाः॑। तवे॒दं वि॒श्वं॑म॒भितः॑
 प॒श॒व्य॑म्। यत्प॒श्य॑सि चक्ष॑सा॒ सूर्य॑स्य। ग॒वा॒म॒सि गो॒प॒ति॒रेकं॑
 इ॒न्द्र। भ॒क्षी॒म॒हि ते प्र॑य॒त॒स्य॒ व॒स्वः। स॒मि॒न्द्र णो॒ म॒न॒सा ने॒षि
 गो॒भिः। सः॑ सू॒रि॒भिर्म॑घ॒व॒न्त्सः॑ स्व॒स्त्या। सं ब्र॑ह्म॒णा दे॒व॒कृ॒तं
 यद॑स्ति॥१२॥

सं दे॒वाना॑ः सु॒म॒त्या य॒ज्ञि॒या॒नाम्। आ॒रा॒च्छ॒त्रु॒मप॑
 बा॒ध॒स्व दू॒रम्। उ॒ग्रो यः॑ श॒म्बः॑ पु॒रु॒हू॒त ते॒न। अ॒स्मे
 धे॒हि य॒वं॑म॒द्रोम॑दिन्द्र। कृ॒धी॒धिय॑ ज॒रि॒त्रे वा॒ज॒र॒त्नाम्। आ
 वे॒ध॒सः॑ स हि शु॒चिः। बृ॒ह॒स्प॒तिः प्रथ॑मं जा॒य॑मानः। म॒हो
 ज्योति॑षः पर॒मे व्यो॑मन्। स॒प्ता॒स्य॑स्तुविजा॒तो र॒वेण॑। वि

स॒प्त॒र॒श्मि॒रध॒म॒त्त॒मा॑सि॥१३॥

बृ॒ह॒स्प॒तिः॑ स॒म॒ज॒य॒द्व॒सू॒नि। म॒हो ब्र॒जान्गो॒म॒तो दे॒व ए॒षः।
अ॒पः सि॒षास॒न्त्सु॒व॒र॒प्र॒ती॒त्तः। बृ॒ह॒स्प॒ति॒र॒ह॒न्त्य॒मि॒त्र॒म॒कैः।
बृ॒ह॒स्प॒ते॒ पर्ये॒वा पि॒त्रे। आ नो॑ दि॒वः पा॒वी॒र॒वी। इ॒मा
जु॒ह्वा॒ना य॒स्ते स्त॒नः। स॒र॒स्व॒त्य॒भि नो॑ ने॒षि। इ॒य॒५
शु॒ष्मे॒भिर्बि॒स॒खा इ॒वा॒रु॒जत्। सा॒नुं गि॒री॒णान्त॑वि॒षेभि॑रू॒र्मि॒भिः।
पा॒रा॒व॒द॒घ्नी॒म॒व॒से सु॒वृ॒त्ति॒भिः। स॒र॒स्व॒ती॒मा वि॒वा॒से॒म
धी॒ति॒भिः॥१४॥

दे॒व॒यानै॑र्दे॒वाः सु॒पू॒तं य॒ज॒त्र ह॒स्त॒म॒स्ति त॒मा॑स्यूर्मि॒भिर्द्वे च॥ [२]

सो॒मो धे॒नु॒५ सो॒मो अ॒र्व॒न्त॒मा॒शुम्। सो॒मो वी॒रं क॑र्म॒ण्यं
द॒दा॒तु। सा॒द॒न्यं वि॒द॒थ्य॒५ स॒भे॒यम्। पि॒तुः श्र॒व॒णं यो
द॒दा॒श॒द॒स्मै। अ॒षा॒ढं यु॒थ्सु॒ त्व॒५ सो॒म॒ क्र॒तु॒भिः। या ते॒
धा॒मा॒नि ह॒वि॒षा य॒ज॒न्ति। त्व॒मि॒मा ओष॑धीः सो॒म॒ वि॒श्वाः।
त्व॒म॒पो अ॑ज॒न॒य॒स्त्व॒ङ्गाः। त्व॒मा॒त॑त॒न्थो॒र्व॒न्त॒रि॒क्षम्। त्वं
ज्यो॒ति॒षा वि॒ त॒मो व॑व॒र्थ॥१५॥

या ते॒ धा॒मा॒नि दि॒वि या पृ॑थि॒व्याम्। या प॑र्व॒ते॒ष्वोष॑धीष्व॒प्सु।
ते॒भि॒र्नो॒ वि॒श्वैः॑ सु॒म॒ना अ॒हे॒डन्। रा॒ज॒न्त्सो॒म॒ प्र॒ति ह॒व्या
गृ॒भा॒य। वि॒ष्णो॒र्नु॒कं त॑द॒स्य प्रि॒यम्। प्र त॑द्वि॒ष्णुः। प॒रो मा॒त्र॒या
त॒नु॒वा वृ॒धा॒न। न ते॑ म॒हि॒त्व॒म॒न्व॑श्नु॒वन्ति। उ॒भे ते॑ वि॒द्म
र॒ज॒सी पृ॑थि॒व्या वि॒ष्णो॒ दे॒व त्व॑म्। प॒र॒म॒स्य॑ वि॒थ्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिर्देवः। आ ते महो यो जात एव। अभि
गोत्राणि। आभिः स्पृधो मिथतीररिषण्यन्। अमित्रस्य
व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः।
आर्याय विशोवतारीर्दासीः। अयं शृण्वे अध जयन्नुत
घ्नन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते
मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वं दृढं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरन्नापो
अस्य। अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सध्रीचीनेन मनसा
तमिन्द्र ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्नभिद्यून। मरुत्वंतं वृषभं
वावृधानम्। अकवारिं दिव्यं शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे
नूतनाय। उग्रं संहोदामिह तं हुवेम। जनिष्ठा उग्रः
सहसे तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्रं मरुतंश्चिदत्र।
माता यद्वीरं दधनद्धनिष्ठा। कस्यावो मरुतः स्वधाऽऽसीत्।
यन्मामेकं समर्धत्ताहिहत्यै। अहं ह्युग्रस्तविषस्तुविष्मान्।
विश्वस्य शत्रोरनमं वधस्त्रैः। वृत्रस्य त्वा श्वसथा दीषमाणाः।
विश्वे देवा अजहुर्ये सखायः। मरुद्विरिन्द्र सख्यं ते
अस्तु॥१९॥

अथेमा विश्वाः पृतना जयासि। वर्धो वृत्रं मरुत इन्द्रियेण।
स्वेन भामेन तविषो बभूवान्। अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः।

सु॒गा अ॒पश्च॑कर॒ वज्र॑बाहुः। स यो वृषा॒ वृष्णि॑येभिः॒ समौ॑काः।
म॒हो दि॒वः पृ॑थि॒व्याश्च॑ स॒म्राट्। स॒तीन॑स॒त्वा ह॒व्यो भ॑रैषु।
म॒रुत्वा॑ नो भव॒त्विन्द्र॑ ऊ॒ती। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑तर॒द्वृत्र॑तूर्ये॑॥२०॥

अ॒ना॒धृष्यो॑ म॒घवा॒ शूर॒ इन्द्रः॑। अ॒न्वे॒नं वि॒शो अ॒मद॑न्त
पूर्वीः। अ॒यं रा॒जा ज॑ग॒तश्च॑र॒षणी॑नाम्। स ए॒व वी॒रः
स उ॑ वी॒र्या॑वान्। स ए॒करा॑जो ज॒ग॒तः प॑र॒स्याः। य॒दा
वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अ॒था॒भ॒वद॑मि॒ताभि॑क॒तूना॑म्। इन्द्रो॑ य॒ज्ञं
व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रोडा॑श॒स्य जु॑षता॒ ह॒विर्नः॑। वृ॒त्रं ती॒र्त्वा
दा॒न॒वं वज्र॑बाहुः॥२१॥

दि॒शोऽदृ॑ह॒द्दृ॑हि॒ता दृ॑ह॒णेन॑। इ॒मं य॒ज्ञं व॒र्धय॑न्वि॒श्व-
वे॑दाः। पु॒रोडा॑शं प्र॒ति गृ॑भ्णा॒त्विन्द्रः॑। य॒दा वृ॒त्रम॑तर॒च्छूर॒
इन्द्रः॑। अ॒थै॒करा॑जो अ॒भ॒व॒ज्जनाना॑म्। इन्द्रो॑ दे॒वाञ्छ॑म्ब॒रह॑त्य
आ॒वत्। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑म॒भ॒वत्पु॑रो॒गाः। इन्द्रो॑ य॒ज्ञे ह॒विषा॑
वावृ॒धानः॑। वृ॒त्रतू॑र्नो अ॒भय॑श्च॒ शर्म॑ य॒सत्। यः स॒प्त सि॒न्धुश्च॑
र॒द॒धात्पृ॑थि॒व्याम्। यः स॒प्त लो॒कान॑कृ॒णोद्वि॑शश्च। इन्द्रो॑
ह॒विष्मा॒न्त्सग॑णो म॒रुद्भिः॑। वृ॒त्रतू॑र्नो य॒ज्ञमि॑होप॒ यासत्॥२२॥

व॒व॒र्थं वि॒त्स इन्द्र॑स्तु॒राया॑स्तु वृ॒त्रतू॑र्ये वज्र॑बाहुः पृथि॒व्यान्नी॑णि च॥ [३]

इन्द्र॑स्तर॒स्वान॑भि॒माति॑हो॒ग्रः। हि॒र॒ण्य॑वाशीरि॒षिः
सु॒व॒र्षाः। तस्य॑ व॒यश्च॑ सु॒म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। अपि॑ भ॒द्रे सौ॑म॒न॒से
स्या॑म। हि॒र॒ण्य॑व॒र्णो अ॒भय॑ं कृ॒णोतु॑। अ॒भि॒मा॒ति॒हेन्द्रः॑ पृ॒त॒नासु॑

जिष्णुः। स नः शर्म त्रिवरूथं वि यंसत्। यूयं पात
स्वस्तिभिः सदा नः। इन्द्रं स्तुहि वज्रिणं स्तोमपृष्ठम्।
पुरोडाशस्य जुषतां हविर्नः॥२३॥

हत्वाभिमांतीः पृतनाः सहस्वान्। अथाभयं कृणुहि
विश्वतो नः। स्तुहि शूरं वज्रिणमप्रतीतम्। अभिमातिहर्नं
पुरुहूतमिन्द्रम्। य एक इच्छतपतिर्जनैषु। तस्मा इन्द्राय
हविरा जुहोत। इन्द्रो देवानामधिपाः पुरोहितः। दिशां
पतिरभवद्वाजिनीवान्। अभिमातिहा तविषस्तुविष्मान्।
अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिन्दात्॥२४॥

य इमे द्यावापृथिवी महित्वा। बलेनादहदभिमातिहेन्द्रः।
स नो हविः प्रति गृभ्णातु रातये। देवानां देवो निधिपा
नो अव्यात्। अनवस्ते रथं वृष्णे यत्ते। इन्द्रस्य नु
वीर्याण्यहन्नहिम्। इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा। शर्मस्य च
शृङ्गिणो वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चर्षणीनाम्। अरान्न
नेमिः परि ता बभूव॥२५॥

अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्। वितिग्मेनं
वृषभेणा पुरोभेत्। सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां
मतिमतिरच्छाशदानः। विष्णुं देवं वरुणमूतये भगम्।
मेदसा देवा वपया यजध्वम्। ता नो यज्ञमार्गतं विश्वधेना।
प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्।

विष्णुं च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अमीवा अप् बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्।
विष्णूवरुणा युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म
यच्छतम्। दीर्घप्रयञ्जू हविषा वृधाना। ज्योतिषा-
ऽरातीर्दहतन्तमांसि। ययोरोजसा स्कमिता रजांसि।
वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः।
विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिः शस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन।
अपामीवांसं सेधतंसं रक्षसंश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं
योः। अहोमुचा वृषभा सुप्रतूर्ती। देवानां देवतमा शचिष्ठा।
विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदं नरा प्रयतमृतये हविः। मही नु
द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवतांसं शुचयद्विरकैः॥२८॥

यथ्सीं वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवद्ध्योक्षा पंप्रथानेभिरेवैः।
प्रपूर्वजे पितरा नव्यसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वंसं सदने ऋतस्य।
आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन यातं महि वां वरूथम्।
स इत्स्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान। उर्वी
गभीरे रजसी सुमेकै। अवशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पृथ्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं
न सूनुं पित्रोरुपस्थे। तं पिपृतंसं रोदसी सत्यवाचम्। इदं
द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितृमार्तर्यदिहोपं ब्रुवे वाम्। भूतं

देवानांमवमे अवोभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्वी
पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते। उपं ब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन्।
दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती। द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात्।
या जाता ओषधयोऽति विश्वाः परिष्ठाः। या ओषधयः
सोमराजीरश्वावती५ सोमवतीम्। ओषधीरिति मातरोऽन्या
वो अन्यामवतु॥ ३०॥

हविर्नो दाद्वभूव रातिं पूर्वहृतावकैरैरदस्मिन् च॥ [४]

शुचिं नु स्तोमं५ शजथद्वृत्रम्। उभा वामिन्द्राग्नी प्र
चर्षणिभ्यः। आ वृत्रहणा गीर्भिर्विप्रः। ब्रह्मणस्पते त्वमस्य
यन्ता। सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्वा। विश्वं तद्भद्रं
यदवन्ति देवाः। बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। स ई५
सत्येभिः सखिभिः शुचद्विः। गोधायसं विधनसैरतर्दत्।
ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैः॥ ३१॥

घर्मस्वैदेभिर्द्रविणं व्यानट्। ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशम्।
सत्यो मन्युर्महि कर्मा करिष्यतः। यो गा उदाजुत्स दिवे
वि चाभजत्। महीवं रीतिः शवसा सरत्पृथक्। इन्धानो
अग्निं वनवद्वनुष्यतः। कृतब्रह्मा शूशुवद्रातहव्य इत्। जातेन
जातमतिसृत्प्र सृ५सते। यं यं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः।
ब्रह्मणस्पते सुयमस्य विश्वहा॥ ३२॥

रायः स्याम रथ्यो विवस्वतः। वीरेषु वीरा५ उपपृङ्धि

न॒स्त्वम्। यदी॑शा॒नो ब्र॒ह्म॑णा॒ वे॒षि मे॒ हव॑म्। स इ॒ज्जने॑न॒ स
वि॒शा स जन्म॑ना। स पु॒त्रैर्वाजं॑ भर॒ते ध॒ना नृ॑भिः। दे॒वानां॑
यः पि॒तर॑मा॒ विवा॑सति। श्र॒द्धाम॑ना ह॒विषा॒ ब्र॒ह्म॑ण॒स्पति॑म्।
यास्ते॑ पू॒षन्नावो॑ अ॒न्तः। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यत्पू॑षे॒मा आशाः॑। प्रप॑थे
प॒थाम॑जनिष्ट पू॒षा॥ ३३॥

प्रप॑थे दि॒वः प्रप॑थे पृ॒थि॒व्याः। उ॒भे अ॒भि प्रि॒यत॑मे सु॒धस्थे॑।
आ च॒ परां॑ च चरति प्रजा॒नन्। पू॒षा सु॒बन्धु॑र्दि॒व आ
पृ॒थि॒व्याः। इ॒डस्प॑तिर्म॒घवा॑ द॒स्मव॑र्चाः। तं दे॒वासो॑ अद॑दुः
सूर्या॑यै। का॒मेन॑ कृ॒तं त॒वस॑ः स्व॒श्चम्। अ॒जाऽश्वः॑ पशु॒पा
वाज॑बस्त्यः। धि॒यं जि॒न्वो वि॒श्वे भु॑व॒ने अर्पि॑तः। अष्टा॑ पू॒षा
शि॒थिरा॑मु॒द्वरी॑वृजत्॥ ३४॥

स॒ञ्चक्षा॑णो भु॒व॒ना दे॒व ई॑यते। शु॒ची वो ह॒व्या म॑रुतः
शु॒चीना॑म्। शु॒चिः॑ हि॒नोम्य॑ध्व॒रः शु॒चिभ्यः॑। ऋ॒तेन॑
स॒त्यमृ॑त॒साप॑ आयन्। शु॒चिज॑न्मानः शु॒चयः॑ पाव॒काः। प्र
चि॒त्रम॑र्कं गृ॒ण॒ते तुरा॑य। मा॒रु॒ताय॑ स्वत॒वसे॑ भर॒ध्वम्। ये
सहा॑सि॒ सह॑सा॒ सह॑न्ते। रेज॑न्ते अ॒ग्ने पृ॒थि॒वी म॒खेभ्यः॑।
अ॒से॒ष्वा म॑रुतः खा॒दयो॑ वः॥ ३५॥

वक्षः॑ सुरु॒क्मा उप॑ शि॒श्रिया॒णाः। वि वि॒द्युतो॑ न वृ॒ष्टिर्भी॑
रुचा॒नाः। अनु॑ स्व॒धामा॑यु॒धैर्य॑च्छ॒मानाः॑। या वः॑ शर्म
शश॑मा॒नाय॑ सन्ति। त्रि॒धातू॑नि दा॒शुषे॑ यच्छ॒ताधि॑। अ॒स्मभ्य॑

तानि मरुतो वियन्त। रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम्। इमे
तुरं मरुतो रामयन्ति। इमे सहः सहस्र आ नमन्ति। इमे
शः संवनुष्यतो नि पांति॥३६॥

गुरुद्वेषो अरुरुषे दधन्ति। अरा इवेदचरमा अहेव। प्रप्र
जायन्ते अकंवा महोभिः। पृश्नैः पुत्रा उपमासो रभिष्ठाः।
स्वया मत्या मरुतः सं मिमिक्षुः। अनु ते दायि मह इन्द्रियाय।
सुत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये। अनु क्षत्रमनु सहो यजत्र। इन्द्र
देवेभिरनु ते नृषह्ये। य इन्द्र शुष्मो मघवन्ते अस्ति॥३७॥

शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत नृभ्यः। त्वं हि दृढा
मघवन्विचेताः। अपावृधि परिवृतिं न राधः। इन्द्रो राजा
जगतश्चरषणीनाम्। अधिक्षमि विषुरूपं यदस्ति। ततो
ददातु दाशुषे वसूनि। चोदद्राध उपस्तुतश्चिदवाक्। तमुष्टुहि
यो अभिभूत्योजाः। वन्वन्नवातः पुरुहूत इन्द्रः। अषाढमुग्रं
सहमानमाभिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृषभं चरषणीनाम्। स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशे।
तमुं ष्टवाम विदथेष्विन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमंतीषु। प्र
धृष्णुया नयति वस्यो अच्छ। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्।
ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्। इन्द्र
द्युम्नं सुर्वर्द्धेह्यस्मे॥३९॥

वराहैर्विश्वहाञ्जनिष्ट पृषोद्वरीवृजत्वाद्यो वः पान्त्यस्त्याभिर्नवं च॥ [५]

आ देवो यांतु सविता सुरत्रः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो
अश्वैः। हस्ते दधानो नर्या पुरूणि। निवेशयं च प्रसुवं
च भूमं। अभीवृतं कृशनैर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजतो
बृहन्तम्। आस्थाद्रथः सविता चित्रभानुः। कृष्णा रजांसि
तविषीं दधानः। सघां नो देवः सविता सवायं। आ
साविषद्वसुपतिर्वसूनि॥४०॥

विश्रयमाणो अमंतिमुरूचीम्। मूर्तभोजनमधरासतेन।
विजनाञ्छ्वावाः शितिपादो अख्यन्। रथः हिरण्यप्रउगं
वहन्तः। शश्वद्विशः सवितुर्देव्यस्य। उपस्थे विश्वा भुवनानि
तस्थुः। वि सुपर्णो अन्तरिक्षाण्यख्यत्। गभीरवेपा असुरः
सुनीथः। कैंदानीः सूर्यः कश्चिकेत। कतमान्द्याः रश्मिरस्या
ततान॥४१॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरन्धिम्। नराशंसो ग्रास्पतिर्नो
अव्यात्। आ ये वामस्य सङ्गथे रयीणाम्। प्रिया देवस्य
सवितुः स्याम। आ नो विश्वे अस्क्रांगमन्तु देवाः। मित्रो
अर्यमा वरुणः सजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः।
करन्सुषाहां विथुरं न शवः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु।
शः सरस्वती सह धीभिरस्तु॥४२॥

शमभिषाचः शमुं रातिषाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः
शं नो अप्याः। ये सवितुः सत्यसंवस्य विश्वे। मित्रस्य
व्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभगं वीरवद्भोमदप्रः। दधातन्

द्रविणं चित्रमुस्मे। अग्रे याहि दूत्यं वारिषेण्यः। देवाः
अच्छां ब्रह्मकृतां गुणेन। सरस्वतीं मरुतो अश्विनापः। यक्षि
देवान्नक्षत्रधेयाय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पितुः पृथिवि मातरधृक्। अग्रे भ्रातर्वसवो मृडतां
नः। विश्वं आदित्या अदिते सजोषाः। अस्मभ्यः शर्म
बहुलं वि यन्त। विश्वे देवाः शृणुतेमः हवं मे। ये
अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठा। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः।
आसद्यास्मिन्बृहिषि मादयध्वम्। आ वा मित्रावरुणा
हव्यजुष्टिम्। नमसा देवाववसाऽऽववृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सहा अस्माकम्। वृष्टिर्दिव्या
सुपारा। युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे। युवोरच्छिद्रा
मन्तवो ह सर्गाः। अवातिरतमनृतानि विश्वा। ऋतेन
मित्रावरुणा सचेथे। तथ्सु वा मित्रावरुणा महित्वम्। ईर्मा
तस्थुषीरहभिर्दुहे। विश्वाः पिन्वथ स्वसरस्य धेनाः। अनु
वामेकः पविरा वर्ति॥४५॥

यद्वर्हिष्ठन्नाति विदे सुदानू। अच्छिद्रः शर्म भुवनस्य
गोपा। ततो नो मित्रावरुणाववीष्टम्। सिषासन्तो
जीगिवांसः स्याम। आ नो मित्रावरुणा हव्यदातिम्।
घृतैर्गव्यूतिमुक्षतमिडाभिः। प्रति वामत्र वर्मा जनाय।
पृणीतमुद्रो दिव्यस्य चारोः। प्र बाहवांसिसृतं जीवसे नः।

आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन॥४६॥

आ नो जने॑ श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे॑ मित्रावरुणा
हवे॒मा। इ॒मा रु॒द्राय॑ स्थि॒रध॑न्वने गिरः। क्षि॒प्रेष॑वे दे॒वाय॑
स्व॒धाम्ने॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषे॑। ति॒ग्मायु॑धाय भरता
शृ॒णोत॑न। त्वा॒दत्ते॑भी रु॒द्र श॑न्तमेभिः। श॒त५ हि॒मा अ॑शीय
भे॒षजे॑भिः। व्य॑स्मद्वेषो॑ वि॒तरं व्य॑५हः। व्य॒मीवा॑श्चा॒तय॑स्वा
वि॒षूचीः॥४७॥

अ॒र्हन्वि॑भ॒र्षि मा न॑स्तो॒के। आ ते॑ पि॒तर्म॑रुता५ सु॒म्रमे॑तु।
मा नः॑ सूर्य॑स्य स॒न्दृशो॑ यु॒योथाः। अ॒भि नो॑ वी॒रो अ॑र्वति
क्षमे॑त। प्र जा॑येमहि रु॒द्र प्र॒जाभिः॑। ए॒वा ब॑भ्रो वृष॒भ चे॑कितान।
यथा॑ दे॒व न ह॑णी॒षे न ह॑५सि। हा॒व॒न॒श्रू॒र्नो रु॒द्रेह॑ बो॒धि।
बृ॒हद्व॑दे॒म वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। परि॑ णो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः स्तु॑हि श्रु॒तम्।
मी॒ढुष्ट॒मा॒र्हन्वि॑भ॒र्षि। त्वम॑ग्रे रु॒द्र आ वो॑ राजा॒नम्॥४८॥

वसूनि ततानास्तु विश्वान् ववृत्यां ववर्ति घृतेन विषूचीः श्रुतन्द्वे च॥ [६]

सूर्यो॑ दे॒वीमु॑षस॒५ रोच॑माना॒मर्यः॑। न योषा॑म॒भ्येति॑ प॒श्चात्।
यत्रा॒ नरो॑ दे॒व॒यन्तो॑ यु॒गानि॑। वि॒त॒न्वते॑ प्र॒ति भ॒द्राय॑ भ॒द्रम्।
भ॒द्रा अ॒श्वा ह॑रितः सूर्य॑स्य। चि॒त्रा ए॒द॒ग्वा अ॒नु॒माद्या॑सः।
न॒म॒स्यन्तो॑ दि॒व आ पृ॑ष्ठम॒स्थुः। परि॑ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति
स॒द्यः। तत्सूर्य॑स्य दे॒वत्वं तन्म॑हित्वम्। म॒ध्या क॑र्तो॒र्वित॑त॒५
सञ्ज॑भार॥४९॥

यदेदयुक्तं हरितः सधस्थात्। आद्रात्री वासस्तनुते
 सिमस्मै। तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचक्षै। सूर्यो रूपं कृणुते
 द्यौरुपस्थै। अनन्तमन्यद्रुशदस्य पाजः। कृष्णमन्यद्धरितः
 सं भरन्ति। अद्या देवा उदिता सूर्यस्य। निरःहंसः
 पिपृतान्निर्वद्यात्। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्ताम्। अदितिः
 सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेति। दूरे अर्थस्तरणिभ्राजमानः।
 नूनं जनाः सूर्येण प्रसूताः। आयन्नर्थानि कृणवन्नपांसि। शं
 नो भव चक्षसा शं नो अह्ना। शं भानुना शं हिमा शं घृणेन।
 यथा शमस्मै शमसद्गुरोणे। तथ्सूर्य द्रविणं धेहि चित्रम्। चित्रं
 देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः॥५१॥

आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा
 जगतस्तस्थुषश्च। त्वष्टा दधत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं
 पिशङ्गरूपः। दशेमन्त्वष्टुर्जनयन्त गर्भम्। अतन्द्रासो
 युवतयो बिभर्त्रम्। तिग्मानीकः स्वयंशसं जनेषु।
 विरोचमानं परिषीन्नयन्ति। आविष्ट्यो वर्धते चारुरासु।
 जिह्मानामूर्ध्वस्वयंशा उपस्थै॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीचीं सिःहं प्रति-
 जोषयेते। मित्रो जनान्प्र स मित्रा अयं मित्रो नमस्यः
 सुशेवः। राजा सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य वयं

सु॒म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। अ॒पि भ॒द्रे सौ॑म॒न॒से स्या॑म। अ॒न॒मी॒वा॒स॒
इ॒ड्या म॑द॒न्तः। मि॒त॒ज्म॑वो वरि॑म॒न्ना पृ॑थि॒व्याः। आ॒दि॒त्यस्य॑
व्र॒तमु॑प॒क्ष्यन्तः॥५३॥

व॒यं मि॒त्रस्य॑ सु॒म॒तौ स्या॑म। मि॒त्रं न ई॑ शि॒म्या गो॑षु
ग॒व्यव॑त्। स्वा॒धियो॑ वि॒दथे॑ अ॒प्स्वजी॑जनन्। अ॒रेज॑यता॒
रोद॑सी॒ पाज॑सा गिरा। प्र॒ति प्रि॑यं य॒ज॒तं ज॒नुषा॑मवः। म॒हा॑
आ॒दि॒त्यो नम॑सोप॒सद्यः॑। या॒त॒य॒ज्जनो॑ गृण॒ते सु॑शेवः। तस्मा॑
ए॒तत्प॒न्य॑तमाय॒ जुष्ट॑म्। अ॒ग्नौ मि॒त्राय॑ ह॒विरा जु॑होत। आ
वा॒ रथो॑ रोद॑सी ब॒द्धधा॑नः॥५४॥

हि॒र॒ण्य॒यो वृ॑ष॒भि॒र्या॒त्वश्वैः॑। घृ॒तव॑र्त॒निः प॒वि॒भी॒रुचा॑नः।
इ॒षां वो॒ढा नृ॑प॒तिर्वा॑जिनी॒वान्। स प॑प्र॒थानो॑ अ॒भि प॑ञ्च॒ भूम॑।
त्रि॒व॒न्धुरो म॑न॒साया॑तु यु॒क्तः। वि॒शो येन॑ गच्छ॒थो दे॒व॒यन्तीः॑।
कु॒त्रा चि॒द्याम॑म॒श्विना॑ दधा॒ना। स्व॒श्वा य॒शसा॑ऽऽया॒तम॑र्वाक्।
द॒स्ना नि॒धिं म॑धु॒मन्तं॑ पि॒बाथः॑। वि॒ वा॒ रथो॑ व॒ध्वा
याद॑मानः॥५५॥

अ॒न्ता दि॒वो बा॑ध॒ते वर्त॑नि॒भ्याम्। यु॒वोः श्रि॒यं परि॑
योषा॑वृणीत। सू॒रो दु॒हिता॑ परि॒तक्मि॑यायाम्। यद्दे॒व॒यन्त॑मव॒थः
श॒ची॒भिः। परि॑घ्न॒ सवा॑ म॒नावा॑ वयो॒गाम्। यो ह॒स्यवा॑
रथि॒राव॑स्त॒ उ॒स्त्राः। रथो॑ यु॒जानः॑ परि॒याति॑ व॒र्तिः। तेन॑ नः
शं यो॒रुष॑सो व्यु॒ष्टौ। न्य॑श्वि॒ना वह॑तं य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। यु॒वं
भु॒ज्युम॑व॒विद्ध॑ समु॒द्रे॥५६॥

उदूहथुरणसो अस्निधानैः। पतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः।
 द॒सनाभिरश्विना पारयन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाम्।
 इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्त९ सुवीर्यम्। गवां पोष३
 स्वश्वियम्। यो अग्नीषोमा हविषा सपर्यात्। देवद्रीचा मनसा
 यो घृतेन। तस्य व्रत९ रक्षतं पातम९ हंसः॥५७॥

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। अग्नीषोमा य
 आहुतिम्। यो वां दाशाद्धविष्कृतिम्। स प्रजया सुवीर्यम्।
 विश्वमायुर्व्यश्नवत्। अग्नीषोमा चेति तद्वीर्यं वाम्।
 यदमुष्णीतमवसं पुणिङ्गोः। अवातिरतं प्रथयस्य शेषः।
 अविन्दतं ज्योतिरेकं बहुभ्यः। अग्नीषोमाविम९ सु
 मेऽग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य॥५८॥

जभार द्यौरग्रेरुपस्थं उपक्ष्यन्तो बद्धधानो वृध्वा यादमानः समुद्रेऽहंसः प्रस्थितस्य॥—[७]

अहमस्मि प्रथमजा ऋतस्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य
 नाभिः। यो मा ददाति स इदेव माऽऽवाः। अहमन्नमन्न-
 मुदन्तमद्भि। पूर्वमग्रेरपि दहत्यन्नम्। यत्तौ हासाते
 अहमुत्तरेषु। व्यात्तमस्य पशवः सुजम्भम्। पश्यन्ति धीराः
 प्रचरन्ति पाकाः। जहाम्यन्यन्न जहाम्यन्यम्। अहमन्नं
 वशमिच्चरामि॥५९॥

समानमर्थं पर्येमि भुञ्जत्। को मामन्नं मनुष्यो दयेत।
 पराके अन्नं निहितं लोक एतत्। विश्वेदेवैः पितृभिर्गुप्तमन्नम्।

यदद्यते॑ लुप्यते॑ यत्परोप्यते॑। शत॑तमी सा तनूर्मे॑ बभूव।
म॒हान्तौ॑ च॒रू स॑कृद्गु॒धेन॑ पप्रौ। दि॒वं च॑ पृ॒श्निं पृ॒थि॒वीं च॑
सा॒कम्। तथ्स॒म्पिब॑न्तो न मि॒नन्ति वे॒धसः॑। नैतद्भूयो॑ भव॑ति
नो कनी॑यः॥६०॥

अन्नं॑ प्रा॒णमन्न॑मपा॒नमा॑हुः। अन्नं॑ मृत्युं तमु॑ जी॒वातु॑माहुः।
अन्नं॑ ब्र॒ह्माणो॑ ज॒रसं॑ वदन्ति। अन्नं॑माहुः प्र॒जन॑नं प्र॒जाना॑म्।
मोघ॑मन्नं विन्दते॑ अप्र॑चेताः। स॒त्यं ब्र॑वीमि व॒ध इ॒त्थस॑ तस्य॑।
नार्य॑मणं पु॒ष्यति॑ नो सखा॑यम्। के॒व॒ला॒घो भ॑वति के॒व॒ला॒दी।
अ॒हं मे॒घः स्त॒नय॑न्व॒र्षन्त्र॑स्मि। मा॒मद॑न्त्य॒हम॑द्भ्य॒न्यान्॥६१॥

अ॒ह॒९ स॒द॒मृतो॑ भवामि। मदा॑दि॒त्या अधि॑ सर्वे॑ तपन्ति।
दे॒वीं वाच॑म॒जन॑यन्त॒ यद्वा॑ग्वद॑न्ती। अ॒न॒न्ता॒मन्ता॑दधि॒ निर्मि॑तां
म॒हीम्। यस्या॑ दे॒वा अ॑दधु॒र्भोज॑नानि। एका॑क्षरां द्वि॒पदा॑९
ष॒ट्प॒दां च। वाचं॑ दे॒वा उप॑ जी॒वन्ति॑ वि॒श्वे। वाचं॑ दे॒वा उप॑
जी॒वन्ति॑ वि॒श्वे। वाचं॑ ग॒न्ध॒र्वाः प॒शवो॑ म॒नुष्याः॑। वा॒ची॒मा वि॒श्वा
भुव॑ना॒न्यर्पि॑ता॥६२॥

सा नो॑ ह॒वं जुष॑ता॒मिन्द्र॑पत्नी। वा॒ग॒क्षरं॑ प्रथ॒मजा॑ ऋ॒तस्य॑।
वेदा॑नां मा॒ताऽमृत॑स्य॒ नाभिः॑। सा नो॑ जुषा॒णोप॑ य॒ज्ञमागा॑त्।
अव॑न्ती दे॒वी सु॒हवा॑ मे अस्तु। या॒मृष॑यो म॒न्त्रकृ॑तो
मनी॑षिणः। अ॒न्वैच्छं॑ दे॒वास्तप॑सा॒ श्रमे॑ण। ता॒न्दे॒वीं वाच॑९

हविषां यजामहे। सा नो दधातु सुकृतस्य लोके। चत्वारि
वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः। गुहा त्रीणि निहिता
नेङ्गयन्ति। तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः
समिध्यते। श्रद्धया विन्दते हविः। श्रद्धां भगस्य मूर्धनि।
वचसा वेदयामसि। प्रियं श्रद्धे ददतः। प्रियं श्रद्धे
दिदासतः। प्रियं भोजेषु यज्वंसु॥६४॥

इदं म उदितं कृधि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु
चक्रिरे। एवं भोजेषु यज्वंसु। अस्माकमुदितं कृधि। श्रद्धां
देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धां हृदय्या-
ऽऽकूत्या। श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातरह्वामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धां सूर्यस्य निमृचि। श्रद्धे
श्रद्धापयेह मां। श्रद्धा देवानधि वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्।
श्रद्धां कामस्य मातरम्। हविषां वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं
प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स बुध्निया
उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सुतश्च योनिमसतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्।
अन्तरिक्षं विश्वरूप आविवेश। तमर्कैरभ्यर्चन्ति वत्सम्। ब्रह्म
सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः। ब्रह्म देवानंजनयत्। ब्रह्म विश्वमिदं
जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मनां।

अन्तरस्मिन्निमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्।
तेन कौऽरहति स्पर्धितुम्। ब्रह्मन्देवास्रयस्त्रिंशत्।
ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः
सुमाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नो यज्ञं नयतु
प्रजानन्। घृतं पिन्वन्नजरं सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्मं समिद्धवत्याहुतीनाम्। आ गावो अगमन्नुत भद्रमक्रन्।
सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे। प्रजावतीः पुरुरूपा इह स्युः।
इन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः। इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्षति।
उपेद्धदाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो रयिमिदस्य वर्धयन्।
अभिन्ने खिल्ले नि दधाति देवयुम्। न ता नशन्ति न ता
अर्वा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य
प्रथमस्य भक्षः। इमा या गावः सजनास इन्द्रः। इच्छामीद्धृदा
मनसा चिदिन्द्रम्। यूयं गावो मेदयथा कृशं चित्। अश्लीलं
चित्कृणुथा सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वो
वयं उच्यते सभासु। प्रजावतीः स्यूवसं रिशन्तीः। शुद्धा
अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः। मा वः स्तेन ईशत् माऽघशंसः।
परि वो हेती रुद्रस्य वृज्यात्। उपेदमुपपर्वनम्। आसु
गोषूपपृच्यताम्। उपर्षभस्य रेतसि। उपेन्द्र तव वीर्यं॥७०॥

चरामि कर्नीयोऽन्यानर्पिता पदानि यज्वंसु हवामहे विष्टा लोकाः सुवीरमर्वा पिबन्तीः
पद्म॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसां विश्वभृत्तमा म॒हत्। तेजो॒ वसु॑मद्राजतो
दिवि। सामा॑त्माना चरतः सामचा॒रिणा॑। ययो॑र्ब्र॒तं न म॒मे जा॒तु
देवयोः॑। उ॒भावन्तो॑ परि॑ यात् अ॒म्या॑। दि॒वो न र॒श्मीऽस्त॑नुतो
व्य॑र्णवे। उ॒भा भु॑वन्ती भुव॑ना क॒विक्र॑तू। सूर्या॑ न च॒न्द्रा
च॑रतो ह॒ताम॑ती। पती॑ द्युमद्वि॒श्ववि॑दा उ॒भा दि॒वः। सूर्या॑ उ॒भा
च॒न्द्रम॑सा विचक्ष्णा॥ ७१॥

वि॒श्ववा॑रा वरिवो॒भा वरे॑ण्या। ता नो॑ऽवतं मति॒मन्ता॑
महि॑व्रता। वि॒श्वव॑प॒री प्र॑तर॒णा तर॑न्ता। सुव॑र्वि॒दा
दृ॒शये॑ भूरि॑रश्मी। सूर्या॑ हि च॒न्द्रा वसु॑ त्वे॒षदर्श॑ता।
मन॑स्विनो॒भानु॑चर॒तोनु॑ सन्दि॒वम्। अ॒स्य श्रवो॑ न॒द्यः सप्त॑
बि॒भ्रति॑। द्यावा॑ क्षामा॑ पृथि॒वी दर्श॑तं वपुः। अ॒स्मे
सूर्या॑चन्द्रमसांऽभि॒चक्षे॑। श्रद्धे॒कमिन्द्र॑ चरतो विचर्तु॑रम्॥ ७२॥

पूर्वा॒परं॑ च॒रतो॑ मा॒ययै॑तौ। शिशू॑ क्रीड॑न्तौ परि॑ यातो
अध्व॑रम्। वि॒श्वान्य॑न्यो भुव॑नाऽभि॒ चष्टे॑। ऋ॒तून॑न्यो
वि॒दध॑ञ्जायते पुनः॑। हि॒र॑ण्यवर्णाः शुच॑यः पाव॒का यासा॑
राजा॑। यासां॑ दे॒वाः शि॒वेन॑ मा॒ चक्षु॑षा पश्यत। आपो॑ भ॒द्रा
आदि॑त्प॒श्यामि॑। नास॑दासी॒न्नो सदा॑सीत्त॒दानी॑म्। नासी॑द्रजो
नो व्यो॑मा प॒रो यत्। किमा॑व॒रीवः॑ कुह॒ कस्य॑ शर्मन्॥ ७३॥

अम्भः॒ किमा॑सी॒द्रह॑नं गभी॒रम्। न मृ॒त्युर॑मृतं तर॒हि

न। रात्रि॑या अ॒हं आसी॑त्प्रके॒तः। आनी॑दवा॒तः स्व॒धया॒
तदे॒कम्। तस्मा॑द्धान्यं न प॒रः किञ्च॑नास। तम॑ आसी॒त्तम॑सा
गूढ॑मग्रे॑ प्रके॒तम्। स॒लिल॑ः सर्व॑मा इ॒दम्। तुच्छे॑ना॒भ्वपि॑हितं
यदासी॑त्। तम॑स॒स्तन्म॑हि॒ना जा॑य॒तैक॑म्। काम॑स्तदग्रे॒
सम॑वर्त॒ताधि॑॥ ७४॥

मन॑सो रे॒तः प्रथ॑मं यदासी॑त्। स॒तो बन्धु॑मस॑ति
नि॒रवि॑न्दन्। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षा। ति॒रश्ची॑नो वि॒ततो॑
र॒श्मिरे॑षाम्। अ॒धः स्वि॑दासी(३)दुपरि॑ स्वि॒दासी(३)त्।
रे॒तोधा॑ आ॒सन्म॑हि॒मान॑ आसन्। स्व॒धा अ॒वस्ता॒त्प्रय॑तिः
प॒रस्ता॑त्। को अ॒द्धा वे॑द् क इ॒ह प्र वो॑चत्। कु॒त आजा॑ता
कु॒त इ॒यं वि॒सृष्टिः॑। अ॒र्वाग्दे॒वा अ॒स्य वि॒सर्ज॑नाय॥ ७५॥

अथा॒ को वे॑द् यत॑ आब॒भूव॑। इ॒यं वि॒सृष्टि॑र्यत॑ आब॒भूव॑।
यदि॑ वा द॒धे यदि॑ वा॒ न। यो अ॒स्याध्य॑क्षः प॒रमे॒ व्योम॑न्।
सो अ॒ङ्ग वे॑द् यदि॑ वा॒ न वे॑द्। कि॒ञ्स्वि॒द्वन॑ङ्क उ॒ स वृ॑क्ष
आसी॑त्। यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्ट॒तक्षुः॑। मनी॑षिणो॒ मन॑सा
पृ॒च्छते॑दु॒तत्। यद॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुवन॑नानि धा॒रयन्॑। ब्रह्म॒ वनं॑ ब्रह्म॒ स
वृ॑क्ष आसी॑त्॥ ७६॥

यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्ट॒तक्षुः॑। मनी॑षिणो॒ मन॑सा वि॒ब्रवी॑मि
वः। ब्रह्मा॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुवन॑नानि धा॒रयन्॑। प्रा॒तर॒ग्निं प्रा॒तरि॒न्द्रः
ह॒वाम॑हे। प्रा॒तर्मि॒त्रावरु॑णा प्रा॒तर॒श्विना॑। प्रा॒तर्भग॑ पू॒षणं॑
ब्रह्म॑ण॒स्पति॑म्। प्रा॒तः सोम॑मु॒त रु॒द्रः हु॑वेम। प्रा॒तर्जि॑तं

भगमुग्रं हुवेम। वयं पुत्रमदितेर्यो विधर्ता। आध्रश्चिद्यं
मन्यमानस्तुरश्चित्॥ ७७ ॥

राजा चिद्यं भगं भूक्षीत्याह। भग प्रणेतुर्भग सत्यंराधः।
भगेमां धियमुदव ददन्नः। भग प्र णो जनय गोभिरश्वैः। भग
प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानीं भगवन्तः स्याम। उत प्रपित्व
उत मध्ये अह्वाम्। उतोदिता मघवन्त्सूर्यस्य। वयं देवानां
सुमतौ स्याम। भग एव भगवां अस्तु देवाः॥ ७८ ॥

तेन वयं भगवन्तः स्याम। तं त्वां भग सर्वं इज्जोहवीमि। स
नो भग पुर एता भवेह। समध्वरायोषसो नमन्त। दधिकावैव
शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं भग नः। रथमिवाश्वा
वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासः। वीरवतीः
सदमुच्छन्तु भद्राः। घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनाः। यूयं पात
स्वस्तिभिः सदा नः॥ ७९ ॥

विचक्षणा विचर्तुरं शर्मन्नधि विसर्जनाय ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्तुरश्चिदेवाः प्रपीना
एकं च॥—[९] पीवोन्नान्ते शुक्रासः सोमो धेनुमिन्द्रस्तरं स्वाञ्छुचिमा देवो यातु सूर्यो
देवीमहमस्मि ता सूर्याचन्द्रमसा नव॥ ९ ॥

पीवोन्नान्ते त्वं पारयानाधृष्यः शुचिं नु विश्रयमाणो दिवो रुक्मोऽन्नं प्राणमन्नन्ता
सूर्याचन्द्रमसा नवसततिः॥ ७९ ॥

पीवोन्नान्ते यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके

अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्नि॒र्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑ । नक्ष॑त्रं दे॒वमिन्द्रि॑यम् । इ॒दमा॑सां
विच॑क्ष॒णम् । ह॒विरा॒सं जु॑होत॒न । यस्य॑ भा॒न्ति र॒श्मयो॑ यस्य॑
के॒तवः॑ । यस्ये॒मा वि॒श्वा भु॑व॒नानि॑ सर्वा॑ । स कृ॒त्तिका॑भि॒-
र॒भिसं॑वसा॒नः । अ॒ग्नि॒र्नो दे॒वः सु॑वि॒ते द॑धातु । प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी
वे॒तु प॒त्नी । वि॒श्वरू॑पा बृ॒हती चि॒त्रभा॑नुः ॥ १ ॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सु॒वि॒ते द॑धातु । यथा॑ जी॒वेम॑ श॒रदः॑ सर्वा॑राः ।
रोहि॑णी दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त् । वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्रति॒मोद॑माना ।
प्र॒जाप॑ति॒ः ह॒विषा॑ वर्ध॒यन्ती॑ । प्रि॒या दे॒वाना॑मुप॒यातु॑ य॒ज्ञम् ।
सोमो॑ राजा॑ मृ॒गशी॑रू॒षेण॑ आ॒गन् । शि॒वं नक्ष॑त्रं प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑ ।
आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु । रे॒तः प्र॒जां यज॑माने दधातु ॥ २ ॥

यत्ते॒ नक्ष॑त्रं मृ॒गशी॑रू॒षमस्ति॑ । प्रि॒यः रा॑जन् प्रि॒यत॑मं
प्रि॒याणा॑म् । तस्मै॑ ते सोम॑ ह॒विषा॑ वि॒धेम॑ । शं न॑ ए॒धि द्वि॒पदे॑
शं चतु॑ष्पदे । आ॒र्द्रया॑ रु॒द्रः प्रथ॑मा न ए॒ति । श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑
पति॑र॒घ्नियाना॑म् । नक्ष॑त्रमस्य ह॒विषा॑ वि॒धेम॑ । मा नः॑ प्र॒जाः
री॒रिष॑न्मोत वी॒रान् । हे॒ती रु॒द्रस्य॑ परि॑ णो वृ॒णक्तु॑ । आ॒र्द्रा
नक्ष॑त्रं जुष॒ताः ह॒विर्नः॑ ॥ ३ ॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशः सन्नुदतामरांतिम्।
 पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्।
 पुनर्नो देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः।
 एवा न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा।
 पुनर्वसू हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बभूव।
 श्रेष्ठो देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो
 अस्तु। तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परि पातु
 पश्चात्। बाधेतां द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः
 स्याम। इदं सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति
 चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति। ते नः सर्पासो
 हवमागमिष्ठाः। ये रौचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु
 सञ्चरन्ति। येषामाश्रेषा अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो
 मधुमञ्जुहोमि। उपहूताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः
 सुकृतः सुकृत्याः। ते नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं
 प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः
 क्षियन्ति। याश्च विद्म यां उ च न प्रविद्म। मघासु
 यज्ञं सुकृतं जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्गुनीनामसि

त्वम्। तदर्यमन्वरुणमित्रं चारुं। तं त्वां वयं संनितारं
सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप संविशेम। येनेमा विश्वा
भुवनानि सज्जिता। यस्य देवा अनु सं यन्ति चेतः॥७॥

अर्यमा राजाऽजरस्तुविष्मान्। फल्गुनीनामृषभो
रोरवीति। श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि। तत्त्वां विदुः
फल्गुनीस्तस्य वित्तात्। अस्मभ्यं क्षत्रमजरं सुवीर्यम्।
गोमदश्ववदुप सन्नुदेह। भगो ह दाता भग इत्प्रदाता। भगो
देवीः फल्गुनीरा विवेश। भगस्येत्तं प्रसवं गमेम। यत्र देवैः
सधुमादं मदेम॥८॥

आयातु देवः संवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन।
वहन् हस्तं सुभगं विद्वानापसम्। प्रयच्छन्तं पपुंरिं
पुण्यमच्छं। हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रति-
गृणीम एनत्। दातारमद्य संविता विदेय। यो नो हस्ताय
प्रसुवाति यज्ञम्। त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभं संसं
युवतिं रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्मृतान्मर्त्यांश्च। रूपाणि पिंशन् भुवनानि
विश्वा। तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा
अस्तु मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवतीं सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः
समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्पाम्। तिग्मशृङ्गो
वृषभो रोरुवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप-
द्वेषांसि नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वा॒युस्तदु॒ निष्ठां शृ॒णोतु। तन्नक्ष॑त्रं भूरि॒दा अ॑स्तु
मह्य॑म्। तन्नो दे॒वासो अ॒नु॒जानन्तु॒ काम॑म्। यथा॒ तरे॑म
दुरि॒तानि॒ विश्वा॑। दूर॑म॒स्मच्छ॑त्र॒वो य॑न्तु भी॒ताः। तदिन्द्रा॑ग्नी
कृ॒णुतां॑ तद्विशा॑खे। तन्नो दे॒वा अ॒नु॒मदन्तु॒ यज्ञ॑म्। प॒श्चात्
पु॒रस्ता॑दभयं नो अस्तु। नक्ष॑त्राणा॒मधि॑पत्नी॒ विशा॑खे।
श्रे॒ष्ठाविन्द्रा॑ग्नी भुव॑नस्य गो॒पौ॥११॥

विषू॑चः शत्रू॑नप॒ बाध॑मानौ। अप॒ क्षुधं॑ नुदता॒मरा॑तिम्।
पूर्णा॑ प॒श्चादु॑त पूर्णा॑ पु॒रस्ता॑त्। उ॒न्म॑ध्य॒तः पौ॑र्णमा॒सी जि॑गाय।
तस्यां॑ दे॒वा अधि॑ सं॒वस॑न्तः। उ॒त्त॒मे नाकं॑ इ॒ह मा॑दयन्ताम्।
पृ॒थ्वी सु॒वर्चा॑ यु॒वतिः॑ स॒जोषा॑ः। पौ॑र्णमा॒स्युद॑गा॒च्छोभ॑माना।
आ॒प्या॒यय॑न्ती दुरि॒तानि॒ विश्वा॑। उ॒रुं दु॒हां य॑ज॒मानाय॑
य॒ज्ञम्॥१२॥

चित्र॑भानुर्यज॑माने दधातु ह॒विर्नः॑ पाथ॒श्चेतो॑ जुषन्ता॒श्चेतो॑ मदे॒म रोच॑माना॒मरा॑तीर्गो॒पौ य॒ज्ञम्॥[१]

ऋ॒द्ध्यास्मि॑ ह॒व्यैर्न॑म॒सोप॑सद्य। मि॒त्रं दे॒वं मि॒त्रधे॑यं नो अस्तु।
अ॒नूरा॒धान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। श॒तं जी॑वे॒म श॒रदः॑ सर्वा॑राः।
चि॒त्रं नक्ष॑त्र॒मुद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। अ॒नूरा॒धास॑ इति॒ यद्वद॑न्ति।
तन्मि॒त्र ए॒ति प॒थिभि॑र्दे॒व्या नैः॑। हि॒र॒ण्ययै॑र्वि॒ततै॑र॒न्तरि॑क्षे।
इन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठाम॑नु नक्ष॑त्रमेति। यस्मि॑न्वृ॒त्रं वृ॒त्रतू॑र्ये॒ त॒तारं॑॥१३॥

तस्मि॑न्व॒यम॑मृ॒तं दु॒हानाः॑। क्षुधं॑ तरे॒म दुरि॑तिं दुरि॑ष्टिम्।
पु॒र॒न्द॒राय॑ वृष॒भाय॑ धृ॒ष्णवे॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषे॑।

इन्द्राय ज्येष्ठा मधुमद्गुहाना। उरुं कृणोतु यजमानाय
लोकम्। मूलं प्रजां वीरवतीं विदेय। पराच्येतु निर्ऋतिः
पराचा। गोभिर्नक्षत्रं पशुभिः समंक्तम्। अहर्भूयाद्यजमानाय
मह्यम्॥१४॥

अहर्नो अद्य सुविते दधातु। मूलं नक्षत्रमिति यद्वदन्ति।
पराचीं वाचा निर्ऋतिं नुदामि। शिवं प्रजायै शिवमस्तु
मह्यम्। या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष
उत पार्थिवीर्याः। यासामषाढा अनुयन्ति कामम्। ता न आपः
शः स्योना भवन्तु। याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः।
याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः॥१५॥

यासामषाढा मधुं भक्षयन्ति। ता न आपः शः स्योना
भवन्तु। तन्नो विश्वे उप शृण्वन्तु देवाः। तदषाढा अभिसंयन्तु
यज्ञम्। तन्नक्षत्रं प्रथतां पशुभ्यः। कृषिवृष्टिर्यजमानाय
कल्पताम्। शुभ्राः कन्या युवतयः सुपेशसः। कर्मकृतः
सुकृतो वीर्यावतीः। विश्वान् देवान् हविषा वर्धयन्तीः।
अषाढाः काममुप यान्तु यज्ञम्॥१६॥

यस्मिन् ब्रह्माऽभ्यजयत्सर्वमेतत्। अमुं च लोकमिदम्
च सर्वम्। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विजित्य। श्रियं दधात्वहणीय-
मानम्। उभौ लोकौ ब्रह्मणा सञ्जिते। तन्नो
नक्षत्रमभिजिद्विचष्टाम्। तस्मिन्वयं पृतनाः सञ्जयेम।

तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। शृण्वन्ति श्रोणाममृतस्य
गोपाम्। पुण्यामस्या उपशृणोमि वाचम्॥१७॥

महीं देवीं विष्णुपत्नीमजूर्याम्। प्रतीचीमेनां हविषा
यजामः। त्रेधा विष्णुरुरुगायो विचक्रमे। महीं दिवं
पृथिवीमन्तरिक्षम्। तच्छोणैतिश्रवं इच्छमाना। पुण्यं श्लोकं
यजमानाय कृण्वती। अष्टौ देवा वसंवः सोम्यासः। चतस्रो
देवीरजराः श्रविष्ठाः। ते यज्ञं पान्तु रजसः पुरस्तात्।
संवत्सरीणममृतं स्वस्ति॥१८॥

यज्ञं नः पान्तु वसंवः पुरस्तात्। दक्षिणतो-
ऽभियन्तु श्रविष्ठाः। पुण्यं नक्षत्रमभि संविशाम। मा
नो अरातिरघशंसाऽगन्। क्षत्रस्य राजा वरुणोऽधिराजः।
नक्षत्राणां शतभिषग्वसिष्ठः। तौ देवेभ्यः कृणुतो दीर्घमायुः।
शतं सहस्रा भेषजानि धत्तः। यज्ञं नो राजा वरुण
उपयातु। तन्नो विश्वे अभि संयन्तु देवाः॥१९॥

तन्नो नक्षत्रं शतभिषग्जुषाणम्। दीर्घमायुः प्रति-
रद्वेषजानि। अज एकपादुदगात्पुरस्तात्। विश्वा भूतानि
प्रति मोदमानः। तस्य देवाः प्रसवं यन्ति सर्वे।
प्रोष्ठपदासो अमृतस्य गोपाः। विभ्राजमानः समिधान उग्रः।
आऽन्तरिक्षमरुहदगन्द्याम्। तं सूर्यं देवमजमेकपादम्।
प्रोष्ठपदासो अनुयन्ति सर्वे॥२०॥

अहिर्बुध्नियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्।
तं ब्राह्मणाः सोमपाः सोम्यासः। प्रोष्ठपदासो अभि रक्षन्ति
सर्वे। चत्वार एकमभि कर्म देवाः। प्रोष्ठपदास इति यान्
वदन्ति। ते बुध्नियं परिषद्यः स्तुवन्तः। अहिः रक्षन्ति
नमसोपसद्य। पूषा रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपती पशुपा
वाजबस्त्यौ॥२१॥

इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां
यज्ञम्। क्षुद्रान् पशून् रक्षतु रेवती नः। गावो नो अश्वाः
अन्वेतु पूषा। अन्नः रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजः सनुतां
यजमानाय यज्ञम्। तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्टौ
सुयमेभिरश्वैः। स्वं नक्षत्रं हविषा यजन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ
यजुषा समक्तौ॥२२॥

यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य
गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां
कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो
राजा भगवान् विचष्टाम्। लोकस्य राजा महतो महान्
हि। सुगं नः पन्थामभयं कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति
राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त देवाः। तदस्य चित्रं हविषा
यजाम। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। निवेशनी यत्ते देवा
अदधुः॥२३॥

त॒तार॒ मह्यं॑ प्रा॒स॒चीर्या॑ या॒न्तु य॒ज्ञं वाच॑ऽ स्व॒स्ति दे॒वा अनु॑यन्ति॒ सर्वे॑ वाज॑ब॒स्त्यौ स॒म॒न्तौ
दे॒वास्त्रीणि॑ च॥ _____ [२]

नवो॑नवो भवति॒ जाय॑मानो॒ यमा॑दित्या अ॒ऽशुमा॑प्याय॒यन्ति॑।
ये वि॒रूपे॑ स॒म॒नसा॑ सं॒व्यय॑न्ती। स॒मा॒नं तन्तु॑ परि॒तात॑ना ते।
वि॒भू प्र॒भू अनु॑भू वि॒श्वतो॑ हुवे। ते नो॒ नक्ष॑त्रे हव॒माग॑मेतम्।
व॒यं दे॒वी ब्र॒ह्म॒णा सं॒विदा॑नाः। सु॒रत्ना॑सो दे॒ववी॑तिं दधा॑नाः।
अ॒होरा॒त्रे ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। अति॑ पा॒प्मान॒मति॑ मु॒क्त्या
गमे॑म। प्रत्यु॑वदृश्याय॒ती॥ २४॥

व्यु॒च्छन्ती॑ दुहि॒ता दि॒वः। अ॒पो म॒ही वृ॑णुते चक्षु॑षा।
तमो॒ ज्योति॑ष्कृणोति सून॑री। उदु॒स्त्रियाः॑ सच॒ते सूर्यः॑।
सचा॑ उ॒द्यन्नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। तवे॑दु॒षो व्यु॑षि सूर्य॑स्य च। सं
भ॒क्तेन॑ गमेम॒हि। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। भा॒नुम॑त्तेज॑ उ॒च्चर॑त्।
उप॑य॒ज्ञमि॒हाग॑मत्॥ २५॥

प्र नक्ष॑त्राय दे॒वाय॑। इन्द्रा॒येन्दुः॑ हवामहे। स नः॑ सवि॒ता
सु॒व॒त्स॒निम्। पु॒ष्टि॒दां वी॒रव॑त्तमम्। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। अदि॑तिर्न
उरु॑ष्यतु म॒हीमू॑ षु मा॒तरम्। इ॒दं वि॒ष्णुः प्र॒तद्वि॒ष्णुः।
अ॒ग्नि॒र्मूर्धा॑ भुवः॑। अनु॑नोऽद्यानु॑मतिर॒न्विद॑नुमते॒ त्वम्।
ह॒व्य॒वाह॑ऽ स्वि॑ष्टम्॥ २६॥

आ॒य॒त्यग॑म॒ध्वि॒ष्टम्॥ _____ [३]

अ॒ग्नि॒र्वा अ॑कामयत। अ॒न्नादो॑ दे॒वाना॑ऽस्यामि॒ति। स
ए॒तम॑ग्नये॒ कृत्तिका॑भ्यः पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ततो॒

वै सोऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै देवानामन्नादः। यथा ह
 वा अग्निर्देवानामन्नादः। एव९ ह वा एष मनुष्याणां भवति।
 य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
 अग्नये स्वाहा कृत्तिकाभ्यः स्वाहा। अम्बायै स्वाहा दुलायै
 स्वाहा। नितत्यै स्वाहाऽभ्रयन्त्यै स्वाहा। मेघयन्त्यै स्वाहा
 वरुणयन्त्यै स्वाहा। चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्।
 तासां९ रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत। उप मा वर्तेत।
 समेनया गच्छेयेति। स एतं प्रजापतये रोहिण्यै चरुं
 निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समेनयागच्छत। उप ह
 वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेण गच्छते। य एतेन हविषा
 यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा
 रोहिण्यै स्वाहा। रोचमानायै स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहेति॥२८॥

सोमो वा अकामयत। ओषधीनां९ राज्यमभिजयेयमिति।
 स एत९ सोमाय मृगशीर्षाय श्यामाकं चरुं पयसि
 निरवपत्। ततो वै स ओषधीनां९ राज्यमभ्यजयत्।
 समानानां९ ह वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा
 यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा
 मृगशीर्षाय स्वाहा। इन्वकाभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा।
 राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥२९॥

रुद्रो वा अकामयत। पशुमान्थस्यामिति। स एत९

रुद्रायाऽऽर्द्रायै प्रैय्यङ्ग्वं चरुं पयंसि निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। रुद्राय स्वाहाऽऽर्द्रायै स्वाहा। पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः स्वाहेति॥३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत्। ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत्। प्रजायते ह वै प्रजया पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत्। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पयंसि निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥३२॥

देवासुराः संयन्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्यं करम्भं निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाभ्यः स्वाहा। दन्द्रशूकेभ्यः स्वाहेति॥३३॥

पितॄ॒णो वा अ॑कामयन्त। पि॒तृ॒लो॒क ऋ॑ध्रुया॒मेति॑। त ए॒तं
पि॒तृ॒भ्यो म॒घाभ्यः॑ पु॒रोडा॑शं षट्प॒दालं॑ निर॑वपन्। ततो॒ वै
ते पि॒तृ॒लो॒क आ॑र्ध्रुवन्। पि॒तृ॒लो॒के ह॒ वा ऋ॑ध्नोति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। पि॒तृ॒भ्यः
स्वाहा॑ म॒घाभ्यः॑। स्वाहा॑ऽन॒घाभ्यः॑ स्वाहा॑ऽग॒दाभ्यः॑। स्वाहा॑-
ऽरु॒न्ध॒तीभ्यः॑ स्वाहेति॑॥ ३४॥

अ॒र्य॒मा वा अ॑कामयत। प॒शु॒मा॒न्त्स्या॒मिति॑। स ए॒तम॑र्य॒म्णे
फल्गु॑नी॒भ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्।
प॒शु॒मा॒न् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं
वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒र्य॒म्णे स्वाहा॑ फल्गु॑नी॒भ्यां स्वाहा॑।
प॒शु॒भ्यः स्वाहेति॑॥ ३५॥

भ॒गो वा अ॑कामयत। भ॒गी श्रे॑ष्ठी दे॒वानां॑ऽस्या॒मिति॑। स
ए॒तं भ॒गाय॑ फल्गु॑नी॒भ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स भ॒गी
श्रे॑ष्ठी दे॒वानां॑भवत्। भ॒गी ह॒ वै श्रे॑ष्ठी स॑मा॒नानां॑ भवति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
भ॒गाय॑ स्वाहा॑ फल्गु॑नी॒भ्यां स्वाहा॑। श्रे॑ष्ठा॒य स्वाहेति॑॥ ३६॥

स॒वि॒ता वा अ॑कामयत। श्र॒न्मे दे॒वा द॑धी॒रन्। स॒वि॒ता
स्या॒मिति॑। स ए॒तं स॑वि॒त्रे ह॑स्ता॒य पु॒रोडा॑शं द्वा॒द॒श॒क॒पालं॑
निर॑वपदाशूनां व्री॒ही॒णाम्। ततो॒ वै तस्मै॑ श्रद्धे॒वा अ॑द॒धत।
स॒वि॒ताऽभव॑त्। श्रद्ध॒वा अ॑स्मै म॒नुष्या॑ दधते। स॒वि॒ता
स॑मा॒नानां॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं

वेदं। सोऽत्र जुहोति। सवित्रे स्वाहा हस्ताय। स्वाहा ददते स्वाहा पृणते। स्वाहा प्रयच्छते स्वाहा प्रतिगृभ्णते स्वाहेति॥३७॥

त्वष्टा वा अकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतं त्वष्ट्रे चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। त्वष्ट्रे स्वाहा चित्रायै स्वाहा। चैत्राय स्वाहा प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अकामयत। कामचारमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतद्वायवे निष्ठायै गृष्ट्यै दुग्धं पयो निरवपत्। ततो वै स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। कामचारं ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा निष्ठायै स्वाहा। कामचाराय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥३९॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेताम्। श्रेष्ठं देवानामभिजयेवेति। तावेतमिन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रेष्ठं देवानामभ्यजयताम्। श्रेष्ठं ह वै समानानामभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राग्निभ्यां स्वाहा विशाखाभ्यां स्वाहा। श्रेष्ठाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४०॥

अथैतत्पौर्णमास्या आज्यं निर्वपति। कामो वै पौर्णमासी।
काम आज्यम्। कामेनैव कामः समर्धयति। क्षिप्रमेनं
सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति।
पौर्णमास्यै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिः षोडश सोम एकादश रुद्रो दशर्क्षेकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नव
पितर एकादशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथैतत्पौर्णमास्या
अष्टौ पञ्चदश॥ [४]

मित्रो वा अकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति।
स एतं मित्रायानूराधेभ्यश्चरुं निर्वपत्। ततो वै स मित्रधेयमेषु
लोकेष्वभ्यजयत्। मित्रधेयः ह वा एषु लोकेष्वभिजयति।
य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र
जुहोति। मित्राय स्वाहाऽनूराधेभ्यः स्वाहा। मित्रधेयाय
स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४२॥

इन्द्रो वा अकामयत। ज्यैष्ठ्यं देवानामभिजयेयमिति।
स एतमिन्द्राय ज्यैष्ठ्यायै पुरोडाशमेकादशकपालं
निर्वपन्महार्त्रीहीणाम्। ततो वै स ज्यैष्ठ्यं देवानामभ्यजयत्।
ज्यैष्ठ्यः ह वै समानानामभिजयति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राय स्वाहा
ज्यैष्ठ्यायै स्वाहा। ज्यैष्ठ्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४३॥

प्रजापतिर्वा अकामयत। मूलं प्रजां विन्देयेति। स
एतं प्रजापतये मूलाय चरुं निर्वपत्। ततो वै स मूलं

प्र॒जाम॑विन्दत। मूल॑ꣳ ह॒ वै प्र॒जां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। प्र॒जाप॑तये
स्वाहा॑ मूला॑य॒ स्वाहा॑। प्र॒जायै॑ स्वाहेति॑॥४४॥

आपो॑ वा अ॑कामयन्त। स॒मुद्रं॑ का॒मम॑भिज॑येमेति॑।
ता ए॒तम॒द्भ्योऽषा॑ढाभ्य॑श्चरुं॒ निर॑वपन्। ततो॑ वै ताः स॒मुद्रं॑
का॒मम॑भ्यज॑यन्। स॒मुद्रꣳ ह॒ वै का॒मम॑भिज॑यति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒द्भ्यः
स्वाहा॑ऽषा॑ढाभ्यः॒ स्वाहा॑। स॒मुद्राय॑ स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑।
अ॒भिजि॑त्यै स्वाहेति॑॥४५॥

विश्वे॑ वै दे॒वा अ॑कामयन्त। अ॒न॒प॒ज॒य्यं ज॑येमेति॑। त
ए॒तं विश्वे॑भ्यो॒ दे॒वेभ्यो॑ऽषा॑ढाभ्य॑श्चरुं॒ निर॑वपन्। ततो॑ वै ते-
ऽन॒प॒ज॒य्यम॑जयन्। अ॒न॒प॒ज॒य्यꣳ ह॒ वै ज॑यति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। विश्वे॑भ्यो
दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽषा॑ढाभ्यः॒ स्वाहा॑। अ॒न॒प॒ज॒य्याय॑ स्वाहा॒ जित्यै॑
स्वाहेति॑॥४६॥

ब्रह्म॑ वा अ॑कामयत। ब्र॒ह्म॒लो॒कम॑भिज॑येयमिति॑।
तदे॒तं ब्रह्म॑णेऽभि॒जिते॑ चरुं॒ निर॑वपत्। ततो॑ वै
तद्ब्र॒ह्म॒लो॒कम॑भ्यज॑यत्। ब्र॒ह्म॒लो॒कꣳ ह॒ वा अ॑भिज॑यति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
ब्रह्म॑णे स्वाहा॑ऽभि॒जिते॑ स्वाहा॑। ब्र॒ह्म॒लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै
स्वाहेति॑॥४७॥

विष्णुर्वा अकामयत। पुण्यं श्लोकं शृण्वीय। न मां पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं त्रिकपालं निरवपत्। ततो वै स पुण्यं श्लोकं मशृणुत। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यं ह वै श्लोकं शृणुते। नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रं ह वै समानानां पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा। अग्राय स्वाहा परीत्यै स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशितिलः स्यामिति। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं निरवपत्कृष्णानां व्रीहीणाम्। ततो वै स दृढोऽशितिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशितिलो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा शतभिषजे स्वाहा। भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी

स्यामिति। स ए॒तम॒जायै॑क॒पदे॑ प्रो॒ष्ठप॒देभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपत्।
ततो॒ वै स ते॑ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑भवत्। तेज॒स्वी ह॒ वै
ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒जायै॑क॒पदे॑ स्वाहा॑ प्रो॒ष्ठप॒देभ्यः॑
स्वाहा॑। तेज॑से॒ स्वाहा॑ ब्रह्मवर्च॒साय॑ स्वाहेति॥५१॥

अहि॒र्वै बु॒ध्रियो॑ऽकामयत। इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठां वि॒न्देयेति॑।
स ए॒तम॒हये॑ बु॒ध्रिया॑य प्रो॒ष्ठप॒देभ्यः॑ पु॒रोडा॑शं भू॒मिक॑पालं
निर॑वपत्। ततो॒ वै स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत। इ॒मां ह॒ वै
प्र॑ति॒ष्ठां वि॒न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒हये॑ बु॒ध्रिया॑य॒ स्वाहा॑ प्रो॒ष्ठप॒देभ्यः॑ स्वाहा॑।
प्र॑ति॒ष्ठायै॑ स्वाहेति॥५२॥

पू॒षा वा अ॑कामयत। प॒शुमा॑न्त्स्यामि॒ति। स ए॒तं पू॒ष्णे
रे॒वत्यै॑ च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शुमा॑न् ह॒
वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑
जुहोति। पू॒ष्णे स्वाहा॑ रे॒वत्यै॑ स्वाहा॑। प॒शुभ्यः॑ स्वाहेति॥५३॥

अ॒श्विनौ वा अ॑कामयेताम्। श्रो॒त्रस्वि॑ना॒वब॑धि॒रौ स्या॑वेति॑।
तावे॑तम॒श्विभ्या॑म॒श्वयु॑ग्भ्यां पु॒रोडा॑शं द्वि॒कपालं॑ निर॑वपताम्।
ततो॒ वै तौ श्रो॑त्र॒स्विना॒वब॑धिरावभवताम्। श्रो॒त्रस्वी॑ ह॒ वा
अ॒ब॑धि॒रो भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒श्विभ्या॑ꣳ स्वाहा॑ऽश्व॒युग्भ्या॑ꣳ स्वाहा॑।
श्रो॒त्राय॑ स्वाहा॑ श्रु॒त्यै स्वा॑हेति॥५४॥

य॒मो वा अ॑कामयत्। पि॒तृणां॑ राज्यम॒भिज॑येय॒मिति॑। स
ए॒तं य॒माया॑प॒भर॑णीभ्यश्च॒रुं निर॑पवत्। ततो॒ वै स पि॑तृणां॑
रा॒ज्यम॒भ्यज॑यत्। स॒मा॒नाना॑ं ह॒ वै रा॒ज्यम॒भि ज॑यति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति।
य॒माय॑ स्वाहा॑ऽप॒भर॑णीभ्यः॒ स्वाहा॑। रा॒ज्याय॑ स्वाहा॑ऽभिज॑त्यै
स्वाहेति॑॥५५॥

अथै॒तद॑मावा॒स्याया॑ आ॒ज्यं निर्व॑पति। कामो॒ वा
अ॑मावा॒स्या। काम॑ आ॒ज्यम्। कामे॑नै॒व काम॑ः स॒मर्ध॑यति।
क्षि॒प्रमे॑न॒ः सकाम॑ उ॒पन॑मति। येन॒ कामे॑न॒ यज॑ते। सोऽत्र॑
जुहोति। अ॒मावा॒स्यायै॑ स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽग॒त्यै
स्वाहेति॑॥५६॥

मित्र॑ इन्द्रः॑ प्र॒जाप॑तिर्दशं द॒शाप॑ एका॑दशं वि॒श्वे ब्र॒ह्म दश॑दशं विष्णु॒स्त्रयो॑दशं वस॑वः
इन्द्रो॑ऽजोऽहि॒र्वै बु॒ध्रि॒यः पू॒षाऽश्वि॑नौ य॒मो दशं॑ द॒शाथै॑तद॑मावा॒स्याया॑ अ॒ष्टौ पञ्च॑दश॥—[५]

च॒न्द्रमा॑ वा अ॑कामयत्। अ॒हो॒रा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्थ्स॑-
व॒थ्स॒रमा॑त्वा। च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यः स॒लो॒कता॑माप्नुयामि॒ति।
स ए॒तं च॒न्द्रम॑से प्रती॒दृश्या॑यै पुरो॒डाशं॑ पञ्च॑दशकपालं
निर॑वपत्। ततो॒ वै सोऽहो॑रा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्थ्स॑व॒थ्स॒र-
मा॑त्वा। च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्यः स॒लो॒कता॑माप्नोत्। अ॒हो॒रा॒त्रान्
ह॒ वा अ॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्थ्स॑व॒थ्स॒रमा॑त्वा। च॒न्द्रम॑सः
सायु॑ज्यः स॒लो॒कता॑माप्नोति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑
चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ प्रती॒दृश्या॑यै

स्वाहा॥ अ॒हो॒रा॒त्रेभ्यः॑ स्वाहा॥ ऽर्ध॒मा॒सेभ्यः॑ स्वाहा॥ मा॒सेभ्यः॑
स्वाह॑र्तुभ्यः स्वाहा॥ सं॒व॒त्स॒राय॑ स्वाहेति॥ ५७॥

अ॒हो॒रा॒त्रे वा अ॑कामयेताम्। अत्य॑हो॒रा॒त्रे मु॑च्येवहि।
न ना॑वहो॒रा॒त्रे आ॑प्नुयाता॒मिति॑। ते ए॒तम॑हो॒रा॒त्राभ्यां॑ च॒रुं
नि॑रवपताम्। द्वा॒यानां॑ व्रीही॒णाम्। शु॒क्लानां॑ च कृ॒ष्णानां॑ च।
स॒वा॒त्योर्दु॒ग्धे। श्वे॒तायै॑ च कृ॒ष्णायै॑ च। ततो॒ वै ते अत्य॑हो॒रा॒त्रे
अ॑मुच्येते। नैनै॑ अहो॒रा॒त्रे आ॑प्नुताम्। अति॑ ह॒ वा अ॑हो॒रा॒त्रे
मु॑च्यते। नैन॑महो॒रा॒त्रे आ॑प्नुतः। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑
चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ह्ने स्वाहा॑ रा॒त्रियै॑ स्वाहा॥
अति॑मुक्त्यै॒ स्वाहेति॑॥ ५८॥

उ॒षा वा अ॑कामयत। प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा॑ स्या॒मिति॑।
सै॒तमु॒षसे॑ च॒रुं नि॑रवपत्। ततो॒ वै सा प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑
सु॒भगा॑ऽभवत्। प्रि॒यो ह॒ वै सं॒मा॒नानां॑ सु॒भगा॑ भवति। य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति।
उ॒षसे॑ स्वाहा॒ व्यु॒ष्ट्यै॑ स्वाहा॥ व्यू॒ष्ट्यै॑ स्वाहा॒ व्यु॒च्छन्त्यै॑ स्वाहा॥
व्यु॒ष्टायै॑ स्वाहेति॑॥ ५९॥

अथै॒तस्मै॑ नक्ष॑त्राय च॒रुं नि॑र्वपति। यथा॒ त्वं दे॒वाना॑मसि॑।
ए॒वम॒हं म॑नु॒ष्याणां॑ भू॒यास॑मिति॑। यथा॑ ह॒ वा ए॒तद्दे॒वाना॑म्।
ए॒व॑ ह॒ वा ए॒ष म॑नु॒ष्याणां॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते।
य उ॑ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। नक्ष॑त्राय॒ स्वाहो॑दिष्यते
स्वाहा॥ उ॒द्य॒ते स्वा॑होदि॒ताय॑ स्वाहा॥ हर॑से॒ स्वाहा॑ भर॑से॒

स्वाहा॥ भ्राजसे स्वाहा तेजसे स्वाहा॥ तपसे स्वाहा॥
ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥६०॥

सूर्यो वा अंकामयत। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा स्यामिति। स
एत९ सूर्याय नक्षत्रेभ्यश्चरुं निर्वपत्। ततो वै स नक्षत्राणां
प्रतिष्ठाऽभवत्। प्रतिष्ठा ह वै समानानां भवति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सूर्याय
स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहा॥ प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६१॥

अथैतमदित्यै चरुं निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव
प्रति तिष्ठति। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा॥ प्रतिष्ठायै
स्वाहेति॥६२॥

अथैतं विष्णवे चरुं निर्वपति। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ
एवान्ततः प्रति तिष्ठति। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा॥
यज्ञाय स्वाहा॥ प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६३॥

चन्द्रमाः पञ्चदशाहोरात्रे सप्तदशोषा एकादशाथैतस्मै नक्षत्राय त्रयोदश सूर्यो दशाथैतमदित्यै पञ्चाथैतं
विष्णवे षट्थस्मै (सविताऽऽशूनां ब्रीहीणामिन्द्रो महाब्रीहीणामिन्द्रः कृष्णानां ब्रीहीणामहोरात्रे द्वयानां
ब्रीहीणाम्। पितरः षट्पाल९ सविता द्वादशकपालमिन्द्राग्नी एकादशकपालमिन्द्र एकादशकपालमिन्द्रो
दशकपालं विष्णुंस्त्रिकपालमहिर्भूमिकपालमश्विनौ द्विकपालं चन्द्रमाः पञ्चदशकपालमग्निस्त्वष्टा
वसवोऽष्टाकपालमन्यत्र चरुम्। रुद्रोऽर्यमा पूषा पशुमान्स्थ्या९ सोमो रुद्रो बृहस्पतिः पर्यसि
वायुः पयः सोमो वायुरिन्द्राग्नी मित्र इन्द्र आपो ब्रह्म यमोऽभिजित्यै त्वष्टा प्रजापतिः प्रजायै
पौर्णमास्या अमावास्याया अगत्यै विश्वे जित्या अश्विनौ श्रुत्यै। ब्रह्म तदेतं विष्णुः स एतं

वायुः स एतदापस्ताः। पितरो विश्वे वसवोऽकामयन्त मेति त एतन्निरवपन्। आपोऽकामयन्त मेति ता एतन्निरवपन्। इन्द्राग्नी अश्विनावकामयेतां वेति तावेतन्निरवपताम्। अहोरात्रे वा अकामयेतामिति ते एतन्निरवपताम्। अन्यत्राकामयतेति स एतन्निरवपत्। इन्द्राग्नी श्रेष्ठमिन्द्रो ज्यैष्ठमिन्द्रो दृढः। अहिः सूर्योऽदित्ये विष्णवे प्रतिष्ठायै। सोमो यमः संमानानाम्। अग्निर्न रीरिषदन्यत्र रीरिषः॥)॥

[६]

अग्निर्न ऋध्यास्म नवोनवोऽग्निर्मित्रश्चन्द्रमाः पट्॥६॥

अग्निर्नस्तन्नो वायुरहिर्बुध्नियं ऋक्षा वा इयमथैतत्पौर्णमास्या अजो वा एकपाथ्सूर्यस्त्रिषष्टिः॥६३॥

अग्निर्नः पातु प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोमं॑ आसीत्। तं गा॒य॒त्र्या-
ऽह॑रत्। तस्य॑ पु॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्पु॒र्णोऽभ॑वत्। तत्पु॒र्णस्य॑
पु॒र्णत्व॑म्। ब्रह्म॑ वै पु॒र्णः। यत्पु॒र्णशा॒ख्या वृ॒थ्सान॑पाकरोति।
ब्रह्म॑णै॒वैनान॑पाकरोति। गा॒य॒त्रो वै पु॒र्णः। गा॒य॒त्राः प॒शवः॑॥१॥

तस्मा॒न्त्रीणि॑त्रीणि पु॒र्णस्य॑ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री।
यत्पु॒र्णशा॒ख्या गाः प्रा॑र्पयति। स्वयै॒वैनाना॑ दे॒वत॑या प्रा॑र्पयति।
यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॒दिति॑। अ॒प॒र्णान्त॑स्मै शु॒ष्का॑ग्रा॒माह॑रेत्।
अ॒प॒शुरे॒व भ॑वति। यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्थस्या॒दिति॑।
ब॒हुप॒र्णान्त॑स्मै बहु॒शा॒खामा॑हरेत्। प॒शुम॑न्तमे॒वैनं॑ करोति॥२॥

यत्प्राची॑मा ह॑रेत्। दे॒वलोक॑म॒भि ज॑येत्। यदु॒दीचीं॑
मनु॑ष्यलोकम्। प्राची॑मु॒दीची॑मा ह॑रति। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भि-
जि॑त्यै। इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑। इ॒षमे॑वो॒र्जं यज॑माने
दधा॑ति। वा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्षस्याध्य॑क्षाः।
अ॒न्तरि॑क्षदे॒वत्याः॑ खलु॒ वै प॒शवः॑॥३॥

वा॒यव॑ ए॒वैनान्प॑रि ददाति। प्र वा ए॒नाने॑तदा करोति।
यदा॑ह। वा॒यवः॑ स्थेत्यु॒पाय॑वः स्थे॒त्याह॑। यज॑मानायै॒व प॒शूनुप॑
ह्वय॑ते। दे॒वो वः॑ सवि॒ता प्रा॑र्पय॒त्वित्या॑ह प्रसू॒त्यै। श्रेष्ठ॑तमाय
कर्म॑ण इत्या॑ह। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तमं कर्म। तस्मा॑दे॒वमा॑ह।

आप्यायध्वमग्निया देवभागमित्याह॥४॥

व॒त्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नु॒ष्येभ्य॑श्चाप्यायन्त। दे॒वेभ्य॑
ए॒वैना॒ इन्द्रा॒याप्या॑ययति। ऊ॒र्ज॒स्वतीः॑ प॒य॒स्वती॒रित्या॑ह।
ऊ॒र्ज॒ः हि प॑यः स॒म्भर॑न्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा
इत्या॑ह प्रजा॒त्यै। मा वः॑ स्तेन ई॒शत॒ माऽघ॑श॒स इत्या॑ह
गु॒त्यै। रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑ वो वृ॒णक्त्वित्या॑ह। रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्रायते।
ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गोप॑तौ स्यात ब॒ह्वीरित्या॑ह। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः
क॑रोति॥५॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह। प॒शूनां॑ गो॒पीथा॑य।
तस्मा॑त्सा॒यं प॒शव॑ उप॑स॒माव॑र्तन्ते। अ॒न॒धः सा॑दयति।
ग॒र्भाणां॑ धृ॒त्या अ॒प्र॑पादाय। तस्मा॒द्ग॒र्भाः प्र॒जाना॑मप्र॑पादुकाः।
उ॒प॒री॒व नि॑दधाति। उ॒प॒री॒व हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ स॒म॑ष्ट्यै॥६॥

प॒शवः॑ करोति प॒शवो॑ देवभागमित्याह करोति नव॑ च॥—————[१]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॑स॒व इत्य॑श्चप॒रु॒शुमा॑दत्ते प्र॒सू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॑ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह य॒त्यै। यो वा ओष॑धीः
प॒र्व॒शो वे॑द। नैनाः॑ स हि॒न॒स्ति। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओष॑धीः
प॒र्व॒शो वे॑द। स ए॒ना न हि॑न॒स्ति। अ॒श्व॒प॒र्श्वा ब॒रु॒हिर॑च्छैति।
प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अ॒श्वः स॑यो॒नित्वा॑य॥७॥

ओषधीनामहिंसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान
एव रयिं दधाति। प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरांतय इत्याह।
रक्षसामपहत्यै। प्रेयमंगाद्विषणां बरुहिरच्छेत्याह। विद्या
वै धिषणां। विद्ययैवैनदच्छैति। मनुना कृता स्वधया
वितुष्टेत्याह। मानवी हि पर्शुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवांसो वै
कवयः। यज्ञः पुरस्तात्। मुखत एव यज्ञमा रभते। अथो
यदेतदुक्ता यतः कुतश्चा हरति। तत्प्राच्या एव दिशो भवति।
देवेभ्यो जुष्टमिह बरुहिरासद इत्याह। बरुहिषः समृद्धौ।
कर्मणोऽनपराधाय। देवानां परिषूतमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदं किं च। तद्देवानां परिषूतम्। अथो यथा
वस्यसे प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः
प्रतिप्रोच्य बरुहिर्दाति। आत्मनोऽहिंसायै। यावतः
स्तम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिष्टात्। अति तद्यज्ञस्य
रेचयेत्। एकं स्तम्बं परिदिशेत्। तं सर्वं दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानतिरेकाय। वर्षवृद्धमसीत्याह। वर्षवृद्धा वा
ओषधयः। देवबरुहिरित्याह। देवेभ्य एवैनत्करोति। मा त्वा-
ऽन्वङ्गा तिर्यगित्याहाहिंसायै। पर्व ते राध्यासमित्याहर्ष्यै।
आच्छेत्ता ते मा रिषमित्याह। नास्याऽऽत्मनो मीयते। य
एवं वेद॥११॥

देव॑र्ब॒हिः श॒तव॑ल्शं वि॒रोहे॒त्याह॑। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।
 प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय। स॒हस्र॑वल्श वि व॒यं रु॑हेमेत्याह।
 आ॒मेवै॒तामा शा॑स्ते। पृथि॒व्याः स॒म्पृचः॑ पा॒हीत्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै।
 अयु॑ङ्गायु॒ङ्गान्मु॒ष्टीं लु॑नोति। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॑त्यै। सु॒स॒म्भृतां॑
 त्वा स॒म्भ॒रामी॒त्याह॑। ब्रह्म॑णै॒वैन॒त्सम्भ॑रति॥१२॥

अदि॑त्यै रा॒स्नाऽसी॒त्याह॑। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या
 ए॒वैन॒द्रास्नां॑ करोति। इन्द्रा॑ण्यै स॒न्नह॑न॒मित्या॑ह। इन्द्रा॑णी वा
 अ॒ग्रे दे॒वता॑ना॒ं स॒मन॑ह्यत। साऽऽध्नी॑त्। ऋ॒द्ध्यै स॒न्नह्य॑ति।
 प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जाना॑म॒परा॑वापाय। तस्मा॑त्स्नाव॑सन्तताः
 प्र॒जा जा॑यन्ते॥१३॥

पू॒षा ते॑ ग्र॒न्थिं ग्र॑न्था॒त्वित्या॑ह। पु॒ष्टिमे॒व यज॑माने दधाति।
 स ते॒ मा॒स्थादि॒त्याहा॒हिं सा॒यै। प॒श्चात्प्रा॑श्चमु॒पगू॑हति।
 प॒श्चाद्वै प्रा॒चीन॑ं रेतो॑ धीयते। प॒श्चादे॒वास्मै॑ प्रा॒चीन॑ं रेतो॑
 दधाति। इन्द्र॑स्य त्वा बा॒हुभ्या॑मु॒द्यच्छ॑ इत्याह। इन्द्रि॒यमे॒व
 यज॑माने दधाति। बृह॑स्पते॒र्मूर्ध्ना॑ ह॒रामी॒त्याह॑। ब्रह्म॑ वै दे॒वानां॑
 बृह॑स्पतिः॥१४॥

ब्रह्म॑णै॒वैन॑द्धरति। उ॒र्वन्तरि॑क्ष॒मन्वि॒हीत्या॑ह॒ गत्यै॑।
 दे॒वङ्ग॑म॒सीत्या॑ह। दे॒वाने॒वैन॑द्रमयति। अन॑धः सादयति।
 गर्भा॑णां धृ॒त्या अ॒प्र॒पादा॑य। तस्मा॑द्गर्भाः प्र॒जाना॑म॒प्र॒पादु॑काः।
 उ॒परी॑व नि दधाति। उ॒परी॑व हि सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑

लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

संयोनित्वायं स्वधाकृताऽसीत्याह दायद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः समष्ट्यै॥———[२]

पूर्वेद्युरिध्माबृहः करोति। यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोपवसति। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अस्त्रं सेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यत्सांनाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे उपदधात्यप्रस्त्रं साय। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवेनानि शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दृहंस्व मा ह्वारित्याह धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवेनत्करोति। शतधारं सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय। त्रिवृत्पलाशशाखायां दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पूर्णः संयोनित्वायं। साक्षात्पवित्रं दर्भाः। प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः।

तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यं ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयं सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हुविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतं स्वाहाकृतं स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसं सृजति। अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकान् यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नामं गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति। सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्तै। एवमेवेना एतदुपस्तौति। तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दुहन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते।
 यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य च व्यावृत्यै।
 त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः।
 अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै
 दारुपात्रम्। यद्दारुपात्रेण दुह्यात्॥२३॥

यातयाम्ना हविषा यजेत। अथो खल्वाहुः।
 पुरोडाशमुखानि वै हवींषि। नेत इतः पुरोडाशं
 हविषो यामोऽस्तीति। काममेव दारुपात्रेण दुह्यात्। शूद्र एव
 न दुह्यात्। असतो वा एष सम्भूतः। यच्छूद्रः। अहविरेव
 तदित्याहुः। यच्छूद्रो दोग्धीति॥२४॥

अग्निहोत्रमेव न दुह्याच्छूद्रः। तद्धि नोत्पुनन्ति।
 यदा खलु वै पुवित्रमत्येति। अथ तद्धविरिति।
 सम्पृच्यध्वमृतावरीरित्याह। अपां चैवौषधीनां च रसं स
 सृजति। तस्मादपां चौषधीनां च रसमुपजीवामः। मन्द्रा
 धनस्य सातय इत्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। सोमेन
 त्वातनच्मीन्द्राय दधीत्याह॥२५॥

सोममेवैनत्करोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवत्सरं
 सोमं न पिबति। पुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। सोमः
 खलु वै सान्नाय्यम्। य एवं विद्वान्सांन्नाय्यं पिबति।
 अपुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। न मृन्मयेनापि दध्यात्।
 यन्मृन्मयेनापि दध्यात्। पितृदेवत्यं स्यात्॥२६॥

अ॒य॒स्पा॒त्रेण॑ वा दा॒रुपा॒त्रेण॑ वाऽपि॑ दधाति। तद्धि सदे॒वम्।
 उ॒द॒न्व॒द्भव॑ति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अद॑स्तमसि॒
 विष्ण॑वे॒ त्वेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञायै॑वैन॒दद॑स्तं करोति।
 विष्णो॑ ह॒व्यः र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह गु॒प्त्यै। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां
 धृ॒त्या अ॑प्र॒पादा॑य। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॑मप्र॒पादु॑काः। उ॒परी॑व
 निद॑धाति। उ॒परी॑व हि सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑
 सम॑ष्ट्यै॥२७॥

असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यजांमित्राय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्यादोग्धीति दधीत्याह
 स्यात्सादयति पञ्च च॥ [३]

कर्म॑णे वां दे॒वेभ्यः॑ शके॒यमित्या॑ह श॒क्त्यै। य॒ज्ञस्य॑ वै
 सन्त॑तिमनु॒ प्रजाः॑ प॒शवो॑ यज॑मानस्य॒ सन्ता॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑
 विच्छि॑त्तिमनु॒ प्रजाः॑ प॒शवो॑ यज॑मानस्य॒ विच्छि॑द्यन्ते। य॒ज्ञस्य॑
 सन्त॑तिरसि य॒ज्ञस्य॑ त्वा सन्त॑त्यै स्तृणामि सन्त॑त्यै त्वा
 य॒ज्ञस्येत्या॑ह॒वनी॑या॒त्सन्त॑नोति। यज॑मानस्य प्र॒जायै॑ पशूना॑
 सन्त॑त्यै। अ॒पः प्रण॑यति। श्रद्धा॒ वा आपः॑। श्रद्धा॒मेवा॑रभ्य॒
 प्रणी॑य प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। य॒ज्ञो वा आपः॑॥२८॥

य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ प्रणी॒य प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। वज्रो॒ वा
 आपः॑। वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र॒हृत्य॑ प्रणी॒य प्रच॑रति। अ॒पः
 प्रण॑यति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒पः प्रण॑यति।
 आपो॒ वै दे॒वानां॑ प्रि॒यं धाम॑। दे॒वाना॑मे॒व प्रि॒यं धाम॑ प्रणी॒य
 प्रच॑रति॥२९॥

अ॒पः प्र॑णयति। आ॒पो वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वारभ्य॑
प्र॒णीय॑ प्रचरति। वे॒षाय॑ त्वेत्या॑ह। वे॒षाय॑ ह्ये॒नदा॑दत्ते। प्रत्यु॑ष्टं
रक्षः॑ प्रत्यु॑ष्टा अ॒रा॒तय॑ इत्या॑ह। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। धू॒रसी॑त्या॑ह।
ए॒ष वै धुर्यो॑ऽग्निः। तं यदनु॑पस्पृश्याती॒यात्॥ ३० ॥

अ॒ध्वर्यु॑ च॒ यज॑मानं च॒ प्रद॑हेत्। उ॒पस्पृ॑श्यात्ये॒ति।
अ॒ध्वर्यो॑श्च॒ यज॑मानस्य॒ चाप्र॑दाहाय। धूर्व॑ तं यो॑स्मान्धूर्व॑ति
तं धूर्व॑ यं व॒यं धूर्वाम्॑ इत्या॑ह। द्वौ वा॒व पुरु॑षौ। यं चै॒व
धूर्व॑ति। यश्चैनं॑ धूर्व॑ति। तावु॑भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वाना॑म॒सि
स॒स्त्रित॑मं प॒प्रित॑मं जुष्ट॑तमं व॒ह्नि॑तमं दे॒वहू॑तम॒मित्या॑ह।
य॒था॒य॒जुरे॒वैत॑त्॥ ३१ ॥

अ॒हु॑तम॒सि ह॒वि॒र्धान॑मि॒त्या॒हाना॑त्यै। दृ॒ह॒स्व मा
ह्वा॒रित्या॑ह धृत्यै॑। मि॒त्रस्य॑ त्वा चक्षु॑षा प्रेक्ष॑ इत्या॑ह मि॒त्रत्वा॑य।
मा भे॒र्मा संवि॑क्त्वा मा त्वा॑ हि॒सिष॑मि॒त्या॒हाहि॑सायै।
यद्वै किं च॒ वातो॑ नाभि॒ वाति॑। तथ्सर्वं॑ वरु॒णदे॒वत्य॑म्। उ॒रु
वा॒ताये॒त्या॑ह। अ॒वा॒रुण॑मे॒वैन॑त्करोति। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वि॒तुः
प्र॑स॒व इत्या॑ह प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्या॑ह॥ ३२ ॥

अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यु॑ आस्ता॑म्। पू॒ष्णो
हस्ता॑भ्यामि॒त्या॑ह यत्यै॑। अ॒ग्नये॑ जुष्टं निर्व॑पामीत्या॑ह।
अ॒ग्नय॑ ए॒वेनां॑ जुष्टं निर्व॑पति। त्रि॒र्यजु॑षा। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः।
ए॒षां लो॒काना॑माप्त्यै॑। तू॒ष्णीं च॑तुर्थम्। अ॒प॒रि॒मित॑मे॒वाव॑ रुन्धे।

स ए॒वमे॒वानु॑पूर्व॒ः ह॒वी॒ःषि॒ निर्व॑पति॥ ३३॥

इ॒दं दे॒वाना॑मि॒दमु॑ नः स॒हेत्या॑ह॒ व्यावृ॑त्यै। स्फा॒त्यै
त्वा॒ नारा॑त्या॒ इत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑। तम॑सीव॒ वा ए॒षोऽन्त॑श्चरति।
यः प॑री॒णहि॑। सुव॑र॒भि वि॒ ख्ये॑षं वैश्वान॒रं ज्योति॑रित्या॒ह।
सुव॑रे॒वाभि वि॒ पश्य॑ति वैश्वान॒रं ज्योतिः॑। द्यावा॑पृथि॒वी ह॒विषि॑
गृही॒त उद॑वेपेताम्। दृ॒ःह॑न्ता॒न्दुर्या॑ द्यावा॑पृथि॒व्योरित्या॑ह।
गृहा॑णां द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृत्यै॑। उ॒र्वन्तरि॑क्षमन्वि॒हीत्या॑ह॒ गत्यै॑।
अदि॑त्यास्त्वो॒पस्थे॑ सादयामीत्या॒ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या
ए॒वैन॑दुपस्थे॑ सादयति। अ॒ग्ने ह॒व्यः र॑क्षस्वेत्या॒ह गुप्त्यै॑॥ ३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्वाहुभ्यामित्याह हवीःषि निर्वपति गत्यै चत्वारि
च॥

[४]

इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। सोऽपः॑। अ॒भ्य॑म्रियत। तासां॒ यन्मे॑ध्यं
य॒ज्ञिय॑ः सदे॒वमासी॑त्। तदपो॑द॒क्राम॑त्। ते द॒र्भा अ॑भवन्।
यद्व॒र्भैर॑प उ॒त्पु॑नाति। या ए॒व मे॑ध्या॒ य॒ज्ञियाः॑ सदे॒वा आपः॑।
ताभि॑रे॒वैना॒ उत्पु॑नाति। द्वा॒भ्यामु॑त्पु॒नाति॥ ३५॥

द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। दे॒वो वः॑ स॒वितो॑त्पु॒नात्त्वित्या॑ह।
स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैना॒ उत्पु॑नाति। अ॒च्छि॒द्रेण॑ प॒वित्रे॑णेत्या॒ह।
अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽच्छि॑द्रं प॒वित्र॑म्। तेनै॒वैना॒ उत्पु॑नाति।
व॒सोः सूर्य॑स्य र॒श्मिभि॑रित्या॒ह। प्रा॒णा वा आपः॑। प्रा॒णा
व॒सवः॑। प्रा॒णा र॒श्मयः॑॥ ३६॥

प्राणैरेव प्राणान्त्सं पृणक्ति। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं
मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो
गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। आपो देवीरग्रेषुवो अग्रेषुव
इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञं
नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे
यज्ञपतिम्॥ ३७ ॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य
इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्र
वव्रिरे। संज्ञामेवासांमेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः
स्थेत्याह। तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्रये वो जुष्टं
प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति।
त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥ ३८ ॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया
इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतं रक्षोऽवधूता
अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह।
इयं वा अदितिः॥ ३९ ॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रतिं त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह
प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति
मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते।

तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो
रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं
प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवण-
मेवैनत्करोति। प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय।
अग्नेस्तनूरसीत्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो
विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामृञ्जन्ति। अथ
वाचं विसृजन्ते। देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनत्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह।
ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्यं सुशमि
शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानां
हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः।
इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयं संङ्घातं
जेष्मेत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्या-
सुरघ्नी वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो
यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्स्वानां
मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानां-
मुद्वदतामुपशृण्वन्ति। ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा
आह विजित्यै॥४३॥

वृद्धं एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठं एषां भवति। वरुषवृद्धमसि
प्रति त्वा वरुषवृद्धं वेत्त्वित्याह। वरुषवृद्धा वा ओषधयः।
वरुषवृद्धा इषीकाः समृद्धौ। यज्ञं रक्षांस्यनु प्राविशन्।
तान्यस्मा पशुभ्यो निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतं
रक्षः परापूता अरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षांसि निरवादयते।
अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। वायुर्वो विविनक्तित्याह। पवित्रं
वै वायुः। पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति।
ये शूर्पात्। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह
प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्तुवा आह।
त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्नें यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वृदेत्याह विजित्या
अपंहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥

[५]

अवधूतं रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै।
अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं
करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय।
तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा
मृगं ग्राहकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि।
यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी

सुहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहर्व्येताः शम्यामात्रमेकमहः।
 दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह।
 द्यावापृथिव्योर्वीत्यै। धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः
 स्कम्भनिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह।
 द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह
 प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू
 आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अधिवपामीत्याह।
 यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह।
 एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाहुतिः
 प्रथते। न हि तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावज्जुहोति।
 प्राणाय त्वाऽपानाय त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति।
 दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति।
 अन्तरिक्षादिव वा एतानि प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो
 वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
 हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती पिषाणूनि कुरुतादित्याह
 मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥—————[६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि

निष्क्र॒व्याद॒॑ से॒धा दे॒वय॑जं व॒हेत्या॑ह। य ए॒वामा॑त्क्र॒व्यात्।
तम॑प॒हत्या॑। मे॒ध्येऽग्नौ॑ क॒पाल॒मुप॑दधाति। निर्द॑ग्ध॒ः
रक्षो॑ निर्द॑ग्धा अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्षा॑ऽस्ये॒व निर्द॑हति।
अ॒ग्नि॒वत्यु॑प॑दधाति। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के ज्योति॑र्धत्ते। अङ्गा॑र॒मधि॑
वर्त॑यति॥५०॥

अ॒न्तरि॑क्ष ए॒व ज्योति॑र्धत्ते। आ॒दि॒त्यमे॒वामुष्मि॑ल्लो॒के
ज्योति॑र्धत्ते। ज्योति॑ष्मन्तोऽस्मा इ॒मे लो॒का भ॑वन्ति। य ए॒वं
वेद॑। ध्रु॒वम॑सि पृथि॒वीं दृ॒ःहेत्या॑ह। पृथि॒वीमे॒वैतेन॑ दृ॒ःहति॑।
ध॒र्त्रम॑स्य॒न्तरि॑क्षं दृ॒ःहेत्या॑ह। अ॒न्तरि॑क्षमे॒वैतेन॑ दृ॒ःहति॑।
ध॒रुण॑मसि दि॒वं दृ॒ःहेत्या॑ह। दि॒वंमे॒वैतेन॑ दृ॒ःहति॑॥५१॥

ध॒र्मासि॑ दि॒शो दृ॒ःहेत्या॑ह। दि॒श ए॒वैतेन॑ दृ॒ःहति॑।
इ॒माने॒वैतैर्लो॒कान्दृ॑हति। दृ॒ःह॑न्तेऽस्मा इ॒मे लो॒काः प्र॑जया
प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। त्री॒ण्यग्रे॑ क॒पाला॒न्युप॑दधाति। त्रय॑ इ॒मे
लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। ए॒कम॑ग्रे॑ क॒पाल॒मुप॑ दधाति।
ए॒कं वा अ॑ग्रे॑ क॒पालं॑ पु॒रुष॑स्य स॒म्भव॑ति॥५२॥

अथ॒ द्वे। अथ॒ त्रीणि॑। अथ॒ चत्वारि॑। अथा॒ष्टौ।
तस्मा॑द॒ष्टाक॑पालं पु॒रुष॑स्य शि॒रः। यदे॒वं क॒पाला॑न्युप॑दधाति।
य॒ज्ञो वै प्र॑जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॑जाप॑ति॒ः स॒ऽस्क॑रोति।
आ॒त्मान॑मे॒व तथ्स॑ऽस्क॑रोति। त॒ः स॒ऽस्कृ॑तमा॒त्मानम्॑॥५३॥

अ॒मुष्मि॑ल्लो॒केऽनु॑ प॒रैति॑। यद॒ष्टावु॑प॑दधाति। गा॒य॒त्रि॒या

तत्सम्मि॑तम्। यन्न॑व। त्रि॒वृता॒ तत्। यद्द॑श। वि॒राजा॒ तत्।
यदेका॑दश। त्रि॒ष्टुभा॒ तत्। यद्द्वा॑दश॥५४॥

जग॑त्या॒ तत्। छन्दः॑ सम्मि॒तानि॒ स उ॑प॒दध॑त्क॒पाला॑नि।
इमाँ॑ल्लो॒कान॑नुपूर्व॒ दिशो॒ विधृ॑त्यै दृ॒हति॑। अथाऽऽयुः॑
प्रा॒णान्प्र॑जां प॒शून् यज॑माने दधाति। स॒जा॒तान॑स्मा
अ॒भितो॑ बहु॒लान्क॑रोति। चि॒तः स्थे॑त्या॒ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्।
भृ॒गूणा॒मङ्गि॑रसां तप॑सा तप्यध्व॒मित्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒वैना॑नि
तप॑सा तपति। तानि॒ ततः॑ स॒स्थि॑ते। यानि॒ घ॒र्मे
क॒पाला॑न्युपचि॒न्वन्ति॑ वे॒धस॒ इति॑ चतु॑ष्पदय॒र्चा वि मु॑ञ्चति।
चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्ठात्प्रति॑ तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति॑ दिवमे॒वैतेन॑ दृ॒हति॑ सम्भ॑वति॒ त॒ स॒संस्कृ॑तमा॒त्मानं॑ द्वाद॑श स॒स्थि॑ते त्रीणि॑
च॥

[७]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह प्रसू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनौ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह यत्यै॑। सं व॑पा॒मीत्या॑ह।
य॒थादे॒वतमे॒वैना॑नि संव॑पति। समा॑पो अ॒द्विर॑ग्मत॒ समोष॑धयो
रसे॑नेत्या॒ह। आपो॒ वा ओष॑धीर्जि॒न्वन्ति॑। ओष॑धयोऽपो
जि॒न्वन्ति॑। अ॒न्या वा ए॒तासा॑म॒न्या जि॒न्वन्ति॑॥५६॥

तस्मा॑दे॒वमा॑ह। स॒ रे॒वती॒र्जग॑तीभिर्मधु॑मतीर्मधु॑मतीभिः
सृज्यध्व॒मित्या॑ह। आपो॒ वै रे॒वतीः॑। प॒शवो॒ जग॑तीः।
ओष॑धयो मधु॑मतीः। आप॒ ओष॑धीः प॒शून्। ताने॒वास्मा॑

एक॒धा स॒सृज्य॑। मधु॑मतः करोति। अ॒द्भ्यः परि॒ प्रजा॑ताः
स्थ॒ सम॒द्भिः पृ॑च्यध्व॒मिति॑ प॒र्याप्ला॑वयति। यथा॒ सुवृ॑ष्ट
इ॒माम॑नुवि॒सृत्य॑॥५७॥

आप॒ ओष॑धी॒र्मह॑यन्ति। ता॒दृगे॒व तत्। जन॑यत्यै
त्वा॒ संयौ॑मीत्या॒ह। प्र॒जा ए॒वैतेन॑ दा॒धार। अ॒ग्नये॑
त्वा॒ऽग्नी॑षोमा॒भ्यामि॑त्या॒ह व्यावृ॑त्त्यै। म॒खस्य॑ शिरो॒-
ऽसी॑त्या॒ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॑रः। यत्पु॑रो॒डाशः॑।
तस्मा॑दे॒वमा॑ह॥५८॥

घ॒र्मोऽसि॑ वि॒श्वायु॑रित्या॒ह। वि॒श्वमे॒वायु॑र्यज॑माने दधाति।
उ॒रु प्र॑थस्वो॒रु ते॑ य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒मित्या॑ह। यज॑मानमे॒व
प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। त्वचं॑ गृ॒ह्णीष्वे॑त्या॒ह। सर्व॑मे॒वैन॑
स॒तनुं॑ करोति। अथा॒ऽऽप आ॒नीय॑ परि॒मार्ष्टि॑। मा॒स ए॒व
तत्त्वचं॑ दधाति। तस्मा॑त्त्व॒चा मा॒सं छ॑न्नम्। घ॒र्मो वा ए॒षो॒-
ऽशान्तः॑॥५९॥

अ॒र्धमा॒सेऽर्ध॑मासे प्रवृ॑ज्यते। यत्पु॑रो॒डाशः॑। स ई॒श्वरो
यज॑मान॑ शु॒चा प्र॑दहः। पर्य॑ग्नि करोति। प॒शुमे॒वैन॑मकः।
शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॒वृद्धि॑ य॒ज्ञः।
अथो॒ रक्ष॑साम॒पहत्यै॑। अ॒न्तरि॑त॒स्य रक्षो॑ऽन्तरि॑ता अ॒रात॑य
इत्या॑ह॥६०॥

रक्ष॑साम॒न्तरि॑हत्यै। पु॒रोडा॑शं वा अधि॑श्रित॒स्य रक्षा॑स्य-

जिघांसन्। दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स
 एवास्माद्रक्षास्यपाहन्। देवस्त्वां सविता श्रपयत्वित्याह।
 सवितृप्रसूत एवैनं श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक
 इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहा-
 ऽनंतिदाहाय। अग्ने हव्यं रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव
 हवींष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय श्रुत्यै
 करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिं वासयैत्।
 आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्गुहां
 मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्मासेनास्थिं
 छुन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छुन्नम्।
 अखलतिभावुको भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा
 पुरोडाशः। स नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा
 यजमानस्य पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा
 वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्सम्पृणक्ति। न प्रमायुका
 भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्।
 यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजयां पशुभिः समर्धयति।
 देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति।
 सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि॑ त॒नूः सं निध॑ध्वम्। अ॒हं व॒स्तं ज॑नयिष्यामि।
 यस्मि॑न्म॒क्ष्यध्व॒ इति॑। ते दे॒वा अ॒ग्नौ त॒नूः स॒न्त्य॑दधत।
 तस्मा॑दाहुः। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॒ इति॑। सोऽङ्गा॑रेणाऽऽपः।
 अ॒भ्य॑पातयत्। तत॑ ए॒कतो॑ऽजायत। स द्वितीय॑म॒भ्य॑-
 पातयत्॥६५॥

ततो॑ द्वि॒तोऽजा॑यत। स तृ॒तीयम॒भ्य॑पातयत्। तत॑स्त्रि॒तो-
 ऽजा॑यत। यद॒द्भ्योऽजा॑यन्त। तदा॒प्याना॑माप्य॒त्वम्।
 यदा॒त्मभ्योऽजा॑यन्त। तदा॒त्म्याना॑मात्म्य॒त्वम्। ते दे॒वा
 आ॒प्येष्व॑मृजत। आ॒प्या अ॑मृजत् सूर्या॑भ्युदिते। सूर्या॑भ्युदि॒तः
 सूर्या॑भिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्या॑भिनिमृक्तः कु॒न॒खिनि॑। कु॒न॒खी श्या॑वदति।
 श्या॑वदन्न॒ग्रदिधि॑षौ। अ॒ग्रदिधि॑षुः परि॒वित्ते। परि॒वित्तो
 वी॒र॒हणि॑। वी॒र॒हा ब्र॑ह्म॒हणि॑। तद्ब्र॑ह्म॒हणं॑ नात्य॑च्यवत।
 अ॒न्तर्वे॑दि नि॒नय॑त्यवरु॒द्धौ। उ॒ल्मु॑केना॒भि गृ॑ह्णाति श्रु॒तत्वाय॑।
 श्रु॒तका॑मा इव॒ हि दे॒वाः॥६७॥

अ॒न्या जि॑न्वन्त्यनु वि॒सृ॒त्यैवमा॑हाशान्त आहु गु॒प्त्यै छ॒न्नं ब्र॑ह्मा॑ब्रवीद्वितीयम॒भ्य॑पातय॒त्सूर्या॑भिनिमृक्ते

दे॒वाः॥ [८]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॑ स्फ॒यमा॑दत्ते प्रसू॑त्यै।
 अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
 आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। आद॑द इन्द्र॑स्य
 बा॒हुर॑सि दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति।

सहस्रभृष्टिः शततेजा इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं
व्याचष्टे। वायुरसि तिग्मतेजा इत्याह। तेजो वै वायुः॥६८॥

तेज एवास्मिन्दधाति। विषाद्वै नामासुर आसीत्।
सोऽबिभेत्। यज्ञेन मा देवा अभिभविष्यन्तीति। स
पृथिवीमभ्यवमीत्। सा मेध्याऽभवत्। अथो यदिन्द्रो
वृत्रमहन्। तस्य लोहितं पृथिवीमनु व्यधावत्। सा
मेध्याऽभवत्। पृथिवि देवयजनीत्याह॥६९॥

मेध्यामेवैनां देवयजनीं करोति। ओषध्यास्ते मूलं
मा हिंसिषमित्याह। ओषधीनामहिंसायै। व्रजं
गच्छ गोस्थानमित्याह। छन्दांसि वै व्रजो गोस्थानः।
छन्दांस्येवास्मै व्रजं गोस्थानं करोति। वर्षतु ते
द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। बधान देव
सवितः परमस्यां परावतीत्याह॥७०॥

द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं द्वेष्टि। तावुभौ
बध्नाति परमस्यां परावति शतेन पाशैः। योऽस्मान्द्वेष्टि यं च
वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगित्याहानिमुक्त्यै। अरुरुर्वै नामासुर
आसीत्। स पृथिव्यामुपमुप्तोऽशयत्। तं देवा अपहतो-
ऽरुरुः पृथिव्या इति पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अरुरुः।
अपहतोऽरुरुः पृथिव्या इति यदाह॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तेऽमन्यन्त। दिवं वा

अयमितः पतिष्यतीति। तमरुरुंस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः
पर्यबाधन्त। भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अरुरुंस्ते दिवं मा स्कानिति
यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुर्हरति।
पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहन्ति। द्वितीयः हरति॥ ७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयः हरति। दिव
एवैनमपहन्ति। तूष्णीं चतुर्थः हरति। अपरिमितादेवैनमप-
हन्ति। असुराणां वा इयमग्र आसीत्। यावदासीनः
परापश्यति। तावद्देवानाम्। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव
नोऽस्यामपीति॥ ७३॥

कन्नो दास्यथेति। यावत्स्वयं परिगृहीथेति।
ते वसवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति
पश्चात्। आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तैऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्।
वसुभिर्दक्षिणा। रुद्रैः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं
विदुषो वेदिं परिगृह्णन्ति॥ ७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः
सव इत्याहु प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याहु। इषितः
हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्।
प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्।
प्राचीमुदीचीं प्रवणां करोति। मेध्यामेवेनां देवयजनीं
करोति॥ ७५॥

प्राञ्चौ वेद्य॑सावुन्नयति। आह॑वनीय॑स्य परिगृहीत्यै।
प्र॒तीची॑ श्रोणी॑। गार्ह॑पत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो॑ मिथुन॒त्वाय॑।
उद्ध॑न्ति। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तदप॑हन्ति। उद्ध॑न्ति।
तस्मा॒दोष॑धयः परा॑भवन्ति॥७६॥

मूलं॑ छिनत्ति। भ्रातृ॑व्यस्यैव मूलं॑ छिनत्ति। मूलं॑ वा
अ॒ति॒तिष्ठ॑द्रक्षा॒स्य॒नूत्पि॑पते। यद्ध॑स्तेन छिन्द्यात्। कु॒न॒खिनीः॑
प्र॒जाः स्युः॑। स्फ्येन॑ छिनत्ति। वज्रो॒ वै स्फ्यः॑। वज्रेणै॒व
य॒ज्ञाद्रक्षा॑स्यप॑हन्ति। पि॒तृदे॒वत्या॑ऽति॑खाता। इय॑तीं
ख॒नति॥७७॥

प्र॒जाप॑तिना यज्ञ॒मुखेन॑ स॒मि॒ताम्। वेदि॑र्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त।
तां च॑तुरङ्गुलेऽन्वि॑विन्दन्। तस्मा॑च्चतुरङ्गुलं॑ खेया॑। च॒तुरङ्गुलं॑
ख॒नति। च॒तुरङ्गुले॑ ह्योष॑धयः प्र॒ति॒तिष्ठ॑न्ति। आ प्र॑ति॒ष्ठायै॑
ख॒नति। यज॑मानमे॒व प्र॑ति॒ष्ठां ग॑मयति। द॒क्षिण॑तो वर्षी॒यसीं॑
करोति। दे॒वय॑जनस्यैव रू॒पम॑कः॥७८॥

पु॒रीष॑वतीं करोति। प्र॒जा वै प॒शवः॑ पु॒रीष॑म्। प्र॒जयै॑वैनं
प॒शुभिः॑ पु॒रीष॑वन्तं करोति। उत्तरं॑ परिग्राहं परिगृह्णाति।
ए॒ताव॑ती॒ वै पृ॑थि॒वी। याव॑ती॒ वेदिः॑। तस्या॑ ए॒ताव॑न्त ए॒व
भ्रातृ॑व्यं निर्भ॑ज्य। आ॒त्मन॑ उत्तरं॑ परिग्राहं परिगृह्णाति।
ऋ॒तम॑स्यृत॒सदन॑मस्यृत॒श्रीर॑सीत्या॒ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्॥७९॥

क्रूर॑मिव॒ वा ए॒तत्क॑रोति। यद्वेदि॑ क॒रोति॑। धा अ॑सि

स्व॒धा अ॒सीति॑ योयु॒प्यते॑ शान्त्यै॑। उ॒र्वी चा॒सि व॒स्वी
चा॒सीत्या॑ह। उ॒र्वीमे॒वैनां॑ व॒स्वी करो॑ति। पु॒रा कू॒रस्य॑
वि॒सृपो॑ वि॒रष्णि॒न्नित्या॑ह मे॒ध्य॒त्वाय॑। उ॒दा॒दाय॑ पृथि॒वीं
जी॒रदा॑नु॒र्यामै॑रयं च॒न्द्रम॑सि स्व॒धाभि॑रित्या॑ह। यदे॒वास्यां
अमे॒ध्यम्। तद॑प॒हत्य॑। मे॒ध्यां दे॒वय॑ज॒नीं कृ॒त्वा॥८०॥

यद॒दश्च॑न्द्रम॑सि मे॒ध्यम्। तद॒स्यामे॑रयति। तां धी॒रांसो
अनु॑दृश्य॑ यजन्त॒ इत्या॑हानु॒ख्यात्यै॑। प्रोक्ष॑णी॒रा सा॑दय।
इ॒ध्माब॑रु॒हिरु॑प॒सादय॑। सु॒वं च॒ सुच॑श्च॒ सम्मृ॑द्धि। पत्नी॑ꣳ
सन्न॑ह्य। आ॒ज्ये॒नोदे॑हीत्या॑हानु॒पूर्वता॑यै। प्रोक्ष॑णी॒रा सा॑दयति।
आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः॥८१॥

रक्ष॑साम॒पंह॑त्यै। स्फ्य॑स्य॒ वर्त्म॑न्त्सादयति। य॒ज्ञस्य॑
सन्त॑त्यै। उ॒वाच॒ हासि॑तो दै॒वलः॑। ए॒ताव॑न्ती॒र्वा अ॒मुष्मि॑ल्लोक
आपं॑ आसन्। याव॑न्तीः प्रोक्ष॑णी॒रिति॑। तस्मा॑द्ब॒ह्वीरा॑साद्याः॑।
स्फ्य॑मुद॒स्यन्। यं द्वि॒ष्यात्तं॑ ध्या॒येत्। शु॒चैवैन॑मर्पयति॥८२॥

वै वा॒युरा॑ह॒ परा॑वतीत्या॑हाह॒ द्वितीयः॑ ह॒रतीति॑ परिगृह्णन्ति॑ दे॒वय॑ज॒नीं करो॑ति भवन्ति
खन॑त्यक॒रेत॑कृत्वा र॑क्षो॒घ्नीर॑र्पयति॥ [९]

वज्रो॒ वै स्फ्यः॑। यद॒न्वश्च॑ धा॒रये॑त्। वज्रे॑ऽध्व॒र्युः क्ष॑ण्वीत।
पु॒रस्ता॑त्ति॒र्यश्च॑ धा॒रय॑ति। वज्रो॒ वै स्फ्यः॑। वज्रे॑णै॒व य॒ज्ञस्य॑
दक्षि॑णतो रक्षाꣳस्य॒पंह॑न्ति। अ॒ग्नि॒भ्यां प्राच॑श्च॒ प्रतीच॑श्च।
स्फ्ये॒नोदी॑चश्चाध॒राच॑श्च। स्फ्ये॒न वा ए॒ष वज्रे॑णा॒स्यै पा॒प्मानं॑

भ्रातृव्यमपहृत्य। उत्क्रेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्तावव नेनित्ते। आत्मानमेव पवयते। स्फ्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मन एव भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिर्गुपसादयति युत्तयै। यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राऽऽहुतिपथादिध्मं प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्याद्वर्हिषां प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रतिपादयति। सम्प्रत्यैव बर्हिषां प्रजानां प्रजननमुपैति। दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पश्चं च॥

[१०]

तृतीयस्यां देवस्यांश्चपरुं यो वै पूर्वेषुः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्सोऽपोऽवधूतं धृष्टिर्देवस्येत्याह सं वंपामि देवस्य स्फ्यमा ददे वज्रो वै स्फ्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यान्तिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षंसामन्तरहित्ये द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके
द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्टं॑ रक्षः प्रत्युष्टा॑ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑साम॒प॑ह॒त्यै।
अ॒ग्नेर्व॑स्तेजि॒ष्ठेन॒ तेज॑सा॒ निष्ठ॑पा॒मीत्या॑ह मे॒ध्य॒त्वाय॑। सु॒चः
स॒म्मा॑र्ष्टि। सु॒वम॑ग्रे। पु॒मा॑स॒मेवा॒भ्यः स॑श्यति मि॒थुन॒त्वाय॑।
अथ॑ जु॒हूम्। अथो॑प॒भृत॑म्। अथ॑ ध्रु॒वाम्। अ॒सौ वै जु॒हूः॥१॥

अ॒न्तरि॑क्षमु॒प॒भृत्। पृ॒थि॒वी ध्रु॒वा। इ॒मे वै लो॒काः सु॒चः।
वृ॒ष्टिः स॒म्मार्ज॑नानि। वृ॒ष्टिर्वा इ॒माँल्लो॒कान॑नुपूर्व॑ क॑ल्पयति।
ते ततः॑ क्लृ॒प्ताः स॒मेध॑न्ते। स॒मेध॑न्तेऽस्मा इ॒मे लो॒काः प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। यदि॑ का॒मये॑त् व॒र्षुकः॑ प॒र्जन्यः॑
स्या॒दिति॑। अ॒ग्रतः॑ स॒म्मृज्या॑त्॥२॥

वृ॒ष्टिमे॒व नि य॑च्छति। अ॒वा॒चीना॑ग्रा हि वृ॒ष्टिः।
यदि॑ का॒मये॑ताव॒र्षुकः॑ स्या॒दिति॑। मू॒लतः॑ स॒म्मृज्या॑त्।
वृ॒ष्टिमे॒वोद्य॑च्छति। तदु॒ वा आ॑हुः। अ॒ग्रत॑ ए॒वोपरि॑ष्टा॒थ्स॒म्मृ॒ज्यात्।
मू॒लतो॑ऽधस्ता॑त्। तद॑नुपूर्व॑ क॑ल्पते। व॒र्षुको॑
भव॑तीति॥३॥

प्राची॑म॒भ्या॒कारम्। अ॒ग्रैर॒न्तर॑तः। ए॒वमि॑व॒ ह्यन्न॑म॒द्यते॑।
अथो॒ अग्रा॑द्वा ओष॑धीना॒मूर्जं॑ प्र॒जा उप॑जीवन्ति। ऊ॒र्ज
ए॒वान्नाद्य॑स्याव॒रुद्धे॑। अधस्ता॑त्प्रा॒तीची॑म्। दण्ड॑मु॒त्तम॑तः।
मू॒लेन॒ मूलं॑ प्रति॑ष्ठित्यै। तस्मा॑दर॒त्नौ प्राश्नु॑परि॒ष्टालो॑मानि।

प्रत्यश्च्यधस्तात्॥ ४॥

स्रुग्येषा। प्राणो वै स्रुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः।
उपभृत्स्रुव्यः। आत्मा ध्रुवा। अन्नं स्रुमार्जनानि। मुखतो
वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नं प्रविश्य। बाह्यतस्तनुवः
शुभयति। तस्मात्स्रुवमेवाग्रे स्रुमार्ष्टि। मुखतो हि प्राणो-
ऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति। तौ प्राणापानौ।
अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति। य एवं वेद॥ ५॥

जुहूर्मृज्याद्भवतीति प्रत्यश्च्यधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥ [१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभिं श्रितम्।
तेन वयं सहस्रवल्शेन। सपत्नं नाशयामसि
स्वाहेति स्रुक्स्रुमार्जनान्यग्नौ प्र हरति। आपो वै
दर्भाः। रूपमेवेषामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अनुष्टुभर्चा।
आनुष्टुभः प्रजापतिः। प्राजापत्यो वेदः। वेदस्याग्रं
स्रुक्स्रुमार्जनानि॥ ६॥

स्वेनैवैनानि छन्दसा। स्वयां देवतया समर्धयति। अथो
ऋग्वाव योषां। दर्भो वृषां। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य
तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्रजायते प्रजयां पशुभिर्यजमानः।
तान्येके वृथैवापांस्यन्ति। तत्तथा न कार्यम्। आरब्धस्य
यज्ञियस्य कर्मणः सविदोहः॥ ७॥

यद्यैनानि पशवोऽभि तिष्ठेयुः। न तत्पशुभ्यः कम्।

अ॒द्धिर्मा॑र्जयित्वा॒त्क॒रे न्य॑स्येत्। यद्वै य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णो-
ऽन्य॒त्राऽऽहु॑तीभ्यः स॒न्तिष्ठ॑ते। उ॒त्क॒रो वाव॑ तस्य॑ प्र॒तिष्ठा॑।
ए॒ता९ हि॑ तस्मै॑ प्र॒तिष्ठां॑ दे॒वाः स॒मभ॑रन्। यद॒द्धिर्मा॑र्जयति।
तेन॑ शा॒न्तम्। यदु॑त्क॒रे न्य॑स्यति। प्र॒तिष्ठा॑मे॒वैनानि॑
तद॑गमयति॥८॥

प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्य॑जमानः। अथो॑ स्त॒म्बस्य॑
वा ए॒तद्रूप॑म्। यथ्स्रु॑स्स॒म्मार्ज॑नानि। स्त॒म्बशो॑ वा ओष॑धयः।
तासां॑ ज॒रत्क॒क्षे प॒शवो॑ न र॑मन्ते। अप्रि॑यो ह्येषां॑ ज॒रत्क॒क्षः।
याव॑दप्रि॒यो ह॒ वै ज॑रत्क॒क्षः प॑शूनाम्। ताव॑दप्रि॒यः प॑शूनां
भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒न्यत्रा॑ग्नेर्दधति। न॒व॒दाव्या॑सु वा ओष॑धीषु
प॒शवो॑ रमन्ते॥९॥

न॒व॒दा॒वो ह्येषां॑ प्रि॒यः। याव॑त्प्रि॒यो ह॒ वै न॑व॒दा॒वः
प॑शूनाम्। ताव॑त्प्रि॒यः प॑शूनां भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒ग्नौ प्र॑हरन्ति।
तस्मा॑दे॒तान्य॒ग्रावे॒व प्र॑हरेत्। य॒तरस्मि॑न्त्स॒म्मृज्या॑त्। प॒शूनां
धृ॒त्यै। यो भू॑ताना॒मधि॑पतिः। रु॒द्रस्त॑न्तिच॒रो वृषा॑। प॒शून्स्माकं॑
मा हि॑सीः। ए॒तद॑स्तु हु॒तं तव॑ स्वाहेत्य॑ग्निस॒म्मार्ज॑नान्य॒ग्नौ
प्र॑हरति। ए॒षा वा ए॒तेषां॑ योनिः। ए॒षा प्र॑तिष्ठा। स्वा॒मे॒वैनानि॑
योनि॑म्। स्वां॑ प्र॒तिष्ठां॑ गमयति। प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑
प॒शुभिर्य॑जमानः॥१०॥

वेदस्याग्रं॑ स्त्रुस्स॒म्मार्ज॑नानि विदो॒हो ग॑मयति प॒शवो॑ रमन्ते हि॑सीः षट् च॥—[२]

अयं॑ ज्ञो वा ए॒षः। योऽप॒त्नीकः॑। न प्र॒जाः प्रजा॑येरन्।
पत्य॑न्वास्ते। य॒ज्ञमे॒वाकः॑। प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय। यत्तिष्ठ॑न्ती
स॒न्नह्ये॑त। प्रि॒यं ज्ञा॒तिं रु॑न्ध्यात्। आसी॑ना स॒न्नह्ये॑ते। आसी॑ना
ह्ये॒षा वी॒र्यं क॑रोति॥११॥

यत्प॒श्चात्प्राच्य॑न्वासी॑त। अ॒नया॑ स॒मद॑न्दधीत। दे॒वानां॑
पत्न्या॑ स॒मद॑न्दधीत। देशा॑द्वक्षिण॒त उदी॑च्यन्वास्ते। आ॒त्मनो॑
गोपी॑थार्य। आ॒शासा॑ना सौम॒नस॑मित्याह। मे॒ध्यामे॒वेनां॑
के॒वलीं॑ कृ॒त्वा। आ॒शिषा॑ स॒मर्ध॑यति। अ॒ग्रेरनु॑व्रता भू॒त्वा
स॒न्नह्ये॑ सुकृ॒ताय॑ क॒मित्या॑ह। ए॒तद्वै पत्न्यै॑ व्रतोप॒नय॑नम्॥१२॥

तेनै॒वेनां॑ व्र॒तमुप॑नयति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॑ यश्च
न। यो॒क्त्रमे॒व यु॑ते। यम॑न्वास्ते। तस्यामु॒ष्मिँल्लो॒के भ॑वतीति
यो॒क्त्रेण॑। यद्यो॒क्त्रम्। स यो॒गः। यदास्ते॑। स क्षे॒मः॥१३॥

यो॒गक्षे॒मस्य॑ क्लृ॒प्त्यै। यु॒क्तं क्रि॑याता आ॒शीः कामे॑ युज्याता
इति॑। आ॒शिषः॑ स॒मृद्धौ॑। ग्र॒न्थिं ग्र॑न्थाति। आ॒शिषं॑ ए॒वास्यां॑
परि॑ गृह्णाति। पु॒मान् वै ग्र॑न्थिः। स्त्री प॒त्नी। तन्मि॑थुनम्।
मि॒थुनमे॒वास्य॑ तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्र जा॑यते प्र॒जया॑
प॒शुभिर्य॑ज॒मानः॥१४॥

अथो॑ अ॒र्धो वा ए॒ष आ॒त्मनः॑। यत्प॒त्नी। य॒ज्ञस्य॑
धृ॒त्या अ॒शिथि॑लं भावाय। सु॒प्रज॑संस्त्वा व॒यं सु॒पत्नी॑रुपं
सेदि॑मेत्याह। य॒ज्ञमे॒व तन्मि॑थुनीकरोति। ऊ॒नेऽति॑रिक्तं

धीयाता इति प्रजा॑त्यै। म॒हीनां पयो॑ऽस्योषधीना॒ ५
 रस॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्मै॒तन्महि॑मानं व्याच॑ष्टे। तस्य॒
 तेऽक्षी॑यमाणस्य॒ निर्व॑पामि देवय॒ज्याया॒ इत्या॑ह। आ॒-
 मे॒वैता॒मा शा॑स्ते॥१५॥

करोति॑ ब्रतोप॒नय॑नं॒ क्षेमो॒ यज॑मानः शास्ते॥ [३]

घृ॒तं च॒ वै मधु॑ च प्र॒जाप॑तिरासीत्। यतो॒ मध्वा॑सीत्।
 ततः॑ प्र॒जा अ॑सृजत। तस्मा॒न्मधु॑षि प्र॒जन॑नमिवास्ति।
 तस्मा॒न्मधु॑षा न प्रच॑रन्ति। या॒तया॑म॒ हि। आज्ये॑न प्रच॑रन्ति।
 य॒ज्ञो वा आज्य॑म्। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञं प्रच॑रन्त्यया॑तयामत्वाय।
 प॒त्यवे॑क्षते॥१६॥

मि॒थुन॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। यद्वै प॒त्नी य॒ज्ञस्य॑ करोति॑। मि॒थुनं
 तत्। अथो॒ पत्न्या॑ ए॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वार॒म्भोऽन॑वच्छि॒त्यै।
 अ॒मेध्यं॑ वा ए॒तत्क॑रोति। यत्प॒त्यवे॑क्षते। गा॒र्हप॑त्येऽधि॑
 श्रयति॑ मेध्य॒त्वाय॑। आ॒ह॒वनी॑यम॒भ्युद्व॑वति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै।
 तेजो॑ऽसि॒ तेजो॑ऽनु प्रेहीत्या॑ह॥१७॥

तेजो॒ वा अ॒ग्निः। तेज॒ आज्य॑म्। तेज॑सै॒व तेजः॑
 सम॑र्धयति। अ॒ग्निस्ते॒ तेजो॒ मा वि॒नैदि॒त्याहा॒हिः॑ सायै॑।
 स्फ्य॑स्य॒ वर्त्म॑न्त्सादयति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। अ॒ग्नेर्जि॒ह्वाऽसि॑
 सु॒भूर्दे॒वाना॑मित्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। धाम्ने॑धाम्ने॒ देवे॒भ्यो
 यजु॑षेयजुषे भ॒वेत्या॑ह। आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते॥१८॥

तद्वा अतः॑ प॒वित्रा॑भ्यामे॒वोत्पु॑नाति। यज॑मानो

वा आज्यम्। प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव
प्राणापानौ दधाति। पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ
सञ्चरतः। शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। त्रिर्यजुषा। त्रयं इमे
लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामाप्त्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो
मेध्यत्वाय। अथाऽऽज्यवतीभ्यामपः। रूपमेवासांमेतद्वर्णं
दधाति। अपि वा उताऽऽहुः। यथा ह वै योषां सुवर्णं
हिरण्यं पेशलं बिभ्रती रूपाण्यास्तै। एवमेता एतर्हीति।
आपो वै सर्वा देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्।
तत्रोभयोर्मामासा। जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं
यजुषाऽप उत्पुनीयात्। छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय।
अथो मिथुनत्वाय। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे
कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पृच्छो
गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। अद्विरेवौषधीः सं नयति।
ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं त्वां शुक्रायां
ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह सर्वत्वाय।
पर्याप्त्या अनन्तरायाय॥२१॥

देवा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। स ए॒तमिन्द्र॑ आज्य॑स्याव-
का॒शम॑पश्यत्। तेनावै॑क्षत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। परा॑ऽसुराः।
य ए॒वं वि॒द्वानाज्य॑म॒वेक्ष॑ते। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य
भ्रातृ॑व्यो भवति। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। यदाज्ये॑ना॒न्यानि॑
हवी॑ऽष्य॒भिघा॑रयति॥२२॥

अथ॑ केनाऽऽज्य॑मिति॑। स॒त्येनेति॑ ब्रूयात्। चक्षुर्वै स॒त्यम्।
स॒त्येनै॒वेन॑द॒भि घा॑रयति। ई॒श्वरो॒ वा ए॒षोऽन्धो॑ भवि॑तोः।
यश्चक्षु॑षाऽऽज्य॑म॒वेक्ष॑ते। नि॒मील्या॑वै॒क्षेत॑। दा॒धारा॒त्मश्चक्षुः॑।
अ॒भ्याज्य॑ घारयति। आज्यं॑ गृह्णाति॥२३॥

छन्दा॑ऽसि वा आज्यम्। छन्दा॑ऽस्ये॒व प्री॑णाति। च॒तुर्जु॑ह्वां
गृह्णा॑ति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑।
अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रः प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व प॒शुषु॑ दधाति।
च॒तुर्ध्रु॑वायाम्॥२४॥

चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्ठात्प्रति॑ तिष्ठति।
य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै जुहूः। भ्रातृ॑व्यदे॒वत्यो॑प॒भृत्। च॒तुर्जु॑ह्वां
गृह्ण॑न्भूयो॑ गृह्णीयात्। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑ गृह्ण॑न्कनी॒यः। यज॑मानायै॒व
भ्रातृ॑व्यमु॒पस्तिं॑ करोति। गौर्वै॑ सुचः॑। च॒तुर्जु॑ह्वां गृह्णाति।
तस्मा॑च्चतु॑ष्पदी॥२५॥

अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑। तस्मा॑द॒ष्टाश॑फा। च॒तुर्ध्रु॑वायाम्। तस्मा॑च्चतुः
स्तना॑। गा॒मे॒व तथ्स॑ऽस्करोति। साऽस्मै॒ सऽस्कृ॑तेष॒मूर्ज॑

दुहे। यजु॒ह्वां गृ॒ह्णाति॑। प्र॒या॒जेभ्य॒स्तत्। यदु॑प॒भृति॑।
 प्र॒या॒जा॒नू॒या॒जेभ्य॒स्तत्। सर्व॑स्मै वा ए॒तद्य॒ज्ञाय॑ गृह्यते।
 यद्धु॒वाया॒माज्य॑म्॥ २६॥

अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्धे च॥ ————— [५]

आपो॑ दे॒वीर॒ग्रेपु॒वो अ॒ग्रेगु॒व॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्महि॑-
 मानं॑ व्याचष्टे। अ॒ग्रं इ॒मं य॒ज्ञं न॑य॒ताग्रे॑ य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह।
 अ॒ग्रं ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अ॒ग्रे य॒ज्ञप॑तिम्। यु॒ष्मानिन्द्रो॑-
 ऽवृ॒णीत॑ वृ॒त्रतूर्ये॑ यू॒यमिन्द्र॑मवृ॒णीध्वं॑ वृ॒त्रतूर्य॑ इत्या॑ह।
 वृ॒त्रं ह॑ ह॒निष्य॑न्निन्द्र॒ आपो॑ व॒त्रे। आपो॑ हेन्द्र॑ व॒त्रिरे।
 सं॒ज्ञामे॒वासा॑मे॒तत्सामा॑नं॒ व्याचष्टे॑। प्रोक्षि॑ताः स्थेत्या॑ह॥ २७॥

तेना॑ऽऽपुः प्रोक्षि॑ताः। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। कृ॒ष्णो रू॒पं
 कृ॒त्वा। स वन॑स्पती॒न्प्रावि॑शत्। कृ॒ष्णोऽस्या॑खरे॒ष्ठोऽग्नये॑ त्वा
 स्वाहे॑त्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॑ जुष्टं करोति। अथो॑ अ॒ग्रेरे॒व मे॒धम॑व
 रुन्धे। वेदि॑रसि ब॒र्हिषे॑ त्वा स्वाहे॑त्या॑ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।
 पृथि॒वी वेदिः॑॥ २८॥

प्र॒जा ए॒व पृथि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। ब॒र्हिर॑सि सु॒गभ्य॑स्त्वा
 स्वाहे॑त्या॑ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। यज॑मानः सु॒चः। यज॑मानमे॒व
 प्र॒जासु॑ प्रति॑ष्ठापयति। दि॒वे त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय त्वा पृथि॒व्यै त्वेति॑
 ब॒र्हिरा॒साद्य॑ प्रोक्ष॑ति। ए॒भ्य ए॒वैनं॑लो॒केभ्यः॑ प्रोक्ष॑ति। अथ॑ ततः
 स॒ह सु॒चा पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑ ग्र॒न्थिं प्रत्यु॑क्षति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।

यथा स॒त्यूँ काल॑ आपः॑ पुरस्ता॒द्यन्ति॑॥२९॥

ता॒दृगे॒व तत्। स्व॒धा पि॒तृभ्य॑ इत्या॑ह। स्व॒धाका॒रो हि पि॒तृणा॑म्। ऊ॒र्ग्व ब॒र्हिष॑द्भ्य इति॑ दक्षि॑णायै श्रो॒णेरोत्त॑रस्यै नि॒नय॑ति सन्त॑त्यै। मा॒सा वै पि॒तरो॑ ब॒र्हिष॑दः। मा॒साने॒व प्री॑णाति। मा॒सा वा ओष॑धीर्व॒र्धय॑न्ति। मा॒साः प॑चन्ति॒ समृ॑द्धौ। अ॒न॒ति॒स्क॒न्दन् ह प॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॑। यत्रै॒तदे॒वं क्रि॑यते॑॥३०॥

ऊ॒र्जा पृ॑थि॒वीं ग॑च्छ॒तेत्या॑ह। पृथि॒व्यामे॒वोर्जं॑ दधाति। तस्मा॑त्पृथि॒व्या ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थिं वि स्र॑सयति। प्र॒ज॒नय॑त्ये॒व तत्। ऊ॒र्ध्वं प्रा॒श्चमु॒द्रूढं॑ प्र॒त्यश्च॒मा य॑च्छति। तस्मा॑त्प्रा॒चीन् रे॒तो धी॑यते। प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते। वि॒ष्णोः स्तू॒पोऽसी॑त्या॑ह। य॒ज्ञो वै वि॒ष्णुः॑॥३१॥

य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै। पुरस्ता॑त्प्र॒स्तरं॑ गृह्णाति। मुख्य॑मे॒वैनं॑ करोति। इ॒यन्तं॑ गृह्णाति। प्र॒जाप॑तिना य॒ज्ञमु॒खेन॑ स॒मि॒तम्। इ॒यन्तं॑ गृह्णाति। य॒ज्ञप॑रुषा॒ स॒मि॒तम्। इ॒यन्तं॑ गृह्णाति। ए॒ताव॑द्वै पु॒रुषे॑ वी॒र्य॑म्। वी॒र्य॑स॒मि॒तम्॥३२॥

अ॒प॒रि॒मि॒तं गृ॑ह्णाति। अ॒प॒रि॒मि॒तस्या॑व॒रुद्धौ॑। तस्मि॑न्प॒वित्रे॑ अ॒पि सृ॑जति। य॒ज॒मानो॒ वै प्र॑स्तरः। प्रा॒णापा॒नौ प॒वित्रे॑। य॒ज॒मान ए॒व प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति। ऊ॒र्णाम्र॑द॒सं त्वा स्तृ॑णामीत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। स्वा॒स॒स्थं दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्स्वा॒स॒स्थं क॑रोति॥३३॥

ब॒र्हिः स्तृ॑णाति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। पृ॒थि॒वी वेदि॑ः। प्र॒जा ए॒व
पृ॒थि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। अ॒न॒ति॒दृश्जं॑ स्तृणाति। प्र॒जयै॑वैनं
प॒शुभि॒र॒न॒ति॒दृश्जं॑ करोति। धा॒रय॑न्प्र॒स्तरं॑ प॒रि॒धीन्प॒रि॑ दधाति।
यज॑मानो॒ वै प्र॑स्तरः। यज॑मान ए॒व तथ्स्व॑यं प॒रि॒धीन्प॒रि॑
दधाति। ग॒न्ध॒र्वोऽसि॑ वि॒श्वाव॑सुरित्याह॥३४॥

वि॒श्वमे॒वायु॑र्यज॑माने दधाति। इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि॒
दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति।
मि॒त्रावरु॑णौ त्वोत्तर॒तः प॒रि॒धत्ता॑मित्याह। प्रा॒णापा॒नौ
मि॒त्रावरु॑णौ। प्रा॒णापा॒नावे॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्त्वा पु॒रस्ता॑त्
पा॒त्वित्या॑ह। रक्ष॑सामप॑हत्यै। कस्या॑श्चिद॒भि॒श॑स्त्या॒ इत्या॑ह।
अप॑रिमितादे॒वेन॑ पाति॥३५॥

वी॒तिहो॑त्रं त्वा क॒व॒ इत्या॑ह। अ॒ग्निमे॒व हो॒त्रेण॑
सम॑र्धयति। द्यु॒मन्त॑ꣳ समि॑धीम॒हीत्या॑ह॒ समि॑द्धौ। अ॒ग्ने
बृ॒हन्त॑मध्व॒र इत्या॑ह॒ वृद्धौ॑। वि॒शो य॒त्रे स्थ॒ इत्या॑ह।
वि॒शां यत्यै॑। उ॒दी॒चीना॑ग्रे नि द॑धाति प्रति॑ष्ठित्यै। वसू॑नाꣳ
रु॒द्राणा॑मादित्या॒नाꣳ स॒द॑सि सी॒देत्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒व स॒द॑ने
प्र॒स्तर॑ꣳ सा॒दय॑ति। जुहू॑र॒सि घृ॒ताची॑ नाम्नेत्याह॥३६॥

अ॒सौ वै जुहूः॑। अ॒न्तरि॑क्षमुप॒भृत्। पृ॒थि॒वी ध्रु॒वा।
तासा॑मे॒तदे॒व प्रि॒यं ना॑मं। यद्घृ॒ताची॑ति। यद्घृ॒ताची॑त्याह॑।
प्रि॒येणै॒वेना॑ नाम्ना सा॒दय॑ति। ए॒ता अ॑सद॒न्धसु॑कृतस्य
लो॒क इत्या॑ह। स॒त्यं वै सु॑कृतस्य लो॒कः। स॒त्य ए॒वेनाः॑

सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै। पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मनै। तेभ्य एवाऽऽशिषमाशास्तेऽनात्यै॥ ३७ ॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीणुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति पद च॥

[६]

अग्निना वै होत्रा। देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। एकविंशतिमिध्मदारूणि भवन्ति। एकविंशो वै पुरुषः। पुरुषस्याऽऽत्यै। पञ्चदशेध्मदारूण्यभ्या दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। त्रीनपरिधीनपरि दधाति॥ ३८ ॥

ऊर्ध्वे समिधावा दधाति। अनूयाजेभ्यः समिधमतिं शिनष्टि। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेनोप वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः। यजमान आहवनीयः। यजमान एव प्राणं दधाति॥ ३९ ॥

त्रिरुपं वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। वेदेनोपयत्यं सुवेणं प्राजापत्यमाधारमा धारयति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत आरभते। अथो प्रजापतिः सर्वा देवताः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। अग्निमग्नीत्रिस्त्रिः सं मृद्धीत्याह। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥ ४० ॥

अथो रक्ष॑साम॒प॒ह॒त्यै। प॒रि॒धी॒न्त्सं मा॑र्ष्टि। पु॒ना॒त्ये॒वैनान्।
त्रि॒स्त्रिः सं मा॑र्ष्टि। त्र्या॒वृ॒द्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑। अथो॑
ए॒ते वै दे॒वा॒श्वाः। दे॒वा॒श्वा॒ने॒व तथ्सं मा॑र्ष्टि। सु॒व॒र्ग॒स्य लो॒क॒स्य
सम॑ष्ट्यै। आसी॑नोऽन्यमा॒घा॒रमा घा॑रयति॥४१॥

तिष्ठ॑न्नन्यम्। यथाऽनो॑ वा रथं वा यु॒ञ्ज्यात्। ए॒वमे॒व
तद॑ध्व॒र्यु॒र्य॒ज्ञं यु॑नक्ति। सु॒व॒र्ग॒स्य लो॒क॒स्या॒भ्यू॒ढ्यै। वह॑न्त्येनं
ग्रा॒म्याः प॒शवः॑। य ए॒वं वेद॑। भु॒वं॒नम॑सि वि प्र॑थ॒स्वेत्या॑ह।
य॒ज्ञो वै भु॑वं॒नम्। य॒ज्ञ ए॒व य॒ज॑मानं प्र॒जया॑ प॒शुभिः
प्रथ॑यति। अ॒ग्रे यष्टि॑रि॒दं नम॑ इत्या॑ह॥४२॥

अ॒ग्निर्वै दे॒वानां॑ यष्टा॑। य ए॒व दे॒वानां॑ यष्टा॑। तस्मा॑ ए॒व
नम॑स्करोति। जु॒ह्वे॒ह्य॒ग्निस्त्वा॑ ह्वयति दे॒वय॑ज्याया॒ उप॑भृदेहि
दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता ह्व॑यति दे॒वय॑ज्याया॒ इत्या॑ह। आ॒ग्नेयी॑ वै
जु॒हूः। सा॒वि॒त्र्यु॒पभृ॑त्। ताभ्या॑मे॒वैने॒ प्रसू॑त आद॑त्ते। अ॒ग्ना॒विष्णू॑
मा वा॒मव॑ क्रमिष॒मित्या॑ह। अ॒ग्निः पु॒रस्ता॑त्। विष्णु॑र्य॒ज्ञः
प॒श्चात्॥४३॥

ताभ्या॑मे॒व प्र॑ति॒प्रो॒च्या॒त्या क्रा॑मति। वि॒जि॑हाथां
मा मा॒ सन्ता॑प्त॒मित्या॑हाहि॑सायै। लो॒कं मे॑ लो॒ककृ॑तौ
कृ॒णु॒त॒मित्या॑ह। आ॒मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। विष्णोः॑ स्था॒नम॑सीत्या॑ह।
य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। ए॒तत्ख॑लु वै दे॒वाना॑म॒परा॑जितमा॒यत॑नम्।
यद्य॒ज्ञः। दे॒वाना॑मे॒वापरा॑जित आ॒यत॑ने तिष्ठति। इ॒त इन्द्रो॑
अ॒कृ॒णो॒द्वीर्या॑णीत्या॑ह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अंध्वरो
 दिविस्पृशमित्याहु वृद्धौ। आघारमाघार्यमाणमनु समारभ्य।
 एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः
 सुवर्गं लोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः
 सुवर्गं लोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानात्यै।
 इन्द्रावान्त्स्वाहेत्याहु। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्वा
 इत्याहु॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्वाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ।
 यजमानदेवत्यां वै जुहुः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। प्राण
 आघारः। यत्संस्पृशयेत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणं दध्यात्।
 असंस्पृशयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणं दधाति।
 पाहि मांऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेत्याहु॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतं दुश्चरितम्। ऋजुकर्म
 सत्यं सुचरितम्। अग्निरेवैनं वृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति।
 ऋजुकर्मे सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते।
 आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाघारः।
 आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आघारमाघार्य ध्रुवां समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः
 प्रति दधाति। द्विः समनक्ति। द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः।
 त्रिरेव समञ्ज्यात्। त्रिधातु हि शिर इति। शिर इवैतद्यज्ञस्य।
 अथो त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मुखस्य

शिरोऽसि सज्ज्योतिषा ज्योतिरङ्गामित्याह। ज्योतिरेवास्मा
उपरिष्ठादधाति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४८॥

परिदधाति प्राणं दधाति हि यज्ञो धारयति नम् इत्याह पश्चाद्वीर्याणीत्याह भा इत्याह
भजेत्याह ध्रुवैवास्मिन्दधाति त्रीणि च॥ [७]

धिष्ण्या वा एते न्युप्यन्ते। यद्वह्मा। यद्वोता। यदध्वर्युः।
यदग्नीत्। यद्यजमानः। तान् यदन्तरेयात्। यजमानस्य
प्राणान्त्सङ्कर्षेत्। प्रमायुकः स्यात्। पुरोडाशमपगृह्य
सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यजमानायैव तल्लोकं शिषति। नास्य प्राणान्त्सङ्कर्ष-
ति। न प्रमायुको भवति। पुरस्तात् प्रत्यङ्गसीनः। इडाया
इडामा दधाति। हस्त्यां होत्रे। पशवो वा इडा। पशवः
पुरुषः। पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। इडायै वा एषा
प्रजातिः॥५०॥

तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलावनक्ति
पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुप स्तृणाति। द्विरा
दधाति। सकृदभि धारयति। चतुः सम्पद्यते। चत्वारि वै पशोः
प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपह्वयते॥५१॥

मुखमिव प्रत्युपह्वयेत। सम्मुखानेव पशूनुप ह्वयते। पशवो
वा इडा। तस्मात्साऽन्वारभ्या। अध्वर्युणा च यजमानेन च।
उपहूतः पशुमानं सानीत्याह। उप होनौ ह्वयते होता। इडायै
देवतानामुपह्वे। उपहूतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडांमादधाति। वाचः सा भागधेयम्।
यामुपह्वयते। प्राणानां सा। वाचं चैव प्राणांश्चाव रुन्धे।
अथ वा एतर्ह्युपहृतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव बर्हिषदो
मीमांसा। यजमानं देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति।
नाहमभागो निर्वपस्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभागयाऽनुवक्ष्यथेति वागब्रवीत्। नाहमभागा
पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या
भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वषट्कारिष्यथेति
वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं
करोति। तानेव तद्वाग्निः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो
दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव
प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्त्राऽन्याः प्रजाः
प्रतितिष्ठन्ति। मांसेनान्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा
वा एता हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यं रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं
बर्हिषदं करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते
हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमभि मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदं
होतुः। इदमध्वर्योः। इदमग्नीध इति। यथैवादः सौम्येऽध्वरे।
आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्नीधे

प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा हृद्धिः। अग्निमुखामेवर्द्धिं यजमान ऋध्नोति।
सकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरभि धारयति।
षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेन
ब्रह्मणे^१ ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो
ब्रह्मा॥५७॥

सविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ काममन्येन। ततो
होत्रै^२। मध्यं वा एतद्यज्ञस्य। यद्धोता^३। मध्यत एव यज्ञं
प्रीणाति। अथा^४ध्वर्यवै^५। प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य। यदध्वर्युः।
तस्मा^६द्धविर्यज्ञस्यैतामेवाऽऽवृतमनु॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै।
अग्निमग्नीथ्सकृथ्सकृथ्सं मृड्हीत्याह। पराडिव ह्यैतरहिं
यज्ञः। इषिता दैव्या होतार इत्याह। इषितं^७ हि कर्म
क्रियते^८। भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता
ब्रूहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा दैव्या होतृभ्य
इत्याह। यज्ञमेव तथस्वगा करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य
इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव
बारहस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति॥५९॥

चरत्यध्वर्युः प्रजातिर्हयते वेदा^१ब्रवीद्वरहिषदं करोत्युत्विजो दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारिं

च॥

[८]

अथ सुचावनुष्टुभ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा

अनुष्टुक्। अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। प्राचीं
जुहूमूहति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। प्रतीचीमुपभृतम्।
जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। सविषूच एवापोह्य सपत्नान्
यजमानः। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वा-
ऽऽदित्येभ्यस्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। सुक्षु प्रस्तरमनक्ति।
इमे वै लोकाः सुचः। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव
तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रयं इमे लोकाः॥६१॥

एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति।
अभिपूर्वमेव यजमानं तेजसाऽनक्ति। अक्तं रिहाणा
इत्याह। तेजो वा आज्यम्। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव
तेजसाऽनक्ति। वियन्तु वय इत्याह। वयं एवैनं कृत्वा।
सुवर्गं लोकं गमयति॥६२॥

प्रजां योनिं मा निर्मृक्षमित्याह। प्रजायै गोपीथाय।
आप्यायन्तामाप ओषधय इत्याह। आप एवौषधीरा
प्याययति। मरुतां पृषतयः स्थेत्याह। मरुतो वै वृष्ट्या
ईशते। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमेरयेत्याह।
वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे॥६३॥

यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्यायुर्मियते।
आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मि पाहीत्याह। आयुरेवाऽऽत्मन्धत्ते।

यावद्वा अ॒ध्व॒र्युः प्र॑स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑दस्य॒ चक्षु॑र्म॒ीय॑ते।
चक्षु॑ष्पा अ॒ग्नेऽसि॑ चक्षु॑र्मे पा॒हीत्या॑ह। चक्षु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्ध॒त्ते।
ध्रु॒वाऽसी॑त्याह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। यं प॑रि॒धिं प॒र्यध॑त्था॒ इत्या॑ह॥६४॥

य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। अ॒ग्ने दे॒व पु॒णिभि॑र्वी॒यमा॑ण॒ इत्या॑ह।
अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॑ जुष्टं॒ करो॑ति। तन्त॑ ए॒तम॑नु जोषं॒ भरा॑मीत्याह॒।
स॒जा॒ताने॒वास्मा॑ अ॒नुका॑न्करोति। ने॒देष॑ त्वद॑पचे॒तया॑ता॒
इत्या॑हानु॒ख्यात्यै॑। य॒ज्ञस्य॑ पाथ॒ उप॑ समि॑त॒मित्या॑ह।
भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति। प॒रि॒धीन्प्र॑ ह॒रति॑। य॒ज्ञस्य॑ समि॑ष्ठ्यै॥६५॥

स्रुचौ॑ सं प्र॒स्त्राव॑यति। यदे॒व तत्र॑ कू॒रम्। तत्तेन॑
शम॑यति। जु॒ह्वामु॑प॒भृत॑म्। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै जु॒हूः।
भ्रातृ॑व्यदे॒वत्यो॑प॒भृत्। यज॑मानायै॒व भ्रातृ॑व्यमु॒पस्ति॑ करोति।
स॒ऽस्रा॒वभा॑गाः स्थे॒त्याह॑। वस॑वो॒ वै रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः
स॒ऽस्रा॒वभा॑गाः। तेषां॑ तद्भा॒गधे॒यम्॥६६॥

ताने॒व तेन॑ प्रीणाति। वै॒श्वदे॒व्यर्चा॑। ए॒ते हि॑ वि॒श्वे दे॒वाः।
त्रि॒ष्टुग्भ॑वति। इ॒न्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुक्। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने
दधा॑ति। अ॒ग्नेर्वा॒मप॑न्न॒गृह॑स्य॒ सद॑सि सादया॒मीत्या॑ह। इ॒यं
वा अ॒ग्निर॑प॒न्नगृ॑हः। अ॒स्या ए॒वैने॒ सद॑ने सादयति। सु॒म्नाय॑
सु॒म्निनी॑ सु॒म्ने मा॑ धत्त॒मित्या॑ह॥६७॥

प्र॒जा वै प॒शवः॑ सु॒म्नम्। प्र॒जामे॒व प॒शूना॑त्म॒न्ध॒त्ते। धुरि॑ धुर्यो॑
पात॑मित्याह॒। जा॒या॒प॒त्योर्गो॑पी॒थाय॑। अ॒ग्नेऽद॑ब्धायोऽशी॒तत॑नो

इत्याह। यथायजुरेवैतत्। पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै
पाहि दुरिष्ठै पाहि दुरद्वन्यै पाहि दुश्चरितादित्याह।
आमेवैतामा शास्ते। अविषन्नः पितुं कृणु सुषदा योनिः
स्वाहेतीध्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधाय फलीकरणहोमं
जुहोति। अतिरिक्तानि वा इध्मसं वृश्चनानि॥६८॥

अतिरिक्ताः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्।
अतिरिक्त एवातिरिक्तं दधाति। अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्त-
मात्वाऽव रुन्धे। वेदिदेवेभ्यो निलायत। तां वेदेनान्वविन्दन्।
वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पप्रथे पृथिवी पार्थिवानि।
गर्भं बिभर्ति भुवनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति
पुरस्तात्स्तम्बयजुषो वेदेन वेदिः सम्मार्ष्ट्यनुवित्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै।
प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्न्या उपस्थ-
आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदः होता-
ऽऽहवनीयांस्तृणत्रैति। यज्ञमेव तत्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्थ-
मासात्। तः सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा
अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति।
वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। देवा गातुविदो गातुं वित्वा
गातुमित्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयति।
प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवाव रुन्धे पर्यधत्था इत्याह समिष्ट्यै भागधेयन्धत्तमित्याह वा
इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्त्यै लभते यजमानः॥ [९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य
पाशमित्याह। वरुणपाशादेवेना मुञ्चति। सवितृप्रसूतो
यथादेवतम्॥ ७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ
सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म
सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवेना धाता। पुण्ये कर्मणि
सुकृतस्य लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह।
आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सन्त्वाय। समायुषा सं
प्रजयेत्याह॥ ७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा
एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्नियै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिँल्लोके
प्रति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। अथो
वाग्वा अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै
मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥ ७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा
वै तस्य विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि
योक्रं ब्रह्मणा। आदायै नत्पत्नी सहाप उपगृहीते शान्त्यै।

अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नयति। रेत एवास्यां प्रजां दधाति।
प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः। मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं
कृत्वोत्तिष्ठति॥७५॥

सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥—————[१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं
वेदं। विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करे। यं देवा मनुष्येषु।
उपवेषमधारयन्। ये अस्मदपं चेतसः। तानस्मभ्यमिहा
कुरु। उपवेषोपं विद्धि नः॥७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः।
ध्रुवाननपगान्कुर्विति पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपं गूहति। तस्मात्पुर-
स्तात्प्रत्यश्चः शूद्रा अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति।
अप्रतिवादिन एवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो
ब्रह्मणा सञ्शितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म
इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुन्नुद ओकंसः। सपत्नो
यः पृतन्यति। निर्बाध्येन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि
तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जनाञ् अति। इहि तिस्रोऽति
रोचनायावत्। सूर्यो असद्विवि। परमान्त्वा परावतम्॥७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः
समाभ्य इति। त्रिवृद्धा एष वज्रो ब्रह्मणा सञ्शितः। शुचैवैनं
विध्वा। एभ्यो लोकेभ्यो निर्णुद्य। वज्रेण ब्रह्मणा स्तृणुते।

हृतोऽसाववधिष्मामुमित्याह स्तृत्यै। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्।
शुचैवैनमर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्ण्या
अथ सुचौ यो वा अयथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं
कालेकाले नवसप्ततिः॥७९॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्ध्यो
वैश्यम्। तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय
वीरहणम्। पाप्मने क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय
पुंश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय मागधम्॥ १॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्।
नर्माय रेभम्। नरिष्ठाय भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय
स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय
तक्षाणम्॥ २॥

श्रमाय कौलूलम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्।
शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे
ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्ताकाय
श्वनितम्॥ ३॥

सन्धये जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्।
आत्यै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय
भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्।
बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥ ४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय

दुर्मदम्। प्रयुञ्ज उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सराभ्यो ब्रात्यम्।
 सर्पदेवजनेभ्योऽप्रतिपदम्। अवैभ्यः कितवम्। इर्यताया
 अकितवम्। पिशाचेभ्यो बिदलकारम्। यातुधानैभ्यः
 कण्टककारम्॥५॥

उत्सादेभ्यः कुञ्जम्। प्रमुदे वामनम्। द्वाभ्यः स्नामम्।
 स्वप्रायान्धम्। अधर्माय बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्।
 प्रकामोद्यायोपसदम्। आशिक्षायै प्रश्जिनम्। उपशिक्षाया
 अभिप्रश्जिनम्। मर्यादायै प्रश्जविवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशुनम्। विविन्त्यै
 क्षत्तारम्। औपद्रष्टाय सङ्गहीतारम्। बलायानुचरम्। भूमे
 परिष्कुन्दम्। प्रियाय प्रियवादिनम्। अरिष्ट्या अश्वसादम्।
 मेधाय वासः पल्पूलीम्। प्रकामाय रजयित्रीम्॥७॥

भायै दार्वारम्। प्रभाया आग्नेन्धम्। नाकस्य
 पृष्ठायाभिषेक्तारम्। ब्रध्नस्य विष्टपाय पात्रनिर्णेगम्।
 देवलोकाय पेशितारम्। मनुष्यलोकाय प्रकरितारम्।
 सर्वेभ्यो लोकेभ्य उपसेत्तारम्। अवर्त्यै वधायोपमन्थितारम्।
 सुवर्गाय लोकाय भागदुघम्। वर्षिष्ठाय नाकाय
 परिवेष्टारम्॥८॥

अर्मेभ्यो हस्तिपम्। जवायांश्वपम्। पुष्ट्यै गोपालम्।
 तेजसेऽजपालम्। वीर्यायाविपालम्। इरायै कीनाशम्।

की॒लाला॑य सु॒राका॒रम्। भ॒द्राय॑ गृ॒हप॑म्। श्रेय॑से वि॒त्तध॑म्।
अध्य॑क्षायानुक्ष॒त्तार॑म्॥९॥

म॒न्यवे॑ऽयस्ता॒पम्। क्रो॒धाय॑ नि॒सर॑म्। शोका॑याभि॒सर॑म्।
उ॒त्कूल॑वि॒कूला॑भ्यां त्रि॒स्थिन॑म्। यो॒गाय॑ यो॒त्तार॑म्। क्षेमा॑य
विमो॑त्तार॒म्। वपु॑षे मानस्कृ॒तम्। शीला॑याञ्जनीका॒रम्।
निर्ऋ॑त्यै कोशका॒रीम्। य॒माया॑सूम्॥१०॥

य॒म्यै य॒मसू॑म्। अथ॑र्व॒भ्योऽव॑तोका॒म्। सं॒व॒त्स॒राय॑
पर्या॑रिणी॒म्। परि॒व॒त्स॒राया॑वि॒जाता॑म्। इ॒दा॒व॒त्स॒राया॑प॒-
स्क॑द्व॒रीम्। इ॒द्व॒त्स॒राया॑ती॒त्व॒रीम्। व॒त्स॒राय॑ वि॒ज॑र्ज॒राम्।
सं॒व॒त्स॒राय॑ प॒लि॒क्री॑म्। वना॑य वन॒पम्। अ॒न्यतो॑रण्याय
दा॒व॒पम्॥११॥

सरो॑भ्यो धै॒व॒रम्। वेश॑न्ताभ्यो दा॒शम्। उ॒प॒स्था॑व॒रीभ्यो॑
बै॒न्दम्। न॒ङ्ग॒लाभ्यः॑ शौष्क॒लम्। पा॒र्या॑य कै॒व॒र्तम्। अ॒वा॒र्या॑य
मा॒र्गा॒रम्। ती॒र्थेभ्य॑ आ॒न्दम्। विष॑मेभ्यो मैना॒लम्। स्व॒नै॒भ्यः
पर्ण॑कम्। गुहा॑भ्यः कि॒रा॑तम्। सा॒नु॒भ्यो ज॑म्भ॒कम्। पर्व॑तेभ्यः
कि॒म्पू॒रुष॑म्॥१२॥

प्र॒ति॒श्रु॒त्का॑या ऋ॒तु॒लम्। घो॒षाय॑ भ॒षम्। अ॒न्ता॑य
बहु॑वा॒दिन॑म्। अ॒न॒न्ता॑य मू॒कम्। मह॑से वीणावा॒दम्। क्रो॒शा॑य
तू॒णव॑ध्मम्। आ॒क्र॒न्दा॑य दु॒न्दु॒भ्याघा॑तम्। अ॒व॒र॒स्प॒राय॑
शङ्ख॑ध्मम्। ऋ॒भु॒भ्यो॒जिन॑सन्धा॒यम्। सा॒ध्येभ्य॑श्चर्म॒ण्णम्॥१३॥

बीभृ॒त्सायै॑ पौल्क॒सम्। भू॒त्यै जाग॑र॒णम्। अभू॑त्यै
स्वप॒नम्। तुला॑यै वाणि॒जम्। वर्णा॑य हि॒र॒ण्यका॑रम्।
विश्वै॑भ्यो दे॒वेभ्यः॑ सि॒ध्मल॑म्। प॒श्चाद्दोषा॑य ग्ला॒वम्।
ऋ॒त्यै जन॑वा॒दिन॑म्। व्यृ॒द्ध्या अप॑ग॒ल्भ॑म्। स॒ंश॒राय॑
प्र॒च्छि॒दम्॥१४॥

ह॒साय॑ पु॒श्चलू॑मा ल॒भते। वी॒णावा॑दं ग॒णकं॑ गी॒ताय॑।
याद॑से शाबु॒ल्याम्। न॒र्माय॑ भद्र॒वती॑म्। तू॒णव॑ध्मं ग्रा॒म॒ण्यं
पा॒णिसङ्घा॑तं नृ॒त्ताय॑। मोदा॑यानु॒क्रोश॑कम्। आ॒न॒न्दाय॑
तल॒वम्॥१५॥

अ॒क्षरा॑जाय॑ कि॒त॒वम्। कृ॒ताय॑ सभा॒विन॑म्। त्रेता॑या
आदि॒नव॑द॒र॒शम्। द्वा॒परा॑य॑ ब॒हिः सद॑म्। कल॑ये सभा॒स्था॒णुम्।
दुष्कृ॑ताय॑ च॒रका॑चार्यम्। अध्व॑ने ब्रह्मचा॒रिण॑म्। पि॒शा॒चेभ्यः॑
सैल॑गम्। पि॒पा॒सायै॑ गोव्य॒च्छम्। नि॒र्ऋ॒त्यै गोघा॑तम्। क्षु॒धे
गौ॒विकृ॑तम्। क्षु॒तृ॒ष्णाभ्या॑न्तम्। यो गां वि॒कृ॒न्त॑न्तं मा॒ंसं
भि॒क्ष॑माण उप॒तिष्ठ॑ते॥१६॥

भू॒म्यै पी॒ठस॑र्पि॒ण॒मा ल॒भते। अ॒ग्नये॑ऽस॒लम्। वा॒यवे॑
चाण्डा॒लम्। अ॒न्तरि॑क्षा॒य व॑श्श॒न॒र्तिन॑म्। दि॒वे खल॑तिम्।
सू॒र्याय॑ ह॒र्य॑क्षम्। च॒न्द्रम॑से मि॒र्मिर॑म्। नक्ष॑त्रेभ्यः कि॒ला॑सम्।
अ॒ह्ने शु॒क्लं पि॑ङ्ग॒लम्। रा॒त्रि॒यै कृ॒ष्णं पि॑ङ्गा॒क्षम्॥१७॥

वा॒चे पु॒रुष॑मा ल॒भते। प्रा॒णम॑पा॒नं व्या॒नमु॑दा॒नं सं॑मा॒नं

तान् वा॒यवे॑। सूर्या॑य॒ चक्षु॑रा ल॒भते। मन॑श्च॒न्द्रम॑से। दि॒ग्भ्यः
श्रोत्र॑म्। प्र॒जाप॑तये॒ पुरु॑षम्॥१८॥

अथै॒तान॑रूपेभ्य॒ आल॑भते। अति॑ह॒स्वम॑तिदीर्घम्।
अति॑कृ॒शम॑त्य॒सल॑म्। अति॑शु॒क्लम॑ति॒कृष्ण॑म्। अति॑श्ल॒क्ष्ण-
मति॑लो॒मश॑म्। अति॑कि॒रिट॑मति॒दन्तु॑रम्। अति॑मि॒र्मिर॑मति॒-
मेमि॑षम्। आ॒शायै॑ जा॒मिम्। प्र॒ती॒क्षायै॑ कुमा॒रीम्॥१९॥

ब्रह्म॑णे गी॒ताय॒ श्रमा॑य॒ सन्ध॑ये॒ नदी॑भ्य॒ उ॒त्सा॑देभ्य॒ ऋ॒त्यै भा॒या अ॒र्मेभ्यो॑ म॒न्यवे॑ य॒म्यै
दश॑दश॒ सरो॑भ्यो॒ द्वाद॑श॒ प्रति॑श्रु॒त्कायै॑ बी॒भ॒त्सायै॑ दश॑दश॒ हसा॑य॒ स॒प्ताक्ष॑रा॒जाय॒ त्रयो॑दश॒
भू॒म्यै दश॑ वा॒चे षड॑थ॒ नवै॑का॒न्नवि॑श॒तिः॥१९॥

ब्रह्म॑णे य॒म्यै नव॑दश॥१९॥

ब्रह्म॑णे कुमा॒रीम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

स॒त्यं प्र॑प॒द्ये। ऋ॒तं प्र॑प॒द्ये। अ॒मृतं॑ प्र॑प॒द्ये। प्र॒जाप॑तेः
प्रि॒यां त॒नुव॑मना॒र्ता प्र॑प॒द्ये। इ॒दम॒हं प॑श्चद॒शेन॑ व॒ज्रेण॑। द्विष॑न्तं
भ्रातृ॑व्य॒मव॑ क्रामामि। योऽ॒स्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्विष्मः॑।
भूर्भुवः॑ सु॒वः। हिम्॥१॥

स॒त्यं द॑श॥ _____ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्या॑। दे॒वाञ्जि॑गाति
सु॒म्रयुः॑। अ॒ग्न आया॑हि वी॒तये॑। गृ॒णानो॑ ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑
स॒त्सि ब॒रुहि॑षि। तं त्वा॑ स॒मिद्वि॑रङ्गि॒रः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि।
बृ॒हच्छो॑चा यविष्म। स नः॑ पृ॒थुः श्र॒वाय्य॑म्॥२॥

अच्छा॑ दे॒व वि॒वास॑सि। बृ॒हद॑ग्रे सु॒वीर्य॑म्। ई॒डेन्यो॑
नम॒स्यस्ति॑रः। तमा॑सि द॒र्शतः॑। स॒मग्नि॑रि॒ध्यते॑ वृषा॑। वृषा॑
अ॒ग्निः स॒मिध्य॑ते। अ॒श्वो न॑ दे॒ववा॑हनः। तं ह॒विष्म॑न्त
ई॒डते॑। वृष॑णं त्वा व॒यं वृष॑न्। वृषा॑णः स॒मिधी॑महि॥३॥

अ॒ग्ने दी॑द्यतं बृ॒हत्। अ॒ग्निं द॒तं वृ॑णीमहे। होता॑रं
वि॒श्ववे॑दसम्। अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतु॑म्। स॒मिध्य॑मानो अध्व॒रे।
अ॒ग्निः पा॑व॒क ई॒ड्यः। शो॒चिष्कै॑श॒स्तमी॑महे। स॒मिद्धो॑ अ॒ग्न
आ॒हुतः॑। दे॒वान् य॑क्षि स्वध्व॒र। त्वं हि॑ ह॒व्यवा॑डसि। आ
जु॑होत दुव॒स्यतः॑। अ॒ग्निं प्र॑य॒त्यध्व॑रे। वृ॒णीध्व॑ ह॒व्यवा॑हनम्।

त्वं वरुण उ॒त मि॒त्रो अ॒ग्ने। त्वां वर्ध॑न्ति म॒तिभिर्वसि॑ष्ठाः। त्वे
वसु॑ सुषण॒नानि॑ सन्तु। यूयं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः॥४॥

श्रुवाय्यमिधोमह्यसि सप्त च॥—————[२]

अ॒ग्ने॑ म॒हा॑ अ॒सि ब्रा॒ह्मण॑ भा॒रत। अ॒सा॒वसौ॑। दे॒वेद्धो॑
मन्वि॑द्धः। ऋषि॑ष्टुतो वि॒प्रा॒नुम॑दितः। क॒वि॒श॒स्तो ब्र॒ह्म॑स॒ शितो॑
घृ॒ताह॑वनः। प्र॒णीर्य॑ज्ञाना॑म्। र॒थीर॑ध्व॒राणा॑म्। अ॒तूर्तो॑ हो॒ता।
तूर्णि॑र॒हव्य॑वाट्। आ॒स्पात्रं॑ जुहू॒र्दे॒वाना॑म्॥५॥

च॒म॒सो दे॒व॒पा॒नः। अ॒रा॑ इ॒वाग्ने॑ ने॒मि॒र्दे॒वाः॑ स्त्वं
प॑रि॒भूर॑सि। आ व॑ह दे॒वान् यज॑मानाय। अ॒ग्नि॑म॒ग्न आ॑व॒ह।
सोम॑माव॒ह। अ॒ग्नि॑माव॒ह। प्र॒जाप॑ति॒माव॑ह। अ॒ग्नी॒षोमा॑वाव॒ह।
इ॒न्द्रा॒ग्नी आ॑व॒ह। इ॒न्द्र॒माव॑ह। म॒हेन्द्र॑माव॒ह। दे॒वाः
आ॑ज्य॒पाः आ॑व॒ह। अ॒ग्निः हो॒त्रायाऽऽव॑ह। स्वं म॑हि॒मान॒मा
व॑ह। आ चा॑ग्ने दे॒वान् व॑ह। सु॒यजा॑ च यज जा॒तवे॑दः॥६॥

देवानामिन्द्रमा वह पद च॥—————[३]

अ॒ग्नि॒र्होता॑ वे॒त्व॒ग्निः। हो॒त्रं वै॑त्तु प्रा॒वि॒त्रम्। स्मो व॒यम्।
सा॒धु ते॑ यज॒मान॑ दे॒वता॑। घृ॒तव॑तीमध्व॒र्यो सु॒च॒मास्य॑स्व।
दे॒वायु॑वं वि॒श्ववा॑राम्। ई॒डा॒महै॑ दे॒वाः ई॒डे॒न्यान्। न॒म॒स्याम॑
नम॒स्यान्। यजा॑म य॒ज्ञिया॑न्॥७॥

अग्निर्होता नव॥—————[४]

स॒मिधो॑ अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु॑। तनून॑पा॒द॒ग्न आ॒ज्य॑स्य

वेतु। इडो अ॒ग्र आ॒ज्य॑स्य वियन्तु। ब॒र्हि॒र॒ग्र आ॒ज्य॑स्य
वेतु। स्वाहा॒ऽग्नि॑म्। स्वाहा॒ सोम॑म्। स्वाहा॒ऽग्नि॑म्। स्वाहा॑
प्र॒जाप॑तिम्। स्वाहा॒ऽग्नी॒षोमौ॑। स्वाहे॑न्द्रा॒ग्नी। स्वाहे॑न्द्रम्।
स्वाहा॑ महेन्द्रम्। स्वाहा॑ दे॒वाः आ॒ज्य॑पान्। स्वाहा॒ऽग्नि॑ः
हो॒त्राञ्जु॑षा॒णाः। अ॒ग्र आ॒ज्य॑स्य वियन्तु॥८॥

इन्द्रा॒ग्नी प॒ञ्च च॥—————[५]

अ॒ग्निर्वृ॑त्राणि॑ जङ्घ॑नत्। द्र॒वि॒ण॒स्युर्वि॑प॒न्यया॑। स॒मि॒द्धः
शु॒क्र आ॑हु॒तः। जु॒षा॒णो अ॒ग्निरा॒ज्य॑स्य वेतु। त्व॑ः सो॒मासि॑
स॒त्प॑तिः। त्व॑ः राजो॒त वृ॑त्र॒हा। त्वं भ॒द्रो अ॑सि॒ क्रतुः॑।
जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्य॑स्य ह॒विषो॑ वेतु। अ॒ग्निः प्र॒त्ने न॒
जन्म॑ना। शु॒म्भा॑नस्त॒नुव॑ः॒ स्वाम्। क॒विर्वि॑प्रे॒ण वावृ॑धे।
जु॒षा॒णो अ॒ग्निरा॒ज्य॑स्य वेतु। सोम॑ गी॒र्भि॒ष्ट्वा व॑यम्। वर्ध॑या॒मो
वचो॑वि॒दः। सु॒मृ॒डी॒को न॒ आवि॑श। जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्य॑स्य
ह॒विषो॑ वेतु॥९॥

स्वा॑ षट् च॥—————[६]

अ॒ग्निर्मृ॑धा दि॒वः क॒कुत्। प॒तिः पृ॒थि॒व्या अ॒यम्। अ॒पाः
रेता॑ः॒सि जि॒न्वति॑। भुवो॑ य॒ज्ञस्य॑ रज॑सश्च ने॒ता। यत्रा॑ नि॒यु॒द्धिः
सच॑से शि॒वाभिः॑। दि॒वि मूर्धा॑नं दधिषे सुव॑र॒षाम्। जि॒ह्वा॑म॒ग्रे
चकृ॑षे ह॒व्यवा॑हम्। प्र॒जाप॑ते न त्वदे॒तान्य॑न्यः। वि॒श्वा जा॑तानि
परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जहु॒मस्तं नो॑ अस्तु॥१०॥

व॒यः॑ स्या॒म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॒ः स
मा॒तर॑म्। स स॒नु॒र्भु॒व॒त्स भु॑व॒त्पुन॑र्मघः। स द्यामौ॒र्णो॑द॒न्तरि॑क्षः
स सु॒वः। स वि॒श्वा भु॒वो अ॒भव॑त्स आ॒भव॑त्। अ॒ग्नी॒षोमा॑
सवे॑दसा। स॒ह॒ती वन॑त॒ङ्गिरः॑। स॒न्दे॒व॒त्रा ब॑भूवथुः। यु॒वमे॒तानि॑
दि॒वि रो॑च॒नानि॑। अ॒ग्निश्च॑ सो॒म स॑क्र॒तू अध॑त्तम्॥११॥

यु॒वः॑ सि॒न्धूः॑ र॒भि॒शस्ते॑रव॒द्यात्। अ॒ग्नी॒षोमा॑वमु॒ञ्चत॑
गृ॒भी॒तान्। इन्द्रा॑ग्नी रोच॒ना दि॒वः। परि॑ वा॒जेषु॑ भूषथः।
तद्वा॑ञ्चेति॒ प्रवी॑र्यम्। श॒जथ॑द्वृ॒त्रमु॒त सं॑नोति॒ वाज॑म्। इन्द्रा॑
यो अ॒ग्नी स॒हु॒री स॒प॒र्यात्। इ॒र॒ज्यन्ता॑ वस॒व्यस्य॑ भू॒रैः।
स॒ह॒स्तमा॑ स॒ह॒सा वा॒ज॒यन्ता॑। ए॒न्द्र सान॑सि॒र॒यिम्॥१२॥

स॒जित्वा॑नः॒ सदा॑स॒हम्। व॒र्षि॑ष्ठमू॒तये॑ भ॒र। प्रस॑साहिषे
पु॒रु॒हूत॑ श॒त्रून्। ज्ये॑ष्ठस्ते॒ शुष्मं॑ इ॒ह रा॑तिर॒स्तु। इन्द्रा॑ भ॒र
दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पतिः॑ सि॒न्धूना॑मसि रे॒वती॑नाम्। म॒हाः॑
इन्द्रो॑ य ओज॑सा। पु॒र्जन्यो॑ वृष्टि॒माः॑ इ॒व। स्तोमै॑र्व॒त्सस्य॑
वावृ॑धे। म॒हाः॑ इन्द्रो॑ नृ॒वदा॑च॒र॒षणि॑प्राः॥१३॥

उ॒त द्वि॒ब॒र्हा अ॒मि॒नः स॒हो॑भिः। अ॒स्म॒द्रिय॑ग्वावृ॒धे
वी॒र्या॑य। उ॒रुः पृ॒थुः सु॒कृतः॑ क॒र्तृभि॑र्भूत्। पि॒प्री॒हि दे॒वाः॑
उ॒शतो॑ य॒वि॒ष्ठ। वि॒द्वाः ऋ॒तूः॒र॒ऋ॒तु॒पते॑ यजे॒ह। ये दै॒व्या
ऋ॒त्वि॒जस्ते॒भि॒र॒ग्ने। त्वः॑ हो॒तॄ॒णाम॒स्याय॑जिष्ठः। अ॒ग्निः॑
स्वि॑ष्ट॒कृत॑म्। अ॒या॒ङ्गि॒र॒ग्नेः प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒ट्त्सोम॑स्य

प्रिया धामानि॥१४॥

अयाङ्ग्रेः प्रिया धामानि। अयाङ्गजापतेः प्रिया धामानि।
अयाङ्ग्रीषोमयोः प्रिया धामानि। अयाङ्गिन्द्राग्रियोः प्रिया
धामानि। अयाङ्गिन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाङ्गमहेन्द्रस्य
प्रिया धामानि। अयाङ्गैवानामाज्यपानां प्रिया धामानि।
यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षथ्स्वं महिमानम्।
आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः।
जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावक
शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता यजासि महिना वियद्भूः।
हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥१५॥

अस्त्वधत्तं रयिं चरषणिप्राः सोमस्य प्रिया धामानीषः षट्॥—————[७]

उपहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरं सह
पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण। उप मा
वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा।
उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप
मा सप्त होत्रां ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा
धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥१६॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्।
उपहूतां(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्मां इडा
ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी।
ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥१७॥

दैव्या॑ अध्व॒र्यव॒ उप॑हूताः। उप॑हूता मनु॒ष्याः॑। य इ॒मं
य॒ज्ञमवा॑न्। ये य॒ज्ञप॑तिं॒ वर्धा॑न्। उप॑हूते द्यावा॑पृथि॒वी।
पूर्व॑जे ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूतोऽयं यज॑मानः।
उत्त॑रस्यान्देवय॒ज्याया॑मुप॑हूतः। भूय॑सि हवि॒ष्करण॑ उप॑हूतः।
दि॒व्ये धाम॑न्नुप॑हूतः। इ॒दं मे॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॑
तस्मि॑न्नुप॑हूतः। वि॒श्वम॑स्य प्रि॒यमुप॑हूतम्। वि॒श्वस्य॑
प्रि॒यस्योप॑हूत॒स्योप॑हूतः॥१८॥

सुहर्षभा ह्वयतामुपहूतः हविष्करणं उपहूतश्चत्वारि च॥ [८]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॑स्य वेतु। दे॒वो न॒राश॑सः।
व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॑स्य वेतु। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्टकृत्। सु॒द्रवि॑णा
म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्माय॒जी हो॑ता॥ हो॒तुर्हो॑तुराय॒जीयान्॑।
अ॒ग्ने या॑न्दे॒वानया॑द्। या॑ अ॒पिप्रेः॑। ये ते॑ हो॒त्रे अ॑म॒थ्स॒त।
ता॑ स॒स॒नुषी॑ हो॒त्रा॑न्दे॒वङ्ग॒माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्।
स्वि॑ष्टकृ॒चाग्ने॑ हो॒ताऽभूः॑। व॒सुव॑ने॒ वसु॑धेय॑स्य न॒मोवा॑के
वी॒हि॑॥१९॥

अपिप्रेः पञ्च च॥ [९]

इ॒दं द्या॑वापृथि॒वी भ॒द्रम॑भूत्। आ॒र्धं सू॑क्तवा॒कम्। उ॒त
न॑मोवा॒कम्। ऋ॒ध्यास्म॑ सू॒क्तोच्य॑म॒ग्ने। त्व॑ सू॒क्तवा॑ग॒सि।
उप॑श्रितो दि॒वः पृ॑थि॒व्योः। ओ॒म॒न्वती॑ तेऽस्मिन् य॒ज्ञे य॑ज॒मान्
द्या॑वापृथि॒वी स्ता॑म्। श॒ङ्गये॑ जी॒रदा॑न्। अ॒त्र॒सू अ॑प्र॒वेदे॑।
उ॒रुग॑व्यूती अ॒भयं॑ कृ॒तौ॥२०॥

वृष्टिद्यावा रीत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च
 पयस्वती च। सूपचरणा च स्वधिचरणा च। तयोराविदि।
 अग्निरिदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। सोम
 इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्निरिदं
 हविरंजुषत॥२१॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिदं
 हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमाविदं
 हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी
 इदं हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्।
 इन्द्र इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
 महेन्द्र इदं हविरंजुषत॥२२॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा आज्यपा
 आज्यमजुषन्त। अवीवृधन्त महो ज्यायोऽकृत।
 अग्निर्होत्रेणेदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत।
 अस्यामृधद्धोत्रायान्देवङ्गमायाम्। आशास्तेऽयं यजमानोऽसौ।
 आयुरा शास्ते। सुप्रजास्त्वमा शास्ते। सजातवनस्यामा
 शास्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शास्ते। भूयो हविष्करणमा शास्ते।
 दिव्यं धामा शास्ते। विश्वं प्रियमा शास्ते। यदनेन
 हविषाऽऽशास्ते। तदश्यात्तदध्यात्। तदस्मै देवा रासन्ताम्।
 तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च।

उ॒भे च॑ नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒ह॑स॒स्पाता॑म्। इ॒ह गति॑र्वा॒मस्ये॑दं
च॑। नमो॑ दे॒वेभ्यः॑॥२४॥

अ॒भ्यं कृ॒ताव॑कृ॒ताग्नि॑दि॒ह॒ ह॒विर॑जुषत महेन्द्र इ॒द॒ह॒ ह॒विर॑जुषत स॒जात॑व॒न॒स्यामा शा॑स्ते वी॒तं
च॒ त्रीणि॑ च॥_____ [१०]

तच्छुं॑ योरावृ॒णीम॑हे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवी॑
स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मा॑नु॒षेभ्यः॑। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्।
शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे॥२५॥

तच्छुं॑ यो॒र॒ष्टौ॑॥_____ [११]

आप्या॑यस्व॒ सन्तो॑। इ॒ह त्वष्टा॑रम॒ग्रियं॑ तन्न॑स्तु॒रीप॑म्।
दे॒वानां॑ प॒त्नीरु॑श॒तीर॑वन्तु नः। प्राव॑न्तु नस्तु॒जये॑ वा॒जसा॑तये।
याः पा॒र्थिवा॑सो॒ या अ॒पाम॑पि॒ व्रते॑। ता नो॑ दे॒वीः सु॒हवाः॑
शर्म॑ यच्छत। उ॒त ग्रा वि॑यन्तु दे॒वप॑त्नीः। इन्द्रा॑ण्य॒ग्राय्य॑श्चि॒नी
राट्। आ रोद॑सी वरुणा॒नी शृ॑णोतु। वि॒यन्तु॑ दे॒वीर्य॑
ऋ॒तुर्ज॑नीनाम्॥२६॥

अ॒ग्निर्हो॑ता॒ गृह॑प॒तिः स राजा॑। वि॒श्वा वेद॑ जनि॒मा
जा॒तवे॑दाः। दे॒वाना॑मु॒त यो म॑र्त्यानाम्। यजि॑ष्ठः स प्र
य॑जतामृ॒तावा॑। व॒यमु॑ त्वा गृह॑पते॒ जना॑नाम्। अ॒ग्ने अ॒कर्म॑
स॒मिधा॑ बृ॒हन्त॑म्। अ॒स्थूरि॑ णो॒ गार्ह॑पत्यानि सन्तु। ति॒ग्मेन॑
न॒स्तेज॑सा॒ स॒शिश॑ाधि॥२७॥

जनी॑नाम॒ष्टौ च॑॥_____ [१२]

उपहूतः रथन्तरः सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरः सह
पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यः सहान्तरिक्षेण। उप मा
वामदेव्यः सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा।
उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप
मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा
धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥२८॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्।
उपहूतां(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेड। उपो अस्माः इडो
ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेड। मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी।
ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥२९॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः।
य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीं वर्धन्। उपहूते
द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतेयं
यजमाना। इन्द्राणीवाऽविधुवा। अदितिः सुपुत्रा।
उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूता। भूयसि हविष्करण उपहूता।
दिव्ये धामन्नुपहूता। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति
तस्मिन्नुपहूता। विश्वमस्याः प्रियमुपहूतम्। विश्वस्य
प्रियस्योपहूतस्योपहूता॥३०॥

सहर्षभा ह्वयतामुपहूतः सुपुत्रा षट्॥ [१३]

सत्यं प्रवोऽग्ने महान्ग्निर्होता समिधोऽग्निर्वृत्राण्यग्निर्मूर्धोपहूतं देवं बर्हिदिदं द्यावापृथिवी
तच्छुं योरा प्यायस्वोपहूतत्रयोदश॥१३॥

स॒त्यं व॒यं॑ स्या॑म वृ॒ष्टि॒द्या॑वा त्रि॒ंशत्॥३०॥

स॒त्यमु॑प॒हू॒ता॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अ॒ञ्जन्ति॑ त्वाम॑ध्वरे॒ दे॒व॒यन्तः॑ । वन॑स्पते॒ मधु॑ना॒ दैव्ये॑न ।
यद॑र्ध्वस्ति॑ष्ठा॒द्ववि॑णे॒ह ध॑त्तात् । यद्वा॒ क्षयो॑ मा॒तुर॒स्या उ॒पस्थे॑ ।
उच्छ्र॑यस्व वनस्पते । वर्ष्म॑न्पृथि॒व्या अधि॑ । सुमि॑ती मी॒यमा॑नः ।
वर्चो॑धा य॒ज्ञवा॑हसे । समि॑द्धस्य॒ श्रय॑माणः पुरस्ता॑त् । ब्रह्म॑
वन्वानो॒ अ॒जर॑ सु॒वीरम्॑ ॥ १ ॥

आ॒रे अ॒स्मद॑मतिं॒ बाध॑मानः । उच्छ्र॑यस्व मह॒ते सौभ॑गाय ।
ऊ॒र्ध्व ऊ॒षुण॑ ऊ॒तये॑ । तिष्ठा॑ दे॒वो न स॑विता । ऊ॒र्ध्वो वाज॑स्य
सनि॑ता॒ यद॑ञ्जिभिः । वा॒घद्वि॑र्वि॒ह्वया॑महे । ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्य ह॑सो
नि के॒तुना॑ । विश्व॑ सम॒त्रिण॑न्दह । कृ॒धी न॑ ऊ॒र्ध्वो च॒ रथा॑य
जीव॑से । वि॒दा दे॒वेषु॑ नो॒ दुवः॑ ॥ २ ॥

जा॒तो जा॑यते सुदि॒न॒त्वे अ॒ह्नाम् । सम॒र्य आ वि॒दथे॒
वर्ध॑मानः । पुन॑न्ति॒ धीरा॑ अप॒सो मनी॑षा । दे॒वया॑ विप्र उ॒दिय॑ति
वाच॑म् । युवा॑ सु॒वासाः॒ परि॑वीत॒ आगा॑त् । स उ॒ श्रेया॑न्भवति
जाय॑मानः । तं धीरा॑सः क॒वय॑ उन्नयन्ति । स्वा॒धियो॒
मन॑सा दे॒व॒यन्तः॑ । पृथु॑पाजा॒ अम॑र्त्यः । घृ॒तनि॑र्णि॒रख्वा॑हुतः ।
अ॒ग्निर्य॑ज्ञस्य॒ हव्य॑वाद् । तं सु॒बाधो॑ य॒तः सु॑चः । इ॒त्था
धिया॑ य॒ज्ञव॑न्तः । आच॑क्रुर॒ग्निमू॑तये । त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो
अ॒ग्ने । त्वां वर्ध॑न्ति म॒तिभि॑र्वसि॑ष्ठाः । त्वे वसु॑ सुषण॒नानि॑

सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥

[१]

होता यक्षदग्निं॑ समिधा॑ सुषमिधा॑ समिद्धं॑ नाभा॑
पृथिव्याः सङ्ग॑थे वामस्य॑। वर्ष्म॑न्दिव इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य॑
होत॑र्यजं। होता यक्षत्तनूनपा॑तमदि॑तेर्गर्भं॑ भुवनस्य गो॒पाम्।
मध्वा॑द्य देवो दे॒वेभ्यो॑ दे॒वयाना॑न्पथो अनक्तु वेत्वाऽऽज्यस्य॑
होत॑र्यजं। होता यक्षन्नरा॑शंसं॑ नृशस्त्रं॑ नृङ्ः प्र॑णेत्रम्।
गोभिर्व॑पावा॒न्त्स्याद्वी॑रैः शक्ती॑वा॒न्नथैः॑ प्रथम॑या वा हिर॑ण्यैश्च॒न्द्री
वेत्वाऽऽज्यस्य॑ होत॑र्यजं। होता यक्षद॑ग्निमिड ईडितो दे॒वो
दे॒वां॑ आव॑क्षद्दूतो ह॒व्यवा॑डमूरः। उपे॑मं य॒ज्ञमु॑पेमां दे॒वो
दे॒वहू॑तिमवतु वेत्वाऽऽज्यस्य॑ होत॑र्यजं। होता यक्षद्व॑रुहिः
सु॒ष्टरी॒मोर्ण॑म्रदा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे वि च प्र च॑ प्रथता॑
स्वास॑स्थं दे॒वेभ्यः॑। एमे॑नदद्य वस॑वो रु॒द्रा आ॑दित्याः स॑दन्तु
प्रि॒यमिन्द्र॑स्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य॑ होत॑र्यजं॥४॥

होता यक्षद्व॑रं ऋ॒ष्याः क॑व॒ष्यो को॑षधावनीरु॒दाता॑भी॒र्जिह॑तां
विपक्षो॑भिः श्रय॑न्ताम्। सु॒प्राय॑णा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे
विश्र॑यन्तामृता॒वृधो॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य होत॑र्यजं। होता
यक्षदु॑षासा॒नक्ता॑ बृ॒हती सु॑पेश॑सा नृङ्ः पति॑भ्यो योनि॑
कृ॒ण्वाने। स॒ङ्गस्म॑र्यमाने इन्द्रे॑ण दे॒वैरे॑दं ब॒रुहिः सी॑दतां
वी॒तामाज्य॑स्य होत॑र्यजं। होता यक्षद्वै॒व्या होता॑रा

म॒न्द्रा पो॒ता॒रा क॒वी प्र॒चे॒त॒सा। स्वि॑ष्ट॒म॒द्या॒न्यः क॑रदि॒षा
 स्व॑भि॒गूर्त॑म॒न्य ऊ॒र्जा स॑त॒व॒से॒मं य॒ज्ञं दि॒वि दे॒वेषु॑ ध॒त्तां
 वी॒ता॒मा॒ज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्य॒जं। हो॒ता य॑क्ष॒त्ति॒स्रो दे॒वीर॒प॒सां॒म॒प॒स्त॒मा
 अ॒च्छि॑द्र॒म॒द्ये॒द॒म॒प॒स्त॒न्व॒ताम्। दे॒वेभ्यो॑ दे॒वीर्दे॒व॒म॒पो
 वि॒य॒न्त्वा॒ज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्य॒जं। हो॒ता य॑क्ष॒त्त्व॒ष्टा॒र॒म॒चि॑ष्टु॒म॒पा॒क॑
 रे॒तो॒धां वि॒श्र॑व॒सं य॒शो॒धाम्। पु॒रु॒रूप॑म॒का॒म॒क॒र्श॒न॑
 सु॒पोषः॑ पोषैः॒ स्या॒त्सु॒वी॒रो वी॒रै॒र्वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्य॒जं।
 हो॒ता य॑क्ष॒द्व॒न॒स्प॒ति॒मु॒पा॒व॒स्र॒क्ष॒द्धि॒यो जो॒ष्टा॒र॑ श॒श॒म॒न्न॒रः।
 स्व॒दा॒त्स्व॒धि॒ति॒र्ऋ॒तु॒था॒द्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्या॒वा॒ङ्मे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒
 हो॒त॒र्य॒जं। हो॒ता य॑क्ष॒द॒ग्नि॑ः स्वा॒हाऽऽज्य॑स्य॒ स्वा॒हा मे॒द॒सः
 स्वा॒हा स्तो॒का॒ना॒ऽस्व॒हा स्वा॒हा कृ॒ती॒ना॒ऽस्व॒हा
 ह॒व्य॒सू॒क्ती॒ना॒म्। स्वा॒हा दे॒वा॑ः आ॒ज्य॒पा॒न्स्वा॒हाऽग्नि॑
 हो॒त्रा॒ञ्जु॒षा॒णा अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य॒ वि॒य॒न्तु हो॒त॒र्य॒जं॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होत॒र्य॒जं सु॒वी॒रो वी॒रै॒र्वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य होत॒र्य॒जं च॒त्वारि॑
 च (अ॒ग्नि॒न्त॒नू॒न॒पा॒त॒न्न॒रा॒श॑सं॒म॒ग्नि॒मि॒ड ई॒डि॒तो ब॒र्हि॒रु॒र उ॒पा॒सा॒न॒क्ता दै॒व्या तिस्र॑स्त्व॒ष्टा॒रं
 व॒न॒स्प॒ति॒म॒ग्नि॒म्। प॒ञ्च वे॒त्वे॒को वि॒य॒न्तु द्वि॒र्वी॒ता॒मे॒को वि॒य॒न्तु द्वि॒र्वे॒त्वे॒को वि॒य॒न्तु हो॒त॒र्य॒जं॥)[२]

समि॒द्धो अ॒द्य म॒नु॒षो दुरो॑णे। दे॒वो दे॒वान् य॑ज॒सि
 जा॒त॒वे॒दः। आ च॒ वह॑ मि॒त्र॒म॒ह॒श्चि॒क्रि॒त्वान्। त्वं दू॒तः
 क॒वि॒र॒सि प्र॒चे॒ताः। त॒नू॒न॒पा॒त्प॒थ ऋ॒त॒स्य॒ या॒ना॒न्। म॒ध्वा
 स॒म॒ञ्ज॒न्स्व॑द॒या सु॒जि॒ह्व। म॒न्मा॒नि धी॒भि॒रु॒त य॒ज्ञमृ॒न्ध॒न्।
 दे॒व॒त्रा च॑ कृ॒णु॒ह्यध्व॑रं नः। न॒रा॒श॑स॒स्य म॒हि॒मा॒न॒मे॒षाम्।

उप॑ स्तोषाम॒ यज॒तस्य॑ य॒ज्ञैः॥६॥

ते सु॒क्रत॑वः शुच॑यो धिय॒न्धाः। स्वद॑न्तु दे॒वा उ॒भया॑नि
ह॒व्या। आ॒जुह्वा॑न् ईड्यो॒ वन्द्य॑श्च। आया॑ह्यग्रे वसु॑भिः
स॒जोषा॑ः। त्वं दे॒वाना॑मसि य॒ह्म होता॑। स ए॒नान् यक्षी॑षितो
य॒र्जीयान्। प्रा॒चीनं ब॒र्हिः प्र॒दिशा॑ पृथि॒व्याः। वस्तो॑र॒स्या
वृ॒ज्यते॒ अग्रे॒ अह्ना॑म्। व्यु॑ प्रथते वि॒तरं वरी॑यः। दे॒वेभ्यो॒
अदि॑तये स्यो॒नम्॥७॥

व्यच॑स्वतीरुर्वि॒या वि॒श्रय॑न्ताम्। पति॑भ्यो न जन॑यः
शु॒म्भमा॑नाः। दे॒वीर्द्वारो बृ॒हती॑र्वि॒श्वमि॒न्वाः। दे॒वेभ्यो॑ भवथ
सु॒प्राय॑णाः। आसु॒ष्वय॑न्ती यज॒ते उपा॑के। उ॒षासा॑नक्ता
सद॑तां नि यो॒नौ। दि॒व्ये योष॑णे बृ॒हती॑ सु॒रुक्मे। अधि॑
श्रिय॑श् शु॒क्रपि॑शं दधा॑ने। दै॒व्या हो॑तारा प्रथ॒मा सु॒वाचा॑।
मिमा॑ना य॒ज्ञं मनु॑षो यज॑ध्यै॥८॥

प्रचो॑दयन्ता वि॒दथे॑षु का॒रू। प्रा॒चीनं ज्योतिः॑ प्र॒दिशा॑
दि॒शन्ता॑। आ नो॑ य॒ज्ञं भा॑रती॒ तूय॑मेतु। इडा॑ मनु॒ष्वदि॒ह
चे॒तय॑न्ती। ति॒स्रो दे॒वीर्ब॒र्हिरे॒दः स्यो॒नम्। सर॑स्वती॒ स्वप॑सः
सद॑न्तु। य इ॒मे द्या॒वापृथि॑वी जनि॑त्री। रू॒पैरपि॑श्श॒द्भुव॑नानि
वि॒श्वौ। तम॒द्य हो॑तरिषि॒तो य॒र्जीयान्। दे॒वं त्वष्टा॑रमि॒ह यक्षि॑
वि॒द्वान्॥९॥

उ॒पाव॑सृज॒त्मन्या॑ सम॒ञ्जन्। दे॒वानां॑ पाथं ऋ॒तुथा॑ ह॒वीश्षि॑।
व॒नस्प॑तिः शमि॒ता दे॒वो अ॒ग्निः। स्वद॑न्तु ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑।

स॒द्यो जा॒तो व्य॑मिमीत य॒ज्ञम्। अ॒ग्निर्दे॒वाना॑मभवत्पु॒रोगाः।
अ॒स्य होतुः॑ प्र॒दिश्य॑तस्य॒ वा॒चि। स्वाहा॑कृतं ह॒विर॑दन्तु
दे॒वाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजध्वै विद्वान्धौ च॥ [३]

अ॒ग्निर्होता॑ नो अध्व॒रे। वा॒जी सन्परि॑णीयते। दे॒वो दे॒वेषु॑
य॒ज्ञियः॑। परि॑त्रिवि॒ष्टप॑ध्व॒रम्। यात्य॒ग्नी र॒थीरि॑व। आ दे॒वेषु॑
प्रयो॒ दध॑त्। परि॒ वाज॑पतिः क॒विः। अ॒ग्निर्ह॒व्यान्य॑क्रमीत्।
दध॒द्रत्नानि॑ दा॒शुषे॑॥११॥

अग्निर्होता नो नव॥ [४]

अजै॑द॒ग्निः। अस॑न॒द्वाज॑न्नि। दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॑ट्।
प्रा॒ञ्जोभि॑र्हिन्वा॒नः। धेना॑भिः कल्प॑मानः। य॒ज्ञस्यायुः॑ प्रति॒रन्।
उप॒ प्रेष्य॑ होतः। ह॒व्या दे॒वेभ्यः॑॥१२॥

अजैदघ्नौ॥ [५]

दै॒व्याः श॑मितार उ॒त म॑नुष्या आर॑भध्वम्। उप॑नयत् मे॒ध्या
दु॒रः। आ॒शासा॑ना मे॒धप॑तिभ्यां मे॒धम्। प्रा॒स्मा अ॒ग्निं भ॑रता।
स्तृ॒णीत ब॒र्हिः। अन्वे॑नं मा॒ता म॑न्यताम्। अनु॑ पि॒ता। अनु॑
भ्रा॒ता सग॑र्भ्यः। अनु॑ सखा॒ सयू॑थ्यः। उ॒दीची॑ना॒ अस्य॑ प॒दो
नि॒धत्तात्॥१३॥

सूर्यं॑ चक्षु॑र्गमयतात्। वा॒तं प्रा॒णम॑न्वव॑सृजतात्। दि॒शः
श्रो॒त्रम्। अ॒न्तरि॑क्ष॒मसु॑म्। पृ॒थि॒वी॑ शरी॑रम्। ए॒क॒धाऽस्य॑
त्वच॑माच्छ॒यतात्। पु॒रा नाभ्या॑ अपि॒शसौ॑ व॒पामु॑त्खि॑दतात्।

अ॒न्तरे॑वोष्माणं॑ वारय॑तात्। श्ये॒नम॑स्य॒ वक्षः॑ कृणु॑तात्।
प्र॒शसा॑ बा॒हू॥१४॥

श॒ला दो॑षणी॑। क॒श्यपे॒वाँसा॑। अ॒च्छि॑द्रे श्रोणी॑।
क॒वषो॑रू स्ने॒कपर्णा॑ष्ठीव॒न्ता॑। षड्विं॑शतिर॒स्य वङ्क॑यः।
ता अ॒नुष्ठो॑च्यावय॑तात्। गात्रं॑ गात्रम॒स्यानू॑नं कृणु॑तात्।
ऊ॒वध्य॑गो॒हं पार्थि॑वं खन॑तात्। अ॒स्त्रा रक्षः॑ स॒सृज॑तात्।
व॒निष्ठु॑म॒स्य मा रा॑विष्ट॥१५॥

उ॒रूकं॑ म॒न्यमा॑नाः। ने॒द्वस्तो॑के तन॑ये। रवि॑तारव॒च्छमि॑तारः।
अ॒ग्नि॑गो शमी॒ध्वम्। सु॒शर्मि॑ शमी॒ध्वम्। श॒मी॒ध्वम॑ग्निगो।
अ॒ग्नि॑गु॒श्चापा॑पश्च। उ॒भौ दे॒वानाँ॑ शमि॒तारौ॑। तावि॑मं प॒शूँ
श्र॑पय॑तां प्रवि॒द्वाँसौ॑। यथा॑यथाऽस्य॒ श्रप॑ण॒न्तथा॑तथा॥१६॥

धृ॒त्ताद्बा॒हू मा रा॑विष्ट॒ तथा॑तथा॥ [६]

जुष॑स्व स॒प्रथ॑स्तमम्। वचो॑ दे॒वप्सर॑स्तमम्। ह॒व्या जु॒ह्वान॑
आ॒सनि॑। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञम॑मृतेषु धेहि। इ॒मा ह॒व्या जा॑तवेदो
जुष॑स्व। स्तो॒काना॑म॒ग्ने मे॑द॒सो घृ॑तस्य॑। होतुः॑ प्राशा॑न प्रथ॒मो
नि॒षद्य॑। घृ॒तव॑न्तः पाव॑क ते। स्तो॒काः श्रो॑तन्ति॒ मेद॑सः। स्व॒धर्म॑
दे॒ववी॑तये॥१७॥

श्रेष्ठं॑ नो धेहि॒ वार्य॑म्। तुभ्य॑ँ स्तो॒का घृ॑त॒श्चुतः॑। अ॒ग्ने
वि॒प्राय॑ सन्त्य। ऋषिः॑ श्रेष्ठः॒ समि॑ध्यसे। य॒ज्ञस्य॑ प्रावि॒ता
भ॑व। तुभ्य॑ँ श्रोत॒न्त्यग्नि॑गो शची॒वः। स्तो॒कासौ॑ अ॒ग्ने मे॑द॒सो

घृतस्य। कविशस्तो बृहता भानुनागाः। हव्या जुषस्व मेधिर।
ओजिष्ठन्ते मध्यतो मेद उद्धृतम्। प्र ते वयं ददामहे। श्रोतन्ति
ते वसो स्तोका अधित्वचि। प्रति तान्देवशोर्विहि॥१८॥

देववीतय उद्धृतत्रोणिं च॥ [७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्र यातन्नमोभिरग्ने अर्वाक्।
युव९ राधोभिरकवेभिरिन्द्र। अग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता
यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य वपाया मेदसः। जुषेता९ हविः।
होतर्यज। विह्यख्यन्मनसा वस्य इच्छन्। इन्द्राग्नी ज्ञास उत
वा सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यम्। स वा धियं
वाजयन्तीमतक्षम्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य
जुषेता९ हविः। होतर्यज। त्वामीडते अजिरं दूत्याय।
हविष्मन्तः सदमिन्मानुषासः। यस्य देवैरासदो बरुहिरग्ने।
अहान्यस्मै सुदिना भवन्तु। होता यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य
जुषेता९ हविः। होतर्यज॥२०॥

सजातानग्निन्द्रे च॥ [८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। ईदृ रयिं यशसं
पूर्वभाजम्। इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो नव्येभिस्तिरतं
देष्णैः। माच्छेद्वा रश्मीरिति नाधमानाः। पितृणा९
शक्तीरनुयच्छमानाः। इन्द्राग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्री
धिषणाया उपस्थे। अग्नि९ सुदीति९ सुदृशं गृणन्तः।

न॒म॒स्याम॒स्त्वेडं॑ जा॒तवे॒दः। त्वां दू॒तम॑र॒तिः॑ ह॒व्य॒वाह॑म्।
दे॒वा अ॑कृ॒ण्वन्न॒मृत॑स्य॒ नाभि॑म्॥२१॥

जा॒तवे॒दो द्वे च॑॥ _____ [९]

त्व॑ ह्य॒ग्ने प्र॒थ॒मो म॒नोता॑। अ॒स्या धि॒यो अ॒भ॒वो
दस्म॒होता॑। त्व॑ सी॑ वृष॒न्नकृ॑णोर्दुष्टरी॑तु। स॒हो वि॒श्वस्मै॑
सह॑से सह॑ध्वे। अ॒धा होता॒ न्यसी॑दो य॒जीया॑न्। इ॒डस्प॑द
इ॒षय॑न्नीड्यः सन्। तं त्वा॒ नरः॑ प्र॒थ॒मं दे॒वय॑न्तः। म॒हो रा॒ये
चि॒तय॑न्तो॒ अनु॑गमन्। वृ॒तेव॑ यन्त॑ ब॒हुभि॑र्वस॒व्यैः। त्वे र॒यिं
जा॑गृ॒वाः सो॒ अनु॑गमन्॥२२॥

रु॒श॒न्तम॒ग्निं द॑र॒श॒तं बृ॒हन्त॑म्। व॒पाव॑न्तं वि॒श्वहा॑
दी॒दि॒वाः स॑म्। प॒दं दे॒वस्य॑ नम॑सा वि॒यन्तः॑। श्र॒व॒स्यवः॑ श्र॒व
आ॒प॒न्नमृ॑क्तम्। ना॒मा॒नि चि॒दधि॑रे य॒ज्ञिया॑नि। भ॒द्राया॑ ते
रण॑यन्त॒ सन्दृ॑ष्टौ। त्वां वर्ध॑न्ति क्षि॒तयः॑ पृ॒थिव्या॑म्। त्व॑
रा॒य उ॒भया॑सो जना॑नाम्। त्वं त्रा॒ता त॑रणे॒ चेत्यो॑ऽभूः। पि॒ता
मा॒ता स॒द॒मिन्मा॑नु॒षाणा॑म्॥२३॥

स॒प॒र्ये॒ण्यः स॒ प्रि॒यो वि॒श्व॑ग्निः। होता॑ म॒न्द्रो निष॑सादा
य॒जीया॑न्। तं त्वा॑ व॒यं द॑म॒ आ दी॑दि॒वाः स॑म्। उ॒प॒जु॒बाधो॑
नम॑सा स॒दे॒म। तं त्वा॑ व॒यः सु॒धियो॑ न॒व्यम॑ग्ने। सु॒म्रा॒यव॑
ई॒महे॑ दे॒वय॑न्तः। त्वं वि॒शो अ॒नयो॑ दी॒द्यानः॑। दि॒वो अ॑ग्ने बृ॒हता॑
रो॒च॒नेन॑। वि॒शां क॒विं वि॒श्व॑प॒तिः॑ श॒श्व॑तीनाम्। नि॒तो॒श॒नं वृष॑भं
च॑र्षणी॒नाम्॥२४॥

प्रेतीषणि मिषयन्तं पावकम्। राजन्तमग्निं यंजतः
 रयीणाम्। सो अग्र ईजे शशमे च मर्तः। यस्तु
 आनदत्समिधा हव्यदातिम्। य आहुतिं परि वेदा नमोभिः।
 विश्वेत्सवामा दधते त्वोतः। अस्मा उ ते महि महे विधेम।
 नमोभिरग्रे समिधोत हव्यैः। वेदीसूनो सहसो गीर्भिरुक्थैः।
 आ ते भद्रायाः सुमतौ यतेम॥२५॥

आ यस्तुतन्थ रोदसी विभासा। श्रवोभिश्च श्रवस्यस्तरुत्रः।
 बृहद्विर्वाजैः स्थविरेभिरस्मे। रेवद्विरग्रे वितरं वि भाहि।
 नृवद्वसो सदमिद्धेह्यस्मे। भूरितोकाय तनयाय पश्वः। पूर्वोरिषो
 बृहतीरारे अघाः। अस्मे भद्रा सौश्रवसानि सन्तु। पुरुष्यग्रे
 पुरुधा त्वाया। वसूनि राजन्वसुताते अश्याम्। पुरुणि हि
 त्वे पुरुवार सन्ति। अग्रे वसु विधते राजनित्वे॥२६॥

जागृवांसो अनुगमन्मानुषाणाश्चरषणीनां यतेमाश्यान्द्वे च॥—————[१०]

आभरतः शिक्षतं वज्रबाहू। अस्मा इन्द्राग्नी अवतः
 शचीभिः। इमे नु ते रश्मयः सूर्यस्य। येभिः सपित्वं पितरो
 न आयन्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य हविष आत्तामद्य।
 मध्यतो मेद उद्धृतम्। पुरा द्वेषोभ्यः। पुरा पौरुषेय्या गृभः।
 घस्तान्नूनम्॥२७॥

घासे अज्राणां यवसप्रथमानाम्। सुमत्क्षराणां
 शतरुद्रियाणाम्। अग्निष्वात्तानां पीवोपवसनानाम्। पार्श्वतः
 श्रोणितः शितामृत उत्सादतः। अङ्गादङ्गादवत्तानाम्। करत

ए॒वेन्द्रा॒ग्नी। जु॒षेता॑ ह॒विः। हो॒त॒र्य॒जं। दे॒वेभ्यो॑ वनस्पते
ह॒वी॑षि। हिर॑ण्यपर्णं प्र॒दिवं॑स्ते अ॒र्थम्॥२८॥

प्र॒दक्षि॑णि॒द्र॒श्नया॑ नि॒यूय॑। ऋ॒तस्य॑ वक्षि प॒थिभी॑
रजि॑ष्ठेः। हो॒ता यक्ष॑द्वन॒स्पति॑म॒भिहि॑। पि॒ष्टत॑मया
रभि॑ष्ठया र॒श्नया॑धि॒त। यत्रेन्द्रा॑ग्नि॒योश्छा॑गस्य ह॒विषः॑
प्रि॒या धामा॑नि। यत्र वन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पाथा॑सि।
यत्र दे॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धामा॑नि। यत्रा॒ग्नेर्होतुः॑
प्रि॒या धामा॑नि। तत्रै॒तं प्र॒स्तुत्ये॑वोप॒स्तुत्ये॑ वोपाव॑स्रक्षत्।
रभी॑या॑समिव कृ॒त्वी॥२९॥

कर॑दे॒वं दे॒वो वन॒स्पतिः॑। जु॒षता॑ ह॒विः। हो॒त॒र्य॒जं।
पि॒प्री॒हि दे॒वा उ॑श॒तो य॑विष्ठ। वि॒द्वा ऋ॒तूँर॒ऋतु॑पते यजे॒ह।
ये दै॒व्या ऋ॒त्विज॑स्तेभि॒रग्ने॑। त्वं हो॒तृणा॑म॒स्याय॑जिष्ठः।
हो॒ता यक्ष॑द॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत॑म्। अया॑ड॒ग्निरिन्द्रा॑ग्नि॒योश्छा॑गस्य
ह॒विषः॑ प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ड्वन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पाथा॑सि।
अया॑ड्वे॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑द॒ग्नेर्होतुः॑
प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑त्स्वं म॒हि॒मान॑म्। आय॑जता॒मेज्या॑
इ॒षः। कृ॒णोतु॑ सो अ॒ध्व॒रा जा॒तवे॑दाः। जु॒षता॑ ह॒विः।
हो॒त॒र्य॒जं॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथासि सप्त च॥

[११]

उपो॑ ह॒ यद्वि॒दथ॑ व॒जिनो॑ गूः। गी॒र्भिर्वि॒प्राः
प्रम॑तिमिच्छ॒मानाः। अ॒र्वन्तो॑ न का॒ष्ठा॒न्नक्ष॑माणाः।

इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते। वनस्पते रशनयाऽभिधाय।
 पिष्टतमया वयुनानि विद्वान्। वह देवत्रा दिधिषो
 हवींषि। प्र चंदातारममृतेषु वोचः। अग्निं स्विष्टकृतम्।
 अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि॥३१॥

अयाङ्गनस्पतेः प्रिया पाथांसि। अयाङ्गवानामाज्यपानां
 प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षथ्स्व
 महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा
 जातवेदाः। जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य
 होतः। पावक शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता यजासि महिना
 वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥३२॥

धामानि भूरेकं च॥ [१२]

देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्यात्सुवीरं वीरैर्वस्तोर्वृज्येताक्तोः
 प्रभ्रियेतात्यन्यात्राया बर्हिष्मतो मदेम वसुवने वसुधेयस्य
 वेतु यज। देवीद्वारः सङ्घाते विद्वीर्यामञ्छिथिरा ध्रुवा
 देवहतौ वत्स ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो
 वा नवजातो मैना अर्वा रेणुककाटः पृणग्वसुवने
 वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवी उषासानक्ताऽद्यास्मिन्
 यज्ञे प्रयत्यहेतामपि नूनं दैवीर्विशः प्रायासिष्टां सुप्रीते
 सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्टी
 वसुधिती ययोर्न्याऽघाद्वेषांसि युयवदान्यावक्षद्वसु

वार्याणि॒ यज॑मानाय॒ वसु॑वने॒ वसु॑धेयस्य॒ वीतां॑ यज॑।
 दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ इष॑मूर्ज॑म॒न्याव॑क्ष॒त्सग्धि॑ꣳ स॒पीति॑म॒न्या
 नवे॑न॒ पूर्व॑न्दय॑मानाः॒ स्याम॑ पुरा॑णेन॒ नव॑न्तामूर्ज॑मूर्जाहु॑ती
 ऊ॒र्जय॑माने॒ अधा॑तां॒ वसु॑वने॒ वसु॑धेयस्य॒ वीतां॑ यज॑।
 दे॒वा दै॒व्या होता॑रा॒ नेष्टा॑रा॒ पोता॑रा॒ हुता॑घ॒शꣳसा॒वाभ॑रद्व॒सू
 वसु॑वने॒ वसु॑धेयस्य॒ वीतां॑ यज॑। दे॒वीस्ति॑स्र॒स्तिस्त्रो॑ दे॒वीरि॑डा॒
 सर॑स्वती॒ भार॑ती॒ द्यां भार॑त्यादि॒त्यैर॑स्पृक्ष॒त्सर॑स्वतीमꣳ
 रु॒द्रैर्य॑ज्ञमा॒वीदि॑हैवे॒डया॑ वसु॑म॒त्या स॒धमा॑दं॒ मदे॑म॒ वसु॑वने॒
 वसु॑धेयस्य॒ विय॑न्तु॒ यज॑। दे॒वो नरा॑शꣳसं॒स्त्रिशी॑रू॒षा
 ष॒डक्षः॑ श॒तमि॑देनꣳशि॒तिपृ॑ष्ठा आ॒दध॑ति स॒हस्र॑मीं प्रव॑हन्ति
 मि॒त्रावरु॑णे॒दस्य॑ हो॒त्रम॑र॒हतो॑ बृह॒स्पतिः॑ स्तो॒त्रम॑श्विना॒
 ऽऽध्व॑र्यवं॒ वसु॑वने॒ वसु॑धेयस्य॒ वेतु॑ यज॑। दे॒वो
 वन॑स्पति॒र्वरु॑षप्रा॒वा घृ॒तनि॑र्णि॒ग्द्याम॑ग्रेणास्पृक्ष॒दान्तरि॑क्षं
 म॒ध्येना॑प्राः पृथि॒वीमु॑प॒रेणा॑दꣳहीद्व॒सुवने॑ वसु॑धेयस्य॒ वेतु॑
 यज॑। दे॒वं ब॒रुहि॑र्वारि॒तीनां॑ नि॒धेधा॑ऽसि॒ प्रच्यु॑तीना॒मप्र॑
 च्यु॒तन्नि॑काम॒धरणं॑ पुरु॒स्पारु॑हं॒ यश॑स्वदे॒ना ब॒रुहि॑षाऽन्या
 ब॒रुहीꣳष्य॑भि॒ष्याम॑ वसु॑वने॒ वसु॑धेयस्य॒ वेतु॑ यज॑। दे॒वो
 अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्सु॑द्रवि॒णा म॒न्द्रः क॒विः स॒त्यम॑न्माऽऽय॒जी
 होता॑ होतु॒रहो॑तु॒राय॑जीया॒नग्रे॑ या॒न्दे॒वानया॑ड्याꣳ अ॒पिप्रे॑र्ये
 ते॑ हो॒त्रे अ॒मत्स॑त॒ ताꣳ स॑स॒नुषी॑ꣳ हो॒त्रां दे॒वङ्ग॑मान्दिवि

दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मः॑ स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने होता॑ऽभू॒र्वसु॑वने॒ वसु॑धेय॒स्य
नमो॑वा॒के वी॑हि यज॑॥ ३३॥

यजै॑कं च॥ _____ [१३]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वीर्द्वारिः॑। व॒सुवने॑
वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वी उ॒षासा॒नक्ता॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य
वीताम्। दे॒वी जो॒ष्टी॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वी
ऊ॒र्जाहु॑ती। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्॥ ३४॥

दे॒वा दै॒व्या होता॑रा। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्।
दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वो
नरा॒शंसः॑। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो वन॑स्पतिः।
व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वं ब॒र्हिर्वा॒रितीनाम्। व॒सुवने॑
वसु॒धेय॑स्य वेतु॥ ३५॥

दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः।
स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑। होत॑रु॒होत॑ुराय॒जीयान्। अ॒ग्ने
या॒न्दे॒वानया॑ट्। या॑ अपि॒प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑त्स॒त। ता॑
स॑स॒नुषी॑। हो॒त्रा॒न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्।
स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने होता॑ऽभूः। व॒सुवने॑ वसु॒धेय॑स्य नमो॑वा॒के
वी॑हि॥ ३६॥

वी॒तां वे॒त्वभू॑रेकं च॥ _____ [१४]

अ॒ग्निम॒द्य होता॑रमवृणीता॒यं यज॑मानः पच॑न्प॒त्तीः

पचन्पुरोडाशं बध्नन्निन्द्राग्निभ्यां छागं सूपस्था अद्य
 देवो वनस्पतिरभवदिन्द्राग्निभ्यां छागेनाघस्तान्तं मेदस्तः
 प्रतिपचताग्रभीष्टामवीवृधेतां पुरोडाशेन त्वामद्यर्ष आर्षेय
 ऋषीणान्नपादवृणीतायं यजमानो बहुभ्य आ सङ्गतेभ्य
 एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति ता या देवा
 देवदानान्यदुस्तान्यस्मा आ च शास्वा च गुरस्वेषितश्च
 होतुरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता
 ब्रूहि॥ ३७॥

अग्निमद्यैकम्॥ [१५]

अञ्जन्ति होता यक्ष्मसिद्धो अद्याग्निरजैर्द्वेयां जुषस्वा वृत्रहणा गीर्भिस्त्व
 ह्याभरतमुपोह यद्देवं ब्रूहिः सुदेवं देवं ब्रूहिरग्निमद्य पञ्चदश॥ १५॥

अञ्जन्त्यग्निरहोता नो गीर्भिरूपो ह यद्विदथ वाजिनः सप्तत्रिंशत्॥ ३७॥

अञ्जन्ति सूक्ताब्रूहि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

सर्वान् वा एषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीनन्वाधाय
व्रतमुपैति। सयदनिष्ठा प्रयायात्। अकामप्रीता एनं कामा
नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यं ता
अङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिर्
इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनं कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी
वीर्यावान्भवति। सन्ततिर्वा एषा यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधाय
व्रतमुपैति। स यदुद्वायति। विच्छित्तिरेवास्य सा। तं
प्राञ्चमुद्धृत्य। मनसोपतिष्ठेत। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो
यज्ञः॥२॥

मनसैव यज्ञः सन्तनोति। भूरित्याह। भूतो वै
प्रजापतिः। भूतिमेवोपैति। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते।
यस्याऽऽहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावच्छम्यया प्रविध्यैत्।
यदि तावदपक्षायैत्। तः सम्भरेत्। इदं त एकं पर उ त
एकम्॥३॥

तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि।
प्रिये देवानां परमे जनित्र इति। ब्रह्मणैवैनः सम्भरति।
सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदि परस्तरामपक्षायैत्।

अनुप्रयायावस्येत्। सो एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा
एतस्य पशून्पयः प्रविशति। यस्य हविषे वथ्सा अपाकृता
धयन्ति॥४॥

तान् यदुह्यात्। यातयाम्ना हविषा यजेत। यन्न दुह्यात्।
यज्ञपरुरन्तरियात्। वायव्यां यवागून्निर्वपेत्। वायुर्वै पयसः
प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः।
पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः
प्रायश्चित्तिः। अन्यतरान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति।
ये यजमानस्य सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायं दुग्धं
हविरार्तिमाच्छति। इन्द्राय व्रीहीन्निरुप्योप वसेत्। पयो वा
ओषधयः। पय एवारभ्य गृहीत्वोप वसति। यत्प्रातः स्यात्।
तच्छृतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर ऐन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै समीचीं
दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयो-
ऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः
प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये
यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयं
हविरार्तिमाच्छति॥७॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं

यजेत्। अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्व॒न्या
देवताः। इन्द्रमन्व॒न्याः। ता ए॒वोभ॒र्याः प्रीणाति। पयो वा
ओष॑धयः। पयः पयः। पय॑सै॒वास्मै॒ पयोऽव॑ रुन्धे। अथोत्त॑रस्मै
ह॒विषे॑ व॒थ्सान॒पाकु॑र्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अ॒र्धो वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञस्य॑ मीयते।
यस्य॒ व्रत्ये॑ऽह॒न्यत्य॑नालम्भु॒का भव॑ति। ताम॑प॒रुध्य॑ यजेत।
सर्वे॑णै॒व य॒ज्ञेन॑ यजते। तामि॒ध्वोप॑ ह्वयेत। अमू॒हम॑स्मि।
सा त्वम्। द्यौर॒हम्। पृथि॒वी त्वम्। सामा॒हम्। ऋ॒त्नम्।
तावेहि॑ सम्भ॑वाव। स॒ह रेतो॑ दधाव॒है। पु॒॒से पु॒त्राय॑ वेत्त॑वै।
रा॒यस्पोषा॑य सु॒प्रजा॒स्त्वाय॑ सु॒वीर्या॑येति। अ॒र्ध ए॒वैना॒मुप॑
ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उ॒त एक॑न्धयन्ति रुन्धे कुर्याद॒र्च्छत्य॑पाकु॒र्यात्पृथि॒वी त्वम॑ष्टौ च (सर्वान् वि वै
यदि॑ परस्तरामोषधीरन्यतरानुभयान॒र्धो वै॥)॥ [१]

यद्विष॑ण्णेन जुहुयात्। अप्र॑जा अप॒शुर्य॑ज॒मानः॑ स्यात्।
यदना॑यतने नि॒नये॑त्। अ॒ना॒य॒तनः॑ स्यात्। प्रा॒जाप॒त्यय॑र्चा
व॒ल्मीक॑व॒पायाम॑व॒ नयेत्। प्रा॒जाप॒त्यो वै व॒ल्मीकः॑। य॒ज्ञः
प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तावे॒व य॒ज्ञं प्र॑तिष्ठापयति। भूरि॑त्या॒ह। भू॒तो
वै प्र॒जाप॑तिः॥१०॥

भूति॑मे॒वोपै॑ति। तत्कृ॒त्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र॒होत॒व्यम्।
सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्की॒टाव॑पन्नेन जुहुयात्। अप्र॑जा
अप॒शुर्य॑ज॒मानः॑ स्यात्। यदना॑यतने नि॒नये॑त्। अ॒ना॒य॒तनः॑

स्यात्। म॒ध्य॒मेन॑ पु॒र्णेन॑ द्यावापृथि॒व्य॒य॒र्चाऽन्तः॑ परि॒धि
निन॑येत्। द्यावापृथि॒व्योरे॒वैन॒त्प्रति॑ष्ठापयति॥११॥

तत्कृ॒त्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः॑
प्राय॑श्चित्तिः। यदव॑वृष्टेन जुहुयात्। अप॑रूपमस्याऽऽत्म॒ञ्जायेत॑।
कि॒लासो॑ वा॒स्याद॑र॒श॒सो वा॑। यत्प्रत्ये॒यात्। य॒ज्ञं वि॒च्छि॒न्द्यात्।
स जु॑हुयात्। मि॒त्रो जना॑न्कल्पयति प्रजा॒नन्॥१२॥

मि॒त्रो दा॑धार पृथि॒वीमु॒त द्याम्। मि॒त्रः कृ॒ष्टीरनि॑मिषा॒ऽभि
च॑ष्टे। स॒त्याय॑ ह॒व्यं घृ॒तव॑ञ्जुहोतेति॑। मि॒त्रेणै॒वैन॑त्कल्पयति।
तत्कृ॒त्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः॑ प्राय॑श्चित्तिः।
यत्पूर्व॑स्या॒माहु॑त्या॒ हुता॒यामु॒त्तरा॑ऽऽहु॑तिः स्कन्दे॑त्। द्वि॒पाद्भिः॑
प॒शुभि॑र्यज॑मानो व्य॒ध्येत॑। यदु॒त्तर॑या॒ऽभि जु॑हुयात्॥१३॥

चतु॑ष्पाद्भिः प॒शुभि॑र्यज॑मानो व्य॒ध्येत॑। यत्र॑ वे॒त्थं
वन॑स्पते दे॒वानां॑ गु॒ह्या नामा॑नि। तत्र॑ ह॒व्यानि॑ गा॒मये॑ति॑
वान॑स्पत्य॒य॒र्चा स॒मिध॑मा॒धाय॑। तू॒ष्णीमे॒व पुन॑र्जुहुयात्।
वन॑स्पति॒नैव॑ य॒ज्ञस्या॒र्ता चाना॑र्ता चाऽऽहु॑ती वि दा॑धार।
तत्कृ॒त्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्। सैव ततः॑
प्राय॑श्चित्तिः। यत्पु॒रा प्र॒याजे॑भ्यः प्राड॒ङ्गारः॑ स्कन्दे॑त्। अध्व॒र्यवे॑
च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ऽ स्यात्॥१४॥

यद्दक्षि॑णा। ब्र॒ह्मणे॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ऽ स्यात्।
यत्प्र॒त्यक्। हो॒त्रे च॒ पत्न्यै॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाक॑ऽ

स्यात्। यदुदङ्। अग्नीधे च पशुभ्यश्च यजमानाय चाकं
 स्यात्। यदभिजुहुयात्। रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्यात्।
 यन्नाभिजुहुयात्। अशान्तः प्रहियेत॥१५॥

स्रुवस्य बुध्रेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा
 यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते।
 नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति
 येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रं शृङ्गो वृषभो जातवेदाः।
 स्तोमं पृष्ठो घृतवान्ध्रुसुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्वा
 जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवैनं प्र हरति।
 सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्नभि जुहुयात्स्याद्वियेत जहाम त्रीणि च (यद्विष्णवेण
 प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङ्ङारो यदक्षिणा
 यत्प्रत्यग्यदुदङ्॥)॥

[२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येण ध्रियते। यस्याऽऽहिताग्ने-
 रग्निर्मथ्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत आहृत्य
 होतव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। यद्यन्यत्र
 विन्देत्। अजायां होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा।
 अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१७॥

अजस्य तु नाशजीयात्। यदजस्यां शजीयात्।
 यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्यम्।

यद्यजात्र विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्ते होतव्यम्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१८॥

ब्राह्मणं तु वसत्यै नाप रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तं भागधेयेन व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै नापरुध्यः। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। दर्भास्तु नाध्यासीत॥१९॥

यद्दर्भानध्यासीत। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत। तस्माद्दर्भा नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु होतव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापः परिचक्षीत॥२०॥

यामेवाफस्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेध्यां च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ सः सृज्येते। यस्याऽऽहिताग्नेरन्यैरग्निभिर्ग्नयः सः सृज्यन्ते। अग्नये विविचये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्यां चैवास्यामेध्यां च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव व्रतपतिं स्वेन

भागधेयेनोप धावति। स एवैनं व्रतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भः स्रवन्तमगदमकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः।
पृथिव्यामव चुश्नोतैतत्। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैः।
रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्। तद्यत्स्रवेत्।
रेतोऽस्य वाजिनः स्रवेत्। गर्भः स्रवन्तमगदमकरित्याह।
रेत एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेत एव तदधाति।
इन्द्र इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा
वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति।
बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै
प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुश्नोतैतदित्याह।
अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं
पराचैरित्याह। रक्षंसामपहत्यै॥२३॥

अजाऽग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति भवत्यासीत् परिचर्क्षीत लम्भयति दधाति देवानां
बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमजायां ब्राह्मणस्य दर्भस्तम्बेऽप्सु होतव्यम्॥)॥—[३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्ठात्सर्वतश्च याः। ताभीं
रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवां गातुविदः।
गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र
युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वकलमन्तरमा ददे। आपो देवीः
शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्काय देवानाम्।

प॒र्णव॒ल्कमु॒त शु॒न्धत। प॒यो गृ॒हेषु॒ पयो॑ अ॒घ्निया॑सु। प॒यो
व॒ध्सेषु॒ पय॒ इन्द्रा॑य ह॒विषे॑ ध्रियस्व। गा॒यत्री॒ प॒र्णव॒ल्केन॑।
प॒यः सोम॑ करो॒त्विमम्॥२५॥

अ॒ग्निं गृ॒ह्णामि॑ सु॒रथं॒ यो म॑यो॒भूः। य उ॒द्यन्त॑मा॒रोह॑ति
सूर्य॑म॒है। आ॒दि॒त्यं ज्योति॑षां ज्योति॑रु॒त्तमम्। श्वो य॒ज्ञाय॑
रम॑तां दे॒वता॑भ्यः। वसू॑न्नु॒द्राना॑दि॒त्यान्। इन्द्रे॑ण स॒ह दे॒वताः॑।
ताः पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒मामूर्ज॑
पञ्च॒दशीं॑ ये प्रवि॑ष्टाः। तान्दे॒वान्परि॑ गृ॒ह्णामि॒ पूर्॒वः॥२६॥

अ॒ग्निर्ह॑व्य॒वाडि॑ह ताना व॑हतु। पौ॒र्णमा॒सः ह॒विरि॒दमे॑षां
मयि॑। आ॒मा॒वा॒स्यः ह॒विरि॒दमे॑षां मयि॑। अ॒न्तरा॑ऽग्नी प॒शवः॑।
दे॒वस॑ः सद॒मा ग॑मन्। तान्पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑। स्व आ॒यत॑ने
मनी॒षया॑। इ॒ह प्र॒जा वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि
सं॒वसा॑नाः। ताः पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॥२७॥

स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒ह प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्।
अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि सं॒वसा॑नाः। तान्पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑। स्व
आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। अ॒यं पि॑तृ॒णाम॒ग्निः। अवा॑ङ्मु॒खा पि॑तृ॒भ्य
आ। तं पूर्॒वः परि॑ गृ॒ह्णामि॑। अवि॑षन्नः पि॒तुं क॑रत्। अज॑स्रं
त्वाः सं॒भापा॒लाः॥२८॥

वि॒जय॑भा॒गः स॒मिन्ध॑ताम्। अ॒ग्ने दी॑दा॒य मे॒ सभ्य॑।
वि॒जित्यै॑ श॒रदः॑ श॒तम्। अन्न॑मावस॒थीय॑म्। अ॒भि ह॑राणि

श॒रदः॑ श॒तम्। आ॒व॒स॒थे श्रियं॑ म॒न्त्रम्। अहि॑र्बु॒ध्नियो॒ नि
य॑च्छतु। इ॒दम॒हम॒ग्निज्ये॑ष्ठेभ्यः। वसु॑भ्यो य॒ज्ञं प्रब्र॑वीमि।
इ॒दम॒हमिन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यः॥२९॥

रु॒द्रेभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र ब्र॑वीमि। इ॒दम॒हं वरु॑णज्येष्ठेभ्यः।
आ॒दि॒त्येभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र ब्र॑वीमि। प॒यस्व॑ती॒रोष॑धयः।
प॒यस्व॑द्वी॒रुधां॑ प॒यः। अ॒पां प॒यसो॑ यत्प॒यः। तेन॑ मा॒मिन्द्र॑
स॒ꣳ सृ॑ज। अ॒ग्ने॑ व्रत॒पते॑ व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑
रा॒ध्यताम्। वा॒यो व्रत॑पत॒ आदि॑त्य व्रत॒पते॑॥३०॥

व्र॒तानां॑ व्रत॒पते॑ व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑
रा॒ध्यताम्। इ॒मां प्रा॒चीमु॒दीची॑म्। इ॒षमूर्ज॑म॒भि स॑ꣳस्कृ॒ताम्।
ब॒हुप॑र्णामशु॒ष्काग्राम्। ह॒रामि॑ प॒शुपाम॑हम्। यत्कृ॑ष्णो रू॒पं
कृ॒त्वा। प्रावि॑श॒स्त्वं वन॑स्पतीन्। तत॑स्त्वामै॒कवि॑ꣳश॒ति॒धा।
स॒म्भ॑रामि सु॒स॒म्भृता॑॥३१॥

त्री॒न्य॒रि॒धीꣳ स्ति॒स्रः सु॒मिधः॑। य॒ज्ञायु॑रनु॒सञ्च॑रान्। उ॒प॒वे॒षं
मे॒क्ष॑णं॒ धृष्टि॑म्। सं भ॑रामि सु॒स॒म्भृता॑। या जा॒ता ओष॑धयः।
दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॒रा। तासां॑ पर्व॒ रा॒ध्यास॑म्। प॒रि॒स्त्र॒रमा॑हरन्।
अ॒पां मे॒ध्यं य॒ज्ञिय॑म्। स॒दे॒वꣳ शि॒वम॑स्तु मे॥३२॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जी॒वा॒नि श॒रदः॑ श॒तम्।
अप॑रिमितानां॒ परि॑मिताः। सन्न॑ह्ये सु॒कृ॒ताय॑ कम्। ए॒नो
मा निगा॑ङ्क॒तम॑च्च॒नाह॑म्। पुन॑रु॒त्थाय॑ बहु॒ला भ॑वन्तु।

सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्रूणामृदु। स्योनं पितृभ्यस्त्वा
भराम्यहम्। अस्मिन्त्सीदन्तु मे पितरः सोम्याः। पितामहाः
प्रपितामहाश्चानुगैः सह॥३३॥

त्रिवृत्पलाशे दर्भः। इयान्प्रादेशसंमितः। यज्ञे पवित्रं
पोतृतमम्। पयो हव्यं करोतु मे। इमौ प्राणापानौ।
यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्। पवित्रे
हव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुर्वा मनसा पुनातु॥३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां
पोतारौ। पवित्रे हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्।
त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः। अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्।
त्वया होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि तन्तूनाम्।
पवित्रेण सहागहि॥३५॥

शिवेयं रज्जुरभिधानी। अघ्नियामुप सेवताम्।
अप्रस्रंसाय यज्ञस्य। उखे उपदधाम्यहम्। पशुभिः
सन्नीतं बिभृताम्। इन्द्राय शृतं दधि। उपवेषोऽसि यज्ञाय।
त्वां परिवेषमधारयन्। इन्द्राय हविः कृण्वन्तः। शिवः शग्मो
भवासि नः॥३६॥

अमृन्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्याऽऽयुषि प्र युज्यताम्। तिरः
पवित्रमतिनीताः। आपो धारय मातिंगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः।
वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गां दोहपवित्रे रज्जुम्। सर्वा पात्राणि

शुन्धत। ए॒ता आ च॑रन्ति॒ मधु॑म॒द्बुहा॑नाः। प्र॒जाव॑तीर्य॒शसो॑
वि॒श्वरू॑पाः॥ ३७॥

ब॒ह्वीर्भ॑व॒न्तीरु॒प॒जाय॑मानाः। इ॒ह व॒ इन्द्रो॑ रमयतु
गावः। पू॒षा स्थ॑। अ॒य॒क्ष्मा वः॑ प्र॒जया॒ सꣳ सृ॑जामि।
रा॒यस्पोषे॑ण बहु॒लाभ॑व॒न्तीः। ऊ॒र्जं प॑यः पि॒न्वमा॑ना घृ॒तं च॑।
जी॒वो जी॑व॒न्तीरु॒प॒वः स॑देयम्। द्यौश्चे॒मं य॒ज्ञं पृ॑थि॒वी च॒
स॒न्दु॑हाताम्। धा॒ता सोमे॑न स॒ह वा॑तेन वा॒युः। य॒जमा॑नाय॒
द्र॒विणं॑ दधातु॥ ३८॥

उ॒त्सं दु॑हन्ति क॒लशं॑ चतु॒र्बिल॑म्। इडां॑ दे॒वीं मधु॑मतीꣳ
सुव॒र्विद॑म्। तदिन्द्रा॒ग्नी जि॑न्वतꣳ स॒नृता॑वत्। तद्य॒जमा॑न-
ममृ॒तत्वे॑ द॒धातु॑। का॒मधु॑क्षः प्र णो॑ ब्रू॒हि। इन्द्रा॑य
ह॒विरिन्द्रि॑यम्। अ॒मूं यस्यां॑ दे॒वाना॑म्। म॒नुष्या॑णां प॒यो
हि॒तम्। ब॒हु दु॒ग्धीन्द्रा॑य दे॒वेभ्यः॑। ह॒व्यमा॑ प्या॒यतां॑ पुनः॥ ३९॥

व॒त्सेभ्यो॑ म॒नुष्ये॑भ्यः। पु॒नर्दो॑हाय॑ कल्पताम्। य॒ज्ञस्य॑
सन्त॑तिरसि। य॒ज्ञस्य॑ त्वा॒ सन्त॑ति॒मनु॑ सन्त॑नोमि।
अद॑स्तमसि॒ विष्ण॑वे त्वा। य॒ज्ञाय॑पि॒ दधाम्य॑हम्।
अ॒द्विररि॑क्तेन॒ पात्रे॑ण। याः पू॒ताः प॑रि॒शेर॑ते। अ॒यं प॑यः सोमं
कृ॒त्वा। स्वां॑ योनि॒मपि॑ गच्छतु॥ ४०॥

प॒र्णव॑ल्कः प॒वित्र॑म्। सौ॒म्यः सोमा॑द्धि निर्मि॒तः। इ॒मौ प॒र्णं
च॑ द॒र्भं च॑। दे॒वानाꣳ ह॒व्यशो॑ध॒नौ। प्रा॒तर्वे॑षाय॑ गोपाय। विष्णो॑

हव्य॑ हि रक्ष॑सि। उ॒भाव॑ग्री उ॒पस्तृ॑णते। दे॒वता॒ उप॑वसन्तु
मे। अ॒हं ग्रा॒म्यानु॑प॒ वसामि॑। मह्यं॑ गोप॑तये प॒शून्॥४१॥

आभृत इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वं परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसुम्भृतां
मे सह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा
इह पशवोऽयं पितृणामग्निः।)॥ [४]

देवा॑ दे॒वेषु॑ परा॑क्रमध्वम्। प्रथ॑मा द्वितीये॑षु।
द्विती॑यास्तृतीये॑षु। त्रिरे॑कादशा इ॒ह मा॑ऽवत। इ॒दं
श॑केयं यदि॒दं करो॑मि। आ॒त्मा क॑रोत्वा॒त्मने॑। इ॒दं क॑रिष्ये
भेष॑जम्। इ॒दं मे॑ विश्वभेष॑जा। अ॒श्विना॒ प्राव॑तं युवम्।
इ॒दम॒हं से॑नाया अ॒भीत्व॑र्यै॥४२॥

मुख॑मपो॒हामि॑। सूर्य॑ ज्योति॒र्वि भा॑हि। म॒ह॒त इ॑न्द्रि॒याय॑।
आ प्या॑यतां घृ॒तयो॑निः। अ॒ग्निर्ह॒व्याऽनु॑ मन्यताम्। खम॑ङ्क्ष्व
त्वच॑मङ्क्ष्व। सु॒रूपं॑ त्वा॑ वसु॒विद॑म्। प॒शूनां॑ तेज॑सा। अ॒ग्नये॑
जुष्ट॑म॒भि धा॑रयामि। स्यो॒नं ते॒ सदनं॑ करोमि॥४३॥

घृ॒तस्य॑ धा॒रया॑ सु॒शेवं॑ कल्पयामि। तस्मि॑न्त्सीदामृ॒ते प्रति॑
तिष्ठ। व्री॒हीणां॑ मै॒ध सु॑मन॒स्यमा॑नः। आ॒र्द्रः प्र॑थ॒स्रुर्भु॑वनस्य
गो॒पाः। श्रु॒त उ॒त्स्रा॑ति जनि॒ता म॑ती॒नाम्। यस्त॑ आ॒त्मा
प॒शुषु॑ प्रविष्टः। दे॒वानां॑ वि॒ष्ठाम॑नु॒ यो वि॑त॒स्थे। आ॒त्म॒न्वान्त्सो॑म
घृ॒तवा॑न् हि भू॒त्वा। दे॒वानां॑च्छु॒ सुव॑र्वि॒न्द यज॑मानाय॒ मह्य॑म्।
इरा॒ भूतिः॑ पृथि॒व्यै रसो॑ मोत्क्र॑मीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यजे।
यस्यास्मि न तमन्तरैमि। स्वं मं इष्टं स्वं दत्तम्। स्वं
पूर्तं स्वं श्रान्तम्। स्वं हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा।
वायुरुपश्रोता। आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे।
मा भर्मा संविक्था मा त्वां हिंसिषम्। मा ते तेजोऽप
क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनुषिश्च। अवदानानि ते प्रत्यवदास्यामि।
नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः। यदवदानानि तेऽवद्यन्।
विलोमाकार्षमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनज्येनत्। तत् आ प्यायतां पुनः।
अज्यायो यवमात्रात्। आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा
रूरूपाम यज्ञस्य। शुद्धं स्विष्टमिदं हविः। मनुना दृष्टां
घृतपदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धादसंभिन्दन्।
अवद्याम्येकतोमुखाम्॥४७॥

इडे भागं जुषस्व नः। जिन्व गा जिन्वार्वतः। तस्यास्ते
भक्षिवाणः स्याम। सर्वात्मानः सर्वगणाः। ब्रध्न पिन्वस्व।
ददतो मे मा क्षायि। कुर्वतो मे मोषदसत्। दिशां कृप्तिरसि।
दिशो मे कल्पन्ताम्। कल्पन्तां मे दिशः॥४८॥

दैवींश्च मानुषींश्च। अहोरात्रे मे कल्पेताम्। अर्धमासा
मे कल्पन्ताम्। मासा मे कल्पन्ताम्। ऋतवो मे
कल्पन्ताम्। संवत्सरो मे कल्पताम्। कृप्तिरसि कल्पतां

मे। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतैभ्यः। इदं
भूतस्याध्यक्षेभ्यः॥४९॥

विधेम हविषा वयम्। भजतां भागी भागम्। मा
भागोऽभक्त। निरभागं भजामः। अपस्विन्वा ओषधीर्जिन्वा।
द्विपात्पाहि। चतुष्पादवा दिवो वृष्टिमेरय। ब्राह्मणानामिदं
हविः॥५०॥

सोम्यानां सोमपीथिनाम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः।
नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्गां बरुहिरुहविषा घृतेन।
समादित्यैर्वसुभिः सं मरुद्भिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्गाम्।
दिव्यं नभो गच्छतु यथ्स्वाहा। इन्द्राणीवाविधुवा भूयासम्।
अदितिरिव सुपुत्रा। अस्थूरि त्वा गार्हपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वायं। सं पत्नी पत्या सुकृतेन
गच्छताम्। यज्ञस्य युक्तौ धुर्यावभूताम्। सञ्जानानौ
विजहतामरातीः। दिवि ज्योतिरजरमा रभेताम्। दशते
तनुवो यज्ञ यज्ञियाः। ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्ठयोः
प्रशिषमीडमानः। देवानां दैव्येऽपि यजमानोऽमृतोऽभूत्। यं
वा देवा अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागं शतक्रतू। एतद्वा तेन प्रीणानि। तेन
तृप्यतमंहौ। अहं देवानां सुकृतामस्मि लोके।
ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति। अहं नारिष्ठावनु यजामि विद्वान्।

यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्वाग्धेयम्। अदारसृद्धवत देवसोम।
अस्मिन् यज्ञे मरुतो मृडता नः। मा नो विददभिभामो
अशस्तिः॥५३॥

मा नो विदद्वृजना द्वेष्या या। ऋषभं वाजिनं वयम्।
पूर्णमांसं यजामहे। स नो दोहताः सुवीर्यम्। रायस्पोषः
सहस्रिणम्। प्राणाय सुरार्धसे। पूर्णमांसाय स्वाहा।
अमावास्या सुभगा सुशेवा। धेनुरिव भूय आप्यायमाना।
सा नो दोहताः सुवीर्यम्। रायस्पोषः सहस्रिणम्।
अपानाय सुरार्धसे। अमावास्यायै स्वाहा। अभि स्तृणीहि
परि धेहि वेदिम्। जामि मा हिंसीरमुया शयाना।
होतृषदना हरिताः सुवर्णाः। निष्का इमे यजमानस्य
ब्रध्ने॥५४॥

अभीर्त्वर्यं करोमि ऋमीत्पिताऽऽत्मनं एकतो मुखं मे दिशोऽध्यक्षेभ्यो हविर्गारहपत्या
कल्पयन्नशस्तिः सा नो दोहताः सुवीर्यं सप्त च॥ [५]

परिस्तृणीत परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु।
अपाः रस ओषधीनाः सुवर्णः। निष्का इमे यजमानस्य
सन्तु कामदुघाः। अमुत्रामुष्मिल्लोके। भूपते भुवनपते। महतो
भूतस्य पते। ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरहं भुवनपतिः।
अहं महतो भूतस्य पतिः॥५५॥

देवेन सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि। देवं सवितरेतं

त्वां वृणते। बृहस्पतिं दैव्यं ब्रह्माणम्। तदहं मनसे प्र ब्रवीमि।
मनो गायत्रियै। गायत्री त्रिष्टुभै। त्रिष्टुभजगत्यै। जगत्यनुष्टुभै।
अनुष्टुक्पङ्क्तौ। पङ्क्तिः प्रजापतये॥५६॥

प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः। विश्वे देवा बृहस्पतये।
बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्भुवः सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा।
अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै हर्म्यं
करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा
तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दृतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः।
घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभगाय।
मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष।
ततो देवी वर्धयते पयांसि। यज्ञियां यज्ञं वि च यन्ति शं
च। ओषधीराप इह शक्नोरीश्व। यो मां हृदा मनसा यश्च
वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च।
तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनद्मि। ऊर्णामृदु प्रथमानं स्योनम्।
देवेभ्यो जुष्टं सदानाय बर्हिः। सुवर्गे लोके यजमानं हि
धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः
सुपेशाः। घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्यमाणा महते
सौभगाय॥५९॥

सा मे॑ धु॒क्ष्व॒ यज॑मानाय॒ कामान्॑। शि॒वा च॑ मे श॒ग्मा चै॑धि।
 स्यो॒ना च॑ मे सु॒षदा॑ चैधि। ऊ॒र्ज॑स्वती च मे॒ पय॑स्वती चैधि।
 इ॒ष॒मूर्ज॑ मे पि॒न्वस्व॑। ब्र॒ह्म तेजो॑ मे पि॒न्वस्व॑। क्ष॒त्रमोजो॑ मे
 पि॒न्वस्व॑। वि॒शं पु॒ष्टिं मे पि॒न्वस्व॑। आ॒यु॒र॒न्नाद्यं॑ मे पि॒न्वस्व॑।
 प्र॒जां प॒शून्मे॑ पि॒न्वस्व॑॥६०॥

अ॒स्मिन् य॒ज्ञ उ॒प॒ भूय॒ इ॒न्द्र मे॑। अ॒वि॒क्षो॒भाय॑ परि॒धीं
 द॑धामि। ध॒र्ता ध॒रुणो॑ ध॒री॒यान्। अ॒ग्नि॒र्द्वेषा॑सि॒ निरि॑तो
 नु॒दातै॑। वि॒च्छि॒न॒न्नि वि॑धृ॒तीभ्या॑ स॒पत्नान्॑। जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान्
 ये च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः। वि॒शो य॒न्त्राभ्यां॑ वि॒धमा॑म्येनान्। अ॒ह॒
 स्वाना॑मु॒त्तमो॑ऽसानि दे॒वाः। वि॒शो य॒न्त्रे नु॒दमा॑ने अ॒रा॒तिम्।
 वि॒श्वं पा॒प्मान॒मम॑तिं दु॒र्मरा॒युम्॥६१॥

सी॒दन्ती॑ दे॒वी सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। धृ॒तीं स्थो॑ वि॒धृती॑
 स्व॒धृती॑। प्रा॒णान्मयि॑ धा॒रय॑तम्। प्र॒जां मयि॑ धा॒रय॑तम्।
 प॒शून्मयि॑ धा॒रय॑तम्। अ॒यं प्र॑स्तर उ॒भय॑स्य ध॒र्ता। ध॒र्ता
 प्र॒या॒जाना॑मु॒तानू॑या॒जाना॑म्। स दा॑धार स॒मिधो॑ वि॒श्वरू॑पाः।
 तस्मि॒न्त्सु॒चो अ॒ध्या सा॑दयामि। आ रो॑ह प॒थो जु॑ह
 दे॒वया॑नान्॥६२॥

यत्र॑र्ष॒यः प्र॑थ॒म॒जा ये पु॑रा॒णाः। हि॒र॒ण्य॒पक्षा॑ऽजि॒रा
 सम्भृ॑ताङ्गा। वहा॑सि मा सु॒कृतां॑ यत्र॒ लो॒काः। अवा॑हं बा॒ध
 उप॑भृता स॒पत्नान्॑। जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान् ये च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः।

दोहै यज्ञं सुदुघामिव धेनुम्। अहमुत्तरो भूयासम्।
अधरे मथ्सपत्नाः। यो मां वाचा मनसा दुर्मरायुः।
हृदाऽरातीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्।
अधरे मथ्सपत्नाः। ऋषभोऽसि शाक्ररः। घृताचीनां सूनुः।
प्रियेण नाम्नां प्रिये सदसि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः
पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजयां पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद
पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मथ्सपत्नाः। इयं स्थाली घृतस्य पूर्णा।
अच्छिन्नपयाः शतधार उथ्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन।
यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्।
शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः
पशुमतीः। प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः।
सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः।
इदमिन्द्रियममृतं वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकिथ्सन्।
तेन देवा अवतोप माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्।
शृतं मयि श्रयताम्। यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिश्चद्वलमिन्द्रे प्रजापतिः। इदं तच्छुक्रं मधु
वाजिनीवत्। येनोपरिष्टादधि नोन्महेन्द्रम्। दधि मां धिनोतु।

अ॒यं वे॒दः पृ॒थि॒वीम॒न्वा॒विन्द॑त्। गु॒हां स॒तीं ग॒ह॒ने ग॒ह्व॑रेषु।
स वि॒न्दतु॑ यज॑मानाय लो॒कम्। अ॒च्छि॑द्रं य॒ज्ञं भू॒रि॒क॒र्मा
करो॑तु। अ॒यं य॒ज्ञः स॒म॑सद॒द्ध॒विष्म॑न्। ऋ॒चा सा॒म्ना य॒जु॒षा
दे॒वता॑भिः॥६७॥

तेन॑ लो॒कान्त्सूर्य॑वतो जये॒म। इन्द्र॑स्य स॒ख्यम॑मृ॒तत्व॑म॒-
श्याम्। यो नः॑ कनी॑य इ॒ह का॒मया॑ते। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे
यज॑मानाय॒ मह्य॑म्। अप॒ तमि॑न्द्रा॒ग्नी भु॑व॒नान्नु॑देताम्।
अ॒हं प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदे॒य। अ॒ग्ने वा॒जजि॑त्। वा॒जं त्वा
सरि॑ष्यन्तम्। वा॒जं जे॒ष्यन्त॑म्। वा॒जिनं॑ वा॒जजि॑तम्॥६८॥

वा॒जजि॑त्यायै सं मा॑र्जिम्। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॑न्नाद्याय। उप॑हूतो
द्यौः पि॒ता। उप॒ मां द्यौः पि॒ता ह्व॑यताम्। अ॒ग्निरा॒ग्नी॒ध्रात्।
आयु॑षे॒ वर्च॑से। जी॒वा॒त्वै पु॒ण्या॑य। उप॑हूता पृ॒थि॒वी मा॒ता।
उप॒ मां मा॒ता पृ॒थि॒वी ह्व॑यताम्। अ॒ग्निरा॒ग्नी॒ध्रात्॥६९॥

आयु॑षे॒ वर्च॑से। जी॒वा॒त्वै पु॒ण्या॑य। मनो॑ ज्योति॑र्जुषता॒मा-
ज्य॑म्। वि॒च्छि॑न्नं य॒ज्ञं स॒मि॒मं द॑धातु। बृ॒ह॒स्पति॑स्तनुतामि॒मं
नः। वि॒श्वे दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्। यन्ते॑ अ॒ग्न आ॒वृ॒श्चामि॑।
अ॒हं वा॑ क्षि॒पित॑श्चरन्। प्र॒जां च॒ तस्य॑ मूलं॑ च। नी॒चैर्दे॒वा नि
वृ॑श्चत॥७०॥

अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒दास॑न्ति। स॒मा॒नो यश्च॑ नि॒ष्ट्यः। इ॒ध्मस्ये॑व
प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्यो॒च्छे॑षि॒ किञ्च॑न। यो मां॑ द्वेष्टि॑ जातवेदः।

यं चाऽऽहं द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वाऽस्तानग्रे सन्दह।
याऽश्चाहं द्वेष्मि ये च माम्। अग्रे वाजजित्। वाजं त्वा
ससृवाऽसम्॥७१॥

वाजं जिगिवाऽसम्। वाजिनं वाजजितम्। वाजजित्यायै
सम्माज्मि। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। वेदिर्बरुहिः शृतऽ हविः।
इध्मः परिधयः सुचः। आज्यं यज्ञ ऋचो यजुः। याज्याश्च
वषट्काराः। सं मे सन्नतयो नमन्ताम्। इध्मसन्नहने हुते॥७२॥

दिवः खीलोऽवततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेनां
सहस्रकाण्डेन। द्विषन्तऽ शोचयामसि। द्विषन्मे बहु शोचतु।
ओषधे मो अहऽ शुचम्। यज्ञ नमस्ते यज्ञ। नमो नमश्च ते
यज्ञ। शिवेन मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व॥७३॥

सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व।
यज्ञस्यर्द्धिमनु सन्तिष्ठस्व। उप ते यज्ञ नमः। उप ते नमः।
उप ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो न्यङ्गो अवशिष्यते।
रक्षसां भागधेयम्। आपस्तत्र वहतादितः॥७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पे। आशिक्षेपं दृषदि यत्कपाले।
अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्।
यज्ञे या विप्रुषः सन्ति ब्रह्मीः। अग्नौ ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता
जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः। दिवैनान्
विद्युतां जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥७५॥

उ॒द्यन्न॒द्य वि नो॑ भज। पि॒ता पु॒त्रेभ्यो॑ यथा॑। दी॒र्घायु॑त्वस्य
हे॒शिषे। तस्य॑ नो दे॒हि सूर्य॑। उ॒द्यन्न॒द्य मि॒त्रम॒हः। आ॒रोह॑न्नुत्ते॒रां
दि॒वम्। हृ॒द्रोगं॑ मम॑ सूर्य॑। ह॒रिमा॑णं च नाशय। शु॒केषु॑ मे
ह॒रिमा॑णम्। रो॒प॒णाका॑सु दध्मसि॥ ७६॥

अथो॑ ह॒रिद्र॒वेषु॑ मे। ह॒रिमा॑णं नि दध्मसि।
उद॑गादयमा॒दित्यः॑। वि॒श्वेन॒ सह॑सा स॒ह। द्विष॑न्तं मम॑
र॒न्धयन्। मो अ॒हं द्विष॑तो र॒धम्। यो नः॑ शपा॒दश॑पतः।
यश्च॑ नः॒ शप॑तः शपा॑त्। उ॒षाश्च॒ तस्मै॑ नि॒मृक्कं। सर्व॑ पा॒प॒
समू॑हताम्॥ ७७॥

यो नः॑ स॒पत्नो॒ यो रणः॑। म॒र्तोऽभि॑दास॑न्ति दे॒वाः।
इ॒ध्मस्यै॒व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्यो॒च्छे॑षि किञ्च॒न। अ॒व॒सृष्टः॑
परा॑पत। श॒रो ब्र॒ह्मस॑शितः। गच्छा॒मित्रा॒न्प्र वि॑श। मैषां॑
कश्च॒नोच्छि॑षः॥ ७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मै पिन्वस्व दुर्मरायुं देवयानानग्नेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो
भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाजजितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नीध्राद्वश्त
ससृवाः स हूते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामष्टौ च॥ [६]

स॒क्षेदं॑ पश्य। वि॒ध॒र्त॒रि॒दं प॑श्य। ना॒केदं॑ पश्य। र॒म॒तिः
प॒नि॒ष्ठा। ऋ॒तं व॑र्षिष्ठम्। अ॒मृता॒यान्या॒हुः। सूर्यो॑ व॒रि॒ष्ठो
अ॒क्षभि॑र्विभा॒ति। अनु॑ द्यावा॒पृथि॒वी दे॒वपु॑त्रे। दी॒क्षाऽसि॑ तप॑सो
योनिः॑। तपो॑ऽसि ब्रह्म॑णो योनिः॥ ७९॥

ब्रह्मा॑सि क्ष॒त्रस्य॑ योनिः॑। क्ष॒त्रम॑स्य॒तस्य॑ योनिः॑।
 ऋ॒तम॑सि भूरा र॑भे। श्र॒द्धां म॑न॒सा। दी॒क्षां त॑प॒सा। वि॒श्वस्य॑
 भुव॑न॒स्याधि॑प॒त्नीम्। सर्वे॑ का॒मा य॑ज॒मान॑स्य सन्तु। वा॒तं
 प्रा॒णं म॑न॒साऽन्वा र॑भामहे। प्र॒जाप॑तिं॒ यो भुव॑नस्य गो॒पाः।
 स नो॑ मृ॒त्योस्त्राय॑तां॒ पात्व॑हंसः॥८०॥

ज्यो॑ग्जी॒वा ज॒राम॑शीमहि। इन्द्र॑ शा॒क्रर गाय॑त्रीं प्र
 प॑द्ये। तान्ते॑ यु॒नज्मि॑। इन्द्र॑ शा॒क्रर त्रि॒ष्टुभं॑ प्र प॑द्ये। तान्ते॑
 यु॒नज्मि॑। इन्द्र॑ शा॒क्रर ज॒गतीं॑ प्र प॑द्ये। तान्ते॑ यु॒नज्मि॑। इन्द्र॑
 शा॒क्ररानु॒ष्टुभं॑ प्र प॑द्ये। तान्ते॑ यु॒नज्मि॑। इन्द्र॑ शा॒क्रर प॒ङ्क्तिं॑
 प्रप॑द्ये॥८१॥

तान्ते॑ यु॒नज्मि॑। आऽहं दी॒क्षाम॑रु॒हमृ॑तस्य॒ पत्नी॑म्। गा॒य॒त्रेण॑
 छन्द॑सा ब्रह्म॑णा च। ऋ॒तं स॒त्येऽधा॑यि। स॒त्यमृ॑तेऽधा॑यि।
 ऋ॒तं च॑ मे स॒त्यं चा॑भूताम्। ज्योति॑रभूव॑ सु॒व॒रग॑मम्।
 सु॒व॒र्गं लो॒कं ना॑कस्य पृ॒ष्ठम्। ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टप॑मगमम्। पृ॒थि॒वी
 दी॒क्षा॥८२॥

तया॑ऽग्नि॒दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑। यया॑ऽग्नि॒दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑।
 तया॑ त्वा दी॒क्षया॑ दी॒क्षयामि॑। अ॒न्तरि॑क्षं दी॒क्षा। तया॑
 वा॒युर्दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑। यया॑ वा॒युर्दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑। तया॑
 त्वा दी॒क्षया॑ दी॒क्षयामि॑। द्यौर्दी॒क्षा। तया॑ऽऽदि॒त्यो दी॒क्षया॑
 दी॒क्षितः॑। यया॑ऽऽदि॒त्यो दी॒क्षया॑ दी॒क्षितः॑॥८३॥

तया॑ त्वा दी॒क्षया॑ दी॒क्षयामि॑। दि॒शो दी॒क्षा। तया॑ च॒न्द्रमा॑

दीक्षया॑ दीक्षितः। यया॑ चन्द्रमा॑ दीक्षया॑ दीक्षितः। तया॑ त्वा
दीक्षया॑ दीक्षयामि। आपो॑ दीक्षा। तया॑ वरुणो॑ राजा॑ दीक्षया॑
दीक्षितः। यया॑ वरुणो॑ राजा॑ दीक्षया॑ दीक्षितः। तया॑ त्वा
दीक्षया॑ दीक्षयामि। ओषधयो॑ दीक्षा॥८४॥

तया॑ सोमो॑ राजा॑ दीक्षया॑ दीक्षितः। यया॑ सोमो॑ राजा॑
दीक्षया॑ दीक्षितः। तया॑ त्वा दीक्षया॑ दीक्षयामि। वाग्दीक्षा।
तया॑ प्राणो॑ दीक्षया॑ दीक्षितः। यया॑ प्राणो॑ दीक्षया॑ दीक्षितः।
तया॑ त्वा दीक्षया॑ दीक्षयामि। पृथिवी॑ त्वा दीक्षमाणमनु॑
दीक्षताम्। अन्तरिक्षं॑ त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। द्यौस्त्वा॑
दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा॑ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा॑
दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा॑ दीक्षमाणमनु॑
दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा॑ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। ऋचस्त्वा॑
दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। सामानि॑ त्वा दीक्षमाणमनु॑
दीक्षन्ताम्। यजूं॑षि त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। अहश्च॑
रात्रिश्च। कृषिश्च॑ वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

आपश्चौषधश्च। ऊर्क् सूनृता॑ च। तास्त्वा॑ दीक्षमाणमनु॑
दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे॑ दक्षपिते॒ह सीद। देवानां॑ सु॒म्नो म॑हते
रणा॑य। स्वा॒स॒स्थस्त॑नुवा॒ संवि॑शस्व। पि॒तेवै॑धि सूनव॑ आ
सु॒शेवः। शि॒वो मा॑ शि॒वमा वि॑श। स॒त्यं म॑ आ॒त्मा। श्रद्धा॑
मेऽक्षि॑तिः॥८७॥

तपो॑ मे प्रति॒ष्ठा। स॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒ता मा॒ दि॒शो॑ दीक्षयन्तु।
 स॒त्यम॑स्मि। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॒तत्। ममा॑सि॒
 योनि॑स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व सन्व॑हं ह॒व्यान्य॑ग्रे। पु॒त्रः पि॒त्रे
 लो॒क॒कृ॒ज्जा॒तवे॑दः। आ॒जु॒ह्वानः॑ सु॒प्रती॑कः पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्रे स्वा॑
 योनि॑मा सी॒द सा॒ध्या। अ॒स्मिन्स॒धस्थे॑ अ॒ध्युत्त॑रस्मिन्॥८८॥

विश्वे॑ दे॒वा यज॑मानश्च सीदत। एक॑मि॒षे वि॒ष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु।
 द्वे ऊ॒र्जे वि॒ष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। त्री॒णि व्र॒ताय॑ वि॒ष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु।
 च॒त्वारि॑ मा॒योभ॑वाय॒ वि॒ष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। प॒ञ्च प॒शुभ्यो॑
 वि॒ष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। ष॒ड्रा॒यस्पो॑षाय॒ वि॒ष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। स॒प्त
 स॒प्तभ्यो॑ हो॒त्राभ्यो॑ वि॒ष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। स॒खायः॑ स॒प्तप॑दा
 अभू॑म। स॒ख्यं ते॑ गमेयम्॥८९॥

स॒ख्यात्ते॒ मा यो॑षम्। स॒ख्यान्मे॒ मा यो॑ष्टाः। साऽसि॑
 सु॒ब्रह्म॑ण्ये। तस्या॑स्ते पृथि॒वी पादः॑। साऽसि॑ सु॒ब्रह्म॑ण्ये।
 तस्या॑स्तेऽन्तरि॑क्षं पादः। साऽसि॑ सु॒ब्रह्म॑ण्ये। तस्या॑स्ते द्यौः
 पादः। साऽसि॑ सु॒ब्रह्म॑ण्ये। तस्या॑स्ते दि॒शः पादः॑॥९०॥

प॒रोर॑जास्ते प॒ञ्चमः॑ पादः। सा न॒ इष॑मूर्जं धु॒क्ष्वा तेज॑
 इन्द्रि॒यम्। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॒न्नाद्य॑म्। वि मि॑मे त्वा॒ पय॑स्वतीम्।
 दे॒वानां॑ धे॒नुः सु॒दुधा॒मन॑पस्फुरन्तीम्। इन्द्रः॑ सोमं पिबतु।
 क्षेमो॑ अस्तु नः। इ॒मान्न॑राः कृणुत॒ वेदि॑मेत्या॒ वसु॑मतीः
 रु॒द्रव॑तीमादित्यवतीम्॥९१॥

वर्ष्मन्दि॒वः। नाभा॑ पृथि॒व्याः। यथा॒ऽयं यज॑मानो न
 रिष्ये॑त्। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। चतुः॑ शिखण्डा युव॒तिः
 सुपेशाः॑। घृतप्र॑तीका भुव॑नस्य मध्ये॑। तस्या॑ सु॒पर्णावधि॑
 यौ निवि॑ष्टौ। तयोर्दे॒वाना॑मधि॑ भाग॒धेयम्। अप॒ ज॒न्यं भ॒यं
 नु॒द। अप॑ च॒क्राणि॑ वर्तय। गृ॒हः सोम॑स्य गच्छ॒तम्। न वा
 उ॒ वे॒तन्मि॒यसे॑ न रि॑ष्यसि। दे॒वाः इ॒दे॒षि पृथि॑भिः सु॒गेभिः।
 यत्र॑ यन्ति॑ सु॒कृतो॒ नापि॑ दुष्कृतः॑। तत्र॑ त्वा दे॒वः स॒वि॒ता
 द॑धातु॥ ९२॥

ब्रह्म॑णो योनि॑रहंसः प॒ङ्क्तिं प्र॑पद्ये दी॒क्षा यथा॑ऽऽदि॒त्यो दी॒क्षया॑ दी॒क्षित॑स्तथा॑ त्वा दी॒क्षया॑
 दी॒क्षया॑म्योष॑धयो दी॒क्षा द्यौस्त्वा दी॒क्षमा॑णमनु॑ दी॒क्षता॑मप॑चितिश्रि॒क्षितिरु॑त्तरस्मिन्नामे॒यं दि॒शः पादं॑
 आ॒दि॒त्यव॑र्तौ वर्तय॑ पञ्च॑ च॥ [७]

यद॒स्य पा॒रे रज॑सः। शु॒क्रं ज्योति॑रजा॒यत। तन्नः॑ पर्ष॒दति॑
 द्विषः॑। अ॒ग्ने वैश्वान॑र॒ स्वाहा॑। यस्मा॑द्दी॒षाऽवा॑शिष्टाः। ततो॑ नो
 अ॒भयं॑ कृधि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॒भ्यो मृ॒ड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑।
 यस्मा॑द्दी॒षा न्य॑षदः। ततो॑ नो अ॒भयं॑ कृधि॥ ९३॥

प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॒भ्यो मृ॒ड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑। उ॒दु॒स्र तिष्ठ॑
 प्रति॑ तिष्ठ॒ मारि॑षः। मेमं॑ य॒ज्ञं यज॑मानं च रीरिषः। सु॒वर्गे
 लो॒के यज॑मानः॑ हि धे॒हि। शन्न॑ एधि॒ द्वि॒पदे॒ शं चतु॑ष्पदे।
 यस्मा॑द्दी॒षाऽवे॑पिष्टाः पु॒लायि॑ष्टाः स॒मज्ञा॑स्थाः। ततो॑ नो अ॒भयं॑
 कृधि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॒भ्यो मृ॒ड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑॥ ९४॥

य इ॒दम॑कः। तस्मै॑ नमः। तस्मै॑ स्वाहा॑। न वा
 उ॒वेत॑न्म्रियसे। आ॒शा॒नां त्वा॒ विश्वा॒ आशाः॑। य॒ज्ञस्य॑ हि
 स्थ ऋ॒त्वियौ॑। इन्द्रा॑ग्नी॒ चेत॑नस्य च। हु॒ताहु॑तस्य॒ तृप्य॑तम्।
 अहु॑तस्य हु॒तस्य॑ च। हु॒तस्य॑ चाहु॑तस्य च। अहु॑तस्य हु॒तस्य॑
 च। इन्द्रा॑ग्नी अ॒स्य सोम॑स्य। वी॒तं पि॑बतं जुषे॒थाम्। मा
 यज॑मानं॒ तमो॑ विदत्। म॒र्त्विजो॑ मो इ॒माः प्र॒जाः। मा यः
 सोम॑मि॒मं पिबा॑त्। स॒सृष्ट॑मु॒भयं॑ कृतम्॥१५॥

कृधि मी॒ढुषे॑ऽहु॒तस्य॑ च स॒प्त च॑॥ [८]

अ॒ना॒गस॑स्त्वा व॒यम्। इन्द्रे॑ण॒ प्रेषि॑ता॒ उप॑। वा॒युष्टे॑
 अस्त्व॑श॒भूः। मि॒त्रस्ते॑ अस्त्व॑श॒भूः। वरु॑णस्ते
 अस्त्व॑श॒भूः। अपा॑ङ्ग॒या ऋ॑तस्य॒ गर्भाः॑। भुव॑नस्य
 गोपाः॒ श्येना॑ अतिथयः। पर्व॑तानां ककुभः प्र॒युतो॑ नपातारः।
 व॒शुनेन्द्र॑ ह्ययत। घोषे॒णामी॑वा॒श्चात॑यत॥१६॥

यु॒क्ताः स्थ॒ वह॑त। दे॒वा ग्रा॑वा॒ण इन्द्रु॑रिन्द्र इत्य॑वादिषुः।
 ए॒न्द्रम॑चुच्यवुः प॒रम॑स्याः प॒राव॑तः। आ॒ऽस्मात्सु॑ध॒स्थात्।
 ओ॒रोर॑न्तरि॒क्षात्। आ सु॑भू॒तम॑सुषवुः। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं म॒
 आसु॑षवुः। स॒मरे॑ रक्षा॑स्यवधिषुः। अप॑ह॒तं ब्र॒ह्मज्य॑स्य।
 वाक्क्र॑ त्वा॒ मन॑श्च श्रीणीताम्॥१७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वा॒ऽपा॒नश्च॑ श्रीणीताम्। चक्षु॑श्च त्वा॒ श्रोत्रं॑ च
 श्रीणीताम्। दक्ष॑श्चत्वा॒ बलं॑ च श्रीणीताम्। ओज॑श्च त्वा॒

सहश्च श्रीणीताम्। आयुश्च त्वाऽजरा च श्रीणीताम्। आत्मा
च त्वा तनूश्च श्रीणीताम्। श्रुतोऽसि श्रुतं कृतः। श्रुताय
त्वा श्रुतेभ्यस्त्वा। यमिन्द्रमाहुर्वरुणं यमाहुः। यं मित्रमाहुर्यमुं
सत्यमाहुः॥१८॥

यो देवानां देवतमस्तपोजाः। तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा।
मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि
धायि सुवीर्यम्। त्रिशुङ्घर्मो वि भातु मे। आकूत्या मनसा
सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पर्यसा सह। तस्य
दोहमशीमहि॥१९॥

तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। वाग्जुषाणा
सोमस्य तृप्यतु। मित्रो जनान्प्र स मित्र। यस्मान्न जातः
परो अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि विश्वा। प्रजापतिः
प्रजया संविदानः। त्रीणि ज्योतींषि सचते स षोडशी। एष
ब्रह्मा य ऋत्विजः। इन्द्रो नाम श्रुतो गुणे॥१००॥

प्र ते महे विदथे शंसिषु हरी। य ऋत्विजः प्र ते वन्वे।
वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नाम घृतं नयः। हरिभिश्चारु
सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु। हरिवर्पसङ्गिरः।
इन्द्राधिपतेऽधिपतिस्त्वं देवानामसि। अधिपतिं माम्।
आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रश्च सम्राड्वरुणश्च राजा। तौ ते भक्षं चक्रतुरग्रं एतम्।
तयोरनु भक्षं भक्षयामि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु।

प्रजापतिर्विश्वकर्मा। तस्य मनो देवं यज्ञेन राध्यासम्।
अर्थेणा अस्य जहितः। अवसानपतेऽवसानं मे विन्द। नमो
रुद्राय वास्तोष्पतये। आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति
तं हुवे। यान्यपामित्यान्यप्रतीत्तान्यस्मिं। यमस्य बलिना
चरामि। इहैव सन्तः प्रति तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि
हराम एनत्। अनृणा अस्मिन्नृणाः परस्मिन्। तृतीयं लोके
अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम। इदमूनु श्रेयो-
ऽवसानमा गन्म। शिवे नो द्यावापृथिवी उभे इमे।
गोमद्धनवदश्ववदूर्जस्वत्। सुवीरा वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः
पवित्रं रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा।
द्यावापृथिवी पयसा संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने।
पवित्रमर्को रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा।
सुवर्ज्योतिर्यशो महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातयत् श्रीणीतां सत्यमाहुरशीमहि गुणे कुरु विद्रवणे पितृयाणां अर्को रजसो विमानस्त्रीणि

च॥

[९]

उदस्ताम्पसीत्सविता मित्रो अर्यमा। सर्वान्मित्रान-
वधीद्युगेन। बृहन्तं मामंकरद्वीरवन्तम्। रथन्तरे श्रयस्व
स्वाहा पृथिव्याम्। वामदेव्ये श्रयस्व स्वाहाऽन्तरिक्षे। बृहति

श्रयस्व स्वाहा दिवि। बृहता त्वोपस्तभोमि। आ त्वा ददे
यशसे वीर्याय च। अस्मास्वघ्निया यूयं दधाथेन्द्रियं पर्यः।
यस्तै द्रप्सो यस्त उदरुषः॥१०५॥

दैव्यः केतुर्विश्वं भुवनमाविवेश। स नः पाह्यरिष्टै
स्वाहा। अनु मा सर्वो यज्ञोऽयमेतु। विश्वे देवा मरुतः
सामार्कः। आप्रियश्छन्दांसि निविदो यजूंषि। अस्यै
पृथिव्यै यद्यज्ञियम्। प्रजापतेर्वर्तनिमनु वर्तस्व। अनुवीरैरनु
राध्याम गोभिः। अन्वश्चैरनु सर्वैरु पुष्टैः। अनु प्रजया-
ऽन्विन्द्रियेण॥१०६॥

देवा नो यज्ञमृजुधा नयन्तु। प्रतिक्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे।
प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु। प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि
भव्यै। विश्वमन्याऽभि वावृधे। तदन्यस्यामधिश्चितम्। दिवे च
विश्वकर्मणे। पृथिव्यै चाकरं नमः। अस्कान्द्यौः पृथिवीम्।
अस्कानृषभो युवागाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु।
अस्कानजनि प्राजनि। आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात्प्र
जनिषीमहि। ये देवा येषामिदं भागधेयं बभूव। येषां प्रयाजा
उतानूयाजाः। इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यः। अग्निहोतृभ्यो
देवेभ्यः स्वाहा। उत त्या नो दिवा मतिः॥१०८॥

अदितिरूत्या गमत्। सा शन्ताची मयस्करत्। अप

स्त्रिधः। उ॒त त्या दै॒व्या भि॒षजा॑। शन्न॑स्करतो अ॒श्विनौ॑।
यू॒याता॑म॒स्मद्र॑पः। अप॒ स्त्रिधः॑। शम॒ग्निर॒ग्निभि॑स्करत्।
शन्न॑स्तपतु सूर्यः। शं वातो॑ वा॒त्वर्पाः॑॥१०९॥

अप॒ स्त्रिधः॑। तदि॒त्पुदं॑ न विचि॑केत वि॒द्वान्। यन्मृ॑तः
पुन॑र॒प्येति॑ जी॒वान्। त्रि॒वृ॒द्यद्भु॑वनस्य रथ॒वृत्। जी॒वो गर्भो॑ न
मृ॒तः स जी॑वात्। प्रत्य॑स्मै पिपी॑षते। विश्वा॑नि वि॒दुषे॑ भर।
अ॒र॒ङ्ग॒माय॑ जग्म॑वे। अप॑श्चाद्द॒ध्वने॑ नरे॑। इन्दु॑रिन्दु॒मवा॑गात्।
इन्दो॑रिन्द्रो॒ऽपात्। तस्य॑ त इन्दु॑विन्द्र॒पीत॑स्य॒ मधु॑मतः।
उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि॥११०॥

उ॒द॒र॒ष इन्द्रि॑येण॒ गा म॒तिर॑र्पा अ॒गात्रीणि॑ च॥ ————— [१०]

ब्रह्म॑ प्रति॒ष्ठा मन॑सो ब्रह्म॑ वा॒चः। ब्रह्म॑ य॒ज्ञाना॑
ह॒विषा॑माज्य॒स्य। अति॑रिक्तं कर्म॒णो यच्च॑ हीनम्। य॒ज्ञः
प॒र्वाणि॑ प्रति॒रन्नेति॑ क॒ल्पय॑न्। स्वाहा॑कृताऽऽहु॒तिरे॑तु
दे॒वान्। आ॒श्रा॒वित॑म॒त्याश्रा॑वितम्। वष॑ट्कृतम॒त्यनू॑क्तं च य॒ज्ञे।
अति॑रिक्तं कर्म॒णो यच्च॑ हीनम्। य॒ज्ञः प॒र्वाणि॑ प्रति॒रन्नेति॑
क॒ल्पय॑न्। स्वाहा॑कृताऽऽहु॒तिरे॑तु दे॒वान्॥१११॥

यद्वो॑ दे॒वा अति॑पा॒दया॑नि। वा॒चा चि॒त्प्रय॑तं दे॒वहे॑डनम्।
अ॒रा॒यो अ॒स्मा अ॒भिदु॑च्छुना॒यतौ॑। अ॒न्यत्रा॑स्मन्म॒रुत॑स्तन्निधे॒-
तन॑। त॒तं म॒ आप॑स्तदु॒ ताय॑ते पुनः॑। स्वादि॑ष्ठा धी॒तिरु॑च॒थाय॑
शस्य॑ते। अ॒यं स॑मु॒द्र उ॒त वि॒श्वभे॑षजः। स्वाहा॑कृतस्य॒

समु॑तृ॒ष्णुत॑र्भुवः। उ॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑। उ॒दुत्यं॑ चि॒त्रम्॥११२॥

इ॒मं मे॑ वरु॒ण त॒त्त्वां या॑मि। त्वन्नो॑ अ॒ग्ने स त्वन्नो॑ अ॒ग्ने।
त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑ प्रजा॑पते। इ॒मं जी॒वेभ्यः॑ परि॒धिं द॑धामि।
मैषान्नु॑गा॒दप॑रो अ॒र्धमे॑तम्। श॒तं जी॒वन्तु॑ श॒रदः॑ पु॒रूचीः॑।
ति॒रो मृ॒त्युं द॑धतां पर्व॑तेन। इ॒ष्टेभ्यः॑ स्वाहा॒ वष॑डनि॒ष्टेभ्यः॑
स्वाहा॑। भे॒षजं॑ दुरि॒ष्ट्यै स्वाहा॑ निष्कृ॒त्यै स्वाहा॑। दौरा॑र्ध्यै
स्वाहा॑ दैवी॑भ्यस्त॒नूभ्यः॑ स्वाहा॑॥११३॥

ऋ॒द्धौ स्वाहा॑ समृ॒द्धौ स्वाहा॑। यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे। ततो॑
नो अ॒भयं॑ कृ॒धि। म॒घव॑ञ्छृ॒ग्धि तव॑ तन्न॒ ऊत॑ये। वि द्वि॒षो वि
मृ॒धो ज॑हि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्प॑तिः। वृ॒त्रहा॑ वि मृ॒धो व॑शी।
वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः। स्व॒स्ति॒दा अ॒भय॑ङ्करः। आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑
न ऊ॒नम्॥११४॥

आप्या॑यय हरि॒वो वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॑ महि॑ गो॒त्रा
रु॒जासि॑। भूयि॑ष्ठभाजो अ॒र्धं ते॑ स्याम। अना॑ज्ञातं यदाज्ञातम्।
य॒ज्ञस्य॑ क्रि॒यते॑ मि॒थु। अ॒ग्ने तद॑स्य कल्पय। त्व॑ हि
वे॒त्थं यथा॑तथम्। पु॒रुष॑सम्मि॒तो य॒ज्ञः। य॒ज्ञः पु॒रुष॑सम्मि॒तः।
अ॒ग्ने तद॑स्य कल्पय। त्व॑ हि वे॒त्थं यथा॑तथम्। यत्पा॑क॒त्रा
मन॑सा दी॒नद॑क्षा॒ न। य॒ज्ञस्य॑ म॒न्वते॑ म॒र्तासः॑। अ॒ग्नि॒ष्टद्धो॑ता
ऋतु॑विद्वि॒जान॑न्। यजि॑ष्ठो दे॒वाः ऋ॒तुशो॑ य॒जाति॑॥११५॥

दे॒वाश्चि॒त्रं त॒नूभ्यः॑ स्वा॒हो नं॑ पु॒रुष॑सम्मि॒तोऽग्ने॑ तद॑स्य कल्पय॒ पञ्च॑ च॥—————[११]

यद्दे॒वा दे॒वहे॒डन॑म्। दे॒वांस॑श्च॒कृमा व॒यम्। आदि॑त्या-
स्तस्मा॑न्मा मु॒ञ्चत। ऋ॒तस्य॑र्तेन॒ मामु॑त। दे॒वा जी॒वनका॑म्या
यत्। वा॒चाऽनृ॑तमू॒दिम। अ॒ग्निर्मा तस्मा॑दे॒नसः॑। गा॒रुह॑पत्यः
प्रमु॑ञ्चतु। दुरि॒ता या॒नि च॒कृम। क॒रोतु मा॒मने॑नसम्॥११६॥

ऋ॒तेन॑ द्या॒वापृ॑थि॒वी। ऋ॒तेन॒ त्वं सं॑र॒स्वति। ऋ॒तान्मा
मु॒ञ्चता॑हंसः। यद॒न्यकृ॑तमा॒रि॒म। स॒जात॑श॒सादु॑त वा
जा॒मिश॑सात्। ज्याय॑सः श॒सादु॑त वा क॒नीय॑सः।
अना॑ज्ञातं दे॒वकृ॑तं यदे॒नः। तस्मा॑त्त्वम॒स्माञ्जा॑तवे॒दो मु॒मुग्धि।
यद्वा॒चा यन्म॑नसा। बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑म॒ष्टीव॑द्भ्याम्॥११७॥

शि॒श्जैर्य॑दनृ॒तं च॒कृमा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा तस्मा॑दे॒नसः॑।
यद्ध॑स्ता॒भ्यां च॒कर॑ किल्बिषाणि। अ॒क्षाणां व॒श्रुमु॑प॒जिघ्र॑मानः।
दूरे॑प॒श्या च॑ रा॒ष्ट्रभृ॑च्च। ता॒न्यप्स॑रसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑।
अदी॑व्य॒नृणं यद॑हं च॒कार॑। यद्वादा॑स्यन्त्स॒ञ्जगा॑रा जने॑भ्यः।
अ॒ग्निर्मा तस्मा॑दे॒नसः॑। यन्म॑यि मा॒ता गर्भे॑ स॒ति॥११८॥

ए॒नश्च॑का॒र यत्पि॑ता। अ॒ग्निर्मा तस्मा॑दे॒नसः॑। यदा॑ पि॒पेक्षे
मा॒तरं॑ पि॒तरम्। पु॒त्रः प्र॑मु॒दितो॑ ध॒यन्। अ॒हिंसि॑तौ
पि॒तरौ मया॑ तत्। तद॑ग्रे अ॒नृणो भ॑वामि। यद॒न्तरि॑क्षं
पृथि॒वीमु॑त द्याम्। यन्मा॒तरं पि॒तरं॑ वा जि॒हिंसि॑म। अ॒ग्निर्मा
तस्मा॑दे॒नसः॑। यदा॑शसा॒ नि॒शसा॑ यत्प॑राशसा॥११९॥

यदे॒नश्च॑कृ॒मा नू॒तनं॑ यत्पु॑रा॒णम्। अ॒ग्निर्मा तस्मा॑दे॒नसः॑।

अतिं क्रामामि दुरितं यदेनः। जहामि रिप्रं परमे सुधस्थे। यत्र
यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तमा रोहामि सुकृतां नु लोकम्।
त्रिते देवा अमृजतैतदेनः। त्रित एतन्मनुष्येषु मामृजे। ततो
मा यदि किञ्चिदानशे। अग्निर्मा तस्मादेनसः॥१२०॥

गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु
मामनेनसम्। दिवि जाता अप्सु जाताः। या जाता
ओषधीभ्यः। अथो या अग्निजा आपः। ता नः शुन्धन्तु
शुन्धनीः। यदापो नक्तं दुरितं चराम। यद्वा दिवा नूतनं
यत्पुराणम्। हिरण्यवर्णास्तत उत्पुनीत नः। इमं मे
वरुण तत्त्वा यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने
अयासि॥१२१॥

अनेनसमष्टीवद्वा१ सति पराशसाऽऽनशेऽग्निर्मा तस्मादेनसः पुनीत नस्त्रीणि च (यदेवा
देवा ऋतेन सजातशःसाद्यद्वाचा यद्धस्ताभ्यामदीव्यं यन्मयि माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं
यदाशसाऽतिं क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अप्सु जाता यदापं इमं मे वरुण तत्त्वा
यामि त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासि।)॥—————[१२]

यत्ते ग्रावणां चिच्छिदुः सोम राजन्। प्रियाण्यङ्गानि
स्वर्धिता परू१षि। तत्सन्धुत्स्वाज्येनोत वर्धयस्व। अनागसो
अधमिथ्सङ्घयेम। यत्ते ग्रावां बाहुच्युतो अचुच्यवुः। नरो यत्ते
दुदुहुर्दक्षिणेन। तत्त आप्यायतां तत्ते। निष्प्रायतां देव सोम।
यत्ते त्वचं बिभिदुर्यच्च योनिम्। यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि
त्मना॥१२२॥

त्वया तत्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे
व्योमन्। अहाच्छरीरं पयसा समेत्य। अन्योन्यो भवति
वर्णो अस्य। तस्मिन्वयमुपहृतास्तव स्मः। आ नो भज
सदसि विश्वरूपे। नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि
हासीद्विर आवृणानः। अनागास्तनुवो वावृधानः। आ नो
रूपं वहतु जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुह्वो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः।
तस्मै ते सोम नम इद्वषट्। उप मा राजन्त्सुकृते ह्वयस्व।
सं प्राणापानाभ्यां समु चक्षुषा त्वम्। सः श्रोत्रेण गच्छस्व
सोम राजन्। यत्त आस्थितं शमु तत्ते अस्तु। जानीतान्नः
सङ्गमने पथीनाम्। एतं जानीतात्परमे व्योमन्। वृकाः
सधस्था विद रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्य कृणुतादविरस्मै।
अरिष्टो राजन्नगदः परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते।
नाकुमारोह सह यजमानेन। सूर्यं गच्छतात्परमे व्योमन्।
अभूद्देवः संविता वन्द्यो नः। इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः।
वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा
दधत्। उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह
नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिरहेतिः। उग्रा शतापांश्चा
घविषा परि णो वृणक्तु। आप्यायस्व सन्ते॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्वञ्च च॥ [१३]

यदिदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणैश्चक्षुषा यच्च
श्रोत्रेण। यद्रेतसा मिथुनेनाप्यात्मना। अद्ध्यो लोका दधिरे
तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो
विमोक्तीर्मयि तेज इन्द्रियम्। यदृचा साम्ना यजुषा। पशूनां
चर्मन् हविषा दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषधीभिर्वनस्पतौ। अद्ध्यो
लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि
तेज इन्द्रियम्। येन ब्रह्म येन क्षत्रम्। येनैन्द्राग्नी प्रजापतिः
सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः।
अद्ध्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो
विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेज इन्द्रियम्। अपां
पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं धाम॥१२७॥

अग्नेः प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां
रसः। सोमस्य प्रियं धाम। इन्द्रस्य प्रियतमं हविः स्वाहा।
अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं धाम। विश्वेषां
देवानां प्रियतमं हविः स्वाहा। वयं सोम व्रते तवा
मनस्तनूषु पिप्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि॥१२८॥

देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। सोम्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा।
कव्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। देवास इह मादयध्वम्। सोम्यास
इह मादयध्वम्। कव्यास इह मादयध्वम्। अनन्तरिताः

पितरः सोम्याः सोमपीथात्। अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्।
वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं वनस्पतेरिव॥१२९॥

अभि नः शीयतां रयिः। सचतां नः शचीपतिः। परं मृत्यो
अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते
शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजा रीरिषो मोत वीरान्।
इदमूनु श्रेयोवसानमागन्म। यद्भोजिद्धं न जिदंश्च जिद्यत्।
पूर्णं वनस्पतेरिव। अभि नः शीयतां रयिः। सचतां नः
शचीपतिः॥१३०॥

वनस्पताञ्छो लोका दधिरे तेजं इन्द्रियं धामांशीमहीवाभिः शीयतां रयिरेकं च॥[१४]

सर्वान् यद्विष्णवे वि वै याः पुरस्ताद्देवा देवेषु परिस्तृणीत सक्षेदं यदस्य
पारैऽनागस उदस्ताम्पसीद्वह्नं प्रतिष्ठा यदैवा यत्ते ग्राव्णा यद्विदोक्षे चतुर्दश॥१४॥

सर्वान्भूतिमेव यामेवाप्स्वाहुतिं व्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन् युजेऽग्ने यो नो
ज्योग्जीवाः पुरोरजाः प्रतेमहे ब्रह्मं प्रतिष्ठा गार्हपत्यस्त्रिंशदुत्तरशतम्॥१३०॥

सर्वाञ्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्ग्रहण्येष्ट्यां यजते। इमाञ्जनतां सङ्गृह्णानीति।
द्वादशारत्नी रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः।
संवत्सरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वे मुञ्जाः। ऊर्ज-
मेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति।
पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः
सुमावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति।
अहतं वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोप
वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः
समृद्धौ। ता दिग्भ्यः सुमाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं
वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते।
तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तद्वधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्मौ
भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति श्रुत्वाय।

स॒र्पि॒ष्वा॑न्भवति मे॒ध्य॒त्वाय॑। च॒त्वार॑ आ॒र्षे॒याः प्रा॒श्न॑न्ति।
दि॒शामे॒व ज्योति॑षि जुहोति। च॒त्वारि॒ हिर॑ण्यानि ददाति।
दि॒शामे॒व ज्योती॑ऽप्य॒व रुन्धे॑॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन्नश्नान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा
ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्यं रशनान्युनत्ति। प्रजापतिमेव
रेतसा समर्धयति। दर्भमयीं रशना भवति। बहु वा एष
कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यद्दर्भमयीं रशना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनं
मेध्यमा लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्।
स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजां महर्त्विक्तम्।
यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तद्धति।
अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत उदक्रामत्। तथ्सुवर्णं
हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं हिरण्यं ददाति। रेत एव
तद्धाति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्।
रेतसैवास्मिन्नेतो दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभवत्थद च॥ [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं
बध्नाति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः
प्रतिप्रोच्य। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति।
यदाह। ब्रह्मन्नश्वं मेध्यं भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन

राध्यासमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये
प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति॥७॥

न देवताभ्यु आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य
त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। व्यृद्धं वा
एतद्यज्ञस्य। यदयजुष्केण क्रियते। इमामंगृभ्णन्नशनामृतस्ये-
त्यधिं वदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य समृद्धौ॥८॥

तदाहुः। द्वादशारत्नी रशना कर्तव्या(३) त्रयोदशारत्नी(३)-
रिति। ऋषभो वा एष ऋतूनाम्। यथ्संवत्सरः। तस्य त्रयोदशो
मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्। यदश्वमेधः। यथा वा
ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमरत्निं
रशनायामुपा दधाति॥९॥

यथर्षभस्य विष्टपं सङ्स्करोति। तादृगेव तत्।
पूर्वं आयुषि विदथेषु कव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति।
तथा देवाः सुतमा बभूवुरित्याह। भूतिमेवोपावर्तते।
ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतम्।
सत्येनैवैनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभि भवति।
भुवनमसीत्याह। भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह।

यन्तारमेवैनं करोति। धर्ताऽसीत्याह। धर्तारमेवैनं करोति।
सोऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्नावेवैनं वैश्वानरे जुहोति।
सप्रथसमित्याह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होमं
एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति।
यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुण इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा
रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा
त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनं स्वगा करोति। स्वाहा
त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव
देवताया आलभ्यते। तयैवैनं समर्धयति॥१२॥

बध्नाति समृद्ध्या उपादधात्यसीत्याह सप्रथसमित्याह देवेभ्य इत्याह पञ्च च॥—[३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो
मातुरनुजायाः पुत्रः। स पश्चान्नयति। विष्वश्चमेवास्मात्पाप्मानं
विवृहतः। यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुण इति
श्वानं चतुरक्षं प्रसौति। पुरो मर्तः पुरः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य
प्रहन्ति। श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यं
हन्ति। सैध्रकं मुसलं भवति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौंश्चलेयो हन्ति।
पुंश्चल्वां वै देवाः शुचं न्यदधुः। शुचैवास्य शुचं

हन्ति। पाप्मा वा एतर्मीप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन
यजत इति। अश्वस्याधस्पदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः
प्राजापत्यः। वज्रैणैव पाप्मानं भ्रातृव्यमवक्रामति। दक्षिणाऽप
प्लावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छमलमपं प्लावयति। ऐषीक उदूहो
भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा
इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा
भवति। अप्सुर्योनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः।
स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यश्चमभ्युदूहति।
पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च
वृत्रहन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे
एव सन्दधाति। अभिक्त्वेन्द्र भूरधृज्मन्नित्यध्वर्युर्यजमानं
वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥ [४]

चत्वारं ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो
दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेनं राजपुत्रैः सहाध्वर्युः।
पुरस्तात्प्रत्यङ्घ्निष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
राजा वृत्रं बध्नादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः।
राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेना राजभिरुग्रैः सह
ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्घ्रिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्यैनेष्ट्वा। अयं राजा प्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः। बलं नैवास्मिन्बलं दधाति। शतेन सूतग्रामणिभिः सह होता। पश्चात्प्राङ्घ्रिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्यैनेष्ट्वा। अयं राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बहुश्वायै बहुजाविकायै। बहुव्रीहियवायै बहुमाषतिलायै। बहुहिरण्यायै बहुहस्तिकायै। बहुदासपुरुषायै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषायै राजास्त्विति। भूमा वै होता। भूमा सूतग्रामण्यः। भूमैवास्मिन्भूमानं दधाति। शतेन क्षत्तसङ्ग्रहीतृभिः सहोद्गाता। उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्प्रोक्षति॥१८॥

अनेनाश्वेन मेध्यैनेष्ट्वा। अयं राजा सर्वमायुरेत्विति। आयुर्वा उद्गाता। आयुः क्षत्तसङ्ग्रहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति। शतं शतं भवन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥ [५]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यन्निक्तमनालब्धमुत्सृजन्ति। यथ्स्तोक्त्या अन्वाहं। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नं हि तत्। यद्धुतस्य

स्कन्दति। सहस्रमन्वाह। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः।
सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता
अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः। ता अव
रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः।
स्तोक्यासु वा अहमश्वमेधः सःस्थापयामि। तेन ततः
सःस्थितेन चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं
जुहोति। सोमाय स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे
स्वाहेत्याह। सवित्र एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे
स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह।
बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपां मोदाय स्वाहेत्याह। अद्ध्य
एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायव एवैनं जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवैनं जुहोति। वरुणाय
स्वाहेत्याह। वरुणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो
जुहोति। दशदश सम्पाद जुहोति। दशाक्षरा विराट्।
अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। प्र वा एषो-
ऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः पराचीराहुतीर्जुहोति। पुनः

पुनरभ्यावर्तं जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रतिं तिष्ठति।
 एतां ह वाव सौऽश्वमेधस्य सङ्स्थितिमुवाचास्कन्दाय।
 अस्कन्त्रं हि तत्। यद्यज्ञस्य सङ्स्थितस्य स्कन्दति॥ २४॥

अभिर्जित्यै वैश्वानरः संवित्र एवैनं जुहोति वायवं एवैनं जुहोति च्यवते षट् च॥—[६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्घ्निष्ठम्प्रोक्षति।
 प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं
 दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राग्निभ्यां
 त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठो बलिष्ठो।
 ओजं एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो
 बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः
 सारसारितमः॥ २५॥

ज्वमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः
 सारसारितमः। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे
 वै देवा देवानां यशस्वितमाः। यशं एवास्मिन्दधाति।
 तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्।
 देवा वै देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति।
 तस्मादश्वः पशूनामपचिततमः॥ २६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो
 हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः
 पशूनां त्विषिमान् हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय

त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति।
 सृते त्वाऽसृते त्वाऽद्भ्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा
 भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः सर्वाणि
 भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः।
 अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै
 सर्वा देवता अन्वायन्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति
 प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा
 देवता अन्वायन्ताः॥ २७॥

सारसारित्तमोऽपचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥ [७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य
 स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्धमुत्सृजन्ति। यदश्वचरितानि
 जुहोति। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नं हि तत्।
 यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्गाराय स्वाहेङ्कृताय स्वाहेत्याह।
 एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवैनं समर्धयति॥ २८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या
 इति। अथो खल्वाहुः। होतव्या एव। अत्र वावैवं
 विद्वानश्वमेधः सः स्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति।
 तस्माद्धोतव्या इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनादधाति।
 भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥ २९॥

यस्यानायतनं अन्यत्राग्रेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्याः

पुरस्ता॑त्स्विष्ट॑कृतः। आ॒ह॒व॒नीये॑ऽश्वचरि॑तानि जुहोति।
 आ॒य॒त॒न ए॒वास्या॑हुतीर्जुहोति। नास्मै॑ भ्रातृ॑व्यं जनयति।
 तदा॑हुः। य॒ज्ञमु॒खेय॑ज्ञमुखे होत॒व्याः। य॒ज्ञस्य॑ क्लृ॒त्यै। सु॒व॒र्गस्य॑
 लो॒कस्यानु॑ख्यात्या इति। अथो॒ खल्वा॑हुः॥ ३०॥

यद्य॑ज्ञमुखेय॑ज्ञमुखे जुहुयात्। प॒शुभि॒र्यज॑मानं व्य॑र्धयेत्।
 अव॑ सु॒व॒र्गाल्लो॒कात्प॑द्येत। पापी॑यान्भस्या॒दिति॑। स॒कृदे॒व
 होत॒व्याः। न यज॑मानं प॒शुभि॒र्व्य॑र्धयति। अ॒भि सु॒व॒र्गं लो॒कं
 ज॑यति। न पापी॑यान्भवति। अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशत॑मश्वरूपाणि
 जुहोति। अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशद॑क्षरा जग॑ती। जाग॑तोऽश्वः
 प्राजा॑पत्यः समृ॑द्धौ। एक॑मति॑रिक्तं जुहोति। तस्मा॑देकः
 प्र॒जास्व॑र्धुकः॥ ३१॥

अ॒र्धय॑ति ज॒नय॑ति खल्वा॑हुर्जग॑ती त्रीणि च॥ [८]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्या॑ह। इ॒यं वै मा॒ता। अ॒सौ
 पि॒ता। आ॒भ्यामे॒वैनं॑ परि॑ददाति। अश्वो॑ऽसि ह॒योऽसी॒त्याह॑।
 शा॒स्त्ये॒वैन॑मे॒तत्। तस्मा॑च्छि॒ष्टाः प्र॒जा जा॑यन्ते। अ॒त्यो॒-
 ऽसी॒त्याह॑। तस्मा॑दश्वः सर्वा॑न्प॒शून॑त्येति। तस्मा॑दश्वः सर्वे॑षां
 प॒शूना॑ं श्रेष्ठं॑ गच्छति॥ ३२॥

प्र यशः॑ श्रेष्ठं॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। नरो॑ऽस्यर्वा॑ऽसि
 सप्ति॑रसि वा॒ज्यंसी॒त्याह॑। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानं॑ व्याच॑ष्टे।
 ययु॑र्नामा॒ऽसी॒त्याह॑। ए॒तद्वा अ॑श्वस्य प्रि॒यं ना॑म॒धेय॑म्।

प्रियेणैवैनं नामधेयेनाभि वदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य।
नाम्ना चेद्ध्वयेते। मित्रमेव भवतः॥३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति।
अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्वं
एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमिति क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय
त्वा भविष्यते त्वेत्युत्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला एतं
देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या
राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो
वा अश्वः प्रमुक्तः परा परावतं गन्तौ। इह धृतिः स्वाहेह
विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतृषु पथ्सु
जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवैनं बध्नाति। तस्मादश्वः
प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न
जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते।
येऽश्वं मेध्य रक्षन्ति। तेषां य उद्वचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते
राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ य उद्वचं न गच्छन्ति॥३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिंच्यते।
योऽबलोऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्।
हन्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय।
अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पृथु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥—————[९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेषानस्य। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति। अन्वहमेव दीक्षामव रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चत्वार्योद्ब्रह्णानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्वै व्यक्षत्रम्। सा श्रीः। तद्ब्रह्मस्य विष्टपम्। तत्स्वराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमोद्ब्रह्णानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवता जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षामतिरेचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै

शीर्ष॑ण्यः प्रा॒णाः। प्रा॒णा दी॒क्षा। प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्दी॒क्षाम॑व
रुन्धे। पूर्णा॑हुतिमुत्त॑मां जु॒होति। सर्वं॑ वै पूर्णा॑हुतिः।
सर्व॑मेवाप्नोति। अथो॑ इ॒यं वै पूर्णा॑हुतिः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑
तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्रा॒णान्दी॒क्षाम॑व रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥—————[१०]

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। त॒सृष्टं॑ न किञ्चनोदयच्छत्।
तं वै॑श्वदे॒वान्ये॒वोद॑यच्छन्। यद्वै॑श्वदे॒वानि जु॒होति।
य॒ज्ञस्योद्य॑त्यै। स्वाहाऽऽधि॒मार्धी॑ताय॒ स्वाहा॑। स्वाहा-
ऽधी॑तं मन॑से स्वाहा॑। स्वाहा॒ मनः॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। काय॒
स्वाहा॒ कस्मै॑ स्वाहा॑ क॒तम॑स्मै स्वाहेति॑ प्राजाप॒त्ये मुख्ये॑
भवतः। प्र॒जाप॑तिमुखाभिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिरुद्यच्छते॥४२॥

अदि॑त्यै स्वाहाऽदि॑त्यै म॒ह्यै स्वाहाऽदि॑त्यै सुमृ॒डीका॑यै
स्वाहेत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैनं॑ प्रति॒ष्ठायोद्य॑च्छते।
सर॑स्वत्यै स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै बृ॒हत्यै॑ स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै पाव॒कायै॑
स्वाहेत्या॑ह। वा॒ग्वै सर॑स्वती। वा॒चैवैन॑मुद्यच्छते। पू॒ष्णे स्वाहा॑
पू॒ष्णे प्र॑प॒थ्याय॑ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय॒ स्वाहेत्या॑ह। प॒शवो॑
वै पू॒षा। प॒शुभिरे॒वैन॑मुद्यच्छते। त्वष्ट्रे॑ स्वाहा॒ त्वष्ट्रे॑ तु॒रीपा॑य॒
स्वाहा॒ त्वष्ट्रे॑ पु॒रुरूपा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। त्वष्टा॒ वै प॑शूनां
मि॒थुना॑ना॒ रूप॑कृत्। रू॒पमे॒व प॒शुषु॑ दधाति। अथो॑
रू॒पैरे॒वैन॑मुद्यच्छते। विष्ण॑वे स्वाहा॒ विष्ण॑वे नि॒खुर्य॑पाय॒
स्वाहा॒ विष्ण॑वे निभूय॒पाय॑ स्वाहेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑।

यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तब्ध्यै
सयत्वाय॥४३॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहाष्टौ च॥—————[११]

सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री।
गायत्रं प्रातः सवनम्। प्रातः सवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसो-
ऽधि निर्मिमीते। अथो प्रातः सवनमेव तेनाऽऽप्नोति।
गायत्रीं छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने।
एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभं माध्यं दिनं सवनम्। माध्यं
दिनादेवैनं सवनान्त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥४४॥

अथो माध्यं दिनमेव सवनं तेनाऽऽप्नोति। त्रिष्टुभं
छन्दः। सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा
जगती। जागतं तृतीयसवनम्। तृतीयसवनादेवैनं
जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो तृतीयसवनमेव
तेनाऽऽप्नोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां
परावतं गन्तौ। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः
स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतस्र आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरैवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो
व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं
कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नवं च॥ ————— [१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यं जायत। आऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतामित्याह। राजन्यं एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्यं इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्रीं धेनुरित्याह। धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्रीं धेनुरं जायत। वोढाऽनुङ्घानित्याह॥ ४७॥

अनुङ्घ्येव वीर्यं दधाति। तस्मात्पुरा वोढाऽनुङ्घानं जायत। आशुः सप्तिरित्याह। अश्वं एव जवं दधाति। तस्मात्पुराऽऽशुरश्वोऽजायत। पुरन्धिर्योषेत्याह। योषित्येव रूपं दधाति। तस्मात्स्त्री युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ ह वै तत्र जिष्णू रथेष्ठा जायते॥ ४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी। स सभेयो युवा। तस्माद्युवा पुमान्प्रियो भावुकः। आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामित्याह। आ ह वै तत्र यजमानस्य वीरो जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षत्वित्याह। निकामेनिकामे ह वै तत्र पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो ह वै तत्रौषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते ह वै

तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥

अनुष्ठानित्याह जायते वर्षति सप्त च॥—————[१३]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्नश्वमेधमधत्त।
तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदश्वमेधः। अप्येव
नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानजुहोत्।
तैर्वै स देवानप्रीणात्। यदन्नहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति।
अग्नेर्वा एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव
तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महृत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्।
यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महतीमेव तद्देवतां प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां
वा एतद्रूपम्। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव
तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्।
यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां
वा एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव
तत्प्रीणाति। कुरम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानां रूपम्।
यत्कुरम्बाः। यत्कुरम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां
वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव

तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्।
यथ्सक्तवः। यथ्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा
एतद्देवतानां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति।
सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति।
प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि
समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि
सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा विराट्।
विराट्कृत्स्नस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुर्कैर्जुहोति क्रम्बैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति
चत्वारि च (अन्नहोमानाऽऽज्येनाग्नेर्मधुना तण्डुलैः पृथुर्कैर्लाजेः क्रम्बैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूस्यैः
प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादश।)॥ [१४]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं रक्षांस्यजिघांसन्।
स एतान्प्रजापतिर्नक्तं होमानं पश्यत्। तानं जुहोत्। तैर्वै
स यज्ञाद्रक्षांस्यपाहन्। यन्नक्तं होमां जुहोति। यज्ञादेव
तैर्यजमानो रक्षांस्यपं हन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा
आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षांस्यपं हन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत
एवास्य प्राणं दधाति। अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरवदेवाव
रुन्धे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्धौ। नक्तं जुहोति।

रक्षसामपहत्यै। आज्येनान्ततो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयत एवास्य प्राणं दधाति।
पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च। एकस्मै स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव
लोके प्रति तिष्ठति। द्वाभ्यां स्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव
लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति।
अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वे पुरुषः
शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह।
आयुर्वे सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह।
अपरिमितमेवाव रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षाः स्यपहत्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त च॥—————[१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत
इति। अथो आहुः। सर्वाणि भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह।
प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽऽप्नोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्यां
स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति।
एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्य
लोकस्य सन्तत्यै। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वे पुरुषः
शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह।
आयुर्वे सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। अयुताय स्वाहा
नियुताय स्वाहा प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रयं इ॒मे लो॒काः। इ॒माने॒व लो॒कान॑व॒ रुन्धे। अ॒र्बु॒दाय॑
स्वा॒हेत्या॑ह। वा॒ग्वा अ॒र्बु॒दम्। वाच॑मे॒वाव॑ रुन्धे। न्य॒र्बु॒दाय॑
स्वा॒हेत्या॑ह। यो वै वा॒चो भू॒मा। तन्म्य॑र्बु॒दम्। वा॒च ए॒व
भू॒मान॑म॒व॑ रुन्धे। स॒मु॒द्राय॑ स्वा॒हेत्या॑ह॥६१॥

स॒मु॒द्रमे॒वाऽऽप्रो॑ति। म॒ध्याय॑ स्वा॒हेत्या॑ह। म॒ध्यमे॒वाऽऽप्रो॑ति।
अन्ता॑य॒ स्वा॒हेत्या॑ह। अन्त॑मे॒वाऽऽप्रो॑ति। प॒रा॒र्धाय॑
स्वा॒हेत्या॑ह। प॒रा॒र्धमे॒वाऽऽप्रो॑ति। उ॒षसे॑ स्वा॒हा व्यु॑ष्ठे
स्वा॒हेत्या॑ह। रा॒त्रिर्वा उ॒षाः। अ॒ह॒व्यु॑ष्टिः। अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वाव॑
रुन्धे। अथो॑ अ॒हो॒रा॒त्रयो॑रे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठति। ता यदु॒भयो॑र्दि॒वा
वा न॑क्तं वा जुहु॒यात्। अ॒हो॒रा॒त्रे मो॑हयेत्। उ॒षसे॑ स्वा॒हा
व्यु॑ष्ठे स्वा॒हो॑दे॒ष्यते स्वा॒हो॑द्य॒ते स्वा॒हेत्यनु॑दिते जुहोति।
उ॒दि॒ताय॑ स्वा॒हा सु॒व॒र्गाय॑ स्वा॒हा लो॒काय॑ स्वा॒हेत्यु॑दिते
जुहोति। अ॒हो॒रा॒त्रयो॑र॒व्यति॑मोहाय॥६२॥

एको॒त्तरं जु॑होति प्र॒युता॑य॒ स्वा॒हेत्या॑ह स॒मु॒द्राय॑ स्वा॒हेत्या॑हा॒ह॒व्यु॑ष्टिः स॒प्त च॑॥—[१६]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्य॑श्वना॒मानि॑ जुहोति। उ॒भयो॑रे॒वैनं॑
लो॒कयो॑र्ना॒म॒धेयं॑ गमयति। आ॒य॒नाय॑ स्वा॒हा प्रा॒य॒णाय॑
स्वा॒हेत्यु॑द्वा॒वाञ्जु॑होति। स॒र्वमे॒वैन॑म॒मस्क॑न्न॒ सु॒व॒र्गं लो॒कं
ग॑मयति। अ॒ग्नये॑ स्वा॒हा सो॒माय॑ स्वा॒हेति॑ पू॒र्वहो॑माञ्जु॑होति।
पू॒र्व ए॒व द्वि॑षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति। पृ॒थि॒व्यै स्वा॒हा-
ऽन्त॑रि॒क्षाय॑ स्वा॒हेत्या॑ह। य॒थाय॑जु॒रेवै॑तत्। अ॒ग्नये॑ स्वा॒हा

सोमाय॒ स्वाहेति॑ पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्व ए॒व द्विषन्तं॑
भ्रातृ॒व्यमति॑ क्रामति॥६३॥

पृथि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरिक्षाय॑ स्वाहेत्ये॒कविं॑शिनीं दीक्षां
जुहोति। एक॑विंशतिर्वै दे॒वल॒ोकाः। द्वाद॑श मा॒साः
पञ्च॑र्तवः। त्रयं इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दित्य एक॑विंशः। ए॒ष
सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्टौ। भुवो॑ दे॒वानां
कर्म॑णेत्यृ॒तुदीक्षा जुहोति॑। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। अ॒ग्नये॑
स्वाहा वा॒यवे॒ स्वाहेति॑ जुहोत्यन॑न्तरित्यै॥६४॥

अ॒र्वा॒ङ्म॒रु॒तः सङ्गाम॑त्वित्यासीर्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्यास्यै॑। भू॒तं भव्यं॑ भविष्यदिति पर्यासीर्जुहोति।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ पर्यास्यै। आ मे॑ गृ॒हा भ॑वन्त्वित्याभूर्जुहोति।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्याभू॑त्यै। अ॒ग्निना॒ तपो॑ऽन्व॒भव॑दित्यनुभूर्जुहोति।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑भूत्यै। स्वाहा॒ऽऽधि॑माधी॒ताय॑ स्वाहेति॑
सम॑स्तानि वैश्वदे॒वानि जुहोति॑। सम॑स्तमे॒व द्विषन्तं॑
भ्रातृ॒व्यमति॑ क्रामति॥६५॥

द॒ध्यः स्वाहा॒ हनू॑भ्यां॒ स्वाहेत्यङ्ग॑होमाञ्जुहोति।
अ॒ङ्गे॒अङ्गे॒ वै पु॒रुष॑स्य पा॒प्मोप॑श्लिष्टः। अ॒ङ्गा॑द॒ङ्गादे॒वैनं॑
पा॒प्मन॑स्तेन मुञ्चति। अ॒ञ्ये॒ताय॑ स्वाहा कृ॒ष्णाय॑ स्वाहा
श्वे॒ताय॑ स्वाहेत्यश्व॑रूपाणि जुहोति। रू॒पैरे॒वेन॑ सम॑र्धयति।
ओष॑धी॒भ्यः स्वाहा॒ मूले॑भ्यः स्वाहेत्योष॑धिहोमाञ्जुहोति। द्र॒व्यो

वा ओषधयः। पुष्पेभ्योऽन्याः फलं गृह्णन्ति। मूलेभ्योऽन्याः।
ता एवोभयीरव रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति।
आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ। मेषस्त्वां पचतैरवत्वित्यपाव्यानि
जुहोति। प्राणा वै देवा अपाव्याः। प्राणानेवाव रुन्धे।
कूप्याभ्यः स्वाहाऽद्ध्यः स्वाहेत्यपां होमाञ्जुहोति। अप्सु
वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते।
यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं कामत्यनन्तरित्यै कामति रुन्धे जायत एकं

च॥—————[१७]

अम्भांसि जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भांसि। तस्य
वसवोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्भांसि जुहोति।
इममेव लोकमव रुन्धे। वसूनां सायुज्यं गच्छति।
अग्निं ज्योतिरव रुन्धे। नभांसि जुहोति। अन्तरिक्षं वै
नभांसि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुर्ज्योतिः। यन्नभांसि
जुहोति। अन्तरिक्षमेवाव रुन्धे। रुद्राणां सायुज्यं गच्छति।
वायुं ज्योतिरव रुन्धे। महांसि जुहोति। असौ वै लोको
महांसि। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महांसि जुहोति। अमुमेव लोकमव रुन्धे।
आदित्यानां सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरव

रुन्धे। नमो॑ रा॒ज्ञे नमो॑ वरु॒णायेति॑ य॒व्यानि॑ जुहोति।
अ॒न्नाद्य॒स्यावरु॑द्धौ। म॒योभू॒र्वतो॑ अ॒भि वा॑तू॒न्ना इति॑ ग॒व्यानि॑
जुहोति। प॒शूनाम॑वरुद्धौ। प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहेति॑
सन्तति॑होमाञ्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सन्त॑त्यै॥७०॥

सि॒ताय॒ स्वाहा॑ऽसि॒ताय॒ स्वाहेति॑ प्रमु॒क्तीर्जु॑होति।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ प्रमु॑क्त्यै। पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षाय॒
स्वाहेत्या॑ह। य॒थाय॒जुरे॒वैतत्। द॒त्वते॒ स्वाहा॑ऽद॒न्तका॑य॒
स्वाहेति॑ शरीर॑होमाञ्जुहोति। पि॒तृलो॒कमे॒व तैर्य॑ज॒मानोऽव॑
रुन्धे। कस्त्वा॑ यु॒नक्ति॒ स त्वा॑ यु॒नक्तिति॑ परि॒धीन् यु॑नक्ति।
इ॒मे वै लो॒काः परि॑धयः। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान् यु॑नक्ति।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥७१॥

यः प्रा॒णतो॑ य आ॑त्म॒दा इति॑ म॒हिमा॒नौ जु॑होति। सु॒व॒र्गो
वै लो॒को म॒हः। सु॒व॒र्गमे॒व ताभ्या॑ लो॒कं यज॑मानोऽव॑
रुन्धे। आ ब्र॒ह्मन्ब्रा॒ह्म॒णो ब्र॑ह्मव॒र्चसी॑ जा॒यता॑मिति॒ सम॑स्तानि
ब्र॒ह्मव॒र्चसा॑नि जुहोति। ब्र॒ह्मव॒र्चस॑मे॒व तैर्य॑ज॒मानोऽव॑ रुन्धे।
ज॒ज्ञि बी॒जमिति॑ जुहोत्य॒नन्तरि॑त्यै। अ॒ग्नये॒ सम॑न॒मत्पृ॑थि॒व्यै
सम॑न॒मदि॑ति॒ सन्न॑तिहोमाञ्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒
सन्न॑त्यै। भू॒ताय॒ स्वाहा॑ भवि॒ष्यते॒ स्वाहेति॑ भू॒ताभ॒व्यौ होमौ॑
जुहोति। अ॒यं वै लो॒को भू॒तम्॥७२॥

अ॒सौ भ॑वि॒ष्यत्। अ॒नयो॑रे॒व लो॒कयोः॒ प्रति॑ तिष्ठति।
सर्व॑स्याऽऽ॒प्त्यै। सर्व॑स्यावरुद्धौ। यद॒क्र॑न्दः प्रथ॒मं जा॑य॒मान्

इत्य॑श्वस्तोमीयं॑ जुहोति। सर्व॑स्याऽऽप्त्यै॑। सर्व॑स्य जित्यै॑।
सर्वमे॒व तेना॑ऽऽप्नोति। सर्वं॑ जयति। योऽ॑श्वमे॒धेन॒
यज॑ते॥ ७३॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। यज्ञ॑ रक्षा॑स्यजिघा॑सन्।
स ए॒तान्प्रजाप॑तिर्नक्त॑ होमान॑पश्यत्। तान॑ जुहोत्। तैर्वै
स य॒ज्ञाद्रक्षा॑स्यपा॑हन्। यन्न॑क्त होमा॑ञ्जुहोति। य॒ज्ञादे॒व
तैर्यज॑मानो रक्षा॑स्यप॑हन्ति। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्युष्टे॑
स्वाहेत्य॑न्ततो जुहोति। सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥ ७४॥

वै नभा॑सि सूर्यो॑ ज्योतिः सन्त॑त्यै सम॑ष्ट्यै भूतं॑ यज॑ते नव॑ च॥ [१८]

ए॒कयू॑पो वैका॒दशिनी॑ वा। अ॒न्येषां॑ य॒ज्ञानां॑ यूपा॑ भवन्ति।
ए॒कवि॑शिन्य॑श्वमे॒धस्य॑। सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजित्यै॑।
बै॒ल्वो वा॑ खादि॒रो वा॑ पा॒लाशो॑ वा। अ॒न्येषां॑ यज्ञ॑क्रतूनां
यूपा॑ भवन्ति। रा॒ज्जुदा॒ल ए॒कवि॑शत्य॑रत्निरश्वमे॒धस्य॑।
सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। ना॒न्येषां॑ पशू॑नां तै॒ज॒न्या
अ॒व॒द्यन्ति॑। अ॒व॒द्यन्त्य॑श्वस्य॥ ७५॥

पा॒प्मा वै तै॒ज॒नी। पा॒प्मनो॑ऽप॒हत्यै॑। प्ल॒क्षशा॒खाया॑म॒न्येषां॑
पशू॑नाम॒व॒द्यन्ति॑। वे॒त॒सशा॒खाया॑म॒श्वस्य॑। अ॒प्सुयो॑नि॒र्वा
अ॒श्वः। अ॒प्सुजो॑ वे॒त॒सः। स्व॑ ए॒वास्य॑ योना॒वव॑ द्यति।
यू॒पेषु॑ ग्रा॒म्यान्प॒शून्त्रियु॑ञ्जन्ति। आ॒रोके॑ष्वा॒रण्या॑न्धा॒रय॑न्ति।
प॒शूनां॑ व्यावृ॑त्त्यै। आ ग्रा॒म्यान्प॒शूल्ल॑भन्ते। प्रा॒रण्या॑न्ध॒सृज॑न्ति।

पाप्मनोऽपहृत्यै॥ ७६॥

अश्वस्य व्यावृत्त्यै त्रीणि च॥

[१९]

राज्जुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहृत्याया अपहृत्यै।
पौतुद्रवावभितो भवतः। पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धौ।
भ्रूणहृत्यामेवास्मादपहत्य। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि
गृह्णाति। षड्वैल्वा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्धौ। षड्वादिराः।
तेजसोऽवरुद्धौ॥ ७७॥

षट्दालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धौ। एकविंशतिः
सम्पद्यन्ते। एकविंशतिर्वै देवल्लोकाः। द्वादश मासाः
पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष
सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो
भवन्ति॥ ७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति
तिष्ठति। सर्वं वा अश्वमेध्याप्नोति। अपरिमिता भवन्ति।
अपरिमितस्यावरुद्धौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्।
दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो
वा अश्वः॥ ७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति।
यदितरेषां पशूनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनावं रुन्धे।
चित्तेऽग्नावधिं वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुर्योनिर्वा

अश्वः। अ॒प्सु॒जो वे॑त॒सः। स्व ए॒वैनं॑ यो॒नौ प्र॑ति॒ष्ठाप॑यति।
पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑ तू॒परं चि॑नोति। प॒श्चात्प्रा॒चीनं॑ गोमृ॒गम्॥८०॥

प्रा॒णापा॒नावे॒वास्मि॑न्त्स॒म्यश्चौ॑ दधाति। अश्वं तू॒परं
गोमृ॒गमि॑ति॒ सर्व॑हुतं ए॒ताञ्जु॑होति। ए॒षां लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै।
आ॒त्मना॒ऽभि जु॑होति। सा॒त्मान॑मे॒वैन॑ꣳ स॒तनुं॑ करोति।
सा॒त्माऽमु॑ष्मिँ॒ल्लोके॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। अथो॒ वसो॑रे॒व
धा॒रां तेना॑व॒ रुन्धे॑। इ॒लुव॑र्दाय॒ स्वाहा॑ ब॒लि॒व॑र्दाय॒
स्वाहे॑त्या॒ह। सं॒वत्स॑रो वा इ॒लुव॑र्दः। प॒रि॒वत्स॑रो ब॒लि॒व॑र्दः।
सं॒वत्स॑रादे॒व प॑रि॒वत्स॑रादायु॒रव॑ रुन्धे। आ॒युरे॒वास्मि॑न्दधाति।
तस्मा॑दश्वमे॒धया॒जी ज॒रसा॑ वि॒स्रसा॑मुं लो॒कमे॑ति॥८१॥

तेज॒सोऽव॑रुद्धौ भव॒न्त्यश्चौ॑ गोमृ॒गमि॑लुव॒र्दश्च॑त्वारि च॥ [२०]

ए॒क॒वि॒ꣳशो॑ऽग्नि॒र्भव॑ति। ए॒क॒वि॒ꣳशः॑ स्तोमः। ए॒कं॒
वि॒ꣳशति॑र्यूपाः। यथा वा अ॒श्वा व॑र्ष॒भा वा वृ॑षा॒णः
सꣳस्फु॑रेरन्। ए॒वमे॒व तथ॑स्तोमाः सꣳस्फु॑रन्ते। यदे॒क॒वि॒ꣳशाः।
ते यथ॑संमृ॒च्छेर॑न्। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। द्वा॒द॒श ए॒वाग्निः॑
स्या॒दित्या॑हुः। द्वा॒द॒शः स्तोमः॥८२॥

ए॒का॒द॒श यू॒पाः। यद्वा॑द॒शो॑ऽग्नि॒र्भव॑ति। द्वा॒द॒श मा॑साः
सं॒वत्स॑रः। सं॒वत्स॑रेणै॒वास्मा॑ अन्न॒मव॑ रुन्धे। यद्द॒श यू॒पा
भव॑न्ति। द॒शाक्ष॑रा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मव॑
रुन्धे। य ए॒का॒द॒शः। स्तनं॑ ए॒वास्यै॑ सः॥८३॥

दुह ए॒वैनां॑ तेन॑। तदा॑हुः। यद्वा॑द॒शोऽग्निः॑ स्या॑द्वा॒द॒शः
स्तोम॑ एका॑द॒श॒ यूपः॑। यथा॑ स्थू॒रिणा॑ या॒यात्। ता॒दृक्तत्।
ए॒क॒वि॒ंश॑ ए॒वाग्निः॑ स्या॒दित्या॑हुः। ए॒क॒वि॒ंशः॑ स्तोमः॑।
ए॒क॒वि॒ंश॑तिर्यूपः॑। यथा॑ प्रष्टि॒भिर्या॑ति। ता॒दृगे॒व तत्॥८४॥

यो वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभो॑ वेद॑। क॒कुद्ध॑ राज्ञां॑
भवति॑। ए॒क॒वि॒ंशोऽग्नि॑र्भवति॑। ए॒क॒वि॒ंशः॑ स्तोमः॑।
ए॒क॒वि॒ंश॑तिर्यूपः॑। ए॒ता वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभः॑। य ए॒वं
वेद॑। क॒कुद्ध॑ राज्ञां॑ भवति॑। यो वा अ॑श्वमे॒धे त्रीणि॑ शी॒र्षाणि॑
वेद॑। शिरो॑ ह॒ राज्ञां॑ भवति॑। ए॒क॒वि॒ंशोऽग्नि॑र्भवति॑।
ए॒क॒वि॒ंशः॑ स्तोमः॑। ए॒क॒वि॒ंश॑तिर्यूपः॑। ए॒तानि॑ वा अ॑श्वमे॒धे
त्रीणि॑ शी॒र्षाणि॑। य ए॒वं वेद॑। शिरो॑ ह॒ राज्ञां॑ भवति॑॥८५॥

द्वाद॒शः स्तोमः॑ स ए॒व तच्छि॑रो ह॒ राज्ञां॑ भवति॑ पद॑ च॥ [२१]

दे॒वा वा अ॑श्वमे॒धे प॒व॒माने॑। सु॒व॒र्गं लो॒कं न
प्राजा॑नन्। तमश्वः॑ प्राजा॑नात्। यद॑श्वमे॒धेऽश्वे॑न॒ मेध्ये॑नोद॑श्चो
बहि॑ष्पवमा॒नः सर्प॑न्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्रज्ञा॑त्यै। न
वै म॑नुष्यः॑ सु॒व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा वेद॑। अश्वो॑ वै सु॒व॒र्गं
लो॒कमञ्ज॑सा वेद॑। यदु॑द्गातोद्गाये॑त्। यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो॑ऽन्येन॑ प॒था
प्र॑तिपा॒दये॑त्। ता॒दृक्तत्॥८६॥

उ॒द्गा॒तार॑मप॒रुध्य॑। अश्व॑मुद्गी॒थाय॑ वृणी॒ते। यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो॑-
ऽञ्ज॑सा॒ नय॑ति। ए॒वमे॒वैन॑मश्वः॑ सु॒व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा नयति॑।

पुच्छंमन्वा रभन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। हिं करोति।
सामैवाकः। हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडं॑बा उप॑ रुन्धन्ति। मि॒थुन॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। अथो
यथो॑पगा॒तारं॑ उप॒गाय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। उद॑गासीद॒श्वो
मेध्य॒ इत्या॑ह। प्रा॒जाप॒त्यो वा अ॒श्वः। प्र॒जाप॑तिरुद्गीथः।
उद्गीथमे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॑ ऋ॒क्सामयो॑रे॒व प्रति॑ तिष्ठति।
हि॒रण्ये॒नोपा॑करोति। ज्योति॑र्वै हि॒रण्यम्। ज्योति॑रे॒व मुख॑तो
द॑धाति। यज॑माने च प्र॒जासु॑ च। अथो॑ हि॒रण्यज्योति॑रे॒व
यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति॥८८॥

तत्स उपाकरोति चत्वारि च॥ [२२]

पुरु॑षो वै य॒ज्ञः। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। यद॒श्वे प॒शून्नि॑युञ्जन्ति।
य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्र॑युङ्क्ते। अ॒श्वं तू॒परं॑ गोमृ॒गम्। तान॑ग्निष्ठ
आल॑भते। से॒नामु॒खमे॒व तत्स॑ऽश्यति। तस्मा॑द्राजमुखं भीष्मं
भा॒वुक॑म्। आ॒ग्नेयं॑ कृष्ण॒ग्रीवं॑ पु॒रस्ता॑ल्ल॒लाटे॑। पूर्वा॒ग्निमे॒व तं
कु॑रुते॥८९॥

तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्निं पु॒रस्ता॑त्स्थापयन्ति। पौ॒ष्णम॒न्वश्च॑म्। अन्नं॑ वै
पू॒षा। तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्नावा॑हार्य॒मा ह॑रन्ति। ऐ॒न्द्रा॒पौष्ण॑मुपरि॒ष्ठात्।
ऐ॒न्द्रो वै रा॑ज॒न्योऽन्नं॑ पू॒षा। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॑मु॒भय॑तः परि॑ गृह्णाति।
तस्मा॑द्राज॒न्योऽन्ना॑दो भा॒वुकः॑। आ॒ग्नेयौ॑ कृष्ण॒ग्रीवौ॑ बा॒हुवोः॑।
बा॒हुवो॑रे॒व वी॒र्यं॑ धत्ते॥९०॥

तस्माद्राज॒न्यो॑ बा॒हु॒ब॒लीभा॒वु॒कः। त्वा॒ष्ट्रौ लो॒मश॒स॒क्थौ
 स॒क्थ्योः। स॒क्थ्योरे॒व वी॒र्यं॑ ध॒त्ते। तस्मा॑द्राज॒न्य
 ऊ॒रु॒ब॒लीभा॒वु॒कः। शि॒ति॒पृ॒ष्ठौ बा॒र्ह॒स्प॒त्यौ पृ॒ष्ठे।
 ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒समे॒वोप॑रि॒ष्टाद्ध॑त्ते। अथो॑ क॒वचे॑ ए॒वैते अ॒भितः॑
 पर्यू॑हते। तस्मा॑द्राज॒न्यः सन्न॑द्धो वी॒र्यं॑ क॒रोति॑। धा॒त्रे
 पृ॒षो॒द॒रम॒धस्ता॑त्। प्र॒ति॒ष्ठामे॒वैतां कुरु॑ते। अथो॑ इ॒यं वै धा॒ता।
 अ॒स्यामे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठति। सौ॒र्यं ब॒लक्षं॑ पु॒च्छे॑। उ॒त्से॒धमे॒व तं
 कुरु॑ते। तस्मा॑दु॒त्से॒धं भ॒ये प्र॒जा अ॒भिस॑श्च॒रन्ति॑॥११॥

कुरु॑ते ध॒त्ते कुरु॑ते पञ्च॑ च॥

[२३]

साङ्ग॒ह॒ण्या चतु॑ष्ट॒य्यो यो वै यः पि॒तृश्च॒त्वारो॑ यथा॑ नि॒क्तं प्र॒जाप॑तये त्वा॒ यथा॑ प्रोक्षि॑तं
 वि॒भूरा॑ह प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यता॒श्वमे॒धेनं॑ प्र॒जाप॑तिर्न किञ्च॒न सा॑वि॒त्रमा॒ ब्रह्म॑न्प्र॒जाप॑तिर्दे॒वैभ्यः॑
 प्र॒जाप॑ती रक्षा॑सि प्र॒जाप॑तिमीप्सति वि॒भूर॑श्च॒ना॒मान्य॑म्भा॑स्येक॒यूपो॑ रा॒ज्जु॑दा॒लमे॒कवि॑शो
 दे॒वाः पुरु॑ष॒स्त्रयो॑वि॒ंशतिः॑॥२३॥

साङ्ग॒ह॒ण्या तस्मा॑द॒श्वमे॒धया॒जी यत्प॑रि॒मिता॒ यद्य॑ज्ञ॒मुखे॑ यो दी॒क्षां दे॒वाने॒व त्रयं॑ इ॒मे सि॒तायं॑
 प्रा॒णापा॒नावे॒वास्मि॑न्तस्मा॑द्राज॒न्यं ए॒कं न॑वतिः॥११॥

साङ्ग॒ह॒ण्या स॑श्च॒रन्ति॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥नवमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमाप्त्वाऽष्टादशिभिरवा-
रुन्ध। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैराप्त्वा यजमानो-
ऽव रुन्धे। संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः।
द्वादश मासाः पञ्चर्तवः॥१॥

संवत्सरौऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव
तैराप्त्वा यजमानोऽव रुन्धे। अग्निष्ठेऽन्यान्पशून्नुपाकरोति।
इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवनवालभ्यन्ते
सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां
पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोग्रामान्तौ
स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा
अरण्येष्वजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः।
यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः।
अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत।
अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशून्नालभते। तेनैव पशूनव रुन्धे।
यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो

भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यजमानमरण्यं मृतं
हरन्ति। ग्राम्यैः सः स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम।
सं पितापुत्राववस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं
ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं
आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामृजुजेश्वर्यतस्त्रीणि च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावव रुन्धीयेति। स
एतानुभयान्पशून्पश्यत्। ग्राम्याश्चार्ण्याश्च। तानालभत।
तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं
लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते।
इममेव तैर्लोकमव रुन्धे। यदार्ण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः।
य इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान्
वै संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशव
आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽव रुन्धे।
वि वा एष प्रजया पशुभिरुद्ध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्क्ते।
संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराध्नोति। प्रजा वै पशवं एकादशिनीं।
यदेत एकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां
पशून् यजमानोऽव रुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा
सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्रोत्।

तामात्वा दशिभिरवारुन्ध। यद्वशिनं आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैरात्वा यजमानोऽव रुन्धे। एकादश दशतु
आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः। पशून्नेवाव
रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः पशवो भवन्ति।
अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति। तस्मान्नानारूपाः
पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृद्धौ॥८॥

आरण्यल्लोको दशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥—————[२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते। अमुष्मा
आरण्याः। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमव
रुन्धे। यदारण्यान्। अमुं तैः। उभयांन्पशूनालभते।
ग्राम्याः श्वारण्याः श्व। उभयोर्लोकयोरवरुद्धौ। उभयांन्पशूना-
लभते॥९॥

ग्राम्याः श्वारण्याः श्व। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
उभयांन्पशूनालभते। ग्राम्याः श्वारण्याः श्व। उभयेषां
पशूनामवरुद्धौ। त्रयस्त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एषां
लोकानामाप्त्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्॥१०॥

अस्मिँल्लोके बहवः कामा इति। यत्समानीभ्यो
देवताभ्योऽन्येऽन्ये पशव आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव तल्लोके
कामान्दधाति। तस्मादस्मिँल्लोके बहवः कामाः। त्रयाणां
त्रयाणां सह वपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत
इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां कृत्यै।

पर्यग्निकृतानारुण्यानुत्सृजन्त्यहिंसायै॥११॥

अवरुद्धा उभयान्शून्यालभते सत्यादहिंसायै॥ [३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः।
आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः।
अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्।
वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान्
युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना
दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह।
कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी
विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा।
अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं
प्रतिमुञ्चति। यश एवैनं राजा गमयति। जीमूतस्येव भवति
प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः
पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र
वेद्या एति। एतस्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न
इत्याह। वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य परस्तादधात्यावृत्यै।

यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॑ स्कन्द॑ति। ए॒वं वा ए॒तद॑श्व॒स्य
स्कन्द॑ति। यद॑स्यो॒पाकृ॑तस्य॒ लोमा॑नि॒ शीय॑न्ते। यद्वा॒लेषु॑
का॒चाना॑व॒यन्ति॑। लोमा॑न्ये॒वास्य॑ तथ्सम्भ॑रन्ति॥१५॥

भूर्भुवः॑ सुव॒रिति॑ प्राजाप॒त्याभि॑राव॒यन्ति॑। प्राजाप॒त्यो
वा अ॒श्वः। स्वयै॑वैनं दे॒वता॑या॒ सम॑र्धयन्ति। भू॒रिति॑
महि॑षी। भुव॒ इति॑ वा॒वाता॑। सुव॒रिति॑ परिवृ॒क्ती। ए॒षां
लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै। हि॒र॒ण्ययाः॑ का॒चा भ॑वन्ति। ज्योति॑र्वै
हि॒र॒ण्यम्। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः॥१६॥

ज्योति॑श्चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। स॒हस्रं॑ भवन्ति।
स॒हस्रं॑सम्मि॒तः सुव॑र्गो लो॒कः। सुव॑र्गस्य॒ लो॒कस्या॑भिजि॒त्यै।
अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्तेज॑ इन्द्रि॒यं प॒शवः॑ श्रीः॒ क्राम॑न्ति।
योऽश्व॑मे॒धेन॒ यज॑ते। वस॑वस्त्वाऽञ्जन्तु गाय॒त्रेण॑ छन्द॒सेति॑
महि॑ष्य॒भ्यन॑क्ति। तेजो॒ वा आ॑ज्यम्। तेजो॒ गाय॑त्री।
तेज॑सै॒वास्मै॑ तेजोऽव॑ रुन्धे॥१७॥

रु॒द्रास्त्वा॑ञ्जन्तु त्रैष्टु॒भेन॒ छन्द॑सेति॒ वा॒वाता॑। तेजो॒ वा
आ॑ज्यम्। इन्द्रि॒यं त्रि॒ष्टुप्। तेज॑सै॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यम॑व॒ रुन्धे।
आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ऽञ्जन्तु जाग॑तेन॒ छन्द॑सेति॒ परिवृ॑क्ती। तेजो॒
वा आ॑ज्यम्। प॒शवो॒ जग॑ती। तेज॑सै॒वास्मै॑ प॒शून॑व॒ रुन्धे।
प॒त्नयो॑ऽभ्य॑ञ्जन्ति। श्रि॒या वा ए॒तद्रू॑पम्॥१८॥

यत्प॒त्नयः॑। श्रि॒यमे॒वास्मि॑न्तद॑धति। नास्मा॑त्तेज॑ इन्द्रि॒यं
प॒शवः॑ श्रीरप॑ क्रामन्ति। लाजी(३)ञ्छाची(३)न् यशो॑म॒माँ(४)

इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति। प्रजामेवान्नादीं कुर्वते।
 एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापत इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यं
 दधते। यदि नावजिघ्रेत्। अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्। अव
 हैव जिघ्रति। आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं
 पृथिवी सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै।
 समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति
 सरूपत्वाय॥१९॥

परितस्थुष इत्याहुमे एवास्मै युनत्तमभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥[४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्ध्यते। योऽश्वमेधेन यजते।
 होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेनं
 च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणतआयतनो वै
 ब्रह्मा। बारुहस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो
 दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्थो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता
 भवति॥२०॥

उत्तरतआयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो
 वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरो-
 ऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो
 वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेनं च
 समर्धयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः
 पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमव रुन्धे। किं स्विदासीद्बृहद्वय

इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवाव रुन्धे। किं
स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवाव
रुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला।
अन्नाद्यमेवाव रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी
चरति। तेज एवाव रुन्धे। क उस्विञ्जायते पुनरित्याह।
चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवाव रुन्धे। किं स्विद्धिमस्य
भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव
रुन्धे। किं स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति
तिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिर्वै परो-
ऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य
नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवाव रुन्धे।
पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो
अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवाव रुन्धे। पृच्छामि वाचः परमं
व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवाव
रुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवाव रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि
च॥

[५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रांमन्ति। योऽश्वमेधेन
यजते। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान

आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणा
अपक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वा
प्रियाणाम्। वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वा निधिपतिः
हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै तद्धवते॥२५॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति।
त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः
परियन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं धुवते।
अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये यज्ञे धुवनं तन्वते। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे
प्राणाः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति।
अम्बे अम्बाल्यम्बिक इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनम्।
सुभगे काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनामुपनयति। सुवर्गे
लोके सम्प्रोर्ण्वाथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनां लोकं गमयति। आऽहमजानि गर्भधमा
त्वमजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः।
प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने।
सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्।
यथ्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य
प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मर्यो रजता

हरिण्यः। अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पम॑य॒स्मय्यः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य
रज॒ताः। दि॒वो हरि॑ण्यः। दि॒शो वा अ॑य॒स्मय्यः॑। अ॒वा॒न्त॒र॒दि॒शा
रज॒ताः। ऊ॒र्ध्वा हरि॑ण्यः। दि॒श ए॒वास्मै॑ कल्पयति। कस्त्वा
छाति॑ कस्त्वा वि॒शास्ती॒त्याहा॑हि॒सायै॑॥२९॥

हु॒वते॑ क्रा॒मन्त्यूर्वा॑मि॒त्याह॑ जग॒तीत्या॑ह कल्पय॒त्येकं॑ च॥ [६]

अप॒ वा ए॒तस्मा॑च्छ्री रा॒ष्ट्रं क्रा॑मति। योऽश्व॑मे॒धेन॒
यज॑ते। ऊ॒र्ध्वामे॑ना॒मुच्छ्र॑यता॒दित्या॑ह। श्रीर्वै रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः।
श्रिय॑मे॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रमूर्ध्व॑मुच्छ्रयति। वे॒णुभा॒रङ्गि॒रावि॑वेत्या॒ह। रा॒ष्ट्रं
वै भा॒रः। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ पर्यू॒हति॑। अथा॑स्या॒ मध्य॑मे॒धता॑मि॒त्याह॑।
श्रीर्वै रा॒ष्ट्रस्य॒ मध्य॑म्॥३०॥

श्रिय॑मे॒वाव॑ रुन्धे। शी॒ते वा॒ते पु॒नन्नि॑वेत्या॒ह। क्षे॒मो
वै रा॒ष्ट्रस्य॑ शी॒तो वा॒तः। क्षे॒ममे॒वाव॑ रुन्धे। यद्ध॑रि॒णी
यव॑म॒त्तीत्या॑ह। वि॒ड्वे ह॑रि॒णी। रा॒ष्ट्रं यवः॑। वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं
च॑ स॒मीची॑ दधाति। न पु॒ष्टं प॒शु म॑न्यत॒ इत्या॑ह। तस्मा॑द्राजा
प॒शून् पु॒ष्यति॑॥३१॥

शू॒द्रा यद॑र्य॒जारा॒ न पो॑षाय॒ धना॑य॒तीत्या॑ह। तस्मा॑द्वैशीपु॒त्रं
नाभि॑षि॒ञ्चन्ते॑। इ॒यं य॒का श॑कु॒न्तिके॒त्याह॑। वि॒ड्वे श॑कु॒न्तिका॑।
रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः। वि॒शं चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति।
आ॒हल॑मि॒ति सर्प॑तीत्या॒ह। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्राय॒ वि॒शः सर्प॑न्ति।
आ॒ह॒तं ग॒भे प॑स॒ इत्या॑ह। वि॒ड्वे ग॒र्भः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं
घातुकम्। माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता।
असौ पिता। अभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत
इत्याह। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गृभे मुष्टिमंतः सयदित्याह। विद्धे
गर्भः। राष्ट्रं मुष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं
घातुकम्। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति। ये यज्ञेऽपूतं
वदन्ति। दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभिमतीमृचं वदन्ति।
प्राणा वै सुरभयः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा
अपक्रामन्ति। आपो हि षा मयोभुव इत्यद्विर्मार्जयन्ते।
आपो वै सर्वा देवताः। देवताभिरेवात्मानं पवयन्ते॥३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारि च॥ [७]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताभ्यः पुनः
सम्भवितुं नाशक्रोत्। सोऽब्रवीत्। ऋध्रवदिथ्सः। यो मेतः
पुनः सम्भरदिति। तं देवा अश्वमेधेनैव सम्भरन्। ततो वै त
आध्रुवन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्युधोति।
पुरुषमालभते॥३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै
विराट्। अन्नमेवाव रुन्धे। अश्वमालभते। प्राजापत्यो
वा अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्।
श्रियमेवाव रुन्धे। गामालभते॥३६॥

य॒ज्ञो वै गौः। य॒ज्ञमे॒वाल॑भते। अथो॒ अन्नं॑ वै गौः। अन्नमे॒वाव॑
 रुन्धे। अ॒जा॒वी आल॑भते भू॒म्ने। अथो॒ पुष्टि॑र्वै भू॒मा। पुष्टिमे॒वाव॑
 रुन्धे। पर्य॑ग्निकृतं पुरुषं चार॒ण्याऽश्चो॒त्सृज॑न्त्यहि॑सायै।
 उ॒भौ वा ए॒तौ प॒शू आल॑भ्येते। यश्चा॑वमो यश्च॑ परमः।
 तै॑ऽस्यो॒भये॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता
 अ॒भिहु॑ता भवन्ति। नैनं॑ द॒ङ्गवः॑ प॒शवो॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑
 अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता अ॒भिहु॑ता हि॑सन्ति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑
 यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥ ३७॥

ल॒भते॒ गामा॑लभते पर॒मोऽष्टौ॑ च॥ [८]

प्र॒थमे॒न वा ए॒ष स्तोमे॑न रा॒ध्वा। च॒तुष्टो॑मेन
 कृ॒तेनाया॑ना॒मुत्त॑रेहन्। ए॒कवि॑ंशे प्र॒तिष्ठा॑यां प्र॒ति तिष्ठ॑ति।
 ए॒कवि॑ंशात्प्र॒तिष्ठा॑यां ऋ॒तून॒न्वारो॑हति। ऋ॒तवो॑ वै पृ॒ष्ठानि॑।
 ऋ॒तवः॑ संवत्स॒रः। ऋ॒तुष्वे॒व संवत्स॑रे प्र॒तिष्ठा॑य। दे॒वता॑
 अ॒भ्यारो॑हति। श॒क्रर॑यः पृ॒ष्ठं भ॑वन्त्य॒न्यदे॒न्यच्छ॑न्दः। अ॒न्यैऽन्ये॑
 वा ए॒ते प॒शव॑ आल॑भ्यन्ते॥ ३८॥

उ॒तेव॑ ग्रा॒म्याः। उ॒तेवा॑र॒ण्याः। अ॒हरे॒व रू॒पेण॑ स॒मर्ध॑यति।
 अथो॒ अहं॑ ए॒वैष ब॒लिर्हि॑यते। तदा॑हुः। अप॑शवो वा ए॒ते।
 यद॑जा॒वय॑श्चार॒ण्याश्च॑। ए॒ते वै सर्वे॑ प॒शवः॑। यद्ग॒व्या इति॑।
 ग॒व्यान्प॒शूनु॑त्तमेऽहं॑ ना॒लभ॑ते॥ ३९॥

तेनै॒वोभया॑न्प॒शून॑वं रुन्धे। प्रा॒जाप॒त्या भ॑वन्ति।
 अन॑भिजितस्या॒भिजि॑त्यै। सौ॒रीर्न॑व॒ श्वेता॑ व॒शा अन॑ब॒न्ध्या

भवन्ति। अ॒न्त॒त ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒सम॑व॒ रुन्धे॑। सोमा॑य
स्व॒राज्ञे॑ऽनोवा॒हाव॑न॒द्वाहा॒विति॑ द्व॒न्दिनः॑ प॒शूना॑ल॒भते॑।
अ॒होरा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै। प॒शुभि॑र्वा ए॒ष व्य॑ध्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑
यज॑ते। छृ॒गलं॑ क॒ल्माषं॑ कि॒किदी॑विं वि॒दीग॑यमिति॑
त्वा॒ष्ट्रान्प॒शूना॑ ल॒भते॑। प॒शुभि॑रे॒वात्मान॑ꣳ स॒मर्ध॑यति।
ऋ॒तुभि॑र्वा ए॒ष व्य॑ध्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। पि॒शङ्गा॑स्त्रयो
वा॒स॒न्ता इत्यृ॑तुप॒शूना॑ल॒भते॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वात्मान॑ꣳ स॒मर्ध॑यति।
आ वा ए॒ष प॒शुभ्यो॑ वृ॒श्च्यते॑। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। पर्य॑ग्निकृ॒ता
उ॒त्सृ॑ज॒न्त्यना॑व्र॒स्काय॑॥ ४० ॥

लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशूनालभतेऽष्टौ च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिरका॒मय॑त म॒हान॑न्ना॒दः स्या॑मिति॑। स ए॒ताव॑श्वमे॒धे
म॑हि॒माना॑वपश्यत्। ताव॑गृ॒ह्णीत॑। ततो॒ वै स म॒हान॑न्ना॒दो-
ऽभव॑त्। यः का॒मये॑त म॒हान॑न्ना॒दः स्या॑मिति॑। स ए॒ताव॑श्वमे॒धे
म॑हि॒मानो॑ गृ॒ह्णीत॑। म॒हाने॒वान्ना॒दो भ॑वति। यज॒मा॒नदे॒वत्या॑
वै व॒पा। राजा॑ महि॒मा। यद्व॒पां म॑हि॒म्नोभ॑यतः परि॒यज॑ति।
यज॑मानमे॒व रा॒ज्येनो॑भयतः परि॒गृह्णा॑ति। पु॒रस्ता॑श्स्वाहा॒कारा
वा अ॒न्ये दे॒वाः। उ॒परि॑ष्टाश्स्वाहा॒कारा अ॒न्ये। ते वा ए॒तेऽश्व॑
ए॒व मे॒ध्य उ॒भये॑ऽव॒रुध्य॑न्ते। यद्व॒पां म॑हि॒म्नोभ॑यतः परि॒यज॑ति।
ता॒नेवो॒भया॑न्प्रीणाति॑॥ ४१ ॥

परियजति षट्त्वं॥ [१०]

वै॒श्वदे॒वो वा अ॒श्वः। तं य॒त्प्रा॑जाप॒त्यं क॒ुर्यात्। या

दे॒वता॑ अपि॑भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयेत्। दे॒वता॑भ्यः
स॒म॒दं द॑ध्यात्। स्ते॒गान्द॑ष्ट्रा॒भ्यां म॑ण्डू॒कां ज॑म्ये॒भिरि॑ति।
आज्य॑मव॒दानं॑ कृ॒त्वा प्र॑ति॒स॒ङ्ख्या॑य॒माहु॑तीर्जुहोति। या ए॒व
दे॒वता॑ अपि॑भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। न दे॒वता॑भ्यः
स॒म॒दं द॑धाति॥४२॥

चतु॑र्दशै॒तान॑नुवा॒काञ्जु॑होत्यन॒न्तरि॑त्यै। प्र॒या॒साय॑ स्वाहेति॑
प॒ञ्च॒द॒शम्। प॒ञ्च॒द॒श॒ वा अ॑र्धमा॒सस्य॑ रात्रयः। अ॒र्धमा॒स॒शः
सं॒वत्स॑र आ॒प्यते। दे॒वा॒सुराः सं॑य॒न्ता आ॑सन्। ते॒ऽब्रु॑वन्न॒ग्रयः॑
स्वि॑ष्ट॒कृतः॑। अ॒श्वस्य॑ मे॒ध्यस्य॑ व॒यमु॑द्धारमु॒द्धराम॑हे।
अथै॒तान॑भि भ॒वामे॑ति। ते लोहि॑तमु॒द॒हर॑न्त। ततो॑ दे॒वा
अ॒भवन्॑॥४३॥

परा॑ऽसुराः। यथि॑स्वि॒ष्टकृ॒द्भ्यो लोहि॑तं जुहोति॑
भ्रातृ॑व्याऽभिभू॒त्यै। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य भ्रातृ॑व्यो
भवति। गो॒मृ॒ग॒क॒ण्ठेन॑ प्रथ॒मामाहु॑तिं जुहोति। प॒शवो॑ वै
गो॒मृ॒गः। रु॒द्रोऽग्निः॑ स्वि॒ष्टकृ॒त्। रु॒द्रादे॒व प॒शून्नु॑न्त॒र्दधा॑ति। अथो॑
यत्रै॒षाऽऽहु॑तिर्हूयते॑। न तत्र॑ रु॒द्रः प॒शून्भि॑म॒न्यते॑॥४४॥

अ॒श्वश॑फेनं द्वितीया॒माहु॑तिं जुहोति। प॒शवो॑ वा एक॑शफम्।
रु॒द्रोऽग्निः॑ स्वि॒ष्टकृ॒त्। रु॒द्रादे॒व प॒शून्नु॑न्त॒र्दधा॑ति। अथो॑ यत्रै॒षाऽऽहु॑तिर्हूयते॑। न तत्र॑ रु॒द्रः प॒शून्भि॑म॒न्यते॑। अ॒यस्म॑ये॒न
कम॑ण्ड॒लुना॑ तृतीया॒म्। आहु॑तिं जुहोत्याया॒स्यो वै प्र॒जाः।

रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो
यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभवन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ ————— [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीय-
मभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवेनमालभते।
आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्।
मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती॥४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्।
पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती। बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै
पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः।
अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्याँ(३)न्द्विपदा(३) इति। अश्वो
वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा
द्विपदा जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव
चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति। द्विपदा हुत्वा। नान्यामुत्तरामाहुतिं
जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठयाश्चवेत।

द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्पथं यति स्थापयति पञ्च च॥ [१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टि-
त्वम्। यत्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते।
अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न वा इमां कश्चनेत्याहुः।
तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यत्सावित्रियो भवन्ति। सवितृ-
प्रसूत एवेनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं
गन्तोः। यत्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य यत्यै धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यत्सायं
धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं
प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव
तदन्विच्छति। तस्माद्विवां नष्टेष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते
सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो
अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते।
ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा।

श्रियंमेवास्मिन्तद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियंमश्नुते।
वीणांऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥

प्रभ्रंशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत
इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः।
क्षत्रं राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः
श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्।
अपास्माद्राष्ट्रं क्रामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत इति। यदा खलु वै राजा
कामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्।
नक्तं राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा
हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति।
इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं
वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवैनं स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा
इत्यमुं सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य।
युद्धेनैवैनं स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः।
योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः।
षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवासमै कल्पयतः।
ताभ्यां सङ्स्थायां। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायेताङ्गामेद्वाह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायन्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकालोकादेव मृत्युमवयजते। नैनं लोकलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मै स्वाहाऽमुष्मै स्वाहेति जुह्वत्सश्चक्षीत। बह्वं मृत्युममित्रं कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैकां जुहुयात्। एको वा अमुष्मिल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवाव यजते। तदाहुः। यद्भूणहत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो भ्रूणहत्याया इत्याहुः। भ्रूणहत्या वाव मृत्युरिति। यद्भूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाऽऽहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने भेषजं करोति। एतां ह वै मुण्डिभ औदन्यवः। भ्रूणहत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणं हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः। अन्तत एव वरुणमवयजते। खलतेर्विक्रिधस्य शुक्लस्य

पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥—————[१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवाव रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनं समानानां करोति। मां धेहि मयि धेहीत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्च्यवते। योऽश्वमेधेन यजते। आग्नेयमैन्द्राग्रमाश्विनम्। तान्पशूनालभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवाव रुन्धे। ब्रह्म वा अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्रो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवाव रुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्धौ त्रयो भवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति।

अ॒ग्नयेऽ॑होमु॒चेऽष्टा॑क॒पाल॒ इति॒ दश॑हविष॒मिष्टिं॑ निर्व॑पति।
 दश॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे।
 अ॒ग्नेर्म॑न्वे प्रथ॒मस्य॒ प्रचे॑तस् इति॑ याज्यानुवा॒क्या भव॑न्ति
 सर्व॑त्वाय॑॥६२॥

अधिपतय इत्याहाभिजित्या ऐन्द्राग्नो भवन्ति रुन्ध एकं च॥—————[१६]

यद्य॑श्व॒मुप॑तप॒द्विन्दे॑त्। आ॒ग्नेय॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेत्। सौ॒म्यं
 च॒रुम्। सा॒वि॒त्रम॒ष्टाक॑पालम्। यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति। अ॒ग्निः सर्वा॑
 दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒वैनं॑ भिष॒ज्यति॑। यथ्सौ॒म्यो भव॑ति। सोमो॑
 वा ओष॑धीना॒ऽ राजा॑। याभ्य॑ ए॒वैनं॑ वि॒न्दति॑॥६३॥

ताभिरे॒वैनं॑ भिष॒ज्यति॑। यथ्सौ॒वि॒त्रो भव॑ति। स॒वि॒तृप्र॑सूत
 ए॒वैनं॑ भिष॒ज्यति॑। ए॒ताभिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिर्भिष॒ज्यति॑। अ॒ग॒दो
 है॒व भव॑ति। पौ॒ष्णं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ श्लो॒णः स्या॑त्। पू॒षा
 वै श्लौ॒ण्यस्य॑ भि॒षक्। स ए॒वैनं॑ भिष॒ज्यति॑। अ॒श्लौ॒णो है॒व
 भव॑ति॥६४॥

रौ॒द्रं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ मह॒ती दे॒वता॑ऽभि॒मन्ये॑त।
 ए॒तद्दे॒वत्यो॑ वा अ॒श्वः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वता॑या भिष॒ज्यति॑।
 अ॒ग॒दो है॒व भव॑ति। वै॒श्वान॒रं द्वा॑द॒शक॑पालं निर्व॑पेन्मृगाख॒रे
 यदि॑ नाऽऽग॒च्छे॑त्। इ॒यं वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। इ॒यमे॒वैनं॑म॒र्चिभ्या॑
 परि॒रोध॑मान॑यति। आ॒हैव॑ सु॒त्यम॑हर्गच्छति। यद्य॑धी॒यात्॥६५॥

अ॒ग्नयेऽ॑होमु॒चेऽष्टा॑क॒पालः। सौ॒र्यं प॒यः। वा॒य॒व्यं
आज्य॑भागः। यज॑मानो वा अश्वः। अ॒हंसा॒ वा ए॒ष
गृ॒हीतः। यस्याश्चो॒ मेधा॑य॒ प्रोक्षि॑तोऽध्येति। यद॑होमु॒चे
निर्व॑पति। अ॒हंस॒ एव॒ तेन॑ मुच्यते। यज॑मानो वा अश्वः।
रेत॑सा॒ वा ए॒ष व्य॑ध्यते॥६६॥

यस्याश्चो॒ मेधा॑य॒ प्रोक्षि॑तोऽध्येति। सौ॒र्यं रेतः॑। यत्सौ॒र्यं
पयो॑ भवति। रेत॑सै॒वैन॑ स॒ सम॑र्धयति। यज॑मानो वा अश्वः।
गर्भै॒र्वा ए॒ष व्य॑ध्यते। यस्याश्चो॒ मेधा॑य॒ प्रोक्षि॑तोऽध्येति।
वा॒य॒व्यां गर्भाः॑। यद्वा॑य॒व्यं आ॒ज्य॑भागो भवति। गर्भै॒रे॒वैन॑ स॒
सम॑र्धयति। अथो॒ यस्यै॒षाऽश्व॑मे॒धे प्राय॑श्चित्तिः क्रि॒यते॑।
इ॒ष्ट्वा व॑सी॒यान्भव॑ति॥६७॥

विन्दत्यश्वो॑णो ह॒व भ॑वत्यधी॒याद॑ध्यते॒ गर्भै॒रे॒वैन॑ स॒ सम॑र्धयति॒ द्वे च॑॥—————[१७]

तदा॑हुः। द्वा॒द॒श ब्र॒ह्मो॒दनान्ध॑स॒ंस्थि॑ते॒ निर्व॑पेत्।
द्वा॒द॒शभि॒र्वेष्टि॑भिर्यजे॒तेति॑। यदिष्टि॑भिर्यजे॒त। उ॒प॒ना॒मु॒क
ए॒नं य॒ज्ञः स्या॑त्। पापी॑या॒स्तु स्या॑त्। आ॒प्तानि॒ वा
ए॒तस्य॒ छन्दा॑सि। य ई॒जानः॑। तानि॒ क ए॒ताव॑दाशु पुनः
प्रयु॑ञ्जी॒तेति॑। सर्वा॒ वै स॒ंस्थि॑ते य॒ज्ञे वागा॑प्यते॥६८॥

सा॒प्ता भ॑वति या॒तया॑म्नी। कू॒रीकृ॑तेव॒ हि भ॑वत्यरु॒ष्कृ॒ता।
सा न पुनः॑ प्र॒युज्ये॒त्याहुः॑। द्वा॒द॒शैव॒ ब्र॒ह्मो॒दनान्ध॑स॒ंस्थि॑ते॒
निर्व॑पेत्। प्र॒जाप॑ति॒र्वा औ॒दनः॑। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। उ॒प॒ना॒मु॒क

ए॒नं य॒ज्ञो भ॑वति। न पापी॑यान्भवति। द्वा॒द॒श भ॑वन्ति।
द्वा॒द॒शमा॑साः सं॒व॒त्स॒रः। सं॒व॒त्स॒र ए॒व प्र॑ति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवत्सर एकं च॥ _____ [१८]

ए॒ष वै वि॒भूर्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ वि॒भु भ॑वति।
यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै प्र॒भूर्नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑
प्र॒भु भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वा ऊ॒र्ज॒स्वान्नाम॑
य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्रो॒र्ज॒स्वद्भव॑ति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते।
ए॒ष वै प॒य॒स्वान्नाम॑ य॒ज्ञः॥ ७० ॥

सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ प॒य॒स्वद्भव॑ति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते।
ए॒ष वै वि॒धृतो॑ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ वि॒धृतं॑ भवति।
यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै व्या॒वृत्तो॑ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑
ह॒ वै तत्र॑ व्या॒वृत्तं॑ भवति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै
प्रति॑ष्ठितो॒ नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ प्रति॑ष्ठितं भवति॥ ७१ ॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै ते॒ज॒स्वी नाम॑ य॒ज्ञः। सर्व॑
ह॒ वै तत्र॑ ते॒ज॒स्वि भ॑वति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी नाम॑ य॒ज्ञः। आ ह॒ वै तत्र॑ ब्रा॒ह्म॒णो ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी
जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वा अ॒तिव्या॑धी नाम॑
य॒ज्ञः। आ ह॒ वै तत्र॑ रा॒ज॒न्योऽति॑व्या॑धी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑
य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै दी॒र्घो नाम॑ य॒ज्ञः। दी॒र्घायु॑षो ह॒ वै तत्र॑
मनु॑ष्या भवन्ति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑न्ते। ए॒ष वै क्लृ॑प्तो नाम॑
य॒ज्ञः। कल्प॑ते ह॒ वै तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ योग॒क्षेमः॑। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॑

यजन्ते॥७२॥

पर्यस्वान्नामं यज्ञः प्रतिष्ठितं भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते षट् (एष वै विभूः प्रभूरूर्जस्वान्ययस्वान् विधृतो व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी दीर्घः कुतो द्वादश॥)॥—[१९]

तार्प्येणाश्वः संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैनः समर्धयन्ति। यामेन साम्नां प्रस्तोताऽनूपतिष्ठते। यमलोकमेवैनं गमयति। तार्प्ये च कृत्यधीवासे चाश्वः संज्ञपयन्ति। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैव पशूनव रुन्धे। हिरण्यकशिपु भवति। तेजसोऽवरुद्धौ॥७३॥

रुक्मो भवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो भवति। प्रजापतेराप्त्यै। अस्य वै लोकस्य रूपं तार्प्यम्। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिपु। आदित्यस्य रुक्मः। प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकं तार्प्येणाऽऽप्नोति॥७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवः हिरण्यकशिपुना। आदित्यः रुक्मेण। अश्वेनैव मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टिताः समानलोकतामाप्नोति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥७५॥

अवरुद्ध्या आप्रोत्यष्टौ च॥—[२०]

आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकैऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वः श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्। तेऽब्रुवन्। यन्नो नैष्ट। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वः

सर्व॒र्येत्याह्व॑यन्ति। तस्मा॑द्यज्ञे वरो॑ दीयते। यत्प्र॒जाप॑तिरा-
ल॒ब्धोऽश्वोऽभ॑वत्। तस्मा॑दश्वो॒ नाम॑॥ ७६॥

यच्छ्व॒यद॒रुरासी॑त्। तस्मा॑दर्वा॒ नाम॑। यथ्स॒द्यो
वाजा॑न्त्समज॑यत्। तस्मा॑द्वाजी॒ नाम॑। यदसु॑राणां
लो॒काना॑दत्त। तस्मा॑दादित्यो॒ नाम॑। अ॒ग्निर्वा अ॑श्वमे॒धस्य॒
योनि॑रायत॑नम्। सूर्यो॑ऽग्नेर्योनि॑रायत॑नम्। यद॑श्वमे॒धेऽग्नौ
चित्य॑ उत्तरवे॒दिमु॑पव॑पति। योनि॑मन्तमे॒वैन॑मायत॑नवन्तं
करोति॑॥ ७७॥

योनि॑मानायत॑नवान्भवति। य एवं वेद॑। प्रा॒णापा॒नौ वा
ए॒तौ दे॒वाना॑म्। यदर्का॑श्वमे॒धौ। प्रा॒णापा॒नावे॒वाव॑ रुन्धे।
ओजो॒ बलं॑ वा ए॒तौ दे॒वाना॑म्। यदर्का॑श्वमे॒धौ। ओजो॒
बल॑मे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒ग्निर्वा अ॑श्वमे॒धस्य॒ योनि॑रायत॑नम्।
सूर्यो॑ऽग्नेर्योनि॑रायत॑नम्। यद॑श्वमे॒धेऽग्नौ चित्य॑ उत्तरवे॒दिं
चि॒नोति॑। ताव॑र्काश्वमे॒धौ। अ॒र्काश्वमे॒धावे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॑
अ॒र्काश्वमे॒धयो॑रे॒व प्रति॑ तिष्ठति॥ ७८॥

नामं करोति॑ सूर्यो॑ऽग्नेर्योनि॑रायत॑नञ्चत्वारि॑ च॥ ————— [२१]

प्र॒जाप॑तिं वै दे॒वाः पि॒तरम्॑। प॒शुं भू॒तं मे॒धायाऽऽऽल॑भन्त।
तमा॒लभ्यो॑पाव॑सन्। प्रा॒तर्य॑ष्टा॑स्मह॒ इति॑। ए॒कं वा
ए॒तद्दे॒वाना॑महः॑। यथ्स॑वथ्स॒रः। तस्मा॑दश्वः॒ पुर॑स्ता॑थ्स॒वथ्स॒र
आल॑भ्यते। यत्प्र॒जाप॑तिराल॒ब्धोऽश्वोऽभ॑वत्। तस्मा॑दश्वः॒।
यथ्स॒द्यो मे॒धोऽभ॑वत्॥ ७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुं भवति। य एवं वेद।
यद्वै तत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः
पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं
वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समेनं देवास्तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुं
भूतं मेधायाऽऽऽलभन्त। यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त
देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त।
तेऽमृतत्वमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मारमेव
गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं
बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽऽस्यै। सर्वस्य
जित्यै। सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन
यजते। य उ चैनमेवं वेद॥८२॥

मेधोऽभवद्यजन्त एति वेदः॥ [२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य
लोमं लोमं जुहोति। अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी।
यत्सायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति।
एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं
जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्वस्यैव

मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। द्रुशपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्द्रुशपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे जुहति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥—————[२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपंप्राणा अपृश्रूध्वं प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यज्ञक्रतुभिरपृश्रीब्राह्मणौ सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै विभूस्ताप्येणादित्याः प्रजापतिं पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी त्रयोविंशतिः॥२३॥

प्रजापतिरस्मिंल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्प्रातः प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यः सर्वं ह वै तत्र पर्यः स्वद्य उ चैनमेवं वेद चत्वार्यशीतिः॥८४॥

प्रजापतिरश्वमेधं जुहति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्ष॒भिर्य॑जत्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॒वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु॥
ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्ष॒भिर्य॑जत्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॒वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु॥
आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॑तोऽमु॒तः॑॥१॥

अ॒ग्निर्वा॑युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑। वा॒य्वश्चा॑
रश्मि॒पत॑यः। मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भुव॑न॒सूव॑रीः।
पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सु॒त। म॒हाना॑ग्नीर्महामा॒नाः। म॒ह॒सो म॑ह॒सः
स्वः॑। दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सु॒त॥२॥

अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा रक्षः॑। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा रघ॑म्। अ॒पाघ्ना॑म॒प
चा॒वर्ति॑म्। अ॒पदे॒वीरि॑तो हि॒त। वज्रं॑ दे॒वीरजी॑ताꣳश्च। भुव॑नं
दे॒वसू॑वरीः। आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमुदीष॑त।

शि॒वा नः॑ श॒न्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॑ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डी॒का
सर॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म स॒न्दृ॒शि॑॥३॥

[१]

स्मृ॒तिः प्र॒त्यक्ष॑मैति॒ह्यम्। अनु॑मानश्चतुष्टयम्। ए॒तैरादि॑त्य-
मण्ड॑लम्। सर्वै॑रेव॒ विधा॑स्यते। सूर्यो॑ मरी॑चिमाद॑त्ते।
सर्व॑स्माद्भुव॑नाद॒धि। तस्याः॑ पाकवि॑शेषेण। स्मृतं॑ का॒ल-
वि॑शेषणम्। न॒दीव॒ प्रभ॑वात्का॒चि॒त्। अ॒क्षय्या॑स्यन्द॒ते
यथा॑॥४॥

तां नद्योऽभि॑ संमा॒यन्ति॑। सो॒रुः सती॑ न नि॒वर्त॑ते।
ए॒वं ना॒नास॑मुत्था॒नाः। का॒लाः सं॒वत्स॑रः॒ श्रिताः॑। अणु॑शश्च
म॒ह॒शश्च। सर्वे॑ समव॒यत्रि॑तम्। सतैः॑ स॒र्वैः सं॒मावि॑ष्टः। ऊ॒रुः
स॒न्न नि॒वर्त॑ते। अधि॑संवत्सरं वि॒द्यात्। तदे॒वं लक्ष्णे॑॥५॥

अणु॑भिश्च म॒हद्भि॑श्च। सु॒मारूढः॑ प्र॒दृश्य॑ते। सं॒वत्स॑रः
प्र॒त्यक्षे॑ण। ना॒धि॒स॒त्वं प्र॒दृश्य॑ते। प॒टरो॑ विक्लि॑धः पि॒ङ्गः।
ए॒तद्व॑रुण॒लक्ष॑णम्। यत्रै॑तदुप॒दृश्य॑ते। स॒हस्रं॑ तत्र॒ नीय॑ते।
एक॑ हि शिरो ना॒ना मुखे॑। कृ॒त्स्नं तद्व॑तुल॒क्षणम्॥६॥

उभय॑तः सप्तै॑न्द्रिया॒णि। ज॒ल्पितं॑ त्वे॒व दि॒ह्यते॑। शुक्ल॑कृष्णो
सं॒वत्स॑रस्य। दक्षि॑णवाम॑योः पा॒र्श्वयोः॑। तस्यै॑षा भव॑ति। शु॒क्रं
तै॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तं तै॑ अ॒न्यत्। वि॒षु॒रूपे॑ अ॒ह॒नी द्यौरि॑वासि। विश्वा॑
हि मा॒या अव॑सि स्वधावः। भ॒द्रा तै॑ पूष॒न्नि॒ह रा॒तिर॒स्त्विति॑।

नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवत्सर
एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं
रूपम्। योऽस्य महानर्थं उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं
कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकजानां सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो
देवजा इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे
रैजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः।
सखा सखायमब्रवीत्। जहांको अस्मदीषते। यस्तित्याजं
सखिविदं सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति।
यदीं शृणोत्यलकं शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुरऋतुना
नुद्यमानः। विननादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशंका वल्गाः।
शुक्लकृष्णौ च षष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो
वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः।
अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते।
यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये।
विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासां
रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीं
सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाँऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासाँसि।
 आदित्यानाँ निबोधत। संवत्सरीणँ कर्मफलम्।
 वर्षाभिर्ददताँ सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्वाँऽऽपीत
 इव दृश्यते। शीतेनाँव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते।
 ह्लादयतेँ ज्वलंतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा
 भ्रँश्यन्ते। संवत्सरात्ता भ्रँश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति।
 संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वरूषाभ्यँ इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्रणं
 नास्ति। ऋभूणाँ तन्निबोधत। कनकाभानिँ वासाँसि।
 अहतानिँ निबोधत। अन्नमश्रीतं मृज्मीत। अहं वो
 जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः।
 अमुतो जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह।
 अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य
 योत्स्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्।
 अक्षणयोः क्षिपुणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः
 प्रवदन्तीः। वैद्युतो यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना
 अन्वैक्षत। इह जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति।
 इहेहवः स्वतपसः। मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा

आवृणो॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासाँसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असञ्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कच्चन विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरारिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वघ्निरूपेण। धनुर्ज्यामछिनश्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्यज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरारिः। शिर उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्वात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न वासाँसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिँस्नातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासन्तामिति। तस्मै सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः

सुह। इन्द्राय सर्वान्कामानभिवृहति। स द्रुप्सः। तस्यैषा भवति॥१८॥

अवद्रुप्सो अशुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः सुहस्रैः। आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उपस्रुहि तं नृमणामथद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सुह। असुरान् परिवृश्चति। पृथिव्यशुमती। तामन्ववस्थितः संवत्सरो दिवं च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै द्रुह्यताम्। यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गलोकात्। इत्युतुमण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं सन्निर्वचनाः॥१९॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्त्सप्त

सूर्या॑निति। पञ्च॑कर्णो॑ वा॒थस्या॒यनः। सप्त॑कर्णश्च॑ प्लाक्षिः॥२१॥

आनु॑श्रविक ए॒व नौ कश्य॑प इति। उ॒भौ वेद॑यिते। न हि शेकु॑मिव॒ महामै॑रुं ग॒न्तुम्। अपश्य॑म॒हमे॒त्सूर्य॑मण्डलं॒ परिव॑र्तमानम्। गा॒र्ग्यः प्रा॑णत्रा॒तः। गच्छ॑न्त म॒हामै॑रुम्। एकं॑ चाज॒ह॒तम्। भ्राज॑प॒टरप॑तङ्गा नि॒हने। तिष्ठ॑त्रा॒तप॑न्ति। तस्मा॑दि॒ह तप्रि॑तपाः॥२२॥

अ॒मुत्रे॒तरे। तस्मा॑दि॒हातप्रि॑तपाः। तेषा॑मेषा॒ भव॑ति। स॒प्त सूर्या॑ दि॒वमनु॑प्रवि॒ष्टाः। तान॑न्वेति॒ प॒थिभि॑र्दक्षि॒णावा॑न्। ते अस्मै॑ सर्वे॒ घृत॑मा॒तप॑न्ति। ऊ॒र्जं दु॑हाना॒ अन॑पस्फुर॑न्त इति। सप्त॑त्विजः॒ सूर्या॑ इ॒त्याचा॒र्याः। तेषा॑मेषा॒ भव॑ति। स॒प्त दि॒शो नाना॑सूर्याः॥२३॥

स॒प्त हो॒ता॒र ऋ॒त्विजः॑। दे॒वा आ॑दि॒त्या ये स॒प्त। तेभिः॑ सोमा॒भी रक्ष॑ण इति। तद॑प्या॒ग्रायः॑। दिग्भ्राज॑ ऋतून् करोति। ए॒त॒यैवा॒वृता॑ स॒हस्र॑सूर्य॒ताया॑ इति॒ वैश॑म्पा॒यनः। तस्यै॒षा भव॑ति। यद्वा॒व इन्द्र॑ ते श॒त५ श॒तं भूमीः॑। उ॒तस्युः॑। नत्वा॑ वज्रि॒न्सह॑स्र॒५ सूर्याः॑॥२४॥

अनु॑ न जा॒तम॑ष्ट रोद॑सी इति। नाना॑लिङ्ग॒त्वाद्द॒तूनां॑ नाना॑सूर्य॒त्वम्। अष्टौ॑ तु व्य॒वसि॑ता इति। सूर्य॑मण्ड॒लान्य॑ष्टा॒त ऊ॒र्ध्वम्। तेषा॑मेषा॒ भव॑ति। चि॒त्रं दे॒वाना॑मुद॒गाद॑नी॒कम्। चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॑ वरु॒णस्या॑ग्नेः। आ॒ऽप्रा॒द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑क्षम्। सूर्य॑ आ॒त्मा जग॑तस्त॒स्थुष॑श्चेति॥२५॥

[७]

क्वेदम॑भ्रं नि॒वि॒शते। का॒यः सं॒वत्स॒रो मि॒थः। का॒हः के॒यं
दे॒व रा॒त्री। क॒ मा॒सा ऋ॒तवः॑ श्रि॒ताः। अ॒र्धमा॒सा मु॒हूर्ताः।
नि॒मे॒षा॒न्नु॒टिभिः॑ स॒ह। के॒मा आ॒पो नि॒वि॒शन्ते। य॒दी॒तो
या॒न्ति स॒म्प्र॒ति। का॒ला अ॒प्सु नि॒वि॒शन्ते। आ॒पः सू॒र्ये
स॒मा॒हि॒ताः॥ २६॥

अ॒भ्रा॑ण्य॒पः प्र॑प॒द्यन्ते। वि॒द्यु॒त्सू॒र्ये स॒मा॒हि॒ता। अ॒न॒व॒र्णे इ॒मे
भू॒मी। इ॒यं चा॑ऽसौ च॒ रोद॑सी। कि॒ं॒ऽस्वि॒द॒त्रा॒न्त॒रा भू॒तम्।
ये॒ने॒मे वि॑धृ॒ते उ॒भे। वि॒ष्णु॒नां वि॑धृ॒ते भू॒मी। इ॒ति व॑त्स॒स्य
वेद॑ना। इ॒रा॒वती॑ धे॒नु॒मती॑ हि भू॒तम्। सू॒य॒व॒सिनी॑ म॒नु॒षे
द॒श॒स्ये॑॥ २७॥

व्य॑ष्ट॒भ्रा॒द्रोद॑सी॒ वि॒ष्ण॑वे॒ते। दा॒ध॒र्थं पृ॒थि॒वीम॒भि॒तो
म॒यू॒खैः। किं॑ तद्वि॒ष्णोर्ब॑लमा॒हुः। का॒ दी॒प्तिः किं॑
प॒रा॒य॒णम्। ए॒को य॒द्धार॑यद्दे॒वः। रे॒ज॒ती रोद॑सी उ॒भे।
वा॒ताद्वि॒ष्णोर्ब॑लमा॒हुः। अ॒क्षरा॑दी॒प्तिरु॒च्य॑ते। त्रि॒प॒दा॒द्धार॑यद्दे॒वः।
यद्वि॒ष्णो॒रेक॑मु॒त्त॒मम्॥ २८॥

अ॒ग्न॒यो वा॒यव॑श्चै॒व। ए॒तद॑स्य प॒रा॒य॒णम्। पृ॒च्छा॒मि त्वा
प॑रं मृ॒त्युम्। अ॒व॒मं म॒ध्य॒मश्च॑तुम्। लो॒कं च॒ पु॒ण्य॑पा॒पाना॑म्।
ए॒तत्पृ॑च्छा॒मि स॒म्प्र॒ति। अ॒मु॒मा॒हुः प॑रं मृ॒त्युम्। प॒व॒मानं॑ तु
म॒ध्य॒मम्। अ॒ग्नि॒रे॒वाव॑मो मृ॒त्युः। च॒न्द्र॒माश्च॑तुरु॒च्य॑ते॥ २९॥

अ॒ना॒भो॒गाः परं॑ मृ॒त्युम्। पा॒पाः सं॑यन्ति॒ सर्व॑दा।
आ॒भो॒गास्त्वे॒वं सं॑यन्ति। य॒त्र पु॑ण्यकृतो ज॒नाः। ततो॑
म॒ध्यम॑मायन्ति। च॒तु॒म॒ग्निं च॒ सम्प्र॑ति। पृ॒च्छामि॒ त्वां
पा॒प॒कृतः॑। य॒त्र या॑तय॒ते य॑मः। त्वं न॒स्तद्ब्र॑ह्मन् प्रब्रूहि। य॒दि
वै॒त्थाऽस॒तो गृ॑हान्॥ ३०॥

क॒श्यपा॑दु॒दिताः सूर्याः॑। पा॒पान्नि॑घ्नन्ति॒ सर्व॑दा।
रो॒दस्यो॑न्तर्देशेषु। तत्र॒ न्यस्य॑न्ते॒ वास॒वैः। तेऽशरी॑राः
प्र॑पद्यन्ते। य॒थाऽपु॑ण्यस्य॒ कर्म॑णः। अपा॑ण्य॒पाद॑केशा॒सः। तत्र॒
तेऽयो॑नि॒जा ज॒नाः। मृ॒त्वा पु॑नर्मृत्युमा॑पद्यन्ते। अ॒द्यमा॑नाः
स्व॒कर्म॑भिः॥ ३१॥

आशा॑तिकाः क्रि॒मय॑ इ॒वा। ततः॑ पू॒यन्ते॒ वास॒वैः। अपै॑तं
मृ॒त्युं ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। स ख॒ल्वै॒वं वि॒द्वा॒ह्मणः॑। दी॒र्घश्रु॑त्तमो
भ॒वति॑। कश्य॑प॒स्याति॑थिः॒ सिद्ध॑ग॒मनः॒ सिद्धा॑ग॒मनः॑। तस्यै॒षा
भ॒वति॑। आय॑स्मिन्त्स॒प्त वा॑स॒वाः। रोह॑न्ति॒ पू॒र्व्या रु॒हः॥ ३२॥

ऋषि॑र्ह दी॒र्घश्रु॑त्तमः। इन्द्र॑स्य॒ घर्मो॑ अति॑थिरिति।
कश्य॑पः पश्य॑को भ॒वति॑। यत्सर्वं॑ परि॑पश्यतीति
सौ॒क्ष्म्यात्। अथा॑ग्रे॒रष्टपु॑रुष॒स्य। तस्यै॒षा भ॒वति॑। अ॒ग्रे
नय॑ सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान्। वि॒श्वानि॑ दे॒व व॒युना॑नि
वि॒द्वान्। यु॒यो॒र्ध्यस्म॑ञ्जु॒हुरा॑णमे॒नः। भूयि॑ष्ठां ते नम॒ उक्तिं॑
वि॒धेमे॒ति॥ ३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो
नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्।
एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः।
नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैका-
दशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥ ३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला
अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं
वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः।
विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामं हन्ति॥ ३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानुभ्राट्।
अङ्घ्रिर्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः।
मूर्धन्वान्सूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च
महादेवाः। रश्मयश्च देवा गरुगिरः॥ ३६॥

नैनं गरौ हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि
तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी
बभ्रुवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्।
अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः
स्वतुपसः॥ ३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये
चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति।

वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिर्विपरीताः। सप्तभिर्वा
तैरुदीरिताः। अमूल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति।
समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं
जिन्वन्त्यग्रेय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासन्ते।
महर्षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्निराप्यायते।
छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृतासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छ्रुं
योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा
(३) इति निगदव्याख्याताः॥४०॥

[९]

सहस्रवृद्धियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना
भुज्यूनासत्या। विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः
पतिव्योम। मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः।
सुरमा इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्।
विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवन्तः स्वधावन्तौ। भद्रा वा पूषणाविह
रातिरस्तु। वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमी चरथः

स॒५ सखा॑यौ। ताव॑श्चिना॑ रा॒सभा॑श्चा॒ हव॑ मे। शु॒भस्प॑ती
आ॒गत॑ः सूर्यया॑ स॒ह। त्यु॒ग्रो॒ह भु॒ज्युम॑श्चिनोदमेघे। र॒यिं
न कश्चि॑न्ममृवां (२) अवा॑हाः। तमू॑हथुनो॑भि॒रात्म॑न्वतीभिः।
अ॒न्तरि॑क्षप्रु॒ङ्गिरपो॑दकाभिः॥४२॥

तिस्रः, क्षप॒स्त्रिरहा॑तिव्रज॑द्भिः। नास॑त्या भु॒ज्युमू॑हथुः
पत॑ङ्गैः। स॒मुद्र॑स्य धन्व॑न्नार्द्रस्य॑ पा॒रे। त्रि॒भीरथैः॑ श॒तप॑द्भिः
षड॑श्वैः। स॒वितारं॑ वि॒तन्व॑न्तम्। अ॒नु॒ब॒ध्राति॑ शा॒म्बरः॑।
आप॑पूर॒षम्बर॑श्चैव। स॒वितारे॑प॒सोऽभवत्। त्य॑ सु॒तृप्तं
वि॑दित्वैव। ब॒हुसो॑म गि॒रं व॑शी॥४३॥

अ॒न्वेति॑ तु॒ग्रो व॑क्रिया॒न्तम्। आय॑सू॒यान्धो॑म॒तृप्सु॑षु। स
स॒ङ्ग्राम॑स्तमो॑द्यो॒ऽत्यो॑तः। वा॒चो गाः पि॑पाति॒ तत्। स
तद्गो॑भिः स्तवा॑ऽत्येत्य॒न्ये। र॒क्षसा॑न॒न्विता॑श्च॒ ये। अ॒न्वेति॑
परि॑वृ॒त्याऽस्तः॑। ए॒वमे॒तौ स्थौ॑ अ॒श्विना॑। ते ए॒ते द्युः पृ॑थि॒व्योः।
अ॒ह॒र॒हर्ग॑र्भं दधा॒थे॥४४॥

तयो॑रे॒तौ व॒थ्सा॑व॒होरा॑त्रे। पृ॒थि॒व्या अ॒हः। दि॒वो
रा॒त्रिः। ता अ॒वि॑सृष्टौ। द॒म्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ
व॒थ्सौ। अ॒ग्निश्चा॑दि॒त्यश्च॑। रा॒त्रेर्व॒थ्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः।
अ॒होऽग्निः॥४५॥

ता॒म्रो अ॑रुणः। ता अ॒वि॑सृष्टौ। द॒म्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ
व॒थ्सौ। वृ॒त्रश्च॑ वैद्यु॒तश्च॑। अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः। वैद्यु॒त आ॑दि॒त्यस्य॑। ता

अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वत्सौ॥४६॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव प्रतिपद्येते। सेयं रात्री गर्भिणी पुत्रेण संवसति। तस्या वा एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोगर्भिण्या उल्बणम्। एवमेतस्या उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति। य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वत्सः। अथ पवित्राङ्गिरसः॥४७॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितृषां प्रत्नो अभिरक्षति व्रतम्। महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छेकुर्धरुणेष्वारभम्। पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः। अतप्ततनूनं तदामो अश्रुते। श्रुतास इद्वहन्तस्तत्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्। असतः सद्ये ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः शङ्कृतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृश्रे कुहचिद्विवेयुः। अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति। तत्संवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्संवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भगस्य धीमहि।

अपाङ्गूहत सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः। नक्तं
तान्यभवन्द्दृशे। अस्थ्यस्त्रा सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम
मै॥५०॥

नपुंसकं पुमांश्च स्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः।
यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम
भूतानि। अनूबन्धोऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे
पुंस आहुः। पश्यदक्षणावचैतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स
इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानात्सवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्।
तमनङ्गुलिरावयत्। अग्नीवः प्रत्यमुश्चत्। तमजिह्वा असश्चत्।
ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद सम्प्रति। न स जातु
जनः श्रद्दध्यात्। मृत्युर्मा मारयादितिः। हसितं रुदितं
गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि
स्नेव विद्धि तत्। अतृष्यस्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता
मै मिथू चरन्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च
चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्नीवः
प्रत्यमुश्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असश्चत्। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्।
यदि प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तत्सम्भवस्य व्रतम्।

आ॒तम॑ग्ने र॒थं ति॑ष्ठ। एका॑श्चमेक॒योज॑नम्। एकच॑क्रमेक॒धुरम्।
वा॒तध्रा॑जिग॒तिं वि॑भो। न॒ रि॒ष्यति॑ न व्य॒थते॥५४॥

ना॒स्याक्षो॑ यातु॒ सञ्ज॑ति। यच्चे॒तान् रोहि॑ताश्चा॒ग्नेः। र॒थे
यु॑क्ताऽधि॒तिष्ठ॑ति। एक॒या च द॑शभिश्च॑ स्वभू॒ते। द्वाभ्या॑मिष्ट॒ये
वि॑श॒त्या च। तिसृ॑भिश्च॒ वह॑से त्रि॑शता॒ च। नियु॑द्विर्वा॒यवि॑ह
ता॑ विमु॒ञ्च॥५५॥

[११]

आत॑नुष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्धमा॑ऽऽध॒म स॑न्ध॒म। आ॒दित्ये॑
चन्द्र॑वर्णा॒नाम्। गर्भ॑माधे॒हि यः पु॒मान्। इ॒तः सि॒क्तः
सूर्य॑गतम्। च॒न्द्रम॑से॒ रसं॑ कृधि। वा॒रादं॑ जन॒याग्रे॑ऽग्निम्। य
एको॑ रु॒द्र उच्य॑ते। अ॒स॒ङ्ख्या॒ताः स॑हस्रा॒णि। स्म॒र्यते॑ न च
दृ॒श्यते॑॥५६॥

ए॒वमे॒तं नि॑बोधत। आ॒म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒हि
म॒यूर॑रोमभिः। मा त्वा केचि॒न्निये॑मु॒रि॒न्न पा॒शिनः॑। द॒ध॒न्वेव॑
ता इ॒हि। मा म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒मि म॒यूर॑रोमभिः। मा
मा केचि॒न्निये॑मु॒रि॒न्न पा॒शिनः॑। नि॒ध॒न्वेव॑ तां (२) इ॒मि।
अणु॑भिश्च॒ मह॑द्भिश्च॥५७॥

नि॒घृष्वैर॑स॒मायु॑तैः। का॒लैर्हरि॑त्व॒माप॑नैः। इन्द्रा॑ऽऽया॒हि
स॒हस्र॑युक्। अ॒ग्निर्वि॒भ्राष्टि॑वसनः। वा॒युः श्वे॒तसि॑क॒द्रुकः॑।
सं॒व॒त्स॒रो वि॑षू॒वर्णैः॑। नित्या॒स्तेऽनु॑च॒रास्त॒व। सु॒ब्रह्म॑ण्योः
सु॒ब्रह्म॑ण्योः सु॒ब्रह्म॑ण्योम्। इन्द्रा॑ऽऽगच्छ॒ हरि॑व आ॒गच्छ॑

मैधातिथेः। मेष वृषणश्वस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण
गौतमब्रुवाण। अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः।
अष्टौदिग्वासंसोऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते।
ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः
खादग्दतः। इतो रुद्राः पराङ्गताः॥५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता
च। विश्वरूपैरिहाऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा
इति तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च। कालावयवानामितः
प्रतीच्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं करोतीति।
वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेवं
विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण
आस्तरणमसि। ब्रह्मण उपस्तरणमसि॥६०॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद
न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्।
अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न
चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममूं
दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं

म॒हीमू षु। अ॒दि॒ति॒र्द्यौरदि॒तिर॒न्तरि॑क्षम्। अ॒दि॒तिर्मा॒ता
स पि॒ता स पु॒त्रः। वि॒श्वे दे॒वा अ॒दि॒तिः पञ्च॑जनाः।
अ॒दि॒तिर्जा॒तम॒दि॒तिर्जनि॑त्वम्। अ॒ष्टौ पु॒त्रासो॒ अ॒दि॒तेः। ये
जा॒तास्त॒न्वः परि॑। दे॒वां (२) उप॑प्रै॒त्सप्त॑भिः॥६२॥

प॒रा मा॒र्ताण्ड॑मास्य॑त्। स॒प्तभिः॑ पु॒त्रैरदि॑तिः। उप॑प्रै॒त्पू॒र्व्यं
यु॒गम्। प्र॒जायै॑ मृ॒त्यवे॑ त॑त्। प॒रा मा॒र्ताण्ड॑माभ॑र॒दि॒तिः।
ता॒ननु॑क्र॒मिष्या॑मः। मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्च। धा॒ता चा॑र्य॒मा च।
अ॒शश्च॒ भग॑श्च। इन्द्रश्च॒ वि॒वस्वा॑श्चे॒त्येते॑। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो
ह॒सः शु॑चि॒षत्। ब्र॒ह्म॑ज॒ज्ञानं॑ तदि॒त्पद॑मि॒ति। गु॒र्भः
प्रा॒जाप॑त्यः। अथ॒ पुरु॑षः स॒प्त पुरु॑षः॥६३॥

[य॒था॒स्थानं॑ ग॒र्भिण्यः॑]

[१३]

योऽसौ॑ त॒पन्नु॑देति॑। स॒ सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दायो॒देति॑।
मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॑दायो॒दगाः। अ॒सौ
योऽस्त॑मेति॑। स॒ सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॑दाया॒ऽस्तमे॑ति॑। मा मे॑
प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॑दाया॒ऽस्तङ्गाः। अ॒सौ
य आ॒पूर्य॑ति। स॒ सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः।
अ॒सौ योऽप॑क्षीयति॑। स॒ सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति॑। मा
मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः। अ॒मूनि॑

नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोत्सृपत्॥६५॥

इमे मासांश्चार्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोत्सृपत्। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोत्सृपत्। अयं संवत्सरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च॥६६॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोत्सृपत्। इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोत्सृपत्। इयं रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोत्सृपत्। ॐ भूर्भुवः स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि।

सता॑ सत्यानाम्। आदित्याना॑ स्थाने स्वतेजसा भानि।
 अभिधून्वता॑मभिघ्नताम्। वातव॑तां म॒रुताम्। आदित्याना॑
 स्थाने स्वतेजसा भानि। ऋभू॑णामादित्याना॑ स्थाने
 स्वतेजसा भानि। विश्वे॑षां दे॒वानाम्। आदित्याना॑ स्थाने
 स्वतेजसा भानि। संव॑त्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने
 स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा
 नो मिथुन॑ री॒द्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने
 स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य
 स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
 ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने
 स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ
 भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुन॑ री॒द्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां
 रुद्राणा॑ स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणा॑
 स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणा॑ स्थाने
 स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणा॑ स्थाने स्वतेजसा
 भानि। परुषाणां रुद्राणा॑ स्थाने स्वतेजसा भानि।
 श्यामानां रुद्राणा॑ स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां

रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां
रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां
स्थाने स्वतेजसा भानि॥ ७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि।
प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां
रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां
स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने
स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने
स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा
भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।
वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः
स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥ ७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा

भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस
उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य
स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं
मा नो मिथुनं रीद्धम्॥ ७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
यस्मिन्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥ ७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो
वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रेः
पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्।
त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति।
आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि।
चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्यग्ने।
एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि
देवाः॥ ७४॥

[२०]

आप॑मापा॒मपः॑ सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः।
 अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह सं॒श्वस्कर॑र्द्धिया। वा॒य्वश्वा
 र॒श्मिप॑तयः। मरी॑च्यात्मानो अ॒द्रुहः॑। दे॒वीर्भुव॑न॒सूव॑रीः।
 पु॒त्रव॑त्वाय॒ मे सु॑त। म॒हाना॒ग्नीर्म॑हामा॒नाः। म॒ह॒सो म॑ह॒सः
 स्वः॑॥ ७५॥

दे॒वीः पर्ज॑न्य॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॑त्वाय॒ मे सु॑त। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा
 र॒क्षः॑। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा र॒घम॑। अ॒पा॑घ्रा॒मप॑चा॒वर्ति॑म्।
 अप॑दे॒वीरि॒तो हि॑त। व॒ज्रं दे॒वीर॒जीता॑श्च। भुव॑नं दे॒व॒सूव॑रीः।
 आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमुदी॑षत॥ ७६॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।
 स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑।
 स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
 स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु।
 के॒तवो॑ अरु॑णासश्च। ऋ॒षयो॑ वात॑र॒शनाः॑। प्र॒तिष्ठाꣳ श॒तधा॑
 हि। स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॑म्। शि॒वा नः॑ श॒न्तमा॑ भवन्तु।
 दि॒व्या आप॑ ओष॑धयः। सु॒मृडी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्योम॑
 स॒न्दृशि॑॥ ७७॥

[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति।
 चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति।

य ए॒वं वेद॑। योऽपामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति।
अ॒ग्नि॒र्वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। योऽग्ने॒रा॒यत॑नं
वेद॑॥७८॥

आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वा अ॒ग्ने॒रा॒यत॑नम्।
आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। योऽपामा॒यत॑नं वेद॑।
आ॒यत॑नवान् भवति। वा॒यु॒र्वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान्
भवति। यो वा॒यो॒रा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति॥७९॥

आपो॒ वै वा॒यो॒रा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं
वेद॑। योऽपामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। अ॒सौ वै
तप॑न्न॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। योऽमु॒ष्य॒ तप॑त
आ॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वा अ॒मु॒ष्य॒ तप॑त
आ॒यत॑नम्॥८०॥

आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। योऽपामा॒यत॑नं
वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। च॒न्द्र॒मा वा अ॒पामा॒यत॑नम्।
आ॒यत॑नवान् भवति। यश्च॒न्द्र॒म॑स आ॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान्
भवति। आपो॒ वै च॒न्द्र॒म॑स आ॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान्
भवति॥८१॥

य ए॒वं वेद॑। योऽपामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति।
नक्ष॑त्राणि॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो
नक्ष॑त्राणामा॒यत॑नं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै
नक्ष॑त्राणामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा
अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्याऽऽयतनं
वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्।
आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्।
आयतनवान् भवति। यः संवत्सरस्याऽऽयतनं वेद।
आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्याऽऽयतनम्।
आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां
वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाभ्यनूक्ता। अपां
रसमुदयं सन्। सूर्ये शुक्रं समाभृतम्। अपां रसस्य यो
रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपां रसः।
तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा।
अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णेः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सस्तीर्य। तस्मिन्वि-
हायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं
चीयते। असौ भुवनेऽप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता
अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे
चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा
आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः।
संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः।
अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते।
उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती।
तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा
अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमासन्त्सलिलमेव। स प्रजापतिरेकः
पुष्करपर्णे समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं
सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा
वदति। तत्कर्मणा करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे
समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या क्वयो
मनीषेति। उपैन्नन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं

वेदं। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य
यन्मा॒ऽसमासीत्। ततोऽरुणाः के॒तवो॒ वा॒तर॒श॒ना ऋष॑य॒
उद॑तिष्ठन्॥११॥

ये नखाः। ते वैखान॒साः। ये वालाः। ते वा॒लखि॒ल्याः। यो
रसः। सोऽपाम्। अ॒न्त॒र॒तः कूर्म॑ भूत॒ऽसर्प॑न्तम्। तम॑ब्रवीत्।
मम॒ वैत्व॑ङ्गा॒ऽसा। सम॑भूत्॥१२॥

नेत्य॑ब्रवीत्। पूर्॒वमे॒वाह॑मिहास॒मिति॑। तत्पुरु॑षस्य
पुरु॑षत्वम्। स स॒हस्र॑शीर्षा॒ पुरु॑षः। स॒हस्रा॑क्षः स॒हस्र॑पात्।
भू॒त्वोद॑तिष्ठत्। तम॑ब्रवीत्। त्वं वै पूर्॒वऽसम॑भूः। त्वमिदं
पूर्वः कुरु॒ष्वेति॑। स इ॒त आ॒दायाऽऽपः॑॥१३॥

अ॒ञ्जलि॑नां पुरस्ता॑दुपाद॑धात्। ए॒वाह्ये॒वेति॑। तत॑ आ॒दित्य॑
उद॑तिष्ठत्। सा प्राची॑ दिक्। अथा॑रुणः के॒तुर्दक्षि॑णत
उपाद॑धात्। ए॒वाह्य॒ग्र इति॑। ततो॒ वा अ॒ग्निरुद॑तिष्ठत्। सा
दक्षि॑णा दिक्। अथा॑रुणः के॒तुः प॒श्चादु॑पाद॑धात्। ए॒वा हि
वा॒यो इति॑॥१४॥

ततो॑ वा॒युरुद॑तिष्ठत्। सा प्र॒तीची॑ दिक्। अथा॑रुणः
के॒तुरुत्त॑रत उपाद॑धात्। ए॒वाही॒न्द्रेति॑। ततो॒ वा इन्द्र॑
उद॑तिष्ठत्। सोदी॑ची दिक्। अथा॑रुणः के॒तुर्मध्य॑ उपाद॑धात्।
ए॒वा हि पू॒षन्नि॑ति। ततो॒ वै पू॒षोद॑तिष्ठत्। से॒यं दिक्॥१५॥

अथा॑रुणः के॒तुरु॒परि॑ष्ठादुपाद॑धात्। ए॒वा हि दे॒वा इति॑।

ततो॑ देवमनु॒ष्याः पि॒तरः॑। गन्ध॒र्वाप्स॒रस॒श्चोद॑तिष्ठन्। सो॒र्ध्वा
दिक्। या वि॒प्रुषो॑ वि॒परा॑पतन्। ताभ्योऽसु॒रा रक्षा॑सि
पिशा॒चाश्चोद॑तिष्ठन्। तस्मा॒त्ते परा॑भवन्। वि॒प्रुङ्क्षो॑ हि ते
सम॑भवन्। तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता॥१६॥

आपो॑ ह॒ यद्वृ॑हतीर्गर्भ॒माय॑न्। दक्षं॑ दधा॒ना ज॒नय॑न्तीः
स्वय॑म्भुम्। तत॑ इमे॒ध्यसृ॑ज्यन्त॒ सर्गाः॑। अ॒द्भ्यो वा इ॒दं
सम॑भूत्। तस्मा॑दि॒दं सर्वं॑ ब्रह्म॑ स्वय॑म्भ्विति॑। तस्मा॑दि॒दं
सर्वं॑ शिथि॑लमिवाऽध्रु॒वमिवा॑भवत्। प्र॒जाप॑तिर्वा॒व
तत्। आ॒त्मनाऽऽत्मानं॑ वि॒धाय॑। तदे॒वानु॑प्रावि॑शत्।
तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता॥१७॥

वि॒धाय॑ लो॒कान् वि॒धाय॑ भू॒तानि॑। वि॒धाय॑ सर्वाः॑
प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च॑। प्र॒जाप॑तिः प्रथ॒मजा॑ ऋ॒तस्य॑।
आ॒त्मनाऽऽत्मानं॑म॒भि संवि॑वेशेति॑। सर्व॑मे॒वेदमा॑प्त्वा।
सर्व॑मव॒रुद्ध॑। तदे॒वानु॑प्रवि॑शति। य ए॒वं वेद॑॥१८॥

[२३]

चतु॑ष्टय्य॒ आपो॑ गृह्णाति। च॒त्वारि॒ वा अ॒पां रू॒पाणि॑।
मेघो॑ वि॒द्युत्। स्तन॒यिबु॑वृष्टिः। तान्ये॒वाव॑रुन्धे। आ॒तप॑ति
वर्षा॑ गृह्णाति। ताः पु॒रस्ता॑दुप॑दधाति। ए॒ता वै ब्र॑ह्मवर्च॒स्या
आपः॑। मु॒खत॑ ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒समव॑रुन्धे। तस्मा॑न्मु॒खतो॑
ब्र॑ह्मवर्च॒सित॑रः॥१९॥

कूप्यां गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता
वै तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति।
तस्माद्वक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः
पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति।
वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्गतीरिव
आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति।
तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य
उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति।
पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति।
दिक्षूपदधाति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः।
अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवर्नुये।
तं वा एतमरुणाः केतवो वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्।
तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः।
प्रतिष्ठा५ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति।
शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य
उचैनमेवं वेद॥१०३॥

[२४]

जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपा५

सर्वत्वाय। पुष्करपर्णः रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो
वै पुष्करपर्णम्। सत्यः रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे। अथो
स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः। अस्मा-
दस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्चस्करद्धिया
इति। वाय्वश्चा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति।
पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते।
लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या
वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः।
पुरोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते।
य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका
उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे
चातुर्मास्येषु। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ
ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं
मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥१०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं

चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणौ सङ्स्फालयेत्। हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः। सोत्तरवेदिषु ऋतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्याः ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति। य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरःश्चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत ऐनम्। तेजस्कामो यशस्कामः। ब्रह्मवर्चस्कामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्। वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं

कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा
 एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं
 वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयत्।
 नोदकस्याघातुंकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुंका आपः।
 य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं
 च नस्तन्वं च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु।
 आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता
 तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः।
 सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुश्वस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यंकल्पयन्। ते ते देहं
 कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्मं तीरिषत्। उत्तिष्ठत मा स्वप्ता।
 अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण
 सयुजोषसः। युवां सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्यां हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो
 लोको ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद।
 अमृतेनाऽऽवृतां पुरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः
 कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानां हरिणीम्। यशसां
 सम्पूरीवृताम्। पुरं हिरण्मयीं ब्रह्मा॥११६॥

विवेशांऽपराजिता। पराडेत्यज्यामयी। पराडेत्यनाशकी।
इह चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी
मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते।
अग्निस्तदनुवेधति। अश्रुतांसः श्रुतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापेक्षन्ते। इन्द्रमग्निं
च ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः।
अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत वि
च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तु-
भिर्युक्तम्॥११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा
ये च कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः।
रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः। उभयान्
पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः॥११९॥

अदो यद्वह्म विलबम्। पितृणां च यमस्य च।
वरुणस्याश्विनोरग्नेः। मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे
अस्तु। स ह्येवास्मि सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो
धनम्। पुत्रानापो देवीरिहाऽऽहितः॥१२०॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निर्ऋतिः हथः।
परिबाधः श्वेतकुक्षम्। निजङ्घः शबलोदरम्। स तान्

वा॒च्याय॑या स॒ह। अ॒ग्ने नाश॑य स॒न्दृशः॑। ई॒र्ष्या॒सूये॑ बु॒भुक्षाम्।
म॒न्युं कृ॑त्यां च दी॒धिरे। रथे॑न कि॒शुका॑व॒ता। अ॒ग्ने नाश॑य
स॒न्दृशः॑॥१२१॥

[२८]

प॒र्जन्या॑य॒ प्रगा॑यत। दि॒वस्पु॑त्राय॒ मी॒ढुषे॑। स नो॑
य॒वस॑मिच्छतु। इ॒दं वचः॑ प॒र्जन्या॑य स्व॒राजे॑। हृ॒दो
अ॒स्त्वन्त॑र॒न्तद्यु॑योत। म॒योभू॑र्वातो॒ विश्व॑कृ॒ष्टयः॑ सन्त्व॒स्मे।
सु॒पिप्प॒ला ओष॑धी॒र्देव॑गो॒पाः। यो गर्भ॑मोष॒धीना॑म्। गवा॑
कृ॒णोत्य॑र्व॒ताम्। प॒र्जन्यः॑ पुरु॒षीणा॑म्॥१२२॥

[२९]

पुन॑र्मा॒मैत्वि॒न्द्रिय॑म्। पुन॒रायुः॑ पुन॒र्भगः॑। पुन॒र्ब्राह्म॑णमैतु
मा। पुन॒र्द्रवि॑णमैतु मा। यन्मे॒ऽद्य रे॑तः पृथि॒वीम॑स्कान्।
यदोष॑धीर॒प्यस॑र॒द्यदा॑पः। इ॒दं तत्पु॑न॒राद॑दे। दी॒र्घायु॑त्वाय॒
वर्च॑से। यन्मे॒ रेतः॑ प्रसि॒च्यते॑। यन्म॒ आजा॑यते पुनः। तेन॑
मा॒ममृ॑तं कुरु। तेन॑ सु॒प्रज॑सं कुरु॥१२३॥

[३०]

अ॒द्भ्यस्ति॑रो॒ऽधाऽजा॑यत। तव॑ वैश्रव॒णः स॑दा। ति॒रोऽधे॑हि
सप॒त्नान्नः॑। ये अपो॒ऽश्रन्ति॑ के॒चन। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वैश्र॑व॒णः।
रथ॑ सहस्र॒वन्धु॑रम्। पुरु॒श्चक्र॑ सह॒स्राश्व॑म्। आ॒स्था॒याया॑हि
नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑व॒हन्ति॑। धनं॑ गावो॒ हस्ति॑

हिरण्यमश्वान्॥१२४॥

असाम सुमतौ यज्ञियस्य। श्रियं बिभ्रतोऽन्नमुखीं
विराजम्। सुदर्शने च क्रौञ्चे च। मैनागे च महागिरौ।
शतद्वाट्टारंगमन्ता। संहार्यं नगरं तव। इति मन्त्राः।
कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिः हरेत्। हिरण्यनाभये
वितुदये कौबेरायायं बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिः हृत्वोपतिष्ठेत्।
क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयः स्मः। नमस्ते
अस्तु मा मा हिंसीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ
तमग्निमादधीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत्। तिरोऽधा भूः।
तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां
लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत्।
यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत्। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा
भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः
स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीर्हुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत्।
परः सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः
सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था
न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुं को भ्राता। ममान्तरहृदये
श्रितः॥१२८॥

तस्मा॑ इ॒मम॒ग्रपिण्डं॑ जुहोमि। स मे॑ऽर्था॒न्मा विव॑धीत्।
मयि॑ स्वाहा॑। रा॒जा॒धिरा॒जाय॑ प्रसह्यसा॒हिने॑। नमो॑ व॒यं
वैश्र॑व॒णाय॑ कुर्महे। स मे॑ का॒मा॒न्का॒मा॒माय॑ मह्यम्।
का॒मे॒श्वरो॑ वैश्र॑व॒णो द॑दातु। कु॒बे॒राय॑ वैश्र॑व॒णाय॑। म॒हारा॒जाय॑
नमः॑। के॒तवो॑ अरु॒णास॑श्च। ऋ॒षयो॑ वा॒तर॑श॒नाः। प्र॒तिष्ठा॑ ५
श॒तधा॑ हि। सु॒माहि॑तासो सहस्र॒धाय॑सम्। शि॒वा नः॑ श॒न्त॑मा
भवन्तु। दि॒व्या आप॑ ओष॒धयः॑। सु॒मृडी॒का सर॑स्वति। मा
ते व्यो॑म स॒न्दृशि॑॥१२९॥

[३१]

सं॒वत्स॒रमे॑तद्व॒तं च॑रेत्। द्वौ॑ वा मा॒सौ। नि॒यमः॑
स॒मासे॒न। तस्मि॑न्नि॒यम॑विशेषाः। त्रिष॑वणमु॒दको॑पस्पर्शी।
चतु॑र्थकालपान॑भक्तः स्यात्। अ॒हर॒हर्वा॑ भैक्ष॑मश्री॒यात्।
औ॒दु॒म्बरी॑भिः समि॒द्धिर॑ग्निं परि॒चरे॑त्। पु॒नर्मा॑मैत्त्विन्द्रि॒यमि॒त्येते॑ना॒नुवा॑केन। उद्ध॒ृतप॑रिपू॒ताभि॑रद्भिः का॒र्यं कु॑र्वीत॥१३०॥

अ॒सञ्च॑यवान्। अ॒ग्नये॑ वा॒यवे॑ सू॒र्याय॑। ब्र॒ह्मणे॑ प्र॒जाप॑तये।
च॒न्द्रम॑से न॒क्षत्रे॒भ्यः। ऋ॒तुभ्यः॑ सं॒वत्स॒राय॑। वरु॒णाया॑रु॒णाये॑ति
व्र॑तहो॒माः। प्र॒व॒र्ग्यव॑दादेशः। अरु॒णाः का॑ण्ड॒ऋषयः॑।
अ॒रण्ये॑ऽधी॒यीर॑न्। भ॒द्रं क॑र्णेभि॒रिति॑ द्वे ज॒पित्वा॑॥१३१॥

महा॑नाम्नीभि॒रुद॑क ५ सं॒स्पर्श॑य। तमा॒चार्यो॑ द॒द्यात्। शि॒वा
नः श॒न्तमे॒त्योष॑धी॒राल॑भते। सु॒मृडी॑कै॒ति भू॑मिम्। ए॒वम॑प॒वर्गे॑।
धे॑नु॒र्दक्षि॑णा। क॒सं वा॑संश्च क्षौ॒मम्। अ॒न्यद्वा शु॑क्लम्।

यथाशक्ति वा। एवञ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत।
तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तुनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम
ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते
करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां
वयं स्वर्गं लोकमैष्यामो वयमैष्याम इति तेऽसुराः
सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा
अमुह्युस्ते न प्राजानुस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं
लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्
प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो
यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते
यजत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजत वा
यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं
बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं
प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

[१]

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान्
प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो
नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति
तस्मादुत्तिष्ठन्तं ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति
यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रिया-

ऽभि॑मन्त्रि॒तेना॒म्भ॑सा शा॒म्यन्ति॒ तदु॑ ह॒ वा ए॒ते ब्र॑ह्म॒वादि॑नः
 पूर्वा॑भि॒मुखाः स॒न्ध्याया॑ गाय॒त्रिया॑ऽभि॒मन्त्रि॑ता आप॑ ऊ॒र्ध्वं
 वि॒क्षिप॑न्ति॒ ता ए॒ता आपो॑ व॒ज्रीभू॑त्वा ता॒नि रक्षा॑सि
 म॒न्देहा॑रुणे द्वी॒पे प्र॑क्षि॒पन्ति॒ यत्प्र॑दक्षि॒णं प्र॑क्रम॒न्ति तेन॑
 पा॒प्मान॑मव॒धून्वन्त्यु॑द्यन्त॑मस्तं॒ यन्त॑म् आदि॒त्यम॑भि॒ध्याय॑न्
 कुर्वन् ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्वान्त्सकल॑ भ॒द्रम॑श्रुते॒ऽसावा॑दि॒त्यो ब्र॒ह्मेति॑
 ब्रह्मै॒व सन् ब्र॑ह्मा॒प्येति॑ य ए॒वं वेद॑॥ २॥

[२]

यद्दे॒वा दे॒वहे॒ळनं॑ दे॒वांस॑श्च॒कृमा व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा
 मु॒ञ्चत॑र्त॒स्यर्ते॑न॒ मामि॑त। दे॒वा जी॒वनका॑म्या यद्वा॒चाऽनृ॑त॒-
 मूदि॑म। तस्मा॑न्न इ॒ह मु॑ञ्चत॒ विश्वे॑ दे॒वाः स॒जोष॑सः। ऋ॒तेन॑
 द्या॒वापृ॑थि॒वी ऋ॒तेन॑ त्व॒ सं॒रस्व॑ति। कृ॒तान्नः पा॒ह्येन॑सो॒ यत्किं
 चानृ॑तमूदि॒म। इन्द्रा॑ग्नी मि॒त्रावरु॑णौ सोमो॑ धा॒ता बृ॒हस्प॑तिः।
 ते नो॑ मु॒ञ्चन्त्वेन॑सो॒ यदन्य॑कृ॒तमा॑रि॒म। स॒जात॑श॒सादु॑त
 जा॑मिश॒साञ्ज्या॑य॒सः श॒सादु॑त वा॒ कनी॑यसः। अना॑धृष्टं
 दे॒वकृ॑तं॒ यदे॒नस्तस्मा॑त् त्वम॒स्माञ्जा॑तवे॒दो मुमु॑ग्धि॥ ३॥

यद्वा॒चा यन्मन॑सा बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑म॒ष्टीव॑ज्या॒ शिश्रै॑र्यद॒नृतं॑
 च॒कृमा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सो॒ गार्ह॑पत्यः प्रमु॑ञ्चतु
 च॒कृम॑ या॒नि दुष्कृ॑ता। येन॑ त्रि॒तो अ॑र्ण॒वान्निर्ब॑भूव॒ येन॑
 सूर्य॑ तम॑सो निर्मु॒मोच॑। येनेन्द्रो॑ वि॒श्वा अज॑हा॒दरा॑ती॒स्तेना॑हं
 ज्योति॑षा॒ ज्योति॑रान॒शान आ॑क्षि। यत्कु॒सीद॑मप्र॒तीत्तं॑ मये॒ह

येन॑ य॒मस्य॑ नि॒धिना॒ चरा॑मि। ए॒तत्तद॑ग्रे अ॒नृ॒णो भ॑वामि
जी॒वन्ने॒व प्र॒ति तत्ते॑ द॒धामि॑। य॒न्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पे॒ष
यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॒शसा॑तिक्रामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता
यदा॑प॒ इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अ॒ग्रे स त्वं नो॑
अ॒ग्रे त्वम॑ग्रे अ॒यासि॑॥४॥

[३]

यददी॑व्य॒नृ॒णम॑हं ब॒भूवा॑दि॒त्सन्वा॒ सञ्ज॑गर॒ जनै॑भ्यः।
अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒दिन्द्र॑श्च संविदा॒नौ प्र॑मु॒ञ्चता॑म्। यद्ध॒स्ताभ्यां
च॒कर॒ किल्बि॑षाण्य॒क्षाणां॑ व॒श्रुमु॑प॒जिघ्र॑मानः। उ॒ग्रं प॒श्या
च॑ रा॒ष्ट्रभृ॑च्च॒ तान्य॑प्स॒रसा॑व॒नुद॑त्तामृ॒णानि॑। उ॒ग्रं प॒श्ये
रा॒ष्ट्रभृ॑त्कि॒ल्बिषा॑णि॒ यद॑क्ष॒वृत्त॑म॒नुद॑त्तमे॒तत्। ने॒त्रं ऋ॑णानृ॒णव॒
इ॒त्स॑मानो य॒मस्य॑ लो॒के अधि॑रञ्जु॒राय॑। अ॒व ते॒ हे॒ळ
उदु॑त्त॒ममि॑मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अ॒ग्रे स त्वं
नो॒ अ॒ग्रे। सङ्कु॑सुको॒ वि॒कु॑सुको॒ निर्ऋ॑थो यश्च॑ नि॒स्वनः॑।
तेऽ(१)स्मद्य॑क्ष॒मम॑ना॒गसो॑ दू॒रादू॒रम॑ची॒चत॑म्। निर्य॑क्ष॒मम॑ची॒चते॑
कृ॒त्यां निर्ऋ॑तिं च। तेन॒ योऽ(१)स्म॑त्समृ॒च्छा॒तै तम॑स्मै
प्रसु॑वामसि। दुःश॒ःसा॒नुश॒ःसा॒भ्यां घ॒णेना॑नुघ॒णेन॑ च।
तेना॒न्योऽ(१)स्म॑त्समृ॒च्छा॒तै तम॑स्मै प्रसु॑वामसि। सं वर्च॑सा॒
पय॑सा॒ सन्त॑नूभि॒रग॑न्महि॒ मन॑सा॒ स॒ शि॒वेन॑। त्वष्टा॑ नो॒
अत्र॑ विद॑धातु रा॒योऽनु॑मा॒ष्टु त॒न्वो(१) यद्वि॑लि॒ष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधद्यमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण
 आयाति परायक्ष्मं सुवामि ते। आयुर्दा अग्ने हविषो
 जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु
 गव्यं पितेवं पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्न आयुषे वर्चसे
 कृधि तिग्ममोजो वरुण सः शिशाधि। मातेवास्मा अदिते
 शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्। अग्न आयूँषि
 पवस आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्।
 अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधद्रयिं मयि
 पोषम्॥६॥

अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः। तमीमहे
 महागयम्। अग्ने जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो
 नुदस्व। अस्मे दीदिहि सुमना अहेळ्ळर्मन्ते स्याम त्रिवरूथ
 उद्भौ। सहसा जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो
 नुदस्व। अधि नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयं स्याम
 प्रणुदा नः सपत्नान्। अग्ने यो नोऽभितो जनो वृको वारो
 जिघांसति। तांस्त्वं वृत्रहं जहि वस्वस्मभ्यमाभर। अग्ने
 यो नोऽभिदासति समानो यश्च निष्ठः। तं वयं समिधं
 कृत्वा तुभ्यमग्नेऽपि दध्मसि॥७॥

यो नः शपादशपतो यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च

तस्मै निमृक् सर्वं पापं समूहताम्। यो नः सपत्नो
 यो रणो मर्तोऽभिदासन्ति देवाः। इध्मस्यैव प्रक्षायन्तो मा
 तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि
 यश्च माम्। सर्वाङ्गस्तानग्रे सन्दह याङ्श्चाहं द्वेष्मि ये च
 माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेष्टते जनः। निन्दाद्यो
 अस्मान्दिप्साच्च सर्वाङ्गस्तान्मष्मषा कुरु। सञ्शितं मे
 ब्रह्म सञ्शितं वीर्या(१)म्बलम्। सञ्शितं क्षत्रं मे जिष्णु
 यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदैषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो
 बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म् अहम्।
 पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः
 प्राणः पुनराकूतं म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्।
 वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणं सङ्गरो देवतांसु। स
 एतान्पाशान् प्रमुचन् प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्।
 वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यत्सङ्गरमभिधावाभ्याशाम्।
 अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तत्सुवामि।
 अमी ये सुभगे दिवि विचृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य
 यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष लोकान्कृधि
 बन्धान्मुञ्चासि बद्धकम्। योनैरिव प्रच्युतो गर्भः सर्वान्
 पथो अनुष्व। स प्रजान्प्रतिगृणीत विद्वान्प्रजापतिः

प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑। अ॒स्माभिर्दत्तं॑ ज॒रसः॑ प॒रस्ता॒दच्छिन्नं॑
तन्तु॑मनु॒सञ्चरे॑म॥९॥

त॒तं तन्तु॑मन्वे॒के अनु॑ सञ्चर॑न्ति॒ येषां॑ दत्तं॑ पि॒त्र्यमाय॑नवत्।
अ॒बन्ध्वे॒के द॑दतः प्र॒यच्छा॑दातुं चेच्छु॒क्रवा॑सः स्व॒र्ग ए॑षाम्।
आर॑भेथामनु स॒र॑भेथा॑ समानं पन्था॑मवथो घृ॒तेन॑। यद्वा॑
पूर्तं॑ परि॒विष्टं॑ यदग्नौ तस्मै गोत्रा॑येह जाया॑पती स॒र॑भेथाम्।
यदन्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॑त द्यां यन्मा॒तरं पि॒तरं॑ वा जिहि॑सि॒म।
अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सो गार्ह॑पत्य॒ उन्नो॑ नेषद्दुरि॒ता या॑नि
चकृ॑म। भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑तिर्नो ज॒नित्रं॑ भ्राता॒ऽन्तरि॑क्षम॒भिश॑स्त
एनः॑। द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॑तृयाच्छं भ॒वासि॑ जा॒मि मि॒त्वा मा
वि॑वि॒धिसि॑ लो॒कात्। यत्र॑ सु॒हार्दः॑ सु॒कृतो॑ मदन्ते वि॒हाय॑ रोगं
त॒न्वा(१)॑ स्वाया॑म्। अ॒श्लो॒णाङ्गैर॑हु॒ताः स्व॒र्गे तत्र॑ पश्ये॑म
पि॒तरं॑ च पु॒त्रम्। यदन्न॑म॒द्व्यनृ॑तेन दे॒वा दा॑स्यन्नदा॑स्यन्नु॒त
वा॑ करि॒ष्यन्। यद्दे॒वानां॑ चक्षु॒ष्यागो॑ अ॒स्ति॒ यदे॒व किं॑
च॑ प्रतिजग्रा॒हम॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒दनृ॑णं कृ॒णोतु॑। यदन्न॑म॒ग्निं
बहु॑धा वि॒रूपं॑ वा॒सो हि॑र॒ण्यमु॑त गा॒मजा॑मवि॒म। यद्दे॒वानां॑
चक्षु॒ष्यागो॑ अ॒स्ति॒ यदे॒व किं॑ च॑ प्रतिजग्रा॒हम॒ग्निर्मा॑
तस्मा॒दनृ॑णं कृ॒णोतु॑। यन्मया॑ मन॑सा वा॒चा कृ॑तमे॒नः
कदा॑चन। सर्व॑स्मा॒त्तस्मा॑न्मेळि॒तो मो॒ग्धि॒ त्वं हि॑ वे॒त्थ
यथा॑त॒थम्॥१०॥

[६]

वा॒तर॒शना॑ ह॒ वा ऋ॒षयः॑ श्र॒मणा॑ ऊ॒र्ध्वम॑न्थि॒नो
 ब॒भूवु॑स्तानृ॒षयो॑ऽर्थमा॒य॒स्ते नि॒लाय॑मच॒र॒स्तेऽनु॑प्रवि॒शुः
 कू॒श्मा॒ण्डानि॑ ता॒स्तेष्व॑न्विन्द॒ञ्छ्रद्धया॑ च॒ तप॑सा च॒
 तानृ॒षयो॑ऽब्रुवन्क॒था नि॒लाय॑ च॒रथेति॑ त ऋ॒षीन्ब्रु॑वन्नमो
 वोऽस्तु॒ भग॑वन्तोऽस्मिन्धा॒मि केन॑ वः स॒पर्या॑मेति॒
 तानृ॒षयो॑ऽब्रुवन्प॒वित्रं॑ नो ब्रू॒त येना॑रेप॒सः स्या॑मेति॒ त
 ए॒तानि॑ सू॒क्तान्य॑पश्यन् यद्दे॒वा दे॒वहे॑ळ॒नं यददी॑व्य॒नृणम॑हं
 ब॒भूवाऽऽयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒दित्ये॑तैराज्यं जुह॒त वैश्वान॑राय॒
 प्रति॑वेदयाम॒ इत्यु॑प॒तिष्ठ॑त॒ यद॑र्वा॒चीन॑मेनो॒ भ्रूण॑ह॒त्याया॒-
 स्तस्मा॑न्मोक्ष्यध्व॒ इति॑ त ए॒तैर॑जुह॒वुस्तेऽरे॑पसो॒-
 ऽभ॑वन्क॒र्मादि॑ष्वेतैर्जु॒ह्यात्पू॒तो दे॒वलो॒कान्ध॑सम॑श्रुते॥११॥

[७]

कू॒श्मा॒ण्डैर्जु॑ह्या॒द्योऽपू॑त इ॒व म॑न्ये॒त यथा॑ स्ते॒नो
 यथा॑ भ्रू॒णहै॒वमेष॑ भ॒वति॒ योऽयो॑नौ रे॒तः सि॒ञ्चति॑
 यद॑र्वा॒चीन॑मेनो॒ भ्रूण॑ह॒त्याया॒स्तस्मा॑न्मुच्य॒ते या॒वदे॑नो
 दी॒क्षामु॑पैति दी॒क्षित॑ ए॒तैः सं॑त॒ति जु॑होति सं॒वत्स॑रं दी॒क्षितो॑
 भ॒वति॑ सं॒वत्स॑रादे॒वाऽऽत्मानं॑ पुनी॒ते मा॑सं दी॒क्षितो॑ भ॒वति॑
 यो मा॑सः स सं॒वत्स॑रः सं॒वत्स॑रादे॒वाऽऽत्मानं॑ पुनी॒ते
 चतु॑र्विंशति॒ रात्री॑र्दी॒क्षितो॑ भ॒वति॑ चतु॑र्विंशति॒रध॑मा॒साः

संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो
 भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं
 पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः
 संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति
 त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते न
 मा२ समश्रीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतात्पयो
 ब्राह्मणस्य व्रतं यवागू राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो
 सौम्येप्यध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं
 धानाः सक्तू घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्वीं स्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्बभ्यानर्षत्
 ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त
 यज्ञकांमास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त
 यदृचोऽध्यगीषत ताः पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूंषि
 घृताहुतयो यथ्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो
 मध्वाहुतयो यद्वह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराश२सीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानम-
 पाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः
 सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः सन्ति प्रतायन्ते सन्ति सन्तिष्ठन्ते
 देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यद्ग्नौ
 जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा
 करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिः हरति
 तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्ब्राह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः
 सन्तिष्ठते यथ्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः सामं वा
 तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयंसः कूल्या अस्य
 पितृन्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य कूल्या
 यथ्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः
 कूल्या यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराशंसिर्मेदसः कूल्या अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति
 यदृचोऽधीते पयसाहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति यद्यजूंषि
 घृताहुतिभिर्यथ्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वा-
 हुतिभिर्यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराशंसिर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति त एनं तृप्ता
 आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च
 तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादछंदिर्दर्श
 उदीच्यां प्रागुदीच्यां वोदित आदित्ये दक्षिणत
 उपवीयोपविश्य हस्ताववनिज्य त्रिराचामेद्विः परिमृज्य

सकृदुपस्पृश्य शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य
यत्रिराचामति तेन ऋचः प्रीणाति यद्विः परिमृजति तेन
यजूंषि यत्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यत्सव्यं पाणिं
पादौ प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते
तेनार्थर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
नाराशंसीः प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा
प्राडासीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनां रसो
यद्दर्भाः सरसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा
सपवित्रावोमिति प्रतिपद्यत एतद्वै यजुस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा
वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाऽभ्युक्तमृचो अक्षरं परमे व्योमन्
यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति
य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः
स्वरित्याहेतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्ताथ
सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पच्छोऽर्धर्चशोऽनवान् सविता
श्रियः प्रसविता श्रियमेवाऽऽप्रोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा
छन्दांसि प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत दिवा नक्तं वेति हं
स्माऽऽह शौच आह्वेय उतारण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत
व्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी
पुण्यो भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे

नमो॑ अस्त्व॒ग्नये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॒ ओष॑धीभ्यः। नमो॑ वा॒चे
नमो॑ वा॒चस्प॑तये॒ नमो॒ विष्ण॑वे बृ॒हते॒ करोमि॥१६॥

[१२]

मध्य॑न्दि॒ने प्र॒बल॑म॒धीयी॑ता॒सौ खलु॑ वा॒वैष आ॑दित्यो
यद्वा॑ह्म॒णस्त॑स्मा॒त्तर्हि॑ तेऽक्षि॑णं॒ तप॑ति॒ तदे॒षाऽभ्यु॑क्ता।
चि॒त्रं दे॒वाना॑मु॒दगा॑दनी॒कं चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॒ वरु॑णस्या॒ग्नेः। आऽप्रा॒
द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑क्ष॒ः सूर्य॑ आ॒त्मा जग॑तस्त॒स्थुष॑श्चेति॒
स वा ए॒ष य॒ज्ञः स॒द्यः प्र॑ता॒यते स॒द्यः सन्ति॑ष्ठते॒ तस्य॒ प्राक्
सा॒यम॑वभृ॒थो नमो॒ ब्रह्म॑ण॒ इति॑ परि॒धानी॑यां॒ त्रिर॑न्वाहाप
उ॒प॒स्पृश्य॑ गृ॒हाने॑ति॒ ततो॒ यत्किं च॒ ददा॑ति॒ सा दक्षि॑णा॥१७॥

[१३]

तस्य॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञस्य॒ मेघो॑ ह॒विर्धा॑नं॒ वि॒द्युद॒ग्निर॑व॒र्षः
ह॒विः स्त॑नयि॒तुर्व॑ष॒द्धारो॑ यद॒वस्फू॑र्जति॒ सोऽनु॑वष॒द्धारो॑
वा॒युरा॒त्माऽमा॑वा॒स्यां स्वि॑ष्ट॒कृद्य॑ ए॒वं वि॒द्वान्मे॒घे व॑र्षति॒
वि॒द्योत॑माने॒ स्तन॑य॒त्यव॑स्फू॒र्जति॑ प॒र्वमा॑ने वा॒याव॑मावा॒स्याया॑ः
स्वा॒ध्याय॑म॒धीते॒ तप॑ ए॒व तत्त॑प्यते॒ तपो॑ हि स्वा॒ध्याय॑ इत्यु॒त्तमं॑
नाक॑ः रो॒हत्यु॑त्तमः॒ संमा॑नानां॒ भव॑ति॒ याव॑न्तः॒ ह वा इ॒मां
वि॒त्तस्य॑ पूर्णां॒ दद॑त्स्वर्गं॒ लोकं॑ ज॒यति॒ ताव॑न्तं॒ लोकं॑ ज॒यति॒
भूया॑ः॒ सं चाक्ष॑य्यं॒ चाप॑ पुन॒र्मृत्युं॑ ज॒यति॒ ब्रह्म॑णः॒ सायु॑ज्यं
गच्छ॑ति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यदेशः
 समृद्धिर्देवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते
 व्रजः॑ स्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे वा यावत्तरसः
 स्वाध्यायमधीते सर्वाँल्लोकाञ्जयति सर्वाँल्लोकाननृणोऽनु-
 सञ्चरति तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्-
 स्तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः
 सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं वै जातं पाप्मा जग्राह
 तं देवा आहुतीभिः पाप्मानमपाँघ्रन्नाहुतीनां यज्ञेन यज्ञस्य
 दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसां
 स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपवित्रं वा एतत्तं
 योऽनूँत्सृजत्यभागो वाचि भवत्यभागो नाके तदेषाऽभ्युक्ता।
 यस्तित्याजं सखिविदः सखायं न तस्य वाच्यपि भागो
 अस्ति। यदीँ शृणोत्यलकः शृणोति न हि प्रवेदं सुकृतस्य
 पन्थामिति तस्माँत्स्वाध्यायोऽध्यैतव्यो यं यं क्रतुमधीते
 तेन तेनास्येष्टं भवत्यग्नेर्वायोरादित्यस्य सायुज्यं गच्छति
 तदेषाऽभ्युक्ता। ये अर्वाङ्मुत वा पुराणे वेदं विद्वाँसमभितो
 वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं
 तृतीयं च हँसमिति यावतीर्वे देवतास्ताः सर्वा वेदविदि
 ब्राह्मणे वसन्ति तस्माँद्ब्राह्मणेभ्यो वेदविद्भ्यो दिवे दिवे
 नमस्कुर्यान्नाश्लीलं कीर्तयेदेता एव देवताः प्रीणाति॥१९॥

रिच्यंत इव वा एष प्रेव रिच्यते यो याजयति प्रति
वा गृह्णाति याजयित्वा प्रतिगृह्य वाऽनश्नन्निः स्वाध्यायं
वेदमधीयीत त्रिरात्रं वा सावित्रीं गायत्रीमन्वातिरेचयति वरो
दक्षिणा वरेणैव वरं स्पृणोत्यात्मा हि वरः ॥ २० ॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दांसि यो याजयति स
येन यज्ञक्रतुना याजयेत्सोऽरण्यं परेत्य शुचौ देशे
स्वाध्यायमेवैनमधीयन्नासीत तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद
आसनं सुत्या वाग्जुहूर्मन उपभृद्धृतिर्ध्रुवा प्राणो हविः
सामाध्वर्युः स वा एष यज्ञः प्राणदक्षिणोऽनन्तदक्षिणः
समृद्धतरः ॥ २१ ॥

[१७]

कृतिधावकीर्णी प्रविशति चतुर्थेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः
प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण
तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार सुदेवः काश्यपो यो
ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायां रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि
काम कामाय स्वाहा कामाभिर्द्रुग्धोऽस्म्यभिर्द्रुग्धोऽस्मि काम
कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते
हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्मुग्निमभिमन्त्रयेत् सं
माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं

माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोतु
 मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं
 प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरथ्सर्वः सर्वतनुर्भूत्वा
 सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत् त्रिषत्या हि देवा योऽपूत
 इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत् पुनीत
 एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरः
 स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म
 प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं
 ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं
 प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य
 यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा
 विष्णुर्हृदयः संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं
 मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत्
 इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थं स वा एष दिव्यः शक्रः
 शिशुमारस्तः ह य एवं वेदापं पुनर्मृत्युं जयति जयति
 स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते
 नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य
 क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानाः श्रेष्ठोऽसि

त्वां भूतान्युप॑ प॒र्याव॑र्तन्ते॒ नम॑स्ते॒ नमः॒ सर्व॑ ते॒ नमो॒ नमः॑
शिशुकुमाराय॒ नमः॑ ॥ २३ ॥

[१९]

नमः॒ प्राच्यै॑ दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒
नमो॒ नमो॒ दक्षि॑णायै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑
प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमः॒ प्रती॑च्यै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑
ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नम॒ उदी॑च्यै दि॒शे याश्च॑
दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नम॑ ऊ॒र्ध्वायै॑ दि॒शे
याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमो॑ऽध॒रायै॑
दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒ नमो॒
नमो॑ऽवा॒न्तरा॑यै दि॒शे याश्च॑ दे॒वता॑ ए॒तस्यां॑ प्र॒तिव॑सन्त्ये॒ताभ्य॑श्च॒
नमो॒ नमो॒ गङ्गा॑यमु॒नयो॑र्मध्ये ये॒ वस॑न्ति॒ ते मे॒ प्रस॑न्नात्मा॒नश्चि॑रं
जी॒वितं॑ वर्धय॒न्ति नमो॒ गङ्गा॑यमु॒नयो॑र्मु॒निभ्य॑श्च॒ नमो॒ नमो॒
गङ्गा॑यमु॒नयो॑र्मु॒निभ्य॑श्च॒ नमः॑ ॥ २४ ॥

[२०]

ॐ नमो॒ ब्रह्म॑णे॒ नमो॑ अ॒स्त्वग्र॑ये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॑
ओष॑धी॒भ्यः॑ । नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्प॑तये॒ नमो॒ विष्ण॑वे बृ॒हते॑
करोमि॑ ॥

॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये।
दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु
भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः
शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः स्रुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः।
केतो अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता।
प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम
ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
आऽस्मासु नृमण्धाथ्स्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता।
वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय
वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दश॥ [२]

अग्निर्होता। अश्विनाध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता।
सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रातास्त
इन्द्र सोमाः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥३॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥ [३]

सूर्य॑ ते चक्षुः॑। वातं॑ प्राणः॑। द्यां पृष्ठम्। अ॒न्तरि॑क्षमा॒त्मा।
अङ्गै॑र्यज्ञम्। पृथि॒वी॑ शरी॒रैः॑। वाच॑स्पतेऽच्छि॑द्रया वा॒चा।
अच्छि॑द्रया जुह्वा॑। दि॒वि दे॒वावृ॒धः॑ होत्रा॒ मेर॑यस्व॒ स्वाहा॑॥ ४॥

सूर्य॑ ते नव॑॥ [४]

म॒हाह॑वि॒रहोता॑। स॒त्यह॑वि॒रध्व॑र्युः। अच्यु॑तपाजा
अ॒ग्नीत्। अच्यु॑तमना उपवृ॒क्ता। अ॒नाधृ॑ष्यश्चा॑प्रतिधृ॑ष्यश्च
य॒ज्ञस्या॑भिग॒रौ। अ॒यास्य॑ उद्गा॒ता। वाच॑स्पते ह॒द्विधे॑ नामन्।
वि॒धेम॑ ते॒ नाम॑। वि॒धेस्त्वम॑स्माकं॒ नाम॑। वा॒चस्पतिः॑
सोम॑मपात्। मा दै॒व्यस्त॑न्तुश्छेदि॒ मा म॑नुष्यः। नमो॑ दि॒वे।
नमः॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑॥ ५॥

अ॒पा॒न्नी॒णि च॑॥ [५]

वाग्धोता॑। दी॒क्षा प॒त्नी॑। वातो॑ऽध्व॒र्युः। आपो॑ऽभिग॒रः। मनो॑
ह॒विः। तप॑सि जुहोमि। भूर्भुवः॑ सुवः॑। ब्रह्म॑ स्वय॒म्भु। ब्रह्म॑णे
स्वय॒म्भुवे॑ स्वाहा॑॥ ६॥

वाग्धोता॑ नव॑॥ [६]

ब्रा॒ह्म॒ण ए॒कहोता॑। स य॒ज्ञः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑
यशः॑। य॒ज्ञश्च॑ मे भूयात्। अ॒ग्निर्द्वि॑होता। स भ॒र्ता। स मे॑ ददातु
प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। भ॒र्ता च॑ मे भूयात्। पृथि॒वी त्रि॑होता।
स प्र॑तिष्ठा॥ ७॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्र॑तिष्ठा च॑ मे भूयात्।
अ॒न्तरि॑क्षं चतु॑र्होता। स वि॒ष्टाः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑

यशः। वि॒ष्टाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः प॒ञ्च॑होता। स प्रा॒णः। स मे॑
ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्रमाः ष॒ड्दो॑ता। स ऋ॒तून्क॑ल्पयाति। स मे॑ ददातु प्र॒जां
प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। ऋ॒तव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अन्न॑ स॒प्त॒हो॑ता।
स प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। प्रा॒णस्य॑
च मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौर॒ष्ट॒हो॑ता। सो॒ऽना॒धृष्यः॑॥९॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। अ॒ना॒धृष्य॑श्च भूयासम्।
आ॒दि॒त्यो न॑वहोता। स ते॒ज॒स्वी। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑
यशः। ते॒ज॒स्वी च॑ भूयासम्। प्र॒जाप॑तिर्दशहोता। स इ॒द॑
सर्वम्। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः। सर्वं॑ च मे
भूयात्॥१०॥

प्र॒ति॒ष्ठा प्रा॒णश्च॑ मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥—————[७]

अ॒ग्नि॒र्य॒जुर्भिः॑। स॒वि॒ता स्तोमैः॑। इन्द्र॑ उक्थाम॒दैः।
मि॒त्रावरु॑णावा॒शिषा॑। अ॒ङ्गिर॑सो धिष्णि॒यैर॒ग्निभिः॑। म॒रुतः॑
सदो॒हवि॑र्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः। ओष॑धयो ब॒र्हिषा॑।
अदि॑तिर्वेद्या। सोमो॑ दीक्षया॥११॥

त्वष्टे॑धमेन। विष्णु॑र्य॒ज्ञेन॑। वस॑व॒ आज्ये॑न। आ॒दि॒त्या
दक्षि॑णाभिः। विश्वे॑ दे॒वा ऊ॒र्जा। पू॒षा स्व॑गाका॒रेण॑। बृह॑स्पतिः
पुरो॑धया। प्र॒जाप॑तिरुद्गी॒थेन॑। अ॒न्तरि॑क्षं प॒वित्रे॑ण। वा॒युः
पात्रैः॑। अ॒ह॑ꣳ श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥—————[८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतेः। पृथ्या पृष्णः। वाग्वायोः।
दीक्षा सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्।
आदित्यानां जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः।
मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो
रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो
दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च
वृष्टिश्च। त्विषिश्चापंचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृता
च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुग्दिशः षट्॥ _____ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पृष्णो
हस्तोभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि
दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो दात्रे।
मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः
कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामश्च समुद्रमाविश। कामेन
त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा।
उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्।
वरुणायाम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पृष्णेऽविम्। निर्ऋत्या

अश्वतरगर्द्भौ। हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं
करुणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण
ओदनम्। समुद्रायार्पः॥१७॥

उत्तानायङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः
प्रत्नथा नाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः।
स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा परियाति
जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय
रथम्। तेनामृतत्वमेश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु
प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता।
कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमा विश। कामेन
त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा।
उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥१९॥

दाता पुरुषमर्पः प्रतिग्रहीत्रे नव च॥ [१०]

सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तम्।
अन्तः समुद्रे मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्वविन्ददशहोतारमर्णैः।
अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्। एकः सन्बहुधा विचारः।
शतः शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति। सर्वे
होतारो यत्रैकं भवन्ति। समानसीन आत्मा जनानाम्॥२०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानां सर्वात्मा। सर्वाः

प्रजा यत्रैकं भवन्ति। चतुर्होतारो यत्र सम्पदं गच्छन्ति
 देवैः। समानंसीन आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमग्निं
 जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव आत्मानं सवितारं बृहस्पतिम्।
 चतुर्होतारं प्रदिशोऽनु क्लृप्तम्। वाचो वीर्यं तपसाऽन्वविन्दत्।
 अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। त्वष्टारं रूपाणि विकुर्वन्तं
 विपश्चिम्॥ २१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो
 निचिक्वुः। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितं
 गुहासु। अमृतेन क्लृप्तं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो
 निचिक्वुः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः। विश्वमिदं
 वृणाति। इन्द्रस्यात्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः
 प्रजानाम्॥ २२॥

इन्द्रं राजानं सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो
 निचिक्वुः। रश्मिं रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य
 पदे कवयो निपान्ति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति।
 अनिर्भिण्णः सन्नथं लोकान् विचष्टे। यस्याण्डकोशं
 शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्। तेन क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं
 कोशं रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं विराजम्॥ २३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामु कलां विचक्षते। पादं षड्भौतुर्न
 किलाविधिसे। येनर्तवः पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्धा

मन॒सोत॑ क्लृप्ताः। त॑ षड्वी॒तार॑मृ॒तुभिः॑ कल्प॑मानम्।
 ऋ॒तस्य॑ पु॒दे क॒वयो॑ निपा॑न्ति। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मेतम्।
 अ॒न्तश्च॑न्द्रम॑सि॒ मन॑सा चर॑न्तम्। स॒हैव स॑न्तं न वि॒जान॑न्ति
 दे॒वाः। इन्द्र॑स्या॒त्मान॑श्च शत॒धा चर॑न्तम्॥२४॥

इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तो॒ य ई॒शैः। स॒प्तहो॑ता स॒प्तधा॑ वि॒क्लृप्तः॑।
 पे॒रेण॑ तन्तुं परि॒षिच्य॑मानम्। अ॒न्तरा॑दित्ये॒ मन॑सा चर॑न्तम्।
 दे॒वाना॑श्च हृ॒दयं॑ ब्रह्मा॒न्ववि॑न्दत्। ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कश्च॑
 श्रो॒त॑न्तश्च स॒रिर॑स्य मध्ये॑। आ यस्मि॑न्स॒प्त पे॒रवः॑। मे॒ह॑न्ति
 बहु॒लाश्च॑ श्रियम्। ब॒ह्व॒श्वामिन्द्र॑ गोम॑तीम्॥२५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाश्च॑ श्रियम्। स ह॒रिर्वसु॑वित्त॑मः। पे॒रुरिन्द्रा॑य
 पि॒न्वते॑। ब॒ह्व॒श्वामिन्द्र॑ गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाश्च॑ श्रियम्।
 म॒ह्यमिन्द्रो॑ निय॑च्छतु। श॒तश्च॑ श॒ता अ॑स्य यु॒क्ता ह॑री॒णाम्।
 अ॒र्वाडा॑ या॒तु वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्र॒मह॑माणो बहु॒लाश्च॑
 श्रियम्। र॒श्मिरिन्द्रः॑ स॒विता॑ मे॒ निय॑च्छतु॥२६॥

घृ॒तं ते॒जो मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॑यम॒ग्निर्द॑धातु। ह॒रिः प॑त॒ङ्गः
 प॑ट॒री सु॑प॒र्णः। दि॒वि॒क्षयो॑ नभ॑सा॒ य ए॑ति। स न॒ इन्द्रः॑ का॒मव॑रं
 द॑दातु। प॒ञ्चा॒रं च॒क्रं परि॑वर्तते पृथु॑। हि॒र॒ण्यज्यो॑तिः स॒रिर॑स्य
 मध्ये॑। अ॒जस्रं॑ ज्योति॒र्नभ॑सा॒ सर्प॑देति। स न॒ इन्द्रः॑ का॒मव॑रं
 द॑दातु। स॒प्त यु॑ञ्जन्ति रथ॒मेक॑चक्रम्॥२७॥

एको॒ अश्वो॑ वहति स॒प्तना॑मा। त्रि॒नाभिं॑ च॒क्रम॑ज॒रम॑न॒र्वम्।

येनेमा विश्वा भुवनानि तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रे। तपो दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातम्। तदस्मै देवा अभि सन्नमन्तु। श्वेतः रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां नेतारं भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिंक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः। शतः सहस्राणि प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः। परि सर्वमिदं जगत्। प्रजां पशून्धनानि। अस्माकं ददातु। श्वेतो रश्मिः परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून् विश्वरूपान्। पतङ्गमक्तमसुरस्य मायया॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्भर्मे अन्तः। तां द्योतमानाः स्वयं मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ताः अग्रे प्रमुमुक्तु देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। वीतः स्तुकेस्तुके। युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र प्र यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो

बहुधैकरूपाः। वायुस्ता९ अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः
 प्रजया संविदानः। इडाये सृप्तं घृतवच्चराचरम्। देवा
 अन्वविन्दन्गुहां हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः।
 विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषा९ सप्तानामिह रन्तिरस्तु।
 रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विप्रश्चिं प्रजानां वसुधानीं विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छुत्वेकचक्रं
 व्योमन्मायया देव एकरूपा अष्टौ च॥ [११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं
 विश्वतो वृत्वा। अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम्। पुरुष एवेद९ सर्वम्।
 यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदत्रेनातिरोहति।
 एतावानस्य महिमा। अतो ज्याया९श्च पूरुषः॥३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व
 उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्मक्रामत्।
 साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि
 पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो
 अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः। सप्तास्यासन्परि-
 धयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः।
 अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं
 जातमग्रतः॥३४॥

तेन देवा अयंजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः।
 सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूँस्ताँश्चक्रे वायव्यान्।
 आरण्यान्ग्राम्याश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः
 सामानि जज्ञिरे। छन्दाँसि जज्ञिरे तस्मात्।
 यजुस्तस्मादजायत॥ ३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चौभयादतः। गावो ह जज्ञिरे
 तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा
 व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते।
 ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥ ३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्याँ शूद्रो अजायत। चन्द्रमा
 मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च।
 प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्याँ आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः
 समवर्तत। पद्भ्याँ भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाँ
 अकल्पयन्॥ ३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु
 पारे। सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि
 कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार।
 शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृत इह भवति।
 नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः।
 तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचन्ते।

यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पूरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥)॥[१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः
समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य
विश्वमाजानमग्रे। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं
तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था
विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो
बहुधा विजायते॥३९॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति
वेधसः। यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वो यो
देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मये। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः।
देवा अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा
असन्वशे। ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि
रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण।
सर्वं मनिषाण॥४०॥

जायते वशे सप्त च॥—————[१३]

भर्ता सन्प्रियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः।
यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तमेति।
तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमु गोप्तारमाहुः। स
भृतो प्रियमाणो बिभर्ति। य एनं वेद सत्येन भर्तुम्। सद्यो

जा॒तमु॒त ज॑हात्येषः। उ॒तो ज॑रन्तं न ज॑हात्येकम्॥४१॥

उ॒तो ब॒हूने॑क॒मह॑र्जहार। अत॑न्द्रो दे॒वः स॑दमे॒व प्रा॑रथः।
यस्त॑द्वेद॒ यत॑ आब॒भूव॑। स॒न्धां च॒ या॑ꣳ स॒न्दधे॑ ब्रह्म॒णैषः॑। रम॑ते
तस्मि॑न्नु॒त जी॒र्णे श॑याने। नैनं॑ जहात्यहः सु पू॒र्व्येषु॑। त्वामापो
अनु॑ सर्वा॑श्चरन्ति जा॒न॒तीः। व॒त्सं प॑यसा पु॒ना॒नाः। त्वम॒ग्निꣳ
ह॑व्य॒वाहꣳ॑ स॒मि॒न्ध॒से। त्वं भ॒र्ता मा॑त॒रिश्वा॑ प्र॒जाना॑म्॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्व॑मु॒वेवा॑सि सोमः॑। तव॑ दे॒वा ह॑व॒माय॑न्ति॒ सर्वे॑।
त्वमे॒कोऽसि॑ ब॒हून्नु॑प्रविष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म ए॒धि।
नमो॑ वामस्तु शृ॒णुतꣳ॑ ह॒व मे॑। प्राणा॑पानावजि॒रꣳ स॒श्चर॑न्तौ।
ह्वया॑मि वां ब्रह्म॒णा तृ॑तमेतम्। यो मां द्वेष्टि॑ तं ज॑हितं
यु॒वाना॑। प्राणा॑पानौ संवि॒दानौ॑ ज॑हितम्। अ॒मुष्या॑सु॒ना॒मा
सङ्ग॑साथाम्॥४३॥

तं मे॑ दे॒वा ब्रह्म॑णा संवि॒दानौ॑। व॒धाय॑ दत्तं तम॒हꣳ॑ ह॒नामि॑।
असं॑ज्ज॒जान॑ स॒त आब॑भूव। यं यं ज॒जान॑ स उ॒ गो॒पो अ॑स्य।
य॒दा भा॑रं त॒न्द्रय॑ते स भ॒र्तुम्। प॒रास्य॑ भा॒रं पु॒नर॑स्तमेति। तद्वै
त्वं प्रा॒णो अ॑भवः। म॒हान्भो॑गः प्र॒जाप॑तेः। भुजः॑ क॒रिष्य॑माणः।
यद्वे॒वान्प्रा॑णयो॒ नव॑॥४४॥

एकं प्र॒जाना॑ङ्गसाथां नव॑॥ [१४]

हरिꣳ॑ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वाः। वि॒श्वस्ये॑शा॒नं वृष॑भं
म॑ती॒नाम्। ब्रह्म॑ स॒रूप॑मनु॒मे॒दमा॑गात्। अ॒यनं॑ मा

विवंधीर्विक्रमस्व। मा छिंदो मृत्यो मा वंधीः। मा मे
बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे रीरिषु आयुरुग्र।
नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम। सद्यश्चकमानाय। प्रवेपानाय
मृत्यवे॥४५॥

प्रास्मा आशा अशृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे
काम आगात्। हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामुदः प्रियम्।
तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व
इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजा
रीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्वं मनसा वन्दमानः। नार्धमानो
वृषभं चरषणीनाम्। यः प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्। मृत्युं
यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवे वीराश्चत्वारि च॥ [१५]

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य। विश्वमा भांसि
रोचनम्। उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते
योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते॥४७॥

[१६]

आ प्यायस्व मदिन्तम् सोम विश्वाभिरूतिभिः। भवा नः
सप्रथस्तमः॥४८॥

[१७]

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः।

अस्माभि॑रू॒ नु प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते य॑न्ति॒ ये अ॑प॒रीषु॒
प॒श्यान्॑॥४९॥

[१८]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॑ष्कृतं त्वा सादयामि
ज्योति॑र्विदं त्वा सादयामि भास्व॑तीं त्वा सादयामि ज्वल॑न्तीं
त्वा सादयामि मल्म॑ला॒भव॑न्तीं त्वा सादयामि दी॒प्य॑मानां
त्वा सादयामि रोच॑मानां त्वा सादयाम्यज॑स्रां त्वा सादयामि
बृह॑ज्योतिषं त्वा सादयामि बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि जाग्र॑तीं
त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्र॒या॒साय॒ स्वाहा॑ऽऽया॒साय॒ स्वाहा॑ वि॒या॒साय॒ स्वाहा॑
सं॒या॒साय॒ स्वाहो॑द्या॒साय॒ स्वाहा॑ऽव॒या॒साय॒ स्वाहा॑ शु॒चे
स्वाहा॒ शोका॑य॒ स्वाहा॑ तप्य॒त्वै स्वाहा॑ तप॑ते॒ स्वाहा॑
ब्र॒ह्म॒ह॒त्यायै॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥५१॥

[२०]

चित्॑ २ सं॒न्ता॒नेन॑ भ॒वं य॒क्रा रु॒द्रन्त॑नि॒म्ना प॑शुपति॑ऽ
स्थूल॑हृदयेना॒ग्निः॑ हृद॑येन रु॒द्रं लोहि॑तेन श॒र्व म॑त॒स्त्राभ्यां॑
महा॑दे॒वम॒न्तः पा॑र्श्वेनौषिष्ठ॑हन॑ऽ शिङ्गी॑निको॒श्याभ्याम्॑॥५२॥

[२१]

तच्छुं॑ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीः॑

स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्।
शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्।
शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं
वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु
मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं
देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेभ्यो मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्।
शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं

वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु
 मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं
 देवेभ्यो वाचमुद्यासं शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
 शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मनं उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो
 विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही
 देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
 अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अभिरसि
 नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्र
 प्राशूर्भवा सचा। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्येतु सूनृता।
 अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु नः। देवी
 द्यावापृथिवी अनु मे मंसाथाम्। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य
 शिरः॥३॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इयत्यग्रं आसीः।
 ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य

त्वा शीर्ष्णे। देवीर्वम्रीरस्य भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीः।
ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥४॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इन्द्रस्यौजोऽसि।
ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा
शीर्ष्णे। अग्निजा असि प्रजापते रेतः। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य
शिरः॥५॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। आयुर्धेहि प्राणं धेहि।
अपानं धेहि व्यानं धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि
वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि। मां धेहि मयि धेहि।
मधु त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन
त्वा छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य
रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन छन्दसा। सूर्यस्य
हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पते शिरं ऋतावरीर्ऋद्ध्यासमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नवं च॥———[२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु।
मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा।
ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो
बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं

चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु। सुपाणिः
स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमानः पृथिव्याम्। आशा
दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहन्भव॥१॥

ऊर्ध्वस्तिष्ठद्भवस्त्वम्। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्षे। ऋजवे
त्वा। साधवे त्वा। सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वा। इदमहममुमा-
मुष्यायणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहामि। गायत्रेण
त्वा छन्दसाऽऽच्छृणन्नि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽच्छृणन्नि।
जागतेन त्वा छन्दसाऽऽच्छृणन्नि। छृणत्तु त्वा वाक्। छृणत्तु
त्वोर्क्। छृणत्तु त्वा हविः। छृन्धि वाचम्। छृन्ध्यूर्जम्। छृन्धि
हविः। देव पुरश्चर सगध्यासं त्वा॥१०॥

पृथिवीं भव वाख्यद्व॥ [३]

ब्रह्मन् प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामः। होतर्धर्ममभिष्टुहि।
अग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावधिश्चय। प्रतिप्रस्थातर्विहर।
प्रस्तोतः सामानि गाय। यजुर्युक्तं सामभिराक्तं खन्त्वा।
विश्वैर्देवैरनुमतं मरुद्भिः। दक्षिणाभिः प्रततं पारयिष्णुम्।
स्तुभो वहन्तु सुमनस्यमानम्। स नो रुचं धेह्यहणीयमानः।
भूर्भुवः सुवः। ओमिन्द्रवन्तः प्रचरत॥११॥

अहणीयमानो द्वे च॥ [४]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः। होतर्धर्ममभिष्टुहि। यमाय त्वा
मखाय त्वा। सूर्यस्य हरसे त्वा। प्राणाय स्वाहा व्यानाय

स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑। चक्षु॑षे॒ स्वाहा॒ श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॑।
मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑। दक्षा॑य॒ स्वाहा॒ क्रत॑वे॒
स्वाहा॑। ओज॑से॒ स्वाहा॒ बला॑य॒ स्वाहा॑। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता
मध्वा॑ऽनक्तु॥१२॥

पृथि॒वीं तप॑स॒स्त्राय॑स्व। अ॒र्चिर॑सि शो॒चिर॑सि॒ ज्योति॑रसि॒
तपो॑ऽसि। स॒ःसी॑दस्व म॒हाः अ॑सि। शोच॑स्व दे॒ववी॑तमः।
विधू॑मम॒ग्ने अरु॑षं मि॒येध्या॑। सृ॒ज प्र॑शस्तद॒र्शत॑म्। अ॒ञ्जन्ति॑
यं प्र॒थय॑न्तो॒ न वि॒प्राः। व॒पाव॑न्तं॒ नाग्नि॑ना॒ तप॑न्तः। पि॒तुर्न
पु॒त्र उ॒प॑सि॒ प्रेष्ठः॑। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तय॒न्नसा॑दीत्॥१३॥

अ॒ना॒धृष्या॑ पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑ती
दक्षि॑णतः। इन्द्र॒स्याधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्।
दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्त॒रतः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। विधृ॑तिरु॒परि॑ष्ठात्।
बृह॑स्पते॒राधि॑पत्ये। ब्रह्मं॑ मे दाः क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे धा॒ वर्चो॑
मे धाः। यशो॑ मे धा॒स्तपो॑ मे धाः। मनो॑ मे धाः। मनो॒रश्वा॑ऽसि॒
भूरि॑पुत्रा। विश्वा॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पाहि॥१५॥

सू॒प॒सदा॑ मे भूया॒ मा मां॑ हि॒ःसीः। तपो॑ष्व॒ग्ने अन्त॑रा॒ः
अ॒मित्रा॑न्। तपा॒शःसंम॑रु॒रुषः॑ पर॒स्य। तपा॑वसो चि॒किता॑नो
अ॒चित्तान्॑। वि ते॑ तिष्ठन्ताम॒जरा॑ अ॒यासः॑। चि॒तः स्थ
परि॑चितः। स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑ परि॒श्रय॑स्व। मा अ॑सि। प्र॒मा
अ॑सि। प्र॒ति॒मा अ॑सि॥१६॥

सुम्मा अंसि। विमा अंसि। उन्मा अंसि। अन्तरिक्षस्यान्तर्धि-
रंसि। दिवं तपसस्त्रायस्व। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्।
आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा
रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। शुक्रं ते अन्यद्यजतं
ते अन्यत्॥१७॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवंसि
स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु। अर्हन्बिभर्षि
सायंकानि धन्व। अर्हं निष्कं यजतं विश्वरूपम्। अर्हं
निदन्दयसे विश्वमब्भुवम्। न वा ओजीयो रुद्र त्वदस्ति।
गायत्रमसि। त्रैष्टुभमसि। जागंतमसि। मधु मधु मधु॥१८॥

अनक्तसादीदुत्तरतः पाहि प्रतिमा अंसि यजतन्तै अन्यज्जागंतमस्येकं च॥—————[५]

दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणा। दश प्रतीचीर्दश
भास्युदीचीः। दशोर्ध्वा भासि सुमनस्यमानः। स नो
रुचं धेह्यहणीयमानः। अग्निष्ट्वा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु
गायत्रेण छन्दसा। स मा रुचितो रौचय। इन्द्रस्त्वा
रुद्रेर्दक्षिणतो रौचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो
रौचय। वरुणस्त्वादित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसा। स
मा रुचितो रौचय॥१९॥

द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्विरुत्तरतो रौचयत्वानुष्टुभेन
छन्दसा। स मा रुचितो रौचय। बृहस्पतिस्त्वा

विश्वेदे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयतु पाङ्के॒न॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो
रो॑चय। रो॒चि॒तस्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वेष्व॑सि। रो॒चि॒षी॒याहं॑ म॒नुष्ये॑षु।
सम्रा॑ङ्घर्म रुचि॒तस्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्यसि॑।
रुचि॒तोऽहं॑ म॒नुष्ये॑ष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॑यासम्।
रुग॑सि। रुचं॒ मयि॑ धेहि॥२०॥

मयि॒ रुक्। दश॑ पुरस्ता॒द्रोच॑से। दश॑ दक्षि॒णा। दश॑ प्र॒त्यङ्।
दशो॑दङ्। दशो॒र्ध्वो भा॑सि सुमन॒स्यमा॑नः। स नः॑ सम्रा॒डिष॒मूर्जं॑
धेहि। वा॒जी वा॒जिनै॑ पवस्व। रो॒चि॒तो घ॑र्मो रु॒चीय॑॥२१॥

रोचय॒ धेहि॒ नवं॑ च॥ [६]

अप॑श्यं गो॒पामनि॑पद्यमानम्। आ च॒ परा॑ च
प॒थिभि॑श्चरन्तम्। स स॒ध्रीचीः॑ स वि॒षूची॑र्वसानः। आ
व॑रीवर्ति॒ भुव॑नेष्वन्तः। अत्र॑ प्रा॒वीः। मधु॑ मा॒ध्वीभ्यां॑ मधु॑
माधू॑चीभ्याम्। अनु॑ वां दे॒ववी॑तये। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ गत। सं
दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॒ सूर्ये॑ण रोचते॥२२॥

स्वाहा॒ सम॒ग्निस्तप॑सा गत। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॒
सूर्ये॑णारोचिष्ट। ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि रज॑सः। पृ॒थिव्या॑ ध॒र्ता।
उ॒रोर॒न्तरि॑क्षस्य ध॒र्ता। ध॒र्ता दे॒वो दे॒वाना॑म्। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः।
हृ॒दे त्वा॒ मन॑से त्वा। दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमिम॑मध्व॒रं कृ॑धि। दि॒वि दे॒वेषु॑ होत्रा॑ यच्छ। विश्वा॑सां
भुवां पते। विश्व॑स्य भुवनस्पते। विश्व॑स्य मनसस्पते। विश्व॑स्य

वचसस्पते। विश्वस्य तपसस्पते। विश्वस्य ब्रह्मणस्पते।
देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहि। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ
देवायुवम्॥२४॥

गर्भो देवानाम्। पिता मतीनाम्। पतिः प्रजानाम्। मतिः
कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ। स२ सूर्येणारुक्त।
आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असि। पिता नोऽसि
पिता नो बोधा। आयुर्धास्तनूधाः पयोधाः। वर्चोदा वरिवोदा
द्रविणोदाः॥२५॥

अन्तरिक्षप्र उरोर्वरीयान्। अशीमहि त्वा मा मा
हि२सीः। त्वमग्ने गृहपतिर्विशामसि। विश्वासां मानुषीणाम्।
शतं पूर्भिर्यविष्ठ पाह्य२हंसः। समेद्वार२ शत२ हिमाः।
तन्द्राविण२ हार्दिवानम्। इहैव रातयः सन्तु। त्वष्टीमती
ते सपेय। सुरेता रेतो दधाना। वीरं विदेय तव सन्दृशि।
माऽह२ रायस्पोषेण वि योषम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुवं द्रविणोदा दधाना द्वे च॥—————[७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्यामाददे। अदित्यै रास्नासि। इड एहि। अदित एहि।
सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि। असावेहि॥२७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावसृजतु।
अश्विभ्यां प्रदापय। यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन

विश्वा पुष्यसि वार्याणि। यो रत्नधा वंसुविद्यः सुदत्रः।
सरस्वति तमिह धातवेकः। उस्म घर्म९ शि९ष। उस्म घर्म
पाहि॥२८॥

घर्माय शि९ष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ
पेरवः। विष्वग्वृतो लोहितेन। अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै
पिन्वस्व। पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व। इन्द्राय
पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रोऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागतमसि। सुहोर्जो
भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्य। घर्म पात
वसवो यजता वद। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये
जुहोमि। मधु हविरसि। सूर्यस्य तपस्तप। द्यावापृथिवीभ्यां
त्वा परिगृह्णामि॥३०॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामि। देवानां त्वा पितृणामनुमतो
भर्तुः९ शकेयम्। तेजोऽसि। तेजोऽनु प्रेहि। दिविस्पृङ्गा मां
हि९सीः। अन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हि९सीः। पृथिविस्पृङ्गा मां
हि९सीः। सुवरसि सुवर्मे यच्छ। दिवं यच्छ दिवो मां
पाहि॥३१॥

एहि पाहि पिन्वस्व गृह्णामि नवं च॥—————[८]

समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा। सलिलाय त्वा वाताय
स्वाहा। अनाधृष्याय त्वा वाताय स्वाहा। अप्रतिधृष्याय

त्वा वाताय स्वाहा॥ अवस्यवे त्वा वाताय स्वाहा॥ दुवस्वते
त्वा वाताय स्वाहा॥ शिमिद्वते त्वा वाताय स्वाहा॥ अग्रये
त्वा वसुमते स्वाहा॥ सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहा॥ वरुणाय
त्वाऽऽदित्यवते स्वाहा॥ ३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदैव्यावते स्वाहा॥ सवित्रे त्वर्भुमते
विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहा॥ यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते
पितृमते स्वाहा॥ विश्वा आशा दक्षिणसत्। विश्वा
देवानयाडिह। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य। मधोः पिबतमश्विना।
स्वाहाऽग्रये यज्ञियाय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्म पातं
हार्दिवानम्॥ ३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी मंसाताम्।
स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावद्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्।
अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अमंसाताम्।
तं प्राव्यं यथा वद्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥ ३४॥

दिवि धा इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ।
अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ।
देवान्घर्मपान्गच्छ। पितृन्घर्मपान्गच्छ॥ ३५॥

अदित्यवते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥ ————— [९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय
पीपिहि। अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः

पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय पीपिहि।
ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि॥३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा।
द्युम्नाय त्वा। इन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वा। धर्माऽसि सुधर्मा मे
न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि धारय। विशं धारय। नेत्वा
वातः स्कन्दयात्॥३७॥

अमुष्य त्वा प्राणे सांदयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ।
योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। पृष्णे शरसे स्वाहा। ग्रावभ्यः
स्वाहा। प्रतिरेभ्यः स्वाहा। द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा। पितृभ्यो
घर्मपेभ्यः स्वाहा। रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॥३८॥

अहज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषां स्वाहा।
रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषां स्वाहा।
अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाहि। एषा ते अग्ने
समिन्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः।
अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाहि॥३९॥

एषा ते अग्ने समिन्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः।
वर्चसा माञ्जीः। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा। सूर्यो
ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा। भूः स्वाहा। हुतं हविः। मधु
हविः। इन्द्रतमेऽग्नौ॥४०॥

पिता नोऽसि मा मां हिंसीः। अश्याम ते देवघर्म।

मधुमतो वाजवतः पितुमतः। अङ्गिरस्वतः स्वधाविनः।
अशीमहिं त्वा मा मां हिंसीः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य
रश्मिभ्यः। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि स्कन्दयाद्वुद्राय रुद्रहात्रे स्वाहाऽहो मा पाह्यग्नौ सप्त च॥—[१०]

घर्म या ते दिवि शुक्। या गायत्रे छन्दसि। या ब्राह्मणे।
या हविर्धाने। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा। घर्म या तेऽन्तरिक्षे
शुक्। या त्रैष्टुभे छन्दसि। या राजन्ये। याऽऽग्नीध्रे। तान्त
एतेनाव यजे स्वाहा॥४२॥

घर्म या ते पृथिव्यां शुक्। या जागते छन्दसि। या वैश्ये।
या सदसि। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा। अनुनोऽद्यानुमतिः।
अन्विदनुमते त्वम्। दिवस्त्वा परस्पायाः। अन्तरिक्षस्य तनुवः
पाहि। पृथिव्यास्त्वा धर्मणा॥४३॥

वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। ब्रह्मणस्त्वा परस्पायाः।
क्षत्रस्य तनुवः पाहि। विशस्त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम
सुविताय नव्यसे। प्राणस्य त्वा परस्पायै। चक्षुषस्तनुवः
पाहि। श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे।
वल्गुरसि शं युधायाः॥४४॥

शिशुर्जनधायाः। शं च वक्षि परि च वक्षि। चतुः
सक्तिर्नाभिर्ऋतस्य। सदो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अप द्वेषो
अप हारः। अन्यद्व्रतस्य सश्चिमा। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषम्।

तेन वर्धस्व चाऽऽ चं प्यायस्व। वर्धिषीमहि च वयम्। आ
चं प्यासिषीमहि॥४५॥

रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्वः। तस्य ते पृथ्व्यविधानम्।
अग्निरध्यक्षाः। रुद्रोऽधिपतिः। समहमायुषा। सं प्राणेन। सं
वर्चसा। सं पयसा। सं गौपत्येन। स२ रायस्पोषेण॥४६॥

व्यसौ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। अचिंक्रददृषा
हरिः। महान्मित्रो न दर्शतः। स२ सूर्येण रोचते। चिदंसि
समुद्रयोनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो
भुरण्युः। महान्त्सधस्थे ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मां हि२सीः। विश्वावसु२ सोम गन्धर्वम्।
आपो ददृशुषीः। तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण
आसाम्। परि सूर्यस्य परिधी२ रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो
गृणातु। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा घा सत्यमुत
यन्न विद्म॥४८॥

धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यात्। सस्त्रिमविन्दच्चरणे
नदीनाम्। अपावृणोद्दुरो अश्मंत्रजानाम्। प्रासाङ्गन्धर्वो
अमृतानि वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्। एतत्त्वं
देव घर्म देवो देवानुपागाः। इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्।
सोमपीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेण। सुमित्रा न
आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः।
उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्यः
सनिम्। गायत्रं नवीयांसम्। अग्ने देवेषु प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्नीध्रे तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषन्तो विद्म
सन्त्वष्टौ॥ [११]

महीनां पयोऽसि विहितं देवत्रा। ज्योतिर्भा असि
वनस्पतीनामोषधीनां रसः। वाजिनं त्वा वाजिनोऽव
नयामः। ऊर्ध्वं मनः सुवर्गम्॥५१॥

[१२]

अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः। स्कन्नेमा
विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजनि प्राजनि।
आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात् प्रजनिषीमहि॥५२॥

[१३]

या पुरस्ताद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा।
या दक्षिणतः। या पश्चात्। योत्तरतः। योपरिष्ठाद्विद्युदापतत्।
तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥५३॥

[१४]

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा। चक्षुषे
स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा। मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै
स्वाहा॥५४॥

[१५]

पूष्णे स्वाहा॑ पूष्णे शर॑से स्वाहा॑। पूष्णे प्र॑प॒त्थ्याय॑ स्वाहा॑
पूष्णे न॒रन्धि॑षाय॑ स्वाहा॑। पूष्णेऽङ्घ्रि॑णये॑ स्वाहा॑ पूष्णे न॒रुणा॑य॑
स्वाहा॑। पूष्णे सा॑के॒ताय॑ स्वाहा॑॥५५॥

[१६]

उद॑स्य शु॒ष्मा॑द्भानु॒नार्त॑ विभ॑र्ति। भारं पृ॑थि॒वी न भू॑मः।
प्र शु॒क्रैतु॑ दे॒वी म॑नी॒षा। अ॒स्मत्सु॑त॒ष्टो रथो॑ न वा॒जी।
अर्च॑न्त॒ एके॑ महि॒ साम॑मन्वत। तेन॒ सूर्य॑मधारयन्। तेन॒
सूर्य॑मरोचयन्। घ॒र्मः शि॒रस्त॑द॒यम॑ग्निः। पु॒री॑षमसि॒ सं
प्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद॥५६॥

[१७]

यास्ते॑ अ॒ग्न आ॒र्द्रा यो॑न॒यो याः कु॑ला॒यिनीः॑। ये ते॑
अ॒ग्न इ॒न्द्रवो॑ या उ॒ नाभ॑यः। यास्ते॑ अ॒ग्ने त॒नुव॑ ऊ॒र्जो
नाम॑। ताभि॒स्त्वमु॑भ॒यीभिः॑ संविदा॒नः। प्र॒जाभि॑र॒ग्ने द्र॑वि॒णेह॑
सीद॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सीद॑॥५७॥

[१८]

अ॒ग्निर॑सि वैश्वान॒रोऽसि॑। सं॒व॒त्स॒रोऽसि॑ परि॒व॒त्स॒रोऽसि॑।
इ॒दा॒व॒त्स॒रोऽसी॑दु॒व॒त्स॒रोऽसि॑। इ॒द्व॒त्स॒रोऽसि॑ व॒त्स॒रोऽसि॑।
तस्य॑ ते वस॒न्तः शि॒रः। ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पु॑च्छ॒मः।

शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च
कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते कल्पन्ताम्। संवत्सरस्ते कल्पताम्।
अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति समित्युदिति।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवः
सीद॥५८॥

चितयो नव च॥

[१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ षु णं ऊतये। ऊर्ध्वो नः
पाह्य९हंसः। विधुन्दद्राण९ समने बहूनाम्। युवान९ सन्तं
पलितो जंगार। देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार।
सह्यः समान। यदृते चिदभिश्चिषः। पुरा जर्तृभ्य आतृदः।
सन्धाता सन्धिं मघवा पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विहुतं पुनः। पुनरूर्जा सह रय्या। मा नो
घर्म व्यथितो विव्यथो नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः।
मोष्वस्मा९ स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियासो अभिगुर्वृधानः।
मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिस्मान्। द्विषासुनीते मा परा दाः।
मा नो रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्ता। मा द्यावापृथिवी
हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः
सखाया। आदित्यानां प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापांष्टा घविषा
परि णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वं नो अग्ने

स त्वं नो अग्रे। त्वमग्रे अयासि। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं
चित्रम्। वयः सुपर्णाः॥६१॥

पुरोवसुर्हीडिषाता५ सुपर्णाः॥ [२०]

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो
मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुग्धर्मो विभातु
मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह।
यज्ञेन पयसा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षेत्रेण यशसा
सह। सत्येन तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य
सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य
मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥ [२१]

यास्ते अग्रे घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। अस्नुक्कानाहुतिश्च।
अशनया च पिपासा च। सेदिश्रामतिश्च। एतास्ते अग्रे
घोरास्तनुवः। ताभिर्मुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक् स्त्रीहितिश्च स्निहितिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च
भीमा च। सदाग्री सेदिरनिरा। एतास्ते अग्रे घोरास्तनुवः।
ताभिर्मुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च

विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। सहस्रहाश्च
सहमानश्च सहस्वाश्च सहीयाश्च। एत्य प्रेत्य
विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदी जयन्तु।
मासास्त्वा श्रपयन्तु। ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा
हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः
क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र
पशुमन्तमिच्छ। वज्रेणामुं बोधय दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य
प्रहर भोजनेभ्यः। अग्ने अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना
संवदस्व। नमस्ते अस्तु भगवः। सकृत्ते अग्ने नमः। द्विस्ते
नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः।
दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते
नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मा
हिःसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥ [२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि।
गृध्रः सुपूर्णः कुणपं निषेवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य
चोभयोः॥ ७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्देव्यभिरायसि। द्विषन्तं
मेऽभिराय। तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमाच्छेत्तु॥ ७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडंको वदति
वाचमेताम्। तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यं
कृणुतं गृहेषु॥ ७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो
वदाद्विषन्तं मेऽव बाधासै॥ ७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपतत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत
आगतः। तमितो नाशयाग्रे॥ ७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः
परावद। तान्मृत्यो मृत्यवे नय। त आर्त्याऽऽर्तिमाच्छेन्तु।

अग्निनाऽग्निः संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य सक्थ्यौ पतंसि। सव्यमक्षि निपेपि च। मेहकस्य
चनाममत्॥७६॥

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वेन जमदग्निना।
विश्वावसोर्ब्रह्मणा हतः। क्रिमीणां राजा। अप्येषां
स्थपतिर्हतः। अथो माताऽथो पिता। अथो स्थूरा अथो
क्षुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो आशातिका हताः।
श्वेताभिः सह सर्वे हताः॥७७॥

[३६]

आहूरावद्य। शृतस्य हविषो यथा। तथ्सत्यम्।
यदमुं यमस्य जम्भयोः। आदधामि तथा हि तत्।
खण्णमसि॥७८॥

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण
त्वा भृगूणां चक्षुषा प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि।
अघस्य त्वा धारया विद्धामि। अधरो मत्पद्यस्वासौ॥७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरी रनु

प्रवेशय। मरीचीरूपं सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः।
तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि
भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं
नृम्णायि नृम्णम्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो
वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्नं ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे।
तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा
श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा।
अन्तरिक्षः समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे। तामहः समिन्धे।
सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा
ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। द्यौः समित्।
तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा
समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा
ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे
समिदसि सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। अग्ने

व्रतपते व्रतं चरिष्यामि॥८४॥

तच्छंकेयं तन्मे राध्यताम्। वायो व्रतपतु आदित्य व्रतपते।
व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छंकेयं तन्मे राध्यताम्।
द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे। साऽऽदित्यः समिन्धे।
तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा।
अन्तरिक्षः समित्। तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे।
तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा।
वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। पृथिवी
समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः
समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया।
यशसा ब्रह्मवर्चसेन॥८७॥

अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि
सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। आदित्य
व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि। वायो
व्रतपतेऽग्रे व्रतपते। व्रतानां व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं
तन्मेऽराधि॥८८॥

समिध्समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनाष्टौ च॥[४१]

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः।

अहानि॑शं भ॑वन्तु नः॒ श॒ः रात्रिः॑ प्रति॑धीयताम्। शमु॑षा
 नो॒ व्यु॑च्छतु शमा॑दित्य उदे॑तु नः। शि॒वा नः॒ शन्त॑मा भव
 सुमृ॑डी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म स॒न्दृशि॑। इडा॑यै वास्त्व॑सि
 वास्तु॑मद्वा॑स्तुमन्तो॑ भूयास्म॒ मा वास्तो॑श्छि॒थ्स्मह्य॑वास्तुः
 स भू॑याद्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। प्र॒ति॒ष्ठासि॑
 प्र॒ति॒ष्ठाव॑न्तो भूयास्म॒ मा प्र॑ति॒ष्ठाया॑श्छि॒थ्स्मह्य॑प्रति॒ष्ठः स
 भू॑याद्यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। आ वा॑त वाहि॒ भेष॑जं
 वि वा॑त वाहि॒ यद्र॑पः। त्व॒ः हि वि॒श्वभे॑षजो दे॒वानां॑ दू॒त
 ई॒यंसे। द्वावि॒मौ वा॒तौ वा॒त आ सि॒न्धो॒रा प॑रा॒वतः॑॥८९॥

दक्ष॑ मे अ॒न्य आ॒वातु॑ परा॒न्यो वा॑तु॒ यद्र॑पः। यद॒दो
 वा॑तते॒ गृह॑ऽमृत॑स्य नि॒धिर्हि॑तः। ततो॑ नो देहि जी॒वसे॑
 ततो॑ नो धेहि भेष॑जम्। ततो॑ नो मह॒ आव॑ह वा॒त आ॒वातु॑
 भेष॑जम्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे प्र॒ ण॒ आयू॑ऽषि॒ तारि॑षत्।
 इन्द्र॑स्य गृहो॑ऽसि॒ तं त्वा॒ प्र॑प॒द्ये स॒गुः सा॒श्वः। स॒ह यन्मे॑
 अ॒स्ति ते॒न। भूः प्र॑प॒द्ये भुवः॑ प्र॑प॒द्ये सुवः॑ प्र॑प॒द्ये भूर्भुवः॑
 सुवः॑ प्र॑प॒द्ये वा॒युं प्र॑प॒द्येऽनो॑र्ता दे॒वतां॑ प्र॑प॒द्येऽश्मा॑नमा॒खणं॑
 प्र॑प॒द्ये प्र॒जाप॑तेर्ब्रह्म॒कोशं॑ ब्रह्म॒ प्र॑प॒द्य ओं प्र॑प॒द्ये। अ॒न्तरि॑क्षं
 म उ॒र्वन्तरं॑ बृ॒हद॒ग्नयः॑ पर्व॑ताश्च॒ यया॑ वा॒तः स्व॑स्त्या
 स्व॑स्ति॒मान्त॑या॒ स्व॑स्त्या स्व॑स्ति॒मानं॑सानि। प्रा॒णापा॑नौ
 मृ॒त्योर्मा॑ पा॒तं प्रा॒णापा॑नौ मा मा॑ हा॒सिष्टं॑ मयि॒ मेधां॑ मयि॒

प्र॒जां म॒य्य॒ग्नि॒स्तेजो॑ द॒धातु॑ म॒यि मे॒धां म॒यि प्र॒जां म॒यीन्द्र॑
इन्द्रि॒यं द॒धातु॑ म॒यि मे॒धां म॒यि प्र॒जां म॒यि सूर्यो॑ भ्राजो॑
द॒धातु॑॥९०॥

द्यु॒भिर्॒क्तुभिः॑ परि॒पात॑म॒स्मान॑रि॒ष्टेभि॑र॒श्विना॑ सौभ॑गेभिः।
तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मा॒मह॑न्ता॒मदि॑तिः सिन्धुः पृथि॒वी
उ॒त द्यौः। क॒या नश्चि॒त्र आ भु॑वदूती स॒दावृ॑धः सखी॑।
क॒या शचि॑ष्ठया वृ॒ता। कस्त्वा॑ स॒त्यो म॒दानां॑ म॒हिष्ठो॑
म॒त्स॒दन्ध॑सः। दृ॒ढाचि॑दा॒रुजे॑ वसु॑। अ॒भी षु णः॑ सखी॑नामवि॒ता
ज॑रि॒तृणाम्। श॒तं भ॑वा॒स्यृति॑भिः। व॒यः सु॒पर्णा॑ उप॒सेदु॑रिन्द्रं
प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो नाध॑मानाः। अप॑ ध्वा॒न्तमू॑र्णुहि पृ॒धि
चक्षु॑र्मुमु॒ग्ध्य॑स्मान्निध॑येव ब॒द्धान्॥९१॥

शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑य॒ आपो॑ भवन्तु पी॒तये॑। शं यो॒रभि॑स्र॒वन्तु॑
नः। ईशा॑ना॒ वार्या॑णां क्षय॑न्तीश्च॒रष॑णी॒नाम्। अ॒पो या॑चामि
भे॒षज॑म्। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॑ ओष॑धयः सन्तु दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै
भूया॑सु॒र्योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्मः। आपो॑ हि ष्ठा
म॒योभु॑वस्ता न॑ ऊ॒र्जे द॑धातन। म॒हे र॑णा॒य चक्ष॑से। यो वः
शि॒वत॑मो॒ रस॑स्तस्य॒ भाज॑यते॒ह नः॑। उ॒श॒तीरि॑व मा॒तरः॑।
तस्मा॑ अरं॑ ग॒माम॑ वो॒ यस्य॑ क्षया॒य जि॒न्वथ॑॥९२॥

आपो॑ ज॒नय॑था च नः। पृथि॒वी शा॒न्ता साऽग्नि॑ना
शा॒न्ता सा॑ मे॒ शा॒न्ता शुच॑ श॒मय॑तु। अ॒न्तरि॑क्ष॒

शान्तं तद्वायुनां शान्तं तन्मे शान्तं शुचं शमयतु।
 द्यौः शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मे शान्ता शुचं
 शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः
 शान्तिरवान्तरदिशाः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः
 शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः
 शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः
 पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः
 शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहं शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं
 द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह
 श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि
 मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा मां श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा
 प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मा हांसिषुः। उदायुषा
 स्वायुषोदोषधीनां रसेनोत्पुर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृतां
 अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः
 शतं जीवेम शरदः शतं नन्दांम शरदः शतं मोदांम
 शरदः शतं भवांम शरदः शतं शृणवांम शरदः शतं
 प्रब्रवांम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्
 सूर्यं दृशे। य उदगान्महतोऽर्णवाँद्विभ्राजमानः सरिरस्य
 मध्यात्स मां वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु।
 ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि
 धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं

दिवं दाधार पृथिवी५ सदेवां यदहं वेद तदहं धारयाणि
 मा मद्देदोऽधिविस्त्रसत्। मेधामनीषे माविशता५ समीचीं
 भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि।
 आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा
 स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम।
 ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हासीत्। ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः॥१३॥

परावतो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥ [४२]

नमो वाचे या चौदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
 वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
 मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
 मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यास५ शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्।
 शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं
 वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु
 मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं
 देवेभ्यो वाचमुद्यास५ शुश्रूषण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु

शोभायै पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

देवा वै सुत्रमांसता ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः । तैऽब्रुवन् ।
यत्रः प्रथमं यशं ऋच्छात् । सर्वेषां नस्तत्सहासदिति । तेषां
कुरुक्षेत्रं वेदिरासीत् । तस्यै खाण्डवो दक्षिणार्धं आसीत् ।
तूर्ध्वमुत्तरार्धः । परीणञ्जघनार्धः । मरुव उत्करः ॥ १ ॥

तेषां मुखं वैष्णवं यशं आर्च्छत् । तन्न्यकामयत् ।
तेनापाक्रामत् । तं देवा अन्वायन् । यशोऽवुरुरुत्समानाः ।
तस्यान्वागतस्य । सुव्याद्धनुरजायत । दक्षिणादिषवः ।
तस्मादिषुधन्वं पुण्यजन्म । यज्ञजन्मा हि ॥ २ ॥

तमेकं सन्तम् । बहवो नाभ्यधृष्णुवन् । तस्मादेकमिषुधन्वि-
नम् । बहवोऽनिषुधन्वा नाभिधृष्णुवन्ति । सोऽस्मयत् । एकं
मा सन्तं बहवो नाभ्यधर्षिषुरिति । तस्य सिष्मियाणस्य
तेजोऽपाक्रामत् । तद्देवा ओषधीषु न्यमृजुः । ते श्यामाका
अभवन् । स्मयाका वै नामैते ॥ ३ ॥

तत्स्मयाकानां स्मयाकत्वम् । तस्माद्दीक्षितेनापिगृह्य
स्मेतव्यम् । तेजसो धृत्यै । स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत् । ता
उपदीका अब्रुवन्वरं वृणामहे । अथ व इमं रन्धयाम । यत्र
क्व च खनाम । तदपोऽभितृणदामेति । तस्मादुपदीका यत्र
क्व च खनन्ति । तदपोऽभितृन्दन्ति ॥ ४ ॥

वारैवृत्तुं ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य
धनुर्विप्रवमाणुं शिर उदवर्तयत्। तद्वावापृथिवी
अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्।
यद्धौ(४)इत्यपतत्। तद्घर्मस्य घर्मत्वम्। महतो
वीर्यमपप्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः समभरन्। तत्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तं स्तुतं
देवतास्त्रेधा व्यगृह्णत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं
दिनं सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन
यजमानाः। नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्।
ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति।
तावब्रूतां वरं वृणावहै। ग्रह एव नावत्रापि गृह्यतामिति।
ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम्।
यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषो-
ऽरुन्धत। अभि सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति।
यज्ञस्यैव तच्छिरः प्रतिदधाति। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन
यजमानः। अवाशिषो रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति।
तस्मादेष आश्विनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥७॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमब्रुवन्नजयन्त्सप्त च॥ [१]

सावित्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः

प॒शवः॑। प॒शून्वाव॑रुन्धे। चत॑स्रो दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति।
छन्दा॑ंसि दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामन्। न वो॑ऽभा॒गानि॑ ह॒व्यं
वक्ष्या॑म इति॑। तेभ्य॑ ए॒तच्च॑तुर्गृही॒तम॑धारयन्। पु॒रोनु॒वाक्या॑यै
या॒ज्यायै॑॥८॥

दे॒वता॑यै वष॑ट्काराय॑। यच्च॑तुर्गृही॒तं जु॒होति॑। छन्दा॑ंस्ये॒व
तत् प्री॑णाति। तान्य॑स्य प्री॒तानि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हन्ति।
ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒तव्यं॑ दी॒क्षित॑स्य॒ गृहा॑(३)इ न
हो॒तव्या॑(३)मिति॑। ह॒विर्वै दी॑क्षितः। य॒जुहु॑यात्। ह॒विष्कृ॑तं
यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑द॒ध्यात्। यन्न जु॑हुयात्॥९॥

य॒ज्ञप॒रुरन्त॑रियात्। य॒जुरे॒व व॑देत्। न ह॒विष्कृ॑तं
यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑दधा॒ति। न य॑ज्ञप॒रुरन्त॑रेति॑। गा॒यत्री
छन्दा॑ंस्यत्य॑मन्यत। तस्यै॑ वष॑ट्कारोऽभ्य॒य्य शिरो॑ऽच्छिनत्।
तस्यै॑ द्वेधा॒ रसः॑ प॒राप॑तत्। पृ॒थि॒वीम॒र्धः प्रा॑वि॒शत्। प॒शून॒र्धः।
यः पृ॑थि॒वीं प्रा॑वि॒शत्॥१०॥

स ख॑दिरोऽभवत्। यः प॒शून्। सोऽजा॑म्। यत्खा॑दिर्य॒ग्निर्भ॑-
व॑ति। छन्दा॑सामे॒व रसे॑न य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यदौदु॑म्बरी।
ऊ॒र्वा उ॑दुम्ब॒रः। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वै॒णवी॑।
तेजो॑ वै वेणुः॥११॥

तेज॑सै॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वैक॑ङ्क॒ती। भा
ए॒वाव॑रुन्धे। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इत्य॑ग्नि॒माद॑त्ते

प्रसू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामित्या॑ह॒ यत्यै॑। वज्रं॑ इव॒ वा ए॒षा।
यद॒भ्रिः। अ॒भ्रिर॑सि॒ नारि॑र॒सीत्या॑ह॒ शान्त्यै॑॥१२॥

अ॒ध्वर॑कृ॒देवे॒भ्य इत्या॑ह। य॒ज्ञो वा अ॑ध्वरः। य॒ज्ञकृ॒देवे॒भ्य
इति॒ वावै॑तदा॒ह। उत्ति॑ष्ठ ब्रह्म॒णस्प॑त॒ इत्या॑ह। ब्रह्म॒णैव
य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽ॒च्छैति॑। प्रैतु॒ ब्रह्म॑ण॒स्पति॑रित्या॒ह। प्रेत्यै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽ॒च्छैति॑। प्र दे॒व्येतु॑ स॒नृते॒त्याह॑। य॒ज्ञो वै
स॒नृता॑। अ॒च्छा वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्ति॑राध॒समि॒त्याह॑॥१३॥

पा॒ङ्क्तो हि य॒ज्ञः। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु न॒ इत्या॑ह।
दे॒वाने॒व य॑ज्ञ॒नियः॑ कुरुते। दे॒वी द्या॒वापृ॑थि॒वी अनु॑ मे
म॑सा॒थामि॒त्याह॑। आ॒भ्यामे॒वानु॑मतो य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
सम्भ॑रति। ऋ॒द्ध्यासं॑मद्य म॒खस्य॑ शि॒र इत्या॑ह। य॒ज्ञो वै
म॒खः। ऋ॒द्ध्यासं॑मद्य य॒ज्ञस्य॑ शि॒र इति॑ वावै॒तदा॑ह। म॒खाय॑
त्वा म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्ण इत्या॑ह। नि॒र्दिश्यै॒वैन॑द्धरति॥१४॥

त्रि॒रह॑रति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑
शि॒रः सम्भ॑रति। तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थं ह॑रति। अ॒प॑रि॒मिता॑दे॒व
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। मृ॒त्ख॒नाद॑ग्रे ह॑रति। तस्मा॑न्मृ॒त्ख॒नः
के॒रु॒ण्य॑तरः। इ॒य॒त्यग्र॑ आसी॒रित्या॑ह। अ॒स्यामे॒वाछं॑म्ब॒द्धारं
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः सम्भ॑रति। ऊ॒र्जं वा ए॒तं र॑सं पृथि॒व्या
उ॒प॒दी॒का उ॒द्दि॑हन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति।
 ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव।
 श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति।
 य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र
 पुराक्रमत॥१६॥

तत्राद्धियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सौऽद्धियत।
 सौऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्।
 यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि
 प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः।
 यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्गाम्याणां
 पशूनां चर्मणा सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्।
 कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचार्षयति।
 तस्मात्समावत्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीयाः सः। शुचा ह्यृताः। लोमतः
 सम्भरति। अतो ह्यस्य मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति।
 रक्षसामपहत्यै। बहवो हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति।
 उद्धते सिकतोपोत्ते परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुप
 सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह।

ब्रह्मणै॒वास्मिन्तेजो॑ दधाति। यद्ब्राम्याणां॑ पात्रा॑णां क॒पालैः॑
 स॒सृजेत्। ग्रा॒म्याणि॑ पात्रा॑णि शु॒चाऽर्पयेत्। अ॒र्म॒क॒पालैः॑
 स॒सृजति॑। ए॒तानि॑ वा अ॒नुपजीवनी॑यानि। तान्ये॒व
 शु॒चा॒र्पयति॑। शर्करा॑भिः स॒सृजति॑ धृत्यै॑। अथो॑ श॒न्त्वाय॑।
 अ॒ज॒लो॒मैः स॒सृजति॑। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यद॒जा।
 प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॑ स॒सृजति॑। अथो॑ तेज॑सा। कृ॒ष्णा॒जि॒नस्य॑
 लो॒म॒भिः स॒सृजति॑। य॒ज्ञो वै कृ॒ष्णा॒जि॒नम्। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञः
 स॒सृजति॑॥ २०॥

याज्यायै न जुहुयादविशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पुराक्रमताविंशत्
 प्रजायमानानां सृजति शन्त्वायाद्यौ च॥ [२]

परि॑श्रिते करोति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सस्य॑ परि॑गृहीत्यै। न कु॒र्वन्न॒भि
 प्रा॑ण्यात्। यत्कु॒र्वन्न॒भि प्रा॑ण्यात्। प्रा॒णाञ्छु॒चा॒र्पयेत्। अ॒प॒हाय॑
 प्रा॑णिति। प्रा॒णानां॑ गोपी॒थाय॑। न प्र॑व॒र्ग्यं चादि॒त्यं चा॒न्तरे॑यात्।
 यद॑न्तरे॒यात्। दु॒श्च॒र्मा स्यात्॥ २१॥

तस्मान्नान्तरा॒य्यम्। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। वेणु॑ना करोति।
 तेजो॑ वै वेणुः। तेजः॑ प्र॒व॒र्ग्यः। तेज॑सै॒व तेजः॑ स॒म॒र्धयति॑।
 म॒खस्य॑ शिरो॒ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॒रः।
 यत्प्र॑व॒र्ग्यः॥ २२॥

तस्मादे॒वमा॑ह। य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॑ इत्या॑ह। य॒ज्ञस्य॑ ह्ये॒ते
 प॒दे। अथो॑ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑सा करो॒मीत्या॑ह।

छन्दाभिरेवैनं करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। छन्दाभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दांसि। वीर्येणैवैनं करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य छन्दांसि निष्पत्॥२५॥

छन्दाभिरेवैनं धूपयति। अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। वारुणोऽभीद्धः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्धौ त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्मवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याह प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे त्वा

साधवे॑ त्वा सु॒क्षित्यै॑ त्वा भू॒त्यै त्वेत्या॑ह। इ॒यं वा ऋ॒जुः।
अ॒न्तरि॑क्षः सा॒धु। अ॒सौ सु॒क्षितिः॑॥२७॥

दि॒शो भू॒तिः। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान्क॑ल्पयति। अथो॒
प्रति॑ष्ठित्यै। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒
पर्य॑हामीत्या॑ह। वि॒शैवे॑न प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्य॑हति। वि॒शेति॑
राज॒न्यस्य॑ ब्रूयात्। वि॒शैवे॑न॒ पर्य॑हति। प॒शुभि॒रिति॑ वैश्यस्य।
प॒शुभि॒रे॒वेन॑ पर्य॑हति। अ॒सुर्य॑ पात्र॒मना॑च्छृ॒ण्णम्॥२८॥

आच्छृ॑णत्ति। दे॒व॒त्राकः॑। अ॒ज॒क्षी॒रेणाऽऽच्छृ॑णत्ति। प॒र॒मं
वा ए॒तत्प॑र्यः। यद॑ज॒क्षी॒रम्। प॒र॒मे॒णैवे॑न॒ पय॑साऽऽच्छृ॑णत्ति।
यजु॑षा व्यावृ॒त्यै। छ॒न्दो॑भि॒राच्छृ॑णत्ति। छ॒न्दो॑भि॒र्वा ए॒ष
क्रि॑यते। छ॒न्दो॑भि॒रे॒व छ॒न्दाः॑ स्याच्छृ॑णत्ति। छृ॒न्धि
वाच॑मित्या॑ह। वाच॑मे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्ध्य॒र्ज॒मि॒त्याह॑।
ऊ॒र्ज॒मे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्धि ह॒विरि॒त्याह॑। ह॒वि॒रे॒वाकः॑।
दे॒वं पु॒रश्च॑र स॒ध्यास॑न्त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॑॥२९॥

स्याद्यत्प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्मितं छन्दांसि निष्पत्पृणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृण्वच्छन्दाः स्या-

च्छृणन्त्यष्टौ च॥

[३]

ब्र॒ह्मन्प्रच॑रिष्यामो॒ होत॑र्ध॒र्मम॒भिष्टु॑हीत्या॑ह। ए॒ष वा ए॒तर॑हि
बृ॒हस्प॑तिः। यद्व॒ह्मा। तस्मा॑ ए॒व प्र॑ति॒प्रोच्य॑ प्रच॑रति।
आ॒त्मनोऽना॑त्यै। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा
ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वेन॑ सम॑र्धयति। म॒द॒न्तीभिः॑

प्रोक्षति। तेजं एवास्मिन्दधाति॥३०॥

अभिपूर्वं प्रोक्षति। अभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। होताऽन्वाह। रक्षसामपहत्यै। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै। त्रिष्टुभः सतीर्गायत्रीरिवान्वाह॥३१॥

गायत्रो हि प्राणः। प्राणमेव यजमाने दधाति। सन्ततमन्वाह। प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्यै। अथो रक्षसामपहत्यै। यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमवरुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितस्यावरुद्धौ। शिरो वा एतद्यज्ञस्य॥३२॥

यत्प्रवर्ग्यः। ऊर्ध्वञ्जः। यन्मौञ्जो वेदो भवति। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः समर्धयति। प्राणाहुतीर्जुहोति। प्राणानेव यजमाने दधाति। सुप्त जुहोति। सुप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वां सविता मध्वाऽनक्तित्याह॥३३॥

तेजसैवैनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेति हिरण्यमुपास्यति। अस्या अनतिदाहाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निः सर्वा देवताः। प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति। एतद्वर्हिर्ह्येषः॥३४॥

अ॒र्चिर॑सि शो॒चिर॑सीत्या॒ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सं
द॑धाति। स॒सी॑दस्व॒ महा॑ अ॒सीत्या॒ह। म॒हान् ह्ये॑षः।
ब्र॒ह्म॒वादि॑नो वदन्ति। ए॒ते वाव॑ त ऋ॒त्विजः॑। ये
दर्श॑पूर्णमा॒सयोः॑। अथ॑ क॒था होता॑ यज॑मानायाऽऽशिषो॒
नाशा॑स्त॒ इति॑। पु॒रस्ता॑दाशीः खलु॒ वा अ॒न्यो य॒ज्ञः।
उ॒परि॑ष्ठादाशीर॒न्यः॥ ३५॥

अ॒नाधृ॑ष्या पु॒रस्ता॑दिति॒ यदे॒तानि॑ यजू॑ष्याह॑।
शी॒र॒ष॒त ए॒व य॒ज्ञस्य॑ यज॑मान आ॒शिषो॑ऽवरु॒न्धे। आयुः॑
पु॒रस्ता॑दाह। प्र॒जां दक्षि॑णतः। प्रा॒णं प॒श्चात्। श्रोत्र॑मुत्त॒रतः॑।
विधृ॑तिमु॒परि॑ष्ठात्। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ स॒मीचो॑ दधाति। ई॒श्वरो॑ वा
ए॒ष दि॒शोऽनु॑न्म॒दितोः॑। यं दि॒शोऽनु॑ व्या॒स्थाप॑यन्ति॥ ३६॥

मनो॒रश्वा॑सि भू॒रि॑पु॒त्रेती॒माम॑भि॒मृश॑ति। इ॒यं वै मनो॒रश्वा॑
भू॒रि॑पु॒त्रा। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑त्यनु॒न्मादा॑य। सू॒प॒सदा॑ मे भू॒या
मा मा॑ हि॒सी॑रित्या॒हाहि॑सायै। चि॒तः स्थ॑ परि॒चित॒ इत्या॑ह।
अप॑चितिमे॒वास्मि॑न्दधाति। शि॒रो वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
अ॒सौ खलु॒ वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः। तस्य॑ म॒रुतो॑ र॒श्मयः॑॥ ३७॥

स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑ परि॑श्रय॒स्वेत्या॑ह। अ॒मुमे॒वाऽऽदि॒त्यः
र॒श्मिभिः॑ पर्यू॒हति॑। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्योऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑ र॒श्मिभिः॑
पर्यू॑ढः। तस्मा॑द्वा॒जा वि॒शा पर्यू॑ढः। तस्मा॑द्वा॒म॒णीः संजा॑तैः
पर्यू॑ढः। अ॒ग्नेः सृ॑ष्टस्य॒ यतः॑। वि॒क॒ङ्क॒तं भा॑ आ॒र्च्छ॑त्।

यद्वैकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्रत्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याहु व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्धिरण्यमधि निदधाति। अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति ध्वित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनोति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्त्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यत्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एतां ह वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्रिः परीत्य न चतुर्थं परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै ध्वित्राणि। अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य

धून्वन्ति। दि॒क्ष्वे॒व प्र॒ति॒ति॒ष्ठन्ति॑। ऊ॒र्ध्वं धू॑न्वन्ति। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै। स॒र्वतो॑ धून्वन्ति। तस्मा॑द॒य॒ः स॒र्वतः॑
पव॑ते॥ ४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहैष उपरिष्ठादाशीरन्यो व्यास्थापयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्रंक्राम
समष्ट्ये द्वे च॥ [४]

अ॒ग्नि॒ष्ट्वा वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु गाय॒त्रेण॑ छ॒न्द॒सेत्या॑ह।
अ॒ग्नि॒रे॒वैनं॑ वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयति गाय॒त्रेण॑ छ॒न्द॒सा। स
मा॑ रुचि॒तो रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। इन्द्र॑स्त्वा
रु॒द्रैर्दक्षि॑णतो रो॑चयतु त्रैष्टु॑भेन॒ छ॒न्द॒सेत्या॑ह। इन्द्र॑ ए॒वैनं॑
रु॒द्रैर्दक्षि॑णतो रो॑चयति त्रैष्टु॑भेन॒ छ॒न्द॒सा। स मा॑ रुचि॒तो
रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। वरु॑णस्त्वाऽऽदि॒त्यैः
प॒श्चाद्रो॑चयतु जा॒गते॑न॒ छ॒न्द॒सेत्या॑ह। वरु॑ण ए॒वैनं॑मादि॒त्यैः
प॒श्चाद्रो॑चयति जा॒गते॑न॒ छ॒न्द॒सा॥ ४३॥

स मा॑ रुचि॒तो रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते।
द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्वि॑रुत्तरतो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒
छ॒न्द॒सेत्या॑ह। द्यु॒ता॒न ए॒वैनं॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्वि॑रुत्तरतो
रो॑चय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒ छ॒न्द॒सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चयेत्या॑ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। बृ॒हस्प॑तिस्त्वा वि॒श्वैर्दे॒वैरु॑परिष्ठा॒
द्रोच॑यतु पा॒ङ्गेन॑ छ॒न्द॒सेत्या॑ह। बृ॒हस्प॑तिरे॒वैनं॑ वि॒श्वैर्दे॒वैरु॑
परि॑ष्ठाद्रोचयति पा॒ङ्गेन॑ छ॒न्द॒सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चयेत्या॑ह।

आशिषमेवैतामा शास्ते ॥ ४४ ॥

रोचि॒तस्त्वं दे॒व घ॒र्म दे॒वेष्व॒सीत्या॑ह। रोचि॒तो ह्येष॑ दे॒वेषु॑।
रोचि॒षीया॑हं म॒नुष्ये॑ष्वि॒त्याह॑। रोच॑त ए॒वैष म॒नुष्ये॑षु। स॒म्राड्ध॒र्म
रुचि॒तस्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मव॒र्चस्य॑सीत्या॑ह।
रुचि॒तो ह्येष॑ दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मव॒र्चसी॑। रुचि॒तोऽहं
म॒नुष्ये॑ष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मव॒र्चसी॑ भूया॒समि॒त्याह॑।
रुचि॒त ए॒वैष म॒नुष्ये॑ष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मव॒र्चसी॑ भ॒वति॑।
रु॒गसि॒ रुचं॑ मयि॒ धेहि॒ मयि॒ रुगि॒त्याह॑। आशिषमे॒वैतामा॑
शास्ते॑। तं यदे॒तैर्यजु॑र्भि॒ररो॑चयित्वा। रुचि॒तो घ॒र्म इति॑
प्रब्रू॒यात्। अरो॑चुकोऽध्व॒र्युः स्यात्। अरो॑चुको॒ यज॑मानः।
अथ॒ यदे॒नमे॒तैर्यजु॑र्भी रोचयित्वा। रुचि॒तो घ॒र्म इति॑ प्राह॑।
रोचु॑कोऽध्व॒र्युर्भव॑ति। रोचु॑को॒ यज॑मानः ॥ ४५ ॥

पश्चाद्रौचयति जागतेन छन्दसा पाङ्केन छन्दसा स मां रुचितो रोचयेत्याहाशिषमेवैतामाशास्ते
शास्तेऽष्टौ च ॥ [५]

शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ग्री॒वा उ॑प॒सदः॑।
पु॒रस्ता॑दु॒पसदा॑ प्र॒वर्ग्यं॑ प्रवृ॑णक्ति। ग्री॒वास्वे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
प्रति॑दधाति। त्रिः प्रवृ॑णक्ति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व
लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑ शि॒रोऽव॑रुन्धे। षट्त्स॒म्पद्य॑न्ते। षड्वा
ऋ॒तवः॑ ॥ ४६ ॥

ऋतुभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। द्वादशकृत्वः प्रवृणक्ति।
द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे।

चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते। चतुर्विंशतिरर्धमासाः।
 अर्धमासेभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु।
 सकृदेव प्रवृज्यः। एकं हि शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः।
 यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्ये प्रवृज्यात्।
 प्रजा वै पशवं उक्थानि। यदुक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजां पशूनस्य
 निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं
 च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः।
 प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ
 वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव
 प्रजानां गोसारं कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तमित्याह।
 आ च ह्येष परां च पृथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स
 विषूचीर्वसान इत्याह। सध्रीचीश्च ह्येष विषूचीश्च वसानः
 प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ
 ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु
 माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति।
 समग्निरग्निना गतेत्याह॥५०॥

ग्रेष्मावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह।

अ॒ग्निर्ह्ये॒वैषो॑ऽग्नि॒ना स॒ङ्गच्छ॑ते। स्वाहा॒ सम॒ग्निस्तप॑सा
ग॒तेत्या॑ह। पूर्॒वमे॒वोदि॑तम्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। ध॒र्ता दि॒वो
विभा॑सि रज॑सः पृथि॒व्या इत्या॑ह। शा॒रदा॑वे॒वास्मा॑ ऋ॒तू
क॑ल्पयति॥५१॥

दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा य॒च्छेत्या॑ह। हो॒त्राभि॑रे॒वेमाँ॒ल्लोका॑न्ध॒सन्द॑-
धाति। वि॒श्वासां॑ भु॒वां पत॑ इत्या॑ह। हैम॑न्तिका॒वेवास्मा॑
ऋ॒तू क॑ल्पयति। दे॒वश्रू॑स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वान्पा॑हीत्या॑ह।
शै॒शिरा॑वे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। त॒पोजां॑ वाच॑म॒स्मे निय॑च्छ
दे॒वायु॑व॒मित्या॑ह। या वै मे॒ध्या वाक्। सा त॑पो॒जाः।
तामे॒वावरु॑न्धे॥५२॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑मित्या॑ह। ग॒र्भो ह्ये॒ष दे॒वाना॑म्। पि॒ता
म॑ती॒नामित्या॑ह। प्र॒जा वै म॒तयः॑। तासा॑मे॒ष ए॒व पि॒ता।
यत्प्र॑व॒र्ग्यः। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। पतिः॑ प्र॒जाना॑मित्या॑ह। पति॑र्ह्ये॒ष
प्र॒जाना॑म्। मतिः॑ क॒वीना॑मित्या॑ह॥५३॥

मति॑र्ह्ये॒ष क॒वीना॑म्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ठ॒ स॒
सूर्ये॑णारु॒क्तेत्या॑ह। अ॒मुं चै॒वाऽऽदि॑त्यं प्र॑व॒र्ग्यं च॒ स॒शा॑स्ति।
आ॒युर्दा॑स्त्वम॒स्मभ्य॑ घ॑र्म वचो॑दा अ॒सीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्ते। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒धेत्या॑ह। बो॒धय॑त्ये॒वैन॑म्।
न वै ते॑ऽवका॒शा भ॑वन्ति। प॒त्न्यै द॑श॒मः। न॒व वै पु॑रु॒षे
प्रा॒णाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो
दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे।
यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः।
ऋत्विजोऽवेक्षन्ते। एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः
प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत।
प्रजानां सृष्ट्यै। रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो वर्षति।
वर्षुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्ते। रुचितमवेक्षन्ते।
रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुरयन्ति। न पत्यवेक्षेत।
यत्पत्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत।
न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति।
प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह।
सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृत्तघनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शार्दावेवास्मां ऋतू कल्पयति
रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥—————[६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै
रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि
सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि।

दे॒वना॒मैरे॒वैना॒माह्व॑यति। असा॒वेह्यसा॒वेह्यसा॒वेहीत्या॑ह।
ए॒तानि॒ वा अ॑स्यै मनु॒ष्यना॒मानि॑॥५८॥

मनु॒ष्यना॒मैरे॒वैना॒माह्व॑यति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑।
ऋ॒तुभिरे॒वैना॒माह्व॑यति। अदि॑त्या उ॒ष्णीषं॑म॒सीत्या॑ह।
य॒थाय॒जुरे॒वैतत्। वा॒युर॑स्यै॒ड इत्या॑ह। वा॒युदे॒वत्यो॑ वै व॒त्सः।
पू॒षा त्वो॒पाव॑सृज॒त्वित्या॑ह। पौ॒ष्णा वै दे॒वत॑या प॒शवः॑॥५९॥

स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑यो॒पाव॑सृजति। अ॒श्विभ्यां॑ प्रदा॑प॒येत्या॑ह।
अ॒श्विनौ॒ वै दे॒वानां॑ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति।
यस्ते॒ स्तनः॑ शश॒य इत्या॑ह। स्तौत्ये॒वैन॑म्। उ॒स्रं घ॒र्म९
शि॒९षो॒स्रं घ॒र्म पा॑हि घ॒र्माय॑ शि॒९षेत्या॑ह। यथा॑ ब्रूयाद॒मुष्मै॑
दे॒हीति॑। ता॒दृगे॒व तत्। बृह॒स्पति॑स्त्वो॒पं सीद॑त्वित्या॑ह॥६०॥

ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॑ बृह॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णै॒वैना॒मुप॑सीदति।
दान॑वः स्थ॒ पेर॑व॒ इत्या॑ह। मे॒ध्याने॒वैन॑न्करोति। वि॒ष्वग्वृ॒तो
लोहि॑ते॒नेत्या॑ह व्यावृ॑त्त्यै। अ॒श्विभ्यां॑ पि॒न्वस्व॑ सर॑स्वत्यै
पि॒न्वस्व॑ पू॒ष्णे पि॒न्वस्व॑ बृह॒स्पत॑ये पि॒न्वस्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॑
ह्येषा॑ दे॒वता॑भ्यः पि॒न्वते॑। इन्द्रा॑य पि॒न्वस्वेन्द्रा॑य पि॒न्वस्वेत्या॑ह।
इन्द्र॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न् सम॑र्धयति। द्वि॒रिन्द्रा॑येत्या॑ह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो॑ दे॒वता॑नां भूयिष्ठ॒भाक्त॑मः। गा॒यत्रो॑ऽसि
त्रैष्टु॑भोऽसि जा॒गत॑म॒सीति॑ शफोप॒यमा॑नदत्ते। छ॒न्दोभि॑-
रे॒वैना॒नाद॑त्ते। स॒होर्जो॑ भा॒गेनो॑पमेहीत्या॑ह। ऊ॒र्ज ए॒वैनं॑
भा॒गम॑कः। अ॒श्विनौ॒ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ शिरः॑ प्रति॒दध॑तावब्रूताम्।

आ॒वा॒भ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां वष॑ट्क्रियाता॒ इति॑ । इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः
सार॒घस्ये॑त्या॒ह । अ॒श्विभ्या॑मे॒व पूर्वा॑भ्यां वष॑ट्करोति । अथो॑
अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति ॥ ६२ ॥

घ॒र्म पा॑त वसवो॒ यज॑ता॒ वडि॑त्या॒ह । वसू॑ने॒व भा॑ग॒धेये॑न॒
सम॑र्धयति । यद्व॑षट्कुर्यात् । या॒तया॑मा॒ऽस्य वष॑ट्कारः स्या॑त् । यन्न
व॑षट्कुर्यात् । रक्षा॑सि॒ यज्ञ॑ ह॒न्युः । वडि॑त्या॒ह । प॒रोक्ष॑मे॒व
वष॑ट्करोति । नास्य॑ या॒तया॑मा वष॑ट्कारो भव॑ति । न य॒ज्ञः
रक्षा॑सि घ्नन्ति ॥ ६३ ॥

स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहोमीत्या॒ह । यो
वा अ॑स्य॒ पुण्यो॑ र॒श्मिः । स वृष्टि॒वनिः॑ । तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति ।
मधु॑ ह॒विर॒सीत्या॑ह । स्व॒दय॑त्ये॒वैनम् । सूर्य॑स्य॒ तप॑स्त॒पेत्या॑ह ।
यथा॑य॒जुरे॑वैतत् । द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ त्वा॒ परि॑गृह्णामीत्या॒ह ।
द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒वैनं॑ परि॑गृह्णाति ॥ ६४ ॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामीत्या॒ह । अ॒न्तरि॑क्षेणै॒वैनमु॑पयच्छति ।
न वा ए॒तं म॑नु॒ष्यो भ॑र्तुम॒रह॑ति । दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॑
भ॑र्तुः॒ शके॑य॒मित्या॑ह । दे॒वैरे॒वैनं॑ पि॒तृभि॑रनु॒मत॒ आद॑त्ते । वि
वा ए॒नमे॑त॒दर्ध॑यन्ति । यत्प॒श्चात्प्र॑वृज्यं पुरो जुह॑ति । तेजो॑ऽसि
तेजो॑ऽनु॒ प्रेही॑त्या॒ह । तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति । दि॒विस्पृ॑ङ्गा
मा हि॑सीरन्तरि॒क्षस्पृ॑ङ्गा मा हि॑सीः पृथि॒विस्पृ॑ङ्गा मा
हि॑सीरित्या॒हाहि॑सायै ॥ ६५ ॥

सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ॒ दिवं॑ यच्छ॒ दि॒वो मा॑ पा॒हीत्या॑ह।
 आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
 आ॒त्मा वा॒युः। उ॒द्यत्य॑ वातना॒मान्या॑ह। आ॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑
 शिरः॑ प्र॒ति॒दधा॑ति। अन॑वानम्। प्रा॒णाना॑ꣳ सन्त॑त्यै।
 पञ्चा॑ह॥६६॥

पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॑ शिरः॑ प्र॒ति॒दधा॑ति।
 अ॒ग्नये॑ त्वा वसु॑मते॒ स्वाहे॑त्या॒ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽग्नि॑र्वसु॑-
 मान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहे॑त्या॒ह।
 च॒न्द्रमा॑ वै सोमो॑ रु॒द्रवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय
 त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहे॑त्या॒ह॥६७॥

अ॒प्सु वै वरु॑ण आदि॒त्यवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति।
 बृ॒हस्प॑तये॒ त्वा वि॒श्वदे॑व्यावते॒ स्वाहे॑त्या॒ह। ब्र॒ह्म वै
 दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्र॒ह्मणै॒वैनं॑ जुहोति। स॒वित्रे॑ त्व॒र्भुम॑ते
 वि॒भुम॑ते॒ प्रभु॑मते॒ वाज॑वते॒ स्वाहे॑त्या॒ह। सं॒वत्स॑रो वै
 स॒वित॑र्भु॒मान् वि॒भुमान्प्र॑भु॒मान् वाज॑वान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑
 जुहोति। य॒माय॑ त्वाऽङ्गि॑रस्वते पि॒तृम॑ते॒ स्वाहे॑त्या॒ह। प्रा॒णो
 वै य॒मोऽङ्गि॑रस्वान्पि॒तृमान्॥६८॥

तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो
 जुहोति। द॒श स॒म्पद्य॑न्ते। द॒शाक्ष॑रा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्।
 वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॑रुन्धे। रौ॒हिणा॑भ्यां॒ वै दे॒वाः सु॑व॒र्गं

लो॒कमा॑यन्। तद्रौ॑हि॒णयो॑ रौहि॒णत्व॑म्। यद्रौ॑हि॒णौ भ॑वन्तः।
 रौहि॑णाभ्या॑मे॒व तद्य॑ज॒मानः॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कमे॑ति। अ॒ह॒ज्योतिः॑
 के॒तुना॑ जुषता॑ सु॒ज्योति॑ज्योति॒षाꣳ स्वाहा॑ रा॒त्रिज्योतिः॑
 के॒तुना॑ जुषता॑ सु॒ज्योति॑ज्योति॒षाꣳ स्वाहे॑त्याह। आ॒दि॒त्य-
 मे॒व तद॑मु॒ष्मि॑ल्लो॒केऽह्ना॑ प॒रस्ता॑द्वा॒धार। रा॒त्रिया॑ अ॒वस्ता॑त्।
 तस्मा॑द्सा॒वादि॒त्योऽमु॒ष्मि॑ल्लो॒केऽहो॑रा॒त्राभ्या॑ धृतः॥ ६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्धयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिंसायै पञ्चाऽहादित्यवन्ते
 स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि च॥ [७]

वि॒श्वा आ॑शा॒ दक्षि॑ण॒सदि॒त्याह॑। वि॒श्वाने॒व दे॒वान्प्री॑णाति।
 अथो॑ दु॒रि॒ष्ट्या ए॒वैनं॑ पाति। वि॒श्वा दे॒वान॑याडि॒हेत्या॑ह।
 वि॒श्वाने॒व दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॑कृतस्य घ॒र्मस्य॑
 म॒धोः पि॑बतम॒श्विने॒त्याह॑। अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति।
 स्वाहा॑ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य॒ शं यजु॑र्भिरि॒त्याह॑। अ॒भ्ये॒वैनं॑ घा॒रय॑ति।
 अथो॑ ह॒विरे॒वाकः॑॥ ७०॥

अ॒श्विना॑ घ॒र्म पा॑तꣳ हा॒र्दिवा॑नम॒र्दिवा॑भि॒रूति॑भि॒रि॒त्याह॑।
 अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। अनु॑ वां द्या॒वापृ॑थि॒वी
 मꣳसा॑ता॒मित्या॑हा॒नुम॑त्यै। स्वाहे॑न्द्राय॒ स्वाहे॑न्द्रा॒वडि॒त्याह॑।
 इन्द्रा॑य॒ हि पु॒रो हू॑यते। आ॒श्राव्या॑ह घ॒र्मस्य॑ य॒जेति॑।
 वष॑ट्कृते जुहोति। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। अनु॑यजति स्व॒गाकृ॑त्यै।
 घ॒र्मम॑पातम॒श्विने॒त्याह॑॥ ७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनुं वां द्यावापृथिवी
 अमंसातामित्याहानुमत्यै। तं प्राव्यं यथावण्णमो दिवे
 नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा इमं यज्ञं
 यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। दिवं
 गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवैनं लोकेषु
 प्रतिष्ठापयति। पञ्च प्रदिशो गच्छेत्याह॥७२॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्यर्म्पान्गच्छ पितृन्यर्म्-
 पान्गच्छेत्याह। उभयेष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते।
 वर्षुकः पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः।
 यत्प्राङ्पिन्वते। तद्देवानाम्। यदक्षिणा। तत्पितृणाम्॥७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्रुद्राणाम्।
 प्राञ्चमुदञ्चं पिन्वयति। देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु
 दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते। अन्तःपरिधि
 पिन्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिहूर्जं पीपिहीत्याह।
 इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। यजमानाय पीपिहीत्याह।
 यजमानायैवैतामाशिषमाशास्ते। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहीत्याह।
 आत्मन एवैतामाशिषमाशास्ते। त्विष्यै त्वा द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय
 त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मे
 न्यस्मे ब्रह्माणि धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्वा वातः स्कन्दयादिति
 यद्यभिचरेत्। अमुष्य त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सह निरर्थं
 गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनं सह निरर्थं
 गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः।
 ताम्य एवैनं जुहोति। ग्रावभ्यः स्वाहेत्याह। या एवान्तरिक्षे
 वाचः॥७६॥

ताम्य एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै
 देवाः प्रतिराः। तेभ्य एवैनं जुहोति। द्यावापृथिवीभ्यां
 स्वाहेत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं जुहोति। पितृभ्यो
 घर्मपेभ्यः स्वाहेत्याह। ये वै यज्वानः। ते पितरो घर्मपाः।
 तेभ्य एवैनं जुहोति॥७७॥

रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्याह। रुद्रमेव भागधेयेन
 समर्धयति। सर्वतः समनक्ति। सर्वत एव रुद्रं निरवदयते।
 उदञ्चं निरस्यति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि
 रुद्रं निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। नान्वीक्षेत।
 यदन्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकः स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो
 माऽहो रात्रियै मा पाह्येषा तै अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे
 दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति।
 अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा तै अग्ने

स॒मि॒त्तया॒ समि॑ध्य॒स्वाऽऽयु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा माऽऽञ्जी॒रित्या॑ह।
 आयु॑रे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति। अ॒ग्निज्यो॑ति॒ज्योति॑र॒ग्निः
 स्वाहा॒ सूर्यो॑ ज्योति॒ज्योतिः॑ सूर्यः॒ स्वाहे॑त्याह।
 य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यम॑ग्निहो॒त्रा(३)न्न
 हो॒त॒व्या(३)मि॒ति॥ ७९॥

यद्य॒जुषा॑ जुहुयात्। अय॑थापूर्वमाहु॑ती जुहुयात्। यन्न
 जुहुयात्। अ॒ग्निः परा॑भवेत्। भूः स्वाहे॒त्येव॑ हो॒त॒व्यम्।
 य॒था॒पूर्वमाहु॑ती जुहोति॑। ना॒ग्निः परा॑भवति। हु॒तः ह॒विर्मधु॑
 ह॒विरि॑त्याह। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्। इन्द्र॑तमे॒ऽग्नावि॑त्याह॥ ८०॥

प्रा॒णो वा इन्द्र॑तमो॒ऽग्निः। प्रा॒ण ए॒वैन॒मिन्द्र॑तमे॒ऽग्नौ
 जु॑होति। पि॒ता नो॑ऽसि मा मां हि॑सीरि॒त्याहा॑हि॑सायै।
 अ॒श्याम॑ ते देव घ॒र्म मधु॑मतो वाज॑वतः पितु॑मत॒ इत्या॑ह।
 आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। स्व॒धा॒विनो॑ऽशी॒महि॑ त्वा मा मां
 हि॑सीरि॒त्याहा॑हि॑सायै। तेज॑सा वा ए॒ते व्यु॑ध्यन्ते। ये
 प्र॒व॒र्ग्येण॑ चर॑न्ति। प्राश्न॑न्ति। तेज॑ ए॒वात्म॑न्दधते॥ ८१॥

सु॒व॒त्स॒रं न मा॒सम॑श्जीयात्। न रा॒मामु॑पेयात्। न
 मृ॒न्मये॑न पिबेत्। नास्य॑ रा॒म उच्छि॑ष्टं पिबेत्। तेज
 ए॒व तत्स॑श्यति। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा
 वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः। वि॒भ्राजि॑ सौ॒र्ये ब्र॒ह्म॒सन्न्य॑दधत। यत्किं
 च॑ दि॒वाकी॒र्त्यम्। तदे॒तेनै॒व ब्र॒तेना॑गोपायत्। तस्मा॑दे॒तद्वृ॑तं

चा॒र्यम्। तेज॑सो गोपी॒थाय॑। तस्मा॑दे॒तानि॒ यजूं॑षि वि॒भ्राजः॑
सौ॒र्यस्ये॒त्याहुः॑। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्य॑ इति॑ प्रा॒तः
स॒सा॑दयति। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्य॒ इति॑ सा॒यम्। ए॒ता वा
ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैन॑ सम॒र्धय॑ति॥८२॥

अ॒कुर॑श्चि॒नेत्या॑ह॒ प्र॒दिशो॑ ग॒च्छेत्या॑ह॒ पि॒तृणा॑मन्तःपरि॒धि पि॑न्वयति॒ धार॑येत्या॒ह वाचो॑ घ॒र्मपा॑स्तेभ्यं
ए॒वेन॑ जु॒होत्य॑न्वीक्षेत॒ होत॑व्या(३)मि॒त्यग्ना॑वित्या॒ह दध॑तेऽगोपाय॒ध्मस च॑॥—————[८]

घ॒र्म या ते॑ दि॒वि शु॒गिति॑ ति॒स्र आ॑हु॒तीर्जु॑होति।
छ॒न्दो॑भि॒रेवा॑स्यै॒भ्यो लो॒केभ्यः॑ शुच॒मव॑ यज॒ते। इ॒यत्य॑ग्रे
जु॒होति॑। अथे॒यत्य॑थेय॑ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒नु नो॒ऽद्या॑नु॒-
म॒तिरि॑त्या॒हानु॑मत्यै। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पाया॑ इत्या॑ह। दि॒व
ए॒वेमाँल्लो॒कान्दा॑धार। ब्र॒ह्मण॑स्त्वा पर॒स्पाया॑ इत्या॑ह॥८३॥

ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धार। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पाया॑
इत्या॑ह। प्र॒जास्वे॒व प्रा॒णान्दा॑धार। शिरो॑ वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॑।
यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒सौ खलु॑ वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः। तं यद॑क्षि॒णा
प्र॒त्यश्च॑मुद॑श्चमुद्वा॒सयै॑त्। जि॒ह्वं य॑ज्ञस्य॒ शिरो॑ हरेत्।
प्राश्च॑मुद्वा॒सय॑ति। पु॒रस्ता॑दे॒व य॑ज्ञस्य॒ शिरः॑ प्र॒तिद॑धाति॥८४॥

प्राश्च॑मुद्वा॒सय॑ति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यः पु॒रस्ता॑दुदे॒ति।
श॒फोप॑य॒मान्ध॒वित्रा॑णि धृ॒ष्टी इ॒त्यन्व॑व॒हर॑न्ति। सा॒त्मा॒नमे॒वैन॑
स॒तनुं॑ करोति। सा॒त्माऽमु॑ष्मिँल्लो॒के भ॑वति। य ए॒वं वेद॑।
औदु॑म्बराणि भवन्ति। ऊ॒र्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जमे॒वाव॑रुन्धे।

वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

यज्ञः रक्षांसि जिघांसन्ति। साम्नां प्रस्तोताऽन्ववैति।
साम् वै रक्षोहा। रक्षसामपंहत्यै। त्रिर्निधनमुपैति। त्रयं इमे
लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षाऽस्यपंहन्ति। पुरुषः पुरुषो
निधनमुपैति। पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी। रक्षसामपंहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयेत्। पृथिवीः शुचाऽर्पयेत्।
यदप्सु। अपः शुचार्पयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः
शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु। वनस्पतीञ्छुचार्पयेत्। हिरण्यं
निधायोद्वासयति। अमृतं वै हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया
इति त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः।
तस्य शुचः शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्थसम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचः शमयति। चतुः
सक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्यां एष एव नाभिः। यत्प्रवर्ग्यः।
तस्मादेवमाह। सदो विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो
अप ह्रस्व इत्याह भ्रातृव्यापनुत्त्यै। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति
दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैर्वैनमन्नाद्येन समर्धयति॥८९॥

अनंशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामांसि दिव्यो

गन्धर्व इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमान्९ रन्ति बन्धुतां
व्याचष्टे। समहमार्युषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। व्यसौ योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह।
अभिचार एवास्येषः। अचिक्रदद्वृषा हरिरित्याह। वृषा
ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह।
स्तौत्येवैनमेतत्। चिदसि समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं
गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै।
विश्वावसु९ सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्यं क्रियमाण-
स्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेनाप्याययति। विश्वावसुरभि तन्नो
गृणात्वित्याह॥९१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो
धिय इन्नो अव्यादित्याह। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां
गन्धर्वो अमृतानि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः।
प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपांगा
इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो
मनुष्यानित्याह॥९२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै
प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्सोमपीथमनुद्वासः सोमं
पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव

प॒शून्त्सो॑मपी॒थमा॒त्मन्ध॑त्ते। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॒ ओष॑धयः
 स॒न्वित्या॑ह। आ॒शिषं॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै
 भूया॑सु॒र्योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्म इत्या॑ह।
 अ॒भि॒चार॑ ए॒वास्यै॑षः। प्र॒ वा ए॒षोऽस्माल्लो॒काच्च॑वते। यः
 प्र॒व॒र्ग्यमु॒द्वास॑यति। उ॒दु॒त्यं चि॒त्रमि॑ति॒ सौरी॑भ्या॒मृग्भ्या॑ पु॒नरे॒त्य
 गा॒र॒ह॑पत्ये जुहोति। अ॒यं वै लो॒को गा॒र॒ह॑पत्यः। अ॒स्मिन्ने॒व
 लो॒के प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। अ॒सौ खलु॑ वा आ॒दित्यः॑ सु॒व॒र्गो लो॒कः।
 य॒थ्सौरी॑ भव॑तः। तेनै॒व सु॒व॒र्गाल्लो॒कान्नै॑ति॥१३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपंहत्ये वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष
 गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्येषोऽष्टौ च॥ [९]

प्र॒जाप॑ति॒ वै दे॒वाः शु॒क्रं प॑योऽदु॒हन्। तदै॒भ्यो न॑ व्य॒भवत्।
 तद॒ग्निर्व्य॑करोत्। तानि॒ शु॒क्रि॑याणि॒ सामा॑न्यभवन्। तेषा॑
 यो र॒सोऽत्य॑क्षरत्। तानि॒ शु॒क्रय॑जू॒ष्ट्य॑भवन्। शु॒क्रि॑याणां
 वा ए॒तानि॑ शु॒क्रि॑याणि। सा॒म॒प॒य॒सं वा ए॒तयो॑र॒न्यत्।
 दे॒वाना॑म॒न्यत्प॑यः। य॒द्वोः प॑यः॥१४॥

तथ्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः।
 तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव
 तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्य
 भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वास-
 येत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥१५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासये-
दन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।
मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखं सन्ध्यात्यन्नाद्याय।
अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि
पर्यासते। परि वै तां समां प्रजा वयांस्यस्यासते॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय।
पुरो वा पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति।
तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य
उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत। ज्योतिः
प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष
वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि
प्रवर्तयति। औदुम्बर्यां शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्वा
उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्धर्मः॥१८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह।
शुचैवास्यं प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमार्च्छति। यत्र
दर्भा उपदीकंसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता
वा अपामनूज्झावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा
आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो वृष्टिं
नियच्छति। ता आपो नियता धन्वना यन्ति॥१९॥

गोः पयं उत्तरवेदिंरांसते स्थापयति घर्मो यन्ति॥ [१०]

प्रजापतिः सम्भ्रियमाणः। सम्राट्सम्भृतः। घर्मः प्रवृत्तः।
महावीर उद्भासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः।
स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयाँसं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै
कामयते। पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं
विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते
वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययैवेनं
तनुवौ॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति
जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽप्राक्रामत्। तां देवाः
प्रवर्ग्येणैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाप्नुवन्। यच्चतुर्विंशतिकृत्वः
प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवंति। गायत्रीमाप्नोति।
पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सँसन्नः॥१०२॥

वसंवः प्रवृत्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः
पयस्यानीयमाने। मारुतः क्रथन्। पौष्ण उदन्तः।
सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः।
वायुर्हियमाणः। प्रजापतिरहूयमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि

नामा[॥]न्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरे[॥]नं नाम्ना[॥]। ब्रह्मवादिनो[॥]
वदन्ति। यन्मृन्मयमाहु[॥]तिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादिषो[॥]ऽश्नुत
इति। वागे[॥]ष इति ब्रूयात्। वाच्ये[॥]व वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः।
यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत।
अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यद्धूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नम-
सृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा स०संज्ञो ह्यमानो वाग्धृतो दधात्येषः॥—————[११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामा[॥] एति।
यद्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते[॥]। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्प्र-
वृज्यते[॥]। वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते[॥]।
आदित्यो भूत्वा रश्मीनेति। यत्पञ्चमेऽहन्प्रवृज्यते[॥]। चन्द्रमा
भूत्वा नक्षत्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहन्प्रवृज्यते[॥]। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमेति।
यत्सप्तमेऽहन्प्रवृज्यते[॥]। धाता भूत्वा शक्ररीमेति।
यदष्टमेऽहन्प्रवृज्यते[॥]। बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति।
यन्नवमेऽहन्प्रवृज्यते[॥]। मित्रो भूत्वा त्रिवृतं इमाँल्लोकानेति।
यद्विंशमेऽहन्प्रवृज्यते[॥]। वरुणो भूत्वा विराजमेति॥१०७॥

यदैकादशेऽहन्प्रवृज्यते[॥]। इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति।
यद्द्वादशेऽहन्प्रवृज्यते[॥]। सोमो भूत्वा सुत्यामेति।

यत्पु॒रस्ता॑दुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑दि॒तः परा॑ङ्मू॒ल्लो॒कां-
स्तप॑न्नेति। यदुपरि॑ष्टादुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑दमु॒तोऽर्वा॑-
ङ्मू॒ल्लो॒कांस्तप॑न्नेति। य एवं वेद॑। ऐव त॑पति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥—————[१२]

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒ञ्चामि॑ यजुषा॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॒
शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

प॒रे॒यु॒वा॑सं प्र॒वतो॑ म॒हीर॑नु॒ बहु॒भ्यः॒ पन्था॑मनपस्पशानम्।
वै॒व॒स्व॒त॑सं स॒ङ्ग॒म॒नं॒ जना॑नां य॒म॑सं रा॒जा॒न॑सं ह॒विषा॑
दुव॒स्य॒त। इ॒दं त्वा॒ वस्त्रं॑ प्रथ॒म॒न्वा॒ग॒न्न॒पै॒त॒दू॒ह॒ यदि॒हा॒बि॒भः
पु॒रा। इ॒ष्टा॒पूर्त॑मनु॒ सम्प॑श्य॒ दक्षि॑णां॒ यथा॑ ते द॒त्तं बहु॑धा
वि॒बन्धु॑षु। इ॒मौ यु॑न॒ज्मि॒ ते व॒ह्नी॑ अ॒सु॒नी॒था॒य वो॒ढवै॑।
या॒भ्यां य॒मस्य॑ सा॒दन॑सं सु॒कृतां॑ चापि॒ गच्छ॑तात्। पू॒षा
त्वे॒तश्च॑याव॒यतु॑ प्र॒वि॒द्वान॑न॒ष्टप॑शु॒र्भुव॑नस्य गो॒पाः। स त्वै॒तेभ्यः॑
परि॑द॒दात्पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒र्दे॒वेभ्यः॑ सु॒वि॒दत्रै॑भ्यः। पू॒षे॒मा आ॒शा
अनु॑वे॒द सर्वाः॑ सो अ॒स्मा॑सं अ॒भय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा
अ॒घृणिः॑ सर्व॒वी॒रोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॒तु प्र॒वि॒द्वान्॑॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॑ परि॒पा॒सति॑ त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु प्रप॑थे
पु॒रस्ता॑त्। यत्राऽऽस॑ते सु॒कृतो॑ यत्र ते य॒यु॒स्तत्र॑ त्वा दे॒वः
सं॒वि॒ता द॑धातु। भुव॑नस्य प॒त इ॒द॑सं ह॒विः। अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॒
स्वाहा॑। पुरु॑षस्य स॒याव॑र्यपे॒दघा॑नि मृ॒ज्महे॑। यथा॑ नो अत्र
ना॒परः॑ पु॒रा ज॒रस॑ आय॑ति। पुरु॑षस्य स॒याव॑रि॒ वि ते॑
प्रा॒णम॑सि स्र॒सम्। शरी॑रेण म॒हीमि॑हि॒ स्व॒धये॑हि॒ पि॒तृनु॑पं
प्र॒जया॑ऽस्मानि॒हाव॑ह। मै॒वं मा॒ऽस्ता प्रि॑येऽहं दे॒वी स॒ती

पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ
पर्यसाऽभ्याववृथ्स्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्यं
प्रेतम्। विश्वं पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह
धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि।
हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि सम्बभूव।
सुवर्णं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय।
अत्रैव त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम।
धनुरहस्तादाददाना मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव
त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। मणिं
हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव
त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममग्ने चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामुत
सोम्यानाम्। एष यश्चमसो देवपानस्तस्मिन्देवा अमृता
मादयन्ताम्। अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व
मेदसा पीवसा च। नेत्वा धृष्णुरहरसा जर्हृषाणो
दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्ख्यातै। मैनमग्ने विदहो माऽभिषोचो माऽस्य
त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं करवो जातवेदोऽथेमेनं
प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा करसि जातवेदोऽथेमेनं
परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां

व॒श॒नी॒र्भ॒वा॒ति। सू॒र्यं ते॒ चक्षु॑र्गच्छ॒तु वा॒त॒मा॒त्मा द्यां च॒
गच्छ॑ पृ॒थि॒वीं च॒ धर्म॑णा। अपो वा॑ गच्छ॒ यदि तत्र॑ ते
हि॒त॒मोष॑धीषु॒ प्र॒ति॒ति॒ष्ठा शरी॑रैः। अ॒जो भा॒गस्त॑प॒सा तं
त॑प॒स्व तं ते॑ शोचि॒स्त॑प॒तु तं ते॑ अ॒र्चिः। यास्ते॑ शि॒वास्त॑नुवो
जा॒तवे॑द॒स्ताभि॑र्वहे॒म५ सु॒कृतां॑ यत्र॒ लो॒काः। अ॒यं वै
त्व॒मस्मा॑दधि॒ त्वमे॑तद॒यं वै तद॑स्य॒ योनि॑रसि। वै॒श्वान॒रः पु॒त्रः
पि॒त्रे लो॒क॒कृ॒ज्जा॒तवे॑दो॒ वहे॑म५ सु॒कृतां॑ यत्र॒ लो॒काः॥४॥

विद्वानभ्याववृथ्स्वाभिमातीर्जयेम शरीरैश्चत्वारि च॥ [१]

य ए॒तस्य॑ प॒थो गो॒प्तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थो
र॑क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थोभि॑र॒क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑
स्वाहा॑ऽऽख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽपाख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽभिलाल॑पते
स्वाहा॑ऽपलाल॑पते स्वाहा॑ऽग्रये॑ कर्म॒कृते॒ स्वाहा॑ यमत्र॒
नाधी॑मस्तस्मै स्वाहा॑। यस्त॑ इ॒ध्मं ज॒भर॑त्सिष्विदा॒नो मूर्धा॑नं
वा॒त॒ तप॑ते त्वा॒या। दि॒वो वि॒श्वस्मा॑त्सीमघाय॒त उ॑रुष्यः।
अ॒स्मात्त्व॑मधि॒ जा॒तोऽसि॑ त्वद॒यं जा॑यतां पुनः॑। अ॒ग्रये॑
वै॒श्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑॥५॥

य ए॒तस्य॑ त्वत्पञ्च॥ [२]

प्र के॒तुना॑ बृ॒हता॑ भा॒त्यग्निरा॒विर्वि॑श्वानि वृष॒भो रो॑रवीति।
दि॒वश्चि॑दन्ता॒दुप॑ मा॒मु॒दान॑ इ॒पामु॑प॒स्थे महि॑षो व॒वर्ध॑। इ॒दं
त॒ एकं॑ प॒र उ॑त॒ एकं॑ तृतीये॒न ज्योति॑षा संवि॑शस्व।

संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थैः।
 नाकैः सुपर्णमुप यत्पतन्तः हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा।
 हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्।
 अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा।
 अथाऽपितृन्सुविदत्राः अपीहि यमेन ये सधमादं मदन्ति।
 यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसा।
 ताभ्याः राजन्परि देह्येनः स्वस्ति चास्मा अनमीवं च
 धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाः
 अनु। तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्।
 सोम एकैभ्यः पवते घृतमेक उपांसते। येभ्यो मधु प्रधावति
 ताऽश्विदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरांसो ये
 तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्ताऽश्विदेवापि गच्छतात्।
 तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो ये
 चक्रिरे महत्ताऽश्विदेवापि गच्छतात्। अश्मन्वती रेवतीः
 सः रभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये
 असन्नशैवाः शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रः सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे।
 येनापुनादिन्द्रमनार्तमात्यै तेनाहं माः सर्वतनुं पुनामि। या
 राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता नृपतिमिच्छमानाः।
 धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्रय्या वर्चसा

स॑सृ॒जाथ। उ॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॒ पश्य॑न्तो॒ ज्योति॑रुत्तर॒मम्।
दे॒वं दे॒व॒त्रा सूर्य॑मगन्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्। धा॒ता पु॑नातु सवि॒ता
पु॑नातु। अ॒ग्नेस्तेज॑सा॒ सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सा॥८॥

धेह्युत्तरमाष्टौ च॥ _____ [३]

यन्ते॑ अ॒ग्निम॑म॒न्थाम॒ वृष॒भाये॑व॒ पक्त॑वे। इ॒मन्त॑
श॑मयामसि क्षी॒रेण॑ चोद॒केन॑ च। यन्त्वम॑ग्ने स॒मद॑ह॒स्त्वमु॒
निर्वा॑पया पुनः॑। क॒याम्बूर॑त्र जायतां पाक॒दूर्वा व्य॑ल्कशा।
शी॒ति॒के शी॒ति॒काव॑ति॒ ह्लादु॑के॒ ह्लादु॑कावति। म॒ण्डूक्या॑
सुस॑ङ्ग॒मये॑म॒ स्व॑ग्नि॒ श॒मय॑। शं ते॑ धन्व॒न्या आपः॑ श॒मु ते॑
सन्त्व॑नूक्याः। शं ते॑ समु॒द्रिया॒ आपः॑ श॒मु ते॑ सन्तु॒ वर्ष्वाः॑।
शं ते॑ स्र॒वन्ती॑स्त॒नुवे॑ श॒मु ते॑ सन्तु॒ कूप्याः॑। शन्ते॑ नीहा॒रो
व॑र्षतु॒ शमु॒ पृष्वाऽव॑शीयताम्॥९॥

अव॑ सृज॒ पुन॑र॒ग्ने पि॒तृभ्यो॑ यस्त॒ आहु॑त॒श्चर॑ति स्व॒धाभिः॑।
आयु॑र्वसान् उप॑ यातु शेष॑ सङ्गच्छतां त॒नुवा॑ जातवेदः।
सङ्गच्छ॑स्व पि॒तृभिः॑ स॒ स्व॒धाभिः॑ समि॑ष्टापूर्तेन॒ पर॑मे
व्यो॑मन्। यत्र॒ भूम्यै॑ वृणसे॒ तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑ त्वा दे॒वः
स॑वि॒ता द॑धातु। यत्ते॑ कृष्णः शंकुन आ॒तुतो॑द॒ पिपी॑लः
स॒र्प उ॒त वा॒ श्वाप॑दः। अ॒ग्निष्ट॑द्वि॒श्वादनृ॑णं कृ॒णोतु॑ सोम॑श्च
यो ब्रा॑ह्म॒णमा॑विवेश। उत्ति॑ष्ठात॒स्तनु॑व॒ सम्भ॑रस्व॒ मेह॑
गात्र॑मव॒हा मा॒ शरी॑रम्। यत्र॒ भूम्यै॑ वृणसे॒ तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑

त्वा देवः संविता दधातु। इदं त एकं पर ऊत एकं
तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि
प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व
परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्या संविदानोत्तमं नाकमधि
रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या
राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि
जातोऽस्ययं त्वदधिजायताम्। अग्रये वैश्वानराय सुवर्गाय
लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयता९ सधस्थे पञ्च च॥

[४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरक्ता।
आसीदता९ सुप्रयतेह बर्हिष्यूजाय जात्यै मम शत्रुहत्यै।
यमे इव यतमाने यदैतं प्रवांम्भरन्मानुषा देवयन्तः।
आसीदतः९ स्वमुं लोकं विदाने स्वासस्थे भवतमिन्दवे
नः। यमाय सोम९ सुनुत यमाय जुहुता हविः। यम९
हं यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कृतः। यमाय घृतवद्धविर्जुहोत
प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वायमदीर्घमायुः प्र जीवसे।
यमाय मधुमत्तम९ राज्ञे हव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिभ्यः
पूर्वजेभ्यः पूर्वैभ्यः पथिकृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठ जगतः पार्थिवस्यैकं इद्वशी। यमं
भङ्गुश्रवो गाय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्गुश्रवो

यो राजानपरोध्यः। येनापो नद्यो धन्वा नि येन द्यौः
 पृथिवी दृढा। हिरण्यकक्ष्यान् सुधुरान् हिरण्याक्षानयः
 शफान्। अश्वाननश्यतो दानं यमो राजाभि तिष्ठति। यमो
 दाधार पृथिवीं यमो विश्वमिदं जगत्। यमाय सर्वमित्रस्थे
 यत्प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पञ्च यथा षड्यथा पञ्च दशर्षयः।
 यमं यो विद्यात्स ब्रूयाद्यथैक ऋषिर्विजानते॥१२॥

त्रिकद्रुकेभिः पतति षडुर्वीरेकमिद्वहत्। गायत्री
 त्रिष्टुप्छन्दांसि सर्वा ता यम आहिता। अहरहर्नयमानो
 गामश्वं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यमः।
 वैवस्वते विविच्यन्ते यमे राजानि ते जनाः। ये
 चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते राजन्निह
 विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाश्च ये नमस्यन्ति
 ब्राह्मणाश्चापचित्यति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः सम्पिबते
 यमः। अत्रा नो विशपतिः पिता पुराणा अनुवेनति॥१३॥

पृथिकृद्भ्यो विजानतेऽनु वेनति॥

[५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सं शतधारमेतम्।
 तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभरत्पिन्वमाने।
 द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः।
 तृतीयं योनिमनु सश्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः।
 इमं समुद्रं शतधारमुत्संव्यच्यमानं भुवनस्य मध्यै।
 घृतं दुहानामदितिं जनायाग्रे मा हिंसीः परमे व्योमन्।

अपैत॒ वीत॒ वि च॑ सर्प॒तातो॒ येऽत्र॒ स्थ पु॒रा॒णा ये च॒
नूत॑नाः। अहो॑भिर॒द्विर॒क्तुभि॒र्व्यक्तं॑ य॒मो द॑दात्वव॒सान॑मस्मै।
स॒वि॒तै॒तानि॒ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे।
तेभि॑र्यु॒ज्यन्ता॑मघ्नि॒याः॥१४॥

शुनं॑ वा॒हाः शुनं॑ ना॒राः शुनं॑ कृषतु लाङ्ग॑लम्। शुनं॑ वर॒त्रा
ब॑ध्यन्ताः शुनमष्ट्रा॒मुदि॑ङ्गय॒ शुना॑सीरा शुनम॒स्मासु॑ धत्तम्।
शुना॑सीरावि॒मां वाचं॑ यद्वि॒वि च॑क्रथुः पयः॑। तेने॒मामुप॑
सिञ्च॑तम्। सी॒ते व॒न्दा॑महे त्वा॒र्वाचीं॑ सुभगे भव। यथा॑
नः सु॒भगा स॑सि॒ यथा॑ नः सु॒फला स॑सि। स॒वि॒तै॒तानि॒
शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे। तेभि॑रदि॒ते शं भ॑वा।
विमु॑च्यध्वमघ्नि॒या दे॒व्याना॒ अता॑रिष्म॒ तम॑सस्पा॒रम॒स्य।
ज्योति॑रापाम॒ सुव॑रगन्म॥१५॥

प्र वा॒ता वा॒न्ति पु॒तय॑न्ति वि॒द्युत॒ उदोष॑धीर्जिहते पि॒न्वते॒
सुवः॑। इ॒रा वि॒श्वस्मै॑ भुव॑नाय जायते यत्प॒र्जन्यः॑ पृथि॒वीः
रेत॑साऽव॒ति। यथा॑ य॒माय॑ हार्म्यमव॑प॒न्मश्च॑ मान॒वाः। ए॒वं
व॑पामि हार्म्यं यथासा॑म जीव॒लोके॑ भूर॑यः। चि॒तः स्थ परि॑चितं
ऊ॒र्ध्वचि॑तः श्रय॒ध्वं पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिर्वः सादयतु॒ तया॑
दे॒वत॑या। आप्या॑यस्व॒ सन्तै॑॥१६॥

अघ्निया अंगन्म सप्त च॥

[६]

उ॒त्तै त॒न्नोमि॑ पृथि॒वीं त्वत्प॑रीमं लो॒कं नि॒दध॑न्मो अ॒हः
रि॑षम्। ए॒ताः स्थू॑णां पि॒तरो॑ धारयन्तु॒ तेऽत्रा॑ य॒मः

साद॑नात्ते मि॒नोतु। उप॑स॒र्प मा॒तरं॒ भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं
 पृथि॒वीꣳ सु॑शेवा॑म्। ऊ॒र्णम्र॑दा यु॒वति॑र्दक्षि॒णावत्ये॑षा त्वा
 पातु॑ नि॒र्ऋत्या॑ उ॒पस्थे॑। उ॒द्धश्च॑स्व पृथि॒वि मा वि॒बाधि॑थाः
 सूपा॑य॒नास्मै॑ भव॒ सूप॑वश्च॒ना। मा॒ता पु॒त्रं यथा॑सि॒चाभ्ये॑नं
 भूमि॑ वृणु। उ॒द्धश्च॑माना पृथि॒वी हि तिष्ठ॑सि स॒हस्रं॑ मि॒त
 उप॑ हि श्रय॑न्ताम्। ते गृ॒हासो॑ मधु॒श्रुतो॑ वि॒श्वाहा॑स्मै शर॒णाः
 स॒न्त्वत्र॑। ए॒णीर्धा॑ना ह॒रिणी॑र॒र्जुनीः॑ स॒न्तु धे॒नवः॑। ति॒लव॑थ्सा
 ऊ॒र्जम॑स्मै दु॒हाना॑ वि॒श्वाहा॑ स॒न्त्वन॑प॒स्फुर॑न्तीः॥१७॥

ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॒धीय॑ते गृ॒हे। अक्षि॑ति॒र्नाम॑
 ते अ॒सौ। इ॒दं पि॒तृभ्यः॑ प्र॒भरे॑म ब॒र्हिर्दे॒वेभ्यो॑ जी॒वन्तु॑ उ॒त्तरं॑
 भरे॑म। तत्त्वं॑मा॒रोहा॑सो मे॒घ्यो भव॑ य॒मेन॒ त्वं य॒म्या सं॑वि॒दानः॑।
 मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धि॒ष्टां मा मा॒ता पृथि॑वि॒ त्वम्। पि॒तृन्
 हि यत्र॑ गच्छा॒स्येधा॑सं यम॒राज्ये॑। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धे॒थां
 मा मा॒ता पृथि॑वी म॒ही। वै॒वस्व॑तꣳ हि गच्छा॒सि यम॒राज्ये॑
 वि॒राज॑सि। न॒ळं प्लु॑वमा॒रोहे॑तं न॒ळेन॑ प॒थोऽन्वि॑हि। स त्वं
 न॒ळप्ल॑वो भू॒त्वा स॒न्तरे॑ प्र॒तरो॑त्तर॥१८॥

स॒वि॒तैता॑नि शरी॒राणि॑ पृथि॒व्यै मा॒तुरु॑प॒स्थ आ॑द॒धे। तेभ्यः॑
 पृथि॒वि शं भ॑व। षड्ढो॑ता॒ सूर्य॑ ते चक्षु॑र्गच्छतु वा॒तमा॒त्मा द्यां
 च गच्छ॑ पृथि॒वीं च ध॑र्म॒णा। अ॒पो वा॑ गच्छ॒ यदि॑ तत्र॑ ते
 हि॒तमोष॑धीषु प्र॒ति॒तिष्ठा॑ शरी॒रैः। परं॑ मृ॒त्यो अनु॑परे॒हि प॒न्थां

यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा
नः प्रजाः रीरिषो मोत वीरान्। शं वातः शः हि ते घृणिः
शमु ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः शग्माः। पृथिव्यास्त्वा
लोके सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु तया देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वा दिशां त्वा
नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्य त्वा विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मासि
पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥१९॥

अपूपवान्मृतवाञ्छुरुरेह सीदतूत्तभुवन् पृथिवीं
द्यामुतोपरि। योनिकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानां
घृतभागा इह स्था। एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते
गृहेऽसौ। दशाक्षरा ताः रक्षस्व तां गोपायस्व तां
ते परिददामि तस्यां त्वा मा दम्भपितरो देवता।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया। अपूपवाञ्छुतवान्
क्षीरवान्दधिवान्मधुमाञ्छुरुरेह सीदतूत्तभुवन् पृथिवीं
द्यामुतोपरि। योनिकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानां
शृतभागाः क्षीरभागा दधिभागा मधुभागा इह स्था।
एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। शताक्षरा
सहस्राक्षरायुताक्षराऽच्युताक्षरा ताः रक्षस्व तां गोपायस्व
तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दम्भपितरो देवता।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥२०॥

ए॒तास्ते॑ स्व॒धा अ॒मृताः॑ करोमि॒ यास्ते॑ धा॒नाः
 प॑रि॒किरा॒म्यत्र॑। तास्ते॑ य॒मः पि॒तृभिः॑ संविदा॒नोऽत्र॑ धे॒नूः
 का॑म॒दुघाः॑ करोतु। त्वाम॒र्जुनौष॑धीनां॒ पयो॑ ब्र॒ह्माण॒ इद्वि॑दुः।
 तासां॑ त्वा म॒ध्यादा॑ददे च॒रुभ्यो॒ अपि॑धातवे। दूर्वा॑णां
 स्त॒म्बमा॑हर॒तां प्रि॒यत॑मां मम॑। इ॒मां दि॒शं मनु॑ष्याणां
 भूयि॑ष्ठानु वि रो॒हतु॑। काशा॑नां स्त॒म्बमा॑हर॒ रक्ष॑साम॒प॑हत्यै।
 य ए॒तस्यै॑ दि॒शः प॒राभ॑वन्नघा॒यवो॒ यथा॒ तेना॑भ॒वान्पुनः॑।
 दर्भा॑णां स्त॒म्बमा॑हर॒ पितॄ॑णामोष॑धीं प्रि॒याम्। अ॒न्वस्यै॒ मूलं॑
 जीवा॑दनु काण्ड॒मथो॒ फल॑म्॥२१॥

लो॒कं पृ॑ण॒ ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः। शं वातः॒ शः हि
 ते घृ॑णिः श॒मु ते स॒न्त्वोष॑धीः। कल्प॑न्तां ते दि॒शः सर्वाः॑।
 इ॒दमे॒व मेतो॑ऽप॒रा॒मार्ति॑मारा॒म काश्च॑न। तथा॒ तद॑श्चि॒भ्यां कृ॑तं
 मि॒त्रेण॒ वरु॑णेन च। व॒रणो वा॑रयादि॒दं दे॒वो वन॑स्पतिः। आ॒त्यै
 नि॒र्ऋत्यै॒ द्वेषा॑च्च वन॑स्पतिः। वि॒धृति॑रसि॒ विधा॑रया॒स्मद॑घा
 द्वेषा॑सि श॒मि श॒मया॑स्मद॒घा द्वेषा॑सि य॒व य॒वया॑स्मद॒घा
 द्वेषा॑सि। पृ॒थि॒वीं ग॑च्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ दिवं गच्छ॒ दिशो॑
 गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ दिशो॑ गच्छ॒ दिवं गच्छा॑न्तरि॒क्षं
 गच्छ॒ पृथि॑वीं ग॑च्छा॒ऽऽपो वा॑ गच्छ॒ यदि॑ तत्र॒ ते हि॑तमोष॑धीषु
 प्र॒ति॒ति॒ष्ठा शरी॑रैः। अ॒श्मन्व॑ती रेवती॒र्यद्वै॑ दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प॒वित्रं॑
 या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादु॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु॥२२॥

फलं पुनातु॥

[८]

आ रोहताऽऽयुर्जसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ठ।
 इह त्वष्टा सुजनिमा सुरत्नो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः।
 यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति क्लृप्ताः। यथा
 न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूँषि कल्पयैषाम्। न हि ते
 अग्ने तनुवै क्रूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजनं पुनर्जरायु
 गौरिवा अप नः शोशुचदधमग्ने शुशुध्या रयिम्। अप नः
 शोशुचदधं मृत्यवे स्वाहा। अनङ्गाहमन्वारभामहे स्वस्त्यै।
 स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा वि मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्या
 प्राञ्जोगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः।
 मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः।
 आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः।
 इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्।
 शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीस्तिरो मृत्युं दद्महे पर्वतेन।
 इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा सम्मृशन्ताम्।
 अनश्रवो अनमीवाः सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्ने।
 यदाञ्जनं त्रैककुदं जातं हिमवतस्परि। तेनामृतस्य
 मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा त्वमुद्भिन्नथस्योषधे पृथिव्या
 अधि। एवमिम उद्भिन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन।
 अजोऽस्यजास्मदघा द्वेषाँसि यवोऽसि यवयास्मदघा

द्वेषाँसि॥२४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥ [१]

अपं नः शोशुचदधमग्रे शशुध्या रयिम्। अपं नः
शोशुचदधम्। सुक्षेत्रिया सुगातुया वसूया च यजामहे। अपं
नः शोशुचदधम्। प्रयद्वन्दिष्ठ एषां प्रास्माकांसश्च सूरयः।
अपं नः शोशुचदधम्। प्रयदग्रेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति
सूरयः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयत्ते अग्रे सूरयो जायेमहि
प्र ते वयम्। अपं नः शोशुचदधम्॥२५॥

त्वँ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं
नः शोशुचदधम्। द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेवं
पारय। अपं नः शोशुचदधम्। स नः सिन्धुमिव
नावयाति पर्षा स्वस्तये। अपं नः शोशुचदधम्।
आपः प्रवणादिव यतीरपास्मथस्यन्दतामधम्। अपं नः
शोशुचदधम्। उद्वनादुदकानीवापास्मथस्यन्दतामधम्। अपं
नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाँ स्वान्गृहान्।
अपं नः शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः पुरुषः
पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमपं नः
शोशुचदधम्॥२६॥

अधमघं चत्वारि च॥ [१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्।
अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ठै।

मयै॒तां मा॒ऽस्तां भ्रि॒यमा॑णा दे॒वी स॒ती पि॑तृलो॒कं यदै॑षि।
 वि॒श्ववा॑रा नभ॑सा सं॒व्यय॑न्त्यु॒भौ नो॑ लो॒कौ पय॑साऽऽवृ॑णीहि।
 रयि॑ष्ठाम॒ग्निं मधु॑मन्तमूर्मि॒णमूर्जः॑ सन्तं त्वा पय॑सोप॒
 स॒स॑देम। स॒ र॒य्या स॒मु वर्च॑सा सच॑स्वा नः स्व॒स्तये॑।
 ये जी॒वा ये च॑ मृ॒ता ये जा॒ता ये च॑ जन्त्याः॑। तेभ्यो॑ घृ॒तस्य॑
 धारयितुं मधु॑धारा व्यु॒न्दती॑। मा॒ता रु॒द्राणां॑ दुहि॒ता वसू॑नाऽ॒
 स्वसा॑ऽऽदि॒त्याना॑म॒मृत॑स्य नाभिः॑। प्रणु॑वोच॑ चि॒कि॒तुषे॑
 जना॑य मा॒गाम॑ना॒गाम॑दि॒तिं वधि॑ष्ट। पिब॑तू॒दकं॑ तृणा॑न्यत्तु।
 ओमु॒त्सृ॒जत॥ २७॥

वधिष्ट द्वे च॥

[११]

सन्त्वा॑ सि॒ञ्चामि॑ यजु॒षां प्र॒जामा॑यु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्तिः॑
 शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

सु॒म॒ङ्गली॑रि॒यं व॒धू॒रि॒मा॒स॑मे॒त पश्य॑त। सौभा॑ग्यम॒स्यै
 द॒त्त्वाया॑थास्तं वि॒ परे॑तन। इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॑पु॒त्रा॒सु॒
 भ॒गां कुरु॑। दशा॑स्यां पु॒त्रा॒ना धे॑हि पति॑मेकाद॒शं कृ॑धि॥
 आ॒वह॑न्ती वि॒तन्वा॑ना। कु॒र्वा॒णा ची॒रमा॑त्मनः॑। वासा॑सि॒ मम॑
 गाव॑श्च। अ॒न्नपा॑ने च॑ सर्व॒दा। ततो॑ मे श्रि॒यमा॑व॒ह।

ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

॥सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली॥

शं नो मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो भव॑त्व॒र्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॑
बृ॒हस्प॑तिः। शं नो वि॒ष्णुरु॑रु॒क्रमः। नमो॑ ब्र॒ह्म॒णे। नम॑स्ते वा॒यो।
त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्र॒ह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्र॒ह्म व॑दिष्यामि। ऋ॒तं
व॑दिष्यामि। स॒त्यं व॑दिष्यामि। तन्मा॑मवतु। तद्व॒क्तार॑मवतु।
अव॑तु मा॒म्। अव॑तु व॒क्तार॑म्। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं व॑दिष्यामि पञ्च च॥—————[१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। सामं
सन्तानः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॥—————[२]

स॒ह नो॑ य॒शः। स॒ह नो॑ ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम्। अथा॑तः
स॒ं॒हि॒ता॒या उप॑निषदं व्याख्यास्यामः। पञ्चस्व॒धिक॑रणेषु।
अधिलोकमधिज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता
महास॒ं॒हि॒ता इ॑त्याचक्षते। अथा॑धिलोकम्। पृथि॒वी
पूर्व॑रूपम्। द्यौरु॒त्तर॑रूपम्। आका॑शः स॒न्धिः॑॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्य॑धिलोकम्। अथा॑धिज्यौतिषम्।
अग्निः पूर्व॑रूपम्। आदित्य उत्तर॑रूपम्। आपः स॒न्धिः॑।
वैद्यु॑तः सन्धानम्। इत्य॑धिज्यौतिषम्। अथा॑धिविद्यम्।
आचार्यः पूर्व॑रूपम्॥४॥

अन्ते॒वास्यु॑त्तररूपम्। वि॒द्या स॒न्धिः॑। प्रव॑चनं
सन्धा॒नम्। इत्य॑धिविद्यम्। अथा॑धिप्रजम्। मा॒ता पूर्व॑रूपम्।

पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं सन्धानम्।
इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्।
वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा
महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेदा।
सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण
लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥—————[३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव।
स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देवधारणो भूयासम्।
शरीरं मे विचर्षणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां
भूरि विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे
गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने
च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह
स्वाहा। आ मां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि मांऽऽयन्तु
ब्रह्मचारिणः स्वाहा। प्र मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा।
दमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः
स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा।
तं त्वां भग प्रविशानि स्वाहा। स मां भग प्रविश स्वाहा।

तस्मिँन्सहस्रंशाखे। निभंगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथाऽऽपः
प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः।
धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां
पद्यस्व॥१॥

[४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्तिस्रो व्याहृतयः। तासामुहस्मै
तां चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स
आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव
इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते।
भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः।
मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतीरपि
महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति
यजूरपि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति
वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्।
अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा।
चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै
देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

असौ लोको यजूरपि वेद द्वे च॥

[५]

स य ए॒षोऽन्तर॑हृ॒दय आका॑शः। तस्मि॑न्त्रयं पु॒रुषो
मनो॑मयः। अमृ॑तो हि॒र॒ण्मयः॑। अन्त॑रेण॒ तालु॑के। य ए॒ष
स्तन॑ इवाव॒लम्ब॑ते। सै॒न्द्रयो॑निः। यत्रा॒सौ कै॑शान्तो वि॒वर्त॑ते।
व्य॒पोह्य॑ शी॒र्षक॑पा॒ले। भू॒रित्य॒ग्नौ प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। भुव॒ इति॑
वा॒यौ॥१३॥

सुव॑रित्या॒दित्ये। मह॑ इति॒ ब्रह्म॑णि। आ॒प्नोति॒ स्वरा॑ज्यम्।
आ॒प्नोति॒ मन॑स॒स्पति॑म्। वाक्प॑तिश्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒
ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒का॒शशरी॑रं ब्रह्म॑।
स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं मन॑ आनन्दम्। शा॒न्ति॑समृद्धम॒मृत॑म्।
इति॑ प्राचीनयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॑मृतमेकं च॥—————[६]

पृ॒थि॒व्यन्तरि॑क्षं द्यौर्दि॒शोऽवा॑न्तरदि॒शाः। अ॒ग्नि॒र्वा॒युरा॑दित्य॒
श्च॒न्द्रमा॑ नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो॒ वन॑स्पत॑य आका॑श
आ॒त्मा। इत्य॑धिभू॒तम्। अथा॑ध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॒नोऽपान॑
उ॒दानः॑ स॒मानः॑। चक्षुः॑ श्रोत्रं मनो॒ वाक्क॑क्। चर्म॑ मा॒सः
स्ना॒वास्थि॑ म॒ज्जा। ए॒तद॑धि वि॒धाय॑र॒षिर॑वाचत्। पाङ्क॑ वा इ॒दं
सर्व॑म्। पाङ्क॑नैव पाङ्क॑ः स्पृ॒णोती॑ति॥१५॥

सर्व॑मेकं च॥—————[७]

ओमि॑ति ब्रह्म॑। ओमि॑ती॒दं सर्व॑म्। ओमि॑त्ये॒तद॑नुकृति
ह स्म॒ वा अ॒प्योश्वा॑व॒येत्या॑श्वावयन्ति। ओमि॑ति
सा॒मा॒नि गाय॑न्ति। ओ॒शोमि॑ति श॒स्त्राणि॑ श॒सन्ति॑।

ओमित्यध्वर्युः प्रतिगुरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति।
ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह
ब्रह्मोपाप्रवानीति। ब्रह्मैवोपाप्रोति॥१६॥

ओन्दश॥—————[८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च।
तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं
च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च।
मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने
च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने
च। सत्यमिति सत्यवचा राधीतरः। तप इति तपोनित्यः
पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि
तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥—————[९]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा। ऊर्ध्वपवित्रो
वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणं सर्वर्चसम्। सुमेधा
अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहं षट्॥—————[१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं
चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य
प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न

प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्।
स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो
भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि
कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकं
सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः।
तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रशंसितव्यम्। श्रद्धया देयम्।
अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया
देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा
वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा
धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः।
अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता
आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्।
तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा
वैदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु
चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्त्यस्य च॥—[११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं

न॒ इन्द्रो॑ बृह॒स्पतिः॑। शं नो॒ विष्णु॑रुरु॒क्रमः॑। नमो॒
ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वायो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वामे॒व
प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑वादिषम्। ऋ॒तम॑वादिषम्। स॒त्यम॑वादिषम्।
तन्मा॑मावीत्। तद्व॒क्तार॑मावीत्। आ॒वीन्मा॑म्। आ॒वीद्व॒क्तार॑म्।
ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥ २३ ॥

स॒त्यम॑वादिषं पञ्च च॥ — [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॑र्यं करवावहै।
ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑
शान्तिः॑॥

ब्रह्म॒विदा॑प्रोति॒ पर॑म्। तद॒ेषाभ्यु॑क्ता। स॒त्यं ज्ञा॑नम॒नन्तं॑
ब्रह्म॑। यो वेद॒ निहि॑तं गुहा॑यां पर॒मे व्यो॑मन्। सौ॑ऽश्नुते
सर्वा॒न्कामा॑न्त्स॒ह। ब्रह्म॑णा विप॒श्चितेति॑। तस्मा॒द्वा
ए॒तस्मा॑दा॒त्मन॑ आका॒शः सम्भू॑तः। आ॒का॒शाद्वा॒युः।
वा॒यो र॒ग्निः। अ॒ग्नेरा॑पः। अ॒द्भ्यः पृ॑थि॒वी। पृ॒थि॒व्या ओष॑धयः।
ओष॑धी॒भ्योऽन्न॑म्। अन्ना॒त्पुरु॑षः। स वा एष पुरु॑षोऽन्न॑रस॒मयः॑।
तस्ये॒दमे॒व शि॒रः। अयं दक्षि॑णः प॒क्षः। अयमुत्त॑रः प॒क्षः।
अयमा॒त्मा। इदं पु॒च्छं प्रति॑ष्ठा। तदप्येष श्लो॑को भ॒वति॑॥ १ ॥

अन्ना॒द्वै प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। याः काश्च॑ पृथि॒वीऽश्रि॑ताः।
अथो॒ अन्नै॑नै॒व जी॒वन्ति॑। अथै॒नदपि॑ यन्त्यन्त॒तः। अन्न॑ऽ

हि भू॒तानां॑ ज्येष्ठम्। तस्मा॑त्सर्वो॒षधमु॑च्यते। सर्वं॑ वै
 तेऽन्न॑माप्नुवन्ति। येऽन्नं॑ ब्रह्मो॒पास॑ते। अन्न॑ꣳ हि भू॒तानां॑
 ज्येष्ठम्। तस्मा॑त्सर्वो॒षधमु॑च्यते। अन्ना॑द्भू॒तानि॑ जायन्ते।
 जाता॒न्यन्नै॑न वर्धन्ते। अद्य॑तेऽ॒त्ति च॑ भू॒तानि॑। तस्मा॑दन्नं
 तदु॒च्य॑त इति। तस्मा॑द्वा एतस्मा॑दन्न॑रस॒मया॑त्। अन्योऽन्तर
 आत्मा॑ प्राण॒मयः॑। तेनै॑ष पूर्णः। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व।
 तस्य॑ पुरुषवि॑धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः॑। तस्य॑ प्राणं॑ ए॒व
 शिरः॑। व्या॒नो दक्षि॑णः प॒क्षः। अपा॒न उत्त॑रः प॒क्षः। आका॑श
 आ॒त्मा। पृथि॒वी पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॥२॥

प्रा॒णं दे॒वा अनु॑ प्राण॑न्ति। म॒नुष्याः॑ प॒शव॑श्च॒ ये। प्रा॒णो
 हि भू॒ताना॑मायुः। तस्मा॑त्सर्वा॒युषमु॑च्यते। सर्वमे॒व त
 आयु॑र्यन्ति। ये प्रा॒णं ब्रह्मो॒पास॑ते। प्रा॒णो हि भू॒ताना॑मायुः।
 तस्मा॑त्सर्वा॒युषमु॑च्य॑त इति। तस्यै॑ष ए॒व शा॒रीर आ॒त्मा।
 यः पूर्॒वस्य॑। तस्मा॑द्वा एतस्मा॑त् प्राण॒मया॑त्। अन्योऽन्तर
 आत्मा॑ मनो॒मयः॑। तेनै॑ष पूर्णः। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व।
 तस्य॑ पुरुषवि॑धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः॑। तस्य॑ यजु॑रे॒व
 शिरः॑। ऋ॒ग्दक्षि॑णः प॒क्षः। सामो॑त्तरः प॒क्षः। आदेश॑ आ॒त्मा।
 अथ॑र्वाङ्गि॒रसः पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॥३॥

यतो॒ वाचो॑ निर्वर्तन्ते। अप्रा॑प्य॒ मन॑सा स॒ह। आन॑न्दं
 ब्रह्म॑णो वि॒द्वान्। न बिभे॑ति कदा॑चनेति। तस्यै॑ष ए॒व
 शा॒रीर आ॒त्मा। यः पूर्॒वस्य॑। तस्मा॑द्वा एतस्मा॑न्मनो॒मया॑त्।

अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष
पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः।
तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः
पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको
भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः
सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न
प्रमाद्यति। शरीरं पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्धसमश्नुत
इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा
एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष
पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं
पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद
उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष
श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति
ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शरीर
आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वान्मुं
लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वान्मुँल्लोकं
प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३) उ। सोऽकामयत। बहु स्यां
प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदं

सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तत्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असृष्ट्वा इदमग्रं आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानं स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तत्सुकृतम्। रसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदैति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको

देवगन्धर्वाणा॑मानु॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒त॒स्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणा॑मानु॒न्दाः। स एकः पितॄणां
चिरलोकलोकाना॑मानु॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒त॒स्य।

ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकाना॑मानु॒न्दाः। स एक
आजानजानां देवाना॑मानु॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒त॒स्य।

ते ये शतमाजानजानां देवाना॑मानु॒न्दाः। स एकः
कर्मदेवानां देवाना॑मानु॒न्दः। ये कर्मणा देवान॑पिय॒न्ति।
श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒त॒स्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवाना॑मानु॒न्दाः। स एको
देवाना॑मानु॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒त॒स्य।

ते ये शतं देवाना॑मानु॒न्दाः। स एक इन्द्र॑स्याऽऽनु॒न्दः।
श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒त॒स्य।

ते ये शतमिन्द्र॑स्याऽऽनु॒न्दाः। स एको बृहस्पते॑रानु॒न्दः।
श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒त॒स्य।

ते ये शतं बृहस्पते॑रानु॒न्दाः। स एकः प्रजापते॑रानु॒न्दः।
श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒त॒स्य।

ते ये शतं प्रजापते॑रानु॒न्दाः। स एको ब्रह्म॑ण आनु॒न्दः।
श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒त॒स्य।

स यश्चायं पुरुषे। यश्चासा॑वादित्ये। स एकः। स यं
एवंवित्। अस्माल्लो॑कात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुप॑सङ्क॒मति॑।

एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्कामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एतं ह वाचं न तपति। किमहं साधुं नाकुरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानं स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानं स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति। तं हौवाच। यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्वह्मेति। स तपोऽतप्यत। स

तपस्तत्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं हौवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं हौवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्यैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं हौवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं

प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं
पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच।
तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत।
स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्धैव खल्विमानि
भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं
प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या।
पुरमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति।
अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन।
महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्।
शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः
प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने
प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति
प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्वृतम्। आपो वा अन्नम्।
ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः
प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने
प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति
प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्।

आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे
 पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य
 एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति।
 महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यया कया
 च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते।
 एतद्वै मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते।
 एतद्वै मध्यतोऽन्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते।
 एतद्वा अन्ततोऽन्नं राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते।
 य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः।
 कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति
 पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति
 वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति
 नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे।
 तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत।
 महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम
 इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्वह्नेत्युपासीत।
 ब्रह्मवान्भवति। तद्वह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं
 म्रियन्ते द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः। स
 यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्।
 अस्माल्लोकात्प्रेत्या। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं

प्राणमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं मनोमयमात्मानमुप-
 सङ्कम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतमानन्दमय-
 मात्मानमुपसङ्कम्य। इमाँल्लोकान्कामात्री कामरूप्यनु-
 सञ्चरन्। एतत्साम गायत्रास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३)
 वु। अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादो(२)-
 ऽहमन्नादः। अह॑ श्लोककृदह॑ श्लोककृदह॑ श्लोककृत्।
 अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य
 ना(३) भाइ। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः।
 अहमन्नमन्नमदन्तुमा(३) द्वि। अहं विश्वं भुवनमभ्यभवाम्।
 सुवर्नं ज्योतीः। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
 तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भस्य पारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महतो
महीयान्। शुक्रेण ज्योतींषि समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति
गर्भे अन्तः॥ यस्मिन्निदं सं च विचैति सर्वं यस्मिन्देवा
अधि विश्वे निषेदुः। तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरे परमे
व्योमन्॥ येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपति
तेजसा भ्राजसा च। यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति यदक्षरे
परमे प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः प्रसूती तोयेन जीवान्
व्यसंसर्ज भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्पशूँश्च विवेश
भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसं हि परात्परं
यन्महतो महान्तम्। यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं
तमसः परस्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्।
इष्टापूर्तं बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य
नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः। तदेव
शुक्रममृतं तद्ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा

ज॒ज्ञिरे॑ वि॒द्युतः॑ पु॒रुषा॑दधि। क॒ला मु॑हूर्ताः का॒ष्ठाश्चा॑होरा॒त्राश्च॑
सर्व॑शः॥ अ॒र्धमा॑सा मासा॑ ऋ॒तवः॑ सं॒वत्सर॑श्च कल्पन्ताम्।
स आपः॑ प्रदु॒घे उ॒भे इ॒मे अ॒न्तरि॑क्षमथो सु॒वः॥ नैन॑मूर्ध्वं न
तिर्य॑श्चं न मध्ये॒ परि॑जग्रभत्। न तस्यै॑शे कश्च॒न तस्य॑ नाम
म॒हद्य॑शः॥ २॥

न स॒न्दृशे॑ तिष्ठति॒ रूप॑मस्य॒ न चक्षु॑षा पश्यति॒ कश्च॑नैनम्।
हृ॒दा म॑नी॒षा मन॑साऽभि॒कृतो॑ य ए॒नं वि॑दुरमृ॒तास्ते भ॑वन्ति॥
अ॒द्भ्यः सम्भू॑तो हि॒रण्यग॑र्भ इत्य॒ष्टौ॥ ए॒ष हि दे॒वः
प्र॒दिशोऽनु॑ सर्वाः॒ पूर्वा॑ हि जा॒तः स उ॒ गर्भे॑ अ॒न्तः।
स वि॒जाय॑मानः स जनि॒ष्यमा॑णः प्र॒त्यङ्मुखो॑स्तिष्ठति
वि॒श्वतो॑मुखः॥ वि॒श्वत॑श्चक्षुरु॒त वि॒श्वतो॑मुखो वि॒श्वतो॑हस्त
उ॒त वि॒श्वत॑स्पात्। सं बा॒हुभ्यां॑ नम॑ति सं पत॑त्रैर्द्यावापृथि॒वी
ज॒नय॑न्देव एकः॥ वे॒नस्त॑त्पश्यन्वि॒श्वा भुव॑नानि वि॒द्वान् यत्र॑
वि॒श्वं भव॑त्येक॑नीलम्। यस्मि॑न्नि॒दं सं च॑ वि॒चैकं॑ स ओ॒तः
प्रो॒तश्च॑ वि॒भुः प्र॒जासु॑। प्र तद्वो॑चे अ॒मृतं॑ नु वि॒द्वान्गन्ध॑र्वो
नाम॑ निहि॑तं गुहा॑सु॥ ३॥

त्रीणि॑ प॒दा निहि॑ता गुहा॑सु यस्तद्वे॒दं सवि॑तुः
पि॒ताऽस॑त्। स नो बन्धु॑र्जनि॒ता स वि॑धा॒ता धामा॑नि
वे॒द भुव॑नानि वि॒श्वा। यत्र॑ दे॒वा अ॒मृत॑मानशा॒नास्तृ॑तीये
धामा॑न्य॒भ्यैर॑यन्त। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः परि॑
लो॒कान् परि॑ दि॒शः परि॑ सु॒वः। ऋ॒तस्य॑ तन्तुं॑ वित॑तं

विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। पुरीत्य लोकान्पुरीत्य
भूतानि पुरीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा
ऋतस्याऽऽत्मनाऽऽत्मानमभिसम्बभूव। सदसस्पतिमद्भुतं
प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्। सनि मेधामयासिषम्। उद्दीप्यस्व
जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं मम॥४॥

पशूँश्च मह्यमावह जीवनं च दिशो दिश। मा नो
हिंसीज्जातवेदो गामश्वं पुरुषं जगत्। अबिभ्रदग्र आगहि
श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्रः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो
रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो
रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि।
तन्नो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय
धीमहि॥५॥

तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय
धीमहि। तन्नः षण्मुखः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे
सुवर्णपक्षाय धीमहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्। वेदात्मनाय
विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्।
नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि। तन्नो विष्णुः
प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्महे तीक्ष्णदृष्टाय धीमहि॥६॥

तन्नो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे
महद्युतिकराय धीमहि। तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्।
वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः
प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो
दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

सहस्रपरमा देवी शतमूला शताङ्कुरा। सर्वं हरतु मे पापं
दूर्वा दुःस्वप्ननाशनी। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषः
परि॥ ७ ॥

एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि
सहस्रेण विरोहसि। तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा
वयम्। अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्धरा। शिरसा
धारयिष्यामि रक्षस्व मां पदे पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमिर्धेनुर्धरणी लोकधारिणी। उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन
शतबाहुना। मृत्तिके हन मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम्।
मृत्तिके ब्रह्मदत्ताऽसि काश्यपेनाभिमन्त्रिता। मृत्तिके देहि मे
पुष्टिं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम्॥ ८ ॥

मृत्तिके प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद मृत्तिके। तया हतेन
पापेन गच्छामि परमां गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यतं इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि। मघवन्छुग्धि तव
तन्न ऊतये विद्विषो विमृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा
विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा अभयङ्करः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु।
आपोऽन्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः शिमीवाञ्छरुमा ५ ऋजीषी।
सोमो विश्वान्यतसावनानि नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानिदेभुः॥९॥

ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमृतः सुरुचो वेन आवः।
सबुधिया उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसंतश्च विवः।
स्योना पृथिवि भवाऽनृक्षरा निवेशनी। यच्छानः शर्म सप्रथाः।
गन्धद्वारा दुराधरूपा नित्यपुष्टां करीषिणीम्। ईश्वरी ५
सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम्। श्रीर्मे भजतु। अलक्ष्मीर्मे
नश्यतु। विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाँल्लोकाननप-
जय्यमभ्यजयन्। महा ५ इन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी शर्म
यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मघवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान्
द्वेष्टि। सोमान् ५ स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं
य औशिजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्सीदतु
योऽस्मान् द्वेष्टि। चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति

दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अतिं पाप्मानमरातिं
तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर
विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधौ नुदस्वाथाभयं कृणुहि
विश्वतो नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै
भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो
भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह
नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय
जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया
भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा
वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता
च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो
वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपंगच्छतात्।
अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो
राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो
मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्।
यश्चाप्सु वरुणः स पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने

सरस्वति॒ शुतु॑द्रि॒ स्तोम॑ꣳ सच॒ता परु॑ष्ण्या। अ॒सि॒क्रिया॑
म॑रुद्वृ॒धे वि॒तस्त॒याऽऽर्जी॑कीये शृ॒णु॒ह्या सु॒षोम॑या। ऋ॒तं च
स॒त्यं चा॒भी॒द्धा॒त्तप॒सोऽध्य॑जायत। ततो॒ रात्रि॑रजायत॒ ततः॑
समु॒द्रो अ॑र्णवः॥१३॥

स॒मु॒द्राद॑र्ण॒वादि॑र्षि॒ संव॑त्स॒रो अ॑जायत। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑
वि॒दध॑द्वि॒श्वस्य॑ मि॒षतो॑ व॒शी। सूर्या॑च॒न्द्रम॒सौ धा॒ता
य॑थापूर्वम॑कल्पयत्। दि॒वं च॑ पृ॒थि॒वीं चा॒न्तरि॑क्षमथो
सु॒वः। यत्पृ॑थि॒व्याꣳ रजः॑ स्व॒मान्तरि॑क्षे वि॒रोद॑सी।
इ॒माꣳस्त॑दा॒पो व॑रुणः पु॒नात्व॑धम॒र्षणः॑। पु॒नन्तु॑ वस॑वः
पु॒नातु॑ वरुणः पु॒नात्व॑धम॒र्षणः॑। ए॒ष भू॒तस्य॑ म॒ध्ये भु॒वन॑स्य
गो॒प्ता। ए॒ष पु॒ण्यकृ॑तां लो॒का॒नेष॑ मृ॒त्योर्हि॑र॒ण्मय॑म्।
द्या॒वापृ॑थि॒व्योर्हि॑र॒ण्मय॑ꣳ सꣳश्रि॑तꣳ सु॒वः॥१४॥

स नः॒ सु॒वः सꣳशि॑शाधि। आ॒र्द्रं ज्व॑ल॒ति ज्योति॑र॒हम॑स्मि।
ज्योति॑र्ज्वल॒ति ब्र॑ह्मा॒हम॑स्मि। योऽ॒हम॑स्मि ब्र॒ह्मा॒हम॑स्मि।
अ॒हम॑स्मि ब्र॒ह्मा॒हम॑स्मि। अ॒हमे॒वाहं॑ मां जु॒होमि॑
स्वाहा॑। अ॒का॒र्यका॒र्यव॑की॒र्णी स्ते॒नो भ्रू॑ण॒हा गु॑रुत॒ल्पगः॑।
वरु॑णोऽ॒पाम॑धम॒र्षणस्त॑स्मा॒त्पा॒पात् प्र॑मु॒च्यते। र॒जो
भूमि॑स्त्व॒माꣳ रो॑दयस्व॒ प्रव॑दन्ति॒ धीराः॑। आ॒क्रा॒न्त्समु॑द्रः
प्र॑थ॒मे वि॑ध॒र्मं ज॒नय॑न्म॒जा भु॒वन॑स्य॒ राजा॑। वृषा॑ प॒वित्रे॑
अधि॑ सानो॒ अव्य॑ बृह॒त्सोमो॑ वावृ॒धे सु॒वा॒न इ॒न्दुः॥१५॥

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जा॒तवे॑दसे सु॒नवाम् सोम॑मरातीय॒तो निज॑हाति वेदः। स
 नः पर॑ष॒दति॑ दुर्गाणि॒ विश्वा॑ ना॒वेव॑ सिन्धुं दु॒रिता॑ऽत्य॒ग्निः।
 ताम॒ग्निर्वे॑र्णां तप॑सा ज्वल॒न्तीं वैरो॑चनीं कर्म॒फले॑षु जुष्टा॑म्।
 दुर्गा॑ दे॒वीः शरण॑म॒हं प्रप॑द्ये सु॒तर॑सि तर॒से नमः॑। अग्ने॒ त्वं
 पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्ध॒स्वस्ति॑भिरति॒ दुर्गाणि॑ विश्वा॑। पू॒श्च
 पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॑ तन॒याय॑ शं योः। विश्वा॑नि
 नो दु॒र्गहा॑ जा॒तवे॑दः सिन्धुं न ना॒वा दु॒रिता॑ति॒ पर॑षि।
 अग्ने॑ अत्रि॒वन्मन॑सा गृणा॒नोऽस्माकं॑ बो॒ध्यवि॑ता त॒नूना॑म्।
 पृ॒तना॑जित॒ः सह॑मानम॒ग्निमु॒ग्रः हु॑वेम पर॒मात्स॒धस्था॑त्। स
 नः पर॑ष॒दति॑ दुर्गाणि॒ विश्वा॑ क्षाम॑द्दे॒वो अति॑ दु॒रिता॑ऽत्य॒ग्निः।
 प्र॒लोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॑ होता॒ नव्य॑श्च स॒त्सि।
 स्वा॒श्चाग्ने॑ त॒नुव॑ पिप्रय॑स्वा॒स्मभ्य॑ च सौ॒भग॑माय॑जस्वा।
 गोभि॑र्जुष्ट॒मयु॑जो निषि॑क्तं तवै॒न्द्र वि॒ष्णोर॑नु॒सञ्चरे॑म। नाक॑स्य
 पृ॒ष्ठम॒भि सं॒वसानो॑ वैष्ण॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूर॑न्नम॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वा॒हा भुवो॑ऽन्नं वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षाय॒
 स्वा॒हा सुव॑र॒न्नमा॑दि॒त्याय॑ दि॒वे स्वा॒हा भूर्भुवः॑ सुव॒रन्नं॑
 च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वा॒हा नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑

सुव॒रन्न॒मोम्॥१७॥

[३]

भूर॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॑
सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॑ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॑
नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रग्न॑ ओम्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्नये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॑
चा॒न्तरि॑क्षाय च मह॒ते च॑ स्वाहा॑ सुव॑रादि॒त्याय॑ च दि॒वे
च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॑ भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॑ नक्ष॑त्रेभ्यश्च
दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑
सुव॑र्म॒हरो॑म्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि॑ नो अ॒ग्न ए॒नसे॑ स्वाहा॑। पाहि॑ नो वि॒श्ववे॑द॒से
स्वाहा॑। यज्ञं॑ पाहि॑ वि॒भाव॑सो स्वाहा॑। सर्वं॑ पाहि॑ शत॒क्रतो॑
स्वाहा॑॥२०॥

[६]

पाहि॑ नो॑ अ॒ग्न ए॒कया॑। पा॒ह्युत॑ द्वितीयया॑। पा॒ह्यूर्जं॑
तृतीयया॑। पाहि॑ गी॒र्भिश्च॑ त॒सृभिर्व॑सो स्वाहा॑॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दाँस्याविवेश।
सतां शिष्यः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय
ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द
ओम्॥ २२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं
कर्णयोः श्रुतं मा च्योढुं ममामुष्य ओम्॥ २३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो
दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं तपो भूर्भुवः
सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥ २४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं
पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां
कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विह्वयिष्यामि
कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सेत्॥ २५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अ॒णो॒रणी॑यान्म॒हतो॑ म॒ही॒याना॑त्मा गु॒हायां॑ नि॒हि॒तोऽस्य॑
ज॒न्तोः। तम॑क्रतुं पश्यति वी॒तशो॑को धा॒तुः प्र॒सादा॑न्महि॒मानं॑-
मी॒शम्। स॒प्त प्रा॒णाः प्र॒भव॑न्ति तस्मा॑त्स॒प्तार्चि॑षः स॒मिधः॑
स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त इ॒मे लो॒का येषु॑ चर॑न्ति प्रा॒णा
गु॒हाश॑यां नि॒हि॒ताः स॒प्त सं॒ता अतः॑ स॒मुद्रा॑ गि॒रय॑श्च
सर्वे॑ऽस्मात्स्यन्द॑न्ते सि॒न्धवः॑ सर्व॑रूपाः। अत॑श्च वि॒श्वा
ओष॑धयो रसा॑च्च येनैष भू॒तस्ति॑ष्ठत्यन्तरा॒त्मा। ब्र॒ह्मा दे॒वानां॑
प॒दवीः क॑वीनामृषि॒र्विप्रा॑णां म॒हिषो मृ॒गाणा॑म्। श्ये॒नो
गृ॒ध्राणा॑ः स्व॒धिति॑र्वि॒नाना॑ः सोमः प॒वित्र॑मत्येति रेभन्।
अ॒जामे॑कां लो॒हित॑शुक्ल॒कृष्णां ब॒र्हीं प्र॒जां ज॒नय॑न्तीः
सरू॑पाम्। अ॒जो ह्ये॒को जुष॑माणोऽनु॒शेते॑ जहा॑त्येनां
भु॒क्तभो॑गाम॒जोऽन्यः॑ ॥ २६ ॥

ह॒ः सः शु॒चिष॑द्वसु॒रन्तरि॑क्षस॒द्धोता॑ वेदि॒षदति॑थिर्दु॒रोण॑सत्।
नृष॑द्वर॒सद॑त॒सद्व्योम॑सद॒ब्जा गो॒जा ऋ॒तजा॑ अ॒द्रिजा॑ ऋ॒तं
बृ॒हत्। घृ॒तं मि॑मिक्षिरे घृ॒तम॑स्य योनि॑र्घृ॒ते श्रि॒तो घृ॒तमु॑वस्य
धा॒म। अ॒नुष्व॑धमाव॒ह मा॒दय॑स्व स्वाहा॑कृतं वृषभ
वक्षि ह॒व्यम्। स॒मुद्रा॑दूर्मिर्मधु॒माः उ॒दार॑दुपाः शु॒ना
सम॑मृ॒तत्व॑मानद्। घृ॒तस्य॑ नाम गु॒ह्यं यदस्ति॑ जि॒ह्वा
दे॒वाना॑ममृ॒तस्य॑ नाभिः। व॒यं नाम॑ प्रब्र॒वामा॑ घृ॒तेना॑स्मिन्
य॒ज्ञे धा॑रयामा॒ नमो॑भिः। उप॑ ब्र॒ह्मा शृ॑णवच्छु॒स्यमा॑नं चतुः

शृङ्गोऽवमीद्गौर एतत्। चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे
शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रौरवीति
महो देवो मर्त्याः आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पुणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्।
इन्द्र एकः सूर्य एकं जजान वेनादेकः स्वधया
निष्ठतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो रुद्रो
महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत् जायमानः स नो
देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति
किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्। वृक्ष इव
स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न
कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः।
परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति।
वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्त्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः।
ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे।
दहं विपापं परमैश्वर्यभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसं स्थम्।
तत्रापि दहं गुगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्।
यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्तो च प्रतिष्ठितः। तस्य
प्रकृतिं लीनस्य यः परः स महेश्वरः॥२८॥

॥ नारायणसूक्तम् ॥

स॒हस्र॒शीर्षं॑ दे॒वं वि॒श्वाक्षं॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। वि॒श्वं
ना॒राय॑णं दे॒वम॑क्षरं॑ पर॒मं प॑दम्। वि॒श्वतः॑ पर॑मान्नित्यं॑ वि॒श्वं
ना॒राय॑णः हरि॑म्। वि॒श्वमे॒वेदं॑ पु॒रुष॑स्तद्वि॒श्वमु॑पजीवति।
पतिं॑ वि॒श्वस्या॒ऽऽत्मे॑श्वरः॑ शाश्व॑तः शि॒वम॑च्युतम्। ना॒राय॑णं
महा॑ज्ञेयं वि॒श्वात्मा॑नं प॒राय॑णम्। ना॒राय॑णप॑रो ज्योति॒रात्मा
ना॒राय॑णः प॑रः। ना॒राय॑ण प॑रं ब्र॒ह्म त॒त्त्वं ना॒राय॑णः
प॑रः। ना॒राय॑णप॑रो ध्या॒ता ध्या॑नं ना॒राय॑णः प॑रः। यच्च
किञ्चि॑ज्जग॒त्सर्वं॑ दृश्यते॑ श्रूय॒तेऽपि॑ वा॥ अन्त॑र्बहिश्च॑ तत्सर्वं॑
व्याप्य॑ ना॒राय॑णः स्थि॑तः॥ २९॥

अन॑न्तमव्ययं॑ क॒विः स॑मु॒द्रेऽन्तं॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्।
प॒द्म॒कोश॑ प्रतीका॒शः हृ॒दयं॑ चाप्य॒धोमु॑खम्। अधो॑ नि॒ष्ट्या
वि॑तस्त्या॒न्ते ना॑भ्यामु॒परि॑ तिष्ठ॑ति। ज्वा॒ल॒मा॒लाकु॑लं
भा॒ती वि॒श्वस्या॒ऽऽय॑तनं॑ मह॑त्। सन्त॑तः शि॒लाभि॑स्तु॒-
ल॒म्ब॒त्याको॑शसन्नि॒भम्। तस्या॑न्ते सुषि॒रः सू॒क्ष्मं तस्मि॑न्सर्वं॑
प्रति॑ष्ठितम्। तस्य॑ मध्ये॑ म॒हान॑ग्निर्वि॒श्वार्चि॑र्वि॒श्वतो॑मुखः।
सोऽग्र॑भु॒ग्विभ॑जन्तिष्ठन्नाहा॒रम॑ज॒रः क॒विः। ति॒र्यग्धू॑र्वम॒धः
शा॒यी र॒श्मय॑स्तस्य॑ सन्त॑ता। स॒न्ताप॑यति॒ स्वं दे॒हमा॑पोदतल॒-
मस्त॑कः। तस्य॑ मध्ये॑ वह्नि॑शिखा॒ अणी॑योर्ध्वा॒ व्य॒वस्थि॑तः।
नी॒लतो॑यदमध्य॒स्थाद्वि॒द्युल्ले॑खेव॒ भास्व॑रा। नी॒वार॒शूक॑वत्तन्वी
पी॒ता भा॑स्वत्य॒णूप॑मा। तस्याः॑ शिखा॒या म॑ध्ये प॒रमा॑त्मा

व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः
परमः स्वराट्॥ ३० ॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता
ऋचस्तट्टचा मण्डलं स ऋचां लोकोऽथ य एष
एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां
मण्डलं स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि
पुरुषस्तानि यजूंषि स यजुषा मण्डलं स यजुषां लोकः
सैषा त्र्येवं विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः
पुरुषः॥ ३१ ॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो
मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः
कः किं कं तत्सत्यमन्नमृतो जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भु
ब्रह्मेतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यं
सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानां सायुज्यं सार्ष्टितां
समानलोकतामाप्नोति य एवं वेदैत्युपनिषत्॥ ३२ ॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्रः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गं स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥ ३३ ॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नाति भवे भवस्व माम्। भवोद्धवाय नमः॥ ३४ ॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः॥ ३५ ॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घोरे॑भ्योऽथ॒ घोरे॑भ्यो॒ घोर॒घोर॑तरेभ्यः। सर्वे॑भ्यः
सर्व॑शर्वे॑भ्यो नम॑स्ते अस्तु रु॒द्ररू॑पेभ्यः॥ ३६ ॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पु॑रुषाय वि॒द्महे॑ महादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रुद्रः
प्रचो॑दयात्॥ ३७ ॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्व॑विद्यानामीश्वरः सर्व॑भूतानां ब्रह्माधि॑पतिर्ब्रह्म॒णो-
ऽधि॑पतिर्ब्रह्मा शिवो मे॑ अस्तु सदाशिवोम्॥ ३८ ॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो॑ हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय
हिरण्यपतयेऽम्बिकापतये उमापतये पशुपतये॑ नमो॑
नमः॥ ३९ ॥

[२२]

ऋत॑ꣳ स॒त्यं प॑रं ब्रह्म पु॒रुषं॑ कृष्णपिङ्ग॑लम्। ऊ॒र्ध्वरे॑तं
वि॒रूपाक्षं॑ वि॒श्वरू॑पाय॒ वै नमो॑ नमः॥ ४० ॥

[२३]

सर्वो॒ वै रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॑ नमो॑ अस्तु। पुरु॑षो॒ वै रु॒द्रः
सन्म॒हो नमो॑ नमः॑। वि॒श्वं भू॒तं भुव॑नं चि॒त्रं ब॑हु॒धा जा॒तं
जाय॑मानं च॒ यत्। सर्वो॒ ह्येष॑ रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॑ नमो॑
अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रु॑द्राय॒ प्रचे॑तसे मी॒दुष्ट॑माय॒ तव्य॑से। वो॒ चेम् श॒न्त॑म॒
हृदे॑। सर्वो॒ ह्येष॑ रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॑ नमो॑ अस्तु॥४२॥

[२५]

॥अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम्॥

यस्य॒ वैक॑ङ्क॒त्यग्नि॑होत्र॒हव॑णी भवति॒ प्रत्ये॒वास्या॑हु॒तय॑-
स्तिष्ठ॒न्त्यथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणु॑ष्व पाज॒ इति॒ पञ्च॑॥४४॥

[२७]

॥भूदेवताकमन्त्रः॥

अदि॑तिर्दे॒वा ग॑न्ध॒र्वा म॑नु॒ष्याः पि॒तरोऽसु॑रास्तेषां॑
सर्व॑भू॒तानां॑ मा॒ता मे॒दिनी॑ म॒हता॑ म॒ही सा॑वि॒त्री गा॑य॒त्री
जग॑त्यु॒र्वी पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला वि॒श्वा भू॒ता क॑त॒मा का॒ या सा
स॒त्येत्य॑मृ॒तेति॑ वसि॒ष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदं सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा
 आपः पशव आपोऽन्नमापोऽमृतमापः सम्राडापो विराडापः
 स्वराडापश्छन्दाऽस्यापो ज्योतीऽप्यापो यजूऽप्यापः
 सत्यमापः सर्वा देवता आपो भूर्भुवः सुवराप ओम् ॥ ४६ ॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम्। पुनन्तु
 ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा
 दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापौऽसतां च प्रतिग्रहं
 स्वाहा ॥ ४७ ॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
 रक्षन्ताम्। यदह्मा पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्।
 पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं
 मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि
 स्वाहा ॥ ४८ ॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो

रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा
हस्ताभ्याम्। पञ्चामुदरेण शिश्जा। रात्रिस्तदवलुम्पतु।
यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं
छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां
मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे। यदहं त्कुरुते पापं तदहं त्प्रतिमुच्यते।
यद्रात्रिया त्कुरुते पापं तद्रात्रिया त्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णं
महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम
नामांसि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो
गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाह-
यामि छन्दऋषीणावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया
गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं

ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयं रुद्रः शिखा पृथिवी
 योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा
 साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षट्क्षिः
 पञ्चशीर्षोपनयने विनियोग ओं भूः। ओं भुवः। ओं
 सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं सत्यम्।
 ओं तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो
 नः प्रचोदयात्। ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
 सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनु-
 ज्ञाता गुच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता
 प्रचोदयन्ती पवने द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं
 मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति
 तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
 सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्।
यास्ते सोम प्रजावत्सोभि सो अहम्। दुःस्वप्रहन्दुरुष्यह।
यास्ते सोम प्राणांस्तान् जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति।
ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्ममेव मधु मेधया। अद्या नो
देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुःष्वप्रियं सुवा।
विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुवा। यद्भद्रं तन्म आ
सुवा। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः
सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवं रजः। मधु
द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमा अस्तु सूर्यः।
माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति।
ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा। मधु मेधवा। ब्रह्ममेव मधु मेधवा। ब्रह्मा
देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो
गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन्।

ह॒सः शु॒चिष॒द्वसु॑रन्तरि॒क्षस॒द्धोता॑ वेदि॒षदति॑थिर्दुरोण॒सत्।
 नृ॒षद्व॑र॒सद॑त॒सद्धो॑म॒सद॒जा गो॒जा ऋ॒तजा अ॑द्रि॒जा ऋ॒तं
 बृ॒हत्। ऋ॒चे त्वा॑ रु॒चे त्वा॑ समि॒थ्स्र॑वन्ति स॒रितो॑ न
 धे॒नाः। अ॒न्तर्हृ॒दा मन॑सा पू॒यमा॑नाः। घृ॒तस्य॑ धा॒रा
 अ॒भिचा॑कशीमि। हि॒र॒ण्ययो॑ वे॒त॒सो म॒ध्य आ॑साम्।
 तस्मि॑न्सु॒पर्णो म॑धुकृ॒त्कुला॒यी भज॑न्नास्ते म॒धुदे॒वता॑भ्यः।
 तस्या॑सते ह॒रयः स॒प्तती॑रे स्व॒धां दुहा॑ना अ॒मृत॑स्य॒ धारा॑म्।
 य इ॒दं त्रि॑सु॒पर्णम॑या॒चितं ब्रा॒ह्म॒णाय॑ दद्यात्। वी॒र॒ह॒त्यां वा
 ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्रा॒ह्म॒णास्त्रि॑सु॒पर्णं प॑ठन्ति। ते सोमं प्राप्नु॑वन्ति।
 आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पु॑न॒न्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मे॒धा दे॒वी जु॒षमा॑णा न॒ आगा॑द्वि॒श्वार्ची॑ भ॒द्रा
 सु॑मन॒स्यमा॑ना। त्वया॒ जुष्टा॑ जु॒षमा॑णा दुरु॒क्ता॑न्बृ॒हद्व॑दे॒म
 वि॒दथे॑ सु॒वीराः॥ त्वया॒ जुष्टे॑ ऋ॒षिर्भव॑ति दे॒वि त्वया॑
 ब्र॒ह्माऽऽग॑तश्रीरु॒त त्वया॑। त्वया॒ जुष्टे॑श्चि॒त्रं वि॑न्दते वसु॒ सा
 नो॑ जुषस्व॒ द्रवि॑णो न मे॒धे॥५८॥

[४१]

मे॒धां म॒ इन्द्रो॑ ददातु मे॒धां दे॒वी सर॑स्वती। मे॒धां मे॑
 अ॒श्विना॑वु॒भावार्ध॑त्तां पुष्क॑र॒स्रजा॑। अ॒प्स॒रासु॑ च॒ या मे॒धा

गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवी मेधा सरस्वती सा मां मेधा
सुरभिर्जुषतां स्वाहा॥५९॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती
जगम्या। ऊर्जस्वती पयसा पिबमाना सा मां मेधा
सुप्रतीका जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां
मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां
मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु।
पूर्णं वनस्पतैरिवाभिन्नः शीयतां रयिः स च तान्नः
शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्।
चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजां रीरिषो मोत
वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य
गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसो ज्योग्जीवा
जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमुत्र भूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुंश्वः।
प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानांमग्रे भिषजा शचीभिः॥६५॥

[४८]

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मंतीनाम्।
ब्रह्म सरूपमनुमेदमागादयनं मा विवंधीर्विक्रमस्व॥६६॥

[४९]

शल्लकैरग्निमिन्धान उभौ लोकौ सनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्-
ऋध्वाऽति मृत्युं तराम्यहम्॥६७॥

[५०]

मा छिंदो मृत्यो मा वंधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः।
प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा
न उक्षितम्। मा नोऽवधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा

नस्तनुवो रुद्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो
अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितोऽवधीर्हविष्मन्तो
नमसा विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परिता
बभूव। यत्कांमास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो
रयीणाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु
नः स्वस्तिदा अभयङ्करः॥७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिव
बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात्॥७३॥

[५६]

ये ते स॒हस्र॑म॒युतं॑ पा॒शा मृ॒त्यो म॒र्त्याय॑ ह॒न्त॑वे। तान्
य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑ सर्वा॒नव॑ यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑ मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

दे॒वकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। म॒नुष्य॑कृ॒तस्यै॒नसो॑-
ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। पि॒तृकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ ऽव॒यज॑न॒मसि॑
स्वाहा॑। आ॒त्मकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑।
अ॒न्यकृ॑त॒स्यै॒नसो॑ ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। अ॒स्मत्कृ॑त॒स्यै॒नसो॑-
ऽव॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। यद्वि॒वा च॑ न॒क्तं चै॑न॒श्चकृ॑म
तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। यथ्स्व॒पन्त॑श्च जाग्र॑त॒श्चै॑न॒श्चकृ॑म
तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। यथ्सु॒षुप्त॑श्च जाग्र॑त॒श्चै॑न॒श्चकृ॑म
तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। यद्वि॒द्वाꣳस॒श्चावि॑द्वाꣳस॒श्चै॑न॒श्चकृ॑म
तस्या॑व॒यज॑न॒मसि॑ स्वाहा॑। ए॒नस॑ ए॒नसो॑ ऽव॒यज॑न॒मसि॑
स्वाहा॑॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो॑ दे॒वाश्च॑कृ॒म जि॒ह्वा गुरु॑म॒नसो॑ वा प्रयु॑ती दे॒व हे॒डन॑म्।
अ॒रावा॑ यो नो॑ अ॒भि दु॑च्छुना॒यते॑ तस्मि॒न्तदे॒नो वस॑वो नि॒धेत॑न्

स्वाहा॥७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसां सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानं सर्वेषां श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयं सुरापानं भ्रूणहत्या

तिला शान्तिः शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं
चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु जातवेदः
सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

—[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरंहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतो-
बुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरंहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा। त्वक्कर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-
ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरंहं विरजां विपाप्मा भूयासुः
स्वाहा। शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घशिश्नोपस्थपायवो
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरंहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि
ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरंहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥८२॥

—[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरंहं
विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरंहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा।
मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरंहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा। अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्योतिरंहं विरजां
विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरंहं

विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां
ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ परमात्मा
मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
क्षुधे स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥ विविट्यै स्वाहा॥
ऋग्विधानाय स्वाहा॥ कृषौत्काय स्वाहा॥ क्षुत्पिपासामलं
ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसंमृद्धिं च सर्वान्निर्गुद
मे पाप्मानं स्वाहा॥ अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-
मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
भूयासुः स्वाहा॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अग्नये स्वाहा॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा॥ ध्रुवाय भूमाय
स्वाहा॥ ध्रुवक्षितये स्वाहा॥ अच्युतक्षितये स्वाहा॥ अग्नये
स्विष्टकृते स्वाहा॥ ॥ धर्माय स्वाहा॥ अधर्माय स्वाहा॥ अद्भ्यः
स्वाहा॥ ओषधिवनस्पतिभ्यः स्वाहा॥८४॥

रक्षोदेवजनेभ्यः स्वाहा॥ गृह्याभ्यः स्वाहा॥ अवसानेभ्यः
स्वाहा॥ अवसानपतिभ्यः स्वाहा॥ सर्वभूतेभ्यः स्वाहा॥
कामाय स्वाहा॥ अन्तरिक्षाय स्वाहा॥ यदेजति जगति
यच्च चेष्टति नाम्नो भागोऽयं नाम्ने स्वाहा॥ पृथिव्यै स्वाहा॥
अन्तरिक्षाय स्वाहा॥८५॥

दिवे स्वाहा॑। सूर्याय॑ स्वाहा॑। चन्द्रम॑से स्वाहा॑। नक्षत्रेभ्यः
स्वाहा॑। इन्द्राय॑ स्वाहा॑। बृहस्पत॑ये स्वाहा॑। प्रजाप॑तये स्वाहा॑।
ब्रह्म॑णे स्वाहा॑। स्व॒धा पि॒तृभ्यः॑ स्वाहा॑। नमो॑ रु॒द्राय॑ पशुपत॑ये
स्वाहा॑॥८६॥

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धाऽस्तु॑। भू॒तेभ्यो॑ नमः॑।
म॒नुष्ये॑भ्यो हन्ता॑। प्रजाप॑तये स्वाहा॑। पर॒मेष्ठि॑ने स्वाहा॑। यथा
कूपः॑ श॒तधा॑रः स॒हस्र॑धारो अक्षि॑तः। ए॒वा मे॑ अस्तु धान्य॑
स॒हस्र॑धारमक्षि॑तम्। धन॑धान्यै स्वाहा॑। ये भू॒ताः प्र॒चर॑न्ति
दिवा॒नक्तं॑ बलि॑मिच्छन्तो॑ वि॒तुद॑स्य प्रे॒ष्याः। तेभ्यो॑ बलि॑
पुष्टि॑कामो॑ हरामि॒ मयि॑ पुष्टिं॑ पुष्टि॑पतिर्दधातु॑ स्वाहा॑॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्र॑ह्म। ओं तद्वा॒युः। ओं तदा॒त्मा। ओं तत्स॒त्यम्।
ओं तत्सर्व॑म्। ओं तत्पु॒रोर्नमः॑॥ अन्तश्चर॑ति भू॒तेषु॑ गुहा॒यां
वि॒श्वमृ॑र्तिषु। त्वं यज्ञ॑स्त्वं वषट्कार॑स्त्वमिन्द्र॑स्त्व॑ रुद्र॑स्त्वं
विष्णु॑स्त्वं ब्रह्म॑ त्वं प्रजा॒पतिः॑। त्वं तंदा॒प॒ आपो॑ ज्योती॒
रसो॑ऽमृतं॑ ब्रह्म॑ भूर्भुव॑स्सुव॒रोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धाया॑ प्रा॒णे निवि॑ष्टोऽमृतं॑ जुहोमि। श्रद्धाया॑मपा॒ने
निवि॑ष्टोऽमृतं॑ जुहोमि। श्रद्धाया॑ व्या॒ने निवि॑ष्टोऽमृतं॑ जुहोमि।

श्रद्धाया॑मुदा॒ने निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धाया॑ः समा॒ने
निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्म॑णि म आ॒त्माऽमृत॑त्वाय॑॥
अमृतो॑पस्तर॑णमसि॥ श्रद्धाया॑ प्रा॒णे निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि।
शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑॥ श्रद्धाया॑मपा॒ने
निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि। शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। अ॒पा॒नाय॑
स्वाहा॑॥ श्रद्धाया॑ व्या॒ने निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि। शि॒वो
मां वि॒शाप्र॑दाहाय। व्या॒नाय॑ स्वाहा॑॥ श्रद्धाया॑मुदा॒ने
निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि। शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। उ॒दा॒नाय॑
स्वाहा॑॥ श्रद्धाया॑ः समा॒ने निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि।
शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। स॒मा॒नाय॑ स्वाहा॑॥ ब्रह्म॑णि म
आ॒त्माऽमृत॑त्वाय॑। अ॒मृता॑पि॒धानम॑सि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धाया॑ प्रा॒णे निवि॑श्यामृतं हुतम्। प्रा॒णमन्त्रे॑नाप्यायस्व।
श्रद्धाया॑मपा॒ने निवि॑श्यामृतं हुतम्। अ॒पानमन्त्रे॑नाप्यायस्व।
श्रद्धाया॑ व्या॒ने निवि॑श्यामृतं हुतम्। व्या॒नमन्त्रे॑नाप्यायस्व।
श्रद्धाया॑मुदा॒ने निवि॑श्यामृतं हुतम्। उ॒दानमन्त्रे॑नाप्यायस्व।
श्रद्धाया॑ः समा॒ने निवि॑श्यामृतं हुतम्। स॒मानमन्त्रे॑नाप्या-
यस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य
जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक् ॥ ११ ॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्मा आसन्। नसोः प्राणः। अक्षयोश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्।
बाहुवोर्बलम्। ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः।
तनुवां मे सह नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः ॥ १२ ॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुपर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः।
अप ध्वान्तमूर्णुहि पृथि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बृद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्बनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मां विशान्तकः। तेनान्नेनाप्या-
यस्व ॥ १३ ॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि ॥ १४ ॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्ने द्युभि॑स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॑स्त्वम॒द्भ्यस्त्वम॑श्म॒न॒स्प॒रि॑ । त्वं
वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वं नृ॒णां नृ॒पते जा॑यसे शुचिः॥१५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वने॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व सुभू॒तेन॑
मे सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्मव॑र्च॒सेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्य॑र्धिम॒नु
सन्ति॑ष्ठस्वोप॑ ते य॒ज्ञ नम॑ उप॑ ते नम॑ उप॑ ते नमः॥१६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं परं॑ पर॑ स॒त्यं स॒त्येन॑ न सु॒व॒र्गालो॒काच्च॑वन्ते
क॒दाच॑न स॒तां हि स॒त्यं तस्मा॑त्स॒त्ये र॑मन्ते । तप॑ इति॒ तपो॑
नान॑श॒नात्परं॑ यद्धि॒ परं॑ तप॑स्तदु॒र्ध॒र्षं तदु॒रा॒ध॒र्षं तस्मा॑त्तप॑सि
रमन्ते॑ । दम॑ इति॒ निय॑तं ब्रह्मचा॒रिण॑स्तस्मा॒द्धमे॑ रमन्ते ।
शम॑ इत्य॒रण्ये मु॒नय॑स्तस्मा॒च्छमे॑ रमन्ते । दान॑मिति॒ सर्वा॑णि
भू॒तानि॑ प्र॒शंस॑न्ति दाना॒न्नाति॑ दुष्करं॒ तस्मा॑द्दाने॑ र॑मन्ते
। ध॒र्म इति॒ धर्मे॑ण॒ सर्व॑मि॒दं परि॑गृहीतं ध॒र्मान्नाति॑ दुष्करं॒
तस्मा॑द्ध॒र्मे र॑मन्ते । प्र॒जन् इति॒ भूया॑स्तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः
प्रजा॑यन्ते॒ तस्मा॑द्भूयि॑ष्ठाः प्र॒जन॑ने रमन्तेऽग्नय॑ । इत्या॑ह
तस्मा॑द॒ग्नय॑ आधा॑तव्या अ॒ग्निहो॒त्रमि॒त्याह॑ तस्मा॑द॒ग्निहो॒त्रे

र॑मन्ते । य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञो हि दे॒वास्तस्मा॑द्य॒ज्ञे र॑मन्ते ।
 मान॒समिति॑ वि॒द्वाऽस॒स्तस्मा॑द्वि॒द्वाऽसं ए॒व मा॑न॒से र॑मन्ते
 । न्या॒स इति॑ ब्र॒ह्मा ब्र॒ह्मा हि परः॑ परो॑ हि ब्र॒ह्मा तानि॑
 वा ए॒तान्यव॑राणि॒ परा॑ऽसि न्या॒स ए॒वात्य॑रेचय॒द्य ए॒वं
 वेदे॑त्युपनिषत् ॥ १७ ॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्रा॒जाप॒त्यो हा॑रुणिः सुप॒र्णयः॑ प्र॒जाप॑तिं पि॒तर॒मुप॑ससार
 किं भ॑गव॒न्तः प॑र॒मं व॑द॒न्तीति॑ तस्मै प्रो॒वाच । स॒त्येन॑
 वा॒युरावा॑ति स॒त्येना॑ऽऽदि॒त्यो रो॑चते दि॒वि स॒त्यं वा॒चः
 प्र॑ति॒ष्ठा स॒त्ये स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑त्स॒त्यं प॑र॒मं व॑द॒न्ति ।
 तप॑सा दे॒वा दे॒वता॑मग्रं आय॒न्तप॑स॒र्षयः॑ सुव॒रन्वि॑न्द॒ तप॑सा
 स॒पत्नान् प्र॑णु॒दामा॑रा॒तीस्तप॑सि स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑त्तपः
 प॑र॒मं व॑द॒न्ति । दमे॑न दा॒न्ताः कि॒ल्बिष॑मवधू॒न्वन्ति॑
 दमे॑न ब्रह्मचा॒रिणः॑ सुव॒रग॑च्छ॒न्दमो॑ भू॒तानां॑ दुरा॒धर्ष॑
 दमे॑ स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्दमः प॑र॒मं व॑द॒न्ति । शमे॑न
 शा॒न्ताः शि॒वमा॑चर॒न्ति शमे॑न ना॒कं मु॒नयो॑ऽन्ववि॑न्द॒च्छमो॑
 भू॒तानां॑ दुरा॒धर्ष॑च्छमे॑ स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑च्छमः प॑र॒मं
 व॑द॒न्ति । दा॒नं य॒ज्ञानां॑ वरू॒थं दक्षि॑णा लो॒के दा॑तारः
 सर्व॑भू॒तान्यु॑पजी॒वन्ति॑ दा॒नेना॑रा॒तीरपा॑नुदन्त दा॒नेन॑ द्विष॒न्तो
 मि॒त्रा भ॑वन्ति दा॒ने स॒र्वं प्र॑ति॒ष्ठितं॑ तस्मा॑द्दानं प॑र॒मं

वदन्ति । धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं
 प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं
 तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति । प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु
 प्रजायास्तन्तुं तन्वानः पितॄणामनृणो भवन्ति तदेव तस्यानृणं
 तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो वै त्रयीं विद्या ।
 देवयानः पन्था गार्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं
 यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः सामं सुवर्गो लोको
 बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं सायं प्रातर्गृहाणां
 निष्कृतिः स्विष्टं सुहुतं यज्ञक्रतूनां प्रायणं सुवर्गस्य
 लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति । यज्ञ इति
 यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन
 द्विषन्तो मित्रा भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं
 परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन
 मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त
 मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति । न्यास
 इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः
 प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो य एष
 आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । याभिरादित्यस्तपति
 रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः
 प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं
 बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा

मनीषया॑ मनो॑ मनसा॑ शान्तिः॑ शान्त्या॑ चित्तं॑ चित्तेन॑ स्मृतिः॑
 स्मृत्या॑ स्मारः॑ स्मारेण॑ विज्ञानं॑ विज्ञानेना॑त्मानं॑ वेदयति॑
 तस्मादन्नं॑ ददन्त्सर्वाण्येतानि॑ ददात्यन्नात् प्राणा भवन्ति॑ ।
 भूतानां॑ प्राणैर्मनो॑ मनसश्च॑ विज्ञानं॑ विज्ञानादानन्दो॑ ब्रह्मयोनिः॑
 स वा ए॒ष पु॒रुषः॑ पञ्चधा॑ पञ्चात्मा॑ येन॑ सर्वमिदं॑ प्रोतं॑
 पृथिवी॑ चान्तरिक्षं॑ च॒ द्यौश्च॑ दिशश्चावान्तरदिशाश्च॑ स वै
 सर्वमिदं॑ जगत्स॑ च भूतः॑ स भव्यं॑ जिज्ञासकृत् ऋत॒जा
 रयि॑ष्ठा । श्रद्धा॑ सत्यो॑ महस्वान्तपसो॑ वरि॑ष्ठाद्वात्वा॑ तमे॒वं
 मनसा॑ हृदा च॒ भूयो॑ न मृत्युमुपयाहि॑ विद्वान्तस्मात्त्र्यासमेषां॑
 तप॑सामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्वो॑ वि॒भूर॑सि प्रा॒णे त्वम॑सि
 सन्धा॒ता । ब्रह्म॑न् त्वमसि॑ विश्वधृते॑जोदास्त्वमस्य॑ग्निर॑सि
 वर्चो॑दास्त्वमसि॑ सूर्यस्य॑ द्युम्नोदास्त्वमसि॑ च॒न्द्रम॑स
 उपया॑मगृहीतोऽसि॑ ब्रह्मणे॑ त्वा । मह॑स ओमित्या॑त्मानं॑
 यु॒ञ्जीतै॑तद्वै म॒होप॑निषदं॑ दे॒वानां॑ गुह्यं॑ य ए॒वं वेद॑ ब्रह्म॑णो
 महि॑मानमाप्नोति॑ तस्माद्ब्रह्म॑णो महि॑मानमित्युप॑निषत् ॥९८॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यै॒वं वि॒दुषो॑ य॒ज्ञस्या॑ऽऽत्मा॑ यज॑मानः॒ श्रद्धा॑
 पत्नी॑ शरी॑रमि॒ध्ममुरो॑ वेदि॒र्लोमा॑नि ब॒र्हिर्वे॒दः शि॒खा
 हृद॑यं॒ यूपः॑ का॒म आ॒ज्यं म॒न्युः प॒शुस्तपो॑ऽग्नि॒र्दमः॑

शमयिता दक्षिणा वाग्धोता प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो
 ब्रह्मा । श्रोत्रमग्नीद्यावद्धियते सा दीक्षा यदश्नाति
 तद्धविर्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो
 यत्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं
 तदाहवनीयो या व्याहृतिराहुतिर्यदस्य । विज्ञानं तज्जुहोति
 यत्सायं प्रातरत्ति तत्समिधं यत्प्रातर्मध्यं दिनं सायं च
 तानि सर्वानि ये अहोरात्रे ते दशपूर्णमासौ येऽर्धमासाश्च
 मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये
 संवत्सराश्च परिवत्सराश्च तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं वा ।
 एतत्सत्रं यन्मरणं तदवभृथ एतद्वै जरामर्यमग्निहोत्रं
 सत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते देवानामेव महिमानं
 गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ । यो दक्षिणे
 प्रमीयते पितृणामेव महिमानं गत्वा चन्द्रमसः सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसौ महिमानौ ब्राह्मणो
 विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
 महिमानमित्युपनिषत् ॥ ११ ॥

[८०]

ॐ सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं करवावहै ।
 तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै । ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः ॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं
प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपकृतं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय
आयथ्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्थ्सम्भान्।
ज्योतिष्मांस्तेजस्वानातपस्त्वपन्नमितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता
विश्वरूपा सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया
सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी।
दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्संवेशनः सशान्तः शान्तः।
आभवेन्प्रभवन्सम्भवन्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं
सस्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि
तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदमितपत्तपस्वत्।
सविता प्रसविता दीप्तो दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्जलिता
तपन्वितपन्सन्तपन्। रोचनो रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो
वामः। सुता सुन्वती प्रसुता सूर्यमाणाऽभिषूयमाणा। पीती
प्रपा सम्पा तृप्तिस्तर्पयन्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा।
अभिशास्ताऽनुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषा-

दय॑न्त्स॒ऽसाद॑नः॒ स॒ऽसन्नः॒ सन्नः॑। आ॒भूर्वि॒भूः प्र॒भूः
 श॒म्भूर्भुवः॑। प॒वित्रं॑ पवयि॒ष्यन्पू॒तो मे॒ध्यः। यशो॑
 यश॑स्वाना॒युरमृ॑तः। जी॒वो जी॑वि॒ष्यन्त्स्वर्गो॑ लो॒कः।
 सह॑स्वा॒न्त्सही॑यानो ज॑स्वा॒न्त्सह॑मानः। जय॑न्नभि॒जय॑न्त्सु॒-
 द्रवि॑णो द्रवि॒णोदाः॑। आ॒र्द्रप॑वित्रो ह॒रि॒केशो॑ मोदः॒ प्रमो॑दः॥ ३॥

अ॒रु॒णोऽरु॒णर॑जाः पु॒ण्डरी॑को वि॒श्वजि॑द॒भिजि॑त्।
 आ॒र्द्रः पि॒न्व॒मा॒नोऽन्न॑वा॒न्नस॑वा॒निरा॑वान्। स॒र्वो॒षधः॑ स॒म्भ॒रो
 मह॑स्वान्। ए॒ज॒त्का जी॑व॒त्काः। क्षु॒ल्ल॒काः शि॑पि॒विष्ट॒काः।
 स॒रि॒स्र॒राः सु॒शेर॑वः। अ॒जि॒रासो॑ गमि॒ष्णवः॑। इ॒दानीं॑
 त॒दानीं॑मे॒तर॑हि॒ क्षि॒प्रम॑जि॒रम्। आ॒शु॒र्नि॒मेषः॑ फ॒णो
 द्रव॑न्नति॒द्रव॑न्। त्वर॑ऽस्त्वर॑माण आ॒शुरा॑शी॒याञ्ज॑वः। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑
 उ॒क्थ्योऽति॑रा॒त्रो द्वि॑रा॒त्रस्त्रि॑रा॒त्रश्च॑तूरा॒त्रः। अ॒ग्नि॒र॒ऋतुः॑ सूर्य॑
 ऋ॒तुश्च॒न्द्रमा॑ ऋ॒तुः। प्र॒जाप॑तिः स॒व॒त्स॒रो म॒हान्कः॑॥ ४॥

[१]

भूर॑ग्निं च॒ पृथि॒वीं च॒ मां च॑। त्री॑ऽश्च॒ लो॒का॒न्त्स॒व॒त्स॒रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द।
 भुवो॑ वा॒युं चा॒न्तरि॑क्षं च॒ मां च॑। त्री॑ऽश्च॒ लो॒का॒न्त्स॒व॒त्स॒रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द।
 स्व॑रादि॒त्यं च॒ दि॒वं च॒ मां च॑। त्री॑ऽश्च॒ लो॒का॒न्त्स॒व॒त्स॒रं
 च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा

सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च
लोकान्स्वत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः।
चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे।
यत्ते अग्रे न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरस-
श्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि
सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे। मा ते अग्रे
च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां
ज्योतिर्यददावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते
ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि।
यावद्देवाः। यावदसांति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरो-
ऽसि। इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः।
ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो
मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां
दिशि महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश

आवा॑हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑विवा॑हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑संवा॑हि।
चि॒त्त्या॒ चि॒ति॒मा॒पृ॒ण। अचि॑त्त्या॒ चि॒ति॒मा॒पृ॒ण। चि॒द॑सि
समु॒द्रयो॑निः॥८॥

इ॒न्दु॒र्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हि॒र॒ण्य॒पक्षः॑ शकु॒नो भु॑र॒ण्युः।
म॒हान्थ॒स॒ध॒स्थे॑ ध्रु॒व आ॒निष॑त्तः। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हि॒ंसीः।
ए॒ति॒ प्रे॒ति॒ वी॒ति॒ समि॑त्यु॒दि॒ति॒। दि॒वं मे॑ यच्छ। अ॒न्तरि॑क्षं मे॒
यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ। अ॒न्तरि॑क्षं मे॒
यच्छ। दि॒वं मे॑ यच्छ। अ॒ह्ना प्र॑सा॒रय। रा॒त्र्या॒ सम॑च। रा॒त्र्या॒
प्र॑सा॒रय। अ॒ह्ना॒ सम॑च। का॒मं प्र॑सा॒रय। का॒मं॒ सम॑च॥९॥

[४]

भूर्भु॒वः स्वः॑। ओ॒जो॒ बल॑म्। ब्र॒ह्म॑ क्ष॒त्रम्। यशो॑ म॒हत्।
स॒त्यं तपो॑ नाम॑। रू॒पम॑मृ॒तम्। चक्षुः॑ श्रो॒त्रम्। मन॑ आ॒युः।
वि॒श्वं यशो॑ म॒हः। स॒मं तपो॑ ह॒रो भाः॑। जा॒तवे॑दा॒ यदि॑ वा
पाव॑कोऽसि॑। वै॒श्वान॒रो यदि॑ वा वैद्यु॒तोऽसि॑। शं प्र॒जाभ्यो॑
यज॑मानाय लो॒कम्। ऊ॒र्जं पु॒ष्टिं द॑द॒द्भ्याव॑वृ॒थ्स्व॥१०॥

[५]

रा॒ज्ञीं वि॒रा॒ज्ञीं। स॒म्रा॒ज्ञीं स्व॒रा॒ज्ञीं। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॑ ह॒रो
भाः। अ॒ग्नि॒रिन्द्रो॑ बृ॒हस्प॑तिः। वि॒श्वे दे॒वा भु॑वं॒नस्य॑ गो॒पाः। ते
मा॒ सर्वे॑ यश॑सा॒ स॒सृ॑जन्तु॥११॥

[६]

अस॑वे॒ स्वाहा॒ वस॑वे॒ स्वाहा॑। वि॒भु॒वे॒ स्वाहा॒ वि॒व॑स्वते॒
स्वाहा॑। अ॒भि॒भु॒वे॒ स्वाहा॑ऽधि॒पत॑ये॒ स्वाहा॑। दि॒वां पत॑ये॒
स्वाहा॑ऽह॒स्प॒त्याय॒ स्वाहा॑। चा॒क्षु॒ष्म॒त्याय॒ स्वाहा॑
ज्योति॑ष्म॒त्याय॒ स्वाहा॑। रा॒ज्ञे स्वाहा॑ वि॒रा॒ज्ञे स्वाहा॑।
स॒म्रा॒ज्ञे स्वाहा॑ स्व॒रा॒ज्ञे स्वाहा॑। शू॒षा॒य स्वाहा॑ सू॒र्या॒य
स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ ज्योति॑षे॒ स्वाहा॑। स॒स॒र्पा॒य स्वाहा॑
क॒ल्या॒णा॒य स्वाहा॑। अ॒र्जु॒नाय॒ स्वाहा॑॥१२॥

[७]

वि॒प॒श्चिते॒ पव॑मानाय गायत। म॒ही न धा॑राऽत्य॒न्धो
अ॒र्षति॑। अ॒हि॒र॒ह जी॒र्णाम॑ति॒स॒र्पति॒ त्वच॑म्। अत्यो॒ न
क्रीड॑न्न॒सर॒द्वषा॒ हरिः॑। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि मृ॒त्यवे॑ त्वा जु॒ष्टं
गृ॒ह्णामि॑। ए॒ष ते योनि॑र्मृ॒त्यवे॑ त्वा। अ॒प॒मृ॒त्युम॑प॒क्षुध॑म्।
अपे॒तः श॑पथं॒ जहि॑। अधा॑ नो अ॒ग्न आ॑व॒ह। रा॒य॒स्पोष॑
सह॑स्त्रिणम्॥१३॥

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॒ पाशाः॑। मृ॒त्यो म॒र्त्या॒य ह॑न्त॒वे। तान्
य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑। सर्वा॑न॒वय॑जामहे। भ॒क्षोऽस्य॑मृत॒भक्षः॑।
तस्य॑ ते मृ॒त्युपी॑तस्या॒मृत॑वतः। स्व॒गाकृ॑तस्य॒ मधु॑मतः।
उ॒प॒हूत॑स्यो॒प॒हूतो॑ भक्षयामि। म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर॑य॒ज्ञानां॑
वाक्। असा॒वेहि॑॥१४॥

अ॒न्धो जा॑गृ॒विः प्रा॑ण। असा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान।

असावेहिं। अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहिं। अपादाशो मनः।
असावेहिं। कवे विप्रचित्ते श्रोत्रं। असावेहिं॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं
तथा वेदं। असावेहिं। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं
मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि।
सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतै।
अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो
मे श्रोत्रे श्रिताः। श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं
ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी
मे शरीरे श्रिता। शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै।
अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमंसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि।
इन्द्रो मे बले श्रितः। बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै।
अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि।
ईशानो मे मन्यौ श्रितः। मन्युरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतै।
अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा मे आत्मनि श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि।
 पुनर्म आत्मा पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकृतमागात्।
 वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य
 गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवानंसृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त।
 तान्व्यद्यत्। यद्व्यद्यत्। तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्।
 तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्तः। वि च हैवास्य
 तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथो
 आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि
 विद्य मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च
 मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते
 पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्युहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणे प्रश्नान्प्रोच्य
 प्रजिघाया। परेहि। पृक्षं दय्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थ
 सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो
 मा प्राहैषीत्। वेत्थ सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स
 होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। पुरोरजसीति। कस्तद्यत्पुरोरजा

इति। एष वाव स पुरोरजा इति होवाच। य एष तपति।
एषोऽर्वाग्रजा इति। स कस्मिन्त्वेष इति। सत्य इति। किं
तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण
इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति। माऽऽचार्योऽब्रवीदिति
होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच पुक्षो दय्याम्पातिः।
यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्।
अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मां सावित्रे
समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषां
सावित्रे संवदेते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा
असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै
तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं।
संज्ञानं विज्ञानं दर्शां दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव
तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं। चित्रः
केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष
एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रैः॥२९॥

अथ यदाहं। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणो-
ऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष

मासाः। अथ यदाह। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः
संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष
ऋतवः॥ ३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाह। इदानीं तदानीमिति। एष
एव तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनुको ह वैदेहः।
अहोरात्रैः समाजंगाम। तं होचुः। यो वा अस्मान् वेद।
विजहत्पाप्मानमेति॥ ३१॥

सर्वमायुरेति। अग्निं स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोके-
ऽन्नं क्षीयत् इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति।
अग्निं स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य
एवं वेद। अहीना हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदां चकार॥ ३२॥

स ह हंसो हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय।
आदित्यस्य सायुज्यम्। हंसो ह वै हिरण्मयो भूत्वा।
स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद।
देवभागो ह श्रौतृषः। सावित्रं विदां चकार। तं ह
वागदृश्यमानाऽभ्युवाच॥ ३३॥

सर्वं बत गौतमो वेद। यः सावित्रं वेदति। स होवाच। कैषा
वागसीति। अयमहं सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं
महो बिभ्रदिति। एतावति ह गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो
निपपात। नमो नम् इति॥ ३४॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै ते लोक इति।
तस्माद्ये के च सावित्रं विदुः। सर्वे ते जितलोकाः। स यो
ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तं वेदं। श्रिया
हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि।
आदित्य इति त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं
वेदं। श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे
परमे व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद
किमुचा करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति। न
ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं
वेदं॥३६॥

तदेतत्परि यद्वेवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानं स्वर्गे लोक
एति। विजहृद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः।
स्वर्गे लोक एति। विजहृन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य
एवं वेदं। शूषो ह वै वाष्णोयः। आदित्येन समाजंगाम।
तं होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः
पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत इति। एष वाव स सावित्रः। य एष
तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवेनं तदुवाच॥३७॥

[९]

इयं वाव सरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः
पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते

मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतंश्च मधुवृषांश्च वेद।
कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो
न वेद॥३८॥

न हास्येता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह
वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति।
संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्या-
होरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता
सुन्वतीति। एतावन्नुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि।
नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनु-
मन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न
मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वा
अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि वेद।
नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पवयिष्यन्त्सह-
स्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका
अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह
वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद।

न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेऽनुवाका यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥
 न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव संलोकतां सायुज्यमश्नुते। अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति। कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवेनं तत्सावित्रः। स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदं सयुग्भिः क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्राय व्रतमुपांगुरिति। तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतं

हैव स शैवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिल्लोके शैवधिं न धयन्ति। अधीतं हैव स शैवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तं ह जीर्णिं स्थविरं शयानम्। इन्द्र उपब्रज्योवाच। भरद्वाज। यत्ते चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमेनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैनेन चरेयमिति होवाच॥४५॥

तं ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दर्शयां चकार। तेषां हैकैकस्मान्मुष्टिनाऽऽददे। स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्यं। वेदा वा एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्व-
वोचथाः। अथ त इतरदननूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हैतमग्निं सावित्रमुवाच। तं स विदित्वा। अमृतो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हैव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव त्रयीं विद्या॥४७॥

यावन्तं ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि

नामधेयानि। वा॒योरे॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। इन्द्र॑स्य वा ए॒तानि॑ नामधेयानि॥४८॥

इन्द्र॑स्यै॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। बृह॑स्पते॒र्वा ए॒तानि॑ नामधेयानि। बृह॑स्पते॒रे॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॑ नामधेयानि। प्र॒जाप॑ते॒रे॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। ब्रह्म॑णो वा ए॒तानि॑ नामधेयानि। ब्रह्म॑ण ए॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒षोऽग्नि॑र॒पक्ष॑पुच्छो वा॒युरे॒व। तस्या॒ग्निर्मुख॑म्। अ॒सावा॑दित्यः शि॒रः। स यदे॒ते दे॒वते॒ अन्त॑रेण। तथ्सर्वं॑ सीव्यति। तस्मा॑त्सावि॒त्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लो॒कोऽसि॑ स्व॒र्गोऽसि॑। अ॒न॒न्तोऽस्य॑पा॒रोऽसि॑। अक्षि॑तो॒ऽस्यक्ष॑य्योऽसि॑। तप॑सः प्र॒तिष्ठा॑। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑ता। तं त्वोप॑दधे का॒मदु॑घ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य
जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥२॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य
जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे
कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य
जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा

सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अ॒ग्निर॑सि पृथि॒व्याऽं श्रि॒तः। अ॒न्तरि॑क्षस्य प्रति॒ष्ठा।
त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑
भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑ जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥७॥

अ॒न्तरि॑क्षमस्य॒ग्नौ श्रि॒तम्। वा॒योः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑
जनयि॒तु। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥८॥

वा॒युर॑स्य॒न्तरि॑क्षे श्रि॒तः। दि॒वः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं
य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥९॥

द्यौर॑सि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दि॒त्यस्य॑ प्रति॒ष्ठा। त्वयी॑दम॒न्तः।
वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑
जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१०॥

आ॒दि॒त्यो॑सि दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्रति॒ष्ठा।
त्वयी॑दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूत॑म्। वि॒श्वस्य॑

भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सीद॥११॥

च॒न्द्रमा॑ अस्यादि॒त्ये श्रि॒तः। नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठा।
त्वयी॑दम॒न्तः। विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्व॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य
भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सीद॥१२॥

नक्ष॑त्राणि स्थ च॒न्द्रम॑सि श्रि॒तानि॑। सं॒व॒त्स॒रस्य॑ प्रति॒ष्ठा
युष्मा॑सु। इ॒दम॒न्तः। विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्व॑ सुभू॒तम्।
विश्व॑स्य भ॒र्तृणि॑ विश्व॑स्य जनयि॒तृणि॑। तानि॑ व॒ उप॑दधे
काम॒दुघा॒न्यक्षि॑तानि। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सीद॥१३॥

सं॒व॒त्स॒रोऽसि॑ नक्ष॑त्रेषु श्रि॒तः। ऋ॒तूनां॑ प्रति॒ष्ठा।
त्वयी॑दम॒न्तः। विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्व॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य
भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॑मक्षि॒तम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा
सीद॥१४॥

ऋ॒तवः॑ स्थ सं॒व॒त्स॒रे श्रि॒ताः। मा॒सानां॑ प्रति॒ष्ठा
युष्मा॑सु। इ॒दम॒न्तः। विश्व॑ य॒क्षं विश्व॑ भू॒तं विश्व॑

सुभू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तारः। तान् व॒
उप॑दधे का॒मदु॒घान॑क्षि॒तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१५॥

मा॒साः स्थ॑र्त॒षु श्रि॒ताः। अ॒र्धमा॒सानां॑ प्र॒तिष्ठा॑ युष्मा॒सु।
इ॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम्।
वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तारः। तान् व॒ उप॑दधे
का॒मदु॒घान॑क्षि॒तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१६॥

अ॒र्धमा॒साः स्थ॑ मा॒सु श्रि॒ताः। अ॒होरा॒त्रयोः॑ प्र॒तिष्ठा॑
युष्मा॒सु। इ॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं
सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तारो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑तारः। तान् व॒
उप॑दधे का॒मदु॒घान॑क्षि॒तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१७॥

अ॒होरा॒त्रे स्थो॑ऽर्धमा॒सेषु॑ श्रि॒ते। भू॒तस्य॑ प्र॒तिष्ठे॑ भ॒व्यस्य॑
प्र॒तिष्ठे॑। यु॒वयो॑रि॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं
सु॒भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्त्र्यो॑ वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॑त्र्यौ। ते
वा॒मुप॑दधे का॒मदु॒घे अ॑क्षि॒ते। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१८॥

पौ॒र्णमा॒स्यष्ट॑काऽमा॒वास्या॑। अ॒न्ना॒दाः स्थो॑ऽन्नदु॒घो युष्मा॒सु।
इ॒दम॑न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भूतम्।

विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे
कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥१९॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं
भूतमनुप्रभूता। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां
त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥२०॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां
धामामृतम्। अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं
भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं
त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥२१॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष
ईशिषे। त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्गयः। त्वं पूषा विधृतः पांसि
नु त्मना। देवां देवेषु श्रयध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्।
द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्। चतुर्थाः
पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥२२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा

न॒व॒मे॒षु श्रय॑ध्वम्। न॒व॒मा द॑श॒मे॒षु श्रय॑ध्वम्। द॒श॒मा ए॑काद॒शे॒षु
श्रय॑ध्वम्। ए॒का॒द॒शा द्वा॑द॒शे॒षु श्रय॑ध्वम्। द्वा॒द॒शास्त्र॑योद॒शे॒षु
श्रय॑ध्वम्। त्र॒यो॒द॒शाश्च॑तुर्द॒शे॒षु श्रय॑ध्वम्। च॒तु॒र्द॒शाः प॑ञ्चद॒शे॒षु
श्रय॑ध्वम्। प॒ञ्च॒द॒शाः षो॑ड॒शे॒षु श्रय॑ध्वम्॥ २३ ॥

षो॒ड॒शाः स॑प्तद॒शे॒षु श्रय॑ध्वम्। स॒प्त॒द॒शा अ॑ष्टाद॒शे॒षु
श्रय॑ध्वम्। अ॒ष्टा॒द॒शा ए॑कान्नवि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। ए॒का॒न्न॒वि॒ं॒शा
वि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। वि॒ं॒शा ए॑कवि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्।
ए॒क॒वि॒ं॒शा द्वा॑वि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। द्वा॒वि॒ं॒शास्त्र॑योवि॒ंशे॒षु
श्रय॑ध्वम्। त्र॒यो॒वि॒ं॒शाश्च॑तुर्वि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। च॒तु॒र्वि॒ं॒शाः
प॑ञ्चवि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। प॒ञ्च॒वि॒ं॒शाः षड्वि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्॥ २४ ॥

षड्वि॒ं॒शाः स॑प्तवि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। स॒प्त॒वि॒ं॒शा
अ॑ष्टावि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। अ॒ष्टा॒वि॒ं॒शा ए॑कान्नत्रि॒ंशे॒षु
श्रय॑ध्वम्। ए॒का॒न्न॒त्रि॒ं॒शास्त्रि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। त्रि॒ं॒शा
ए॑कत्रि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। ए॒क॒त्रि॒ं॒शा द्वा॑त्रि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्।
द्वा॒त्रि॒ं॒शास्त्र॑यस्त्रि॒ंशे॒षु श्रय॑ध्वम्। दे॒वास्त्रि॑रेकाद॒शास्त्रि॑य-
स्त्रि॒ं॒शाः। उत्त॑रे भवत। उत्त॑रव॒र्त्मान् उत्त॑रसत्त्वानः। यत्का॑म
इ॒दं जु॒होमि॑। तन्मे॒ समृ॑ध्यताम्। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो
र॒यी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः॒ स्वाहा॑॥ २५ ॥

[२]

अ॒ग्ना॒विष्णू॑ स॒जोष॑सा। इ॒मा वर्ध॑न्तु वां गि॒रः।
द्यु॒मैर्वा॑जेभि॒राग॑तम्। रा॒ज्ञी वि॒रा॒ज्ञी। स॒म्रा॒ज्ञी स्व॒रा॒ज्ञी।

अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निः सोमो॒ बृह॒स्पतिः। वि॒श्वे
दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते सर्वे॑ स॒ङ्गत्य॑। इ॒दं मे प्राव॑ता वचः।
व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः स्वाहा॑॥२६॥

[३]

अन्न॑प॒तेऽन्न॑स्य नो देहि। अ॒न॒मी॒वस्य॑ शु॒ष्मिणः॑। प्र प्र॑दा॒तारं
तारि॑षः। ऊ॒र्जं नो धे॑हि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। अ॒ग्ने पृ॑थि॒वीप॑ते।
सोमं॑ वी॒रुधां॑ पते। त्वष्टः॑ स॒मिधां॑ पते। वि॒ष्णावा॑शानां पते।
मि॒त्रं स॒त्यानां॑ पते। वरु॑ण ध॒र्मणां॑ पते॥२७॥

म॒रुतो॑ ग॒णानां॑ पतयः। रु॒द्रं प॑शूनां पते। इन्द्रो॑जसां पते।
बृह॑स्पते ब्र॒ह्मण॑स्पते। आ रु॒चा रो॑चेऽहं स्व॒यम्। रु॒चा
रु॒रुचे॑ रोच॑मानः। अ॒तीत्या॑दः स्व॒राभ॑रेह। तस्मिन् यो॒नौ
प्रज॑नौ प्रजा॒येय। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑
स्वः स्वाहा॑॥२८॥

[४]

स॒प्त ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त र्ष॑यः स॒प्त
धा॒मं प्रि॒याणि॑। स॒प्त हो॒त्रा अनु॑वि॒द्वान्। स॒प्त यो॒नीरा॑पृ॒णस्वा
घृ॒तेन॑। प्राची॒ दिक्। अ॒ग्निर्दे॒वता॑। अ॒ग्निं स॑ दि॒शां दे॒वं
दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॑दास॒ति। द॒क्षि॒णा
दिक्। इन्द्रो॑ दे॒वता॑॥२९॥

इन्द्रं॑ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑

दि॒शोऽभि॒दास॑ति। प्र॒तीची॒ दिक्। सोमो॑ दे॒वता॑। सोम॒ः स
दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति।
उदी॑ची॒ दिक्। मि॒त्रावरु॑णौ दे॒वता॑। मि॒त्रावरु॑णौ स दि॒शां
दे॒वो दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति॥३०॥

ऊ॒र्ध्वा दिक्। बृ॒हस्प॑तिर्दे॒वता॑। बृ॒हस्प॑तिः स दि॒शां दे॒वं
दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। इ॒यं दिक्।
अ॒दि॒तिर्दे॒वता॑। अ॒दि॒तिः स दि॒शां दे॒वीं दे॒वता॑नामृच्छतु।
यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। पु॒रुषो॑ दिक्। पु॒रुषो॑ मे
का॒मा॒न्त्सम॑र्धयतु॥३१॥

अ॒न्धो जा॒गृविः॑ प्रा॒ण। अ॒सा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान।
अ॒सा॒वेहि॑। उ॒षस॑मुषसमशीय। अ॒हम॑सो ज्योति॑रशीय।
अ॒हम॑सोऽपोऽशीय। व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑
स्वः स्वाहा॑॥३२॥

[५]

यत्तेऽचि॑तं॒ यदु॑ चि॒तं ते॑ अ॒ग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॑ तेऽति॑रिक्तम्।
आ॒दि॒त्यास्त॒दङ्गि॑रसश्चिन्वन्तु। वि॒श्वे ते॑ दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु।
चि॒तश्चा॒सि स॒श्चित॑श्चास्यग्ने। ए॒तावा॒ऽश्चा॒सि भू॒याः॒श्चास्य॑ग्ने।
लो॒कं पृ॑ण च्छि॒द्रं पृ॑ण। अथो॑ सीद शि॒वा त्वम्। इन्द्रा॒ग्नी त्वा॒
बृ॒हस्प॑तिः। अ॒स्मिन् योना॑वसीषदन्॥३३॥

तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सीद। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः।
सोम॑ः श्री॒णन्ति॒ पृश्न॑यः। जन्म॑ दे॒वानां॒ विशः॑। त्रि॒ष्वा

रोच॑ने दि॒वः। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द। अ॒ग्ने दे॒वाः
इ॒हाऽऽव॑ह। ज॒ज्ञानो॑ वृ॒क्तब॑र्हिषे। अ॒सि॒ होता॑ न॒ ईड्यः॑।
अ॒गन्म॑ म॒हा मन॑सा॒ यवि॑ष्ठम्॥३४॥

यो दी॒दाय॑ समि॒द्ध स्वे दुरो॑णे। चि॒त्रभा॑नू रोद॑सी अ॒न्तरु॑र्वी।
स्वा॑हुतं वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यश्च॑म्। मे॒धाका॑रं वि॒दथ॑स्य प्र॒साध॑नम्।
अ॒ग्निः होता॑रं परि॒भूत॑मं म॒तिम्। त्वाम॑र्भस्य ह॒विषः॑
समा॑नमि॒त्। त्वां म॒हो वृ॑णते नरो॒ नान्यं॑ त्वत्। म॒नुष्व॑त्त्वा
नि॒धीम॑हि। म॒नुष्व॑त्समि॒धीम॑हि। अ॒ग्ने म॒नुष्व॑दङ्गि॒रः॥३५॥

दे॒वान्दे॑वाय॒ते य॑ज। अ॒ग्निर्हि वा॒जिनं॑ वि॒शे। ददा॑ति
वि॒श्वच॑र्षणिः। अ॒ग्नी रा॒ये स्वा॑भुवम्। स प्री॒तो या॑ति वा॒र्यम्।
इष॑ः स्तो॒तृभ्य॑ आ॒भर॑। पृ॒ष्ठो दि॒वि पृ॒ष्ठो अ॒ग्निः पृ॑थि॒व्याम्।
पृ॒ष्ठो वि॒श्वा ओष॑धी॒रावि॑वेश। वै॒श्वान॑रः स॒हसा॑ पृ॒ष्ठो अ॒ग्निः।
स नो॑ दि॒वा स रि॒षः पा॑तु न॒क्तम्॥३६॥

[६]

अ॒यं वाव॑ यः पव॑ते। सौ॑ऽग्निर्ना॑चि॒केतः॑। स य॒त्प्राङ् पव॑ते।
तद॑स्य॒ शिरः॑। अथ॒ यदक्षि॑णा। स दक्षि॑णः प॒क्षः। अथ॒
यत्प्र॑त्यक्। तत्पु॒च्छम्। यदु॑दङ्ङि॒ः। स उत्त॑रः प॒क्षः॥३७॥

अथ॒ यत्सं॑वा॒ति। तद॑स्य स॒मश्च॑नं च प्र॒सार॑णं च। अथो॑
स॒म्पदे॑वास्य॒ सा। स॒ ह वा अ॑स्मै स का॒र्मः प॑द्यते। यत्का॑मो
यज॑ते। यो॑ऽग्निं ना॑चि॒केतं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। यो ह॒ वा

अ॒ग्नेर्ना॑चि॒केत॒स्याऽऽय॑तनं प्रति॒ष्ठां वेद॑। आ॒यत॑नवान्भवति।
गच्छ॑ति प्रति॒ष्ठाम्॥३८॥

हिर॑ण्यं वा अ॒ग्नेर्ना॑चि॒केत॒स्याऽऽय॑तनं प्रति॒ष्ठा। य ए॒वं वेद॑। आ॒यत॑नवान्भवति। गच्छ॑ति प्रति॒ष्ठाम्। यो ह॒ वा अ॒ग्नेर्ना॑चि॒केत॒स्य शरी॑रं वेद॑। सश॑रीर ए॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति।
हिर॑ण्यं वा अ॒ग्नेर्ना॑चि॒केत॒स्य शरी॑रम्। य ए॒वं वेद॑। सश॑रीर ए॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॒ यथा॑ रु॒क्म उत्त॑प्तो भा॒य्यात्॥३९॥

ए॒वमे॒व स तेज॑सा॒ यश॑सा। अ॒स्मि॒श्च लो॒केऽमु॑ष्मि॒श्च भा॑ति। उ॒रवो॑ ह॒ वै ना॑मै॒ते लो॒काः। येऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अथ॑ है॒ते वरी॑या॒सो लो॒काः। ये प॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अन्त॑वन्त॒ ह॒ वा ए॒ष क्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। योऽव॑रेणाऽऽदि॒त्यम्। अथ॑ है॒षोऽन॑न्तम॒पार॑मक्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। यः प॑रेणाऽऽदि॒त्यम्॥४०॥

अ॒नन्त॑ ह॒ वा अ॑पारमक्ष॒य्यं लो॒कं ज॑यति। योऽग्निं॑ ना॑चि॒केतं चि॑नुते। य उ॒ चैन॑मे॒वं वेद॑। अथो॒ यथा॒ रथे॒ तिष्ठ॑न्पक्ष॑सी पर्या॒वर्त॑माने प्र॒त्यपै॑क्षते। ए॒वम॑होरा॒त्रे प्र॒त्यपै॑क्षते। नास्या॑होरा॒त्रे लो॒कमा॑प्नुतः। योऽग्निं॑ ना॑चि॒केतं चि॑नुते। य उ॒ चैन॑मे॒वं वेद॑॥४१॥

उ॒शन् ह॒ वै वा॑ज॒श्रव॒सः स॑र्ववे॒द॒सं द॑दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒
नाम॑ पु॒त्र आ॑स। त॒ हं कु॑मा॒र॒ सन्त॑म्। दक्षि॑णासु
नी॒यमा॑नासु श्र॒द्धाऽऽवि॑वेश। स हो॑वाच। तत् कस्मै॒ मां
दा॑स्य॒सीति॑। द्वितीयं॑ तृतीयम्। त॒ हं परी॑त उवाच। मृ॒त्यवे॑
त्वा ददा॒मीति॑। त॒ हं स्मोत्थि॑तं वा॒ग॒भि॒व॑दति॥४२॥

गौत॑म कु॒मा॒रमि॑ति। स हो॑वाच। परे॑हि मृ॒त्योर्गृ॑हान्।
मृ॒त्यवे॒ वै त्वा॑ऽदा॒मिति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं ग॒न्तासी॑ति होवाच।
तस्य॑ स्म ति॒स्रो रा॒त्रीर॑ना॒श्वान्गृ॑हे व॑सतात्। स यदि
त्वा पृ॒च्छेत्। कु॑मा॒र॒ कति॑ रा॒त्रीर॑वा॒त्सीरि॑ति। ति॒स्र इति॑
प्रति॑ब्रूतात्। किं प्र॑थ॒मा॒ रा॒त्रि॒मा॒श्रा इति॑॥४३॥

प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॑मि॒ति। प॒शू॒स्त॒ इति॑। किं
तृतीया॑मि॒ति। सा॒धुकृ॑त्यां त॒ इति॑। तं वै प्र॒वस॑न्तं जगाम।
तस्य॑ ह ति॒स्रो रा॒त्रीर॑ना॒श्वान्गृ॑ह उ॒वास। तमा॑गत्य॑ पप्रच्छ।
कु॑मा॒र॒ कति॑ रा॒त्रीर॑वा॒त्सीरि॑ति। ति॒स्र इति॑ प्रत्यु॑वाच॥४४॥

किं प्र॑थ॒मा॒ रा॒त्रि॒मा॒श्रा इति॑। प्र॒जां त॒ इति॑। किं
द्वि॒तीया॑मि॒ति। प॒शू॒स्त॒ इति॑। किं तृतीया॑मि॒ति। सा॒धुकृ॑त्यां
त॒ इति॑। नम॑स्ते अस्तु भगव॒ इति॑ होवाच। वरं॑ वृणी॒ष्वेति॑।
पि॒तर॑मे॒व जी॒वन्न॑या॒नीति॑। द्वितीयं॑ वृणी॒ष्वेति॑॥४५॥

इ॒ष्टा॒पूर्त॑यो॒र्मेऽक्षि॑तिं ब्रू॒हीति॑ होवाच। तस्मै॑ हैत॒मग्निं॑
ना॒चिके॒तमु॑वाच। ततो॒ वै तस्ये॑ष्टा॒पूर्ते॑ ना क्षी॑येते।

नास्येष्टापूरुते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति
होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप
पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य
उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स
हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्।
तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं
प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे
प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्विरण्यं कनिष्ठं
धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजं हि। स वै तमेव
नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत् दक्षिणां
प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद।
एतद्ध स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्यां
दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां
प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं व्रीणाति॥४९॥

त९ हैतमेकै पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते।
 उत्तरवेदिसंमित एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा
 कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः।
 कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा
 भूर्येष्टा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं कामेन समर्धयति। स
 एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव
 सत्रियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अग्निं स्वर्गं
 लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अग्निं स्वर्गं लोकं जयति।
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं
 वायुर्ऋद्धिकामः॥५१॥

यथान्युप्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमार्धोत्। यामिदं
 वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृधोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं
 नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो
 वार्ष्णः पशुकामः। पाङ्कमेव चिक्ये। पञ्च पुरस्तात्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्यै।
 ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशून्प्राप्नोति।
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं
 प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव
 चिक्ये॥५३॥

स॒प्त पु॒रस्ता॑त्। ति॒स्रो दक्षि॑णतः। स॒प्त प॒श्चात्। ति॒स्र
उत्तर॑तः। एकां॒ मध्ये॑। ततो॒ वै स प्र यशो॑ ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्।
ए॒तां प्रजा॑तिं प्राजायत। यामि॒दं प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। त्रिवृ॒द्वै
ज्यैष्ठ्य॑म्। मा॒ता पि॒ता पु॒त्रः॥५४॥

त्रिवृ॒त्प्र॒जन॑नम्। उ॒पस्थो॑ योनि॒र्मध्य॑मा। प्र यशो॑
ज्यैष्ठ्य॑माप्नोति। ए॒तां प्रजा॑तिं प्रजायते। यामि॒दं प्र॒जाः
प्र॒जाय॑न्ते। योऽग्निं॑ नाचिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑।
अथ॑ है॒नमिन्द्रो॑ ज्यैष्ठ्य॑कामः। ऊ॒र्ध्वा ए॒वोप॑दधे। ततो॒ वै स
ज्यैष्ठ्य॑मगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं॑ गच्छति। योऽग्निं॑ नाचिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं
वेद॑। अथ॑ है॒नमसा॒वादि॒त्यः स्व॒र्गका॑मः। प्राची॑रे॒वोप॑दधे।
ततो॒ वै सोऽभि॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑जयत्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं
ज॑यति। योऽग्निं॑ नाचिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स
यदी॒च्छेत्॥५६॥

ते॒ज॒स्वी य॑श॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी स्या॑मिति। प्रा॒डाहो॑तुर्धि॒ष्ण्या-
दु॒त्स॑र्पेत्। येयं प्रा॒गाद्य॑श॒स्वती॑। सा मा॒ प्रोर्णो॑तु। तेज॑सा
यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेने॑ति। ते॒ज॒स्व्ये॒व य॑श॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी
भ॑वति। अथ॑ यदी॒च्छेत्। भूयि॑ष्ठं मे॒ श्रद्ध॑धीरन्। भूयि॑ष्ठा
दक्षि॑णा नयेयुरिति। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु प्रा॒च्येहि॑
प्रा॒च्येही॑ति प्राचीं जुषा॒णा वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहे॑ति
सु॒वे॒णोप॑हत्याऽऽहव॒नीये॑ जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति।
 पुरीषमुपधाय। चितिकृतिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोप-
 समाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति
 शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णु इति वसोर्धारायाः।
 अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति
 विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति।
 अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलो-
 कं तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां
 सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं
 तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी
 उरवश्च वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिरभिजयति॥
 कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति।
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा
 अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः
 कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा

वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति।
एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्त्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य
वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सोऽग्निरग्निमयः
पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति।
आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः
समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम् तं काममग्रे। आशानां त्वा
विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो
भूतस्य कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो
रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्पश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो
देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहुः स्विष्टम्॥१॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
 प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति।
 तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
 तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टि-
 त्वम्। एष्ट्यो ह वै नाम। ता इष्ट्य इत्याचक्षते परोक्षेण।
 परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥२॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु
 वा आशाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्याऽऽशा भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै
 स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु
 वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनु

स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
 उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा
 कामाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माऽब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु
 वै ब्रह्माऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान् यज्ञोऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य यज्ञो भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
 उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा
 ब्रह्मणे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥५॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहमु
 वै यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। यज्ञाय चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यो यज्ञोऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य यज्ञो भवति।

अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति॑ । य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते । य
उ॑ चैनदे॒वं वेद॑ । सोऽत्र॑ जुहोति । अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑
य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑ । अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ । स्व॒र्गाय॑
लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑ ॥ ६ ॥

तमापो॑ऽब्रुवन् । प्रजा॑पते॒ऽप्सु वै सर्वे॑ कामाः श्रि॒ताः ।
व॒यमु॒ वा आपः॑ स्मः । अ॒स्मान्नु य॑जस्व । अथ॒ त्वयि॑
सर्वे॑ कामाः श्रयिष्यन्ते । अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसीति॑ ।
स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत् ।
अ॒द्ध्यश्च॒रुम् । अनु॑मत्यै च॒रुम् । ततो॒ वै तस्मि॑न्सर्वे॑
कामा॑ अश्रयन्त । अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत् । सर्वे॑ ह॒ वा
अ॑स्मिन्कामाः श्रयन्ते । अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति॑ । य
ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते । य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑ । सोऽत्र॑ जुहोति ।
अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽद्ध्यः स्वाहा॑ । अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑
प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ । स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒
स्वाहेति॑ ॥ ७ ॥

तम॑ग्निर्बलि॒मानं॑ ब्रवीत् । प्रजा॑पते॒ऽग्नये॒ वै ब॑लि॒मते॒ सर्वा॑णि
भू॒तानि॑ ब॒लिः ह॑रन्ति । अ॒हमु॒ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मानं॑स्मि । मां
नु य॑जस्व । अथ॒ ते सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिः ह॑रिष्यन्ति ।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसीति॑ । स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒
पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत् । अ॒ग्नये॑ बलि॒मते॒ च॒रुम् ।

अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा अस्मै भूतानि
 बलिं हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
 कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा
 प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
 स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविविधसि।
 अहम् वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते
 सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स
 एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अनुवित्त्यै
 चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽनुवित्त्यै
 स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः।
 दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो नाम। आशा प्रथमा रक्षति।
 कामो द्वितीया। ब्रह्म तृतीया। यज्ञश्चतुर्थी। आपः
 पञ्चमी। अग्निर्बलिमान्ष्ठी। अनुवित्तिः सप्तमी। अनु

ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एव वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरां दद्यात्क२सं च। स्त्रियै चाऽऽभार२ समृद्धौ॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसर्षयः स्वरन्विन्दन्। तपसा सपत्नान्प्रणुदामारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति। प्रथमजं देव२ हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो यत्। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथम२ सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमंश्रुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी॥११॥

सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। ता२ श्रद्धा२ हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी भुवनस्याधिपत्नी। आगात्सत्य२ हविरिदं जुषाणम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम हविषा घृतेन॥१२॥

यथा देवैः सधमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वे। तत्सत्यमर्चदुप यज्ञं न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे

सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि देवः सहस्रः सहीयान्। स नो जुषाण उप यज्ञमागात्। आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः। उपहवेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्। येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः। अतिं पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्। ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्ट्यो ह वै नाम। ता इष्ट्य इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं

निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तः श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

तः सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै सत्यमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं सत्यं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। सत्याय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं सत्यमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य सत्यं भवति। अनु स्वर्गं

लो॒कं वि॒न्दति॑ । य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते । य उ॑ चैन॒देवं वेद॑ ।
 सोऽ॒त्र जु॒होति॑ । अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑ स॒त्याय॑ स्वाहा॑ । अनु॑मत्यै
 स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑ । स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑ऽग्नये॑
 स्विष्ट॑कृ॒ते स्वाहेति॑ ॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत् । प्रजा॑पते॒ मन॑सा॒ वै श्रा॑म्यसि । अ॒हमु॑ वै
 मनो॑ऽस्मि । मां नु यज॑स्व । अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति ।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसीति॑ । स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
 निर॑वपत् । मन॑से च॒रुम् । अनु॑मत्यै च॒रुम् । ततो॑ वै तस्यै
 स॒त्यं मनो॑ऽभवत् । अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत् । स॒त्यं ह॒ वा
 अ॒स्य मनो॑ भवति । अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति॑ । य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते । य उ॑ चैन॒देवं वेद॑ । सोऽ॒त्र जु॒होति॑ । अ॒ग्नये॑
 स्वाहा॑ मन॑से स्वाहा॑ । अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑ ।
 स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॑कृ॒ते स्वाहेति॑ ॥१९॥

तं चरण॑मब्रवीत् । प्रजा॑पते॒ चरणे॑न॒ वै श्रा॑म्यसि । अ॒हमु॑ वै
 चरण॑मस्मि । मां नु यज॑स्व । अथ॑ ते स॒त्यं चरणं॑ भविष्यति ।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसीति॑ । स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं
 निर॑वपत् । चरण॑ाय च॒रुम् । अनु॑मत्यै च॒रुम् । ततो॑ वै तस्यै
 स॒त्यं चरण॑मभवत् । अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत् । स॒त्यं ह॒ वा
 अ॒स्य चरणं॑ भवति । अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति॑ । य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते । य उ॑ चैन॒देवं वेद॑ । सोऽ॒त्र जु॒होति॑ । अ॒ग्नये॑
 स्वाहा॑ चरण॑ाय स्वाहा॑ । अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑ ।

स्वर्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहाऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥ २० ॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ द्वा॒रः। अ॒पा॒घा॒
अनु॑वित्तयो॒ नाम॑। तपः॑ प्रथ॒मा र॑क्षति। श्रद्धा द्वितीया॑म्।
स॒त्यं तृतीया॑म्। मन॑श्चतुर्थी॑म्। च॒रणं पञ्च॑मी॑म्। अनु॑ ह॒ वै
स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चा॒रोऽस्य॑ स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति।
य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्य॑जते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्विष्टि।
प॒ष्ठौही॒वरां॑ दद्यात्क॒सं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒र स॑मृद्धौ॥ २१ ॥

[४]

ब्रह्म॑ वै चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑यज्ञो निर्मितः।
नैन॑ र॒ शप्त॑म्। नाभिच॑रित॒माग॑च्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒
वै चतु॑र्होतृणां चतु॑र्होतृत्वं वेद॑। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑
हास्मै॒ दिशः॑ कल्पन्ते। वा॒चस्पति॑र्होता दश॑होतृणाम्।
पृथि॒वी होता॑ चतु॑र्होतृणाम्॥ २२ ॥

अ॒ग्निर्होता॑ पञ्च॑होतृणाम्। वा॒ग्घोता॑ षड्द्वो॑तृणाम्।
म॒हाह॑वि॒र्होता॑ सप्त॑होतृणाम्। ए॒तद्वै चतु॑र्होतृणां
चतु॑र्होतृत्वम्। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै॒ दिशः॑
कल्पन्ते। य ए॒वं वेद॑। ए॒षा वै स॑र्वविद्या। ए॒तद्वैष॑जम्। ए॒षा
प॒ङ्क्तिः स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑ञ्ज॒साऽय॑निः स्मृतिः॥ २३ ॥

ए॒तान् योऽध्यै॑त्यच्छ॑दिर्द॒र्शे याव॑त्तरस॑म्। स्व॑रेति।
अ॒न॒प॒ब्र॒वः स॑र्व॒मायु॑रेति। वि॒न्दते॑ प्र॒जाम्। रा॒यस्पोष॑

गोपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति।
स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण
औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ।
एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्।
स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः।
प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं
यजुषी पत्यौ च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदञ्चं
पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चं षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चं
सप्तहोतारम्। हृदयं यजूंषि पत्युश्च। यथावकाशं ग्रहान्।
यथावकाशं प्रतिग्रहलोकं पृणाञ्च। सर्वा हास्येता देवताः
प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदैवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः।
वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षः संमितश्चेतव्यः।
एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेव चिनुते। इममेव
लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन।
अथो सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरेणैव वरं स्पृणोति। आत्मा
हि वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः

स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति।
शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
प्रतिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मितः स्वर्गो लोकः।
स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति।
सर्वाणि वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न विन्देत।
मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै
कामायाग्निश्चीयते। पृष्ठौहीं त्वन्तर्वर्तीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि
वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमप्नोति। वासो
ददाति। तेनाऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि
देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्।
नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितुव्यान्
वेद॥३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। एते
वै चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयितुव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः।
तेभ्यो यदक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं स्यात्। अग्निमस्य
वृक्षीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते।
नास्याग्निं वृञ्जते॥३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा
 सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्।
 शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं
 चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या
 वा। वीर्येण वा एष व्यध्यते। योऽग्निं चिनुते॥३३॥
 यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
 सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते।
 य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो
 नाचिकेते॥३४॥

[५]

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॒स्ता
 इष्ट॑काः कृत्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॑र्षिणा॒ तेन॑ ब्रह्म॒णा।
 तया॑ देव॒तया॑ऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द। सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः।
 सर्वं॑ न स्त्री॑पुमं च॒ यत्। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तः पा॒ंसवो॑
 भूमेः॑॥३५॥

सङ्ख्या॑ता देवमा॒यया॑। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशूनाम्।
 पृथि॒व्यां पुष्टि॑र्हिताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तीः॒ सिक॑ताः॒ सर्वाः॑।
 अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तीः॒ शर्करा॑ धृत्यै॑।
 अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑॥३६॥

सर्वास्ताः। यावन्तोऽश्मानोऽस्यां पृथिव्याम्। प्रतिष्ठासु
 प्रतिष्ठिताः। सर्वास्ताः। यावतीर्वीरुधः सर्वाः। विष्ठिताः
 पृथिवीमनु। सर्वास्ताः। यावतीरोषधीः सर्वाः। विष्ठिताः
 पृथिवीमनु। सर्वास्ताः॥ ३७ ॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधि। सर्वास्ताः।
 यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वे। आरण्याश्च ये। सर्वास्ताः।
 ये द्विपादश्चतुष्पादः। अपाद उदरसर्पिणः। सर्वास्ताः।
 यावदाञ्जनमुच्यते॥ ३८ ॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्कृष्णायसुः सर्वम्।
 देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसुः सर्वम्।
 देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वसुः सीसुः सर्वं त्रपु।
 देवत्रा यच्च मानुषम्॥ ३९ ॥

सर्वास्ताः। सर्वसुः हिरण्यसुः रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
 सर्वास्ताः। सर्वसुः सुवर्णसुः हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
 सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन
 ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥ ४० ॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता
 इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन
 ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद। अन्तरिक्षं च

केवलम्। यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च
याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाप्सरसंश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्त्सलिलान्।
अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्त्सलिलान्।
स्थावराः प्रोष्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनिः
सर्वान्ध्वंसान्। हिमो यच्च शीयते॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयते।
सर्वास्ताः। सर्वा विद्युतः सर्वान्त्स्तनयिबून्। ह्यादुनीर्यच्च
शीयते। सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः। सर्वमप्सुचरं च
यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत
प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च
वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि
सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निः सूर्यं चन्द्रम्।
मित्रं वरुणं भगम्। सर्वास्ताः। सत्यः श्रद्धां तपो दमम्। नाम
रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुधा
दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा
सीद॥४५॥

[७]

सर्वा॑न्दि॒वः॑ सर्वा॑न्दे॒वान्दि॒वि। यच्चा॒न्तर्भू॑तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्।
 सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ का॒मदु॒घा दधे॑। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
 ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द। याव॑ती॒स्तार॑काः
 सर्वाः॑। वि॒तता॑ रोच॒ने दि॒वि। सर्वा॑स्ताः। ऋ॒चो यजू॑ंषि
 सा॒मानि॑॥४६॥

अथ॑र्वाङ्गि॒रसं॑श्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। इति॑हा॒सपु॒राणं॑ च।
 सर्प॑दे॒वज॒नाश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः।
 अ॒न्तर्भू॑तं प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्। सर्वा॑स्ताः। यच्च॑ ब्रह्म॒ यच्चा॑ब्रह्म।
 अ॒न्तर्ब्र॑ह्मन्प्र॒ति॑ष्ठि॒तम्॥४७॥

सर्वा॑स्ताः। अ॒होरा॒त्राणि॑ सर्वा॑णि। अ॒र्धमा॒सांश्च॒
 के॒वलान्। सर्वा॑स्ताः। सर्वा॑नृ॒तून्सर्वा॑न्मा॒सान्। सं॒वत्स॑रं
 च॒ के॒वलम्। सर्वा॑स्ताः। सर्वं॑ भू॒तं॑ सर्वं॑ भ॒व्यम्।
 यच्चा॒तोऽधि॑भविष्यति। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा।
 उप॑ का॒मदु॒घा दधे॑। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा। तया॑
 दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥४८॥

[८]

ऋ॒चां प्रा॒चीं मह॑ती दि॒गुच्य॑ते। दक्षि॑णामा॒हुर्यजु॑षामपा॒राम्।
 अथ॑र्वणा॒मङ्गि॒रसां॑ प्र॒तीची॑। साम्ना॒मुदी॑ची मह॑ती दि॒गुच्य॑ते।
 ऋ॒ग्भिः पू॒र्वह्ने॑ दि॒वि दे॒व ई॑यते। य॒जुर्वे॑दे तिष्ठति॒ मध्ये॑

अहः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति
सूर्यः। ऋग्व्यो जा॒ताः सर्व॑शो मूर्ति॑माहुः। सर्वा॑ गतिर्याजुषी
हैव शश्वत्॥४९॥

सर्व॑ तेजः सामरूप्यः॑ हं शश्वत्। सर्वः॑ हे॒दं ब्रह्म॑णा
हैव सृष्टम्। ऋग्व्यो जा॒तं वैश्यं॑ वर्ण॑माहुः। यजुर्वे॑दं
क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवे॒दो ब्रा॑ह्म॒णानां॑ प्रसूतिः।
पूर्वे॑ पूर्वे॒भ्यो वचं॑ ए॒तदूचुः। आ॒दर्श॑मग्निं चि॒न्वानाः॑।
पूर्वे॑ विश्व॒सृजो॒ऽमृताः॑। श॒तं व॑र्षसहस्राणि। दी॒क्षिताः॑
स॒त्रमा॑सत॥५०॥

तप॑ आसीद्बृह॒पतिः॑। ब्रह्म॑ ब्रह्माऽभ॑वत्स्वयम्। स॒त्यः॑ ह
होतै॑षामासीत्। यद्वि॑श्व॒सृज॒ आस॑त। अ॒मृत॑मेभ्य उद॑गायत्।
स॒हस्रं॑ परि॒वत्स॑रान्। भू॒तः॑ हं प्र॒स्तोतै॑षामासीत्।
भ॒विष्य॑त्प्रति॑ चाहरत्। प्रा॒णो अ॑ध्व॒र्युर॑भवत्। इ॒दः॑ सर्वः॑
सिषा॑सताम्॥५१॥

अ॒पा॒नो वि॒द्वाना॒वृतः॑। प्र॒तिप्रा॑तिष्ठ॒दध्व॑रे। आ॒र्त॒वा
उ॒पगा॑तारः। स॒द॒स्यां ऋ॒तवो॑ऽभवन्। अ॒र्धमा॑साश्च
मासा॑श्च। च॒म॒साध्व॑र्य॒वोऽभ॑वन्। अ॒शः॑ स॒द्वह्म॑ण॒स्तेजः॑।
अ॒च्छा॒वा॒कोऽभ॑वद्यशः। ऋ॒तमे॑षां प्र॒शा॒स्ताऽऽसी॑त्।
यद्वि॑श्व॒सृज॒ आस॑त॥५२॥

ऊ॒र्गाजा॑नमुद॑वहत्। ध्रु॒व॒गो॒पः स॒होऽभ॑वत्। ओ॒जोऽभ्य॑ष्टौ-

द्वाव्णः। यद्विश्वसृज आसन्त। अपचितिः पोत्रीयामयजत्।
नेष्ट्रीयामयजत्त्विषिः। आग्नीद्वाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा
हैवायजत्स्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिन-
डुविः॥५३॥

इध्मः ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषाः
सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतत्राणि
तन्वानाऽहः। सःस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ।
मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्वाता। शमितोग्रो विशां
पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत। सहस्रसमं प्रसुतेन
यन्तः। ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म
नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान्
योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानः
सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते
नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते
पापकेन। पञ्चपञ्चाशत्स्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशतः
पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशतं
एकविंशाः। विश्वसृजाः सहस्रसंवत्सरम्। एतेन
वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त।
तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यः

सलो॒कतां॑ यन्ति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ः सायु॑ज्यम्।
 सा॒र्ष्टिता॑ः॒ समान॑लो॒कतां॑ यन्ति। य ए॒तदु॑प॒यन्ति॑। ये
 चै॒न॒त्प्राहुः॑। येभ्य॑श्चै॒न॒त्प्राहुः॑॥५६॥ ॐ॥

[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः

समाप्तः॥३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ॥